

IO. GEORGII WALCHII

BIBLIOTHECA PATRISTICA

LITTERARIIS ADNOTATIONIBVS INSTRVCTA.

IENAE

SVMTV VIDVAE CROECKERIANAE

MDCCLXX.

LECTORI BENEVOLO.

EORVM, quæ præfari mihi conſtitutum eſt, initium pia iuſtaque cauſſa adductus, a laudatione cæleſtis benignitatis, in ſcribendo libro hoc abunde mihi monſtratæ, facio. Dei gratia, quam in labore hoc expertus ſum, magna eſt ac plane ſingularis. Contigit triſtiori caſu, vt de altiore librorum ſcala delaberer ac quamuis nulla vis corpori ac partibus eius fieret ac deus clementiſſime efficeret, vt omnia membra a periculo tuta eſſent atque integra ac proprio poſita loco permanerent; tamen lapſus hic non parum exſtitit mihi calamitoſus. Iacui plane proſtratus: omnem fere mouendi me vim amiſi: ſpaſtici dolores ex lapſu re-

manserunt: dolores illi, qui ex lumbis in artus inferiores se extendunt, nunc continuo; nunc per interualla summa cum vehementia adfligunt: eundi facultatem si non penitus tollunt; imminuunt tamen istam ac difficilem reddunt: animum viresque corporis debilitant. Quum in statum hunc translatus essem, bibliothecam hanc conscribere iam coeperam; non plura autem, nisi duæ plagulæ, composita erant. Eam ob rem omnem cogitationem de libro hoc absoluendo atque in publicam lucem emittendo abieci, in persuasionem adductus, si in decreto de bibliotheca hac euulganda permanerem, acturum me esse, quod vanum sit ac voluntati diuinæ aduersetur. Spe tamen melioris valetudinis recuperandæ ac fideli aliorum hortatione incitatus, pristinum laborem recepi ac singulari gratia dei adiutus, in eo tam feliciter progressus sum, vt librum ipsum nunc iuris publici facere queam atque in lucem emittere, non in flore ætatis; sed quod etiam in magnis dei beneficiis numerandum est, in senectute annorum LXXVII. Ita benignus deus, misericors in cælo pater, erga me abunde probauit, se *posse omne longe longeque copiosius facere, quam nos poscere, aut cogitare:* se esse *consilio mirum et ratione magnum.*

De bibliotheca hac ipsa, quam nunc ad publicum vsum transfero, deque illius ratione dixisse sufficiat, eam habere similitudinem: immo conuenientiam cum bibliotheca theologica, antea a me edita. Spectat ista ad patres ordinis sacri atque eorum scriptorum notitiam suppeditat, quæ ad illos pertinent. Argumentis suis quum ista

inter

inter ſe differant, ordinis ratio poſtulauit, vt ea certis claſſibus diſtinguerem; ſeu varia, vti dicuntur, capita conſtituerem atque ad ordinem eorum diſponerem. Quod primum locum obtinet, capite exponitur de *vitis rebusque patrum eccleſiæ*, iis nimirum, qui iſtas enarrarunt. Memoratis his, caput ſecundum ſequitur de *ſcriptis patrum illorumque editionibus*. Non de ſingulis eorum editionibus diſſerui, cuiusmodi ſyllabos iam dudum ab aliis accepimus; ſed de quibusdam tantum iisque, quæ præ reliquis celebres ſunt atque in exiſtimatione habentur. Tres earum claſſes conſtituere ac referre poſſumus ad primam *antiquiſſimas*; ſiue illas, quæ non longe poſt natam typographiam prodierunt: ad ſecundam *antiquiores*, quæ ſeculo ſexto ac decimo lucem adſpexerunt, inprimis ſtudio Erasmi; ad tertiam denique *recentiores*, emiſſas in Gallia, maxime cura monachorum Benedictinorum, in Anglia, Belgio, Hiſpania, Germania, quibus ſingularia patrum ſcripta adduntur atque itidem recenſentur, ſeparatim nimirum in lucem edita. Patrum monimenta coniunctim ad publicum vſum translata ſunt, in certis voluminibus, quæ *bibliothecæ ac catenæ patrum* dicuntur. De his capite tertio expoſui ac poſtquam de illis atque earum editionibus generatim commentatus ſum, narrantur bibliothecæ particulares; ſiue ſpeciales atque inter has dogmaticæ et polemicæ, aſceticæ, homileticæ, hiſtoricæ: bibliothecæ patrum apoſtolicorum, poëtarum chriſtianorum, iuris canonici veteris, poſt quas bibliothecas patrum eorum catenæ commemorantur. In operibus his recenſendis THOMAS ITTIGIVS egregia quidem ſtudia iam poſuit ac de *bibliothecis et catenis patrum*

)(3 *trum*

trum variisque veterum ſcriptorum eccleſiaſticorum collectionibus, *tractatum* ſingularem publicæ luci expoſuit; illum tamen ea ratione conſcripſit, vt et aliis relinqueret, in quibus ingenia ſua exercerent. Ordinem ego non ſolum mutaui; ſed multa quoque, ab ITTIGIO prætermiſſa, addidi.

Omnibus his expoſitis, pergo in narratione de libris patrum ac capite quarto diſputo de *ſcriptis patrum eccleſiæ adulterinis*, *controuerſis*, *corruptis ac deperditis*; capite quinto autem de *ſcriptis patrum eccleſiæ*, *in linguas Europæas conuerſis*, de eorum interpretibus cum antiquioribus, maxime Rufino ac Gennadio; tum recentioribus, qui patrum monimenta conuerterunt in linguas hiſpanicam, anglicam, gallicam, belgicam, italicam, ſuecicam, germanicam ac capite ſexto de *ſcriptis patrum eccleſiæ*, *expoſitis atque illuſtratis*, ſpeciatim de iis, qui ipſa patrum ſcripta ediderunt ac notas adiunxerunt: qui monimenta hæc notis variorum inſtruxerunt: animaduerſiones ſuas ſeparatim vulgarunt ac præterea ſingulares commentationes in ſcripta patrum compoſuerunt.

Omnibus his explanatis, conuerto me ad reliqua capita enarranda, quæ maxime ad patrum eruditionem, dogmata, præcepta variarum diſciplinarum theologicarum, errores ſpectant. Sequuntur iſta hoc ordine: ſeptimum de *patrum eccleſiæ eruditione*, *maxime profana ac humana*, ſpeciatim de iſtorum grammatica, rhetorica, poëſi, hiſtoria atque antiquitatum ſtudio, philoſophia, inprimis de logica, doctrina morali, phyſica: octauum

uum de *patrum ecclesiæ eruditione sacra*, *speciatim theologia exegetica*, vbi exponitur de iis, qui præcepta hermeneutica scripserunt: operam ad versiones codicis sacri contulerunt: interpretationes scripturæ diuinioris reliquerunt: item metaphrasin: subsidia ad explananda oracula diuina, maxime geographiæ ad chronologiæ suppeditarunt: viam monstrarunt ac loca scripturæ, quæ inter se pugnare videntur, concilianda: de vitiis etiam patrum exegeticis: nonum de *patrum ecclesiæ eruditione sacra*, *speciatim theologia dogmatica*, quo capite patres in iisque testes veritatis euangelicæ præter alios enarrantur, vna cum illis, qui testimonia hæc recensuerunt, illustrarunt, vindicarunt: decimum de *patrum ecclesiæ eruditione sacra*, *speciatim theologia polemica*, præcipue de illorum scriptis contra paganos homines, iudæos, hæreticos, ac de patrum ratione disputandi contra aduersarios: vndecimum de *patrum ecclesiæ eruditione sacra*, *speciatim theologia symbolica:* duodecimum de *patrum ecclesiæ eruditione sacra*, *speciatim theologia catechetica:* tertium ac decimum de *patrum ecclesiæ eruditione sacra*, *speciatim theologia morali*, de iis, qui doctrinam moralem explanarunt partim oblata occasione; partim ex instituto, ea discrepantia, vt alia eorum scripta maxime pertineant ad ethicam christianam: alia ad iurisprudentiam diuinam, quo loco et quæritur: quali in pretio patrum theologia moralis habenda sit, hacque occasione illorum errores morales recensentur. Ad capita, iam enumerata, duo alia: quartum ac decimum de *patrum ecclesiæ erroribus theologicis*, *maxime dogmaticis:* quintum ac decimum denique

nique de *patrum ecclesiae vsu atque auctoritate* adiunxi. Haec est summa eorum, quae bibliotheca haec complectitur. De ratione, qua in ista componenda vsus sum, iam antea animaduerti, me in hac quoque sequutum esse methodum, quam in *bibliotheca theologica* adhibui. Deus efficiat benigne, vt liber hic vberiorem materiam ad gloriam eius amplificandam praebeat atque aliorum commodis atque vtilitati multum seruiat. Vale, BENEVOLE LECTOR, mihique faue. Ienae d. XXX. april. anni christiani MDCCLXX.

BIBLIOTHECA PATRISTICA.

CAPVT I.

DE VITIS REBVSQVE PATRVM ECCLESIAE.

ΣΥΝΟΨΙΣ.

Exponitur, quinam doctores per patres ecclesiae sint intelligendi §. I.
Recensentur scriptores primum de patribus ecclesiae generatim §. II.
Deinde de patribus ecclesiae, strictiore sententia sic dictis §. III.
Ac denique de singularium patrum ecclesiae vitis rebusque §. IV - X.

QVVM nomen *patrum ecclesiae* varie sumtum eique vel strictior; vel latior significandi vis tributa est, mirari haud debemus, aetates illorum definiri diuersas iisque tempus nunc breuius; nunc longius adsignari. Quodsi per *patres*, vti par est, antiquiores doctores intelligimus, prae aliis puriore doctrina pariter ac vita pia de ciuitate christiana optime meritos, illi praecipue *patres* adpellandi sunt, qui sex prioribus seculis vixerunt. Hosque patres significo, ad quorum bibliothecam conscribendam adgrediar; ita tamen, vt quidam aetate inferiores, tanquam viri, patribus proprie sic dictis similes, per vulgarem loquendi vsum adiungantur.

Nonnulli existimarunt, solos apostolos dignos esse, qui *patres* adpellentur, ac sufficere, si reliqui episcopi *filii* illorum vocentur, hacque in re AVGVSTINVM * sequuti sunt. Alii putant, patres floruisse vsque ad aetatem Augustini, quum plurimae traditiones tempore isto disseminari atque a christianorum coetibus adprobari coeperint. Alii iis doctoribus nomen *patrum* tribuunt, qui vsque ad seculum duodecimum; siue ad originem theologiae scholasticae floruerunt. IO. GERHARDVS tres patrum ordines constituit: primum eorum, qui a temporibus apostolorum vsque ad concilium Nicaenum vixerunt, siue ad annum christianum CCCXXV. secundum illorum, qui a tempore concilii huius vsque ad Constantinopolitanum secundum; siue ad annum DCLXXXI. celebres fuerunt; tertium denique eorum, qui a temporibus concilii Constantinopolitani secundi vsque ad originem theologiae scholasticae; siue annum MCLXXII., quo Petrus Lombardus vixit, famam atque existimationem quandam consequuti sunt. ** Sunt quoque, qui vocabulum *patrum* tam late sumunt, vt per illos omnes scriptores ecclesiasticos intelligant, qui vsque ad sacrorum emendationem vixerunt, quemadmodum titulus *bibliothecae maximae patrum* ostendit. Nobis adcuratius sentire videntur, qui patres referunt ad sex priora secula; siue ad Gregorii magni tempora, quibus romanorum praesulum dominatus, a Phoca imperatore confirmatus, maxime eruperit ac quae adhuc coepta fuerit, dogmatum, morum, rituum ac consuetudinum deprauatio multum augeri coeperit. Videantur: IO. GERHARDVS, *** ANDREAS RIVETVS, * GISBERT. VOETIVS, ** IO. FRANC. BVDDEVS. ***

§. II.

* *enarration. in psalm.* XLV.

** *method. studii theologic. part.* III. *sect.* 5. *cap.* 3. p. 280.

*** *dicto loc.* p. 244.

* *tractatu de patrum auctoritat.* eiusdem *critico sacro* praemisso, *cap.* I. *tom.* II. *oper.* p. 1047.

** *selectar. dissertation. part.* I. p. 75.

*** *isagog. ad theolog. vniuers. libr.* II. *cap.* 3. p. 535.

§. II.

Inter ſcripta de patribus primum locum iis adſigno, in quibus vita resque eorum narrantur, quumque varia illorum genera ſunt, ordinis ratio poſtulat, vt iſta recenſeam diſtincte atque in certas claſſes diuidam. Tres illarum conſtitui atque ad primam referri poſſunt, qui de doctoribus ac ſcriptoribus eccleſiaſticis commentati ſunt generatim, iique cum antiquioris; tum recentioris ætatis. Illos; ſiue antiquiores, ſi late ſumere velimus, ad numerum eorum pertinent:

HIERONYMVS in *catalogo ſcriptorum eccleſiaſticorum*; ſiue libro de *viris illuſtribus:* GENNADIVS *Maſſilienſis* de *ſcriptoribus eccleſiaſticis*: ISIDORVS *Hiſpalenſis* et ILDEFONSVS *Toletanus* libris de *ſcriptoribus eccleſiaſticis:* HONORIVS *Auguſtodunenſis* de *luminaribus eccleſiæ:* SIGEBERTVS *Gemblacenſis* de *ſcriptoribus eccleſiaſticis:* HENRICVS *Gandauenſis* libro de *ſcriptoribus eccleſiaſticis.* Omnia hæc ingenii monimenta præter illud, quod eſt ILDEFONSI *Toletani*, coniunctim in lucem produxit SVFFRIDVS PETRI, ſub titulo: de *illuſtribus eccleſiaſticis ſcriptoribus auctores præcipui veteres*, Coloniæ MDLXXX. 8. Collectionem eiusmodi; locupletiorem autem atque adcuratiorem, etiam curauit: AVBERTVS MIRAEVS in *bibliotheca eccleſiaſtica; ſiue nomenclatoribus ſeptem veteribus, auctariis et ſcholiis illuſtratis*, Antuerpiæ MDCXXXIX. fol. qua ILDEFONSVS *Toletanus*, a PETRI omiſſus, locum obtinuit. Horum exemplum ſequutus eſt IO. ALBERT. FABRICIVS in *bibliotheca eccleſiaſtica*, Hamburgi MDCCXVIII. fol. ita tamen, vt illorum induſtriam longe ſuperaret. Præter ſeptem ſcriptores, antea iunctim editos, atque in his præcipue HIERONYMVM ac GENNADIVM, emendatos atque adnotationibus aliorum ac propriis illuſtratos, exhibet *Anonymum Mellicenſem*, a BERNARDO PEZ primum euulgatum: PETRVM *Caſinenſem* de *viris illuſtribus monaſterii Caſinenſis*, cum ſupplemento PLACIDI romani et IO. BAPTISTAE MARI notis: IO. TRITHEMIVM de *ſcriptoribus eccleſiaſticis*, cum obſeruationibus et AVBERTI MIRAEI *auctarium de ſcriptoribus eccleſiaſticis*

et a tempore, *quo desinit Trithemius*, *de scriptoribus seculi* XVI. *et* XVII. libros duos. Aetate recentiore itidem fuerunt, qui de scriptoribus ecclesiasticis vniuerse exponerent, siue prioris; siue posterioris fœderis tempore illi floruerint. Ad horum ordinem pertinent:

STEPHANVS LVSIGNANVS, cuius exstat: *catalogus virorum illustrium veteris et noui testamenti*; *nec non omnium primitiuae ecclesiae*, *cum successoribus*, *pontificum in ecclesia Romana*, *Constantinopolitana*, *Antiochena*, *Alexandrina et Hierosolymitana*, *in ecclesia pariter Aquileiae*, *Rauennae*, *Mediolani*, *Parisiorum ac in aliis antiquioribus Galliarum ecclesiis*, *cum caussis dissensionis ecclesiae romanae et orientalis*, Parisiis MDLXXX. 8. qui liber rarus quidem est; mediocris autem vtilitatis.

SIMON DE VOYON, qui scripsit: *catalogue des docteurs de l'eglise de dieu*, *tant de ceux*, *qui ont eté des le commencement du monde*, *contenus aux saintes ecritures*, *que de plusieurs*, *qui ont puis apres succedé par ordre iusques a notre tems*, Rupell. MDCVII. 8.

ANTONIVS POSSEVINVS, cuius *adparatus sacer ad scriptores veteris et noui testamenti*, *eorum interpretes*, *synodos et patres latinos ac graecos*, *horum versiones*, *theologos scholasticos*, *quique contra haereticos egerunt*, ceter. prodiit primum Venetiis MDCIII. et IV. deinde multo locupletior et emendatior Coloniae Agrippinae MDCCVIII. fol. duobus tomis. Non pauca sunt vitia, ob quae vastum opus hoc iure reprehenditur.

ROBERTVS BELLARMINVS, qui reliquit: de *scriptoribus ecclesiasticis librum vnum*, *cum adiunctis indicibus vndecim et breui chronologia ab orbe condito vsque ad annum* MDCXII. Romae MDCXIII. 4. Liber hic, satis notus ac celebris, saepe litterarum formis descriptus, emendatus, illustratus, continuatus est, nominatim a PHILIPPO LABBEO, ANDREA DV SAUSSAY, CASIMIRO OVDINO.

AVCTORES, quorum studio in lucem edita est: *magna bibliotheca ecclesiastica*; *siue notitia scriptorum ecclesiasticorum veterum ac recentiorum*, *in qua ordine alphabetico continetur auctorum sacrorum veteris et noui testamenti*:

aucto-

auctorum apostolicorum et sanctorum patrum vitae compendium et eorum scripta enumerantur, Coloniae Allobrogum MDCCXXXIV. fol. quod opus, quantum scio, non continuatum est ac primus tantum tomus prodiit.

REMIGIVS CEILLIER, qui in lucem emisit: *histoire generale des auteurs sacres et ecclesiastiques, qui contient leur vie, le catalogue, la critique, le iugement, la chronologie, l'analyse et le denombrement des differentes editions de leurs ouurages, ce qu'ils referment de plus interessant sur le dogme, sur la morale et sur la discipline d'eglise, l'histoire des conciles, tant generaux, que particulieurs et les actes choisis des martyrs.* Opus hoc quatuor et decem tomorum prodire coepit Parisiis MDCCXXIX. 4. auctorque illud eo consilio suscepit, vt quam Dupinius scripsit, bibliothecam ampliorem ac perfectiorem redderet: minus recte dicta emendaret omissaque suppleret. Multa praestitit feliciter atque industriam pariter ac eruditionem non mediocrem probauit; minus tamen ipse librum suum ita conficere potuit, vt careret ille erroribus vitiisque.

Scriptoribus his ii adiungendi sunt, qui in enarrandis auctoribus ecclesiasticis, speciatim tempore foederis posterioris claris, operam posuerunt. Generis huius sunt, quae nunc sequuntur, ingenii monimenta:

IO. TRITHEMII *collectanea de scriptoribus ecclesiasticis*, saepius publicae luci exposita atque aucta. Inter varias editiones has eminet illa, quam IO. ALBERTO FABRICIO debemus. Transtulit is librum hunc, multum emendatiorem numerisque capitum, notis atque indice chronologico-alphabetico instructum, in *bibliothecam ecclesiasticam.* Incipit Trithemius a Clemente romano ac scriptores DCCCCLXX. recenset.

IO. SCHOPFII *academia iesu christi, hoc est, breuis descriptio christi, sanctorum apostolorum, celebriorum patrum ac doctorum ecclesiae vsque ad Lutherum inclusiue*, Tubingae MDXCIII. 4. iterum auctior cura IO. HIMMELII, Spirae MDCXVI. ac germanice, interprete *Georgio Draudio*, Francofurti MDCXXV. 8. qui liber mediocrem vtilitatem promittit; nec magnam prae se habet existimationem:

AVBERTI MIRAEI *bibliotheca ecclesiastica,* cuius prior pars Hieronymi, Gennadii, Isidori, Ildefonsi, Honorii, Sigeberti Gemblacensis et Henrici Gandauensis libellos de scriptoribus ecclesiasticis vna cum notis complectitur, edita Antuerpiae MDCXXXIX. fol. iamque antea a me commemorata. Accessit deinde liber de *scriptoribus ecclesiasticis,* qui ab anno christiano MCCCCXLIV. quo Trithemius desinit, vsque ad annum MDCXLI. vixerunt, tamquam pars posterior *bibliothecae ecclesiasticae,* Antuerpiae MDCXLIX. fol. ac postea in IO. ALBERTI FABRICII *bibliothecam ecclesiasticam* translatus est.

IO. GERHARDI *patrologia; siue de primitiuae ecclesiae christianae doctorum vita ac lucubrationibus opusculum posthumum. Accesserunt de scholasticis ac historiae ecclesiasticae scriptoribus, tum aliis quoque recentioribus nonnullis iudicia varia,* qui liber post auctoris obitum in lucem exiit, cura *Io. Ernesti Gerhardi,* filii, Ienae MDCLIII. 8. hancque primam editionem aliae sequutae sunt atque inter illas tertia Ienae MDCLXXIII. 8.

IO. CHRISTOPHOR. MEELFVHRERI *corona centum patrum et doctorum ecclesiae, ostendens eorum natales, educationem, res gestas, scripta, tum genuina; tum suppostitia, naeuos et errores,* Giessae MDCLXX. 4. Ex quingentis scriptoribus, a Bellarmino enarratis, centum tantum selegit, eosque, vti dicit, primarios, qui nucleus antiquitatis ecclesiasticae merito adpellari queant, ac quosdam, a Bellarmino omissos, addidit. Initium facit ab Herma ac desinit in Bernhardo.

IO. GOTTFRIDI OLEARII *abacus patrologicus; siue primitiuae et succedaneae vsque ad augustae reformationis, a theandro Luthero peractae, periodum, ecclesiae christianae patrum atque doctorum maioris minorisue auctoritatis, historicorum, item et scholasticorum eorumque aetatis, patriae, sortis, cetec. vt et quae exstant, scriptorum alphabetica enumeratio,* Ienae MDCLXXIII. 8. Opusculum hoc, ordine litterarum dispositum, ab auctoris filio, *Io. Gottlieb. Oleario,* locupletatum ac sub titulo: *bibliotheca scriptorum ecclesiasticorum* cum *Io. Francisc. Buddei* praefatione editum est, Ienae MDCCXI. 4.

GVI-

GVILIELM. CAVEI scripta generis huius varia, vti sunt: I) *tabulae, quibus doctores et scriptores ecclesiastici eorumque patria, ordo, aetas et obitus in synopsi exhibentur*, a nato christo primoque anno epochae christianorum ad annum MDXIX. Londini MDCLXXIV. fol. et Hamburgi MDCLXXVI. fol. cura *Rud. Capelli:* II) *chartophylax ecclesiasticus, quo prope* MD. *scriptores ecclesiastici indicantur, a christo nato vsque ad annum* MDXVII. Londini MDCLXXXV. 8. PAVLLVS COLOMESIVS iuris publici fecit: *paralipomena ad Guil. Cauei chartophylacem ecclesiasticum*, iterum atque iterum edita: III) *historia litteraria scriptorum ecclesiasticorum*, cuius praeclari operis pars prior lucem adspexit Londini MDCLXXXVIII. fol. eiusque *adpendix*, quam HENRICVS WHARTONVS composuit eaque de scriptoribus ecclesiasticis ab anno MCCC. ad annum MDXVII. disseruit, itidem Londini MDCLXXXIX. fol. Prior haec pars cum adpendice denuo litteris descripta est, Geneuae MDCXCIII. fol. ac sequuta illam pars posterior, Londini MDCXCVIII. fol. qua plures, quam DC scriptores noui anteaque praetermissi, editi, manuscripti, deperditi recensentur. Ex quo illa in Anglia prodierat, itidem Geneuae litterarum formis impressa est, non solum separatim, MDCXCIX. fol., sed etiam coniunctim cum parte priore MDCCV. fol. ac MDCCXX. fol. Post mortem auctoris noua editio totius operis adornata atque additamentis, quae ille manuscripta reliquerat, instructa est. Primum illius volumen in conspectum publicum venit Oxoniae MDCCXL. secundum MDCCXLIII. ac postea vtrumque denuo descriptum est Basileae MDCCXLI. et MDCCXLV. fol.

LVDOVICI ELLIES DVPIN *nouuelle bibliotheque des auteurs ecclesiastiques, contenant l'histoire de leur vie, le catalogue, la critique et la chronologie des leurs ouurages, le sommaire de ce, qu'ils contiennent: vn iugement sur leur stile et sur leur doctrine et le denombrement des differentes editions de leurs oeuures.* Primam lucem opus hoc vidit Parisiis ab anno MDCLXXXVI. vsque ad annum MDCCXI. cuius editionis XLVII. volumina sunt 8 titulis inter se diuersa; ex quo autem illud Parisiis prodire coeperat, noua eius editio in Belgio, nominatim Amstelodami, adornata,

 fuit,

fuit, quæ XIX tomis conſtat ac formam quarti ordinis habet. Illi omnes quidem Amſtelodami euulgati ſunt; in titulis autem varia loca indicantur exſtantque quorundam tomorum editiones, denuo factæ. Singuli tomi lucem adſpexerunt ab anno MDCXC. vsque ad annum MDCCXV. Ab aliis editio Pariſienſis, ab aliis Amſtelodamenſis alteri præfertur. Nactus eſt Dupinius reprehenſores, qui eum variorum errorum adcuſarunt, maxime Richardum Simonem.

CASIMIRI OVDINI *commentarius de ſcriptoribus eccleſiæ antiquis illorumque ſcriptis, tam impreſſis; quam manuſcriptis, ab aliis omiſſis, ad annum* MCCCCLX. *vel ad artem typographicam inuentam*, ceter. Lipſiæ MDCCXXII. fol. tribus voluminibus. Ad opus hoc conſcribendum Oudinus eo animo acceſſit, vt *ſupplementum* ſuum *de ſcriptoribus; vel ſcriptis eccleſiaſticis, a Bellarmino omiſſis*, emendaret atque augeret. Non omnia quidem recte atque adcurate; multa tamen, quæ eruditionem diligentiamque oſtendunt, lectione digna ab eo dicta ac tradita ſunt. Exſtat quoque IO. CHRISTOPH. HAHNII libellus, qui inſcribitur: *inſigniora cæli ſionæi ſidera, hoc eſt, præcipui primitiuæ eccleſiæ noui teſtamenti per aliquot ſecula patres et doctores*, Lipſiæ MDCLXVIII. 12. recenſet autem auctor non plures, quam XLV. maxime ex Bellarmino, ſine diligentia atque adcuratione. Qui notitiam auctorum eccleſiaſticorum ſibi adquirere; aut augere volunt, ii optime ſibi conſulunt, quando IO. ALBERTI FABRICII vtramque *bibliothecam et græcam, et latinam* antiquæ, mediæ et infimæ ætatis diligenter euoluunt, quum in illis ſcriptorum eccleſiaſticorum, græcorum pariter ac latinorum, vita atque ingenii monimenta horumque editiones atque alia memorabilia ſtudioſe et adcurate commemorantur. Fieri quoque mentio poteſt eorum, qui libros de ſcriptoribus eccleſiaſticis enarrarunt, vti IO. ANDR. BOSIVS *introductione in notitiam ſcriptorum eccleſiaſticorum* et THOMAS ITTIGIVS in *ſchediaſmate de auctoribus, qui de ſcriptoribus eccleſiaſticis egerunt.*

§. III.

Secunda claſſis eos ſcriptores complectitur, qui ſpeciatim de patribus eccleſiæ, ſententia ſtrictiore ſic dictis, com-

commentati sunt; nec solum eorum vitas ac res illustrarunt; sed scripta quoque, ab istis composita ac relicta, enarrarunt. Auctores hi ita inter se differunt, vt alii de patribus sacri ordinis sine discrimine exponant; alii autem explanent, quae ad veteres christianos doctores certi generis pertinent.

Ad locum hunc ii primum pertinent, qui promiscue de patribus ecclesiae disseruerunt. Generis huius ea sunt scripta, quorum tabula nunc sequitur:

ABR. SCVLTETI *medulla theologiae patrum*, quae primum per partes; deinde coniunctim, non semel; sed iterum atque iterum in conspectum publicum venit. Prima pars prodiit Ambergae MDXCVIII. 4. cum praefatione DAVIDIS PAREI et denuo litteris descripta est, ibidem MDCXIII. 4. quae editio in titulo quarta emendatior atque auctior dicitur: secunda Neapoli Nemetum MDCV. et vt itidem inscriptio habet, Ambergae MDCXV. 4. tertia Neapoli Nemetum MDCIX. 4. quarta Heidelbergae MDCXIII. 4. Quatuor hae partes coniunctim vnoque volumine lucem viderunt, titulo hoc: *medullae theologiae patrum syntagma, in quo theologia priscorum primitiuae ecclesiae doctorum, qui ante et post concilium Nicaenum floruerunt, methodo analytica et synthetica expressa atque a Roberti Bellarmini, Caesaris Baronii, Gregorii de Valentia aliorumque pontificiorum corruptelis ita vindicatur, vt liquido adpareat, penes solas reformatas ecclesias esse doctrinae et veritatis euangelicae antiquitatem*, Francofurti MDCXXXIV. 4. De ipsis patribus eorumque rebus auctor breuiter disserit; plura autem de illorum scriptis adfert. Exhibet enim vberiorem atque adcuratiorem istorum analysin ac per praecipua theologiae capita dogmata, quae in iisdem traduntur, diligenter recenset; ita tamen, vt omnia ad reformatorum partes trahere adnitatur.

AVGVSTI VARENII *rationarium theologicum de scriptoribus ecclesiasticis seculi primi*, Rostochii MDCLXIX. 4. ac *seculi secundi*, eodem loco MDCLXXIII. 4., de quibus scriptoribus auctor ita commentatur, vt cum generatim de illorum auctoritate ac distributione disputet; tum speciatim de

de singulis illis, siue germani sint; siue dubii; siue suppositi, exponat:

IO. HVLSEMANNI *patrologia*, quae edita est cum eiusdem *vindiciis sacrae scripturae* ac *praelectionibus academicis in librum concordiae*, tanquam *adpendix ad articulum* XVI. *de ecclesia repraesentatiua in patribus ecclesiae antiquae, exhibens catalogum eorum doctorum, qui patrum nomine vulgo adpellantur*, cura IO. ADAMI SCHERZERI, Lipsiae MDCLXX. 4. Non expers est *patrologia* haec eorum, quae emendanda sunt.

CHRISTOPHOR. SANDII *tractatus de veteribus scriptoribus ecclesiasticis*, qui eiusdem *nucleo historiae ecclesiasticae* praemissus, prodiit Cosmopoli, id est, Amstelodami MDCLXVIII. 8. et iterum Coloniae, siue itidem Amstelodami, MDCLXXVI. 4. Percensentur in eo tam scriptores canonici atque apocryphi noui testamenti; quam ecclesiastici, qui ante concilium Nicaenum vixerunt, non sine diligentia; attamen nec sine notis prauae doctrinae Arianae, cui Sandium se addixisse constat.

CASPAR. HEVNISCHII *aetates patrum praecipuorum, certis fundamentis historicis atque chronologicis adcurate demonstratae. Adiecta est etiam chronologia conciliorum sex oecumenicorum*, Rotenburgi MDCLXXVII. 8. Enarrantur libro hoc patres ordine litterarum; inter illos autem referuntur, qui patribus, stricte atque adcurate sic dictis, minus adnumerari possunt:

GVIL. CAVEI *apostolici, or the history of the liues, acts, death and martyrdoms of those who were contemporany with, or immediately succeded the apostles, as also the most eminent of the primitiue fathers for the first three hundred years*, Londini MDCLXXVII. et iterum MDCLXXXII. MDCLXXXVI. fol. Eiusdem *ecclesiastici, or the history of the liues, acts, death and vritings of the most eminent fathers of the church, that flourishd in the fourth century* ceter. Londini MDCLXXXIII. MDCLXXXVI. fol. Volumen hoc a SALOM. BOR in linguam belgicam translatum est atque in conspectum publicum venit vna cum CAVEI *antiquitatibus apostolicis*, itidem belgice redditis, ac HERMANNI

WITSII

WITSII præfatione eiusdemque *exercitatione de vera Paulli et Iacobi ſententia in doctrina de iuſtificatione*, Traiecti ad Rhenum MDCXCVIII. fol. Idem opus, in ſermonem germanicum conuerſum, ſub titulo: *antiquitates patrum et eccleſiaſtica; oder leben, wandel, lehr, todt und marter der apoſtoliſchen väter, welche zur zeit der apoſtel; oder gleich darnach gelebet haben, wie auch der vornehmſten väter in den vier erſten iahrhunderten*, Bremæ MDCCI. 4. in lucem exiit. In opere hoc Caueus copioſe deſcripſit vitas virorum apoſtolicorum ac patrum, qui quatuor primis ſeculis a nato chriſto floruerunt: ſingularem induſtriam vimque ingenii ac iudicii probauit atque omnes partes boni hiſtorici impleuit.

NICOLAI LE NOVRRY *adparatus ad bibliothecam maximam veterum patrum et antiquorum ſcriptorum eccleſiaſticorum, Lugduni editam, in quo, quidquid ad eorum ſcripta et doctrinam variosque ſcribendi et docendi modos pertinet, diſſertationibus criticis examinatur atque illuſtratur.* Primum duo tomi huius operis ſeparatim prodierunt: alter Pariſiis MDCXCIV. 8. alter eodem loco MDCXCVII. 8. Deinde non ſolum vterque coniunctim denuo litteris deſcriptus magnaque acceſſio facta eſt, Pariſiis MDCCIII. fol. ſed ad hunc quoque tomum maioris formæ nouus isque ſecundus acceſſit, ibidem Pariſiis MDCCXV. fol. Priori tomo editionis huius de ſcriptoribus primi ac ſecundi ſeculi; poſteriori autem de iis, qui tertio ac quarto ſeculo veritatem religionis chriſtianæ contra gentes profanas defenderunt, copioſiſſime diſſeruit Nourrius eamque commentandi rationem ſequutus eſt, vt exponat, quæ ad cuiusque ſeculi ſcriptores generatim pertinent, atque inquirat, quale eorum ingenium: quæ ſtudia, quæ occupationes, quæ ſcribendi occaſiones fuerint: quales exſtiterint doctrinæ atque eccleſiæ chriſtianæ hoſtes, contra quos ſua tulerunt arma: quæ eorum ac reliquorum chriſti ſectatorum ſcholæ ac quæ ſunt alia. Exhibet adcuratam analyſin cuiusque ſcripti, numque illud germanum ſit; an adulterinum, diſputat; præter hæc autem agit de codicibus manuſcriptis et editionibus: varias addit anim-

animaduersiones, veluti dissertationes ac quæ in scriptis patrum notabilia sunt, ea explicat atque illustrat.

GOTTLIEBII STOLLII *aufrichtige nachricht von den leben, schriften vnd lehren der kirchenväter der ersten vierhundert iahre nach der geburt vnsers heilandes*, Ienæ MDCCXXXIII. 4. qui liber laudabilem auctoris diligentiam commendat ac liberiores sententias de patribus eorumque dogmatibus exhibet; non omnia autem satis adcurate tradita sunt.

Alia scripta, quæ huc referri debent, ita composita sunt, vt ad ecclesiæ patres certi generis spectent. In illis locum suum habent:

PETRI HALLOIXII *illustrium ecclesiæ orientalis scriptorum, qui sanctitate iuxta et eruditione primo et secundo christi seculo floruerunt et apostolis conuixerunt, vitæ et documenta*, duobus tomis, quorum prior Duaci MDCXXXIII. posterior ibidem MDCXXXVI. fol. lucem adspexit. Vitas resque præcipuorum ecclesiæ orientalis scriptorum, qui seculo primo ac secundo vixerunt, auctor diligenter ac fuse enarrauit: ex libris eorum protulit documenta: notas addidit theologicas, philologicas et historicas.

GVIL. ERNESTI TENTZELII *exercitationes selectæ*, Lipsiæ MDCXCII. 4. quibus de scriptis Clementis romani, Ignatii, Polycarpi, Iustini martyris, Athenagoræ, Theophili Antiocheni, Tatiani, Hermiæ, Iacobi Nisibensis, Ephræmi Syri diligenter exponitur ac plerorumque vita enarratur.

THOMAE ITTIGII *dissertatio de patribus apostolicis; seu scriptoribus ecclesiasticis, qui apostolorum comites et discipuli fuisse perhibentur*, eiusdem *bibliotheca patrum apostolicorum* præmissa.

IO. CLERICI *vnpartheyische lebensbeschreibung einiger kirchenväter vnd ketzer, namentlich Iustini Martyris, Clementis Alexandrini, Origenis, Cypriani, Prudentii, Gregorii Nazianzeni, Eusebii, Pelagii vnd Cœlestii, aus dessen bibliotheque vniuerselle ins deutsche vbersetzet*, Halæ MDCCXXI. 8. cum præfatione *Christiani Thomasii*. Vitæ hæ lectione dignæ sunt, illeque laudandus est, qui eas ex CLE-

RICI *bibliotheca vniuersali* collegit: in sermonem germanicum conuertit ac coniunctim iuris publici fecit. Nonnullae harum vitarum, vt Clementis Alexandrini, Eusebii Caesareensis, Gregorii Nazianzeni et Prudentii in linguam quoque anglicanam translatae, prodierunt Londini MDCXCVI. 8.

IO. CASPAR. LOESCHERI *de patribus Africanis libri duo*, quorum primus Rochlitii MDCCXXII. 8. secundus autem eodem loco MDCCXXIV. 8. prodiit. Quam nunc dedi, notitia auctorum de scriptoribus ecclesiasticis speciatimque de patribus ecclesiae iam alio loco * a me suppeditata est; per argumentum autem, a me explanandum, necessitatem mihi impositam esse, putaui, eamdem et huc transferendi; sine tamen, quae antea additae fuerant, adnotationibus.

§. IV.

Ad classem tertiam pertinent auctores, qui singulares commentarios scripserunt iisque certi cuiusdam doctoris christiani antiquioris vitam ac lucubrationes enarrarunt: res eiusdem, dogmata, controuersias illustrarunt. Operam hanc ad patres vtriusque ecclesiae, ad graecos pariter ac latinos, adhibuerunt. In illis; siue graecis, primum locum tenent *patres*, vti per eminentiam adpellantur, *apostolici*, nominatim Clemens romanus, Ignatius, Polycarpus, de quibus omnibus eruditissimi viri sigillatim exposuerunt. Adiungi illis solent Barnabas et Hermas; quos autem patribus apostolicis alii adnumerare nolunt, quum isti a spiritu apostolico sint remotiores.

Nomen *patrum apostolicorum* late pariter ac stricte sumitur. Latiore sententia si illud vsurpatur, inter patres apostolicos numerantur omnes, qui apostolorum discipuli, comites et adiutores fuerunt atque eorum vsi sunt consuetudine. Sensu hoc de patribus apostolicis disserit THOM. ITTIGIVS *dissertatione de patribus apostolicis*, quam *bibliothecae patrum apostolicorum* praemisit; nec solum Clementi roma-

* *bibliotheca theolog. tom.* III. p. 383. et 474.

romano, Ignatio, Polycarpo; sed etiam Iosepho Arimathaeo, Nicodemo, Lazaro, Ioanni, Marco; item Iasoni, Zenae, Dionysio Areopagitae; atque aliis locum inter patres apostolicos tribuit. Stricte adpellantur *patres apostolici* scriptores christiani, qui tempore apostolorum vixerunt suaque ab apostolis acceperunt, quippe Clemens romanus, Ignatius, Polycarpus. Hi *κατ' ἐξοχὴν patres apostolici* dici possunt: reliqui, qui apostolorum discipuli, comites atque adiutores fuerunt; nulla autem scripta reliquerunt, *viri apostolici*. In illorum; siue patrum apostolicorum numero sunt:

CLEMENS *Romanus*,

de cuius vita, martyrio, scriptis, dogmatibus varia prodierunt ingenii monimenta. Exstant:

Martyrium sancti Clementis, papae romani, apud SIMEONEM *metaphrasten* die XXIV. nouembris.

EPHRAIMI, archiepiscopi Chersonis, *homilia de miraculo, quod in puero factum est a sancto Clemente, sacro martyre*, quod vtrumque monimentum IO. BAPTIST. COTELERIVS graece ac latine edidit. *

PHILIPPI RONDININI *libri duo de sancto Clemente, papa et martyre eiusque basilica in vrbe Roma*, Romae MDCCVI. 4. quorum priori auctor agit de Clementis vita, martyrio, scriptis, germanis atque adulterinis, honore apud veteres ac recentiores, corpore inuento ac Romam translato; posteriori autem copiose differit de basilica, memoriae Clementis huius sacra in vrbe Roma. **

CASIMIRI OVDINI *dissertatio de scriptis sancti Clementis, romani episcopi*, iisque ipsi vere pariter ac falso attributis. ***

IO. ERNESTI GRABII *commentatio de Clementis romani scriptis genuinis et suppositiis.* * Addo tres dissertationes, quae ad dogmata Clementis spectant:

ERNESTI SALOMON. CYPRIANI *de Clemente romano euangelico.*

IO.

* *patrum apostolicor. volum.* I. p. 808. 815.
** *actor. eruditor. supplement. tom.* IV. p. 140.
*** exstat in eius *commentario de scriptoribus ecclesiastic. tom.* I. p. 19.
* est in eiusdem *spisilegio patrum, vt et haereticorum secul.* I. p. 254.

IO. FRANCISC. BVDDEI, *qua euincitur, Clementem romanum atque Irenaeum non fauere missae pontificiae*, contra Io. Ernestum Grabium, Ienae MDCCV. *

IACOBI GVIL. FEVERLINI *philosophemata potiora recognitionum, Clementi romano falso attributarum*, Altdorf. MDCCXXVIII.

IGNATIVS,

de quo varia scripta composita atque ad nos delata sunt. Ad vitam eius spectant praecipue *acta martyrii* eius, quorum duo genera exstant. Alia sunt interpolata eaque a SIMEONE *metaphraste* graece scripta et a GENTIANO HERVETO latine reddita, quae ex interpretatione hac latine habentur in LAVRENTII SVRII *vitis sanctorum* ** et ex eadem versione, collata cum manuscripto graeco ac cum nonnullis notis in *actis sanctorum*; *** graece ac latine autem cum animaduersionibus IO. BAPTIST. COTELERII et IO. CLERICI, cura iam dicti COTELERII in *patribus apostolicis*. * Alia Ignatii martyrii acta habentur sinceriora haecque sunt, quae IACOB. VSSERIVS in lucem protulit latine ex duplici diuersa versione atque vtramque ex codicibus manuscriptis recensuit notisque eruditis instruxit. ** Ea a Philone, Caio et Agathopode diaconis, qui Ignatium martyrem e Syria comitati fuerant, descripta esse, sibi persuadet ac sane in monimentis generis huius fidem maximam prae se ferre videntur. Reperit quoque in bibliotheca bodleiana exemplum graecum actorum Ignatii; quum autem ista interpolata esse vidit, ea non digna habuit, quae in lucem emittantur. Post Vsserium eadem acta latine ad vsum publicum translata sunt a IO. BOLLANDO; ex vna autem tantum versione, illa nimirum, quae in membranis Cottonianis inuenta est, cumque notis quibusdam, *** atque ex duplici

* exstat in eius *syntagmate dissertationum theologicar.* p. I. ac *miscellan. sacror. part.* I. p. I.
** *vit. sanct. d.* I. *februar.*
*** *februar. tom.* I. p. 24.
* *tom.* II. p. 163. edition. Amstelod. MDCCXXIV.
** in eiusdem *adpendice Ignatiana*, Londini MDCXLVII. 4.
*** in *actis sanctor. febr. tom.* I. p. 29.

plici eadem interpretatione latina a IO. BAPTIST. COTELERIO. * Graece denique ac latine acta haec ediderunt: THEODORICVS RVINARTVS, ** IO. ERNESTVS GRABIVS, *** THOMAS ITTIGIVS, * THOMAS SMITHVS, ** IO. CLERICVS. *** Praeter *acta* haec *martyrii*, exstant alia scripta, quae rebus Ignatii lucem adferunt suntque in numero illorum:

SEBAST. THEODOR. WINSHEMII *oratio de sancto martyre Ignatio:* *

MARTIALIS MAESTRAEI praefatio, quam notis ad IGNATII *epistolas*, Parisiis MDCVIII. 8. praemisit eaque non solum de epistolis; sed etiam de vita Ignatii exposuit.

GODOFRED. HENSCHENII commentarius de *sancto Ignatio theophoro, episcopo Antiocheno.* **

IO. ERNESTI GRABII commentatio de *sancto Ignatio martyre:* ***

CASIM. OVDINI *dissertatio de vita et epistolis sancti Ignatii, Antiocheni episcopi.* *

CHRISTOPHORI BEYERI *dissertatio de Ignatio, veritatis confessore et martyre.* Notissimum est Ignatii dictum, quod in eius *epistola ad Romanos* legitur atque ex ista ab Origine, Dionysio Areopagita, Photio atque aliis adducitur: ὁ ἐμὸς ἔρως ἐςαύρωται, *meus amor crucifixus est.* Quae vera sit illius sententia: qualem amorem Ignatius intellexerit, de eo scriptores dissentiunt. Singularem *exercitationem de apophthegmate Ignatii:* ὁ ἐμὸς ἔρως ἐςαύρωται, Vitembergae MDCLXXXIII. et iterum cum accessionibus MDCLXXXVIII.

* *patrib. apostolic. tom.* II. p. 173.
** *act. primorum martyrum* p. 14. edition. Amstel. MDCCXIII. fol.
*** *spicileg. patrum, vt et haereticor. secul.* II. *tom.* I. p. 8.
* in *bibliotheca patrum apostolicor.* p. 355.
** ad calcem *epistolarum Ignatii*, Oxon. MDCCIX. 4.
*** in COTELERII *patribus apostolic. tom.* II. p. 157.
* est inter orationes, scriptas et recitatas in academia Vitembergensi MDLXVIII. *tom.* VI. ibidem MDLXXI. 8.
** qui est in *actis sanctor. februar. tom.* I. p. 13.
*** *spicileg. patrum, vt et haereticor. secul.* II. *tom.* I. p. I.
* in eiusdem *commentar. de scriptorib. ecclesiastic. tom.* I. p. 73.

MDCLXXXVIII. GVIL. ERNEST. TENTZELIVS reliquit.* De tempore annoque, quo Ignatius martyrium subierit, eruditi viri disputant. Spectant huc:

IO. PEARSONII *dissertatio postuma de anno, quo Ignatius condemnatus est*, a THOMA SMITHO cum *Ignatii epistolis* in lucem emissa, Oxoniæ MDCCIX. ac

GVIL. LOYDII *commentatio* eiusdem argumenti apud ANTONIVM PAGI *critic. in annales Baronii.***

POLYCARPVS,

cuius *acta*, PIONIO auctori falso tributa, exstant. Plena illa sunt fabularum hancque ob rem nullam fidem nullamque auctoritatem præ se habent. E veteri codice græco versa latine exhibentur a IO. BOLLANDO *** atque a GVIL. ERNEST. TENTZELIO.* Certiora quidem de Polycarpo eiusque martyrio tradita sunt in *epistola ecclesiæ Smyrnensis de martyrio Polycarpi;* quædam tamen singularia de morte Polycarpi narrantur, quæ si non plane falsa; dubia tamen esse videntur, corpus nimirum eius igne haud absumi potuisse: egressam esse ex corpore hoc columbam et tantum sanguinis effluxisse, vt accensus rogus exstingueretur: e cælo factam esse vocem ad Polycarpum: *fortis esto et viriliter age, Polycarpe*, atque alia nonnulla, quæ CHRISTIAN. KORTHOLTVS ** pluribus recenset. Ipsa epistola hæc græce ac latine in lucem emissa atque illustrata est a IACOB. VSSERIO, *** IO. BAPTIST. COTELERIO,* THOM. ITTIGIO,** THEODORIC.

* locum obtinuit in eiusdem *exercitation. select. part.* I. p. 46.

** *ad annum christi* CVII. *tom.* I. p. 108.

*** *act. sanctor.* d. XXVI. *ianuar. tom.* II.

* dictis *exercitationib. part.* I. p. 76. confer de *actis* his: FABRICIVM *bibliothec. græc. volum.* V. p. 50. ac SCHMIDIVM *historia seculi secundi, fabulis varior. maculata* p. 20.

** de *persequutionibus ecclesiæ primæuæ* cap. V. §. 4. sqq. p. 143.

*** in *Polycarpi et Ignatii epistolis*, græce ac latine editis, Londini MDCXLIII. 4.

* in *patribus apostolicis tom.* II. p. 195. vbi illa notas variorum adiunctas sibi habet.

** *bibliothec. patrum apostolicor.* p. 392.

DORIC. RVINARTO,* THOM. SMITHO: ** latine cum notis ex tribus veteribus manuscriptis a IO. BOLLANDO.*** Recentiori tempore variae eruditorum virorum commentationes lucem adspexerunt, quae ad Polycarpum spectant resque eius illustrant, nimirum:

CASPAR. CRVCIGERI *oratio de Polycarpi vita*, Vitembergae MDXLIII. 8. *

STEPHANI LE MOYNE *prolegomena ad varia sacra*, quorum initium quum POLYCARPI *epistola ad Philippenses* facit, le Moyne de ipso Polycarpo copiose atque erudite praefatus est:

NICOLAI NOVRRII *dissertatio de epistola sancti Polycarpi, episcopi Smyrnae et martyris*, vbi varia dicuntur, ex quibus vita resque Polycarpi lumen accipiunt: **

ISMAEL. BVLLIALDI *dissertatio de sancto Benigno Diuionensi*, qua fabulam de Benigno hoc, per Polycarpum in Galliam misso, refellit, Parisiis MDCLVII. 8. ***

GVIL. ERNEST. TENTZELII *commentatio de Polycarpo, episcopo et martyre Smyrnensi*, Vitembergae MDCLXXXIV. qua auctor vitam Polycarpi diligenter recenset deque eiusdem scriptis ac cunctis rebus memorabilibus vberius disserit: *

CHRISTOPHORI AVGVSTI HEVMANNI *examen fabulae de columba, ex Polycarpi rogo euolante:* **

GABRIEL. GRODDECKII *dissertatio de anno et die passionis sancti Polycarpi*, Gedani MDCCIV. Polycarpum martyrem factum esse in vexatione christianorum sub Marco Aurelio Antonino ac Lucio Vero, res explorata est; de anno

* in *actis primorum martyrum* p. 31. 37.
** qui illam vna cum POLYCARPI *epistola ad Philippenses*, ad calcem epistolarum Ignatii cum notis, Oxoniae MDCCIX. 4. edidit.
*** in *actis sanctorum ianuar. tom.* II. p. 705.
* translata illa est in MELANCHTHONIS *declamationum tomum* II. p. 336. edit. Argentorat. MDLVIII. 8.
** *adparat. ad bibliothec. maximam patrum tom.* I. p. 161.
*** de dissertatione hac videantur: NICERONII *memoires tom.* I. p. 337.
* exstat in eiusdem *exercitationib. select. part.* I. p. 73.
** *in bibliotheca Bremens. class.* III. p. 429.

anno autem, quo id contigerit, multæ ſunt virorum eruditorum diſſenſiones. IO. PEARSONIVS refert martyrium hoc ad annum nati ſeruatoris CXLVII. * hancque ſententiam GRODDECKIVS in adducta *diſſertatione* adprobat ac plura recenſet, quæ ad controuerſiam hanc chronologicam pertinent:

IACOBI HENRICI BALTHASARIS *doctrina Polycarpi de præcipuis chriſtianæ fidei capitibus. Accedit demonſtratio veritatis et diuinæ originis librorum noui teſtamenti ex Clementis romani teſtimoniis de apoſtolis ieſu chriſti*, Ienæ MDCCXXXVIII. 8. qui liber ad dogmata quidem patrum præcipue ſpectat; eum tamen ad hunc quoque locum me referre poſſe, exiſtimo, quoniam auctor in præfatione Polycarpi vitam narrauit. ** Quem nonnulli patribus his apoſtolicis, Clementi romano, Ignatio, Polycarpo, adiungunt, de eo videantur, nimirum de

BARNABA

Acta et paſſio ſancti Barnabæ in Cypro, quæ ſub ficto nomine *Ioannis Marci* græce ac latine cura DANIELIS PAPEBROCHII cum eiusdem notis prodierunt; *** complectuntur autem illa res falſas hancque ob cauſſam non multum fidei præ ſe habent atque adulterinis monimentis adnumerantur:

Laudatio ſancti Barnabæ, cuius auctor ALEXANDER, monachus Cyprius eſt. Illa itidem edita eſt græce cum interpretatione FRANCISCI ZINI atque eiusdem PAPEBROCHII animaduerſionibus: *

PLACIDI PVCCINELLI *vita di ſanto Barnaba apoſtolo, primo paſtore di Milano*, Mediolani MDCXLIX. 4. Adiecit auctor in fine Barnabæ epiſtolam latine ad editionem Voſſii:

NICOLAI HVGON. MENARDI *iudicium de ſancto Barnaba et eius epiſtola*, quod exſtat in eius *notis et obſerua-*

* de *ſerie et ſucceſſione primorum Romæ epiſcoporum diſſertat.* II. *cap.* 15. p. 282. *oper. poſtumor.*
** *nouor. act. eruditor. ſupplement. tom.* IV. p. 527.
*** in *actis ſanctor. d.* XI. *iun. tom.* II. p. 431.
* itidem in *actis ſanctor. dicto loco* p. 436.

tionibus in BARNABAE *epistolam*, graece ac latine post mortem illius a *Luca Dacherio* editam, Parisiis MDCXLV. 4.* Reliqui epistolae huius interpretes, VOSSIVS, COTELERIVS atque alii, etiam plura de Barnaba ex antiquitate commentati sunt:

DANIEL. PAPEBROCHII commentatio de *sancto Barnaba*; **

STEPHANI LE MOYNE *exercitatiuncula de Barnaba*, vbi multa quidem erudite disputantur; quae autem a re principali explananda aliena sunt ac vitam resque Barnabae parum illustrant. *** De

HERMA,

sub cuius nomine liber, *pastor* inscriptus, exstat quique a nonnullis inter patres apostolicos refertur, nullum singulare ingenii monimentum, quantum scio, publicam lucem vidit; quodam tamen modo adduci possunt:

NICOLAVS NOVRRIVS *adparatu ad bibliothecam maximam patrum*, * vbi est dissertatio de Herma eiusque libris, ac IO. BAPTIST. COTELERIVS. **

§. V.

De antiquorum christianorum doctoribus, qui post patres apostolicos vixerunt, itidem doctissimi viri singulari studio commentati sunt eorumque vitas, res, scripta, dogmata explanarunt, non solum graecorum; sed etiam latinorum. Ex eorum numero, qui seculo post natum seruatorem secundo floruerunt, notitiae huius caussa commemorari debent: Iustinus martyr, Athenagoras, Irenaeus, Clemens Alexandrinus, Tatianus, Theophilus, Tertullianus. Inter eos, qui commemorandi sunt, locum habet:

IVSTI-

* locum quoque *iudicium* hoc obtinuit in COTELERII *patrib. apostolic. tom.* I. p. 8.
** in *actis sanctorum ad diem* XI. *iunii tom.* II. p. 421.
*** est illa in *prolegomenis ad varia sacra.*
* *tom.* I. p. 47.
** *patrum apostolic. tom.* I. p. 73.

IVSTINVS *martyr*,

ad quem ſequentia ſcripta ſpectant:

IOACHIMI PERIONII *vita Iuſtini, philoſophi et martyris, ex ipſius libris collecta:* *

PETRI HALLOIXII *vita et documenta ſancti Iuſtini, philoſophi et martyris. Acceſſerunt e menaeo graecorum Iuſtini elogia, cum vita epitome, nunc primum e graeco latine reddita: cenſura de ſancti Iuſtini libris eorumque ordine et inſcriptione: notà ad Iuſtini vitam*, Duaci MDCXXII. 8. Vita haec, diligenter conſcripta, iterum prodiit cum in HALLOIXII *illuſtrium eccleſiae orientalis ſcriptorum vitis;* ** tum, omiſſis digreſſionibus, cum commentario praenio ac notis *Daniel. Papebrochii* in *actis ſanctorum:* ***

GVIL. ERNESTI TENTZELII *exercitatio de Iuſtino martyre, Athenagora, Theophilo Antiocheno, Tatiano et Sozomeno*, * cuius iam antea mentionem feci. Vitam Iuſtini non ſolum enarrat auctor ſpeciatimque de eius martyrio huiusque anno diſputat; ſed etiam de ſcriptis Iuſtini, eorum interpretationibus, editionibus, fide atque auctoritate multa diſſerit:

IO. CLERICI *vie de Iuſtin martyr*, ** quae et germanice reddita atque in lucem emiſſa eſt: ***

CASIMIRI OVDINI *diſſertatio de ſcriptis ſancti Iuſtini martyris*, quam eam ob cauſſam ad locum hunc refero, quoniam capite illius primo quaedam, ad vitam Iuſtini martyris ſpectantia, examinantur: *

AVCTORIS, monachi congregationis ſancti Mauri, *praefatio*, IVSTINI *martyris operibus*, quae iſte Pariſiis MDCCXLII. fol. edidit, praemiſſa. In illa multa tradit,

 quae

* in SVRII *vitis ſanctorum d.* XIII. *april.* p. 151. adde *ibidem d.* XII. *iunii* p. 182.

** *tom.* II. p. 151.

*** *april. tom.* II. p. 104.

* in eius *exercitationibus ſelectis part.* I. p. 165.

** in *bibliotheque vniuerſelle tom.* VII. p. 15.

*** exſtat interpretatio haec in CLERICI *lebensbeſchreibung einiger kirchenväter vnd ketzer* p. 1.

* eſt in eius *commentar. de ſcriptorib. eccleſiaſticis tom.* I. p. 179.

quæ ad vitam ac res Iustini pertinent agitque de illius patria, ortu, institutione puerili et conuersione: de eiusdem viuendi ratione, veritatis propagandæ studio ac denique de martyrio, tempore eius atque actis:

IO. ERNESTI GRABII commentatio de *Iustino martyre*, vbi propria Iustini verba, quibus plurima de se ipso narrat, iusto ordine recenset tam græce; quam latine; interpretationem latinam, si illam vitiosam esse, animaduerterit, emendat: obscuriora illustrat. Expositis his, de ætate, qua vixerit Iustinus, disputat atque in annum inquirit, quo in lucem ille sit editus ac mortalitatem finierit: *

Acta martyrii Iustini, quæ sæpius in lucem prodierunt, vna cum aliorum sociorum martyrum actis. Edita illa sunt latine a LAVRENTIO SVRIO, DANIEL. PAPEBROCHIO, ** CAESAR. BARONIO, *** THEODOR. RVINARTO, * SAM. IEBB; ** græce autem ac latine a PAPEBROCHIO *** et a monacho congregationis sancti Mauri. * Sententiam eorum, qui existimant, *acta* hæc non ad Iustinum martyrem; sed ad alium Iustinum spectare, doctissimi viri argumentis non contemnendis refutarunt. Singularia quoque scripta in lucem emissa sunt, quibus Iustini dogmata illustrantur, vti:

IOACHIMI IVSTI RAV *diatribe de philosophia Iustini martyris et Athenagoræ*, Ienæ MDCCXXXIII. 8.

CHRISTIANI NIFANII *Iustinus philosophus christianus et martyr, exhibitus veritatis euangelicæ testis et confessor*, aduersus Sandium, Francofurti MDCLXXXVIII. 8.

IO. ANDR. SCHMIDII dissertatio de *Iustini martyris theologia morali*, Helmstadii MDCXCVIII.

ATHE-

* *spicileg. patrum, vt et hæreticorum seculi* II. p. 133.
** in *actis sanctorum ad* XIII. *april.*
*** *annal. ad annum christ.* CLXV.
* *act. primorum martyrum* p. 58.
** qui *acta* hæc IVSTINI *dialogo cum Tryphone*, Londini MDCCXIX. 8. edito, latine præmisit.
*** *act. sanctor. tom.* I. *iun.* p. 20.
* in IVSTINI *martyris operum*, quæ Parisiis MDCCXLII. fol. prodierunt, *adpendicis part.* II. p. 585.

ATHENAGORAS,

de quo prodierunt:

GVIL. ERNESTI TENTZELII *exercitatio de Iustino martyre, Athenagora, Theophilo Antiocheno, Tatiano et Sozomeno*, MDCLXXXVI. * qua quum sibi persuasisset, libros XII. Athenagorae περὶ τῶν εἰς ἑαυτὸν in bibliotheca Gesneriana quondam latuisse; rem autem adcuratius postea cognouisset, libros istos non Athenagorae; sed, quemadmodum titulus indicat, M. Antonii imperatoris esse, errorem ipse confessus est ac retractationem scripsit: **

IO. LAVRENTII MOSHEMII *disquisitio de vera aetate libelli, ab Athenagora pro christianis conscripti*, qui cum aliis eruditissimis viris suspicatur, Athenagorae apologiam anno christi CLXXVII. compositam esse, a qua sententia alii discedunt hancque defensionem vel ad annum christianum CLXV. vel CLXVI. vel CLXVIII. referunt: ***

ANDR. POLYC. LEYSERI dissertatio de *Athenagora, Atheniensi philosopho christiano*, Lipsiae MDCCXXXVI. 4.

MATVRINI VEYSSIERII LA CROZE *epistola ad Io. Christophor. Wolfium de fabula erotica, quae sub Athenagorae nomine prodiit.* * Consuli et possunt variorum eruditorum adnotationes, quae ad Athenagorae libellos, ab EDVARDO DECHAIR editos, Oxoniae MDCCVI. 8. accesserunt, vna cum *praefatione*, quae IVSTINI *martyris operibus*, Parisiis MDCCXLII. fol. editis, a monacho quodam congregationis sancti Mauri praemissa est: **

IRENAEVS,

de cuius vita rebusque notitiam suppeditant:

HENRICI DODWELLI *dissertationes in Irenaeum*, Oxoniae MDCLXXXIX. 8. quarum quum sex sunt, *prima* inscripta

* quae translata est in eiusdem *exercitation. selectar. partem* I. p. 165.
** *ibidem* p. 453.
*** exstat illa in *bibliotheca Bremensi*, *class.* II. p. 853. et auctior elegantiorque non solum in eiusdem *obseruat. sacr. libr.* I. *cap.* 4. p. 193. sed etiam in eius *dissertationibus ad historiam ecclesiastic. pertinentib. volumin.* I. p. 269.
* epistola haec est in FABRICII *bibliothec. graec. volumin.* VI. p. 800.
** *part.* III. *cap.* 13. 14.

scripta est: qua fide dignus in apostolicarum traditionum memoria conseruanda Irenæus et coæui Irenæo secundi seculi patres quoad media cognoscendi traditiones ordinaria: *secunda*, qua fide dignus Irenæus aliique primorum seculorum patres, quoad media cognoscendi traditiones extraordinaria: *tertia*, quo tempore natus: quo item mortuus fuerit Irenæus: *quarta*, de operis aduersus hæreses consilio atque tempore: *quinta*, de latino interprete, eius ætate capitumque partitione: *sexta*, de aliis Irenæi scriptis. Accedit fragmentum Philippi Sidetæ, adhuc minus editum, de catechistarum Alexandrinorum successione: *

RENATI MASSVETI *dissertationes præuiæ in Irenæi libros*, quarum *prima* de hæresibus, contra quas Irenæus pugnat: *secunda* de illius ætate, vita, scriptis et martyrio aduersus Henricum Dodwellum, qui Irenæum martyrem fuisse, negat: *tertia* denique de eius doctrina copiose atque erudite disputat. **

FRANCISC. FEVARDENTII *vita Irenæi, episcopi et martyris, ex illius et aliorum patrum scriptis collecta*, quæ Irenæi libris præmissa est, a *Io. Ernesto Grabio* editis, Oxoniæ MDCCII. fol.

DANIEL. PAPEBROCHII *de sancto Irenæo commentarius historicus, vna cum deductione historica controuersiæ, agitatæ inter ecclesias Lugdunenses sancti Iusti et sancti Irenæi, super possessione sacrorum corporum Irenæi, Epipodii et Alexandri martyrum*: ***

La vie de saint Irenee, second eueque de Lyon, docteur de l'eglise et martyr, Parisiis MDCCXXIII. 8. duobus voluminibus, cuius auctor est abbas GERVAISIVS: *

Dissertation sur la vie et sur les ouurages de saint Irenee: **

IO.

* *acta eruditorum* MDCXC. p. 547.
** dogmata tamen eius praue interdum explicat atque ad falsas sententias ecclesiæ romanæ trahit, quod DEYLINGIVS *dissertatione*, paullo post adducenda, pluribus ostendit.
*** commentarius hic est in *actis sanctorum iunii tom.* V. p. 335.
* *memoires de Treuoux* MDCCXXIV. *octobr.* p. 1733. et p. 1743. *iournal des sauans* MDCCXXIV. *febr.* p. 183.
** in *memoires de Treuoux* MDCCIII. *mai.* p. 344.

IO. ERNESTI GRABII *prolegomena ad Irenæi opera*, quibus ille non solum de Irenæi scriptis; sed etiam de eiusdem vita, speciatim de tempore natiuitatis et obitus deque genere mortis Irenæi; breuiter tamen, exponit:

PETRI HALLOIXII dissertatio: *quandonam sanctus Irenæus ordinatus sit episcopus? post mortemne sancti Pothini; an vero ante ab ipsomet Pothino?* *

SALOMON. DEYLINGII *Irenæus, euangelicæ veritatis confessor ac testis, a Renati Massueti prauis explicationibus vindicatus*, cuius editio secunda auctior et emendatior in lucem exiit Lipsiæ MDCCXXI. 4. **

CLEMENS *Alexandrinus*,

de quo legantur:

NICOLAI NOVRRII dissertationes *de omnibus Clementis Alexandrini operibus*, quæ maxime quidem ad scripta Clementis spectant eorumque inprimis analyses exhibent; lucem tamen quoque vitæ eius adferunt. Disputatur: quis fuerit Clemens: qui eius præceptores: quodnam illius munus? ***

THOMAE ITTIGII *præfatio ad operum Clementis Alexandrini supplementum*, quod ille Lipsiæ MDCC. 8. edidit:

IO. CLERICI *vie de Clement Alexandrin*: *

IO. TRIBBECHOVII tres *dissertationes de Clemente Alexandrino*, quarum prima illius *vitam et scripta*: secunda *philosophiæ definitionem ac diuisionem* ac tertia *philosophiæ finem, media et vsum ad ductum* istius exhibet, Halæ MDCCVI.

IO. BALTHAS. BERNHOLDI *hypomnemata de T. Flau. Clemente, vtriusque in ecclesia cathedræ ornamento*, Altorfii MDCCXXV. 4.

IO. ACHAT. FELIC. BIELCKII dissertatio de *Clemen-*

* in *vitis et documentis illustrium ecclesiæ orientalis scriptorum secundi seculi* p 639.

** est in eiusdem *obseruationibus miscellaneis* p. 3.

*** *adparat. ad maximam bibliothec. patrum tom.* I. p. 624.

* in *bibliothequ. vniuersell. tom.* X. p. 175. In germanicum sermonem conuersa illa exstat: in *den lebensbeschreibungen einiger kirchenväter* p.30.

mente Alexandrino eiusque erroribus, quam vna mecum præside defendit, Ienæ MDCCXXXVII. *

TATIANVS,

de quo singulari studio commentati sunt:

GVIL. ERNEST. TENTZELIVS in *exercitatione de Iustino martyre, Athenagora, Theophilo Antiocheno, Tatiano et Sozomeno:* **

LVDOVICVS DV FOVR DE LONGERVE, qui composuit *dissertationem de Tatiano et encratitis* eaque cum de ipso Tatiano, eius studiis, professione christiana, certaminibus contra philosophos græcos, scriptis, morte; tum de hæresi, cuius Tatianus auctor fuit, exposuit. Dissertatio hæc quum luculenta est atque erudita, multum illa se commendauit ac semel iterumque litteris descripta fuit: ***

AVCTOR ex ordine monachorum congregationis sancti Mauri *præfationis*, quam ille IVSTINI *martyris operibus*, Parisiis MDCCXLII. editis, præmisit, vbi iste de Tatiani studiis litterarum ac conuersione: de hæresi, qua ille se contaminauit, deque secta, ab eo condita: de scriptis istius satis copiose ac diligenter exponit: *

THEOPHILVS *Antiochenus*,

cuius vita actaque illustrantur in:

GVIL. ERNESTI TENTZELII *exercitatione de Iustino martyre, Athenagora, Theophilo Antiocheno, Tatiano et Sozomeno:* **

IO. GOTTL. WALPVRGERI commentatione de *Theophilo Antiocheno, boni pastoris in ecclesia typo*, Chemnitii MDCCXXXV. 4.

THEO.

* locum obtinuit in *miscellaneis* meis *sacris* p. 510.

** in eius *exercitation. select.* p. I. p. 165.

*** dissertationem hanc non solum WORTHVS adiunxit TATIANI *orationi ad Græcos*, Oxoniæ MDCC. 8. sed etiam VOGTIVS transtulit illam in *bibliothec. histor. hæresiologic. tom.* I. *fascicul.* 2. p. 201.

* *part.* III. *cap.* 10. seqq. p. 97.

** *part.* I. *exercitation selectar.* p. 165.

THEOPHILI GRABENERI *dissertatione de Theophilo, episcopo Antiocheno,* Dresdae MDCCXLIV. 4.

IO. ERNESTI GRABII commentatione de *Theophilo Antiocheno:* *

MONACHI Benedictini e congregatione sancti Mauri *praefatione,* IVSTINI *martyris operibus,* Parisiis MDCCXLII. fol. editis et iam antea memoratis, praemissa. Ista ** enim de gestis ac scriptis Theophili huius exponitur:

NICOLAI NOVRRII *dissertatione de libris sancti Theophili, patriarchae Antiocheni,* *** cuius eam ob caussam mentionem facio, quoniam auctor non solum de scriptis Theophili disserit; sed etiam explanat, quis ille fuerit.

Q. SEPTIMIVS FLORENS TERTVLLIANVS,
de quo varia scripta exstant legique possunt:

IACOBI PAMELII *vita Tertulliani, quae eius aetatis viginti quatuor annorum historiam continet:* *

PETRI ALLIXII *dissertatio de Tertulliani vita et scriptis,* quae primum sine auctoris nomine ac sine indicio loci annique edita est; deinde autem iterum prodiit; nec solum nomen auctoris additum est; sed etiam duae aliae eiusdem dissertationes accesserunt, sub inscriptione: *dissertationes tres* I.) *de sanguine domini nostri iesu christi, ad epistolam* CXLVI *Augustini:* II.) *de conciliorum quorumuis definitionibus expendendis:* III.) *de Tertulliani vita et scriptis, auctore Petro Allix,* Parisiis MDCLXXX. 8. **

Extrait d'vne dissertation critique, touchant Tertullien et ses ouurages, quae epitome paullo ante memoratae dissertationis Allixii praemissa est TERTVLLIANI *apologetico,* gallice ac latine edito, Amstelodami MDCCI. 8.

DE LA MOTTE *histoire de Tertullien et d'Origenes,* Parisiis MDCLXXV. et Lugduni MDCXCI. 8.

A IO.

* *spicilegio patrum, vt et haereticor. secul.* II. *tom.* I. p. 218.
** *part.* III. *cap.* 15. p. 120.
*** in *adparatu* eius *ad bibliothec. maximam patrum tom.* I. p. 498.
* praemissa est PAMELII *adnotationibus in Tertulliani opera,* Parisiis MDCXXXV. fol.
** vide NICERONII *memoires tom.* XXXIV. p. 25.

IO. AVGVST. NOESSELTI *dissertationes de vera ætate scriptorum, quæ supersunt, Q. Septimii Florentis Tertulliani*, Halæ MDCCLVII.

NICOLAI NOVRRII *dissertatio in Tertulliani apologeticum, duos ad nationes libros et vnum ad Scapulam*,* vbi multa de vita gestisque Tertulliani habentur:

IO. HENR. BLVMBACHII *de senatus consulto, Q. Septimio Flor. presbytero et iure consulto Tertullianis liber*, Lipsiæ MDCCXXXV. 4. **

IVSTI CAROLI WIESENHAVERI *disputatio de iureconsulto et Qu. Septimio Florente Tertullianis*, Hildesiæ MDCCXLIII.

IO. IOACHIMI ZENTGRAVII *exercitatio de lapsu Tertulliani ad Montanistas*, Argentorati MDCCIV. 4.

IO. GVIL. HOFFMANNI *dissertatio, Q. Septimii Florentis Tertulliani, quæ supersunt, omnia in Montanismo scripta videri*, Vitembergæ MDCCXXXVIII. 4.

HERMANNI RATHMANNI *priscorum patrum, Tertulliani et Cypriani, theosophia*, Vitembergæ MDCXIX. 4. qui liber sub diuersis titulis iterum atque iterum in lucem prodiit. Spectat ille non tam ad ipsum Tertullianum; quam ad eius dogmata: ***

PAGANINI GAVDENTII *dogmatum Origenis cum philosophia Platonis comparatio et salebræ Tertullianeæ de vita christianorum ante tempora Constantini*, Florentiæ MDCXXXIX. 4.

IO. LAVRENT. MOSHEMII *commentatio chronologico-historica de ætate apologetici Tertulliani et initio persequutionis christianorum sub Seuero:* *

ANONYMI *dissertation, ou l'on fait voir, que le catalogue des heresies, qui se trouue a la fin du liure de Tertullien*

* in *adparatu ad bibliothecam maximam patrum tom.* II. p. 1174.

** *noua litteraria Hamburgensia* MDCCIV. p. 77.

*** vide MOLLERI *Cimbr. litterat. tom.* III. p. 565.

* quæ est in eius *dissertationibus, ad historiam ecclesiastic. pertinentib. volum.* I. p. I.

lien des prescriptions, est veritablement de cet auteur. * Memoratur quoque: *le genie de Tertullien par de Fayolle*, Parisiis MDCLXII. 4. **

§. VI.

Seculo tertio, postquam a seruatore nostro gratia diuina reparata fuerat, multi exstiterunt christiani doctores, qui sanctissimae religioni nostrae propagandae operam darent ac curarent, vt homines sempiternam felicitatem consequerentur. Inter illos nonnulli prae aliis nominis famam meritorumque laudem sibi conciliarunt inque his locum sibi fecerunt ex scriptorum graecorum ordine: Origenes, Hippolytus, Gregorius thaumaturgus; latinorum autem Minucius Felix ac Cyprianus. De his singularia ingenii monimenta in lucem prolata sunt. Exstant de

ORIGENE,

eius vita rebusque; dogmatibus item ac controuersiis, quae nunc sequuntur, scripta:

GREGORII *thaumaturgi in Originem prosphonetica ac panegyrica oratio, quam Caesareae Palaestinae post multorum annorum apud illum disciplinam dixit, quum in patriam reditum pararet:* ***

EVSEBII, qui magno loco Origenem habuit, ac PAMPHILI martyris *apologia pro Origene* libris sex, ex quibus primus e Rufini versione in latinis Origenis editionibus et inter Hieronymi opera, atque ex ceteris excerpta pauca apud PHOTIVM * exstant. Idem recenset ** anonymi opus, in quinque libros distributum, etiam pro Origene:

RVFINI liber *de deprauatione librorum, praecipue Origenis:* ***

DESI-

* in *memoires de Trevoux, febr.* MDCCIII. p. 133.
** apud FABRICIVM *bibliothec. latin. volumin.* III. p. 348.
*** est in eius *operibus* p. 169. edition. Moguntin. MDCIV. 4.
* *codic.* CXVIII.
** *codic.* CXVII.
*** in latinis ORIGENIS editionibus.

DESIDERII ERASMI de *vita*, *phrasi*, *docendi ratione et operibus Origenis*, *cum singulorum librorum censuris*, epitome: *

PETRI HALLOIXII *Origenes defensus; siue Origenis vita, virtutes et documenta libris* IV. Leodii MDCXLVIII. fol.

PETRI DANIEL. HVETII *Origeniana*, tribus libris, quorum primus de vita Origenis quatuor capita complectitur resque Origenis enarrat a tempore, quo ille in lucem editus est, vsque ad mortem Seueri: ab hac postea ad initia imperii Maximini: ab his vsque ad Philippi necem atque ab hac denique vsque ad Origenis obitum. Libro primo absoluto, sequitur secundus eoque exponitur de Origenis eruditione ac dogmatibus, speciatim de deo, trinitate, de christo, de virgine Maria, de angelis, de anima, de libero arbitrio, gratia ac prædestinatione, de astris, de resurrectione mortuorum, de postremo iudicio, de poenis et præmiis, de mundo, paradiso terrestri et Adamo, de allegorica scripturæ interpretatione. Quibus omnibus explanatis, examen doctrinæ Origenianæ instituitur fataque illius commemorantur. Liber tertius notitiam de scriptis Origenis nobis suppeditat. Opus ipsum horum Origenianorum ita compositum est, vt Huetii eruditionem atque industriam luculenter ostendat; dogmata autem non semper debita adcuratione interpretatus est: **

DE LA MOTTE *histoire de Tertullien et d'Origenes*, Parisiis MDCLXXV. Lugduni MDCXCI. 8. cuius iam antea mentionem feci:

IO. MEISNERI *tractatus historico-theologicus de Origene et Origenianis*, Vitembergæ MDCCXII. 4. antea autem ille,

* est in ERASMI *epistolis*, Londini MDCXLII. fol. editis, p. 1619. et *operum tomo* VIII. p. 425. quæ edita sunt Lugduni Batauor. ab anno MDCCIII. fol.

** HVETIVS *Origeniana* hæc præmisit ORIGENIS *commentariis in sacras scripturas*, quum illos primum in lucem emitteret, Rothomagi MDCLXVIII. fol. Translata illa postea sunt in ORIGENIS *operum*, quæ Benedictini monachi ediderunt, *tomum* IV. atque vltimum.

ille, in formam disputationis academicæ redactus, prodiit ac defensus est ibidem MDCLXV.

IO. HENRICI HORBII *historia Origeniana; siue de vltima origine et progressu hæreseos Originis tractatus singularis*, Francofurti MDCLXX. 4.

IO. CLERICI *vie d'Origenes*, * quæ et in germanicum sermonem conuersa, lucem adspexit: **

CASIMIRI OVDINI *dissertatio de vita, operibus, doctrina et morte Origenis:* ***

LVDOVICI DOVCINI *histoire des mouuemens, arriuez dans l'eglise au suiet d'Origene et de sa doctrine*, Parisiis MDCC. 12. *

STEPHANI BINETI liber de *salute Origenis et an plerumque illustriora ingenia sint peruersiora*, Parisiis MDCXXIX. 8. MDCXXXI. 12.

IO. PICI *Mirandulani* de *salute Origenis disputatio:* **

PAGANINI GAVDENTII *dogmatum Origenis cum philosophia Platonis comparatio et salebræ Tertullianeæ de vita christianorum ante tempora Constantini magni*, Florentiæ MDCXXXIX. 4.

A letter of resolution concerning Origen and thechief of his opinions, Londini MDCLXI. 4. qui liber iterum litteris descriptus est in volumine primo collectionis variorum opusculorum, quæ prodiit Londini MDCCVIII. 8. sub titulo *phœnix:*

IACOBI MERLINI *apologia pro Origene*, *** quam noua apologia tueri coactus est: *

IO.

* in *bibliothequ. vniuersell tom.* VI. p. 31.
** in CLERICI *lebensbeschreibungen einiger kirchenväter* p. 109.
*** *commentar. de scriptorib. ecclesiast. tom.* I. p. 231.
* *acta erudítor.* MDCC. p. 471. BERNARDI *nouuelles de la republiqu. des letres* MDCC. *septembr.* p. 285.
** in eius *operibus* p. 131.
*** exstat in latina editione ORIGENIS *operum*, quæ cura *Merlini* euulgata est, Parisiis MDXII. MDXIX. fol.
* noua apologia nondum in lucem exiit; sed manuscripta adferuatur. Legantur de illa fatisque eius: SIMONIS *epistolæ selectæ libr.* I. *epistol.* 10. p. 95. *essais de litterature*, MDCCIII. *nouembr.* p. 257. HVETII *Origenian. libr.* II. *cap.* 4. p. 230.

IO. FRANCISCI BVDDEI *exercitatio de allegoriis Origenis*, Vitembergæ MDCLXXXIX. *

ELIAE EHINGERI *Origenes labilis; seu de næuis Origenis dissertatio:* **

IO. ANDR. SCHMIDII dissertatio de *lapsu Origenis*, Helmstadii MDCCIV.

PETRI ZORNII *exercitatio de eunuchismo Origenis Adamantii*, qua illum contra perspicua veterum testimonia in dubium vocat. Defendit disputationem hanc præside *Io. Henrico Maio*, Giessæ MDCCVIII.

IOACHIM. SAMVEL. WEICKHMANNI *commentatio historico-theologica de schola Origenis sacra, ex Gregorio thaumaturgo informata*, Vitembergæ MDCCXLIV. 4.

MERLIN *examen d'vn raisonnement, que mr. Bayle attribue a Origenes dans son dictionaire historique et critique, a l'article des Marcionites:* ***

Vindiciæ Origenis in doctrina de diuinitate christi, quæ sub moderamine meo in academia hac MDCCXXVII. publicæ disquisitioni traditæ atque a respondente, CHRISTIANO GAVPPIO, defensæ sunt:

HIPPOLYTI

res illustrarunt:

IACOBVS BASNAGIVS *animaduersionibus de vita, morte et scriptis Hippolyti:* *

CHRISTOPHOR. AVGVST. HEVMANNVS *dissertatione, in qua docetur, vbi et qualis episcopus fuerit Hippolytus, seculi tertii scriptor ecclesiasticus*, Gœttingæ MDCCXXXVII.

STEPHANVS LE MOYNE *prolegomenis ad varia sacra:*

THEO-

---

* locum obtinuit in eiusdem *parergis historico-theologic.* p. 139.

** addita est BRVCKERI *vita Ebingeri*, August. Vindelicor. MDCCXXIV. 8.

*** *memoires de Treuoux* MDCCXXXVI. *mai.* p. 1077.

* exstant illæ in CANISII *lectionum antiquarum*, ab eo editarum, *tom.* I. p. 3.

THEODORIC. RVINARTVS *actis primorum martyrum:* *

IO. BAPTIST. COTELERIVS *notis ad monimenta ecclesiæ græca,* ** aliique, quorum effata ac testimonia de Hippolyto IO. ALBERT. FABRICIVS collegit eiusque *operum tomo* I. præmisit. Sequitur:

GREGORIVS *thaumaturgus,*

de cuius vita rebusque gestis consuli possunt:

GREGORII *Nysseni oratio de vita sancti Gregorii thaumaturgi, episcopi Neocæsareensis,* græce ac latine edita, quæ non magnam auctoritatem fidemque præ se habet. Quæ memoria digna sunt, ea prætermittuntur; res autem falsæ; aut incertæ, miracula nimirum, copiose ac diligenter enarrantur.*** Præter eum, inter antiquiores de Gregorio hoc commentati sunt: EVSEBIVS, HIERONYMVS, BASILIVS atque alii:

NICOLAI MARIAE PALLAVICINI *vita Gregorii thaumaturgi,* quæ lucem vidit Romæ MDCXLIX. 8.

IO. LVDOVICI BOYE *dissertatio de Gregorio thaumaturgo, episcopo Neocæsareensi* prima. Quæ hanc sequi debebant, reliquæ num in lucem omnino prodierint, mihi haud perspectum est; dubito autem de eo.

MINVCIVS FELIX,

ad quem pertinent:

FRANCISCI BALDVINI *dissertatio in M. Minucii Felicis Octauium,* qui primus librum hunc Minucio, vero auctori, restituit, quum ille in prima editione Romana, ad Vaticani codicis fidem facta, et in aliis, proxime insequutis, pro octauo libro Arnobii perperam venditaretur, atque adductam *dissertationem,* veluti prolegomena, conscripsit. Disputat illa de Minucii gente, ætate, caussis, quas Romæ egerit, de scribendi genere deque argumentis, in

 libro

* p 168.

** *tom.* II. p 639.

*** est illa græce ac latine, *Laurentio Sifanio* interprete, *tom.* II. *oper.* p. 966. edit. Parisiis MDCXV. latine tantum cura *Gentian. Herueti* in SVRII *vitis sanctorum* ad XVII. *nouembr.* p. 390.

libro eius explanatis, atque aliarum rerum capitibus. Accessit dissertatio hæc ad varias Minucii editiones: IACOBI OVZELII, CHRISTOPH. CELLARII, IACOBI GRONOVII, IO. DAVISII, ita vt illa vel præmissa, vel subiuncta fuerit:

CHRISTOPHOR. AVGVST. HEVMANNI *obseruatio, qua numero iure consultorum eximitur Minucius Felix:* *

M. Minucii Felicis pro se et statu suo epistola apologetica ad F. O. M., id est, Fridericum Ottonem Menckenium, qua aduersus HEVMANNI *obseruationem*, paullo ante adductam, monstratur, Minucium Felicem inter iureconsultos ac caussarum patronos iure meritoque locum tueri: **

NICOLAI NOVRRII *dissertatio in Marci Minucii Felicis librum, qui Octauius inscribitur*, vbi multa dicta sunt, quæ ad ipsum Minucium Felicem spectant ac rebus eius lucem adferunt: ***

PETRI ANTONII BVRCHARDI *M. Minucii Felicis Octauius, non octauus liber Arnobii, seu elegantissimus Minucii pro veritate religionis christianæ dialogus, in theses digestus*, dissertatio, præside *Christiano Kortholto* habita, Kilonii MDCLXXXV. *

CYPRIANVS,

de quo ad nos peruenerunt:

PONTII, diaconi Cypriani eiusque in omni certamine ac calamitate perpetui comitis, *vita et passio Cypriani*, cuius *volumen* esse *egregium*, iudicat HIERONYMVS. ** De auctoritate eius res dubia est. Alii tribuunt istam Paullo diacono: alii interpolatam esse, pronuntiant. Exstat illa non solum in Cypriani editionibus inque ea, quam IO. FEL-

* in *parergis; siue accessionibus ad omnis generis eruditionem*, quæ Gœttingæ anno MDCCXXXVI. prodire cœperunt, *tom.* I. *libr.* I. p. 208.

** epistola hæc translata est in *noua acta erudit.* MDCCXXXVIII. p. 210

*** in *adparatu ad maximam bibliothec. patrum, tom.* II. p. 2

* vide: MOLLERI *Cimbriam litterat. tom.* I. p. 81.

** de *vitis illustribus cap.* LXVIII.

FELLO, episcopo Oxoniensi, debemus, Oxoniae MDCLXXXII. Bremae MDCXC. Amstelodami MDCXCIX. fol. cum eiusdem notis; sed etiam apud LAVRENTIVM SVRIVM * ac THEODORICVM RVINARTVM. ** In CYPRIANI *operibus*, a *Nicolao Rigaltio* editis, habentur tria alia martyrii Cypriani *acta*, quae magnam antiquitatem prae se ferunt; illa autem germana esse documenta, pro certo haud adfirmandum est:

GREGORII *Nazianzeni oratio in laudem sancti Cypriani martyris:* ***

AVGVSTINI *sermones in natali Cypriani martyris:* *

ANONYMI *vita Cypriani*, Parisiis MDLXVI. 8. **

IO. PEARSONII *annales Cyprianici; siue tredecim annorum, quibus sanctus Cyprianus inter christianos est, breuis historia, chronologice delineata*, qui non separatim in lucem emissi; sed eo consilio scripti sunt, vt CYPRIANI *operibus*, a IO. FELLO editis, praemitterentur. Pearsonius labore hoc feliciter perfunctus est; nec solum indagauit, quid Cyprianus singulis annis; sed etiam singulis fere mensibus peregerit; hanc autem ob caussam non tam annales Cyprianicos; quam menologia Cyprianica composuisse visus est: ***

HENRICI DODWELLI *dissertationes Cyprianicae*, Oxoniae MDCLXXXIV. 8. Sunt tres ac decem dissertationes iisque disputatur de voce *cleri*, sacri ordinis *propria*: de litterarum ecclesiasticarum characteribus: de flagitio mulierum, cum clericis concumbentium, eaque occasione de συνεισάκτοις: de visionibus, et qua ratione visionum suarum fidem comprobarint veteres: de nominum e diptychis ecclesiae recitatione in eucharistia: de presbyteris doctori-

 bus,

* in *vitis sanctorum d* XIV. *septembr.* p. 144.
** *actis primorum martyrum* p. 205.
*** *oration.* XVIII. *tom.* I. *operum* p. 274.
* *sermon.* CCCIX. sequ. *tom.* V. *oper.* p. 869. edition. Benedictin. Antuerp.
** mentionem eius facit FABRICIVS *bibliothec. latin. volum.* III. p. 384.
*** *acta eruditorum* MDCLXXXIII. p. 45.

bus, doctore audientium et legationibus ecclesiasticis: de episcopo, vnitatis principio et sancti Petri in apostolos primatu vnitatis exemplari et quam solide vtrobique argumentetur Cyprianus: de prærogatiua, indulgentiæ priuilegio et priuilegio societatis ex sententia legum romanarum: de potestate presbyterii, sede episcopali vacante: de ordine episcoporum presbyterorumque, e Cypriani veterumque sententia, ab inuicem distinguendo: de martyrum commemoratione eaque occasione de martyrum paucitate in primæuis christianorum persequutionibus deque fide actorum atque martyrologiorum: de primorum martyrum insigni fortitudine eiusque caussis ac denique de secundo martyrii baptismo.* Dissertationes hæ ad ipsum quidem Cyprianum eiusque res haud pertinent; quia autem illum illustrant atque ex eo varia, præsertim antiquitatis ecclesiasticæ, argumenta enarrant, quodam modo istas huc referri posse existimaui:

PRVDENTII MARANI *vita sancti Cypriani*, præmissa CYPRIANI *operibus*, quæ studio STEPHANI BALVZII ac dicti MARANI publicæ luci exposita sunt, Parisiis MDCCXXVI. fol. Elaborata illa est diligenter ac copiose auctorque non solum de Cypriani vita et rebus gestis, sed etiam de eiusdem scriptis, quæ conseruata atque ad nos delata sunt, commentatur:

IO. CLERICI *abregé de la vie de saint Cyprien*, quæ quum in illius *bibliothecam vniuersam*** translata esset, ea separatim prodiit non tantum gallice, sub titulo: *la vie de saint Cyprien, eveque de Carthage, avec la critique des ses ecrits*, Amstelodami MDCLXXXIX. 12. sed etiam germanice in CLERICI *deutsch vbersetzten lebensbeschreibungen einiger kirchenväter*:***

La

* *acta eruditorum* MDCLXXXVI. p.61. BAELII *nouuelles de la republiqu. des lettres* MDCLXXXVI. *mai.* p.532. Adiunctæ sunt *dissertationes* hæ CYPRIANI *operibus*, quæ Bremæ MDCXC. et Amstelodami MDCXCIX. fol. prodierunt.

** *tom.* XII. p.212.

*** p. 138.

La vie de saint Cyprien, docteur de l'eglise, eueque de Carthage et martyr, dans la quelle on trouuera l'abregé des ouurages de ce pere, des notes critiques et historiques et des dissertations theologiques sur les differentes contestations de son tems, Parisiis MDCCXVII. 4. * Opus hoc sine auctoris nomine ad publicum vsum translatum est; illum autem IACOB. GERVAISE esse, iam alii animaduerterunt. Egregium illud est ac singularem cum eruditionem; tum industriam ostendit scriptorque longe eos superat, qui antea in eodem argumento ingenia sua exercuerunt. Sex sunt istius libri iisque Cypriani res actaque ab initio vitae vsque ad finem eius ita enarrantur, vt simul varia capita eorum, quae aetate Cypriani in ciuitate christiana gesta ac disputata sunt, lucem accipiant. Quo tempore quaelibet illius epistola; vel quoduis scriptum sit editum: quae ipsi ingenii monimenta falso sint attributa: quae plane fuerint deperdita, significatur. Accesserunt quinque dissertationes, quarum *prima* verba Cypriani illustrantur de potestate absoluendi lapsos moribundos, quando episcopus absens est: *secunda* exponitur de fuga Cypriani, qua ille in atroci christianorum vexatione tempore imperatoris Decii prospexit sibi ac consuluit, eamque iustam fuisse ac aequam, adfirmatur: *tertia* illos auctor reprehendit, qui persuadent sibi, Nouatum exstitisse episcopum: *quarta* de coniugio clericorum vberius disseritur: *quinta* eaque vltima monstratur, quinam tempore Cypriani dicti fuerint *libellatici:*

RENATI IOSEPHI TOVRNEMINII *coniectures sur la supposition de quelques ouurages de saint Cyprien et de la lettre de Firmilien:* **

HERMANNI RATHMANNI *priscorum patrum, Tertulliani et Cypriani theosophia, fidei antiquae et vitae vere christianae certa et salutaria tradens documenta, e monumentis eorum propriis reddita et recitata verbis*, Vitembergae MDCXIX. 4. cuius libri iam mentionem feci, quum de Tertulliano commen-

* *acta erudit.* MDCCXVIII. p. 292. *iournal des sauans* MDCCXVII. *april.* p. 429. *mai.* p. 491. adde FRANC. DIONYS. CAMVSATI *obseruationes ad Ciaconii bibliothecam*, titulo *Cyprianus*.

** *memoires de Treuoux* MDCCXXXIV. *decembr.* p. 2246.

mentatus sum simulque animaduerti, illum non vitam; sed doctrinam Tertulliani ac Cypriani complecti. Quae et caussa est, cur de isto postea loco proprio, quando de doctrina patrum exponam, vberius de eo disserere, animus mihi sit:

Cypriani ac Firmiliani epistolarum aduersus Stephani I. *papae decretum de haereticorum baptismo vindiciae*, quas GEORG. GOTTLIEB. PREV conscripsit ac meo praesidio adiutus publice defendit, Ienae MDCCXXXVIII. Oppositae illae sunt RAYMVNDO MISSORIO, qui aliis persuadere conatus est, dictas epistolas Cypriani ac Firmiliani a Donatistis esse confictas hancque in rem emisit: *disputationes criticas in duas celeberrimas epistolas Firmiliani et Cypriani aduersus decretum Stephani papae* I. *de non iterando haereticorum baptismo*, Venetiis MDCCXXXIII. 4.

§. VII.

Seculo quarto inter patres ac doctores ecclesiae plures fuerunt, qui scriptis ac meritis nominum suorum memoriam posteritati commendarent. Inter Graecos eminent: Eusebius Pamphili, Eusebius Emisenus, Athanasius, Cyrillus Hierosolymitanus, Epiphanius, Ephraemus Syrus, Basilius, Gregorius Nyssenus, Gregorius Nazianzenus, Amphilochius, Didymus Alexandrinus, Macarius, Chrysostomus; inter latinos autem: Lactantius, Optatus Mileuitanus, Hilarius Pictauiensis, Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, Rufinus, Paullinus Nolanus. De omnibus his eruditissimi viri singulares commentationes iuris publici fecerunt. Sunt illae, quas nunc de singulis commemorabo.

EVSEBIVS PAMPHILI:

HENRICI VALESII dissertatio *de vita scriptisque Eusebii Caesareensis:* *

IO. CHRISTOPHOR. ERNESTI dissertationes duae de *Eu-*

* dissertationem hanc VALESIVS praemisit EVSEBII *historiae ecclesiasticae.*

Eusebio, episcopo Caesareensi, Vitembergae MDCLXXXVIII. et iterum ibidem MDCCIII.

IO. CLERICI *vita Eusebii*, gallice * ac germanice. ** Addi possunt, quae scripta ac disputata sunt de quaestione: num Eusebius ad Arianos se adiunxerit; nec ne? Adfirmauit hoc praeter DIONYSIVM PETAVIVM, *** HENRIC. NORISIVM, * CHRISTOPHOR. SANDIVM atque alios, IO. CLERICVS memorata *vita Eusebii* ** eademque sententia adprobata est in ELIA DI AMATO *lettera, che Eusebio di Cesarea anco dopo il concilio Niceno fu imbruttato dall' errore Ariano.* *** Alii Eusebium defenderunt, aut excusarunt, inter quos Ioanni Clerico praecipue GVIL. CAVEVS restitit in *dissertatione de Eusebii Caesareensis Arianismo, aduersus Ioann. Clericum.* * Nec hic tantum; sed alii quoque Eusebii caussam egerunt. **

EVSEBIVS *Emesenus:*

Epistola de vita eius, quae a GEORGIO *Laodiceno* scripta esse, traditur apud antiquiores; *** interiit autem ista; nec ad nos peruenit:

* *bibliothequ. vniuerselle tom.* X. p. 379.
** in CLERICI *vnpartheyischer lebensbeschreibung einiger kirchenväter* p. 522.
*** *theologic. dogmatum de trinitate libr.* I. *cap.* II. *et* 12. *tom.* II. p. 47.
* *dissertation. de synodo quinta cap.* XIII. *tom.* I. *oper.* p. 801.
** et *epistol. critic. num.* II. p. 30.
*** in *lettere erudite di* AMATO *part.* II. *letter.* 16. p. 291.
* quae est in *adpendice dissertationum trium*, eiusdem *histor. litterar. scriptor. ecclesiastic. volumini* II. p. 42. addita, vbi etiam p. 63. CAVEI *epistola apologetica* aduersus Clericum de caussa hac controuersa exstat.
** in horum numero sunt: CALOVIVS *confession. martyrum, tom.* II. *scriptor. antisocinianorum* p. 518. VALESIVS antea memorata dissertatione de *vita scriptisque Eusebii:* BVLLVS *defension. fidei Nicaenae*, variis locis: BASNAGIVS *annal. politico-ecclesiast. tom.* II. p. 734. 770. De reliquis taceo.
*** vide SOCRATEM *libr.* II. *cap.* 9. SOZOMENVM *libr.* III. *cap.* 6. NICEPHORVM *libr.* IX. *cap.* 5. ALLATIVM in *diatriba de Georgiis et eorum scriptis* p. 305.

CASIMIRI OVDINI *dissertatio critica de scriptis, Eusebio Emiseno episcopo hucusque perperam attributis.* *

ATHANASIVS:

GREGORII *Nazianzeni oratio de laudibus Athanasii:* **

ANONYMI *vita Athanasii, ex Socratis, Sozomeni et Theodoreti historia ecclesiastica collecta*, quae plenissima est fabularum; nec vllam fere fidem prae se habet:

Vita Athanasii, graece ac latine, ex PHOTIO *** sumta, quae ipsius Photii iudicio, quisquilias complectitur:

SIMEONIS *metaphrastae vita Athanasii*, graece et latine, quae etiam latine tantum legitur apud LAVRENTIVM SVRIVM. * Ita illa composita est, vt non magna vtilitas ab ista exspectari possit.

Vita Athanasii latine, ex Arabico conuersa, interprete *Eusebio Renaudotio*, quae ad vsum Coptorum conscripta; maxime autem nugis atque ineptiis inquinata est. **

Vita Athanasii, incerto auctore, graece et latine, *Io. Lampadio* interprete: ***

Oratio de vita, certaminibus et laudibus sancti Athanasii, a viro quodam docto ante aliquot annos conscripta: *

TORTELLII; siue IO. ARETINI *vita Athanasii*, Parisiis MDXX. **

CHRISTOPH. PEZELII *oratio de Athanasio, episcopo Alexan-*

* *commentar. de scriptorib. ecclesiastic. tom.* I. p. 390.
** quae est XXI. inter *orationes* eius.
*** *codic.* CCLVIII.
* in *vitis sanctor. ad diem* II. *mai.* p. 17.
** quatuor has Athanasii vitas, quas recensui, Benedictini vna cum GREGORII *Nazianzeni* itidem adducta *oratione, tomo* I. luculentae ac splendidae editioni suae ATHANASII *operum*, Parisiis MDCXCVIII. in lucem emissae, praemiserunt. Exstant illae quoque, si non omnes; pleraeque tamen, in aliis Athanasii editionibus.
*** est in ATHANASII *operibus*, editis Heidelbergae MDCI. *tom.* II. p. 518. ac Coloniae; siue Lipsiae MDCLXXXVI. *tom.* II. *adpendic.* p. 26.
* in dictis ATHANASII *operum* editionibus, Heidelbergensi *tom.* II. p. 607. ac Lipsiensi *tom.* II. *adpendic.* p. 115.
** praemissa est ATHANASII *opusculis*, latine editis Parisiis MDXX. ac litteris iterum descripta in LIPOMANNI *vitarum sanctorum tomo tertio.*

Alexandrino, *complectens eius historiam vitae*, *certaminum et liberationum*, Vitembergae MDLXXIII. 8. *

ANTONII PROBI *oratio Athanasiana*, Lipsiae MDLXXXIV. 4.

GODFRIDI HERMANTII *vie de saint Athanase*, *patriarche d'Alexandrie*, Parisiis MDCLXXI. 4. duobus tomis et 8. itidem duobus voluminibus. ** Opus est magnae diligentiae ac complectitur vitam Athanasii, copiose enarratam.

BENEDICTINORVM *vita Athanasii*, quam illi ATHANASII *operibus*, Parisiis MDCXCVIII. in lucem emissis, praemiserunt atque in ea componenda ita versati sunt, vt singulas Athanasii res magno studio describerent: ab aliis minus adcurate narrata; vel praetermissa emendarent ac supplerent: ordinem, annalium proprium, sequerentur: ***

DANIELIS PAPEBROCHII *vita sancti Athanasii*, *episcopi Alexandrini*, *ex ipsius et aliorum veterum scriptis collecta*: *

BERNARDI DE MONFAVCON *animaduersiones in vitam et scripta Athanasii*: **

HENRICI VALESII *obseruationes ecclesiasticae de magno Athanasio*: ***

Vita sancti Athanasii, *a theologis Viennensibus concinnata*, Viennae MDCCVII. 8.

ANDR. KALLERI *dissertatio de Athanasio*, Vitembergae MDCLXXIV.

Des grossen Athanasii leben vnd thaten, *wie auch anmer-*

---

* locum obtinuit inter *orationes Vitembergenses*, *tomo* VII. Seruestae MDLXXXVI. 8. p. 440.

** vide NICERONII *memoires tom.* III. p. 212.

*** epitome vitae huius legenda est in *actis eruditorum* MDCXCIX. p. 197.

* in *actis sanctorum ad* II. *mai. tomo* I. p. 186. et *tomo* VII. p. 546. qui et p. 548. memorat vitam Athanasii, ab Adelperto, priore sancti Vdalrici Augustano, scriptam.

** praemisit illas *collectionis nouae patrum et scriptorum graecorum tomo* II. Parisiis MDCCVI. fol.

*** sunt illae in eius *obseruationum ecclesiasticarum in Socratem et Sozomenum libro* I. p. 173.

merckungen vber sein symbolum fidei, aus dem englischen vbersezt, Francofurti et Lipsiæ MDCCXXXIV. 8.

CONR. SAMVEL. SCHVRTZFLEISCHII *dissertatio, qua Athanasii caussa agitur contra quasdam adcusationes*, Vitembergæ MDCXC. *

MARTINI LVBATHI dissertatio de *exsiliis Athanasii*, Vitembergæ MDCXCI.

IO. SARTORII dissertatio de *Athanasio, in persequutione fugiente*, Thorunii MDCXCVII.

GODOFRED. VOCKERODTI commentatio de *fatis pro christi gloria pugnantium priorum doctorum in Athanasii exemplo*, Gothæ MDCCX. 4.

IVSTI FONTANINI *dissertatio de anno emortuali sancti Athanasii, patriarchæ Alexandrini*, Romæ MDCCXLII. **

IO. ANDR. SCHMIDII dissertatio de *puero Athanasio baptizante*, Helmstadii MDCCI. qua auctor probat, falsa esse, quæ de Athanasio puero baptizante narrentur idemque etiam ostendit in *historia seculi quarti et quinti, fabulis variorum maculata*, Helmstadii MDCCXIII.

BERNARDI DE MONTFAVCON *epistola ad amicum, an vera narratio Rufini de baptizatis pueris ab Athanasio puero: de tempore mortis Alexandri, episcopi Alexandrini ac de anno obitus Athanasii magni*, quod opusculum Parisiis in lucem prodiit ac quoniam maxime rarum erat, *Theodorus Hasaus* id denuo litteris describendum curauit: ***

HENRICI BENZELII *vindiciæ Athanasii, Christophoro Sandio et Gothofredo Arnoldo oppositæ*: *

HENRICI KLAVSINGII *Athanasius vindicatus*, dissertatione academica exhibitus ac Gothofredo Arnoldo oppositus, Lipsiæ MDCCXXIV.

GEORG. HENRIC. GOETZII dissertatio de *dubiis Atha-*

* exstat in SCHVRTZFLEISCHII volumine *disputationum philolog. philosophicarum*, Lipsiæ MDCC.

** addita est eiusdem *historiæ litterariæ Aquileiensi*, Romæ MDCCXLII. 4. editæ, p. 441.

*** in *bibliotheca Bremensi class.* IV. p. 221.

* *syntagmat. dissertation. academic. tom.* II. p. 354.

Athanasii scriptis, quae in noua operum eius editione leguntur, Lipsiae MDCLXXXIX. 4.

CASIMIR. OVDINI *dissertatio de operibus, sancto Athanasio attributis:* *

IO. PHILIPP. BARATIERI *lettre sur deux ouurages, attribues a saint Athanase: 1) le discours contre les Grecs, ou les gentils: 2) l'incarnation du verbe.* **

CYRILLVS *Hierosolymitanus:*

IO. GRODECII *vita sancti Cyrilli, episcopi Hierosolymitani, ex ecclesiasticae historiae scriptoribus collecta*, quae est apud LAVRENTIVM SVRIVM: ***

GODFRID. HENSCHENII *commentarius historicus de sancto Cyrillo, Hierosolymorum episcopo:* *

DANIEL. PAPEBROCHII *series chronologica episcoporum Hierosolymitanorum:* **

THOMAE MILLESII *praefatio* ad *Cyrilli opera*, Oxoniae MDCCIII. fol. edita, qua ille de Cyrilli huius vita, gestis, fatis scriptisque diligenter exponit:

IO. GRANCOLASII *vie de saint Cyrille*, quam ille CYRILLI *catechesibus*, gallice redditis, Parisiis MDCCXV. 4. praemisit: ***

CASIMIRI OVDINI *dissertatio de vita et scriptis sancti Cyrilli, Hierosolymitani episcopi:* *

ANTONII AVGVSTIN. TOVTTEI *dissertationes tres*, ad Cyrillum spectantes. Prima earum exponit auctor de vita et rebus gestis Cyrilli ac singularem industriam monstrat, quam ad hanc Cyrilli historiam illustrandam adhibuit.

* *commentar. de scriptorib. ecclesiastic. tom.* I. p. 325.
** in *bibliotheque Germanique tom.* XL. p. 80.
*** in *vitis sanctorum d.* XVIII. *martii* p. 200. Eadem vita cum additamento de scriptis Cyrilli praemissa est CYRILLI *operibus*, Parisiis MDCXL. fol.
* in *actis sanctorum tom.* II. *ad* XVIII. *martii* p. 625.
** *actor. sanctor. tom.* III. *maii.*
*** *iournal des sauans* MDCCXVI. *mart.* p. 248. *memoires de Treuoux* MDCCXVIII. *august.* p. 186.
* *commentar. de scriptoribus ecclesiastic. tom.* I. p. 455.

buit. Secunda agit de eiusdem ſcriptis, ea ratione, vt iſta non ſolum iuſto ordine recenſeat; ſed illorum quoque veritatem, auctoritatem atque integritatem oſtendat; præcipue autem de catecheſibus diſputat ac quo tempore locoque iſtæ ſint habitæ: qua methodo ſcribendique ratione compoſitæ, diligenter indagat. Tertia denique verſatur in Cyrilli dogmatibus, iis maxime, quæ in animaduerſionibus explanare non licuit. Inter alia enarrat, quæ ipſius ſententia fuerit de diuinitate chriſti ac ſpiritus ſancti, atque ex eo teſtimonia veritatis adfert. Simul tamen ſibi ſumit, varia Cyrilli effata peruerſe interpretari atque ad pontificiorum errores de traditionibus non ſcriptis: de transſubſtantiatione, trahere. Diſſertationes has Toutteus CYRILLI *operibus* præmiſit, quæ ille Pariſiis MDCCXX. fol. euulgauit:

SALOM. DEYLINGII *ſanctus Cyrillus Hieroſolymitanus, a corruptelis pontificiis, quas recentiſſimus eius elucidator, Antonius Auguſtus Toutteus aliique ei adſinxerunt, vindicatus*, Lipſiæ MDCCXXVI. *

EPIPHANIVS:

Vita Epiphanii, cuius auctores eſſe perhibentur IOANNES et POLYBIVS, diſcipuli Epiphanii; iam dudum autem doctiſſimi viri iudicarunt, illam præ ſe habere fidem exiguam ac recentiorem ſcriptorem prodere, qui ſe hominem mendacem præbuerit ac res multas tradiderit fictas ac commentitias. Latine legenda eſt vita hæc apud LAVRENTIVM SVRIVM ** et ALOYSIVM LIPOMANNVM; *** græce ac latine autem in Epiphanii editionibus:

DANIEL. PAPEBROCHII *commentarius de ſancto Epiphanio:* *

L' hiſtoire et la vie de ſaint Epiphane, archeueque de Salamine et docteur de l' egliſe, ou l' on voit ce, qui s' eſt paſſé de

* tranſlata eſt diſſertatio hæc in eiusdem *obſeruationes miſcellaneas* p. 116.
** in *vitis ſanctor.* d. XII. *mai.* p. 151.
*** *vitis ſanctor. tom.* VI. p. 35.
* in *actis ſanctorum* d. XII. *mai. tom.* III. p. 36.

de plus curieux et de plus interessant dans l'eglise depuis l'an 310 iusqu' en 403 auec l'analyse des ouurages de ce saint, son apologie contre les protestans et des notes critiques et historiques, Parisiis MDCCXXXVIII. 4. Auctor vitam resque Epiphanii, speciatim varias illius lites diligenter recenset: aliorum, qui in eodem argumento versati sunt, vitia emendat: omnia ita edisserit, vt historiam seculi quarti ecclesiasticam vbique illustret. Ex libris Epiphanii multa enarrat atque ostendit, se in illis legendis multum studii posuisse. In apologia probare conatur, nihil apud Epiphanium inueniri, quod cum protestantium dogmatibus ac sententiis consentiat, seque erga istos acrem praebet ac vehementem. *

CASIMIRI OVDINI *dissertatio de operibus sancti Epiphanii, Constantiae in Cypro episcopi*: **

Sancti Epiphanii elogium cum Danielis Heinsii animaduersionibus manuscriptis in Epiphanium, quae iuris publici fecit HENRIC. LEONARD. SCHVRTZFLEISCHIVS: ***

IACOBI THOMASII *notitia editionum operum Epiphanii*, quam *Io. Gottlieb. Krausius* euulgauit. *

EPHRAEMVS *Syrus*:

Sancti Ephraemi narratio ad monachos de sua conuersione, interprete et scholiaste Gerardo Vossio: **

Sancti patris Ephraemi Syri confessio et sui ipsius reprehensio, scholiaste et interprete Gerardo Vossio: ***

Sancti

---

* *nouor. actor. eruditor. supplement. tom.* V. p. I. *samlung von alten vnd neuen theolog. sachen*, 1738. p. 497.

** *commentar. de scriptorib. ecclesiast. tom.* I. p. 527.

*** in *actis litterariis*, Vitembergae MDCCXIV.

* *historiae librorum*, germanice editae, *parte* II. p. 258.

** est in EPHRAEMI *operibus*, latine a VOSSIO editis, p. 216. in SVRII *vitis sanctorum febr.* I. p. 16. in *actis sanctorum februar. tom.* I. p. 55.

*** latine exstat in memoratis EPHRAEMI *operibus*, latine in lucem emissis, p. 465. et in *actis sanctorum febr. tom* I. p. 58. graece in EPHRAEMI *operibus*, graece editis, Oxoniae MDCCIX. fol. p. 12.

Sancti patris Ephraemi Syri testamentum, interprete et scholiaste Gerardo Vossio: *

GREGORII *Nysseni vita atque encomium sancti patris nostri Ephraemi Syri*, graece ac latine, interprete *Gerardo Vossio*, qui et scholia adiecit: **

Vita sancti patris nostri Ephraemi Syri, ex vetustissimis manuscriptis graecis anonymis: ***

De sancto Ephraemo ex vita sancti Basilii magni, auctore, vt creditur, sancto Amphilochio, ex veteribus latinis manuscriptis: *

Sancti patris nostri Ephraemi Syri vita per Simeonem metaphrasten: **

Vita sancti Ephraemi compendium ex anonymo Syro, syriace, quod *Ioseph. Simon. Assemanus* cum latina interpretatione ac notis iuris publici fecit: ***

MICHAEL. HOYERI *vita sancti Ephraemi*, Duaci MDCXL. 12.

IO. BOLLANDI *commentarius de sancti Ephraemi vita et scriptis:* *

GVIL. ERNESTI TENTZELII dissertatio de *Ephraemo Syro*, Arnstadii MDCLXXXV. 4. **

GOTHOFRED. VOCKERODTI commentatio de *euangelica*

* exstat latine in iam adducta *Vossii* editione EPHRAEMI *operum* p. 598. in SVRII *vitis sanctor.* p. II. graece in EPHRAEMI *operibus*, Oxoniae MDCCIX. p. 365.

** graece ac latine est in GREGORII *Nysseni operum tomo* II. p. 1027. edition. Parisiens. MDCXV. fol. latine autem tantum in EPHRAEMI *operibus*, a *Vossio* editis, p. I. et in *actis sanctor. febr. tom.* I. p. 67.

*** graece subiuncta est EPHRAEMI *operibus*, Oxoniae MDCCIX. latine exstat in iisdem *operibus*, a *Vossio* editis, p. 9. et in *actis sanctorum febr. tom.* I. p. 64.

* in ROSWEYDI *vitis patrum libr.* I p. 167. et in *actis sanctorum dicto loco* p. 75.

** adiuncta illa est graece EPHRAEMI *operibus*, Oxoniae MDCCIX. latine autem ea legi potest in iisdem *operibus*, latine a *Vossio* in lucem emissis p. 209. et in SVRII *vitis sanctorum* p. 8.

*** in *bibliotheca oriental. Clementino-Vatican. tom.* I. p. 25.

* in *actis sanctorum febr. tom.* I. p. 49.

** quae translata est in eiusdem *exercitation. selectar. part.* I. p. 273.

liea veritatis et pietatis doctore antiquo, Ephramo Syro, Gothae MDCCX.

IO. CHRISTOPH. COLERI *disquisitio critica in selecta historia litteraria de Ephramo et Ioann. Damasceno, Syris, capita*, Vitembergae MDCCXIV.

CASIMIRI OVDINI *dissertatio de operibus sancti Ephraemi Syri, ecclesia Edessena diaconi.* *

BASILIVS *magnus*:

GREGORII *Nazianzeni oratio* XX. quae dicta est in Basilii funere: **

EIVSDEM *epigrammata* XII. *in Basilium, cum anonymi graeca prosaria expositione*, quae *Petrus Lambecius* edidit: ***

GREGORII *Nysseni oratio funebris, qua fratris sui Basilii magni laudes et memoriam concelebrat*, graece et latine, *Laurentio Sifanio* interprete: *

EPHRAEMI *Syri encomium in sanctum ac magnum Basilium*, scriptum Basilio adhuc superstite, ** quod graece primus *Io. Baptista Cotelerius* edidit ac latinam interpretationem adiecit: ***

Vita et miracula sancti Basilii, archiepiscopi Caesareae Cappadociae, cui commentationi inter AMPHILOCHII scripta * locus adsignatus; autor autem non est Amphilochius

* *commentar. de scriptorib. ecclesiastic. part.* I. p. 494. Qui de Ephraemi vita, gestis scriptisque exposuerunt, eos recenset ASSEMANVS in *prolegomenis* ad EPHRAEMI *operum tomum* I. Romae MDCCXXXII. fol.

** exstat illa graece ac latine in GREGORII *Nazianzeni operum tomo* I. p. 316. latine in COMBEFISII *bibliotheca concionatoria tom.* VII. p. 10.

*** *commentar. de bibliothec. Vindobonens. libr.* VIII. p. 366.

* in eius *operum tom.* II. p. 911. latine in COMBEFISII *bibliotheca concionatoria tom.* VII. p. 33.

** latine est in EPHRAEMI *operibus*, latine a *Vossio* editis, p. 553. et in COMBEFISII *bibliotheca concionatoria tom.* VII. p. 41.

*** *ecclesiae graecae monumentor. tom.* III. p. 54.

* exstat illa graece ac latine in AMPHILOCHII *operibus*, a *Combefisio* in lucem emissis, Parisiis MDCXLIV. fol. p. 155. Latine tantum

chius; sed alius longe iunior, quemadmodum eruditissimi viri iudicarunt atque ostenderunt. Partem scripti huius extremam, quæ in *Combefisii* editione non exstat, *Petrus Lambecius* in lucem emisit: *

ERASMI *Roterodami libr.* XXVIII. *epistola* 7. ad Sadoletum, quæ loco præfationis præmittitur editioni græcæ Basilii MDXXXII. **

IO. TVRSTENII *oratio de Basilio, episcopo Cæsareensi*: ***

GODFRIDI HERMANTII *vie de saint Basile le grand et celle de Gregoire de Nazianze*, Parisiis MDCLXXIV. 4. duobus tomis:

APOLLINARIS AGRESTA *vita del protopatriarca santo Basilio magno*, Messanæ MDCLXXXI. 4.

FRANCISCI BAERTII *commentarius de vita sancti Basilii magni*: *

BENEDICTINORVM *e congregatione sancti Mauri vita sancti Basilii magni, archiepiscopi Cæsareensis*, quæ copiosa ac magno studio elaborata est: **

CASIMIRI OVDINI *dissertatio de vita et scriptis sancti Basilii, Cæsareæ in Cappadocia episcopi*: ***

IO. GEORG. WERENBERGII *dissertatio de prudentia Basilii magni in refutandis hæreticis*, Lipsiæ MDCCXXIV.

GRE-

tum legitur in COMBEFISII *bibliotheca concionatoria tom.* VII. p. 9. et in *actis sanctorum tom.* II. *iunii* p. 936. cum *Baertii* animaduersionibus, quibus probatur, scriptum hoc Amphilochio falso tributum esse, id quod etiam perspexerunt: BARONIVS, BELLARMINVS, POSSEVINVS, TILLEMONTIVS, DVPINIVS atque alii.

* *commentar. de bibliothec. Vindobonens. libr.* VIII. p. 366.

** p. 1626. edition. Londinens. adde *libr.* XXIX. *epistol.* 90. sq. p. 1872.

*** est inter MELANCHTHONIS *selectas declamationes, tom.* III. p. 51. Seruestæ MDLXXXVII. 8.

* in *actis sanctorum iunii tom.* II. p. 807.

** præmissa est BASILII *operum*, quæ Benedictini ediderunt, *tomo* III. euulgato Parisiis MDCCXXX. fol. Legi et potest præfatio, quæ ibidem est.

*** *commentar. de scriptoribus ecclesiastic. tom.* I. p. 543.

GREGORIVS *Nyssenus:*

DANIEL. PAPEBROCHII *commentarius historicus de Gregorio Nysseno:* *

CASIMIRI OVDINI *dissertatio de vita et scriptis sancti Gregorii, Nysseni episcopi:* **

*De Gregorio, episcopo Nysseno, et eius operibus praefatio.****

GREGORIVS *Nazianzenus:*

GREGORII *Nazianzeni carmen de vita sua*, versibus iambicis, graece, cum interpretatione latina atque animaduersionibus *Iacobi Billii:* *

GREGORII *presbyteri vita sancti patris nostri Gregorii, theologi, episcopi Nazianzeni*, graece atque *Iacobo Billio* interprete, latine, cum aliis veterum de Nazianzeno elogiis, per eumdem *Billium* collectis. ** Latine vita haec habetur apud LAVRENTIVM SVRIVM:***

NICETAE *Paphlagonis laudatio Gregorii Nazianzeni*, quam ex codice Mazariniano in latinum sermonem *Franciscus Combefisius* conuertit atque ad vsum publicum transtulit:*

THOMAE *Magistri laudatio Gregorii Nazianzeni*, quam graece ac latine vna cum aliis eiusdem THOMAE orationibus et epistolis *Laurentius Normannus* edidit, Vpsaliae MDCXCIII. 4.

IACOBI LECHNERI *oratio de Gregorio Nazianzeno*, Vitembergae MDLVIII. **

* *actor. sanctor. martii tom.* II. p. 44.
** *commentar. de scriptor. ecclesiastic. tom.* I. p 583.
*** praefationem hanc praeferunt GREGORII *Nysseni opera*, quae graece ac latine prodierunt Parisiis MDCXV. et MDCXXXVII. fol.
* exstant NAZIANZENI *operum tomo* II. carmen ipsum p. I. notae autem p. 1321. Illud; siue carmen, in sermonem solutum conuersum et in *acta sanctorum mai. tom.* II. translatum est.
** praemissa est vita haec NAZIANZENI *operum tomo* I.
*** in *vitis sanctorum ad* IX. *maii* p. 121.
* in *bibliotheca concionatoria tom.* VI. p. 616.
** inter MELANCHTHONIS *orationes tomo* V. p. 50. Vitembergae MDXC. 8.

CAESARIS BARONII liber de *vita Nazianzeni, collecta ex ipsomet Gregorio et optimis scriptoribus ecclesiasticis,* ad Gregorium XIII. qui antea lucem haud adspexit; postea autem a *Daniel. Papebrochio* notis illustratus atque editus est: *

GREGORII POLYDORII liber de XIV. *pontificibus: XIII. episcopis Gregoriis et Gregorio presbytero*; Florentiae MDXCVIII.

GODFRIDI HERMANTII *vie de saint Gregoire de Nazianze*, Parisiis MDCLXXIV. 4. quam vna cum vita Basilii in lucem emisit, duobus tomis, quemadmodum antea memoraui:

IO. CLERICI *vie de saint Gregoire de Nazianze*, ** quae germanice quoque prodiit: ***

CASIMIRI OVDINI *dissertatio de vita et scriptis sancti Gregorii Nazianzeni, Constantinopolitani episcopi:* *

IO. GOTTOFREDI SCHVPARTI dissertatio de *Gregorio Nazianzeno, cognomento theologo*, Giessae MDCCXXI.

ANDREAE RIVINI *epistola ad Io. Horinschuchium, in qua varia de Gregorio Nazianzeno iudicia et elogia percensentur*, Lipsiae MDCXLIV. 8. Quum de anno, quo Gregorius in lucem editus sit, doctissimi viri disputant, legi hac de re potest: *extrait d'vne lettre manuscrite sur l'epoquè de la naissance de saint Gregoire de Nazianze.* **

AMPHILOCHIVS.

Beati Amphilochii, episcopi Iconii, historia aduersus Arianum Eunomiumque et Macedonium, quam sub inscriptione hac *Francisc. Combefisius* ex codice regis Galliae non solum graece et latine iuris publici fecit ac *Metaphrastae* tribuit; *** sed etiam notis illustrauit. * Antiquior tamen Metaphraste

* in *actis sanctor. maii. tom.* II. p. 373.

** in *bibliotheque vniuerselle tom.* XVIII. p. 2.

*** in CLERICI *lebensbeschreibungen einiger kirchenväter vnd ketzer,* p. 415.

* *commentar. de scriptoribus ecclesiasticis tom.* I. p. 614.

** in *memoires de Treuoux* MDCCVII. *mart.* p. 711.

*** AMPHILOCHII *operum*, Parisiis MDCXLIV. fol. p. 228.

* *ibidem* p. 278.

ste auctor est, quod et postea Combefisius agnouit. Latine quoque *historia* hæc habetur apud ALOYSIVM LIPOMANNVM: *

CASIMIRI OVDINI *dissertatio de operibus sancti Amphilochii, Iconiensis episcopi, nomine impressis, quæ omnia ad Amphilochium, Photii, patriarchæ Constantinopolitani, æqualem, Cizici metropolitam, spectare videntur:* **

DIDYMVS *Alexandrinus:*

IACOBI BASNAGII *animaduersiones in Didymum et eius opera:* ***

MACARIVS, Magnetum episcopus:

MAGNI CRVSII *dissertatio historico-theologica, exhibens notitiam et* θεολογέμενα *Macarii Magnetis, ex fragmentis hactenus deperditi operis apologetici pro christiana religione aduersus gentiles conscripti, deprompta.* Goettingæ MDCCXXXVII. 4.

CHRYSOSTOMVS:

PALLADII, episcopi Helenopolitani, Asponam deinde translati, de *vita sancti Ioannis Chrysostomi dialogus*, qui cum Theodoro, ecclesiæ romanæ diacono, per plures dies Romæ habitus fingitur. Primus eum ex codice Mediceo græce in lucem protulit *Emericus Bigotius* atque alia monimenta antiqua addidit: CHRYSOSTOMI *homiliam in laudem Diodori: Tarachi, Probi et Andronici acta: Bonifacii romani passionem:* EVAGRIVM de *octo cogitationibus:* NILVM *de octo vitiis*, Parisiis MDCLXXX. 4. * Latine Palladium reddidit atque euulgauit AMBROSIVS *Camaldulensis*, Venetiis MDXXXIII. 8. **

PROCLI *Constantinopolitani homilia in sanctum Chryso-*

 sosto-

* *tomo* V. *de vitis sanctorum.*

** *commentar. de scriptorib. ecclesiastic. tom.* II. p. 216.

*** in CANISII *lectionum antiquar.* quas *Basnagius* denuo edendas curauit, *tom.* I. p. 197.

* vita hæc quoque est in CHRYSOSTOMI *operum tomo* XIII. quæ *de Montfaucon* edidit.

** ex editione hac Palladius translatus est in LIPOMANNI *vitas sanctorum tom.* II.

Jostomum; siue laudatio eius, quae latine tantum exstat; interpres autem haud notus est. Dicta illa fuit, quum Chrysostomi reliquiae Constantinopolim translatae essent, ac saepius in lucem prodiit: *

GEORGII *Alexandrini vita sancti Ioannis Chrysostomi*, quam ita scripsit, vt eam fabulis contaminaret ac fidem illius imminueret. Attamen qui in Chrysostomi rebus enarrandis versati sunt, isti pleraque hauserunt ex Georgio hoc, Leo imperator, Metaphrastes, Zonaras, Glycas, Nicephorus, Cedrenus atque alii. Vitam hanc graece *Henricus Sauilius* primus in lucem emisit; ** in latinum autem sermonem eamdem conuertit *Godofredus Tilmannus*, Parisiis MDLVII. ***

SIMEONIS *metaphrastae vita Chrysostomi*, ex duobus manuscriptis regiis graece edita. * Latine illam vertit *Gentianus Heruetus* atque ex hac interpretatione vitam hanc *Aloysius Lipomannus* ** et *Laurentius Surius* *** ediderunt:

ANONYMI *vita Chrysostomi*, quam *Sauilius* primus graece iuris publici fecit. * Scripsit ille post Constantinum Porphyrogenitum, quum illum commemorat inter scriptores, quibus se vsum fuisse, profitetur:

ANONYMI *epitome breuis vitae Chrysostomi*, latine a *Gentiano Herueto* conuersa et a *Aloysio Lipomanno* ** edita:

LEONIS *sapientis* imperatoris *oratio encomiastica*, quam graece publicae luci exposuit *Henricus Sauilius* *** atque anim-

* prodiit illa in PROCLI *opusculis*, quae *Elmenhorstius* et *Riccardus* ediderunt: in BARONII *annal. ad ann. christ.* CCCCXXXVIII. *tom.* V. p. 676. in COMBEFISII *auctario nouo bibliothec. patrum tom.* I. p. 465.

** in CHRYSOSTOMI *oper. tom.* VIII. p. 157.

*** in SVRII *vitis sanctorum* d. XXVIII. *ianuar.* p. 474.

* in CHRYSOSTOMI *operibus*, a *Sauilio* editis, *tom.* VIII. p. 373.

** in *vitis sanctor. tom.* V. *ad* XIII. *nouembr.*

*** *vit. sanctor. tom.* I.

* CHRYSOSTOMI *operum tom.* VIII. p. 293.

** *vit. sanctorum tom.* V. *ad* XIII. *nouembr.*

*** CHRYSOSTOMI *oper. tom.* VIII. p. 267.

animaduertit, eam ex Georgio, antea memorato, fere collectam fuisse, sine debito iudicio. Eadem latine exstat, *Gentiano Herueto* interprete: *

IOANNIS *Damasceni oratio in laudem sancti Ioannis Chrysostomi*, graece et latine: **

PHILOTHEI, patriarchae Constantinopolitani, *in Basilium, Gregorium theologum et Ioannem Chrysostomum laudatio*, quam *Iacobus Pontanus* ad finem PHILIPPI dicti *Solitarii dioptrae* graece ac latine edidit, Ingolstadii MDCIV. 4. quaeque et postea in FRONTON. DVCAEI *auctario bibliothecae patrum*; *** latine autem tantum in *maxima bibliotheca patrum Lugdunensi* * prodiit. Sequuntur scripta de Chrysostomo recentioris aetatis:

DESIDER. ERASMI *Roterodami vita diui Ioannis Chrysostomi, ex historia, quam tripartitam vocant, libro decimo magna ex parte concinnata, nonnullis adiectis ex dialogo Palladii, episcopi Helenopolitani, qui fuerat Chrysostomi discipulus, et Theodori, romanae ecclesiae diaconi*, ** qui et aliis locis *** de Chrysostomo differit:

HENRICI SAVILII *admonitio de scriptoribus rerum Chrysostomi et praesertim Georgio ceterisque* βιογράφοις *recentioribus, caute legendis*, quam post IACOBI VSSERII de *Chrysostomi editionibus, antiquis interpretibus et vitae scriptoribus obseruationes*, GVIL. CAVEVS * luci publicae exposuit:

GEORGII GARNEFELTI *vita Chrysostomi, historicis et chronologicis adnotationibus illustrata*, quae ad eiusdem *vitas eremitarum*, Coloniae MDCXXI. 8. accessit. ** Vitam hanc non

D 4

* apud LIPOMANNVM in *vitis sanctorum tom.* V. *ad* XIII. *nouembr.*
** IOANNIS *Damasceni operum tom.* II. p. 886. edition. *Lequien.*
*** *tom.* II. p. 313.
* *tom.* XXVI. p. 217.
** est in eiusdem *libr.* XXVIII. *epistola* 4. p. 1592. edition. Londinens. MDCXLII. et *oper. Tom.* III. *part.* 2. p. 1532. Lugdun. Batau. MDCCIII.
*** *libr.* XXVIII. *epistol.* 23. 24. *libr.* XXIX. *epistol.* 83. sq.
* *histor. litterar. scriptor. ecclesiasticor. volum.* I. p. 327.
** p. 232.

non ipse *Garnefelt* descripsit; sed est ea, quam SIMEON *metaphrastes* reliquit ac quam antea commemoraui:

IO. VINCARTII *vita Chrysostomi*, *documentis moralibus illustrata*, Tornaci MDCXXXIX. 12.

GODFRIDI HERMANTII *vie de saint Jean Chrysostome*, quam sub nomine *Menanti* edidit, Parisiis MDCLXIV. 8. MDLXV, 8. duobus tomis: Lugduni MDCLXXXIII. 8. duobus tomis: *

Vita sancti Chrysostomi, ex Palladio, historia tripartita et aliis fide dignis auctoribus, una cum specimine doctrina e scriptis eius collecta, Halæ MDCCII. 8. cuius auctor, qui nomen suum omisit, BALTHASAR KOEPKENIVS est:

CHRISTIAN. GVIL. VOLLANDI *dissertationes de Ioanne Chrysostomo* quinque, quibus expositum est: de illius elogio: de vita eiusdem: de veteribus ac fide dignis vitæ Chrysostomi scriptoribus: de scriptis Chrysostomi ac de optimis Chrysostomi editionibus. Dissertationes hæ publice propositæ ac defensæ sunt Vitembergæ MDCCX. MDCCXI.

BERNARDI DE MONTFAVCON *vita Chrysostomi, nunc primum adornata et multis aucta, antea ignotis, quæ ex XII. homiliis Constantinopolitanis, nuper repertis, excerpta sunt:* **

CASIMIRI OVDINI *dissertatio critica de vita et operibus sancti Ioannis, archiepiscopi Constantinopolitani, cognomento Chrysostomi:* ***

GOTHOFR. VOCKERODTI *dissertatio de Ioanne Chrysostomo, inuidiæ ludibrio*, Gothæ MDCXCVII.

IO. HENRICI BARTHII *dissertatio, qua Ioannes Chrysostomus in officio suo sistitur*, Argentorati MDCCXVII.

Discours sur l'exil de saint Chrysostome. * Ad dogmata Chrysostomi pertinent:

10.

---

* vide: NICERONII *memoires tom.* III. p. 212.

** exstat CHRYSOSTOMI *operum*, quæ *Montfaucon* in lucem emisit, *tomo* XIII. p. 91.

*** *comment. de scriptoribus ecclesiastic. tom.* I. p. 687.

* accessit ad CHRYSOSTOMI *epistolas*, gallice euulgatas, Parisiis MDCCXXXII. 8.

IO. FRIDER. MAYERI *Chrysostomus Lutheranus, orthodoxa veritatis aduersus decreta concilii Tridentini adsertor*, Ienae MDCLXXX. 4. qui liber GEORGIO HEIDELBERGERO oppositus fuit, quum ille *Chrysostomum papistam* edidisset:

IO. FRANCISC. HACKII *Chrysostomus, a Lutheranismo vindicatus*, in monasterio Oliuensi MDCLXXXIII. 4. Mayero oppositus:

IO. FRIDERICI MAYERI *apologeticus pro Lutheranismo Chrysostomi*, Vitembergae MDCLXXXVI. 4.

LACTANTIVS:

SERVATII GALLAEI *vita Lucii Coelii Lactantii Firmiani*, LACTANTII *operibus*, quae iste edidit, Lugduni Batauorum MDCLX. 8. praemissa. Vitam hanc et aliae Lactantii editiones praeferunt atque in his THOMAE SPARKII, Oxoniae MDCLXXXIV. 8.

CHRISTOPHORI CELLARII *excerpta de vita Lactantii*, quae praemissa sunt LACTANTII *operibus*, editis non solum ab ipso *Cellario*, Lipsiae MDCXCVIII. 8. sed etiam a *Chr. August. Heumanno*, Goettingae MDCCXXXVI. 8. et a *Io. Ludolpho Bunemanno*, Lipsiae MDCCXXXIX. 8.

NICOLAI LENGLET DV FRESNOY *Lactantii vita*, eiusdem *operibus* praemissa, quae iste in lucem protulit, Parisiis MDCCXLVIII. 4. In praefatione editionis huius de Lactantii erroribus disputatur.

GEORG. LVDOVICI GOLDNERI *vita Lactantii*, qua eiusdem librum de *opificio dei*, Gerae MDCCXIV. 8. editum, instruxit:

Diatribe de Lactantio eiusdemque stilo, a me ipso conscripta ac LACTANTII *operibus*, Lipsiae MDCCXV. 8. praemissa:

GEORG. CASPAR. KIRCHMAIERI dissertatio inscripta: *Lactantius, de falsa sapientia philologica censura illustratur*, Vitembergae MDCXCVII.

IO. AVGVST. KREBSII *dissertatio de stilo Lactantii Firmiani*, Halae MDCCII. *

* *memoires de Treuoux* MDCCVI. *iun.* p. 1068. vbi dissertatio haec digna iudicatur, quae editionibus Lactantii adiungatur.

non ipse *Garnefelt* descripsit; sed est ea, quam SIMEON *metaphrastes* reliquit ac quam antea commemoraui:

IO. VINCARTII *vita Chrysostomi, documentis moralibus illustrata*, Tornaci MDCXXXIX. 12.

GODFRIDI HERMANTII *vie de saint Iean Chrysostome*, quam sub nomine *Menanti* edidit, Parisiis MDCLXIV. 8. MDLXV, 8. duobus tomis: Lugduni MDCLXXXIII. 8. duobus tomis: *

Vita sancti Chrysostomi, ex Palladio, historia tripartita et aliis fide dignis auctoribus, vna cum specimine doctrina e scriptis eius collecta, Halæ MDCCII. 8. cuius auctor, qui nomen suum omisit, BALTHASAR KOEPKENIVS est:

CHRISTIAN. GVIL. VOLLANDI *dissertationes de Ioanne Chrysostomo* quinque, quibus expositum est: de illius elogio: de vita eiusdem: de veteribus ac fide dignis vitæ Chrysostomi scriptoribus: de scriptis Chrysostomi ac de optimis Chrysostomi editionibus. Dissertationes hæ publice propositæ ac defensæ sunt Vitembergæ MDCCX. MDCCXI.

BERNARDI DE MONTFAVCON *vita Chrysostomi, nunc primum adornata et multis aucta, antea ignotis, quæ ex XII. homiliis Constantinopolitanis, nuper repertis, excerpta sunt*: **

CASIMIRI OVDINI *dissertatio critica de vita et operibus sancti Ioannis, archiepiscopi Constantinopolitani, cognomento Chrysostomi*: ***

GOTHOFR. VOCKERODTI *dissertatio de Ioanne Chrysostomo, inuidiæ ludibrio*, Gothæ MDCXCVII.

IO. HENRICI BARTHII *dissertatio, qua Ioannes Chrysostomus in officio suo sistitur*, Argentorati MDCCXVII.

Discours sur l'exil de saint Chrysostome. * Ad dogmata Chrysostomi pertinent:

IO.

* vide: NICERONII *memoires tom.* III. p. 212.

** exstat CHRYSOSTOMI *operum*, quæ *Montfaucon* in lucem emisit, *tomo* XIII. p. 91.

*** *comment. de scriptoribus ecclesiastic. tom.* I. p. 687.

* accessit ad CHRYSOSTOMI *epistolas*, gallice euulgatas, Parisiis MDCCXXXII. 8.

IO. FRIDER. MAYERI *Chrysostomus Lutheranus, orthodoxae veritatis aduersus decreta concilii Tridentini adsertor*, Ienae MDCLXXX. 4. qui liber GEORGIO HEIDELBERGERO oppositus fuit, quum ille *Chrysostomum papistam* edidisset:

IO. FRANCISC. HACKII *Chrysostomus, a Lutheranismo vindicatus*, in monasterio Oliuensi MDCLXXXIII. 4. Mayero oppositus:

IO. FRIDERICI MAYERI *apologeticus pro Lutheranismo Chrysostomi*, Vitembergae MDCLXXXVI. 4.

LACTANTIVS:

SERVATII GALLAEI *vita Lucii Coelii Lactantii Firmiani*, LACTANTII *operibus*, quae iste edidit, Lugduni Batauorum MDCLX. 8. praemissa. Vitam hanc et aliae Lactantii editiones praeferunt atque in his THOMAE SPARKII, Oxoniae MDCLXXXIV. 8.

CHRISTOPHORI CELLARII *excerpta de vita Lactantii*, quae praemissa sunt LACTANTII *operibus*, editis non solum ab ipso *Cellario*, Lipsiae MDCXCVIII. 8. sed etiam a *Chr. August. Heumanno*, Goettingae MDCCXXXVI. 8. et a *Io. Ludolpho Bunemanno*, Lipsiae MDCCXXXIX. 8.

NICOLAI LENGLET DV FRESNOY *Lactantii vita*, eiusdem *operibus* praemissa, quae iste in lucem protulit, Parisiis MDCCXLVIII. 4. In praefatione editionis huius de Lactantii erroribus disputatur.

GEORG. LVDOVICI GOLDNERI *vita Lactantii*, qua eiusdem librum de *opificio dei*, Gerae MDCCXIV. 8. editum, instruxit:

Diatribe de Lactantio eiusdemque stilo, a me ipso conscripta ac LACTANTII *operibus*, Lipsiae MDCCXV. 8. praemissa:

GEORG. CASPAR. KIRCHMAIERI dissertatio inscripta: *Lactantius, de falsa sapientia philologica censura illustratus*, Vitembergae MDCXCVII.

IO. AVGVST. KREBSII *dissertatio de stilo Lactantii Firmiani*, Halae MDCCII. *

D 5 MATTH.

* *memoires de Treuoux* MDCCVI. *iun.* p. 1068. vbi dissertatio haec digna iudicatur, quae editionibus Lactantii adiungatur.

non ipse *Garnefelt* descripsit; sed est ea, quam SIMEON *metaphrastes* reliquit ac quam antea commemoraui:

IO. VINCARTII *vita Chrysostomi, documentis moralibus illustrata*, Tornaci MDCXXXIX. 12.

GODFRIDI HERMANTII *vie de saint Iean Chrysostome*, quam sub nomine *Menanti* edidit, Parisiis MDCLXIV. 8. MDLXV. 8. duobus tomis: Lugduni MDCLXXXIII. 8. duobus tomis: *

Vita sancti Chrysostomi, ex Palladio, historia tripartita et aliis fide dignis auctoribus, vna cum specimine doctrina e scriptis eius collecta, Halæ MDCCII. 8. cuius auctor, qui nomen suum omisit, BALTHASAR KOEPKENIVS est:

CHRISTIAN. GVIL. VOLLANDI *dissertationes de Ioanne Chrysostomo* quinque, quibus expositum est: de illius elogio: de vita eiusdem: de veteribus ac fide dignis vitæ Chrysostomi scriptoribus: de scriptis Chrysostomi ac de optimis Chrysostomi editionibus. Dissertationes hæ publice propositæ ac defensæ sunt Vitembergæ MDCCX. MDCCXI.

BERNARDI DE MONTFAVCON *vita Chrysostomi, nunc primum adornata et multis aucta, antea ignotis, quæ ex XII. homiliis Constantinopolitanis, nuper repertis, excerpta sunt:* **

CASIMIRI OVDINI *dissertatio critica de vita et operibus sancti Ioannis, archiepiscopi Constantinopolitani, cognomento Chrysostomi:* ***

GOTHOFR. VOCKERODTI *dissertatio de Ioanne Chrysostomo, inuidiæ ludibrio*, Gothæ MDCXCVII.

IO. HENRICI BARTHII *dissertatio, qua Ioannes Chrysostomus in officio suo sistitur*, Argentorati MDCCXVII.

Discours sur l'exil de saint Chrysostome, * Ad dogmata Chrysostomi pertinent:

IO.

* vide: NICERONII *memoires tom.* III. p. 212.

** exstat CHRYSOSTOMI *operum*, quæ *Montfaucon* in lucem emisit, *tomo* XIII. p. 91.

*** *comment. de scriptoribus ecclesiastic. tom.* I. p. 687.

* accessit ad CHRYSOSTOMI *epistolas*, gallice euulgatas, Parisiis MDCCXXXII. 8.

IO. FRIDER. MAYERI *Chryfoftomus Lutheranus, orthodoxa veritatis aduerfus decreta concilii Tridentini adfertor*, Ienæ MDCLXXX. 4. qui liber GEORGIO HEIDELBERGERO oppofitus fuit, quum ille *Chryfoftomum papiftam* edidiffet:

IO. FRANCISC. HACKII *Chryfoftomus, a Lutheranifmo vindicatus*, in monafterio Oliuenfi MDCLXXXIII. 4. Mayero oppofitus:

IO. FRIDERICI MAYERI *apologeticus pro Lutheranifmo Chryfoftomi*, Vitembergæ MDCLXXXVI. 4.

LACTANTIVS:

SERVATII GALLAEI *vita Lucii Coelii Lactantii Firmiani*, LACTANTII *operibus*, quæ ifte edidit, Lugduni Batauorum MDCLX. 8. præmiffa. Vitam hanc et aliæ Lactantii editiones præferunt atque in his THOMAE SPARKII, Oxoniæ MDCLXXXIV. 8.

CHRISTOPHORI CELLARII *excerpta de vita Lactantii*, quæ præmiffa funt LACTANTII *operibus*, editis non folum ab ipfo *Cellario*, Lipfiæ MDCXCVIII. 8. fed etiam a *Chr. Auguft. Heumanno*, Goettingæ MDCCXXXVI. 8. et a *Io. Ludolpho Bunemanno*, Lipfiæ MDCCXXXIX. 8.

NICOLAI LENGLET DV FRESNOY *Lactantii vita*, eiusdem *operibus* præmiffa, quæ ifte in lucem protulit, Parifiis MDCCXLVIII. 4. In præfatione editionis huius de Lactantii erroribus difputatur.

GEORG. LVDOVICI GOLDNERI *vita Lactantii*, qua eiusdem librum de *opificio dei*, Geræ MDCCXIV. 8. editum, inftruxit:

Diatribe de Lactantio eiusdemque ftilo, a me ipfo confcripta ac LACTANTII *operibus*, Lipfiæ MDCCXV. 8. præmiffa:

GEORG. CASPAR. KIRCHMAIERI differtatio infcripta: *Lactantius, de falfa fapientia philologica cenfura illuftratus*, Vitembergæ MDCXCVII.

IO. AVGVST. KREBSII *differtatio de ftilo Lactantii Firmiani*, Halæ MDCCII. *

* *memoires de Treuoux* MDCCVI. *iun.* p. 1068. vbi differtatio hæc digna iudicatur, quæ editionibus Lactantii adiungatur.

MATTH. NIC. KORTHOLTI *dissertatio de Cicerone christiano; siue eloquentia Lactantii Ciceroniana*, Giessæ MDCCXI.

IO. GEORGII GERET dissertationes tres, ad Lactantium spectantes, quarum prima inscripta est: *exercitatio anti-Lactantiana de mendosa eucharistia Platonica interpretatione*, ac præside *Io. Guil. Bergero* defensa, Vitembergæ MDCCXXII. secunda: *exercitatio historico-litteraria, qua variorum de Lactantio eiusque theologia iudicia exhibentur*, ibidem eodemque anno: tertia: *specimen examinis theologiæ Lactantianæ in articulo de deo*, ibidem MDCCXXIII.

IOACHIM. IVSTI RAV *diatribe historico-philosophica de philosophia Lucii Cælii Lactantii Firmiani*, Ienæ MDCCXXXIII. 8. cuius commentationis eum ordinem auctor sequutus est, vt postquam generatim de Lactantii philosophia disputauit, speciatim de iis disserit, quæ ad logicam, doctrinam moralem, physicam, ius naturæ et gentium; item ad Lactantii fidem in historia philosophica pertinent. In prolegomenis *icon Lactantii* exhibetur; in fine autem accessit: *diatribe, complectens historiam veterem et recentiorem vocis ὁμοούσιος.* *

NICOLAI NOVRRII *dissertatio in Lactantium*, quæ satis longa ac copiosa est. Fuse lateque exponit non solum de Lactantii scriptis, eorum argumentis, manu exaratis codicibus, editionibus, commentariis in illa; sed etiam de eiusdem dogmatibus, erroribus, maxime de ratione, qua pro veritate religionis christianæ contra gentes superstitiosas disputauit: **

MERLIN *apologie de Lactance, calomnié en diuers endroits du dictionaire de mr. Bayle:* ***

CHRISTIANI FALSTERI *breuis conspectus errorum Lactantii in theologia:* *

10.

* *iournal des sauans* MDCCXXXIV. *mai.* p. 40. *samlung von alten vnd neuen theol. sachen*, 1735. p. 231. COLERI *auserlesene theol. bibliothec volum.* VI. p. 646.

** exstat dissertatio hæc in eiusdem *adparatu ad bibliothecam maximam patrum tom.* II. p. 571.

*** in *memoires de Treuoux* MDCCXXXVI. *iun.* p. 1220. et *iul.* p. 1400.

* *amoenitat. philolog. volum.* I. p. 111.

IO. DIETERICI WINCKLERI *philologemata Lactantiana sacra, variis locis tum sacri codicis illustrandis; tum Lactantii explicandis corrigendisque inseruientia*, Brunsuigae MDCCLIV. 8. *

Anthologia Lactantii Firmiani, elegantissimas sententias easque tam pietate; quam doctrina illustres complectens, quam THOMAS BECONVS Lugduni MDLVIII. iuris publici fecisse traditur, cuiusque ea sit ratio, vt quae Lactantius de deo rebusque diuinis; nec non de christianorum moribus scripsit, ista ad certa capita reuocata sint: **

ANTONII RAVDENSIS libri *Firmiani Lactantii errratorum*, quae *errata* in editione Lactantii Romana anni MCCCCLXVIII. post capitum argumenta praemissa sunt. ***

OPTATVS *Mileuitanus*:

LVDOV. ELL. DV PIN *praefatio ad Optati libros de schismate Donatistarum*, cura ac studio eius editos primum Parisiis MDCC. et iterum Antuerpiae; siue potius Amstelodami MDCCII. fol. In praefatione hac DVPINIVS cum de vita; tum de libris Optati distincte commentatus est: adde, *acta sanctorum.* *

HILARIVS *Pictauiensis*:

Vita Hilarii duobus libris, qui nomen FORTVNATI prae se habent; minus autem exploratum est, num vnus; an duo illorum auctores sint: qualis fuerit Fortunatus. Quae posteriori libro, saltem medio seculo sexto composito, de Hilarii miraculis narrantur, minus fide digna sunt. Eadem vita non solum habetur apud LAVRENTIVM SVRIVM,

* *acta erudit.* MDCCLVI. p. 577.

** libri huius mentio fit in *catalogo bibliothec. Lugdun. Batau.* p. 36. editionis MDCCXVI. fol. Plura de eo memorat LENGLETVS DV FRESNOY *praefatione ad Lactantii opera* p. 41. ac iudicat, *anthologiam* hanc eumdem fere librum esse cum IO. GARDEI *collection des fleurs de Lactance Firmian, contenant sentences tres-belles*, 8. adde: WINCKLERI *praefationem ad philologemata Lactantiana* p. 29.

*** vide; FABRICII *bibliothec. latin. volum.* III. p. 394. *bibliothec. latin. mediae et infimae aetatis volum.* IV. p. 672. et *syllabum scriptorum de veritate religion. christian.* p. 231. LENGLET DV FRESNOY *praefation. ad Lactantium* p. 7.

* *tom.* I. *iunii* d. IV. p. 396.

RIVM;* sed HILARII quoque *opera*, Parisiis MDCLII. fol. in lucem emissa, praeter alias editiones, istam praeferunt:

Vita eadem, *cum variis manuscriptis collata et notis illustrata*, studio IOANN. BOLLANDI in *actis sanctorum*:**

DESIDERII ERASMI *Roterodami praefatio ad* HILARII *opera*, quae Basileae MDXXIII. ex Frobeniana officina in lucem publicam prodierunt:***

IO. IACOBI GRYNAEI *vita Hilarii*, praemissa HILARII *operibus*, Basileae MDLXX. fol. in quam monachi Benedictini grauiorem animaduersionem censoriam adhibuerunt pronuntiaruntque, eam esse *ieiunam*, *aridam*, *imperfectam ac falsam enarrationem*:*

IO. GILLOTII *de sancto Hilario, Pictauorum episcopo, ex eius scriptis et aliorum virorum doctissimorum excerpta et in varias partes distributa commentatio*, quam ille HILARII *operibus*, cura eius Parisiis MDLXXII. fol. publicae luci expositis, praemisit atque in locum *vitae Hilarii*, a GRYNAEO elaboratae, substituit. Adiecit quoque vitam Hilarii ex HIERONYMO ac GREGORIO *Turonensi*, vna cum antea memoratis FORTVNATI libris de *vita Hilarii* ac DAMIANI *sermone* de *translatione reliquiarum Hilarii*:

PETRI COVSTANTII *vita Hilarii*, *ex ipsius scriptis ac veterum monimentis nunc primum concinnata*, luculenta atque adcurata, quam ille cum sodalibus monachis Benedictinis HILARII *operibus*, ipsorum cura editis Parisiis MDCXCIII. fol. praemisit:**

CASIMIRI OVDINI *dissertatio de vita et operibus sancti Hilarii*, *Pictauiensis episcopi*, qua postquam ille Hilarii vitam narrauit, exponit de eiusdem dogmatibus suspectis; aut singularibus: de operum eius variis editionibus: de libris illius, iuxta nouam Parisiensem editionem adhuc exstan-

* in *vitis sanctorum* d. XIII. *ianuar*. p. 180.
** *ad* XIII. *ianuar. tom*. I. p. 752.
*** est *libro* XXVIII. *epistolarum* eius *num*. 8. p. 1631. edition. Londinensis MDCXLII.
* *praefation. general*. §. IX. p. 3.
** adiuncta est iam dictae *praefationi* p. 84.

ſtantibus ac de libris eiusdem, qui iniuria temporum interciderunt: *

AMBROSIVS:

PAVLLINI, diuerſi a Nolano, Ambroſii notarii ac postea presbyteri, *vita ſancti Ambroſii, Mediolanenſis epiſcopi*, ad Auguſtinum conſcripta: **

ANONYMI *vita et inſtitutum ſancti patris Ambroſii, Mediolanenſium epiſcopi*, graece atque auctore, vt eruditiſſimi viri ſuſpicantur, SIMEONE *metaphraſte*. Euulgarunt illam cum latina interpretatione monachi Benedictini: ***

IO. GARCAEI *hiſtoriola de ſancto Ambroſio, epiſcopo Mediolanenſi, propoſita anno* MDLXIX. Vitembergæ MDLXXI. 8.

IO. MARCELLI *oratio de Ambroſio*, cum ERASMI REINHOLDI *oratione de ſophiſtica*, Vitembergæ MDXLI. 8. *

LATINI LATINII *ſententia, num ſanctus Ambroſius Auxentio viuente; an vero mortuo, epiſcopus Mediolanenſis creatus ſit?* **

DESIDERII ERASMI *Roterodami præfatio ad* AMBROSII *opera*, quæ cura illius in lucem prodierunt, Baſileæ MDXXVII. ***

IO. COSTERII *vita Ambroſii*, præmiſſa AMBROSII *operibus*, ad quæ in lucem proferenda ipſe ſtudia ſua contulit, Baſileæ MDLV. et iterum MDLXVII. fol. Editioni huic adiecit præter ERASMI *præfationem*, antea memoratam, *vitam Ambroſii*, quam ipſe conſcripſit ac maxime ex Ambroſii libris collegit, vna cum PAVLLINI *vita Ambroſii*, quam iam recenſui:

CAESA-

* *commentar. de ſcriptorib. eccleſiaſt. tom.* I. p. 426.

** locum obtinuit *vita* hæc in AMBROSII *operum*, quæ monachi Benedictini ediderunt, *adpendice tom.* II. p. I. et in SVRII *vitis ſanctor. ad* IV. *april.* p. 51.

*** itidem exſtat in iam dicta *adpendice* p. 15.

* eſt inter MELANCHTHONIS *præfationes et orationes tom.* II. p. 276. Serueſtæ MDLXXXVII. 8.

** in eius *epiſtolis, coniecturis et obſeruationib.* quæ Romæ MDCLIX 4. prodierunt, *tom.* I. p. 375.

*** exſtat inter eius *epiſtolas libr.* XXVIII. *num.* 3. p. 1584. edition. Londinenſis.

CAESARIS BARONII *vita Ambrosii*, adiuncta AMBROSII *operibus*, quae Romae ab anno MDLXXX. publicam lucem adspexerunt. Baronius tamen, quum *annales ecclesiasticos* scriberet, in hac *vita* multa emendauit:.

GODFRIDI HERMANTII *vie de saint Ambroise, archeueque de Milan*, Parisiis MDCLXXVIII. 4.

GODOFR. HENSCHENII *exercitatio de anno et die mortis Ambrosii Mediolanensis:* *

AVG. CHR. BRVNST *dissertationes; quod Ambrosius, Theodosium a sanctiori coetu excludens, maiestatis; aut aliud graue crimen non commiserit*, Gryphiswaldiae MDCCXX.

MONACHORVM *Benedictinorum vita sancti Ambrosii, Mediolanensis episcopi, ex eius potissimum scriptis collecta et secundum chronologiae ordinem digesta*, qua AMBROSII *opera*, ab ipsis duobus voluminibus edita, Parisiis MDCLXXXVI. et MDCXC. fol. ornarunt. **

HIERONYMVS:

Vita Hieronymi, tributa GENNADIO atque in lucem emissa a IO. MABILLONIO ex duobus manuscriptis codicibus germanicis, *** et a IO. MARTIANAEO cum discrepantibus lectionibus ex quinque codicibus manuscriptis; * sed Gennadium esse auctorem, res est parum certa:

Tres epistolae, ad Hieronymum resque eius spectantes: prima sub nomine EVSEBII de morte Hieronymi ad Damasum: secunda sub AVGVSTINI nomine ad Cyrillum, episcopum Hierosolymitanum, de magnificentiis beati Hieronymi, ac tertia, CYRILLO *Hierosolymitano* adtributa, ad Augustinum de miraculis Hieronymi. Exiguam fidem epistolae hae prae se habent: **

Vita diui Hieronymi, incerto auctore: ***

Eusebii Hieronymi, incomparabilis ecclesiae christi doctoris et eximiae

* quae praemissa est *tomo* I. *actor. sanctor. mens. april.* p. 38.
** est in AMBROSII *operum tom.* II. *adpendice* p. 31.
*** *veter. analect.* p. 194. edit. Parisiis MDCCXXIII.
* HIERONYMI *operum tomo* V. p. 7. edition. MARTIANAEI.
** tres epistolae hae sunt *eodem loco* p. 449. 477. 483.
*** *ibidem* p. 508.

eximiae sanctitatis viri, vita, ex ipsius praesertim syngrammatis, et sanctorum item Augustini, Damasi, Gregorii, Gelasii aliorumque aliquot collecta tractatibus: *

DESIDERII ERASMI *Roterodami vita Hieronymi, ex ipsius potissimum litteris contexta:* **

MARIANI VICTORII *vita Hieronymi, ex eius vere scriptis edita:* ***

IO. STIGELII *oratio de vita Hieronymi Stridonensis,* Vitembergae MDXLVI. 8. *

HIERONYMI DE GVADALVPE *sanctissimi maximique sanctae ecclesiae doctoris Hieronymi, presbyteri Stridonensis, vita, ex ipsius potissimum scriptis contexta,* Toleti MDXCVII. 4. **

IO. PHILIPPI THOMASSINI *oratio de laudibus Hieronymi,* Patauii MDCXXX.

MARCI MARVLI *dissertatio de patria Hieronymi,* cum *Io. Lucii* notis: ***

IOSEPHI DE SIGVENZA *vita Hieronymi,* hispanice, Madriti MDXCV. 4. *

IO. CINELLII *vita sancti Hieronymi,* sermone italico conscripta atque edita Florentiae MDCLXXXVIII. 4. Quum auctor, vt ipse fatetur, plurima a Mariano Victorio accepit atque ad vsum suum transtulit; fuerunt, qui illum adpellarent liberiorem Victorii metaphrasten. Attamen et sua addidit atque ea de Hieronymo animaduertit, quae Victorius vel plane non; vel non satis adcurate tradiderat: **

IO.

* *ibidem* p. 11.

** praefixa est HIERONYMI *operibus*, quae ab *Erasmo* in lucem edita sunt, Basileae MDXVI. nouem voluminibus fol.

*** praemissa est HIERONYMI *operibus*, quae *Victorius* Romae ab anno MDLXV. nouem voluminibus edidit. Est etiam in SVRII *vitis sanctorum d.* XXX. *septembr.* p. 336.

* exstat etiam MELANCHTHONIS *declamation. select. tom.* III. p. 67. Seruestae MDLXXXVII. 8.

** recenset librum hunc ANTONIVS *bibliothec. Hispan. nou. tom.* I. p. 443.

*** in LVCII *scriptor. rerum Dalmaticarum* p. 457. et in SCHWANDTNERI *script. rerum Hungaric. tom.* III. p. 764.

* vide ANTONIVM *dicto loco* p. 624.

** *acta eruditor.* MDCLXXXIX. p. 249.

IO. MARTIANAEI *vie de saint Ierome, pretre solitaire et docteur de l'eglise*, Parisiis MDCCVI. 4. quae vita adcurate composita est. Diligenter auctor enarrat Hieronymi studia, itinera, labores, res gestas, ingenii animique indolem aliaque commemoratione digna, praecipue ex ipsius libris, quos reliquit. * Exstat etiam MARTIANAEI *lettre, que saint Ierome a ecrit en caracteurs latins les citations du texte hebreu:* **

IOSEPHI RENATI *historia vitae insignis ecclesiae doctoris, sancti Hieronymi, ex epistolis aliisque operibus viri sancti eiusdem collecta*, Venetiis MDCCXLVI. 4. lingua italica. Tribus libris opus hoc constat horumque *primus* Hieronymi vitae curriculum: *secundus* virtutes ac *tertius* miracula eiusdem complectitur: ***

SEBASTIANI DOLCI *maximus Hieronymus, vitae suae scriptor; siue de moribus, doctrina et rebus gestis diui Hieronymi Stridonensis, catholicae ecclesiae doctoris maximi, commentarius, ex ipsismet eius operibus decerptus, editus, illustratus*, Anconae MDCCL. 4. Duae sunt partes operis huius haeque spectant ad Hieronymi vitam, studia, res gestas, in primis ad varias illius controuersias, quae diligenter enarrantur. Accesserunt *vindiciae*, quibus eius scripta a Dallaei, Blondelli aliorumque censuris auctor defendere adnititur*

CASIMIRI OVDINI *dissertatio de scriptis sancti Hieronymi presbyteri*, quam eam ob caussam adduco, quoniam etiam de vita Hieronymi exponitur. **

AVGVSTINVS:

AVGVSTINI ipsius libri, cum *confessionum*, quibus magnam partem vitae suae commemorauit; tum *retractionum*, quibus historiam scriptorum suorum illustrauit:

POS-

---

* *memoires de Treuoux* MDCCVII *ianuar.* p. 3. *iournal des sauans* MDCCVI. *aug.* p. 780. BAVMGARTENII *nachrichten von merckwürdigen büchern volum.* VIII. p. 45.
** *iournal des sauans* MDCXCI. *ianuar.* p. 5.
*** *acta eruditor.* MDCCXLIX. p 145.
* *acta eruditor.* MDCCLIII. p. 329. KRAFTII *theologische bibliothec. volum.* VII. p. 282
** *commentar. de scriptorib. ecclesiastic. tom.* I. p. 790.

POSSIDII, Augustini discipuli ac familiaris, Calamae, vrbis, prope Hipponem sitae, episcopi, *vita* atque *indiculus scriptorum Augustini*, quod vtrumque opusculum non solum plerumque cum AVGVSTINI *operibus* editum est; * sed etiam in alios libros translatum ** ac separatim studio *Io. Salinas* in lucem emissum, hac inscriptione: *Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, vita, auctore Possidio, Calamensi episcopo, ad manuscriptos codices recensita notisque illustrata*, Romae MDCCXXXI. 8. ***

IORDANI, eremitae Augustiniani, seculo quarto ac decimo celebris, *vita Augustini*, Parisiis MCCCLXX. scripta atque a *Iacobo Hommey* * in lucem edita:

IO. SAXONIS, id est, PHILIPPI MELANCHTHONIS, *oratio de vita Augustini.* **

IO. FREDERI *oratio de sancto Augustino*, de vita eius ac doctrina, quae recitata quidem est a FREDERO anno MDLXXVIII. conscripta autem a DAVID. CHYTRAEO, hancque ob rem inter huius *orationes* *** locum obtinuit:

CORNELII LANCILOTTI *vita sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi*, Antwerpiae MDCXVI. 8.

WILIBALDI MAIERI *Aurelii Augustini vita, iconibus olim illustrata et iam fusius explicata*, Ingolstadii MDCXXXI.

IO. RIVII *vitae Aurelii Augustini, ex operibus concinnata rerumque ab eo gestarum et scriptarum libri* IV. Antuerpiae MDCXLVI. 4.

ANTONII GODEAV *vie de saint Augustin*, Parisiis MDCLII. 4. et Lugduni MDCLXXXV. 8.

ANONYMI *vita gloriosissimi patris sancti Augustini*, Palestrinae MDCCXXIII. 4. lingua italica *

MONA-

* *vitam* hanc vna cum *indiculo* praecipue Benedictini monachi, ad codices manu exaratos diligenter recensitam, exhibent AVGVSTINI *operum tom.* X. p. 164.
** in SVRII *vitas sanctorum* d. XXVIII. *augusti* p. 302.
*** *acta erudit*or. MDCCXXXIV. p. 18.
* in *supplemento patrum* p. 569.
** in MELANCHTHONIS *orationibus*, Argentorati MDXLI. editis, p. 291. ac Seruestae MDLXXXVII. *tom.* II. p. 257.
*** p. 589. adde SCHVTZII *vitam Chytraei libro* II. p. 577.
* *samlung von alten vnd neuen theolog. sachen*, 1725. p. 73.

E

MONACHORVM *Benedictinorum sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, vita, ex eius potissimum scriptis concinnata,* quæ copiose omnique studio atque adcuratione elaborata ac composita est. Octo libri sunt operis huius; nec de Augustino, eius fatis, studiis, controuersiis, scriptis, rebus aliis quidquam, commemoratione dignum, prætermissum est. * Præter hos, alii scriptores vitæ Augustini adducuntur atque in his nominantur:

EDMVNDVS NEVILLVS, GEORG. MITWEILER, GER. MORINGVS, LVDOVIC. DE ANGLIS, MARTIN. CORNEIVS, MARTIN. FRECHTVS, SANCHEZ DE AVILA, a quibus ac reliquis recensendis merito abstineo, vti et ab encomiastis Augustini. ** Enarro potius scripta, quibus singularia de Augustino argumenta explanantur, cuius generis sunt:

IVSTI FONTANINI *disquisitio de corpore sancti Augustini, Ticini reperto,* Romæ MDCCXXVIII. 4. Quum Augustiniani monachi famam disseminarent, Augustini sepulcrum corpusque Ticini repertum esse; multi autem, in ipsa Italia, immo in vrbe Ticino, negarent, hoc esse sepulcrum sancti viri, auctor dicta disquisitione omnes vires ad id adhibuit, vt aliis persuaderet, verum Augustini corpus nuper omnino inuentum atque e terra erutum fuisse: ***

Collectio actorum atque allegatorum, quibus, ossa sacra, Ticini in confessione sancti Petri in cælo aureo MDCXCV. *reperta, esse sacras sancti Augustini, Hipponensis episcopi et ecclesiæ doctoris, exuuias, probatum est et nouissime iudicatum,* Venetiis MDCCXXIX. 4. duabus partibus. Luculentam præfationem opus hoc præ se habet, quam *Fulgentius Bellellius* conscripsit eaque historiam controuersiæ huius illustrauit atque ostendit, multa hac de re disputata esse ac litteris consignata: *

FER-

* vitam hanc AVGVSTINI *operum,* quæ cura monachorum Benedictinorum prodierunt, *tomus* XI. editionis Antuerpiensis complectitur: confer *acta eruditor.* MDCCI. p. 248.

** vide: FABRICII *bibliothec. latin. volum.* III. p. 519.

*** *acta eruditorum* MDCCXXX. p. 91. *supplement du iournal des sauans* MDCCXXIX. p. 620.

* *acta eruditor.* MDCCXXXI. p. 215.

FERRANDI *lettre au comte de Beauuais, si saint Augustin a ete moine:* *

IO. MARTINI CHLADENII *dissertatio de fortuna bibliothecæ Augustini in excidio Hipponensi*, Lipsiæ MDCCXLII.

DE VITRY *dissertation critique sur le tems, au quel saint Augustin acheua ses liures du libre arbitre:* **

IACOB. GVIL. FEVERLINI *disquisitio historico-critica de libris hypognosticon, an ab Hincmaro, in augustana confessione et alibi recte tribuantur diuo Augustino*, Altorfii MDCCXXXV.

HENRICI NORISII *somnia quinquaginta* F. *Macedo in itinerario sancti Augustini post baptismum Mediolano Romam*, quod ingenii monimentum Norisius sub nomine *Fulgentii Fossei* ad Io. Mabillonium Lugduni Batauorum; siue potius Parisiis MDCLXXXVII. 4. et iterum in fine *historiæ Pelagianæ*, MDCCII. denuo descriptæ, iuris publici fecit. *** Refutatur ab eo FRANCISCVS MACEDO ac contra *itinerarium Augustini*, quod ille operi de *mysterio incarnationis* adiecerat, veluti narrationem non veram; sed falsam disputatur.

RVFINVS:

La vie de Rufin, pretre de l'eglise d'Aquilée, Parisiis MDCCXXIV. 12. duobus voluminibus: *

IVSTI FONTANINI *historiæ litterariæ Aquileiensis libro quarto ac quinto*, vbi copiosior narratio habetur de Rufino, vita eius pariter ac scriptis, Romæ MDCCXLII. 4.

PAVLLINVS *Nolanus:*

VRANII *presbyteri epistola de obitu sancti Paullini ad Pacatum*, quæ non solum in PAVLLINI *operibus*; sed etiam a LAVRENTIO SVRIO ** atque ex manuscripto Trecensi edita a *Petro Francisc. Chiffletio*, collata quoque

E 2 cum

* in *iournal des sauans* MDCLXXXVIII. *aug.* p. 336.

** in *memoires de Treuoux* MDCCXVII. *nouembr.* p. 1906. et *iournal des sauans* MDCCXVIII. *iul.* p. 27.

*** est quoque illud in NORISII *operum omnium tomo* III. p. 1181. Veronæ MDCCXXIX. fol.

* *iournal des sauans* MDCCXXV. *april.* p. 391.

** in *vitis sanctorum ad diem* XXII. *iunii* p. 285.

cum aliis codicibus manuſcriptis notisque *Dan. Papebrochii* illuſtrata eſt: *

FRANCISC. SACCHINI *vita ſancti Paullini, ex ipſius ſancti ſcriptoris et veterum elogiis concinnata*, quae cum PAVLLINI *operibus* ** et cum animaduerſionibus *Dan. Papebrochii* *** in lucem prodiit:

PETRI FRANCISC. CHIFFLETII *Paullinus illuſtratus; ſiue adpendix ad opera et res geſtas ſancti Paullini Nolani*, Diuione MDCLXII. 4.

Sancti Pontii Meropii Paullini, ſenatoris et conſulis romani, deinde Nolani epiſcopi, vita, ex ipſius ſancti et veterum ſcriptorum operibus concinnata, quam inſcriptionem *vita* prae ſe fert, PAVLLINI *operibus*, Veronae MDCCXXXVI. fol. editis, praemiſſa.

IO. BAPTISTAE LE BRVN *vita Paullini*, ſeparatim gallice publicae luci expoſita, Pariſiis MDCLXXXVI. 8. *

EIVSDEM *diſſertationes in ſancti Paullini vitam et ſcripta*, quae variam multamque lucem Paullino rebusque eius adferunt. Septem ſunt illarum: *prima* de Paullini epiſtolis; ſiue earum ordine chronologico: *ſecunda* de poematibus eiusdem; ſiue eorum ordine chronologico: *tertia* de Sulpicio Seuero et Alethio presbyteris, ad quos ſcripſit Paullinus: *quarta:* quis fuerit Victricius, ad quem Paullinus ſcripſit epiſtolas binas: *quinta*: quis fuerit Aper, ad quem Paullinus tres epiſtolas dedit: *ſexta* de operibus Paullini amiſſis, dubiis et ſuppoſititiis: *ſeptima* de Paullini captiuitate, quo tempore illa acciderit: **

LVDOVICI ANTONII MVRATORII *diſſertationes ad Paullini poemata*, quarum nonnullae ad ipſum Paullinum ſpectant ac varias illius res illuſtrant, vti *nona*, de Paullini dignitatibus: *decima* de Paullino, Campaniae conſulari: *vndecima* de reliquis Paullini rebus geſtis: *duodecima* de tempore ſuſcepti a Paullino epiſcopatus: *tertia et decima*

* in *actis ſanctorum menſ. iun. tomo* IV. p. 198.

** a *Rosweido* editis, Antuerpiae MDCXXII. fol.

*** et cum adpendice de tribus Paullinis, Nolae epiſcopis ſanctis, in *actis ſanctor. iun. tom.* IV. p. 202.

* *iournal des ſauans* MDCLXXXVII. p. 442.

** LE BRVN diſſertationes has PAVLLINI *operibus*, ab ipſo Pariſiis MDCLXXXV. editis, addidit.

decima de aedificiis, Nolae a Paullino conditis: *vigesima* de Paullini sententia in elementorum numero adsignando: *secunda ac vigesima*, quae spicilegium ex operibus Paullini deperditis exhibet. *

La vie de saint Paullin, eveque de Nole, avec l'analyse de ses ouvrages et trois dissertations sur quelques points importans de son histoire, Parisiis MDCCXLIII. 4. ** Memoratur etiam HENRICI VAVGHAN *vita Paullini*, anglice edita Londini MDCLIV. 8.

§. VIII.

Numerus eorum doctorum, qui antiquiori ciuitati christianae bene consuluerunt ac laudem meritorum nominisque famam prae aliis consequuti sunt, seculo quinto non tantus fuit, quantus superiore aetate exstiterat. Inter Graecos inprimis celebres sunt: Synesius, Cyrillus Alexandrinus, Theodoretus, Isidorus Pelusiota; inter latinos autem: Sulpicius Seuerus, Prudentius, Orosius, Marius Mercator, Cassianus, Leo I. Saluianus, Alcimus Auitus, quos iam nominatos eam ob caussam tantum ad locum hunc refero; reliquos autem omitto, quoniam maxime de illis singularia scripta ad nos peruenerunt. Sunt illa, quae nunc sequuntur:

SYNESIVS *Cyrenensis:*

LVCAE HOLSTENII *dissertatio de Synesio et fuga episcopatus:* ***

MARTINI CHLADENII *theologumena Synesii Cyrenensis*, Vitembergae MDCCXIII.

PETRI ADOLPHI BOYSEN *philosophumena Synesii Cyrenensis*, Halae MDCCXIV.

CYRILLVS *Alexandrinus:*

Vita sancti Cyrilli, patriarchae Alexandrini, ex variis auctoribus congesta: *

* exstant dissertationes hae in eius *anecdot. latin. tom.* I. p. 141.

** *memoires de Treuoux* MDCCXLIV. *august.* p. 1419.

*** est inter HOLSTENII tres *dissertationes*, EVAGRIO *Valesii* adiectas.

* in *actis sanctorum d.* XXVIII. *ianuar.* p. 843. vbi BOLLANDVS de Cyrillo hoc copiose disserit.

CASIMIRI OVDINI *dissertatio de vita et scriptis sancti Cyrilli, Alexandrini episcopi:* *

HENRICI BENZELII *vindiciae Cyrilli Alexandrini, Gothofredo Arnoldo opposita.* **

THEODORETVS, Cyri episcopus:

VICTORIN STRIGELII *vita Theodoreti, ex Euagrio, Nicephoro, Gennadio et aliis auctoribus collecta.* Edidit ille THEODORETI *dialogos* graece, Lipsiae MDLXVIII. 8. ac sub idem tempus separatim latinam suam interpretationem eique, quam memoraui, THEODORETI *vitam* praemisit:

IO. SOMMERI *oratio de sancto Theodoreto et multiplici vsu trium eius dialogorum:* ***

IACOBI SIRMONDI *vita Theodoreti, ex eius potissimum epistolis concinnata:* *

IO. GARNERII *dissertationes quinque*, quae historiam de Theodoreto illustrant: *prima* de vita Theodoreti: *secunda* de libris Theodoreti: *tertia* de fide Theodoreti: *quarta* de quinta synodo generali: *quinta* de Theodoreti et orientalium caussa: **

CASIMIRI OVDINI *dissertatio de vita et operibus Theodoreti, Cyrensis episcopi:* ***

ISIDORVS *Pelusiota:*

GODEFRID. HENSCHENII *de sancto Isidoro Pelusiota commentarius historicus:* *

CHRISTOPHOR. AVGVST. HEVMANNI dissertatio de *Isidoro Pelusiota et eius epistolis, quas maximam partem fictitias esse, demonstratur*, Goettingae MDCCXXXVII.

SVL-

* *commentar. de scriptoribus ecclesiastic. tom.* I. p. 1007.
** *syntagmat. dissertation. academic. tom.* II. p. 375.
*** exstat inter *orationes Vitembergens. tom.* VII. p. 377. Seruestae MDLXXXVI. 8.
* praemissa est THEODORETI *operum tomo* I. Parisiis MDCXLII. fol.
** locum obtinuerunt *dissertationes* hae in THEODORETI *operum tomo* V. p. 109. sqq. qui cura *Garnerii* lucem adspexit, Parisiis MDCLXXXIV. fol.
*** *commentar. de scriptorib. ecclesiastic. tom.* I. p. 1051.
* in *actis sanctorum februar. tom.* I. p. 468.

SVLPICIVS SEVERVS:

DAN. GVIL. MOLLERI *dissertatio de Sulpicio*, Altorfii MDCLXXXVI.

HERIBERTI ROSWEIDI *notae ad Paullinum*, in quarum principio plures sunt ad Sulpicium epistolae: *

IO. CLERICI *remarques sur la vie et les ouurages de Sulpice Seuere*, ** quae animaduersiones in *diarium* quoque *Londinense* a MICHAEL DE LA ROCHE translatae sunt: ***

CHRIST. BREITHAVPTII *dissertatio, qua stilus Sulpicii Seueri omnibus elegantioris litteraturae cultoribus commendatur*, Halae MDCCXIII.

IO. IACOBI WELLERI *dissertatio, qua perpetui silentii votum, Seuero Sulpicio adsertum et improbatum, expenditur*, Altorfii MDCCXXIV.

TRICAVTII abbatis dissertatio de *vita et scriptis Sulpicii*, recitata in academia scientiarum Lugdunensi anno MDCCXIX. d. VI. iun. vbi auctor etiam de eo disserit, quod Sulpicium Seuerum, qui a multis inter sanctos colitur, ex romano martyrologio expunxit Vrbanus VIII. pontifex. *

Aurelius PRVDENTIVS *Clemens:*

ALDI MANVTII *vita Prudentii*, eius *operibus* praemissa: **
Vita Prudentii, breuiter conscripta atque dictis *operibus* itidem praefixa: ***

IO. CLERICI *vie de Prudence, auec la critique de ses ouurages*, * quae et non solum separatim prodiit Amstelodami MDCLXXXIX. 12. sed etiam in sermonem germanicum conuersa est: **

 IO.

* in editione PAVLLINI, Antuerpiae MDCXXII. 8.
** *bibliotheque choisie tom.* XX. p. 325.
*** in *memoirs of litterature tom.* I. p. 61. ann. MDCCX.
* vide: FABRICII *bibliothec. latin. volumin.* III. p. 734.
** quae edita sunt ab ipso *Aldo* et a *Weitzio*.
*** vitam hanc prae se ferunt PRVDENTII *opera*, quae studio *Chamillardi* in vsum Delphini Parisiis MDCLXXXVII. prodierunt.
* *bibliothequ. vniuers. tom.* XII. p. 136.
** in CLERICI *deutsch vbersezten lebensbeschreibungen einiger kirchenväter* p. 338.

IO. PETRI LVDOVICI *dissertatio de vita Aurelii Prudentii Clementis*, Vitembergæ MDCXCII. *

NICOLAI HIERONYMI GVNDLINGII *obseruatio de patria Aurelii Prudentii Clementis.* **

PAVLLVS OROSIVS:

DAN. GVIL. MOLLERI *dissertatio de Paullo Orosio*, Altorfii MDCLXXXIX.

PAVLL. IGNAT. DE DABONASSES ET RO *dissertatio historica de patria Orosii*, edita hispanice, Barcinone MDCCII. fol. ***

NICOL. HIERONYMI GVNDLINGII *cogitationes de Orosii Hormesta:* *

CHRIST. AVGVST. HEVMANNI *programma, quo Paullo Orosio nomen tertium Hormisdæ restituitur*, Gœttingæ MDCCXXXII.

MARIVS MERCATOR:

Vita Marii Mercatoris, quam IO. GARNERIVS litteris mandauit in *præfatione* ad MARII MERCATORIS *opera*, quæ ille edidit, Parisiis MDCLXXIII. fol. duabus partibus:

Vita eiusdem, conscripta a STEPHANO BALVZIO, itidem in *præfatione* ad MARII MERCATORIS *opera*, quæ ille iuris publici fecit, Parisiis MDCLXXXIV. 8.

IOANN. CASSIANVS:

ALARDI GAZAEI *præfatio* ad CASSIANI *opera*, quæ ille in lucem emisit atque illustrauit Duaci MDCXVI. 8. duobus voluminibus: iterum cum notis auctioribus Atrebati MDCXXVIII. fol. Parisiis MDCXLVII. fol. Lipsiæ MDCCXXII. fol. Ibi notitia de Cassiano ac rebus eius suppeditatur:

GVIL. CVPERI commentarius de *Ioanne Cassiano:* **

IO. BAPTISTAE GVESNAY *sanctus Ioannes Cassianus illu-*

* est quoque in eius *opuscul. miscell. tom.* II. p. 493.

** in *der neuen bibliothec part.* XXVI. p. 475. et in GVNDLINGII *obseruat. select. tom.* III. p. 53.

*** librum hunc memorat FABRICIVS *bibliothec. latin. volumin.* III. p. 535.

* *Gundlingian. part.* XXV. p. 439.

** qui est in *actis sanctorum ad diem* XXIII. *iulii*, *tom.* V. p. 458.

illustratus, Lugduni MDCLII. 4. quo libro auctor de ipso Cassiano, maxime de eius doctrina exponit hancque veram atque ab omni errore, in primis semipelagianorum, alienam esse, aliis conatur persuadere. Eam ob caussam HENRIC. NORISIVS acriter in eum inuehitur: *

CASIMIRI OVDINI *dissertatio de vita, scriptis et doctrina Ioannis Cassiani, abbatis Massiliensis, semipelagianorum principis:* **

LEO I. *magnus.*

PASCHASII QVESNELLI *dissertatio de vita et rebus gestis sancti Leonis magni, ecclesiae romanae episcopi, in qua seruato annorum ordine cum praeclare ab eo gesta; tum scripta eius singula recensentur*, quae cum diligentia atque adcuratione conscripta est resque illius temporis ecclesiasticas illustrat: ***

LVDOVICI MAIMBVRGII *histoire du pontificat de saint Leon le grand*, Parisiis MDCLXXXVII. 4. et in 12. et Hagae comitum in 12.*

PETRI CANISII *vita Leonis magni, cum commentario praeuio et adnotatis Godefr. Henschenii:* **

Historia eleuati et translati corporis sancti Leonis, ex manuscripto catalogo ecclesiae sancti Petri: ***

LVDOVICI SERGARDI *ragguaglio della solenne translazione del corpo di s. Leone magno, seguita gli* II. *aprile* MDCCXV. *nella basilica Vaticana*, Romae MDCCXV. 4.

SALVIANVS:

STEPHANI BALVZII *vita Saluiani*, quam ille enarrauit in *praefatione*, SALVIANI *operibus* praemissa, Parisiis MDCLXXXIV. 8. eorundem editioni Bremensi MDCLXXXVIII. 4.

Vita Saluiani simulque generale argumentum librorum VIII. *de*

* *libr.* II. *histor. Pelagian. variis capitib.*

** *commentar. de scriptorib. ecclesiastic. tom.* I. p. 1133.

*** exstat inter *dissertationes*, quas QVESNELLVS transtulit in LEONIS *operum*, ab ipso editorum, *tomum* II. ibique primum locum occupat p. 131. Lugduni MDCC.

* *acta eruditor.* MDCLXXXVII. p. 610.

** in *actis sanctorum april. tom.* II. p. 14.

*** etiam in *actis sanctorum april. tom.* II. p. 21.

de prouidentia, gubernatione ac iudicio dei et demonstratio, quod libri IV. *sub nomine Timothei editi, ipsius sint Saluiani:* *

ALCIMVS ECDICIVS AVITVS:

Vita sancti Auiti, ex veteri manuscripto expressa, cuius auctor incertus est. **

§. IX.

Enumeratis adhuc veterum christianorum doctoribus ac scriptoribus ii adiungendi sunt, qui seculo post natum christum sexto floruerunt sibique itidem meritorum laudem conciliarunt. Inter Græcos locum hunc sibi fecerunt: Procopius Gazæus, Anastasius Sinaita, senior, Leontius Byzantinus, Leontius Cyprius, Euagrius; inter latinos autem scriptores: Cæsarius, Fulgentius, Boethius, Ennodius, Cassiodorus, Venantius Fortunatus, Gregorius magnus, Isidorus Hispalensis. De his quoque singulares commentationes eruditissimorum virorum lucem viderunt.

PROCOPIVS *Gazaeus:*

CHORICII *sophistæ oratio funebris in Procopium Gazaeum, sophistam, Io. Christiano Wolfio interprete:* ***

ANASTASIVS *Sinaita* senior:

IACOBI BASNAGII *obseruatio de duplici Anastasio, Antiocheno et Sinaita.* *

LEONTIVS *Byzantinus:*

HENRICI CANISII *obseruatio de Leontio*, Byzantino nimirum: **

IACOBI BASNAGII *obseruationes in Leontium*, itidem Byzantinum: ***

CAE-

* quæ præmissa sunt SALVIANI *operibus*, Bremæ MDCLXXXVIII. in lucem editis.

** in LABBEI *nou. bibliothec. manuscriptor. libror. tom.* I. p. 693. adde *acta sanctor. d.* V. *febr. tom.* I. p. 660.

*** habetur in FABRICII *bibliothec. græc. volum.* VIII. p. 841.

* in CANISII *lection. antiquar. tom.* I. p. 433.

** *ibidem tom.* I. p. 529.

*** *ibidem* p. 531.

CAESARIVS *Arelatensis:*

Vita sancti Caesarii, episcopi Arelatensis, a Cypriano, eius discipulo, et Messiano presbytero et Stephano diacono conscripta, duobus libris, quae apud LAVRENT. SVRIVM est: *

CASIMIRI OVDINI *dissertatio de vita et scriptis sancti Caesarii, Arelatensis archiepiscopi.* **

Lettre de M. - - - pretre du diocese de Riez sur ce, qui est dit des saints Fauste de Riez et Cesaire d'Arles dans l'histoire litteraire de France: ***

FVLGENTIVS *Ruspensis:*

Fulgentii episcopi Ruspensis vita, a quodam eius discipulo conscripta ad Felicianum, episcopum, sancti Fulgentii successorem. Auctor illius nonnullis Ferrandus, ecclesiae Carthaginensis diaconus videtur; rationes autem, cur hoc adfirment illi, alii non satis ad probandum valere, statuunt. *

BOETHIVS:

IVLII MARTIANI ROTAE *vita Boethii,* quae fabulis contaminata est atque exiguam fidem prae se habet: **

PETRI BERTII copiosa *praefatio* ad BOETHII *libros de consolatione philosophiae,* Lugduni Batauorum MDCXXXIII. 16. qua de Boethio eiusque scriptis exponitur: ***

DAN. PAPEBROCHII *commentarius historicus, quo agitur de Symmacho et Seuerino Boethio:* *

Nachricht von ankunft, leben vnd todt Seuerini Boethii, quae notitia praemissa est interpretationi germanicae librorum

* in *vitis sanctor.* d XXVII. *august.* p. 284.
** *commentar. de scriptorib. ecclesiast. tom.* I. p. 1339.
*** *memoires de Treuoux* MDCCXXXVI. *iul.* p. 1541.
* vita haec exstat quoque in SVRII *vitis sanctor. ad ianuar.* p. II. in *actis sanctor. ianuar. tom.* I. p. 32. ante FVLGENTII *opera,* Parisiis MDCLXXXIV. 4. in *bibliothec. patrum maxim. Lugdunens. tom.* IX. p. 4.
** est ante BOETHII *opera,* Basileae MDLXX. fol. et ante libros de *consolatione philosophiae,* Antuerpiae MDCVII. 8.
*** eadem praefatio praemissa legitur editioni cum notis *Sitzmanni* et variorum, vulgatae Lugduni Batauorum MDCLXXI. 8.
* *act. sanctorum maii tomo* VI. p. 702.

rum de *consolatione philosophiae*, studio *Christ. Knorril de Rosenroth* compositae ac praeterito illius nomine, in lucem emissae, Salisbaci MDCLXVII. 12. ac Luneburgi MDCXCVII. 8.

IO. CLERICI *vie de Boëce, auec la critique de ses ouvrages:* *

Histoire de Boëce, senateur Romain, auec l'analyse de tous ses ouurages, des notes et des dissertations historiques et theologiques, Parisiis MDCCXV. 12. quinque voluminibus. Auctor, qui abbas GERVAISE esse traditur, Boethii res prae ceteris diligenter narrauit historiamque in tres libros diuisit.

ENNODIVS:

Vita Ennodii, episcopi Ticinensis, a IACOBO SIRMONDO composita atque *operibus* illius praemissa, Parisiis MDCXI. 8. **

CASSIODORVS:

IO. CVSPINIANI *vita M. Aurelii Cassiodori*, quae praemissa est CASSIODORI *chronico*, cum *Cuspiniani* commentario, Francofurti MDCI. fol.

IO. GARETII *magni Aurelii Cassiodori, senatoris, exquaestoris, exconsulis, exmagistri officiorum, expraefecti praetorio et patricii, ac deinde Viuariensis; seu Castelliensis monasterii fundatoris et abbatis vita*, quam GARETIVS conscripsit: in duas diuisit partes ac CASSIODORI *operibus*, quum illa in lucem emitteret, Rothomagi MDCLXXIX. fol. duobus tomis, praemisit. Non mediocrem industriam atque adcurationem probauit:

EIVSDEM *dissertatio de magni Aurelii Cassiodori senatoris vita monastica*, quae memoratae editioni CASSIODORI *operum* itidem addita est:

DANIEL. GVIL. MOLLERI *dissertatio de magno Aurelio Cassiodoro*, Altorfii MDCLXXXVI.

DIONYSII SAMMARTHANI *vie de Cassiodore, chancelier et premier ministre de Theodoric le grand et de plusieurs auteurs*

* *bibliothequ. choisie tom.* XVI. p. 194.

** atque in aliis editionibus, quae sunt in SIRMONDI *operum tom.* I. in *bibliotheca patrum maxima Lugdunens. tom.* IX. p. 312. adde: *acta sanctorum iulii* XVII. *tomo* IV. p. 271.

auteurs rois d' Italie, ensuite abbé de Viuiers. Auec vn abregé de l' histoire des princes, qu'il a serui, et des remarques sur ses ouurages, Parisiis MDCXCIV. 12. quae vita, vtpote diligenter ac cum iudicio composita, multum se commendauit.

VENANTIVS *Honorius Clementianus Fortunatus:*

CHRISTOPHOR. BROWERI *vita Venantii Honorii Clementiani Fortunati*, sex capitibus distincta, quibus exponitur de Venantii nomine, genere et patria: de eius educatione, studiis, peregrinatione, aduentu et commoratione in Germania ac Gallia, ingenii et animi dotibus, opusculis et libris, ab isto scriptis ac denique de extrema aetate episcopatus et obitu. Vitam hanc BROWERVS conscripsit ac VENANTII *operibus* praemisit, quae ille euulgauit Moguntiae MDCIII. 4. et iterum emendatiora cum RABANI MAVRI *poematis sacris* MDCXVII. 4.*

GREGORIVS I. *magnus:*

PAVLLI WARNEFRIDI, diaconi monachi Casinensis, *sancti Gregorii papae vita*, quae breuior est saepiusque in lucem edita, vel sub PAVLLI nomine ac cum notis, cura monachorum Benedictinorum ** ac speciatim IO. MABILLONII; *** vel sine indicio scriptoris, cum commentario de sancto Gregorio studio IO. BOLLANDI.* De auctore vitae huius disputatur, aliis adfirmantibus, scriptam illam esse a PAVLLO; aliis animos, hac de re non plane certos, significantibus. Spectant huc MABILLONII *vindiciae vitae Gregorianae, Paullum diaconum auctorem praeferentis:* **

IOANNIS, monachi Casinensis ac postea diaconi ecclesiae romanae, *sancti Gregorii papae vita*, libris quatuor, itidem

* cum vita hac exstant VENANTII *opera* in *maxim. bibliothec. patrum tom.* X. p. 520.

** GREGORII *operum tom.* IV. *part.* I. p. I.

*** in MABILLONII *actis ordinis Benedict. secul.* I. p. 385.

* *act. sanctor. mart. tom.* II. p. 130.

** sunt illae in eiusdem *veteribus analectis* p. 498. edition. Paris. MDCCXXIII. fol.

itidem sæpe litteris descripta atque ad vsum publicum translata: *

ANONYMI *vita sancti Gregorii magni pontificis maximi, ab incerto auctore conscripta et a Canisio primum in lucem edita ex membranis manuscriptis monasterii Petrusiani*, cum IACOBI BASNAGII *obseruatione* de hac vita, qua disputatur contra sententiam Mabillonii, vitam, a Canisio editam, diuersam esse ab ea, quæ *Paulli* nomen præferat atque a Mabillonio in lucem emissa sit: **

Zachariæ, incertæ sedis episcopi, sermo de sancto Gregorio magno, ex manuscripto codice monasterii sancti Emmerammi Ratisbonæ. *** Exempla horum antiquiorum scriptorum recentiores sequuti atque itidem in rebus Gregorii magni enarrandis versati sunt, quod varia eorum monimenta, ad nos delata, comprobant. Spectant huc:

THEODORI PETREII *confessio Gregoriana; siue de Gregorii magni doctrina*, Coloniæ MDXCVII. MDCV. 8.

PETRI MOLINAEI, patris, *vie et religion de deux bons papes, Leon* I. *et Gregoire* I. Sedani MDCL. 12. vbi auctor ostendit, pontifices hos ea statuisse, quæ dogmatibus romanis hodiernis repugnent:

LVDOVICI MAIMBVRGII *histoire du pontificat de saint Gregoire le grand*, Parisiis MDCLXXXVI. 4. et Amstelodami eodem anno 12. quæ historia quatuor libris absoluitur: *

DIONYSII SAMMARTHANI *histoire de saint Gregoire le*

* exstat illa: in SVRII *vitis sanctor. die* XII. *martii:* in *actis sanctorum tom.* II. *martii* p. 137. MABILLONII *actis ordin. Benedict. secul.* I. p. 398. cum eiusdem notis: in GREGORII *operum*, a monachis Benedictinis editorum, *tom* IV. *part.* I. p. 19. cum notis. In ROCCA *thesauro antiquitatum sacrar. tom.* II. p. 394. est *index rerum insigniorum*, quæ in vita hac narrantur.

** exstant hæc in CANISII *lection. antiquar. tom.* II. *part.* 3. p. 251. edition. *Basnagii.*

*** sermo hic translatus est in PEZII *thesaurum anecdot. tom.* IV. *part.* 2. p. 16.

* *acta eruditor.* MDCLXXXVI. p. 343 BAELII *nouuelles de la republique des lettres* MDCLXXXVI. *februar.* p. 184.

le grand, pape et docteur de l'eglise, tirée principalement des ses ouurages, Rothomagi MDCXCVII. 4. * quae historia in latinam linguam conuersa ac GREGORII *operibus*, Parisiis MDCCV. editis, adiuncta est; ** ea autem interpretationis huius ratio est, vt varia capita exhibeantur breuiora; nec ordo gallicae narrationis semper seruetur. In praefatione auctor eos recenset, qui in describendis Gregorii magni rebus versati sunt:

CASIMIRI OVDINI *dissertatio de vita, indole, doctrina et scriptis genuinis et spuriis sancti Gregorii magni:* ***

ANGELI ANGELI *exemplar virtutis, ecclesiasticis considerandum in Gregorio magno*, italice, Venetiis MDCLXXIX.

IO. PETRI STVTE *Gregorius magnus papa, Lutheranus*, Lipsiae MDCCXV. 4.

FRANCISCI DAL POZZO *istoria della vita e del pontificato di sancto Gregorio magno, papa e dottore della chiesa*, Romae MDCCLVIII. quae non tam historiam, adcurate scriptam; quam sermonem panegyricum exhibet:

Sancti Gregorii parentumque eius, Gordiani et Siluiae imagines, cum commentario Angeli Rocca et de tabulis donariorum marmoreis, a Gregorio sanctis apostolis, Petro et Paullo, dicatis, Romae MDXCVII. fol. *

Nec omittenda sunt scripta de Gregorio magno eoque monacho. Quum IOANNES *diaconus* tradidit, Gregorium monachum Benedictinum fuisse, pro sententia hac monachi Benedictini pugnarunt; alii autem, maxime BARONIVS, restiterunt hancque ob rem lis nata est atque ab vtraque parte singularia ingenii monimenta in lucem emissa sunt. Pro vita monastica Gregorii prodierunt:

CONSTANTINI BELLOTI scriptum *pro monachatu Gregorii magni* aduersus Baronium, quem contra istum GALLONIVS libro, paullo post a me commemorando, defendere adnisus est:

CON-

* *iournal des sauans* MDCXCVIII. p. 123.
histoire des ouurages des sauans MDCXCIX. p. 99. *acta erudítor.* MDCXCIX. p. 393.

** *tom.* IV. p. 199.

*** *commentar. de scriptorib. ecclesiastic. tom.* I. p. 1491.

* in eius *thesauro antiquitat. sacrar. tom.* II. p. 368.

CONSTANTIN. CAETANI *pro Ioanne diacono de sancti Gregorii magni eiusque discipulorum monachatu Benedictino libri duo*, Salzburgi MDCXX. 4. Romae MDCXX. 8.

MATTHAEI LAVRETI *disputatio de monachatu Gregorii magni sub regula sancti Benedicti*, Neapoli MDCXVI.

HENRICI ZYPAEI *sanctus Gregorius magnus, ecclesiae doctor, primus eius nominis pontifex romanus, ex nobilissima et antiquissima in ecclesia dei familia Benedictina oriundus*, Ypris MDCXI.

IO. MABILLONII *dissertatio de monastica vita Gregorii magni*: *

Lettre de mr. de Barcos, abbé de saint Cyran, a mr. Goussainuille, touchant le monachisme de saint Gregoire le grand. ** De reliquis vitae monasticae, a Gregorio magno peractae, defensoribus taceo. Qui repugnarent, non defuerunt, interque hos principem locum sibi fecit CAESAR BARONIVS. *** Varia scripta in caussa hac pro eo lucem adspexerunt, ex quibus adduxisse sufficiat: ANTONII GALLONII *apologeticum librum pro adsertis in annalibus ecclesiasticis de monachatu Gregorii*, Romae MDCIV. contra Bellotum, cuius antea mentionem feci. Scriptores, qui ex Gregorii magni libris vel expositiones codicis sacri; vel fidei vitaeque dogmata collegerunt, deque illis singularia ediderunt volumina, omitto. *

ISIDORVS *Hispalensis*; siue iunior:

BRAVLIONIS *vita Isidori; seu praenotatio librorum* eius *et obitus* eiusdem, *a Redemto clerico recensitus*: **

Vita Isidori, auctore canonico regulari coenobii Legionensis sancti

---

* eiusdem *veter. analect.* p. 513. et *annalib. ordinis Benedict. tom.* I. p. 655.

** in MABILLONII *annal. ordinis Benedict. tom.* I. p. 672.

*** *annal. ecclesiastic. ad ann. chr.* DLXXXI. *num.* 9. sq.

* scriptores hos recenset FABRICIVS *bibliothec. latin. mediae et infimae aetat. volum.* III. p. 244.

** exstant haec: ante ISIDORI *opera*, quae Coloniae MDCXVII. fol. prodierunt: in SVRII *vitis sanctor.* d. IV. *april.* p. 60. in *actis sanctor. april. tom.* I. p. 330.

sancti Isidori, forte Luca, postea episcopo Tudensi, ex manuscripto codice Toletano, cum commentario praeuio et notis GODEFR. HENSCHENII.*

§. X.

Quamuis illi ecclesiæ doctores *patrum* nomine maxime digni videantur, qui sex primis a christo nato seculis floruerunt, si rem adcurate definire atque exprimere volumus; nonnulli tamen, qui post illos vixerunt, præ aliis itidem *patrum* nomen præferunt ac patribus, proprie et stricte sic dictis, adiungi solent, quum istis doctrina, virtute, docendi scribendique genere similes habentur. In horum numero sunt: Ioannes Damascenus, Bernhardus atque alii.

IOANNES *Damascenus:*

IOANNIS *Hierosolymitani vita Ioannis Damasceni*, sæpius edita, graece ac latine coniunctim a *Michael. Lequien*, ex interpretatione latina *Iacobi Billii*, cum emendatione ac notis: ** graece tantum Romæ MDLIII. 8. atque ex codice græco manuscripto Mediceo, collato cum codice regis Franciæ studio *Dan. Papebrochii*: *** latine tantum cura *Oecolampadii*, Augustæ Vindelicorum MDXXII. 8. *Iacob. Billio* interprete apud LAVRENTIVM SVRIVM * ex versione *Antonii Franc. Destieu*, cum *Dan. Papebrochii* notis: **

CONSTANTINI ACROPOLITAE *sermo de Ioanne Damasceno*, quem *Daniel Papebrochius* ex codice manuscripto Vaticano græce euulgauit, cum versione *Io. Francisci de Rubeis*. *** Præbuit se auctor, veluti paraphrasten Ioannis Hierosolymitani:

ANONYMI *narratio de vita et conuersatione Ioannis Damas-*

* vide: *acta sanctor. dicto loco.*
** ita vita hæc habetur: in DAMASCENI *operibus*, a *Lequien* editis, Parisiis MDCCXII. fol. *tom.* I.
*** in *actis sanctorum mai. tom.* II. p. 723.
* in *vitis sanctorum d.* VI. *mai.* p. 83.
** *acta sanctor. dicto loco* p. III.
*** in *actis sanctorum mai. tom.* II. p. 731.

masceni, quae latine exstat, * ex graeco, vt maxime probabile est, conuersa:

LEONIS ALLATII commentatio de *Ioanne Damasceno, ex opere eiusdem Leonis non edito de libris apocryphis.* **

BERNARDVS *Claraeuallensis:*

Sancti Bernardi, abbatis Claraeuallensis, vita et res gestae, libris septem comprehensae. A variis auctoribus illi conscripti sunt: primus a GVILLELMO, abbate sancti Theodorici Remensis; eo tempore autem monacho Signiacensi: secundus ab ERNALDO; siue ab ARNOLDO, Bonaeuallis in agro Carnutensi abbate: tertius, quartus et quintus a GAVFRIDO; siue GODEFRIDO abbate, qui Bernardi notarius fuit: sextus a variis scriptoribus de miraculis, a Bernardo per Germaniam, Belgium Galliamque perpetratis: septimus, desumtus ex libro, cui titulus: *exordium magnum Cisterciense*, itidem de Bernardi miraculis atque aliis rebus: ***

PHILOTHEI *monachi de vita et moribus sancti Bernardi, abbatis Claraeuallensis, carmen encomiasticon:* *

GAVFRIDI *sermo in anniuersario obitus sancti Bernardi,* habitus anno MCLXIII. **

ALANI, episcopi Autisiodorensis, *vita Bernardi*, ad Pontium, Claraeuallis abbatem, scripta: ***

PHILIPPI DE SANCTO IOANNE BAPTISTA *vita del diuoto et mellifluo dottore Bernardo, abbate di Chiaraualle,* Neapoli MDCXXXIV. 4.

CASPAR. IONGELINI *purpura diui Bernardi; siue elogia illius et Cisterciensium*, Coloniae MDCXLIV.

THEOPHILI RAYNAVDI *trias fortium Dauid: Robertus*

* exstat in DAMASCENI *operibus tom.* I. edition. *Lequien.*

** commentationem hanc *Lequien* praemisit *Damasceni oper. tom.* I.

*** quinque priores horum librorum exhibet SVRIVS in *vitis sanctor.* d. XX. *august.* p. 197. singuli autem translati sunt in BERNARDI *operum volumen* II. p. 1076. edition. *Mabillonii*, Paris. MDCCXIX. fol.

* *ibidem* p. 1310. Addita sunt quaedam aliorum carmina, quae itidem ad Bernardum spectant.

** in BERNARDI *operum volum.* II. p. 1326. memoratae edition. *Mabillonii.*

*** *dicto loco* p. 1252.

tus de Arbrissello, fundator Fontebraldensis; sanctus Bernardus, apis gallica, Claraeuallensium pater: homo dei, Caesar de Bus, auctor congregationis doctrinae christianae, Lugduni MDCLVII. 4.

10. EREMITAE *vita sancti Bernardi*, duobus libris descripta atque a *Chiffletio* vulgata: *

PETRI FRANCISCI CHIFFLETII *sancti Bernardi, Claraeuallensis abbatis, genus illustre adsertum. Accedunt Odonis de Diogilo, Ioannis Eremitae, Herberti et aliorum scriptorum opuscula, seculi* XII. *historiam ecclesiasticam spectantia,* Diuione MDCLX. 4. Idem edidit *opuscula quatuor*, Parisiis MDCLXXIX. 8. quorum quartum GAVFRIDI *excerpta de vita et gestis sancti Bernardi* complectitur:

La vie de saint Bernard, premier abbé de Clairuaux, diuisée en six liures, dont les trois premiers sont traduits du latin de trois celebres abbez de son tems et contiennent l'histoire de sa vie, et les trois derniers sont tirez de ses ouurages et representent son esprit et sa conduite, qui liber Parisiis MDCLXXXIV. 8. ac saepius prodiit:

HENRICI HEGNERI *wahrhafte abbildung; oder kurtze lebensbeschreibung des Bernardi, ersten abts zu Clarawall*, Wettingae MDCCII. 12.

DE VILLEFORE *vie de saint Bernard, premier abbé de Clairuaux, pere et docteur de l'eglise*, Parisiis MDCCIV. 4.**

CHR. COLBERGII *schediasma historicum de Bernardo, abbate Claraeuallensi, ab Alexandro* III. *papa in numerum sanctorum relato*, Regiomonte MDCCXXV. 4.

MERLINI *apologie de saint Bernard, contre les calomnies, qui sont repandues dans le dictionaire de mr. Bayle:****

PETRI MAGAGNOTTI *vita sancti Bernardi, primi abbatis Claraeuallensis, iam latine scripta a diuersis aetate supparibus fideque dignis auctoribus ac septem in libros diuisa, nunc in vernaculam Italorum translata*, Patauii MDCCXLIV. 4. Praebet nobis opus hoc interpretationem italicam septem librorum de vita rebusque Bernardi, quos antea recensui; varia tamen accesse-

* addita est adductae CHIFFLETII commentationi de *Bernardi genere illustri.*

** *memoires de Treuoux. aug.* MDCCV. p. 1320.

*** in *memoires de Treuoux* MDCCXXXIX. *mart.* p. 582. *aug.* p. 1711.

runt, quae Bernardi historiam illustrant, copiosa praefatio, tres adpendices, quarum prima agitur de libris, quos Gaufridus de miraculis Bernardi composuit: secunda exhibet descriptionem de situ monasterii Claraeuallis ac tertia complectitur illustrem epistolam Petri de Roia. Praeterea additae quoque sunt adnotationes historicae ac monasticae: series chronologica abbatum Claraeuallensium, qui Bernardo successerunt.* Exstant quoque: *chronologia Bernardina*, ab anno christi MXCI. ad MCLIII.** et *sancti Bernardi canonisatio*.*** Alia scripta spectant maxime ad Bernhardi dogmata ac testimonia veritatis, cuius generis sunt:

MICHAEL. NEANDRI *theologia Lutheri; siue aphorismi sententiosi de omnibus doctrinae christianae capitibus; item theologia Bernardi et Tauleri in tenebris pontificiis de ipsorum monimentis descripta*, MDLXXXI. 8.

IACOBI THOMASII commentatio de *Bernardo, teste veritatis*, quam disputationi de *Nigello Wirekero* defendendae Lipsiae MDCLXXIX. praemisit ac cum Bernardo Anselmum, itidem testem veritatis, coniunxit:*

GEORG. HENRICI GOETZII *schediasma theologicum de lutheranismo Bernardi*, Dresdae MDCCI. 4.** et iterum in eiusdem *meletematibus Annabergensibus*:***

LAVRENTII BERTRANDI *Bernardi, doctoris mellifui, theologia speculatiua*, Astae MDCLXXV. MDCLXXVI. 4. duobus voluminibus:

DAVIDIS L'ENFANT *biblia sancti Bernardi; siue expositio locorum sacrae scripturae e Bernardo*, Parisiis MDCLV. 4. Plures alii scriptores commemorantur, qui de Bernardi vita ac doctrina exposuerunt; praetereo autem istos. Sufficiant, qui a me adducti sunt. Inter huiusmodi patres, quemadmodum adpellari solent, numerantur quoque; Anselmus, Theophylactus, Oecumenius atque alii, de quibus autem taceo.

CAPVT

* *acta eruditor.* MDCCXLIX. p. 337.
** in BERNARDI *operum volumin.* I. in fine edition. *Mabillonii.*
*** *ibidem volum.* II. p. 1358.
* *eius praefation.* p. 563.
** *memoires de Treuoux april.* MDCCIV. p. 313. *iournal des sauans mai.* MDCCII. p. 123.
*** p. 761.

CAPVT II.
DE SCRIPTIS PATRVM ILLORVMQVE EDITIONIBVS.

ΣΥΝΟΨΙΣ.

Indicatur, qua ratione ac quo ordine scriptorum patrum editiones enarrandae sint §. I.
Tres illarum classes constituuntur ac referuntur ad primam antiquissimae; *siue illae, quae non longe post natam typographiam prodierunt* §. II.
Ad secundam antiquiores, *quae seculo sexto ac decimo lucem adspexerunt, inprimis studio Erasmi* §. III.
Ad tertiam recentiores, *in lucem emissae in Gallia, maxime cura monachorum Benedictinorum* §. IV. V. VI.
In Anglia §. VII.
In Italia §. VIII.
In Belgio et Hispania §. IX.
In Germania §. X.
Denique singularia patrum scripta recensentur, quae separatim in lucem edita sunt §. XI.

Postquam commemorationem eorum auctorum feci, qui ad vitas resque patrum ordinis sacri enarrandas studia sua contulerunt, ad eorumdem scripta me conuerto, non eo consilio, vt illa ipsa singulorumque editiones iusto ordine ac debita adcuratione recenseam, vtpote quod ab instituto meo alienum est aliique sunt, qui labores eiusmodi susceperunt. * Eam potius, editiones enarrandi, rationem inire, animus est, vt praecipue significetur, qualis istarum sit varietas ac discrepantia: quae aliis sint meliores atque vtilitate ac dignitate antecedant: quorum cura istae in lucem prodierunt, ac quae aliae rei huius rationes memorari possunt.

* praeter GVIL. CAVEVM *histor. litterar. scriptor. ecclesiastic.* NICOL. LE NOVRRY *adparat. ad bibliothec. maxim. veter. patrum:* CASIMIR. OVDINVM *commentar. de scriptorib. ecclesiastic.* THOMAM ITTIGIVM *praefatione ad tractatum de bibliothecis et catenis patrum:* HOTTINGERVM *bibliothecar. quatripartito* * aliosque generis huius scriptores,

* *libr.* II. *bibliothec. theolog. cap.* 4. et 5. p. 294.

res, quos supra adduxi, IO. ALBERT. FABRICIVS vtraque *bibliotheca*, *graeca* ac *latina* eaque cum *antiqua*; tum *mediae et infimae aetatis*, plane singularem industriam hac in re ostendit ac reliquos longe superauit.

§. II.

Varia sunt, quibus editiones patrum inter se differunt, inque illis ad *temporum* rationes animum aduertere debemus, quibus istae lucem adspexerunt, vbi iudicare velimus, quale earum pretium sit statuendum. Ad diuersa tempora si editiones referantur, tres illarum classes constitui possunt, ita vt ad primam *antiquissimae*, ad secundam *antiquiores* et ad tertiam *recentiores* pertineant. In recensendis illis initium facio ab *antiquissimis*; siue ab iis, quae ab aetate inuentae et ad vsum satis instructae typographiae vsque ad coeptam sacrorum emendationem in lucem exierunt. * Ipsae editiones hae magnam fidem prae se habent atque in singulari sunt existimatione. ** Inter libros, qui non longe post natam typographiam litterarum formis descripti sunt, locum etiam tenent ingenii monimenta, a patribus ecclesiastici relicta. Quaedam tantum adduxisse sufficiat. Ex numero eorum, quae a graecis auctoribus composita sunt, in lucem prodierunt:

ORIGENIS libri VIII. *contra Celsum*, philosophum Epicureum, pro veritate religionis christianae conscripti, latine ex interpretatione *Guil. Personae*, separatim Romae MCCCCLXXXI. fol.

EVSEBII *Pamphili*, episcopi Caesareensis, libri *praeparationis euangelicae*, latine interprete *Georgio Trapezuntio*, Venetiis MCCCCLXX. fol. per Nicol. Ienson: Taruisii MCCCCLXXX. fol. Patauii MCCCCXCVII. fol.

ATHANASII *opuscula* quaedam, ab *Omnibono Leoniceno* in sermonem latinum conuersa, Vincentiae MCCCCLXXXII. eiusdem *opera* latine, Tubingae MDXV. fol.

CHRYSOSTOMI *opera*, latine, Venetiis MDIII. fol. apud Aldum, duobus voluminibus, ac Basileae MDIV. fol. ex officina Iacobi de Pfortzen, quam editionem FRONTO

DVCAE-

DVCAEVS, LVDOVIC. ELL. DV PIN, RICHARD SIMON pro omnium quidem antiquissima habent; falsa autem persuasio haec est. Quae enim Venetiis prodiit atque a me paullo ante adducta est, illa maiorem antiquitatem prae se habet eamdemque editio Basileensis refert. Eadem aetate et patrum latinorum multa scripta lucem adspexerunt. Inter prima litterarum monimenta, typis exscripta, locum habent:

CYPRIANI *opera*, Romae MCCCCLXXI. per Conradum Sweynheym et Arnoldum Pannartz, fol. Venetiis itidem MCCCCLXXI. per Vindelinum Spirensem, fol. quam editionem Spirae descriptam atque in lucem emissam esse, praue nonnulli tradunt: * eadem *opera* sine indicio loci et anni fol. ac Parisiis MDXII. per Bertoldum Remboltum, cum praefatione Roberti Fortunati, Maclonienfis, 4.

LACTANTII libri, qui seculo quinto ac decimo saepius prodierunt: Romae MCCCCLXV. e monasterio Sublacensi, non MCCCCLXI. vti BERNARD. DE MONTFAVCON ** quidem scripsit; se autem errasse, ipse postea confessus est. *** Editionem hanc, qua nulla alia antiquior memoratur, plures aliae eiusdem aetatis sequutae sunt: nimirum Romae MCCCCLXVIII. in domo Petri de Maximis, per Conradum Sweynheym et Arn. Pannartz fol. cuius mentionem facit RICHARD SIMON: * Romae MCCCCLXX. per eosdem, cum praefatione *Io. Andreae*, Aleriensis episcopi: Venetiis MCCCCLXXI. apud Adam fol.** Venetiis MCCCCLXXII. apud Vindelinum fol.*** Romae MCCCCLXXIV. per Vdalricum Gallum Alamannum et Simonem Nicolai de Luca, fol. Rostochii MCCCCLXXVI. per fratres presbyteros et clericos *congregationis domus viridis horti ad sanctum Michaelem* fol. Venetiis MCCCCLXXVIII. impendio, vt in fine legitur, prouidorum virorum Io. de Colonia, Io. Manthen de Gheretzen

* vide: MAITTAIRE *annal. typograph.* p. 89. et FABRICII *bibliothec. latin. volum.* III. p. 378.
** *diar. Italic.* p. 256.
*** vide: MAITTAIRE *annal. typograph.* p. 60.
* *tom.* I. *epistolar. selectar.* p. 153.
** confer. *bibliothec. Bunavian. tom.* III. *vol.* I. p. 140.
*** vide: RITTERSHVSIVM *ad Salvianum* p. 192.

tzen sociorum, fol. Venetiis itidem MCCCCLXXVIII. per Andream de Paltasichis Catarensem et Boninum de Boninis, socios, fol. Venetiis MCCCCLXXXIII. per Bernardinum de Benaliis, Bergomensem: Venetiis MCCCCXCIII. fol. Venetiis MCCCCXCVII. per Simonem Beuilaquam Papiensem fol. quae editio descripta est ad Romanam anni MCCCCLXX. cum praefatione *Ioann. Andreae*, antea a me memoratam Parisiis MD. 4. Venetiis MDII. fol. ex emendatione *Io. Pierii Valeriani:* Venetiis MDIX. impensis et opera Ioannis de Tridino, cognomento Tacuini, ex castigatione *Iani Parrhasii*, addito Tertulliani apologetico et Chrysostomi sermone de eucharistia, cum narratione ex Suida in Ιησῦς. Parisiis MDIX. apud Ioannem Paruum, cum Tertulliani apologetico atque aliorum scriptis cumque *Aegidii Maseriensis* praefatione: Venetiis MDXI. apud Ioannem de Tridino fol. Florentiae MDXIII. apud Iuntam, ex *Mariani Tuccii* recognitione 8. Parisiis MDXIII. 4. Venetiis MDXV. apud Aldum, cum Tertulliani apologetico, ex *Io. Baptistae Egnatii* emendatione 8. De editionibus his Lactantii videatur: IO. ALBERT. FABRICIVS: *

AMBROSII libri editi sine nota loci atque anni cura *Maffelli Veniae*, monachi Augustiniani atque eiusdem ordinis generalis, Ambrosio Corano, qui MCCCCLXXXVI. vitam finiuit, consecrati. Editioni huic tempore pariter ac characteribus proxima est illa, quae Mediolani MCCCCXC. studio *Cribellii* presbyteri apud Leonardum Pachel lucem vidit. Vtraque editio quum paucos Ambrosii libros complectitur, *Iaannes Amerbachius* curauit, vt locupletior editio prodiret ac plura illius scripta, antea omissa, ad publicum vsum transferrentur. Editio haec Basileae MCCCCXCII. fol. exiit, tribus tomis, ita adornata, vt singulos libros, in certa capita diuisos, vna cum illorum argumentis exhibeat, fol. Ad eam denuo litterarum formis describendam operam suam adhibuit *Io. Petr. de Langendorf*, cum copioso indice ac *Conradi Leontorii* praefatione, Basileae MDVI. 4. tribus voluminibus. Addendae sunt duae aliae generis huius editiones: altera Mediolanensis anni MCCCCXCIV. fol. altera Basileensis anni MDXVI. fol.

HILA-

* *bibliothec. latin. volum.* III. p. 394.

HILARII Pictauienſis *opera*, Pariſiis MDIX. Baſileæ MDXVI. fol.

HIERONYMI *epiſtolæ*, quarum antiquiſſimæ editiones exſtant. Collegit illas Theodorus, epiſcopus Taruiſinus, ac primus earum tomus lucem vidit Romæ MCCCCLXVIII. cura *Ioannis Andreæ*, epiſcopi Aleriensis, per Conradum Schweynheym et Arnoldum Pannartz fol. ſecundus autem tomus prodiit itidem Romæ MCCCCLXX. ex eadem officina fol. Vterque tomus eodem anno iterum deſcriptus eſt Moguntiæ per Petrum Schoifferum fol. hasque memoratas editiones plures aliæ, quæ itidem ſimilem antiquitatem præ ſe ferunt, ſequutæ ſunt: Venetiis MCCCCLXXVI. per Antonium Bartholomæum fol. Parmæ MCCCCLXXX. fol. Venetiis MCCCCLXXXVIII. Baſileæ MCCCCXCII. Venetiis MCCCCXCVI. Lugduni MDXIII. per magiſtrum Nicolaum de Benedictis, fol.

AVGVSTINI varia ſcripta, prima ætate inuentæ typographiæ ſeculoque quinto ac decimo edita, vti ſunt: *libri* XXII. *de ciuitate dei*, Venetiis per Vindelinum Spirenſem, MCCCCLXX. fol. ibidem per Gabriel. Petri de Taruiſio MCCCCLXXV. fol. Baſileæ cum commentariis *Thomæ Valois* et *Nicol. Triueth* per Ioannem Amerbacenſem MCCCCLXXXIX. fol. et MCCCCXC. fol. Præter has editiones memorantur: Romana anni MCCCCLXXIV. Moguntina MCCCCLXXV. Neapolitana MCCCCLXXVII. Baſileenſis MCCCCLXXIX. atque aliæ eiusdem ætatis, quas prætermitto. * Spectant huc etiam AVGVSTINI *libri* IV. *de conſenſu euangeliſtarum*, Laugingæ ſine mentione typographi MCCCCLXXIII. fol. eiusdem *opuſcula plurima*, Argentorati, ſumtu et opera Martini Flachi, MCCCCLXXXIX. fol. libellus de *veræ vitæ cognitione*, ſine indicio loci atque anni; cum inſignibus autem typographicis Fauſti et Schefferi 4. de *doctrina chriſtiana liber* IV. de arte prædicandi ad codices manuſcriptos emendatus, Moguntiæ per Io. Fauſt, vti ex prologo patet, ſine anno fol. Separatim non ſolum ſingularia Auguſtini ſcripta a prima artis typographicæ origine prodierunt, vti commemorata exempla monſtrant; ſed Ioannes Amerbachius ſtu-

* FABRICII *delect. argumentor. et ſyllab. ſcriptor. de veritate religion. chriſtian.* p. 244.

dia quoque in eo posuit, vt vniuersa illius opera, quæ inueniri ac colligi poterant, coniunctim in lucem emitteret. Quam in rem vsus est adiumento Augustini Dodonis, Basileæ ad sanctum Leonardum canonici, qui pecunia satis instructus, omnia Augustini scripta in bibliothecis Italiæ, Galliæ, Germaniæ perquisiuit ac curauit, vt ista ad Amerbachium transferrentur. Quæ postquam acceperat, ad ista euulganda se contulit. Augustini *opera* iuris publici fecit Basileæ MDVI. fol. vndecim voluminibus; quæ autem iam antea circa annum MCCCCLXXXIX. MCCCCXCIV. MCCCCXCV. ediderat, ea nunc omisit:

OROSII libri, qui ante finem seculi quinti ac decimi non semel; sed iterum iterumque descripti sunt. Prodierunt illi sine mentione loci, typographi atque anni, ornate atque eleganter; Vicentiæ tamen editionem hanc in conspectum publicum venisse, inter eruditos constat. Præfuit illi corrigendæ atque emendandæ Aeneas Vulpes ac Hermannus Leuilapis Coloniensis libros ipsos in lucem protulit. Hæc habetur antiquissima editio. Sequuta est alia Augustæ MCCCCLXXI. opera Io. Schuszleri, de qua doctissimi viri adfirmant, eam reliquas veteres editiones omnes præstantia sua antecedere. Post illam in lucem prodiit editio tertia Venetiis MCCCCLXXXIII. fol. sumtu Octauiani Scoti Modoesiensis, ac quarta itidem Venetiis opera Bernardi Veneti de Vitalibus MD. et quæ etiam huc referri potest, quinta Parisiensis, anni MDX. 4. *

CASSIANI *opera: de instituttis cœnobiorum: de origine, caussis et remediis vitiorum et collationes patrum*, quæ publicæ luci exposita sunt Basileæ sine mentione typographi, MCCCCLXXXV. fol.

LEONIS *magni sermones*, quorum editio seculi quinti ac decimi exstat, quæ autem neque locum; neque annum præ se habet fol.

CASSIODORI *expositio in psalterium*, Basileæ per Ioannem Amerbachium MCCCCXCI. fol.

GRE-

* de editionibus his differit HAVERCAMPVS *præfatione* ad *Orosii historiarum libros*, cetcr. Lugduni Batauorum MDCCXXXVIII. 4.

GREGORII *magni* varia ſcripta, vti ſunt: *moralia*, Baſileæ MCCCCXCVI. fol. *liber paſtoralis*, Argentorati eodem anno ac Pariſiis MCCCCXCVIII. fol. *dialogus de vitis patrum Italicorum*, Pariſiis MCCCCXCIX. fol. Sunt aliæ generis atque antiquitatis huius editiones; quum autem fuerint, qui iſtas recenſerent, ab illis commemorandis iam abſtineo. *

* editiones, quas adpello antiquiſſimas, cur ſingularem auctoritatem atque exiſtimationem habeant, cauſſas varias GVIL. CAVEVS ** enarrat atque ita ediſſerit: *editiones, quæ in primis rei typographicæ incunabulis prodierunt, ex optimis quibusuis manuſcriptis expreſſæ ſunt, adeo vt deſideratis iam plerisque codicibus manuſcriptis, editiones iſtæ non immerito manuſcriptorum vicem ſupplere poſſint.* Quibus dictis, addit: *quia nondum natis de eccleſia reformanda controuerſiis: nondum exorto Romanos inter et reformatos de fidei articulis et eccleſiæ romanæ corruptelis diſſidio nulla ſatis idonea cauſſa ſubeſſe poterat, cur in excudendis patrum operibus fraude vterentur. Nullus adhuc Hannibal ad portas: nemo fere, qui aduerſus eos caſtra moueret, quique frequentes patrum turmas in aciem proferret. Hinc ſcriptores eccleſiaſticos ſine fraude et fuco propria dogmata propriis verbis tradentes nobis exhibuerunt.* Quibusdam interpoſitis, ſubiungit: *his addi poteſt, quod primi rei typographicæ curatores ſua quam emendate in lucem emiſerunt, non ignaris, ineptis et e triuio petitis, quos vocant, correctoribus emendandi curam relinquentes.* Recte ita Caueus de editionibus patrum, ſeculo quinto ac decimo in lucem emiſſis, iudicat illisque dignitatem fidei atque adcurationis præ multis aliis, quæ poſtea prodierunt, merito tribuit; quodſi autem iſtas ipſas

* videantur: BEVGHEMII *incunabula typographiæ*; *ſiue catalogus librorum ſcriptorumque, proximis ab inuentione typographiæ annis editorum*, Amſtelodami MDCLXXXVIII. 12. MAITTAIRE *annales typographici ab artis inuentæ origine ad annum* MD. Hagæ comitum MDCCXIX. 4. vna cum reliquis eorum tomis: LABBEI *veterum editionum ante annum chriſti* MD. *breuiarium*, in eiusdem *noua bibliothec. manuſcriptorum librorum* p. 337. atque alia argumenti huius ſcripta, quæ diligenter recenſentur in *catalogo bibliothec. Bunauianæ tom.* 1. p 671.

** *prolegomen. hiſtor. litterar. ſcriptor. eccleſiaſticor.* p. 18.

ipſas ſine comparatione ſpectamus, fatendum eſt, in illis eſſe vitia, non fraudis ac malitiæ; ſed incuriæ ac negligentiæ. Nec ſine cauſſa IO. FRANCISC. BVDDEVS * animaduertit, quando Caueus tradat, primas patrum editiones ex optimis quibusuis manuſcriptis expreſſas eſſe ac codicum manu exaratorum, quum illi deſiderarentur, vicem ſupplere poſſe, hæc non plane adfirmanda eſſe, quoniam præſtantiſſimi codices manuſcripti in bibliothecis inueniantur, ex quibus ſcripta patrum recenſeri queant. Sine ratione tamen SAINIORIVS; ſiue RICHARDVS SIMON ** Caueum reprehendit, quod ſcripſerit: *nondum motis de eccleſia reformanda controuerſiis: nondum exorto romanos inter et reformatos de fidei articulis et eccleſiæ romanæ corruptelis diſſidio, nulla ſatis idonea cauſſa ſubeſſe poterat, cur in excudendis patrum operibus fraude vterentur.* Contra quæ quum SIMON pugnat, contra experientiam ſane pugnat.

§. III.

Ad claſſem editionum patrum eccleſiæ ſecundam *antiquiores* pertinent, illæ nimirum, quæ ſeculo ſexto ac decimo prodierunt, maxime quum Lutherus veram doctrinam ex tenebris in lucem reuocare cœpiſſet. In illis eminent, quæ ſummo ſtudio ac cura *Roberti Stephani** et *Ioannis Frobenii*** in conſpectum publicum venerunt quibusque *Erasmus Roterodamus* manus admouit. *** Iſtæ enim non ſolum adcurate deſcriptæ ſunt; ſed litterarum quoque elegantia multum ſe commendant atque inter editiones temporis illius principatum tuentur.

* *Robertus Stephanus* vir fuit litteris latinis, græcis, ebræis multum excultus ac bibliothecas non ſolum Gallorum; ſed etiam aliarum nationum diligenter perluſtrauit. Artem ſuam primum Pariſiis; deinde Geneuæ exercuit, tanta cum laude, vt principem locum inter typographos ſibi fecerit. Quos deſcribendos curauit, libri monſtrant maximum ſtudium, ad eos corrigendos adhibitum: ſummam typorum elegantiam atque admirabilem pulcritudinem. Ita ex officina

* *iſagog. ad theolog. vniuerſ. libr.* II. *cap.* 3. p. 590.

** *bibliotheque critique tom.* I. *cap.* 17. p. 255.

cina eius varia ſcripta patrum eorumque græcorum, ſine interpretatione latina, in lucem prodierunt, nominatim:

IVSTINI *martyris opera*, ex bibliotheca regia et regiis typis, Pariſiis MDLI. fol. Exhibentur Iuſtini ſcripta eo ordine, quo iſta Stephanus in codice inuenit, hoc modo diſpoſita: epiſtola ad Zenam et Serenum: cohortatio ad Græcos: dialogus cum Tryphone iudæo: apologia pro chriſtianis ad ſenatum: apologia ad Antoninum: de dei monarchia: nonnullorum Ariſtotelis dogmatum confutatio: quæſtiones chriſtianorum ad Græcos: quæſtiones et reſponſiones ad orthodoxos: quæſtiones Græcorum ad chriſtianos. Quædam aliter, ac in codice legantur, deſcripta eſſe hancque editionem, licet illa ſplendida ſit atque inſignis, non omni plane vitio carere, doctiſſimi viri animaduertunt: *

EVSEBII Cæſareenſis ſcripta eaque: *præparatio euangelica*, ex codice regiæ bibliothecæ ac regiis typis, Pariſiis MDXLIV. fol. *demonſtratio euangelica*, quam Robertus Stephanus itidem ex codice regio ac typis regiis nitidis primus edidit, Pariſiis MDXLV. fol. Euſebii, Socratis, Theodoreti, Theodori, Sozomeni, Euagrii *hiſtoriæ eccleſiaſticæ* libri, quos iſte, etiam ex codicibus regiis elegantiſſimis litterarum formis deſcriptos, iuris publici fecit, Pariſiis MDXLIV. fol. liber de *martyribus Palæſtinæ*, qui Euſebii *hiſtoriæ eccleſiaſticæ*, a Stephano græce in lucem emiſſæ, ſubiicitur: de *vita Conſtantini magni* libri quatuor, quos idem Stephanus primus græce cum *hiſtoria eccleſiaſtica* vulgauit, Pariſiis MDXLIV. fol. Addi poteſt *Henricus Stephanus*, filius Roberti, ex cuius officina prodierunt:

ATHENAGORAE, Athenienſis philoſophi chriſtiani, libelli: alter *apologia pro chriſtianis*, ad imperatores Antoninum et Commodum, græce cum interpretatione latina Conradi Gesneri huiusque ac Henrici Stephani adnotationibus eiusdemque ATHENAGORAE libellus alter de *reſurrectione mortuorum*, græce, cum verſione latina Petri Nannii et Hen-

* videantur de editione hac: NOVRRIVS *adparat. ad bibliothec. maximam patrum tom.* I. p. 468. ac *præfatio ad Iuſtini opera*, a monachis Benedictinis edita, Pariſiis MDCCXLII. p. I.

Henrici Stephani notis, Parisiis ex dicta officina Stephani MDLVII. 8.

** *Io. Frobenius* nominis famam sibi adquisiuit non mediocrem. Celeberrimus ille est eruditione, industria, meritis in rem litterariam, ad quam ornandam nullam curam operamque neglexit. Officinam habuit Basileæ inque ea artem exercuit tam laudabili studio, vt a nullis curis, vigiliis, laboribus: a nullo sumtu alienus esset; nec quidquam omitteret, quod ad libros, adcurate atque eleganter describendos, pertinebat. Inter typographos, Germanorum saltem, principem locum sibi fecit ac libris, qui ex officina eius prodierunt, præcipue scriptis patrum latinorum, paullo post a me commemorandorum, magnam laudem atque existimationem conciliauit.

*** ERASMVS præclaram operam in eo quoque posuit, vt scripta patrum ecclesiasticorum debita fide atque adcuratione recenseret: quæ vitiosa in illis fuerant, ea emendaret atque subiungeret animaduersiones. Editiones hæ, patrum inprimis latinorum, Basileæ ex Frobeniana officina in lucem prodierunt, singularem laudem consequutæ sunt atque eamdem constanter conseruarunt. Locum in illis habent:

CAECILII CYPRIANI, *episcopi Carthaginiensis, opera, ab innumeris mendis repurgata, adiectis nonnullis libellis ex vetustissimis exemplaribus, quæ hactenus non habebantur, ac semotis iis, quæ falso videbantur inscripta, vna cum adnotatiunculis, studio Erasmi Roterodami*, Basileæ apud Ioannem Frobenium MDXX. fol. quam primam editionem plures aliæ sequutæ sunt atque in his secunda, itidem Basileæ apud Frobenium, MDXXV. fol. *

HILARII, *Pictauorum episcopi, lucubrationes, quotquot exstant, olim per Desid. Erasmum Roterodamum emendatæ, nunc denuo recognitæ*, Basileæ in officina Frobeniana MDXXIII. et iterum MDXXXV. fol. **

AMBRO-

* ERASMI *præfatio* locum habet inter eius *epistolas libr.* XXVIII. *num.* 6. p. 1615. edition. Londinens.

** quam ERASMVS præmisit, *præfatio* censuram romanam ac theologorum Parisiensium experta est, quoniam illa Erasmi sententias præ-

AMBROSII *opera*, ſtudio *Erasmi Roterodami* edita Baſileae ex officina Frobeniana MDXXVII. Eorum, qui antea ad doctoris huius veteris ſcripta, in lucem emittenda, ſe contulerant, induſtriam longe ſuperauit curamque in eo collocauit, vt non ſolum plura; ſed etiam emendatiora Ambroſii opera exhiberet. Quae dedit, cuncta ad duo volumina redegit ac quatuor tomos conſtituit, ita diſpoſitos, vt primus ethica: ſecundus polemica: tertius orationes, epiſtolas ac conciones: quartus denique noui ac veteris teſtamenti explanationes complecteretur. Singulis tomis ac nonnullis libris cenſuras quasdam praemiſit. Ita adornata editio haec multum ſe commendauit ac ſaepius litterarum formis expreſſa eſt. * Non defuerunt, qui varia in illa reprehenderent eamdemque emendandam eſſe, iudicarent. In his monachi Benedictini ** arguunt Erasmum, eum plus ingenio ſuo ac propriis coniecturis; quam manuſcriptorum codicum auctoritati tribuiſſe, hancque ob cauſſam, quum Erasmi editio Pariſiis MDXXIX. Cheuallonii typis denuo deſcripta ſit, multa commutata fuiſſe in textu atque in margine nonnulla adnotata; nec Pariſiis tantum; ſed Baſileae quoque, vbi prima Erasmi editio ex Frobeniana officina prodierit, in ſequutis editionibus, hoc factum eſſe:

HIERONYMI *Stridonenſis opera omnia, ex emendatione et cum argumentis ac ſcholiis Deſiderii Eraſmi Tomi* VIII. Baſileae ex officina Frobeniana MDXVI. fol. quae editio diuerſis locis, Baſileae, Lugduni, Pariſiis, iterum atque iterum prodiit. Erasmus, Io. Cononis, Io. Reuchlini, Io. et Brunonis Baſiliique Amerbachiorum et Conradi Pellicani opera adiutus, magnum egregiumque ſtudium ad Hieronymi ſcripta

prauas ac maleuolas de Hilario, eius doctrina, moribus, rebus geſtis complectatur. Legantur, quae praefati ſunt monachi Benedictini ad *Hilarii opera*, Pariſiis MDCXCIII. edita, p. 2. Ipſa ERASMI *praefatio* exſtat quoque in eiusdem *epiſtolis libr.* XXVIII. *num.* 8. p. 1651. edition. Londinenſ.

* praemiſſa ERASMI *praefatio* eſt in eiusdem *epiſtolis libr.* XXVIII. *num.* 3. p. 1584. edition. Londinenſ.

** *praefation. ad Ambroſii operum tomum* II. editum Pariſiis MDCLXXXVI.

scripta vndique conquirenda, recensenda, illustranda, germana ab adulterinis secernenda adhibuit:

AVGVSTINI *opera*, Basileæ MDXXVIII. et MDXXIX. ex officina Frobeniana in lucem producta atque in decem tomos distributa, ad quam editionem Erasmus Roterodamus itidem opem adtulit eique laudem atque existimationem conciliauit. Nec latinorum tantum; sed græcorum quoque patrum scripta studio Erasmi ex officina Frobeniana in conspectum publicum venerunt. In numero illorum sunt:

IRENAEI, *episcopi Lugdunensis, opus eruditissimum, in quinque libros digestum, in quibus mire retegit et confutat veterum hæreseon impias ac portentosas opiniones ex vetustissimorum codicum collatione, quantum licuit, emendatum opera Desid. Erasmi Roterodami ac nunc primum in lucem editum opera Io. Frobenii. Additus est index rerum scitu dignarum,* Basileæ MDXXVI. fol. Vsus est Erasmus tribus manu exaratis libris; dolent autem eruditi viri, illum, melioribus codicibus destitutum, plura præstare non potuisse. Id quod quum animaduertit RENATVS MASSVETVS, * addit: *tot enim mendis, lacunis mutilisque ac deprauatis periodis scatet Erasmi editio, vt Irenæus sæpe in ipso Irenæo quæratur illiusque sententiam adsequi, difficile fit.* Consecratum est opus hoc Bernardo, eo tempore episcopo Tridentino: **

CHRYSOSTOMI *opera*, Basileæ MDXXX, MDXXXIII. apud Frobenium, quinque tomis, quæ vti Erasmus recensuit; *** ita eodem interprete varia Chrysostomi opuscula latine prodierunt, vti sunt: homiliæ quinque *aduersus iudæos:* homiliæ quatuor de *Lazaro et diuite:* homiliæ de *visione:* homilia de *Philogonio* martyre: libri duo de *orando deum:* libri tres de *Dauide et Saule:* homilia, *quum presbyter esset desi-*

* *præfatione* ad *Irenæi libros contra hæreses*; Parisiis MDCCX. p. 5.

** dedicatio hæc locum obtinuit in ERASMI *epistolis libr.* XXVIII. *num.* 5. p. 1610. editionis Londinensis, et in IRENAEI *libris contra hæreses*, a *Massueto* editis, eorumque fine: adde: GRABII *prolegomena ad Irenæum section.* III. p. 17.

*** vide: ERASMI *epistolas libr.* XXVIII. *num.* 4. p. 1590. dictæ editionis, vbi etiam de variis Chrysostomi scriptis, ab ipso per minora volumina separatim in lucem emissis, disserit, *epistol.* 23. 24. 83. sqq.

designatus: in psalmum: cantate domino: homilia, *quum Sartoninus et Aurelianus acti essent in exsilium et Gainas egressus esset a ciuitate et de auaritia:* homiliae duae de *fide Annae:* homiliae quatuor *commentariorum in acta apostolorum:* homiliae septem *commentariorum in secundam ad Corinthios:* enarratio *in epistolam ad Galatas:* homiliae duae *in epistolam ad Philippenses.* Omnia monimenta haec, ab Erasmo latine reddita, lucem viderunt. * Eodem modo et in aliorum graecorum patrum scriptis versatus est, nominatim:

ATHANASII, cuius sequentia opuscula ab Erasmo in latinum sermonem conuersa atque edita sunt: epistolae duae de *sancto spiritu:* epistolae duae *contra Eusebium de Nicaena synodo:* apologetici duo *aduersus eos, qui calumniabantur, quod in persequutione fugisset:* homilia de *passione domini:* opus *de hoc, quod scriptum est Luc.* XIX, 30. de *virginitate; siue de exercitatione:* de *peccato in spiritum sanctum:* ac de *spiritu sancto:* **

ORIGENIS *commentariorum in euangelium Matthaei fragmento*, latine, a capite XIII. ad XVI. ***

BASILII *operibus*, graece cum ERASMI *praefatione* Basileae apud Hieronymum Frobenium MDXXXII. fol. quae editio putatur omnium prima. Continentur ista graece: homiliae in *hexaëmeron* et in *psalmos:* aliae XXIX. homiliae de *diuersis argumentis:* liber de *spiritu sancto* cum *epistolis* nonnullis. * Singularia quoque nonnulla Basilii scripta Erasmus latine interpretatus est ac separatim recensuit. Sunt ista: *expositio in prophetam Iesaiam:* liber de *spiritu sancto:* homiliae duae de *laudibus ieiunii.* **

§. IV.

* coniunctim exhibentur ista ERASMI *operum tom.* VIII. p. 7. sqq. edition. Lugdun. Batauorum MDCCVI. fol.

** omnia haec itidem exstant in ERASMI *operum tom.* VIII. p. 327. sq. dictae editionis.

*** est *ibidem* p. 439.

* vide GARNIERII *praefationem ad Basilii opera*, Parisiis MDCCXXI. fol.

** exstant scripta haec latine in ERASMI *operum tom.* VIII. p. 483. memoratae editionis.

§. IV.

Sequitur claſſis tertia editionum patrum ordinis ſacri, quæ *recentiores* adpellari poſſunt. Aſpexerunt iſtæ lucem ſeculo ſuperiori noſtroque; ſiue ſeptimo ac octauo decimo atque ita adornatæ ſunt, ſi non omnes; multæ tamen, vt iis, quæ antea in conſpectum publicum venerunt, præſtantia ſua antecellant, ſiue ad res ipſas; ſiue ad typorum elegantiam animum aduertere velimus. *

* Editiones hæ variis virtutibus ſe commendant ac iure locum ſuperiorem tuentur. Sunt iſtæ I.) reliquis pleniores ac monimenta complectuntur, quæ nondum edita fuerant; nunc autem ex tenebris ad primam lucem veniebant: II.) in patrum ſcriptis adulterinis ab iis, quæ germana ſunt, rite diſcernendis illi, qui in illis edendis verſati ſunt, maiorem ac feliciorem operam probarunt; nec ſolum ipſa ſcripta falſa recenſuerunt; ſed etiam hanc in rem præcepta critica dederunt, cuiusmodi labore perfuncti ſunt: ANDREAS RIVETVS in *critico ſacro:* ROBERTVS COCVS in *cenſura quorumdam ſcriptorum:* IO. HENRIC. HOTTINGERVS in *elencho; ſeu catalogo ſcriptorum ſuppoſititiorum:* ABR. SCVLTETVS *aphoriſmis de fructuoſa lectione patrum*, eiusdem *medullæ* præmiſſis: GVIL. CAVEVS *prolegomenis ad hiſtoriam litterar. ſcriptorum eccleſiaſticorum* atque alii, quos infra debito loco pluribus commemorabo: III.) patrum græcorum interpretationes latinæ, quando illæ antea vel minus recte atque adcurate; vel haud ſcite ac ſatis perſpicue compoſitæ fuerant, ad veram auctorum ſententiam facilius adſequendam diligenter emendatæ ſunt: IV.) acceſſerunt notæ, ita conſcriptæ, vt diuerſas lectiones, ex codicibus manu exaratis collectas, exhibeant atque ipſis patribus rebusque, quas iſti tradiderunt, lucem præbeant: V.) laudari omnino debent; nec mediocrem vtilitatem promittunt præfationes, ſingulares commentationes ac diſſertationes, quibus inſtructas eſſe nonnullas harum editionum, maxime a monachis Benedictinis e congregatione ſancti Mauri vulgatas, conſtat. Enarrantur ibi patrum vitæ resque geſtæ, ſæpe ex ipſis eorum libris: ſcriptorum, quæ reliquerunt, hiſtoria ac editiones: dogmata

ac

ac controuersiae: locorum, quae difficilia; vel dubia sunt, explicationes ac quae sunt alia generis huius argumenta: VI.) nec omittendus est splendor, quem ab elegantia ac praestantia chartarum ac litterarum habent editiones, inprimis in Gallia atque Anglia publicae luci expositae.

§. V.

Inter recentiores patrum editiones illae inprimis singularem laudem atque existimationem sibi conciliarunt, quae in *Gallia* cura ac studio monachorum Benedictinorum e congregatione sancti Mauri in lucem prodierunt. In ornandis atque edendis istis dicti monachi industriam et eruditionem haud mediocrem probarunt; tantum tamen abfuit, vt omnibus satisfacerent; vt in varias incurrerent reprehensiones sibique necessitatem defendendi impositam esse, putarent. Lucem viderunt studio:

NICOLAI HVGONIS MENARDI *sancti Gregorii papae* I. *liber sacramentorum, cum notis et obseruationibus*, Parisiis MDCXLII. 4. * Quae additae sunt, notae luculenter testantur de Menardi eruditione ac iudicio. Exstat quoque BARNABAE *epistola*, a MENARDO hoc illustrata; non autem ab eo ipso; sed a *Luca Dacherio*, postquam iste mortalitatem suam finierat, cum veteri versione ac Menardi notis in lucem emissa, Parisiis MDCXLV. 4. **

IACOBI DV FRISCHE ac NICOLAI LE NOVRRY *sancti Ambrosii, Mediolanensis episcopi, opera, ad manuscriptos codices Vaticanos, Gallicanos, Belgicos, ceter. nec non ad editiones veteres emendata*, duobus tomis, quorum primus Parisiis MDCLXXXVI. secundus autem ibidem MDCXC. fol. prodiit. Labore, ad *opera* haec adhibito, memorati doctissimi viri partite perfuncti sunt, ita vt FRISCHE prioris; NOVRRY autem posterioris tomi curam susciperet. Scripta Ambrosii eo ordine disposita sunt, vt prior tomus

* notae haec translatae sunt in GREGORII *magni operum*, a monachis Benedictinis editorum, *tomum* III. p. 273.

** cum notis *Menardi* epistola haec exstat in COTELERII *patrum apostolicor. volum.* I. p 5. edit. CLERICI, Amstelodami MDCCXXIV.

ea complectatur, quæ ad scripturarum sacrarum interpretationem pertinent: posterior reliquas Ambrosii lucubrationes exhibeat, vna cum adpendice, in qua triplex Ambrosii vita locum obtinuit. * RICHARDVS SIMON quæ in editione hac reprehenderet, inuenisse sibi visus est. **

IO. GARETII *magni Aurelii Cassiodori, senatoris, viri patricii, consularis et Viuariensis abbatis, opera omnia, in duos tomos distributa, ad fidem manuscriptorum codicum emendata et aucta, notis et obseruationibus illustrata, cum indicibus locupletissimis, quibus præmittitur illius vita, quæ nunc primum in lucem prodit, cum dissertatione de eius monachatu*, Rothomagi MDCLXXIX. fol. et iterum Venetiis MDCCXXIX. fol. Diuisum est opus hoc in duas partes, quarum altera continet omnia scripta, a Cassiodoro tanquam politico et historico composita, vti sunt libri duodecim *variarum*; siue varii generis epistolarum: *historiæ ecclesiasticæ tripartitæ epitome: chronicon* ad Theodoricum regem: *computus paschalis*, cum IORNANDE de *Gothorum origine et rebus gestis*. Altera pars complectitur ea, quibus Cassiodorus scripturas diuinas explanauit, vna cum eiusdem libris de *institutione diuinarum litterarum*: de *artibus ac disciplinis liberalium litterarum*: de *oratione et octo partibus orationis*: de *orthographia*: de *anima*. In colligendis atque edendis scriptis his GARETIVS maxime laudabilem atque egregiam operam posuit. Primus ille singulas Cassiodori lucubrationes coniunctim euulgauit: codices manuscriptos diligenter consuluit atque in illis multa restituit, quæ adhuc in editis operibus omissa fuerant: quæ nondum erant edita, ex tenebris in lucem vocauit; præterea autem non solum suas; sed etiam aliorum, nominatim CLAVDII GRVLARTI et FRANCISCI IVRETI, notas adiecit: ***

IO.

* recensetur editio hæc in *actis eruditor.* MDCLXXXVIII. p. 64. et eorum *supplement. tom.* II. p. 209. in CAVEI *histor. litterar. scriptor. ecclesiast. volum.* I. p. 262. OVDINI *commentar. de scriptorib. ecclesiastic. tom.* I. p. 656. ITTIGII *præfation. ad tractatum de bibliothec. patrum* p. 91.

** in *lettres choisies* p. 74.

*** *ad noua acta eruditorum supplement. tom.* I. p. I.

IO. MABILLONII *sancti Bernardi, abbatis primi Claraeuallensis, opera, post Horstium denuo recognita, aucta et in meliorem digesta ordinem; nec non nouis praefationibus, admonitionibus, notis et obseruationibus indicibusque copiosissimis locupletata et illustrata*, Parisiis MDCLXVII. fol. duobus voluminibus: eodem loco atque anno 8. nouem voluminibus: iterum atque iterum Parisiis MDCXC. fol. duobus voluminibus ac MDCCXIX. fol. itidem duobus voluminibus. Referri solet Bernardus inter patres ecclesiae; minus autem adcurate, haecque est caussa, cur nunc *opera* eius, a Mabillonio edita, recenseam: *

THOMAE BLAMPINI *sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, opera omnia, post Louaniensium theologorum recensionem, castigata denuo ad manuscriptos codices Gallicanos, Vaticanos, Anglicanos, Belgicos, ceter. nec non ad editiones antiquiores et castigatiores*, Parisiis edita atque in vndecim tomos fol. diuisa. Eorum primus et secundus in lucem emissi sunt MDCLXXIX. tertius MDCLXXX. quartus MDCLXXXI. quintus MDCLXXXIII. sextus et septimus MDCLXXXV. octauus ac nonus MDCLXXXVIII. decimus MDCXC. vndecimus, in quo sunt: Augustini vita, ex eius potissimum scriptis concinnata; nec non indices generales tum in opera Augustini; tum in alia, quae in adpendices translata sunt; index quoque alphabeticus operum Augustini: eorumdem distributio noua, comparata cum editione Louaniensi, nonnulla denique addenda et corrigenda, MDCC. ** Cuius mentionem feci, Blampinus praecipue quidem curam ac laborem ad editionem hanc contulit; adiutus tamen fuit ab ordinis sui sociis, *Francisco Delfau, Io. Mabillonio* atque aliis. Praefatio generalis, quae praemissa est, iam dicto *Mabillonio* tribuitur. *** Narrantur ibi, quae de editione hac peracta sint. Quamuis enim monachi hi Benedictini in ista ornanda omnem laudabilem industriam posuerint; fuerunt tamen, qui acerbe eam impugna-

* *actor. eruditor. supplement. tom.* I. p. 556.

** *acta eruditor.* MDCLXXXIII. p. I. MDCLXXXVIII. p. 618. MDCCI. p. 248

*** vide: DVPIN *nouuell. bibliothequ. des auteurs ecclesiastiqu. tom.* XVIII. p. 225.

pugnarent ac monachis illis imponerent necessitatem, caussam editionis suæ peragendi. Inter aduersarios hos iesuita quidam, EMERICVS L'ANGLOIS, primus exstitit, qui se opponeret ac sub nomine *abbatis Germani* ederet: *lettre d'vn abbé Alemand contre la nouuelle edition de saint Augustin.* Respondit BERNARDVS DE MONTFAVCON ac ficto nomine D. B. DE RIVIERE vsus, in lucem protulit: *vindicias editionis Augustini, a Benedictinis adornatæ, aduersus epistolam abbatis Germani,* Romæ MDCXCIX. 12. * Ad eum adiunxerunt se alii atque itidem pro noua Augustini editione pugnarunt: DIONYSIVS nimirum SAMMARTHANVS, qui emisit: *reflexions sur la lettre d'vn abbé d'Alemagne aux* R. R. P. P. *Benedictins de la congregation de saint Maur sur leur dernier tome de l'edition de saint Augustin,* Rothomagi MDCXCIX. 12. ** auctor scripti, cuius titulus est: *lettre d'vn ecclesiastique aux* R. P. D. E. L. FRANCISC. LAMIVS, cuius prodiit: *lettre d'vn theologien a vn de ses amis sur vn libelle, qui a pour titre: lettre de l'abbé aux* R. R. P. P. *Benedictins de sa congregation de saint Maur sur le dernier tome de leur edition de saint Augustin,* MDCXCIX. 12. item scriptum, quod titulum præ se fert: *plainte de l'apologiste des Benedictins a messeigneurs les prelats de France,* MDCXCIX. 8. Reprehenderunt quoque Benedictinos BARTHOLOMAEVS GERMONIVS *** et IGNATIVS DE LAVBRVSSEL, * quibus PETRVS COVSTANT ** restitit ac pro Benedictinis disputauit. Nec omittendus est RICHARDVS SIMON, qui monachos hos atque ab illis AVGVSTINI *opera* edita acerrime perstringit iisdemque imperitiam artis criticæ, crassam ignorantiam atque alia vitia gra-

* auctorem memorati scripti esse MONTFAVCONIVM, animaduertunt: SIMON *bibliotheque critiqu. tom.* III. *cap.* 12. p. 116. et PEZ *bibliothec. Benedictin. Maurian.* p. 371. adde: *histoire des ouurag. des sauans* MDCXCIX. p. 269.

** SIMON *bibliotheque critiqu. tom.* III. *cap.* II. p. 114.

*** de *veter. reg. Franc. diplomat. discept.* II. *adpendic. cap.* 3. sqq.

* libro, gallica lingua edito, de *abusu criticæ in rebus, ad religionem spectantib. tom.* I. p. 131.

** in *vindiciis codicum manuscriptor. cap.* XV. et in *vindiciis veterum codicum confirmatis part.* V. *cap.* I. p. 478.

grauiora exprobrat.* Eorum, quæ aduersarii hi Benedictinis de editione Augustini obiecerunt, præcipua capita sunt, istos satis monstrasse, se a Iansenii dogmatibus haud alienos esse, ac codices sequutos fuisse, deprauatos maxime ab adseclis Gotteschalci et Ratramni.** Editio hæc Augustini Parisiensis denuo descripta est non Antuerpiæ, vt titulus præfert; sed Amstelodami, ab anno MDCC. fol. minori typorum charactere. Curam gessit IO. PHEREPONVS, id est, IO. CLERICVS ac tomus duodecimus accessit, sub titulo: *adpendix Augustiniana*, qua continentur: PROSPERI *carmen de ingratis*, cum notis *Martini Steyarti*, Louaniensis theologi: IO. GARNERII *dissertationes pertinentes ad historiam Pelagianam*: PELAGII *commentarii in epistolas Paulli*: DESID. ERASMI, IO. LVD. VIVIS, IACOB. SIRMONDI, HENR. NORISII, IO. PHEREPONI et aliorum *præfationes*, *censuræ*, *notæ et animaduersiones in omnia Augustini opera*.*** Sed tamen editio hæc tantum abfuit, vt omnibus sese commendaret; vt variorum vitiorum adcusaretur: ab aliis, eam multis operarum erratis contaminatam esse: ab aliis, Clericum in notis suis liberius de Augustino sensisse: in *adpendice* ea exstare, quæ in reprehensionem merito incurrant. Defensionem Augustini susceperunt ac Clericum confutarunt: ROBERTVS IENKIVS in *apologia Augustini*, Cantabrigiæ MDCCVII. 8. sine nomine edita* et LAMINDVS PRITANIVS; siue qui sub nomine hoc latet, LVDOV. ANTON. MVRATORIVS in libris de *ingeniorum moderatione in religionis negotio*, editis Parisiis MDCCXIV. et Francofurti MDCCXV. 8. Promissa denique atque adnuntiata est editio Veneta, adcurate ad exemplum

* *bibliotheq. critiqu. tom.* III. *cap.* II. p. 101. et *tom.* IV. *epistol.* 4. et 5. p. 37. sqq.

** qualia scripta in singulis tomis sint ac qualem ordinem ista inter se habeant, ostendunt: CAVEVS *histor. litterar. scriptor. ecclesiasticor. volum.* I. p. 292. OVDINVS *commentar. de scriptoribus ecclesiastic. tom.* I. p. 955.

*** *acta eruditor.* MDCCIII. p. 289. OVDINVS *dicto loco* p. 986. *nouuelles de la republiqu. des lettres* MDCCII. *tom.* II. p. 359. CLERICI *bibliotheq. chois. tom.* I. p. 399.

* *histoire des ouurages des sauans* MDCCVIII. p. 435.

emplum Parisiense descripta, * quæ num omnino lucem adspexerit, me ignorare fateor: **

NICOLAI LE NOVRRY *Lucii Cecilii liber ad Donatum confessorem de mortibus persequutorum, hactenus Lactantio adscriptus, ad Colbertinum codicem denuo emendatus. Accessit dissertatio, in qua de huius libri auctore disputatur et omnia illius loca dubia illustrantur*, Parisiis MDCCX. 8. *** In addita dissertatione non solum de auctore libri de *mortibus persequutorum* disputatur illumque Lactantium esse, contra plerorumque sententiam negatur; sed etiam exponitur de aliis argumentis atque inter hæc de signo crucis, a Constantino magno viso: de imperatoribus romanis, christianorum persequutoribus; præterea autem notæ atque animaduersiones in librum hunc exhibentur. Eidem NOVRRIO eiusque industriæ debemus AMBROSII *operum*, quæ cura monachorum Benedictinorum prodierunt, *tomum posteriorem*, id quod iam antea memoraui:

BERNARDI DE MONTFAVCON varia patrum scripta: I.) *sancti patris nostri Athanasii, archiepiscopi Alexandrini, opera omnia, quæ exstant; vel quæ eius nomine circumferuntur, ad manuscriptos codices Gallicanos, Vaticanos ceter. nec non ad Commelinianas lectiones castigata: multis aucta: noua interpretatione, præfationibus, notis, variis lectionibus illustrata: noua sancti doctoris vita, onomastico et copiosissimis indici-*

* *acta erudítor.* MDCCVII. p. 94. *noua litterar. Hamburgens.* MDCCVII. p. 35.

** quæ de editione Augustini Parisiensi disputata ac controuersa sunt, ea relata atque illustrata legimus in *bibliothequ. Germaniqu. tom.* XXXIII. p. 188. *tom.* XXXIV. p. 13. *tom.* XXXV. p. 69. PFAFFII *specimine historiæ dogmaticæ de gratia et prædestinatione*, in *primitiis* eius *Tubingensib.* p. 97. BVDDEI *isagog. ad theologiam vniuersam libr.* II. *cap.* 3. §. 10. p. 592. DVPINII *nouuelle bibliotheque des auteurs ecclesiastiqu. tom.* XVIII. p. 223. FABRICII *bibliothec. latin. volum.* III. p. 516. *præfatione generali* editionis huius, quæ *tomo* illius *vndecimo* exstat et MABILLONIO tribuitur, quemadmodum iam antea animaduerti.

*** *memoires de Treuoux* MDCCXI. *ianuar.* p. 1. CLERICI *bibliothequ. ancienn. et modern. tom.* III. p. 431. *acta erudítor.* MDCCXI. p. 469.

dicibus locupletata, Parisiis MDCXCVIII. fol. tribus tomis.* Ex titulo hoc copioso, quem transscripsi, satis perspicimus, qualis editionis huius sit ratio: qualis eiusdem præstantia. Omnium scriptorum, quæ nomen Athanasii præ se ferunt, duæ partes constitutæ sunt quumque prima pars in duos tomos diuisa est, tres totius operis tomi numerantur. Duo priores eorum germana Athanasii monimenta ingenii complectuntur; tertius autem; siue vltimus ea exhibet, quæ vel dubia; vel aperte adulterina sunt. Accesserunt multa Athanasii scripta, quæ nondum edita fuerant ac noua græci textus latina interpretatio composita est. Quantum fieri potuit, Benedictini monachi id quoque diligenter curarunt, vt ipsa scripta Athanasii ad temporis, quo illa litteris consignata sunt, ordinem disponerent. Præter alia, addita est vita episcopi huius, a Benedictinis magno atque adcuratiori studio conscripta lectioneque digna: II.) *collectio noua patrum et scriptorum græcorum, Eusebii Cæsareensis, Athanasii et Cosmæ Aegyptii. Hæc nunc primum ex manuscriptis codicibus græcis, Italicis Gallicanisque eruit, latine vertit notis et præfationibus illustrauit Bernardus de Montfaucon*, Parisiis MDCCVII. fol. duobus tomis, ** cuius operis eam præcipue ob caussam mentionem facio, quoniam ibi *** habentur: ATHANASII. *opuscula, secundis curis reperta et antehac inedita*, ac per illa supplementum editionis Athanasii Benedictinorum exhibetur: * III.) *hexaplorum Origenis quæ supersint, multis partibus auctiora, quam a Flaminio Nobilio et Ioanne Drusio edita fuerint, ex manuscriptis et libris eruit et notis illustrauit Bernardus de Monfaucon*, Parisiis

* BERNARDI *nouuelles de la republiqu. des lettres* MDCXCIX. *mart.* p. 243. *mai.* p. 569. NEOCORI et SIKII *bibliothec. librorum nouorum tom.* IV. p. 3. *acta eruditor.* MDCXCIX. p. 193. FABRICII *bibliothec. græca, volum.* V. p. 300. qui diligenter editionem hanc recenset: ITTIGII *præfatio ad tractatum de bibliothecis et catenis patrum* p. 51.

** *iournal des sauans* MDCCVII. *ianuar.* p. 30. CLERICI *bibliothequ. ancienne et modern. tom.* IV. p I. *acta eruditor.* MDCCVII. p. 434. *vnschuld. nachrichten* 1707. p. 564.

*** in principio *tomi* II.

* quæ sint opuscula hæc, refert ITTIGIVS *præfatione tractatus de bibliothecis et catenis patrum* p. 55.

risiis MDCCXIII. fol. duobus tomis. Praeter alia, quae opus hoc ornant ac commendant, instructum illud est discrepantibus lectionibus ac notis praefertque *praeliminaria* amplissima atque eruditissima de tetraplis hexaplisque Origenis: de historia versionum graecarum atque aliis argumentis: * IV.) *sancti patris nostri Ioannis Chrysostomi, archiepiscopi Constantinopolitani, opera omnia, quae exstant; vel quae eius nomine circumferuntur, ad manuscriptos codices Gallicanos, Vaticanos, Anglicanos Germanosque; nec non ad Sauilianam et Frontonianam editiones castigata: innumeris aucta: noua interpretatione, vbi opus erat, praefationibus, monitis, notis, variis lectionibus illustrata: noua sancti doctoris vita, adpendicibus, onomastico et copiosissimis indicibus locupletata*, Parisiis ab anno MDCCXVIII. ad annum MDCCXXXVIII. fol. tribus ac decem tomis: **

IO. MARTIANAEI *Hieronymi* editio, quae, antequam in conspectum publicum prodiret, emisit ille in lucem: *diui Hieronymi prodromum; siue epistolam ad omnes viros doctos ac studiosos, cum epistola sancti Hieronymi ad Sunniam et Fretelam castigata ad manuscriptos codices optimae notae ac multiplici obseruationum genere illustrata*, Parisiis MDCXC.*** Sequuta est ipsa editio Hieronymi cura eiusdem Martianaei, quinque tomis, quorum *primus* ita inscriptus prodiit: *sancti Eusebii Hieronymi, Stridonensis presbyteri, diuina bibliotheca, antehac inedita, complectens translationes latinas veteris et noui testamenti, cum ex ebraeis; tum e graecis fontibus deriuata: innumera quoque scholia marginalia antiquissimi cuiusdam scriptoris ebraei, voces pressius exprimentis. Prodit e vetustissimis manuscriptis codicibus Gallicanis, Vaticanis, ceter.*

* *acta eruditorum* MDCCXIV. p. I. *memoires de Treuoux* MDCCXIV. *ianuar.* p. 107. *iournal des sauans* MDCCXIII. *nouembr.* p. 537. CLERICI *bibliotheque choisie part.* XXVII. p. 324. *deutsche acta eruditor. volum.* II. p. 1013. *neuer büchersaal der gelehrten welt volum.* III. p. 539. 665. *nachrichten von einer hällischen bibliothec volum.* VII. p. 491.

** *iournal des sauans* MDCCXVIII. *mai.* p. 537.

*** *acta eruditor.* MDCXCV. p. 98.

eter. Parisiis MDCXCIII. fol. * Qui in *tomum* hunc ** translati sunt, *canones euangeliorum*, restituit ANTONIVS POVGET, monachus Benedictinus. RICHARDVS SIMON censuram edidit, sub titulo: *critique du liure publie par les moines Benedictins de la congregation de saint Maur sous le titre de bibliotheque diuine de Ierome*, Coloniae MDCXCIX. 8. Tomi *secundi* titulus est: *sancti Eusebii Hieronymi operum tomus secundus, complectens libros editos ac ineditos etymologicos, geographicos, quaestiones ebraicas, epistolas criticas et commentarios in sacra volumina, a genesi vsque ad prophetas*, Parisiis MDCXCIX. fol. *** Qui sequitur, tomus *tertius* hanc praefert inscriptionem: *sancti Eusebii Hieronymi operum tomus tertius, complectens commentarios in sexdecim prophetas maiores atque minores, restitutos ad fidem manuscriptorum codicum vetustissimorum*, Parisiis MDCCIV. fol. * in quo edendo Nicostratus Bara, monachus Benedictinus ex congregatione sancti Mauri, Martianaeo adiutorem se praebuit. ** Titulus tomi *quarti* est: *sancti Eusebii Hieronymi operum tomus quartus, in binas partes diuisus, complectens commentarios omnes in nouum testamentum atque epistolas criticas eiusdem argumenti, ordine librorum scripturae sacrae positas: deinde cunctas alias epistolas ordine chronologico, nunc primum editas et in varias classes distributas, cum opusculis apologeticis et polemicis, ad fidem vetustissimorum codicum recensitis ac restitutis*, Parisiis MDCCVI. fol. *** Tomus denique *quintus* huius est inscriptionis: *sancti Eusebii Hieronymi operum tomus quintus, complectens vitam sancti Hieronymi, a duobus anonymis scriptam: catalogum Genna-*

* *acta eruditor. dicto loco*, vbi *prodromus* et *tomus* hic *primus* coniunctim recensentur.

** p. 1429.

*** *acta eruditor.* MDCXCIX. p. 528. BERNARDI *nouuelles de la republiqu. des lettres.* MDCC. *iul.* p. 67. *iournal des sauans* MDCXCVI. p. 455. MDCC. p. 308. 317.

* *iournal des sauans* MDCCIV. *iun.* p. 553. *acta eruditor.* MDCCVI. p. 417.

** vide: PEZII *bibliothec. Benedictino-Maurian.* p. 331.

*** tomus quartus vna cum quinto recensetur in *memoires de Trevoux* MDCCVII. *febr.* p. 297. ac *iournal des sauans* MDCCVI. *nouembr.* p. 960.

Gennadii de viris illustribus: opuscula omnia suppostitia, tam edita; quam inedita, cum adpendice curiosissima thesium et disputationum in biblia sacra, quas antea nullus posteris tradiderat, Parisiis MDCCVI. fol. * De editione hac Hieronymi MARTIANAEVS nactus est aduersarios, inter quos principes fuerunt: RICHARDVS SIMON et IO. CLERICVS. Ille, qui SIMON est, pugnauit contra Martianæi Hieronymum non solum in *critique du liure publie par les moines Benedictins de la congregation de saint Maur sous le titre de bibliotheque diuine de saint Ierome*, cuius antea mentionem feci; sed etiam in *lettres critiques* et in *lettres choisies*; ** hic autem; siue CLERICVS in *quæstionibus Hieronymianis*, Amstelodami MDCC. 8. editis, de quibus infra plura differere, animus mihi est. Hostibus his MARTIANAEVS restitit ac caussam suam egit contra Simonem in *defense de la bible de saint Ierome contre la critique de mr. Simon*, MDCXCIX. in lucem emissa ac contra Clericum in *eruditionis Hieronymianæ defensione*, Parisiis MDCC. 8. *** In concertatione hac vtraque pars neglexit leges moderationis ac nimium indulsit animi adfectibus: *

DIONYSII SAMMARTHANI *sancti Gregorii papæ I. cognomento magni, opera omnia, ad manuscriptos codices Romanos, Gallicanos, Anglicanos emendata, aucta et illustrata notis*, Parisiis MDCCV. fol. quatuor tomis. Quartus horum tomorum complectitur triplicem vitam Gregorii magni: primam a PAVLLO *diacono* breuiter descriptam: secundam, cuius auctor IOANNES *diaconus* est: tertiam a DIO-

* notitia tomi quinti suppeditatur in commentariis litterariis, paullo antea adductis, quemadmodum iam memoraui.

** *tom.* I. p. 222.

*** scriptum hoc MARTIANAEVS transtulit in HIERONYMI *operum tomum* III. p. 1138.

* de editione hac generatim ac singulis illius tomis coniunctim exponitur: in *nouis litterar. Hamburg.* MDCCVII. p. 145. BAVMGARTENII *nachrichten von merckwürdigen Büchern, volum.* IX. p. 48. FABRICII *bibliothec. latin. volumin.* III. p. 452. ITTIGII *præfatione ad tractatum de bibliothecis et catenis patrum* p. 96. NICERONII *memoires tom.* I. p. 108. CAVEI *histor. litterar. scriptorum ecclesiastic. volum.* I. p. 268. OVDINI *commentar. de scriptorib. ecclesiast. tom.* I. p. 857.

a DIONYSIO SAMMARTHANO copiose atque adcurate compositam: primum gallice editam; postea autem in sermonem latinum conuersam atque in tomum vltimum GREGORII *operum*, quemadmodum antea iam animaduerti, translatam: *

PETRI COVSTANT *sancti Hilarii, Pictauorum episcopi, opera, ad manuscriptos codices Gallicanos, Romanos, Belgicos; nec non ad veteres editiones castigata, aliquot aucta opusculis, praeuiis in locos difficiles disputationibus, praefationibus, admonitionibus, notis, noua sancti confessoris vita et copiosissimis scripturarum, rerum, glossarum indicibus locupletata et illustrata,* Parisiis MDCXCIII. fol. Luculenta atque adcurata editio haec copiosa ornata est praefatione de Hilarii scriptis, eorum editionibus, codicibus, eiusdemque dogmatibus, vna cum Hilarii vita, ex ipsius scriptis ac veterum monimentis nunc primum concinnata. ** Editio haec Benedictinorum Parisiensis denuo descripta iterumque in lucem emissa est, *nunc*, vt titulus habet, *libris de trinitate et commentariis in psalmos, ad binos capituli Veronensis codices, antiquitate ac praestantia quosuis ad hanc diem cognitos facile exsuperantes, diligenter exactis atque octo maxime variantium tractatuum adiectione locupletatis*, Veronae MDCCXXX. fol. duobus tomis. ***

RENATI MASSVETI *sancti Irenaei, episcopi Lugdunensis et martyris, detectionis et euersionis falso cognominatae agnitionis; seu contra haereses libri quinque. Post Francisci Feuardentii et Ioann. Ernesti Grabii recensionem castigati denuo ad manuscriptos codices, Romanos, Gallicanos et Anglicanos; nec non ad antiquiores editiones, et a multis, quibus adhuc scatebant, mendis expurgati: aucti nouis fragmentis graecis: obser-*

* *iournal des sauans* MDCCV. *decembr.* p. 1174. 1200. *memoires de Treuoux* MDCCVII. *mart.* p. 377. BERNARDI *nouuelles de la republiqu. des lettres* MDCCV. *nouembr.* p. 582. *acta erudītor.* MDCCVI. p. 385. OVDINI *commentar. de scriptoribus ecclesiastic. tom.* I. p. 1549.

** *actor. erudit. supplement. tom* III. p. 49. OVDINI *comment. de scriptorib. ecclesiastic. tom.* I. p. 443 ITTIGII *praefat. ad tractatum de bibliothec. et catenis patrum* p. 62.

*** *actor. eruditor. supplement. tom.* X. p. 337.

obseruationibus ac notis copiosissimisque glossariis et indicibus illustrati et locupletati, Parisiis MDCCX. fol. Praeter alia, splendidam ac luculentam editionem hanc commendant tres dissertationes, a MASSVETO praemissae, quarum *prima* de haereticis, quos libro primo recenset Irenaeus, eorumque actibus, scriptis et doctrina: *secunda* de sancti Irenaei vita, gestis et scriptis: *tertia* de eiusdem doctrina exponitur: *

IVLIANI GARNIERI *sancti patris nostri, Basilii, Caesarea Cappadociae archiepiscopi, opera omnia, quae exstant; vel quae eius nomine circumferuntur, ad manuscriptos codices Gallicanos, Vaticanos, Florentinos et Anglicos; nec non ad antiquiores editiones castigata: multis aucta: noua interpretatione, criticis praefationibus, notis, variis lectionibus illustrata: noua sancti doctoris vita et copiosissimis indicibus locupletata.* Praeclarae atque insignis editionis huius tres tomi sunt, Parisiis fol. editi. Primus prodiit MDCCXXI. secundus MDCCXXII. tertius MDCCXXX. Singuli ornati sunt praefationibus, diligenter ac copiose conscriptis. Ea, quam primus tomus prae se habet, varia argumenta explanantur: vtrum res vno momento; an sex dierum spatio creatae sint? de aquis supra caelos: de psalmis, de Theodori Heracleotae commentario atque aliis. Quae praefatus est auctor ad tomum secundum, illa ad monimenta quaedam, Basilio adscripta, spectant sitque de eorum auctoritate disputatio, num germana ista sint; an adulterina? speciatim ad homilias ac scripta ascetica. Praefatione tomi tertii recensentur atque illustrantur dogmata quaedam Basilii eaque de vna; vel tribus hypostasibus in personis diuinis: de processione spiritus sancti ex filio: de mundo, num ille temporis momento creatus fuerit? de auctoritate traditionis: de christi praesentia in sacra coena atque alia. Sequitur praefationem hanc Basilii *vita*, copiose ac diligenter composita: **

ANTO-

* *iournal des sauans* MDCCXI. *ianuar.* p. 68. *memoires de Treuoux* MDCCXI. *april.* p. 557. CLERICI *bibliothequ. choisie tom.* XXV. p. 237. *acta eruditor.* MDCCXII. p. 173. OVDINI *commentar. de scriptorib. ecclesiastic. tom.* I. p. 208. FABRICII *bibliothec. graec. volumin.* V. p. 69.

** *acta eruditor.* MDCCXXII. p. 465. MDCCXXXI. p. 491. 537.

iour-

ANTONII AVGVSTINI TOVTTEE *sancti Cyrilli Hierosolymitani opera, quae exstant, omnia et eius nomine circumferuntur, graece et latine, ad manuscriptos codices; nec non ad superiores editiones castigata: dissertationibus et notis illustrata, cum noua interpretatione et copiosis indicibus*, Parisiis MDCCXX. fol. Insignis est editio haec atque inter reliquas omnes praestantia ac splendore suo omnino princeps. Ornandi illam Touttee eam rationem sibi praescripsit, vt quae Cyrillus ipse graece scripsit, ea ad fidem codicum manu exaratorum ac vetustiorum editionum emendaret: discrepantes lectiones studiose colligeret ac principales earum recenseret: nouam interpretationem latinam adornaret: additis notis cum rebus; tum verbis lucem adferret. Praeter alia, praemissae sunt tres dissertationes: *prima* de vita et rebus gestis Cyrilli, quas auctor diligenter persequitur: *secunda* de eiusdem scriptis, eorum veritate, antiquitate atque integritate, inprimis de catechesibus, quo tempore quoque loco illae sint habitae: *tertia* de Cyrilli doctrina, quam non omnem Touttee debita fide enarrat. Peruertit multa capita trahitque ad dogmata ecclesiae romanae, de traditione: de transsubstantiatione atque alia: *

PRVDENTII MARANI *sancti patris nostri Iustini, philosophi et martyris, opera, quae exstant, omnia; nec non Tatiani aduersus Graecos oratio, Athenagorae, philosophi Atheniensis, legatio pro christianis, Theophili Antiocheni tres ad Autolycum libri, Hermiae philosophi irrisio gentilium philosophorum: item in adpendice supposita Iustino opera, cum actis illius martyrii et excerptis operum deperditorum eiusdem Iustini et Tatiani et Theophili, cum manuscriptis codicibus collata ac nouis interpretationibus, notis, admonitionibus et praefatione*

iournal des sauans MDCCXXI. *decembr.* p. 683. *deutsche acta eruditor. volum.* IX. p. 77. *samlung von alten vnd neuen theol. sachen,* 1721. p. 781.

* *iournal literaire tom.* XI. p. 296. *memoires de Treuoux* MDCCXXI. *decembr.* p. 2338. *iournal des sauans* MDCCXX. *mai.* p. 554. *iun.* p 603. *actor. eruditor. supplement. tom.* VIII. p. 193. *deutsche acta eruditor. volum.* VI. p. 1056. BAVMGARTENII *nachricht von merckwürdig. büchern volum.* XI. p. 153. 169. *samlung von alten vnd neuen theol. sachen* 1721. p. 604.

tione illustrata, *cum indicibus copiosis*, Parisiis MDCCXLII. fol. Qui *opera* hæc iuris publici fecit, monachus, aliorum Benedictinorum exemplum sequutus atque in illis expoliendis ita versatus est, vt codicibus manu exaratis vteretur, non sine prudentia: discrepantes scripturas animaduerteret cum iudicio: difficiliora loca iis notis illustraret, a quibus non mediocris vtilitas exspectanda est. Præfatio tribus constat partibus auctorque differit earum *prima* de variis editionibus atque interpretibus scriptorum, quæ in volumine hoc exhibentur: *secunda* de iis, quæ ad Iustini et aliorum religionis defensorum doctrinam spectant: *tertia* de gestis et scriptis Iustini, Tatiani, Athenagoræ et Theophili Antiocheni: *

CAROLI DELARVE *Origenis opera omnia, quæ graece; vel latine tantum exstant et eius nomine circumferuntur, ex variis editionibus et codicibus, manu exaratis, Gallicanis, Italicis, Germanicis et Anglicis collecta, recensita, latine versa atque adnotationibus illustrata, cum copiosis indicibus, vita auctoris et multis dissertationibus.* Quatuor tomi editionis huius sunt. Eorum primus in lucem prodiit Parisiis MDCCXXXIII. secundus eodem anno: tertius MDCCXL. ac quartus vltimusque MDCCLIX. fol. Primo tomo continentur: ORIGENIS *epistolæ:* fragmenta librorum de *resurrectione* et *stromateon:* libri περὶ ἀρχῶν, siue de *principiis:* de *oratione:* *exhortatio ad martyrium:* libri VIII. *contra Celsum*: de *dialogo contra Marcionitas;* siue de *recta in deum fide* ac *philosophumena.* Tomo secundo ac tertio exhibentur ORIGENIS *commentarii in libros scripturæ sacræ* ac tomi quarti denique pars prior complectitur ORIGENIS *commentarios* quosdam, antea omissos; posterior autem varia scripta, quæ ad Origenem, vitam, res gestas et dogmata eius pertinent, vti sunt: PAMPHILI *apologia pro Origene*, interprete Rufino: GREGORII *thaumaturgi oratio panegyrica in Origenem:* HVETII *Origeniana:* BVLLI commentatio, qua probatur, Origenem de diuinitate christi recte sensisse: **

THEO-

* *acta eruditor.* MDCCL. p. 625.
** *acta eruditorum* MDCCXXXVII. p. 289. MDCCXLVII. p. 337. 529. *iournal des sauans* MDCCXXXIV. *ianuar.* p. 34 *februar.* p. 159. 259. ERNESTI *theolog. bibliothec. volum.* VII. p. 371.

THEODORICI RVINARTI *sancti Georgii Florentii Gregorii, episcopi Turonensis, opera omnia; nec non Fredegarii scholastici epitome et chronicum cum suis continuatoribus et aliis antiquis monumentis ad codices manuscriptos et veteres editiones collata, emendata et aucta atque notis et obseruationibus illustrata*, Parisiis MDCXCIX. fol. quae GREGORII *opera* maxime eam ob caussam iterum edenda se curasse, Ruinartus narrat, quod illa ob veterum codicum penuriam antea non adcurate et ad mentem auctoris descripta fuerint. * Magnam de patrum scriptis meritorum laudem famamque consequutos esse Benedictinos monachos, luculenter monstrant editiones, quas recensui idemque tot eruditissimorum virorum testimonia confirmant. **

§. VI.

Praeter monachos Benedictinos e congregatione sancti Mauri, alii doctissimi viri in Gallia fuerunt, qui in scriptis patrum, publicae luci exponendis, versarentur ac curarent, vt illa emendata atque illustrata prodirent. In illis multi quidem locum sibi fecerunt; non omnes autem parem laudem sibi compararunt, quum essent, qui aliis superiores se praeberent ac maiorem eruditionem, ingenii iudiciique facultatem atque industriam et adcurationem monstrarent. Eam ob caussem mirum non est, editiones has in diuerso esse honore.*

* Inter eos Gallos, qui praeter monachos Benedictinos curarunt, vt monimenta doctorum christianorum antiquioris aetatis in lucem prodirent, locum obtinent:

FRAN-

* *acta eruditor.* MDCC. p. 437.

** vberiorem notitiam de monachis Benedictinis e congregatione sancti Mauri eorumque scriptis, speciatim patrum editionibus suppeditant: PEZII *bibliotheca Benedictino-Mauriana; seu de ortu, vitis et scriptis patrum Benedictinorum e celeberrima congregatione sancti Mauri in Francia libri* II. Augustae Vindelicorum MDCCXVI. 8. LE CERF *bibliotheque historique et critique des auteurs de la congregation de saint Maur*, Hagae comitum MDCCXXVI. 8. quibus iam memoratis duobus auctoribus adiungi possunt: SIMON in *bibliotheq. critiqu. tom.* IV. p. 52. BVDDEVS *isagog. ad theolog. vniuers. libr.* II. *cap.* 3. § 10. p. 590.

FRANCISCVS BALDVINVS, qui OPTATI *Mileuitani* libros de *schismate Donatistarum* iuris publici fecit, Parisiis MDLXIII. 8. quum autem editio haec sex tantum libros priores complecteretur, Balduinus de noua editione cogitauit ac librum septimum, minutioribus characteribus exaratum, adiiciendum curauit. Duobus codicibus manuscriptis vsus est eorumque opera multa emendauit; ipsa autem editio haec lucem adspexit Parisiis MDLXIX. *

FRONTON. DVCAEVS, cui debemus: GREGORII *Nysseni opera*, latine tantum in lucem emissa, Parisiis MDCIII. fol. quae editio ceteris plenior atque adcuratior est: eiusdem *opera* graece ac latine, Parisiis MDCXV. fol. duobus voluminibus, et iterum Parisiis MDCXXXVIII. fol. tribus voluminibus, quae editio amplior quidem est priore, quum *adpendix*, a *Iacobo Gretsero* suppeditata ac separatim publicae luci exposita, Parisiis MDCXVIII. fol. accessit; minus autem tam elegans atque emendata. Exstant quoque: GREGORII, *episcopi Nysseni*, *opuscula* graece et latine, Ducaeo interprete, Ingolstadii MDXCVI. 8. MDXCIX. 8. praeter quae, eiusdem Ducaei studio prodierunt: IO. CHRYSOSTOMI *opuscula*, graece et latine, Ingolstadii MDXCIII. 8. IO. CHRYSOSTOMI *opera omnia, nunc primum graece et latine edita. Fronto Ducaeus variantes lectiones, e manuscriptis codicibus erutas, selegit, veterem interpretationem editarum olim homiliarum recensuit, aliarum nouam addidit, vtramque notis illustrauit*, quod opus coeptum quidem; non autem ad finem perductum est, quum sex tantum tomi lucem viderunt eorumque primus Parisiis MDCIX. fol. secundus, tertius ac quartus MDCXIV. quintus MDCXVI. sextus MDCXXIV. item: CHRYSOSTOMI *opera*, latine tantum, itidem sex tomis, Parisiis MDCXIII. fol. quam editionem nonnulli multum laudant ac prioribus longe praeferunt. Nec omittendae sunt: *notae in opera Basilii magni*, quae sunt in BASILII *operibus*, latine editis, Parisiis MDCIII. fol. *notae in editionem graeco-latinam operum Basilii magni*, Parisiis MDCXVIII. quae locum obtinuerunt *tomo* III. inscripto: *adpendix ad Basilii magni opera*, atque in iisdem *operibus*, a mona-

* vide: DV PIN *praefatione ad Optatum Mileuitanum*.

monacho Benedictino *Garniero* in lucem prolatis atque antea a me memoratis. Denique Ducaeus ad visum publicum transtulit: *bibliothecam veterum patrum*, Parisiis MDCXXIV. fol. duobus tomis. *

GABRIEL ALBASPINAEVS, laudandus loco hoc ob *notas in Optatum Milevitanum*, quae cum ipsis Optati libris post mortem istius prodierunt, Parisiis MDCXXX. fol. non adcurate; sed mendose, et ob *notas in aliquot Tertulliani libros et loca*, editas cum eiusdem *libris duobus de veteribus ecclesiae ritibus observationum*, Parisiis MDCXXIII. 4. et Helmstadii MDCLXXII. 4. et cum PAMELII *adnotationibus in Tertullianum*, Parisiis MDCXXXV. fol.

IACOB. SIRMONDVS, qui de multis veterum scriptorum ecclesiasticorum monimentis optime meritus est ubique non mediocrem adquisiuit laudem, quum ista in lucem promsit notisque illustrauit. Locum in illis habent: I.) THEODORETI, *episcopi Cyri opera omnia, quorum plurima graece, quaedam etiam latine nunc primum prodeunt: graeca cum manuscriptis exemplaribus diligenter collata: latinae versiones ad Graecorum normam exacta et recognita*, quae insignis editio lucem vidit Parisiis MDCXLII. fol. quatuor tomis. ** II.) MAGNI FELICIS ENNODII, *episcopi Ticinensis, opera, in ordinem digesta multisque locis aucta: emendata ac notis illustrata*, Parisiis MDCXI. 8. *** III.) FVLGENTII *de veritate praedestinationis et gratiae libri tres*, Parisiis MDCXII. 8. eiusdem *excerpta ex libris contra Fabianum*, Parisiis MDCXLIII. 8. * IV.) C SOLLII APOLLINARIS SIDONII, *Arvernorum episcopi, opera, primum recognita et notis illustrata*, Parisiis MDCXIV. 8. ibidem MDCLII. 4. V.) IDATII *episcopi chronicon a Theodosio augusto ad Leonem, anno christi* CCCCLXVII. *et fasti consulares*, Parisiis MDCXIX. 8. ** VI.) FACVNDI, *episcopi Hermia-*

* NICERONII *memoires tom.* XXXVIII. p. 117 sqq.

** vide: SARRAVII *epistolas* p. 40.

*** exstant etiam in SIRMONDI *operum*, quae cura *de la Baume* prodierunt Parisiis MDCXCVI. fol. *tom.* I.

* haec in FVLGENTII quidem; non autem SIRMONDI *operibus* habentur.

** sunt in SIRMONDI *operum tomo* II.

mianensis, *libri* XII. *pro defensione trium capitulorum concilii Chalcedonensis*, *cum notis*, Parisiis MDCXXIX. 8. * qui etiam OPTATI *Mileuitani operibus*, Parisiis MDCLXXIX. fol. additi sunt: VII.) AVGVSTINI *sermones noui* XL. cum notis, Parisiis MDCXXXI. 8. ** VIII) AVITI, *archiepiscopi Viennensis*, *opera cum notis*, Parisiis MDCXLIII. 8. *** IX.) EVSEBII *Pamphili*, *Caesareae in Palaestina episcopi*, *opuscula quatuor ac decem*, *primum in lucem edita*, Parisiis MDCXLIII. 8. * X.) SERVATI LVPI *presbyteri de tribus quaestionibus liber*, *cum eiusdem collectaneo et duabus epistolis adnexis ac quibusdam patrum graecorum testimoniis*, Parisiis MDCL. 8. ** XI.) RVFINI *presbyteri prouinciae Palaestinae*, *liber de fide*, *primum editus et notis illustratus*, Parisiis MDCL. ***

DIONYSIVS PETAVIVS, qui EPIPHANII, *Constantiae*; *siue Salaminis in Cypro episcopi*, *opera omnia*, graece ac latine, cum animaduersionibus, MDCXXII. duobus tomis fol. De variis rebus antiquitatis ecclesiasticae singulari studio exposuit ac dissertationes addidit: de anno, quo christus in lucem sit editus: de anno ac die dominicae passionis: de anno iudaico: de vsu poenitentiae apud antiquiores christianos: de chorepiscopis: de cyclis: de conciliis Sirmiensi et Ancyrano: de semi Arianis atque aliis argumentis. Tantum abest, vt Petauius omnibus satisfecerit; vt inter eruditissimos viros non pauci exstiterint, qui cum in Petauii latina interpretatione; tum in eiusdem adnotationibus multa reprehenderent tamquam vitiosa, interdum acerbe atque inique. Princeps in illis est Claudius Salmasius. * Petauii industriae debemus quoque editionem *Synesii*.

* *ibidem*.
** notas; non autem *Augustini sermones* ipsos, *de la Baune* in SIRMONDI *operum tomum* I. transtulit, quoniam isti inter reliquos Augustini libros a monachis Benedictinis iam editi fuerant.
*** *tomo* I. SIRMONDI *operum*.
* *ibidem*.
** SIRMONDI *oper. tom.* II.
*** *ibid. tom.* I.
* vide: FABRICII *biblioth. graec. volumin.* VII. p. 419. ITTIGII *praefat. ad tractat. de bibliothecis patrum* p. 66. NICERONII *memoires tom.* XXXVII. p. 96. sq.

nesii. Prodiit illa sub titulo: SYNESII, *episcopi Cyrenes, opera, quae exstant omnia, nunc primum graece et latine coniunctim edita interprete Dionysio Petauio, cuius opera eadem illa ex veterum praesertimque bibliotheca regiae codicum fide recensita ac notis illustrata prodeunt*, Lutetiae MDCXII. fol. iterum iterumque ibidem MDCXXXI. pro quo nonnulli tituli MDCXXXIII. habent, ac MDCXL. fol. quae *editio secunda adcuratior et vberior* adpellatur; * tres autem editiones eo ordine numerantur, vt illa non secundum; sed tertium locum obtinere debeat:

CLAVDIVS SALMASIVS, cui locum hunc quodam modo adsignare possum ob commentarium eius in TERTVLLIANI librum de *pallio*, editum Parisiis MDCXXII. 8. et iterum sub titulo: *Tertulliani liber de pallio. Claudius Salmasius ante mortem recensuit, explicauit, notis illustrauit. Accedit vera ad viuum eiusdem effigies*, Lugduni Batauorum MDCLVI. 8. PETAVIVS Salmasii notas impugnauit in *animaduersis*, quae sub nomine *Antonii Kerkoetii* in lucem emisit, Rhedonis MDCXXII. 8. quumque SALMASIVS, ficto nomine *Francisci Franci* vsus, *confutationem animaduersorum Cercoetii* edidisset, Middelburgi MDCXXIII. 8. PETAVIVS *mastigophorum*; siue *elenchum* primum, secundum et tertium opposuit, Parisiis MDCXXII. MDCXXIII. 8. Salmasius autem *refutationem vtriusque elenchi cercopetauiani*, Parisiis MDCXXIII. 8. scripsit.**

NICOLAVS RIGALTIVS, cuius cura in lucem prodierunt: *Q. Tertulliani libri* IX. *ex codice manuscripto Agobardi emendati, cum obseruationibus Nicolai Rigaltii*, Parisiis MDCXXVIII. 8. Nouem libri illi sunt: de *oratione, ad vxorem* libri duo: de *cultu feminarum*, itidem libri duo, de *exhortatione castitatis*, de *corona*, de *praescriptione haereticorum* et de *Scorpiace.* Libros hos Rigaltius sine indicio nominis euulgauit, eo animo, vt illos Tertulliani operibus vniuersis, ab ipso edendis, praemitteret. Sequuta

* in *catalogo bibliothecae Bunauianae tom.* III. *volum.* I. p. 91.
** de altercatione hac legantur: FABRICII *bibliotheca latin. volum.* III. p. 356. PLACCII *theatrum pseudonymorum numer.* DCVI. p. 173. NICERONII *memoires tom.* XXXVII. p. 98.

quuta et sunt opera hæc, sub titulo: *Q. Septimii Florentis Tertulliani opera, ad vetustissimorum exemplarium fidem locis quam plurimis emendata, Nicolai Rigaltii obseruationibus et notis illustrata*, Parisiis MDCXXXIV. fol. et iterum Parisiis MDCXLI. fol. quæ, vt et titulus habet, secunda editio est. Accessit index glossarum stili Africani.

DESIDERIVS HERALDVS, cui locum hunc eam ob caussam tribuo, quia ipsi debemus TERTVLLIANI *apologeticum ac* MINVCIVM FELICEM, Parisiis MDCXIII. 4. item ARNOBII *libros aduersus gentes*, cura illius illustratos atque euulgatos, Parisiis MDCV. 8. In editione Arnobii, quæ cum variorum doctorum virorum notis in lucem prodiit Lugduni Batauorum MDCLI. 4. exstant etiam eius *animaduersiones et castigationes ad Arnobii libros* VII.

HENRICVS VALESIVS, cuius præclara industria veterum scriptorum, Eusebii, Socratis, Sozomeni, Theodoriti, Euagrii, historia ecclesiastica græce ac latine, cum notis ac dissertationibus lucem adspexit, eo ordine, vt prodirent: I.) EVSEBII *Pamphili historia ecclesiastica eiusdemque libri de vita Constantini et panegyricus atque oratio Constantini ad sanctos*, Parisiis MDCLIX. fol. quæ elegans ac nitida editio est: iterum Parisiis MDCLXXVII. fol. vbi pluta accesserunt ex secundis Valesii curis atque eiusdem animaduersionibus, quas ipse manu sua scripsit atque ad posteros transmisit. Præter duas has editiones lucem vidit tertia Moguntiæ, vt titulus quidem habet; vere autem Francofurti ad Mœnum MDCLXXII. fol. ad editionem Parisiensem priorem; minus autem adcurate; sed multum vitiose litteris descripta. Accessit denique editio quarta, Amstelodami MDCXCV. fol. ad editionem Parisiensem typisque Francofurtensibus Wustianis. Vsus est Valesius codicibus manu exaratis: nouam atque adcuratiorem interpretationem latinam composuit: notas eruditissimas, quæ inprimis historiæ ecclesiasticæ studiosis commendandæ sunt, addidit. Præmisit quoque præter dissertationem de vita Eusebii et scriptis ac veterum de Eusebio in vtramque partem testimonia, PETRI DE MARCA epistolam de *originibus christianismi in Gallia*; notis autem suis adiunxit quatuor dissertationes: de *schismate Donatistarum vsque ad annum*

chri-

christi CCCXXV. de *vno tantum, non duobus templis*, a *Constantino Hierosolymae conditis: ad Iacobum Vsserium, aduersus illius sententiam de perdita versione* LXX. *interpretum et hexaplis Origenis:* de *martyrologio, quod Rosweidus edidit et perperam pro veteri genuino romano martyrologio iactauit:* II.) SOCRATIS *scholastici et* HERMIAE SOZOMENI *historia ecclesiastica*, quae a Valesio ex codicibus manuscriptis emendata, noua latina interpretatione ornata atque adnotationibus illustrata in lucem prodiit Parisiis MDCLXVIII. fol. Moguntiae; siue potius Francofurti MDCLXXVII. fol. cui editioni nouus titulus, Amstelodamum annumque MDCXCV. praeferens, praemissus est. Subiuncti sunt: VALESII *obseruationum ecclesiasticarum in Socratem et Sozomenum libri tres*, nimirum de *magno Athanasio:* de *Paullo Constantinopolitano* et de *sexto canone concilii Nicaeni*, vna *cum Archelai, episcopi Mesopotamiae, disputatione aduersus Manichaeum, ex manuscripto codice bibliothecae Ambrosianae:* III.) THEODORITI *et* EVAGRII *scholastici historia ecclesiastica, item excerpta ex historiis Philostorgii et Theodori Lectoris*, quae omnia Valesius itidem ex codicibus manu exaratis emendauit, noua latina versione atque eruditis notis instruxit. Lucem vidit opus hoc Parisiis MDCLXXIII. Moguntiae; siue Francofurti MDCLXXIX. ac cum nouo tantum titulo Amstelodami MDCXCV. fol.

FRANCISCVS COMBEFISIVS, cuius singulari atque insigni studio varia antiquiorum auctorum ecclesiasticorum scripta lucem adspexerunt. Sunt ista: I.) *sanctorum patrum* AMPHILOCHII *Iconiensis:* METHODII *Patarensis* et ANDREAE *Cretensis opera omnia, quae reperiri potuerunt, nunc primum magnam partem e tenebris eruta, latine reddita ac recognita notisque illustrata*, Parisiis MDCXLIV. fol. II.) *graeco-latinae patrum bibliothecae nouum auctarium: tomus duplex: alter exegeticus: alter historicus et dogmaticus*, Parisiis MDCXLVIII. fol. duobus voluminibus, quorum secundum hunc praefert titulum: *historia haeresis monothelitarum sanctaeque in eam sextae synodi actorum vindiciae. Diuersorum item antiqua ac medii aeui tum historiae sacrae; tum dogmatica graeca opuscula*, itidem Parisiis MDCXLVIII. fol. III.) IOANNIS CHRYSOSTOMI *de educandis liberis*

liber aureus: eiusdem tractatus alii quinque, qua festiui, qua parænetici, Parisiis MDCLVI. 8. IV.) *illustrium christi martyrum lecti triumphi, vetustis Græcorum monimentis consignati*, quos Combefisius latine reddidit ac notis illustrauit; Parisiis MDCLX. 8. V.) *bibliothecæ græcorum patrum auctarium nouissimum, in quo varia scriptorum ecclesiasticorum antiquioris, medii et vergentis æui opuscula* sunt, in duas partes diuisa, græce ac latine, Parisiis MDCLXXII. fol. VI.) THEODOTI *Ancyrani aduersus Nestorium liber, id est, eius ex scriptura et fide concilii Nicæni confutatio et Germani patriarchæ Constantinopolitani in sanctæ Mariæ dormitionem et translationem oratio historica*, cum notis, Parisiis MDCLXXV. 8. VII.) *sancti* MAXIMI *confessoris opera*, quæ Combefisius ex multis probatissimis codicibus manuscriptis emendauit: noua interpretatione latina instruxit ac notis illustrauit. Prodierunt ista Parisiis MDCLXXV. fol. duobus voluminibus, ad quæ et tertium accedere debebat; quominus autem id fieret, mors Combefisii impediuit: VIII.) BASILIVS *magnus, ex integro recensitus: textus fide optimorum codicum vbique castigatus, auctus, illustratus, haud incerta quandoque coniectura emendatus, ceter.* Parisiis MDCLXXIX. 8. duobus tomis. Constituerat Combefisius, Basilii opera in lucem emittere; quum autem occasione careret, decretum suum exsequendi, castigationes saltim suas ex variis codicibus manuscriptis et obseruationes, ad paginas editionis Parisiensis MDCXVIII. positas, publicæ luci exponere instituit, variaque Basilii monimenta, quæ nondum edita fuerant, inseruit. Morte impeditus, opus hoc haud absoluere potuit hancque ob rem ad perficiendum illud contulit se *Paullus de Golefer* idque memorato anno in lucem produxit:

IO. GARNERIVS, qui locum sibi fecit inter auctores hos magna cum laude. Edidit ille: MARII MERCATORIS *opera, quæcunque exstant*, Parisiis MDCLXXIII. fol. Diuisit illa Garnerius in duas partes, quarum prior scripta complectitur, ad hæresin Pelagianam spectantia; posterior autem ea exhibet, quæ ad Nestorii praua dogmata pertinent. Præter notas, adiecit dissertationes septemque illarum, veluti adpendix, ad partem priorem accesserunt: prima

de

de *primis auctoribus ac praecipuis defensoribus haeresis, quae a Pelagio nomen accepit:* secunda de *synodis, habitis in caussa Pelagianorum, vbique fere terrarum, viuente Augustino; aut statim vita functo:* tertia de *constitutionibus imperatorum in eadem caussa, ab anno* CCCCXVIII. *ad annum* CCCCXXX. quarta de *subscriptionibus in caussa Pelagianorum:* quinta de *libellis fidei, scriptis ab auctoribus et praecipuis defensoribus haeresis Pelagianae:* sexta de *iis, quae scripta sunt a defensoribus fidei catholicae aduersus haeresin Pelagianam ante obitum sancti Augustini:* septima de *ortu et incrementis haeresis Pelagianae; seu potius Caelestinae.* Dissertationes hae locum obtinuerunt in *adpendice Augustiniana operum Augustini*, quae a monachis Benedictinis edita sunt atque Antuerpiae, vt titulus habet, iterum in lucem prodierunt. Parti posteriori subiunctae sunt duae dissertationes: altera de *haeresi et libris Nestorii:* altera de *synodis, in caussa Nestoriana habitis a tempore motarum turbarum et anno* CCCCXXIX. *ad pacem ecclesiis redditam* anno CCCCXXXIII. Editio haec quamuis iis non careat, quae reprehensione digna sunt, inprimis quum Garnerius coniecturis suis nimium tribuit ac saepius negligit adcurationem; illi tamen debita laus haud detrahenda est.* Idem GARNERIVS reliquit: THEODORETI, *episcopi Cyri, operum tomum* V. Parisiis MDCLXXXIV. fol. quem tamquam supplementum quatuor tomorum THEODORETI *operum*, a *Sirmondo* editorum, post mortem illius *Io. Harduinus* iuris publici fecit ac de vita scriptisque Garnerii praefatus est. Praeter alia, in *auctario* hoc habentur quinque dissertationes Garnerii, quae vitae rebusque Theodoreti multum lucis praebent. Exponit earum *prima* de vita Theodoreti: *secunda* de libris Theodoreti: *tertia* de fide Theodoreti: *quarta* de quinta synodo generali: *quinta* de Theodoreti et orientalium caussa.**

* *giornale de' letterati di Roma* MDCLXXIV. p. 91. FABRICII *bibliothec. latin. mediae et infimae aetat. volum.* V. p. 98. NICERONII *memoires tom.* XL. p. 169.

** *auctarium operum Theodoreti, a Garnerio* collectum, recenset FABRICIVS *bibliothec graec. volumin.* VII. p. 439. adde: *acta eruditor.* MDCLXXXV. p. 47.

STEPHANVS BALVZIVS, qui laudabilem operam variis ſcriptis eccleſiaſticis recenſendis atque illuſtrandis conſecrauit. In illis ſunt: I.) *ſanctorum presbyterorum, Saluiani Maſſilienſis et Vincentii Lirinenſis opera*, ad fidem veterum codicum manuſcriptorum emendata notisque illuſtrata, Pariſiis MDCXXXIII. 8. ibidem MDCLXIX. 8. ibidem MDCLXXXIV. 8. quæ tertia editio duabus prioribus auctior meliorque eſt: * II.) *ſancti Cæſarii, Arelatenſis epiſcopi, homiliæ* XIV. *notis illuſtratæ*, Pariſiis MDCLXIX. 8. III.) MARII MERCATORIS *opera*, Pariſiis MDCLXXXIV. 8. quorum partem tantum quum *Rigberius*; ſiue qui ſub nomine hoc latet, *Gerberonius* antea edidiſſet; *Garnerius* autem eadem quidem pleniora; attamen ſine adcuratiori ordine vulgaſſet, Baluzius de meliore editione cogitauit eamque ita ornauit, vt ipſa MERCATORIS *opera* ad fidem veterum codicum manuſcriptorum emendaret: quæ omiſſa erant, reſtitueret: cuncta iuſto ordine recenſeret notisque illuſtraret: ** IV.) CAECILII CYPRIANI, *epiſcopi Carthaginenſis et martyris, opera ad manuſcriptos codices recognita et illuſtrata ſtudio ac labore Stephani Baluzii, Tutelenſis. Abſoluit poſt Baluzium ac præfationem ac vitam ſancti Cypriani adornauit vnus ex monachis congregationis ſancti Mauri*, Pariſiis MDCCXXVI. fol. Notæ, quas Baluzius conſcripſit, ſunt vberiores ac præter illas, *opuſcula, vulgo adſcripta ſancto Cypriano*, exhibentur: ***

PETRVS DANIEL HVETIVS, qui cum laude memorandus eſt ob ORIGENIS *opera exegetica*, ſtudio eius græce ac latine in lucem emiſſa. Titulum præ ſe habent: ORIGENIS *in ſacras ſcripturas commentaria, quæcunque græce repe-*

* inter notas variorum, quibus SALVIANI *opera* inſtructa Bremæ MDCLXXXVIII. 4. prodierunt, ſunt quoque p. 327. *Baluzii* notæ.

** *acta eruditor.* MDCLXXXVI. p. 276.

*** *memoires de Treuoux* MDCCXXVIII. *iun.* p. 1035. *ſeptembr.* p. 1667. *decembr.* p. 2279. *iournal des ſauans* MDCCXXVIII. *april.* p. 528. Spectant huc etiam BALVZII litteræ, ad Tourneminum ſcriptæ, de noua Cypriani editione. Sunt iſtæ in *memoires de Treuoux* MDCCXIV. *ſeptembr.* p. 1539. MDCCXV. *mart.* p. 484. *iournal des ſauans* MDCCXVI. *ian.* p. 90. *februar.* p. 231.

reperiri potuerunt. Petrus Daniel Huetius græca ex antiquis codicibus manuſcriptis primus maxima ex parte in lucem edidit: quæ iam exſtabant, varias eorum editiones inter ſe contulit: latinas interpretationes, partim a ſe; partim ab aliis elaboratas græcis adiunxit: vniuerſa notis et obſeruationibus illuſtrauit. Idem præfixit Origeniana, Rothomagi MDCLXVIII. fol. duobus voluminibus: iterum Pariſiis MDCLXXIX. fol. ac Coloniæ; ſiue potius Francofurti MDCLXXXV. fol. Opus *Origenianorum* præclarum eſt. Abſoluitur illud tribus libris iisque de vita, doctrina ac ſcriptis Origenis copioſe atque erudite Huetius diſſerit. Iam ſupra de iſto expoſui:

LVDOVICVS ELLIES DV PIN, qui curauit, vt elegans editio Optati Mileuitani in publicum prodiret, titulo hoc inſtructa: *ſancti* OPTATI, *Afri, Mileuitani epiſcopi, de ſchismate Donatiſtarum libri ſeptem, ad manuſcriptos codices et veteres editiones collati et innumeris in locis emendati, opera et ſtudio Lud. Ell. Du Pin.* Adiunxit ille non ſolum hiſtoriam Donatiſtarum, vna cum monimentis veteribus, ad eam ſpectantibus, ac geographiam epiſcopalem Africæ; ſed etiam notas in ſcriptorem hunc, cum ſuas; tum eruditiſſimorum virorum, nominatim *Albaſpinæi, Caſauboni, Barthii* atque aliorum. Opus hoc lucem vidit Pariſiis MDCC. fol. ac denuo deſcriptum eſt Antuerpiæ; ſiue potius Amſtelodami, ita vt notæ variorum non ad calcem voluminis reiectæ ſint; ſed ad ſingulas paginas Optati verbis ſubiectæ exhibeantur, MDCCII. fol.*

PASCHASIVS QVESNELLVS, qui ad locum hunc referendus eſt ob LEONIS *magni opera*, ab ipſo edita. Lucem adſpexerunt illa ſub inſcriptione: *ſancti* LEONIS *magni, papæ primi, opera omnia, nunc primum epiſtolis triginta tribusque de gratia chriſti opuſculis auctiora, ſecundum exactam annorum ſeriem adcurate ordinata, a ſuppoſititiis, interpolationibus innumerisque mendis expurgata, adpendicibus, diſſertationibus, notis obſeruationibusque illuſtrata*, ceter. Pariſiis MDCLXXV. 4. duobus voluminibus, quæ editio in indicem quidem librorum prohibitorum relata eſt, quoniam Ques-

* BERNARDI *nouuelles de la republiqu. des lettres* MDCCII. *auguſt.* p. 123. *acta eruditor.* MDCCI. p. 193.

Quesnellus, quum de Hilario Arelatensi disserit, iudicia de caussis patriarcharum, in historia ecclesiastica relata, non ad legitimas adpellationes reddita fuisse; sed ab vltro electo a partibus arbitro prolata disputat; sed tamen proscriptio impedire haud potuit, quominus Quesnelli Leo vbique eruditis viris se commendaret: immo denuo describeretur atque editio secunda prodiret Lugduni MDCC. fol. Constat opus hoc duobus tomis horumque posterior complectitur *adpendicem; seu codicem canonum et constitutorum sedis apostolicae, dissertationes, lectiones varias, notas, obseruationes.* In dissertationibus Quesnellus varia argumenta antiquitatis ecclesiasticae erudite enarrat ac Leonis scriptis lucem praebet. Inter alia exponit de vita et rebus gestis Leonis magni: de ieiunio sabbati in ecclesia romana tempore Leonis: de caussa Eutychis, archimandritae Constantinopolitani, adpellantis a sententia concilii Constantinopolitani sub Flauiano: de caussa Flauiani, episcopi Constantinopolitani, adpellantis a sententia pseudosynodi Ephesinae, de codice canonum et constitutorum sedis apostolicae, omnium antiquissimo, ex manuscriptis codicibus nunc primum edito: de conciliis, habitis in Africa contra Pelagianos: *

IO. BAPTISTA LE BRVN et NICOL. LENGLET DV FRESNOY, quorum cura ac studio prodierunt: LVCII CAECILII FIRMIANI LACTANTII *opera omnia: editio nouissima, quae omnium instar esse potest: ad* LXXX. *et amplius manuscriptos codices editosque* XL. *collata et emendata atque notis vberioribus illustrata*, Parisiis MDCCXLVIII. 4. duobus tomis. Coeptum est opus hoc a Brunio; postquam autem ille mortalitatem suam finiret, antequam illud absolutum esset, Lengletus accessit idque ad finem perduxit. Editio ipsa est praestantissima ac complectitur non solum discrepantes scripturas, diligenter collectas; sed etiam variorum notas, *Betuleii*, *Thomasii*, *Gallaei*, *Cellarii*, *Heumanni*, inprimis *Bunemanni.* ** Addi possunt: STEPHANVS CHAMILLARDVS,

* TENTZELII *curieuse bibliothec* MDCCIV. p. 3. FABRICII *bibl. latina mediae et infimae aetatis volumin.* IV. p. 750. VIGNEVL-MARVILLE *melanges d'histoire et de litterature tom.* I. p. 75.

** *acta eruditorum* MDCCLI. p. 193. KRAFTII *theologische bibliothec volum.* IV. p. 637.

DVS, qui AVRELII PRVDENTII CLEMENTIS *opera interpretatione et notis illustrauit, ad vsum Delphini*, Parisiis MDCLXXXVII. 4. * ac IO. BAPTIST. COTELERIVS ob *patres apostolicos* ac *monimenta ecclesiæ græcæ*, de quibus infra differendi, habebo occasionem.

§. VII.

Non solum a Gallis; sed ab *Anglis* quoque patrum ecclesiæ monimenta accepimus, splendide, eleganter atque adcurate litteris descripta, ex codicibus manu exaratis emendata, notis dissertationibusque illustrata. Commendarunt se ista viris eruditissimis rerumque peritis ac qui in scriptis his ornandis studia sua posuerunt, illi laudem ac nominis famam consequuti sunt. Ad ordinem eorum pertinent, qui nunc sequuntur:

HENRICVS SAVILIVS, cuius studio in lucem prodierunt: IOANNIS CHRYSOSTOMI *opera*, græce, Etonæ MDCXIII. fol. octo voluminibus, quæ editio in magna est existimatione, vtpote castigatissima, omnium Chrysostomi operum plenissima, eruditis notis ac præfationibus instructa, eleganter litteris descripta ac multum rara: **

IO. FELLVS, qui edidit: I.) ATHENAGORAM, librum eius de *resurrectione* eiusdemque *apologiam*, græce ac latine, cum breuibus notis, Oxoniæ MDCLXXXII. 12. e theatro Sheldoniano: II.) THEOPHILI *Antiocheni libros ad Autolycum*, ad codicem Bodleianum emendatos, ad quos Conradi Clauseri versio castigata ac breuiores notæ accesserunt, vna cum tabula, ex qua rationes temporum, quas sequitur Theophilus, colligendæ sunt, Oxoniæ MDCLXXXIV. 12. Editio est nitida atque elegans: *** III.) CLEMENTIS *Alexandrini* librum, qui inscribitur: *quis diues*

* *actor. erudit. supplement. tom.* I. p. 126.

** vide: VOGTII *catalogum librorum rariorum* p. 197. VOLLANDI dissertationem de *optimis operum Chrysostomi editionibus* p. 34. WENDLERI dissertationem de *variis raritatis librorum caussis*: FABRICII *bibliothec. græc. volumin.* VII. p. 656. inprimis CLEMENT in *bibliotheque curieuse, historique et critique tom.* VII. p. 99.

*** *acta erudit.* MDCLXXXV. p. 197.

diues salutem consequi possit? Accedunt nonnulla, in editionibus operum Clementis hactenus desiderata, græce ac latine, cum scholiis, Oxoniæ MDCLXXXIII. 12. e theatro Sheldoniano: * IV.) CYPRIANI *opera*, quæ cum FELLI *notis*: PEARSONII *annalibus Cyprianicis ac* DODWELLI *dissertationibus Cyprianicis* prodierunt, Oxoniæ MDCLXXXII. fol. e theatro Sheldoniano: Bremæ MDCXC. Amstelodami MDCC. fol.**

IO. ERNEST. GRABIVS, qui itidem de scriptis patrum ecclesiæ bene meritus est; nec mediocrem nominis famam sibi adquisiuit. In lucem emisit: *spicilegium sanctorum patrum, vt et hæreticorum, seculi post christum natum* I. II. *et* III. *quorum vel integra monimenta; vel fragmenta partim ex aliorum patrum libris, iam impressis, collegit et cum codicibus manuscriptis contulit; partim ex manuscriptis nunc primum edidit ac singula tam præfatione; quam notis subiunctis illustrauit*. IO. ERNESTVS GRABIVS. *Tomus* I. *siue seculum* I. Oxoniæ MDCXCVIII. 8. *seculi* II. *tomus* I. ibidem MDCXCIX. 8. e theatro Sheldoniano lucem vidit. Vtrumque volumen iterum litteris descriptum est Oxoniæ MDCC. 8. prodiitque græce ac latine. Singulis fragmentis atque opusculis præfationes præmisit atque ad finem vtriusque voluminis notas adiecit iisque loca nonnulla illustrauit. De fide atque auctoritate monimentorum quorumdam, quæ exhibet, non adcurate vereque iudicare videtur, quum illa scriptis adulterinis adnumeranda sunt; Grabius autem ea esse germana, sibi persuadet.*** Edidit quoque: *sancti* IVSTINI, *philosophi et martyris, apologiam primam pro christianis ad Antoninum pium, cum latina Ioannis Langi versione, quamplurimis in locis correcta: subiunctis emendationibus* et

* *acta eruditor.* MDCLXXXV. p. 246.

** CLERICI *bibliothequ. vniuerselle tom.* XII. p. 207. *acta eruditor.* MDCLXXXIII. p. 41. BERNARDI *nouuelles de la republique de lettres* MDCC. *ianuar.* p. 102.

*** *acta eruditor.* MDCXCIX. p. 256. MDCC. p. 271. *memoires des Treuoux* MDCCV. *nouembr.* p. 1860. CLERICI *bibliothequ. choisie tom.* IV. p. 314. BERNARDI *nouuelles de la republiqu. des lettres* MDCXCIX. *mai.* p. 555. NEOCORI et SIKII *biblioth. librorum nouorum tom.* IV. p. 320. ITTIGII *tractatus de bibliothecis patrum* p. 698.

et notis Roberti ac Henrici Stephanorum, Perionii, Billii, Sylburgii, Scaligeri, Halloixii, Casauboni, Montacutii, Grotii, Salmasii, Valesii, Cotelerii pluribusque nouis additis: adnexis insuper ad calcem adnotationibus Langi et Kortholti; praemissa vero Langi praefatione, qua summam huius apologiae enarrauit, Oxoniae MDCC. 8. quae editio praestantissima est qnidque illa complectatur, adducta inscriptio eius satis longior indicat.* Inter Grabii tamen scripta, quae huc spectant, principem locum tuentur: *sancti* IRENAEI, *episcopi Lugdunensis, contra omnes haereses, libri quinque. Textus graeci partem haud exiguam restituit: latinam versionem antiquissimam e quatuor manuscriptis codicibus emendauit: fragmenta aliorum tractatuum deperditorum subiunxit: omnia notis variorum et suis illustrauit Io. Ern. Grabe,* Oxoniae MDCCII. fol. quae luculenta editio multum se commendauit, non solum per splendorem atque elegantiam suam; sed etiam per adparatum variarum rerum, inprimis discrepantium scripturarum ac notarum, qui ibi habetur.** Quae MASSVETVS obiecerat, ea Grabius repellere voluit; quominus autem hoc fieret, mors ipsius impediuit.***

THOMAS MILLES, qui in lucem emisit: *sancti patris nostri,* CYRILLI, *Hierosolymorum archiepiscopi, opera, quae supersunt, omnia, quorum quaedam nunc primum ex codicibus manuscriptis edidit: reliqua cum codicibus manuscriptis contulit: plurimis in locis emendauit notisque illustrauit,* Oxoniae MDCCIII. fol. Eam industriam ad opus hoc ornandum Milles adhibuit, vt editio haec reliquas omnes, quae antea in lucem prodierunt, splendore ac praestantia longe antecedat: *

H. HVT-

---

* TENTZELII *curieuse bibliothec tom.* I. p. 222. *nachricht von den büchern in der Stollischen bibliothec tom.* II. p. 421. *memoires de Treuoux* MDCCI. *mai. et iun.* p. 314. CLERICI *bibliothequ. choisie tom.* II. p. 328. et *tom.* III. p. 372.

** *memoires de Treuoux* MDCCIII. *mai.* p. 940. *acta eruditor.* MDCCII. p. 308.

*** NICERONII *memoires tom.* XXXV. p. 300. CEILLIER *histoire des auteurs ecclesiastiqu. tom.* II. p. 196.

* *memoires de Treuoux* MDCCVII. *iun.* p. 1010. *acta eruditor.* MDCCV. p. I. TENTZELII *curieuse bibliothec tom.* I. p. 1040.

H. HVTCHIN, cuius exstant: *sancti* IVSTINI, *philosophi et martyris, apologia secunda pro christianis, oratio cohortatoria, oratio ad Graecos et de monarchia liber, cum latina Ioannis Langi versione, quamplurimis in locis correcta, subiunctis emendationibus et notis Roberti et Henrici Stephanorum, Perionii, Billii, Sylburgii, Io. Ernesti Grabii, Ioannis Potteri pluribusque aliis additis: adnexis insuper ad calcem adnotationibus Langi et Kortholti; praemissis vero Langi praefationibus, quibus summam eorum, quae in hoc volumine continentur, enarrauit*, Oxoniae MDCCIII. 8. e theatro Sheldoniano:

GVIL. WORTH, qui edidit: TATIANI *orationem ad Graecos*, nitidis typis, Oxoniae MDCC. 8. e theatro Sheldoniano. Vsus ille est duobus codicibus regiis Parisiensibus et tertio Etonensi atque addidit notas integras Conradi Gesneri, Frontonis Ducaei, Christiani Kortholti, Thomae Galei; selectis autem Henrici Stephani, Meursii, Bocharti, Cotelerii, vtriusque Vossii, aliorum suasque. Praeter Frisii ac Gesneri praefationes, adiecit PEARSONII *coniecturas* ac quae de Tatiano eiusque doctrina disseruerunt: GEORGIVS BVLLVS in *defensione fidei Nicaenae:* NICOLAVS NOVRRIVS in *adparatu ad bibliothecam patrum:* LVDOVICVS DV FOVR DE LONGVERVE *dissertatione in Tatianum, nunc primum edita.* Accessit HERMIAE *philosophi gentilium philosophorum irrisio*, Worthi ac Thomae Galei notis illustrata: *

EDVARDVS DECHAIR, ad locum hunc referendus ac laudandus, quia cura eius ATHENAGORAE *apologia* in conspectum publicum venit, Oxoniae MDCCVI. 8. e theatro Sheldoniano. Editio haec praeclara ac nitida est hancque praefert inscriptionem: *sancti Athenagorae, Atheniensis philosophi legatio pro christianis ad imperatores M. Aurelium Antoninum et L. Aurelium Commodum. Eiusdem de resurrectione mortuorum. Accedunt: versio, emendationes, variantes lectiones, adnotationes atque indices necessarii.* Consuluit codices manuscriptos: versiones emendauit: variorum notas

* *acta eruditor.* MDCCI. p. 268. BERNARDI *nouuelles de la republique des lettres* MDCCI. *septembr.* p. 317. TENTZELII *curieuse bibliothec tom.* I. p. 226. FABRICII *histor. bibliothec. part.* VI. p. 164.

notas ac præter has, ſuos commentarios ſubiunxit, vna cum illis, quæ de Athenagora eiusque ſcriptis Baronius, Halloixius, Dodwellus, Bullus diſſeruerunt: *

THOMAS SMITHVS, memorandus ob IGNATII *epiſtolas germanas*, ab ipſo præclare ornatas atque in lucem emiſſas. Qualem rationem inierit, editionem hanc commendandi, ipſe in titulo verbis his ſignificauit: *ſancti Ignatii epiſtolæ genuinæ, iuxta exemplar Mediceum denuo recenſitæ, vna cum veteri latina verſione: adnotationibus Io. Pearſonii et Thomæ Smithi illuſtratæ. Accedunt acta martyrii ſancti Ignatii; epiſtola Polycarpi ad Philippenſes et Smyrnenſis eccleſiæ epiſtola de ſancti Polycarpi martyrio, cum veteribus verſionibus et adnotationibus Thomæ Smithi*, Oxoniæ MDCCIX. 4. e theatro Sheldoniano: **

IO. DAVISIVS, cuius loco hoc merito mentio fit. Cura enim eius lucem adſpexit: M. MINVCII FELICIS *Octauius*, cum notis Rigaltii ac ſelectis variorum nouisque Dauiſii, Cantabrigiæ MDCCVII. 8. *** atque iterum ibidem MDCCXII. 8. quæ poſterior editio locupletata eſt. Præter notas auctiores, acceſſerunt: LVCAE HOLSTENII *epiſtola de verubus Dianæ Epheſiæ*, quæ locum quemdam MINVCII illuſtrat, ac COMMODIANI *inſtructiones* cum Rigaltii notis: *

IO. POTTERVS, qui euulgauit: CLEMENTIS *Alexandrini opera, quæ exſtant, recognita et illuſtrata*, Oxonii MDCCXV. fol. e theatro Sheldoniano. Tam præſtans tamque ſplendida eſt editio hæc, vt haud quidquam eſſe videatur, quo ornatus illius augeri poſſit. Conſuluit Potterus diligenter non ſolum codices Clementis impreſſos, quotquot reperiri potuerunt; ſed etiam manu exaratos: interpre-

* *noua litteraria Hamburgenſ.* MDCCVIII. p. 41. FABRICII *biſtor. bibliothec. parte* VI. p. 165.

** *acta eruditorum* MDCCX. p. 196. *iournal des ſauans* MDCCX. *april.* p. 453.

*** *actor. eruditor. ſupplement. tom.* IV. p. 422.

* *memoires de Treuoux* MDCCXI. *mai.* p. 888. *acta eruditor.* MDCCXIII p. 139. *memoirs of literature tom.* I. p. 353.

pretationem latinam partim ipse composuit; partim emendauit praetereaque variorum notas vna cum suis adiecit: *

HENRIC. WOTTON, cuius praeclarae industriae debemus elegantem editionem Clementis epistolarum ad Corinthios, titulo hoc emissam: *sancti* CLEMENTIS *Romani ad Corinthios epistolae duae, expressae ad fidem manuscripti codicis Alexandrini, illustratae notis Iunii, Cotelerii et Boisii. Cum manuscripto codice de nouo contulit notisque eas illustrauit et praefationem ac duas dissertationes praemisit Henricus Wotton*, Cantabrigiae MDCCXVIII. 8. Praefationem longissimam auctor praemisit eaque pro auctoritate patrum ecclesiae vniuerse pugnauit ac probare adnisus est, prioris epistolae auctorem omnino Clementem esse. Quae accesserunt dissertationes, sunt breuiores alteraque de diuinitus instituto clero christiano; altera autem de vnitate ecclesiae agitur: **

SAMVEL IEBB, cuius studio in lucem prodiit: *sancti* IVSTINI, *philosophi et martyris, cum Tryphone iudaeo dialogus*, cum latina Ioannis Langi versione, quam plurimis in locis correcta cumque emendationibus ac notis Roberti Stephani, Perionii, Sylburgii, Halloixii, Montacutii, Drusii, Colomesii, Cauei, Bulli, Grabii aliisque nouis: adnotationibusque Langi Kortholti, Londini MDCCXIX. 8. Subiuncta sunt fragmenta deperditorum Iustini librorum, sumta ex GRABII *spicilegio patrum.* Notae non vberiores quidem accesserunt; eruditae tamen illae sunt ac *dialogo* multam lucem adferunt: ***

STYANVS THIRLBIVS, cuius cura IVSTINI *philosophi et martyris apologiae duae et dialogus cum Tryphone iudaeo, graece et latine, cum notis et emendationibus*, in lucem

* *memoires de Treuoux* MDCCXVII. *mart.* p. 378. *iournal des sauans* MDCCXVI. *nouembr.* p. 517. *bibliothequ. angloise tom.* I. p. 273. CLERICI *bibliothequ. ancienne et modern. tom.* VI. p. 237. *acta eruditor.* MDCCXVII. p. 97. *deutsche acta eruditor. volumin.* V. p. I.

** *acta eruditor.* MDCCXIX. p. 104. *bibliothequ. angloise tom.* IV. p. 119.

*** *acta eruditor.* MDCCXX. p. 5. CLERICI *bibliothequ. ancienne et moderne tom.* XXIII. p. 48.

cem prodierunt, Londini MDCCXXII. fol. quæ editio eruditis viris parum se commendauit. Non mediocrem negligentiam atque ignorantiam in ornanda illa Thirlbius prodidit. *

GVIL. READINGVS, qui ad scriptores historiæ ecclesiasticæ antiquiores denuo describendos atque illustrandos laudabilem industriam adhibuit. Opus hanc præfert inscriptionem: *Eusebii Pamphili, Socratis scholastici, Hermiæ Sozomeni, Theodoriti et Euagrii, item Philostorgii et Theodori Lectoris, quæ exstant, historiæ ecclesiasticæ, græce et latine. Henricus Valesius emendauit, latine vertit et annotationibus illustrauit: criticis plurium eruditorum obseruationibus locupletauit Guil. Reading*, Cantabrigiæ MDCCXX. fol. tribus tomis. Splendida editio hæc inter reliquas iure principatum tuetur, inprimis propter variorum notas, quas Readingus diligenter collegit, maxime ex Anglorum monimentis, Vsserii, Beueregii, Pearsonii, Dodwelli, Stillingfleeti, Lloydii, Hodii, Millesii, Potteri ac qui præ aliis laudandus est, Lowthi atque aliorum. Adiunxit et suas animaduersiones vtiles atque eruditas. ** Idem READINGVS iuris publici fecit: ORIGENIS *de oratione librum*, cum codice manuscripto Holmiensi collatum, recognitum et emendatum, vna cum anonymi scholiis in orationem dominicam, quibus subiunctæ sunt eruditi cuiusdam viri notæ, partim criticæ; partim locorum difficilium exegeticæ, Londini MDCCXXVIII. 4. ***

Iam enarratis alii adnumerari possunt atque in his IACOBVS VSSERIVS, qui IGNATII *epistolas* septem germanas cum noua versione in adpendice Ignatiana edidit, Londini MDCXLVII. 4. postquam interpolatas antea græce ac latine cum eruditis prolegomenis notisque ac sinceriorum veteri versione vulgauerat, Oxoniæ MDCXLIV. 4. Exstant quoque alia patrum monimenta, in Anglia publicæ luci exposita, vti LACTANTII *opera*, cura THOMAE

* CLERICI *bibliotheque ancienne et moderne* tom. XXIII. p. I. *acta eruditor.* MDCCXXIII. p. 233.

** *acta eruditorum* MDCCXXIV. p. 97.

*** *acta erudinor.* MDCCXXX. p. 481.

SPARKII, qui codicibus manuscriptis vsus est: ipsa Lactantii scripta notis illustrauit: librum, in prioribus editionibus haud additum, de *mortibus persequutorum*, quem primus STEPHANVS BALVZIVS iuris publici fecit, vna cum HENRICI DODWELLI dissertatione de *ripa striga* adiecit, Oxoniae MDCLXXXIV. 8. e theatro Sheldoniano. * Eadem LACTANTII *opera* in conspectum eruditorum venerunt, cum variis lectionibus, Cantabrigiae MDCLXXXV. 8. vbi memoratus liber de *mortibus persequutorum* itidem locum obtinuit, cum nouis animaduersionibus.**

§. VIII.

In *Italia* non tot viri exstiterunt, qui curam de patrum ecclesiae scriptis, recensendis atque illustrandis, susciperent, quot in Gallia atque Anglia in lucem prodierunt ac de patrum libris optime meriti sunt. Exstant tamen nonnulla horum antiquiorum doctorum opera scriptaque, ab Italis edita atque ornata, quae nunc itidem laudanda sunt. Curarunt praeterea Itali, vt variae patrum editiones, maxime Benedictinorum, denuo describerentur. Referri huc possunt:

LEO ALLATIVS, inter cuius multa ingenii monimenta nonnullis locum hunc, quodam certe modo, adsignare licet. Sunt ista: I.) *sancti* NILI, *ascetae, discipuli sancti Ioannis Chrysostomi, epistolarum libri* IV. *graece et latine, interprete Leone Allatio. Additae sunt variae lectiones in eiusdem* NILI *narrationem de caede monachorum, ex variis codicibus manuscriptis et diatriba eiusdem Allatii de Nilis et eorum scriptis,* *** Romae MDCLXVIII. fol. Iam antea NILI *epistolae* graece ac latine in lucem prodierant cura *Possini*, Parisiis MDCLVII. 4. *Allatius* autem volumen hoc plurimis aliis epistolis auxit atque ita locupletatum itidem graece ac latine cum *diatriba de Nilis* iterum in lucem emisit: II.) *sancti* METHODII, *episcopi et martyris conuiuium decem* vir-

* *acta eruditor.* MDCLXXXV. p. 265.
** *acta eruditor.* MDCLXXXV. p. 5.
*** diatribam hanc cum supplementis et animaduersionibus FABRICIVS *bibliothecae graecae volumin.* V. addidit.

virginum; siue de castitate, graece et latine, interprete Leone Allatio, qui notas et diatribam de Methodiorum scriptis adiecit, Romae MDCLVI. 8. * III.) EVSTATHIVS, *archiepiscopus Antiochenus, in hexaëmeron. Eiusdem de engastrimytho in Origenem dissertatio. Origenis de engastrimytho in* I. *regum homilia graece et latine. Addidit in Eustathii hexaëmeron notas vberiores et collectanea et suum de engastrimytho syntagma*, Lugduni MDCXXIX. 4. **

IO. SALINAS, qui euulgauit: *sanctorum* VINCENTII *Lirinensis et* HILARII *Arelatensis opera, ad manuscriptos codices insigniores que editiones recognita ac notis obseruationibusque illustrata*, Romae MDCCXXXI. 8. In Vincentii editione ornanda sequutus est Baluzium, qui antea Vincentium ad codicum manuscriptorum fidem recensuerat ac vna cum Saluiano iuris publici fecerat, atque animaduersiones, diligenter quidem; non semper autem adcurate scriptas, adiecit. Ad Hilarii opuscula praeter alia adtulit variantium lectionum adparatum, vna cum *admonitione in opuscula, quae sancto Hilario adscribuntur.* *** Idem SALINAS in lucem emisit: *sanctorum* PROSPERI *Aquitani* et HONORATI *Massiliensis opera, notis obseruationibusque illustrata*, Romae MDCCXXXII. 8. In volumine hoc sunt: veterum de Prospero Aquitano et operibus eius testimonia; Prosperi vita: synopsis chronologica operum eius ac gestorum: Prosperi et Hilarii epistolae ad Augustinum de reliquiis Pelagianae haereseos in Gallia: Hilarii Arelatensis, vita, a sancto Honorato, Massiliensi episcopo, conscripta: *

IOSEPHVS BLANCHINVS, quem adduco ob VIGILII Tapsitani librum sextum de *trinitate ad Theophilum.* Iuris publici illum fecit in volumine, cuius inscriptio est: *enarratio pseudo-Athanasiana in symbolum apostolicum, antehac inedita, et Vigilii Tapsitani de trinitate ad Theophilum liber*

 sextus,

* transtulit ALLATII *diatribam de Methodiorum scriptis* vna cum eiusdem *notis ad Methodii conuiuium virginum* FABRICIVS in HIPPOLYTI *operum volumen* II. p 75.

** ALLATII *syntagma de engastrimytho* exstat quoque *criticor. sacror. anglic. tom.* VIII.

*** *acta erudit*or. MDCCXXXIV. p. 503.

* *actor. erudit. supplement. tom.* II. p. 17.

sextus, nunc primum genuinus atque adsumentis carens, prolatus ex vetustissimo codice capituli Veronensis, Veronae MDCCXXXII. 4. Accessit symbolum Nicaenum, cum Symmachi papae vita, ex vetustissimis membranis, nunc integre in lucem emissa.*

IOSEPH. SIM. ASSEMANVS eiusque socii, quorum studio EPHRAEMI *Syri opera* debemus, ita inscripta: *sancti* EPHRAEMI *Syri opera omnia, quae exstant, graece, syriace et latine, in sex tomos distributa, ad manuscriptos codices Vaticanos aliosque castigata, multis aucta, noua interpretatione, praefationibus, notis, variantibus lectionibus illustrata,* edita Romae ex typographia Vaticana ab anno MDCCXXXII. ad annum MDCCXLVI. fol. Constitutum erat Assemano, singula opera Ephraemi in sex tomos diuidere, quorum tres priores graeca; tres posteriores autem syriaca complecterentur. Edidit ille quoque tomum primum operum Ephraemi syri graece et latine; quum autem a pontifice romano in Syriam mitteretur, ne iter hoc longiorem moram atque impedimentum Ephraemo, in lucem proferendo, inferret, ordinem, iam praescriptum, mutare ac tomos tres posteriores, qui syriaca comprehendunt, ante tomos priores, in quibus graeca locum obtinuerunt, eorumque secundum ac tertium iuris publici facere, decretum est. Ordine hoc constituto, prodiit syriacorum tomus primus MDCCXXXVII. secundus MDCCXL. ac tertius MDCCXLIII. graecorum autem primus MDCCXXXII. secundus MDCCXLIII. ac tertius MDCCXLVI. Opus ipsum plane insigne atque egregium est, quod perficiendum suscepit Assemanus, maxime Angelo Maria cardinale Quirino auctore ac suasore. In syriacis industriam atque eruditionem communem probauit *Petrus Benedictus*, Maronita, societatis iesu, istamque ad id adhibuit, vt syriaca latine verteret notasque adiiceret. Post mortem Benedicti, in locum eius successit *Stephanus Euodius Assemanus:* **

LVDO-

* *acta eruditorum* MDCCXXXVIII. p.602.

** *memoires de Treuoux* MDCCXL. *august.* p.1571. MDCCXLII. *mart.* p. 378. MDCCXLV. *octobr.* p.1765. *iournal des sauans* MDCCXXXIX. *iul.* p. 291. MDCCXLIV. *decembr.* p. 475. MDCCXLV. *ianuar.* p.97. *acta*

LVDOVICVS ANTONIVS MVRATORIVS., qui in publicum protulit PAVLLINI *opera*, ita inſcripta: *ſancti Pontii Meropii Paullini, ſenatoris et conſulis Romani, deinde Nolani epiſcopi opera, ad manuſcriptos codices Gallicanos, Italicos, Anglicos, Belgicos atque ad editiones antiquiores, emendata et aucta; nec non variorum notis ac diſſertationibus illuſtrata; nunc vero primum quatuor integris poematibus, quae ex Ambroſiana bibliotheca pridem eruta modo ſecundis curis recognouit Ludouicus Antonius Muratorius auctiora denum atque abſoluta*, Veronae MDCCXXXVI. fol. Perpetua fere ſerie atque ordine Muratorius ſequutus eſt editionem Paullini Pariſienſem, quam *Ioannes Baptiſta le Brun* vulgauit; auxit tamen eam variaque acceſſerunt, integra quatuor poemata, notae, diſſertationes: *

HIERONYMVS DE PRATO, qui edidit: SVLPICII SEVERI *opera, ad manuſcriptos codices emendata, notisque obſeruationibus et diſſertationibus illuſtrata,* quorum tomus primus lucem adſpexit Veronae MDCCXLI. et ſecundus ibidem MDCCLIV. 4. quae editio in varias reprehenſiones incidit; nec ſine iure. Ad emendandum Sulpicium multa quidem adlata ſunt; quae autem pleraque coniecturis, ſine iudicio excogitatis, nituntur; nec vllum habent momentum. Erga eos, a quibus diſſentiendum eſſe, de Prato putauit, tantum abeſt, vt humanitatem ac modeſtiam monſtret, vt illos atque in his viros magnae famae grauiter atque acerbe perſtringat. Notae, quas adiecit, non magnam lucem praebent ſuntque illae vel ieiunae; vel falſae; vel ſine cauſſa conſcriptae, id quod licet non de omnibus; attamen de multis adfirmandum eſt. **

NICOLAVS ANTONELLVS, qui curauit, vt in lucem exiret: ATHANASII, *archiepiſcopi Alexandriae, interpretatio pſalmorum; ſiue de titulis pſalmorum; graece et latine*, Romae fol. qui liber ex codice bibliothecae Barberinae

acta erudit or. MDCCXXXVIII. p. 289. MDCCXLV. p. 577. MDCCXLVII. p. 673. BAVMGARTENII *nachrichten von merckwürdigen büchern volum.* VII. p. 409.

* *acta erudit or.* MDCCXXXVII. p. 529.

** *acta erudit or.* MDCCLIX. p. 248. 353. 529. *ſamlung von alten vnd neuen theol. ſachen* 1741. p. 224.

berinæ editus est; de fide autem illius atque auctoritate in vtramque partem disputatur. Alii negant; aut certe dubitant, eum vere scriptum esse ab Athanasio; alii autem adfirmant hoc istumque inter germana Athanasii monimenta referunt. *

§. IX.

Floruerunt quidem in *Belgio* litteræ varii generis ibique domicilium splendidum habuerunt; numerus autem eorum non magnus fuit, qui antiquitati historiæque ecclesiasticæ ita sese consecrarent, vt in patrum quoque monimentis versarentur ac studia sua ad illorum scripta emendanda, illustranda atque in lucem emittenda referrent. Inter *Hispanos* perpauci fuerunt, qui de libris patrum ecclesiasticorum meritorum laudem sibi conciliarent.

Ex *Belgarum* ordine ad locum hunc pertinent:

IACOBVS PAMELIVS, qui edidit: *Tertullianum*, cum notis sæpius litteris descriptum, Antuerpiæ MDLXXIX. Parisiis MDLXXXVIII. Antuerpiæ MDLXXXIV. apud Commelinum MDCIX. Coloniæ MDCXVII. Rothomagi MDCLXII. fol. item *Cyprianum*, itidem cum notis, Antuerpiæ MDLXVIII. MDLXXXIX. fol. Parisiis MDLXXIV. MDXCIII. MDCIII. MDCXVI. MDCXXXIII. MDCXLIV. Coloniæ MDCXVII. MDCXXXIII.

GERARDVS VOSSIVS, qui varia patrum scripta partim latine reddidit; partim notis illustrauit. Sunt ista: I.) IOANNIS CHRYSOSTOMI *orationes, græce et latine, interprete Gerardo Vossio*, Romæ MDLXXX. 4. II.) *sancti patris* EPHRAEM *Syri opera omnia, nunc recens latinitate donata scholiisque illustrata*, Romæ MDLXXXIX. MDXCIII. fol. tribus voluminibus: Coloniæ MDCIII. Antuerpiæ MDCXIX. fol III.) *sancti* GREGORII, *episcopi Cæsareensis, cognomento thaumaturgi, opera omnia, quotquot in insignioribus, præcipue Romanis bibliothecis reperiri potuerunt, vna cum eiusdem auctoris vita, græce et latine, interprete et scholiaste Gerardo Vossio. Adiuncta sunt miscellanea miscel-*

* *acta eruditor.* MDCCLVIII. p. 650.

sanctorum aliquot patrum graecorum et latinorum, Moguntiae MDCIV. 4. *

ALARDVS GAZAEVS, qui publicae luci exposuit: IOANNIS CASSIANI *opera omnia*, cum *commentario*, ab eo ipso scripto, Duaci MDCXVI. 8. duobus voluminibus: Atrebati MDCXXVIII. Francofurti; siue Lipsiae MDCCXXII. fol.

ANDREAS SCHOTTVS, cuius studio prodierunt: I.) ENNODII, *Ticinensis episcopi, poemata sacra, vita sanctorum Epiphanii et Antonii et panegyricus, Theodorico dictus*, cum notis Tornaci MDCX. 8. II.) *sancti* BASILII *magni opera*, epistolis et notis aucta, Antuerpiae MDCXVI. fol. MDCXVIII. fol. III.) PAVLLINI, *episcopi Nolani, opera omnia, piae epistolae et poemata sacra, denuo recensita, prolegomenis aucta notisque illustrata:* ** IV.) EVSEBII, qui ab aliis, vti ab ipso Schotto, Gallicanus; ab aliis Emissenus episcopus adpellatur, *homiliae ad populum et monachos, in lucem primum emissae per Ioannem Gaigneium, Parisinum theologum, ab Andrea Schotto recensitae et locupletatae sermonibus:* V.) EVCHERII, *Lugdunensis episcopi, quae exstant, omnia pia ad sacram scripturam opuscula illustrata et recensita:* *** VI.) CLAVDII MAMERTI, *presbyteri Viennensis, de statu animae libri tres et aduersus vanos poetas, Andreas Schottus recensuit notisque illustrauit:* * VII.) VIGILII, *Tridentinorum episcopi, quae exstant, omnia, aucta et emendata. Disputatio Athanasii cum Sabellico, Photino et Ario et aduersus Eutychen libri quinque. Hiatibus in vtroque expletis et recensitis:* ** VIII.) HONORII, *Augustodunensis presbyteri, opera philosophica ac theologica, quae reperiri potuerunt, omnia, recensita et aucta, per Andream Schottum:* *** IX.) PAVLLI OROSII *liber apologeticus contra Pelagium de arbitrii libertate, ex recognitione Andreae Schotti:* * X.) ISIDORI PELVSIOTAE *epistolae, e Vaticana bibliotheca erutae*,

I 5 graece

* NICERONII *memoires tom.* XIII. p. 146.
** exstant in *bibliotheca patrum Coloniensi tom.* V. *part.* I. p. 138.
*** *ibidem* p. 543.
* *ibidem* p. 944.
** *dict. bibliothec. patrum tom.* V. *part.* 3. p. 687.
*** *ibidem tom.* XII. *part.* I. p. 929.
* *ibidem tom.* XV. p. 144.

graece cum notis *Andreae Schotti*, Antuerpiae MDCXXIII. 8. latine, *Andr. Schotto interprete*, Romae MDCXXIV. 8. graece et latine, Francofurti MDCXXIX. fol. XI.) *sancti* CYRILLI, *Alexandriae archiepiscopi, glaphyrorum libri* V. *siue commentaria in quinque libros Mosis, nunc primum graece et latine edita studio Andreae Schotti*, Antuerpiae MDCXVIII. fol.*

IACOBVS GRONOVIVS, cuius cura ac studio lucem adspexit: M. MINVCII FELICIS *Octauius, cum integris Wowerii, Elmenhorstii, Heraldi et Rigaltii notis aliorumque hinc inde collectis, qui emendationes et explicationes suas adiecit. Accedunt:* CAECILIVS CYPRIANVS *de idolorum vanitate* et IVLIVS FIRMICVS MATERNVS *de errore profanarum religionum*, Lugduni Batauorum MDCCIX. 8. **

IO. CLERICVS, cuius studio in conspectum publicum venerunt: SVLPICII SEVERI, *quae exstant, opera omnia, in duos tomos distributa, quorum prior continet ante hac edita, cum notis Ioannis Vorstii: alter epistolas, antea cum reliquis operibus nondum editas, ex recensione et cum notis Ioann. Clerici*, Lipsiae MDCCIX. 8. Quae nunc primum reliquis Sulpicii operibus additae sunt, *epistolas* BALVZIVS ac DACHERIVS pridem vulgauerant. Illustrauit illas Clericus breuibus notis; epistolas autem quintam ac sextam germanis Sulpicii Seueri monimentis iure adnumerari, de eo dubitat Clericus. Iam antea promiserat iste editionem hanc sub THEODORI GORALLI nomine: ***

SIGEBERTVS HAVERCAMPVS, cuius duo opera, huc spectantia, merito laudantur. Alterum est: Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI *apologeticus, ad codices manuscriptos et editiones veteres summa cura recognitus, castigatus, emendatus, vt et perpetuo commentario, in quo non modo variorum auctorum; sed et plura sacrae scripturae loca strictius; vel vberius explicantur, elucidantur et illustrantur*, Lugduni Batauorum MDCCXVIII. 8.* alterum autem: PAVLLI OROSII, *presbyteri Hispani, aduersus paganos historiarum*

* syllabus horum scriptorum exhibetur in NICERONII *memoires tom.* XXVI. p. 72. sqq.
** *act. eruditor. supplement. tom.* IV. p. 422.
*** *memoires de Treuoux* MDCCXIV. *nouembr.* p. 1923.
* *iournal des sauans* MDCCXIX. *iul.* p. 8.

rum libri septem, vt et apologeticus contra Pelagium de arbitrii libertate, ad fidem manuscriptorum et praesertim codicum Longobardicorum antiquissimorum bibliothecae Florentinae Mediceae sancti Laurentii, adiectis integris notis Francisci Fabricii Marcodurani et Ludouici Lautii, recensuit suisque animaduersionibus nummisque antiquis plurimis illustrauit Sigebertus Hauercampus, Lugduni Batauorum MDCCXXXVIII. 4. *

Inter *Hispanos* nonnulli studia sua ad patrum scripta ita adhibuerunt, vt ista denuo litteris describenda curarent commentariisque ac notis illustrarent; numerus autem eorum exiguus est. Locum inter eos praecipue tenent: IO. LVDOVICVS VIVES ac IO. LVDOVICVS DE LA CERDA. Ille reliquit: AVGVSTINI *de ciuitate dei libros, ad prisca venerandaque vetustatis exemplaria collatos, eruditissimisque insuper commentariis illustratos*, qui primum Basileae apud Frobenium MDXXII. lucem viderunt: deinde saepius descripti sunt. ** Hic; siue DE LA CERDA edidit: pleraque TERTVLLIANI *opera, argumentis, explicationibus ac notis illustrata*, Parisiis MDCXXIV. MDCXXX. fol. duobus tomis, ac eiusdem TERTVLLIANI librum de *pallio*, cum commentario, ad calcem eius *aduersariorum sacrorum*. ***

§. X.

Supersunt *Germani*, non omittendi, quum in hac quoque gente exstiterint, qui studia sua ad patrum ecclesiae monimenta denuo recensenda: commentariis notisque illustranda conferrent. Quae dederunt, non multa magnaque quidem volumina sunt: non singularem, si comparate loqui velimus, chartae ac litterarum splendorem prae se habent: non adparatum discrepantium lectionum, dissertationum, commentationum complectuntur; attamen non contemnenda sunt, quae ab istis accepimus: immo nonnulla merito se commendant. Inter *Germaniae* eruditos

BEA-

* *acta erudit.* MDCCXLII. p.481.

** ANTONII *bibliothec. Hispan. nou. tom.* I. p.555.

*** *ibidem* p.552.

BEATVS RHENANVS emisit in lucem TERTVLLIANI *opera*, cum scholiis, Basileæ MDXXI. fol. quæ editio iterum prodiit ibidem MDXXV. MDXXVIII. MDXXXIX. In primis Rhenani editionibus desiderantur: liber de *trinitate*, de *testimonio animæ*, de *anima*, de *spectaculis*, de *baptismo*, *Scorpiace* contra gnosticos, martyrium adspernantes, de *idololatria*, de *pudicitia*, de *ieiunio* aduersus psychicos, de *oratione* et *epistola de cibis iudaicis*, libri *ad nationes*. Adiecit Rhenanus, sine nomine auctoris, *definitiones ecclesiasticorum dogmatum*, quæ deinde GENNADIO Massiliensi tributæ sunt. Vsus est codicibus quibusdam manuscriptis:

FRIDERIC. SYLBVRGIVS, cuius studio prodierunt: IVSTINI *martyris opera*, græce et latine, Heidelbergæ apud Commelinum MDXCIII. fol. Addidit Io. Arcerii, Dau. Hoeschelii, Hieronymi Wolfii obseruationes: selectas quoque Perionii notas, vna cum iis, quæ Iacobus Billius in suis obseruationum libris ad Iustinum animaduerterat. Hæc Sylburgii editio iterum litteris descripta est Parisiis MDCXV. et MDCXXXVI. fol. Ad CLEMENTIS *Alexandrini opera*, emendanda atque illustranda, itidem industriam atque eruditionem suam adhibuit. Prodierunt ista ex recensione ac cum castigationibus SYLBVRGII, Heidelbergæ apud Commelinum MDXCII. fol. eiusdemque diuersæ lectiones et emendationes collectæ accesserunt ad CLEMENTIS *opera*, a *Daniel. Heinsio* edita, Parisiis MDCXLI. fol.

CONRAD. RITTERSHVSIVS, qui loco hoc commemorandus est ob SALVIANI *opera*, cum commentario in lucem ab ipso emissa, Altorfii MDCXI. 8. duobus voluminibus, atque aliorum simul notis aucta, Noribergæ MDCXXIII. 8. Edidit quoque primus ISIDORI *Pelusiotæ epistolarum librum quartum* cum tribus prioribus huicque libro quarto interpretationem latinam; vniuersis autem quatuor notas, indices, singularumque epistolarum argumenta adiunxit, MDCV. fol. ex officina Commeliniana.

DAVID HOESCHELIVS, de græcorum patrum scriptis atque opusculis optime meritus, quippe quæ recensuit, emendauit, illustrauit. Sunt ista: I.) *homiliæ quædam sacræ Basilii magni, Gregorii Nysseni, Gregorii Nazianzeni, Ioan-*

Ioannis Chryſoſtomi, Cyri Germani, in praecipuas anni ferias, cum fragmento Cyrilli Alexandrini, ex manuſcriptis codicibus vel nunc primum; vel emendatius edita, cum notis, Auguſtae MDLXXXVII. 8. II.) *Ioannis Damaſceni oratio graeco-latina in transfigurationem domini. Acceſſit adpendix complurium locorum Philonis, Baſilii magni, Gregorii Nazianzeni, Athenaei et aliorum auctorum, qui partim corriguntur; partim redintegrantur*, Auguſtae MDLXXXVIII. 8. III.) *oratio ſancti Gregorii, epiſcopi Nyſſeni, de filii et ſpiritus ſancti deitate*, graece, Auguſtae MDXCI. 8. IV.) *Gregorii Nazianzeni definitiones rerum ſimplices, verſibus iambicis* CCLXVII.: *cum latina proſaria verſione et notis. Anonymi definitiones, ordine alphabetico ex codice manuſcripto bibliothecae Palatinae;* Heidelbergae MDXCI. 8. V.) *Gregorii Nyſſeni opuſcula quinque:* de *profeſſione chriſtiana:* de *perfectione: anagogica vitae Moſis enarratio: contra Apollinarium:* de *fide, graece primum edita*, Lugduni Batauorum MDXCIII. 8. VI.) *Ioannis Chryſoſtomi oratio in diem natalem ſeruatoris noſtri ieſu chriſti, edita nunc primum ex bibliotheca Auguſtana*, Auguſtae MDXCIV. 8. VII.) *Gregorii Nazianzeni arcana; ſiue de principiis verſus* CCCCLXXXII. *et alia quaedam. Graece ex bibliotheca Auguſtana*, Lugduni Batauorum MDXCVIII. 8. VIII.) *Maximi martyris myſtagogia, ex codice manuſcripto reipublicae Auguſtanae et Maximi Margunii graece nunc primum edita, cum interpretatione latina*, Gentiani nimirum Herueti. Eiusdem *Maximi definitiones, integritati reſtitutae*, Auguſtae MDXCIX. 8. IX.) *Ioannis Chryſoſtomi de ſacerdotio libri ſex, graece et latine, Iacobo Ceratino et Germano Brixio interpretibus, ex emendatione et cum notis*, Auguſtae MDXCIX. 8. X.) *Ioannis Chryſoſtomi contra iudaeos homiliae ſex, graece et latine, cum notis*, Auguſtae MDCII. 8. XI.) *Origenis contra Celſum libri* VIII. *et Gregorii thaumaturgi panegyricus in Origenem, graece, cum verſione latina ſubiuncta Sigismundi Gelenii ac notis*, Auguſtae MDCV. 4. XII.) *vita ſancti Antonii eremitae, ab Athanaſio graece ſcripta, cum latina interpretatione et notis*, Auguſtae MDCX. 4.

ANDREAS RIVINVS, cuius cura ac ſtudio lucem viderunt: *duum Victorinorum, Petauionenſis et Afri, ſancta reliquiae, cum notis*, Lipſiae MDCLIII. 8. *Q. Septimii Florentis Tertulliani opera poetica omnia cum animaduerſionibus, iunctis poema-*

poematis, quae Caecilii Cypriani esse, perhibentur, Lipsiae MDCLIII. 8. *Dracontii Hispani libellorum biga, quorum prior hexaëmeri titulo pridem; sed mutilus, heroico metro; alter elegiaco prodiit, nouis notis aucti et illustrati*, Lipsiae MDCLIII. 8. *Damasi* I. *pontificis maximi carmina sacra, cum notis*, Lipsiae MDCLIII. 8. Praeterea curauit, vt in conspectum publicum venirent: *psalmi, hymni et carmina sacra Gallicorum scriptorum episcoporum, Drepanii Flori, Theodulphi et Ionae Aurelianensium, Modoini Hedui, Laidradi et Agobardi Lugdunensium, cum notis*, Lipsiae MDCLIII. 8. item *Dracontii et Eugenii Toletani carmina sacra*, Lipsiae MDCLIII. 8.

IO. WEITZIVS, quem commemoro ob AVRELII PRVDENTII CLEMENTIS *opera*, ab ipso edita, cum omnium doctorum virorum, quotquot in Prudentium scripserunt, notis, scholiis atque obseruationibus glossisque veteribus. Animaduersionibus his variorum et suas Weitzius adiecit:

CASPAR BARTHIVS, qui varia scriptorum ecclesiasticorum monimenta euulgauit iisque lucem adtulit. Sunt ista: *Phaebadii liber contra Arianos, cum animaduersionibus*, Francofurti MDCXXIII. 8. AENEAS *Gazaeus et Zacharias Mitylenaeus, philosophi christiani, de immortalitate animae et mortalitate vniuersi, cum animaduersionibus*, Lipsiae MDCLIII. 4. *Claudiani Ecdicii Mamerti de statu animae libri* III. cum *Andreae Schotti notis et emendationum rationibus ex scriptis codicibus; item Gregorii thaumaturgi libello de anima, incertique philosophi christiani celebribus opinionibus*. Ad haec accesserunt: *Hermae pastor, cum animaduersionum libro Casparis Barthii, itemque Paciani, episcopi Barcinonensis, paraeneticus ad poenitentiam*, Cygneae MDCLV. 8. Scripsit etiam BARTHIVS *notas in Optatum Mileuitanum*, quae isti, Parisiis MDCLXXIX. fol. et Antuerpiae MDCCII. fol. edito, adiunctae sunt:

CHRISTIANVS DAVMIVS, cuius mentionem facio ob nonnulla scripta, ab ipso denuo in lucem emissa. In numero illorum sunt: *diuorum patrum homiliae in festum natiuitatis christi*, Cygneae MDCLXX. 8. in quo volumine coniunctim habentur: Basilii magni, Gregorii Nazianzeni, Ambrosii, Augustini, Petri Chrysologi, Leonis magni, Fulgen-

gentii atque aliorum homiliæ ac meditationes in memoriam nati seruatoris. Curauit quoque Daumius, vt HIERONYMI, theologi græci, *dialogus de sancta trinitate*, antea a *Federico Morellio* græce ac latine editus, Parisiis MDCXII. 8. denuo describeretur, atque addidit GENNADII *scholarii*, patriarchæ Constantinopolitani, *dialogos de via salutis humanæ* eiusdemque *confessionem fidei* ad Agarenos et *orationem ad vnum et trium personarum deum*, omnia græce et latine; præterea autem MARTINI I. episcopi Turonensis, *professionem fidei de trinitate*, Cygneæ MDCLXXVII. 8. Exstat etiam HIERONYMI huius *dialogus christiani cum iudæo*, itidem a Daumio editus, Cygneæ MDCLXXX. 8. qui et præclare meritus est de BENEDICTI PAVLLINI *Petricarii*; siue *Petricoriæ*, *Petricordii libris sex de vita sancti Martini*, carmine heroico scriptis. Recensuit illos: notis variorum, Francisci Iureti, Caspar. Barthii, Io. Frideric. Gronouii suisque illustrauit atque adiunxit non solum PAVLLINI huius *carmen ad Nepotulum* et *epigramma*, basilicæ Martini apud Turones inscriptum; sed etiam TERTVLLIANI *carmen de Iona et Niniue*, et PAVLLINI *Pellæi eucharisticon*, Lipsiæ MDCLXXXI. 8.*

IO. GEORG. PRITIVS, cuius cura ac studio prodierunt: MACARII *Aegyptii opera*, primum *homiliæ*, Lipsiæ MDCXCVIII. 8. deinde etiam *opuscula nonnulla* eaque de *custodia cordis*: de *perfectione in spiritu*: de *oratione*: de *patientia et discretione*: de *eleuatione mentis*: de *caritate* ac de *libertate mentis*, item *apophthegmata Macarii*, a *Petro Possino* ac *Io. Baptista Cotelerio* edita, *relatioque atque excerpta de Macario* ex Hieronymo, Palladio ac Cassiodoro, ibidem MDCXCIX. 8. Pritius curauit, vt sermo græcus adcurate exhiberetur, simulque interpretationem latinam emendauit.**

CHRISTOPHOR. CELLARIVS, cuius cura in lucem prodierunt: I.) LVCII COELII; *siue* CAECILII LACTANTII FIRMIANI *opera omnia, quæ exstant, cum adnotationibus*, Lipsiæ MDCXCVIII. 8. ad quæ studiose recensen-

* LVDOVICI *histor. rectorum et gymnasior. part.* III. p. 116. ITTIGII *tractatus de bibliothecis et catenis patrum* p. 722.

** *acta eruditor.* MDCXCVIII. p. 487.

sienda vsus est sex codicibus manuscriptis: * II.) MINVCII FELICIS *Octauius et* COECILII CYPRIANI *de vanitate idolorum liber, cum notis*, Halae MDCXCIX. 8. vbi praefatus est de varia vtilitate, quae a scriptoribus ecclesiasticis purae latinitatis, si isti in scholis christianis legantur, exspectanda sit: ** III.) AVRELII PRVDENTII CLEMENTIS *quae exstant, cum adnotationibus et indicibus copiosioribus rerum et verborum*, Halae MDCCIII. 8. *** IV.) COELII SEDVLII, *poetae inter christianos veteres elegantissimi, mirabilium diuinorum libri, paschale carmen dicti, et hymni duo, ex manuscriptis codicibus recensiti et adnotationibus illustrati*, Halae MDCCIV. 8. * quae editiones Cellarii eleganter atque adcurate descriptae: breuioribus notis atque indicibus rerum ac verborum instructae, multum se commendarunt:

THOMAS ITTIGIVS, qui iuris publici fecit: *bibliothecam patrum apostolicorum graeco-latinam, qua continentur:* I.) CLEMENTIS *romani prior et posterior ad Corinthios epistola:* II.) IGNATII *epistolae septem genuinae, quibus eiusdem interpolatae et spuriae epistolae; nec non acta Ignatiani martyrii accedunt:* III.) POLYCARPI *epistola ad Philippenses, cui praeter fragmenta Polycarpi, ecclesiae Smyrnensis de Polycarpi martyrio epistola integra adiungitur.* Praemissa est dissertatio de patribus apostolicis, Lipsiae MDCXCIX. 8. Edidit praeterea: CLEMENTIS *Alexandrini operum supplementum*, Lipsiae MDCC. 8. quo exhibentur: CLEMENTIS liber, *quis diues salutem consequi possit?* graece et latine, cum notis *Francisci Combefisii:* eiusdem *adumbrationes in epistolas aliquot catholicas ac fragmenta.* Additus est: *fasciculus obseruationum miscellanearum, ad historiam ecclesiasticam et patrologiam spectantium*, de concilio apostolorum, in quo immaculata beatae virginis Mariae conceptio decreta perhibetur:

* *acta erudit.* MDCXCVIII. p. 535.
** *acta erudit.* MDCXCIX. p. 246.
*** BERNARDI *nouuelles de la republiqu. des lettres* MDCCIV. *ianuar.* p. 109. *iournal des sauans* MDCCIV. *februar.* p. 172. *acta erudit.* MDCCIII. p. 154.
* *acta erudit.* MDCCIV. p. 108. *iournal des sauans* MDCCV. *mai.* p. 523.

[illegible]

[illegible] MA[illegible] [illegible] [illegible]
ri Mamertorum [illegible] de origine
Q. Iulii Hilariani expositio de [illegible]
codice Taurinensi, Parisiis [illegible]
n publicum transiuit. [illegible]
fragmenta anecdota, ex bibliotheca [illegible]
versione ac notis duabusque dissertatio-
ne et consecratione eucharistiae, item
o. Ernesti Grabii et dissertatione de [illegible]
Hagae comitum MDCCXV. 8. ***

FABRICIVS, cui debemus: *sancti Hip-*
rtyris, opera, non antea collecta et partim
scriptis in lucem edita. graece et latine,
. fol. Multa variaque accesserunt, quae
clare ornant, nimirum: virorum doctorum
[illegible]uersiones ac praeter aliorum commenta-
um paschale sancti martyris, tabula [illegible]
, dissertationes integrae virorum claris-
Blanchini et Io. Vignolii neque [illegible]
Philippi a Turre scriptis [illegible]
pectantia: praeterea adpendix [illegible]

p. 451. *monatliche auszuge* [illegible]
[illegible] *ancienne et modern*, [illegible]
CCXII. *decembr*. [illegible]
. 253. *acta erudit*. [illegible]
CCXV. *nouembr*. [illegible]
[illegible]

ad
o-
opt.
di-
ad-
ne.
au
o

rum dubiorum supposititiorumque; nec non quæcumque reperiri potuere ex lucubrationibus Hippolyti iunioris Thebani. Prodiit et HIPPOLYTI, *episcopi et martyris, volumen* II. *inedita hactenus nonnulla illius complexum, græce alia cum latina interpretatione: alia arabice, litteris descripta syriacis, ex catena in pentateuchum manuscripta bibliothecæ Bodleianæ cum versione Ioann. Gagnierii. Accedit spicilegium patrum quorumdam aliorum tertii a christo nato seculi atque in hoc Leonis Allatii diatriba de Methodiis ac Methodiorum scriptis et Claudii Salmasii commentarius inchoatus in Arnobium, nunc primum editus: denique adpendicis loco Chalcidius in Timæum Platonis philosophi, emendatus et notis illustratus*, Hamburgi MDCCXVIII. fol. * Referri et huc possunt: EVSEBII *Cæsareensis proœmium et capita priora demonstrationis euangelicæ, quæ in editionibus hactenus desiderantur*, quæ ex bibliotheca Walachiæ principis, Ioannis Nicolai, Alexandri f. Maurocordati sumta et latine reddita, Fabricius itidem iuris publici fecit, ** meritoque adnumeratur: PHILASTRII, *episcopi Brixiensis, de hæresibus liber, cum emendationibus et notis Fabricii*, Hamburgi MDCCXXI. 8. ***

IO. CHRISTOPHOR. WOLFIVS, a quo in lucem editi sunt: THEOPHILI, *episcopi Antiocheni, libri* III. *ad Autolycum, græce ad fidem codicis manuscripti Bodleiani et ex parte regii Parisiensis denuo recogniti et pluribus in locis castigati, versione latina, frequenter emendata notisque tum alio-*

* *acta eruditor.* MDCCXVI. p. 441. MDCCXVIII. p. 442. *memoires de Treuoux* MDCCXVII. *febr.* p. 255. MDCCXX. *februar.* p. 218. *iournal des sauans* MDCCXVI. *decembr.* p. 636. MDCCXIX. *ianuar.* p. 98. *deutsche acta eruditor. volumin.* IV. p. 400. *volumin.* V. p. 744. *neue hällische bibliothec volum.* VI. p. 34.

** præmissa sunt FABRICII *delectui argumentor. et syllabo scriptorum de veritate religionis christianæ.*

*** CLERICI *bibliotheque ancienne et moderne part.* XVII. p. 197. *nachricht von den büchern in der stollischen biblioth. volum.* I. p. 792. Liber hic cum Fabricii notis posthumis, variis lectionibus ex manuscripto codice Corbeiensi et Galeardi spicilegio ad Fabricii notas habetur in QVIRINI *collection. veter. patrum eccles. Brix.* p. I. Brixiæ MDCCXXXVIII. fol.

aliorum; *tum suis instructi*, Hamburgi MDCCXXIV. 8. Adiungi quoque possunt eiusdem *anecdota graeca sacra et profana*, quae veluti in transitu iam memorasse sufficiat; postea autem illa proprio loco vberius enarrabo:

IO. LVDOLPH. BVNEMANN, iam memoratis adiungendus ob praeclaram editionem Lactantii, quam in lucem emisit, hac inscriptione: LVCII COELII; SIVE CAECILII LACTANTII FIRMIANI *opera omnia*, *quae exstant*, *cum notis integris Christ. Cellarii et selectis*; *aut excerptis Erasmi*, *Betuleii*, *Mich. Thomasii*, *Isaei*, *Buchneri*, *Gallaei*, *Sparkii*, *Walchii*, *Heumanni*, *Baluzii*, *Nourrii*, *Nic. Heinsii*, *Graeuii*, *Miegii*, *Mastrichtii*. Addidit integram *epitomen*, a Pfaffio editam, eiusdem auctiores varias lectiones et notas, discrepantes quoque scripturas libri de *mortibus persequutorum*. Omnia, vti itidem titulus habet, ex maximo manuscriptorum et editionum adparatu recensuit et notis criticis vberrimoque nouo indice latinitatis instruxit, Lipsiae MDCCXXXIX. 8. *

CHRISTOPHORVS AVGVST. HEVMANNVS, qui itidem vulgauit: LACTANTII *opera omnia*, *emendata et illustrata*, *cum adnotationibus criticis Michael. Thomasii et Christophor. Cellarii*, Goettingae MDCCXXXVI. 8. **

IO. LVDOVICVS SCHVLZE, qui curam adhibuit ad THEODORETI *opera* denuo in lucem emittenda. Prodiit tomus primus, inscriptione hac: *Theodoreti*, *episcopi Cyri*, *opera omnia ex recensione Iacobi Sirmondi*, *denuo edidit*, *graeca e codicibus locupletauit*, *antiquiores editiones adhibuit*, *versionem latinam recognouit et variantes lectiones adiecit Io. Ludou. Schulze*, Halae MDCCLXIX. 8. Haud quidquam neglexit Schulzius, quod ad editionem hanc ornandam ac commendandam pertinere putauit suamque eruditionem atque industriam non mediocrem satis probauit. Dissertationem de vita et scriptis Theodoreti praemisit.

Germani non solum ipsis patrum scriptis emendandis, illustrandis atque ad vsum publicum transferendis studia

 sua

* *acta erudītor.* MDCCXLI. p. 103. *samlung von alten und neuen theolog. sachen*, 1744. p. 440.

** *acta eruditorum* MDCCXXXVII. p. 255.

ſua addixerunt; ſed curarunt quoque, vt iſta, apud exteras nationes iam edita, ad exempla eorum denuo deſcriberentur. Factum hoc eſt, licet non ſemper; nonnumquam tamen, auctoritate Friderici I. ducis Gothani ſumtuque variorum bibliopolarum, inprimis Mauritii Georgii Weidmanni. In titulo editiones hæ *Coloniæ* præ ſe habent; qui locus autem fictus eſt, quum illæ præcipue Lipſiæ in lucem prodierunt: quædam etiam Francofurti ad Mœnum ac Vitembergæ. Non omnes præ ſe ferunt adcurationem. Quorum monimenta ita lucem viderunt, in eorum patrum numero ſunt: Iuſtinus martyr, Clemens Alexandrinus, Origenes, Euſebius, Gregorius Nazianzenus, Epiphanius, Chryſoſtomus, Athanaſius, Hieronymus.

§. XI.

Patrum eccleſiæ monimenta ita edita ſunt, vt illa non ſolum vniuerſa coniunctim lucem adſpicerent; ſed etiam eorum ſingularia ſeparatim in conſpectum publicum venirent, latinorum pariter ac græcorum auctorum. Qui ad editiones generis huius curandas ſe contulerunt, laudabili labore illi perfuncti ſunt. Præbent enim iſtæ commodiorem ac frequentiorem vſum ſcriptorum, quæ antiquiores chriſtianorum doctores reliquerunt. Latinorum patrum varia ſcripta ſeparatim in lucem prodierunt:

TERTVLLIANI libri duo *ad nationes*, quos ex codice Agobardi primus edidit notisque illuſtrauit *Iacobus Godofredus*, Geneuæ MDCXXV. 4. libellus de *oratione* integrior, cum notis *Guidonis Panciroli* et *Ludouici Antonii Muratorii:** liber de *præſcriptionibus aduerſus hæreticos:* ſcholiis ac commentario illuſtratus cura *Chriſtiani Lupi*, Bruxellis MDCLXXV. 4. et antea ibidem ſeparatim editus cum notis *Iacobi Pamelii*, Coloniæ MDXCIV. *apologeticus*, cum commentario *Sigeberti Hauercampi*, Lugduni Batauorum MDCCXVIII. 8. quam editionem iam antea recenſui: liber de

* eſt in MVRATORII *anecdotor. latinor. tomo* III. p. I.

de *pallio*, cum commentario *Claudii Salmasii*, Parisiis MDCXXII. 8. Lugduni Batauorum MDCLVI. 8.

CYPRIANI *epistolae*, separatim in lucem emissae a *Luca Friderico Reinharto*, atque inscriptione hac instructae: *sancti Caecilii Cypriani, Carthaginiensis episcopi ac tandem martyris et aliorum quorumdam ad ipsum, vel in simili caussa scriptae epistolae* LXXXIII. *ordine Pameliano locatae, ex editione Goulartiana in sectiones diuisae, et cum sancti Augustini ad Cypriani argumenta de baptismo haereticorum responsionibus, suo loco subiunctis, variis etiam Pamelii, Rigaltii aliorumque lectionibus et coniecturis, vt et Gratiani in decreto, Lombardi in libris sententiarum ac Thomae Aquinatis in summa theologiae allegationibus, in margine notatis et aliquot denique vtilibus indicibus*, Altdorfii MDCLXXXI. 4. * Separatim quoque lucem viderunt cura *Ieremiae Stephani* libri CYPRIANI de *bono patientiae*, cum notis, Oxoniae MDCXXXIII. 8. liber de *vnitate ecclesiae*, itidem cum adnotationibus ac cum *Augustini* libro eiusdem argumenti, Helmstadii MDLVII. 8. praemissa Georgii Calixti introductione. Praeterea vulgauit *Bartholomaeus Francus* separatim CYPRIANI libellum de *mortalitate*, cum notis, Ienae MDCLXXXII. 12. liber autem de *idolorum vanitate* saepius editus est cum Minucio Felice:

LACTANTII liber de *opificio dei*, cum *Erasmi* scholiis, Basileae MDXXIX. 8. cum notis *Io. Wilichii*, Argentorati MDXLII. 8. ac cura *Georg. Ludou. Goldneri*, cum vita Lactantii et iudiciis eruditorum, Gerae MDCCXIV. 8. item liber de *mortibus persequutorum*, qui solus sine reliquis Lactantii libris, non semel; sed iterum iterumque ad publicum vsum translatus est. Prodiit enim ille cum breuibus scholiis *Ioann. Felli*, Oxoniae MDCLXXX. 12. cum notis *Io. Columbi* ad Gisbertum Cuperum, Aboae MDCLXXXIV. 8. ** cum adnotationibus variorum, Stephani Baluzii, Gisberti Cuperi, Io. Columbi, Thom. Spark, Nicolai Toinardi, Io Georg. Graeuii, Thom. Gale, Eliae Boherelli, cumque HENRIC. DODWELLI *dissertatione de ripa striga et* THEOD. RVI-

* IO. FABRICII *histor. bibliothec. part.* IV. p. 113.

** BAELII *nouuell. de la republiqu. des lettres* MDCLXXXV. *aug.* p. 631. *acta erud.* MDCLXXXV. p. 584.

RVINARTI *præfatione ad acta martyrum*, ſtudio *Paulli Baudri*, Traiecti ad Rhenum MDCXCII. 8.* cum notis *Nicolai Nourrii*, Pariſiis MDCCX. 8. qui autem negat, Lactantium libri huius auctorem eſſe. **

AMBROSII de *officiis libri tres*, quos ſeparatim edidit *Michael Færtſchius* ac commentationem copioſam adiecit, loco manuductionis ad philoſophiam moralem et iurisprudentiam naturalem et chriſtianam veterum eccleſiæ doctorum, Stutgardiæ MDCXCVIII. 8. poſtquam ſcriptum hoc ſeparatim iam prodierat Pariſiis MDIV. 4. ac cum præfatione *Bœcleri*, Argentorati MDCXLVI. 12. Eodem modo lucem adſpexerunt: AMBROSII *libelli; ſiue epiſtolæ contra relationem Symmachi, pro ara victoriæ erigenda contendentis, ad Valentinianum imperatorem*, Baſileæ MDXLIX. 8. ac cum notis *Iureti*, Pariſiis MDLIV. 4. quæ et locum obtinuerunt inter reliquas Ambroſii epiſtolas; item opuſculum de *virginitate*, Romæ MDLXII. ac quædam alia; quæ autem inter germana Ambroſii monimenta haud referri poſſunt:

HIERONYMI liber de *viris illuſtribus; ſiue de ſcriptoribus eccleſiaſticis*, quem primus edidit ſeparatim cum græca interpretatione *Eraſmus*, Baſileæ MDXXIX. 4. Num græca illa interpretatio *Sophronii* nomen vere præferat; nec ne, pro certo haud adfirmandum eſt. Liber ipſe hic iterum iterumque prodiit non ſolum in quibusdam Hieronymi operum editionibus; ſed etiam in voluminibus, quibus varii auctores de ſcriptoribus eccleſiaſticis coniunctim exhibentur. Referri et huc debent: HIERONYMI *epiſtolæ*, ſeparatim editæ per Petrum Schefferum, Moguntiæ MCCCCLXX. fol. ac Lugduni per magiſtrum Nicolaum de Benedictis MDXIII. fol.

AVGVSTINI varia ſcripta, quæ, ab aliis eiusdem monimentis ſeparata, in lucem exierunt. In illorum numero ſunt: 1.) *con-*

* *acta eruditor.* MDCXCIII. p. 124.

** CLERICI *bibliotheque. ancienne et moderne tom.* VI. p. 431, *iournal des ſauans* MDCCX. *ſeptembr.* p. 312. *memoires de Treuoux* MDCCXI. *ianuar.* p. 5. *hiſtory of the works of the learned*, MDCCX. p. 584.

confessionum libri XIII. editi cura *H. Sommalii*, Duaci MDCVII. 8. Antuerpiae MDCCXL. 8. cum notis capitumque argumentis studio *Henrici Wagnerecci*, Dilingae MDCXXXI. 12. ac saepius: II.) de *doctrina christiana libri* IV. *de fide et symbolo vnus*, cum VINCENTII *Lerinensis commonitorio*, quos *Georgius Calixtus* ad vsum publicum transtulit ac copiose praefatus est de argumentis horum librorum deque traditione ecclesiastica, Helmstadii MDCXXIX. 8. et iterum MDCLV. 4. * III.) libri de *ciuitate dei* contra paganos, separatim saepe litteris descripti, iam prima typographiae aetate seculoque quinto ac decimo. Memorantur editiones: Romana MCCCCLXVIII. fol. Veneta MCCCCLXX. fol. Moguntina MCCCCLXXV. Neapolitana MCCCCLXXVII. ac cum adnotationibus *Thomae Valois* et *Nicolai Triueth*, Friburgi MCCCCXCIV. aliaeque similis generis. Separatim quoque prodierunt cum commentariis, inprimis *Io. Ludouici Viuis* ac *Leonardi Coquei*, Parisiis MDCLI. fol. Hamburgi MDCLXI. 4. ** IV.) *sancti Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, et aliorum quorumdam ad ipsum; vel eius caussa scriptae epistolae* CCLXXVIII. *cum adpendice suppositiitiarum, variis lectionibus aliisque marginalibus et indicibus vtilissimis*, quas separatim in lucem protulit *Lucas Fridericus Reinhartus*, Altorfii MDCLXVIII. 4. *** Epistolis his Augustini, tamquam supplementum, addi potest: *sancti Augustini, episcopi Hipponensis, ad Optatum, episcopum Mileuitanum, de natura et origine animae epistola secunda. Accessit eiusdem sancti Augustini epistola de poenis paruulorum, qui sine baptismo decedunt, scripta ad Petrum et Abraham. Prodeunt nunc primum ex bibliotheca liberae et exemtae ordinis sancti Benedicti inferioris Austriae abbatiae Gottwicensis*, Viennae MDCCXXXIII. fol. * V.) liber de *haeresibus ad Quod Vult Deum*, qui separatim in lucem exiit cura *Lamberti Danai* cum erudito commentario atque accessio-

* FABRICII *histor. bibliothec. part.* IV. p. 114. CRENII *animaduers. historicar. et philologicar. part.* IV. p. 208.

** FABRICII *syllab. scriptor. de veritate religion. christian.* p. 243.

*** IO. FABRICII *histor. bibliothec. part.* IV. p. 117.

* *acta eruditor.* MDCCXXXIV. p. 156. *bibliothequ. raisonnée tom.* XII. p. 420.

cessionibus hæresium ab orbe condito ad constitutum papismum et mohametismum, earumque, quæ ab Augustino prætermissæ sunt, Geneuæ MDLXXVI. MDLXXVIII. MDLXXX. MDXC. 8. ac studio *Gebhardi Theodori Meieri*, Helmstadii MDCLXXIII. 4. quæ editio vitiosa est. Exiit etiam liber hic cum VINCENTII *Lerinensis commonitorio*, Cantabrigiæ MDCLXXXVII. 12.* VI.) *libri duo de adulterinis coniugiis ad Pollentium*, editi *cum notis iuris consulti celeberrimi, quibus dogma ecclesiæ de matrimonii dissolutione illustratur*, Ienæ MDCXCVIII. 4. Iure consultus, cuius notæ accesserunt, *Io. Schilterus* est; adnotationes autem illius *Georg. Schubartus* cum præfatione iuris publici fecit: ** VII.) *enchiridion ad Laurentium; siue de fide, spe et caritate liber vnus*, cura *Lamberti Danæi*, Geneuæ MDLXXV. 8. ac cum præfatione *Adami Rechenbergii*, Lipsiæ MDCCV. 12.

Græcorum quoque patrum scripta varia, vti latinorum, separatim in lucem exierunt, quorum nonnulla, quæ hoc comprobant, adducam. Spectant huc:

IVSTINI *martyris* monimenta, eaque: *apologia prima*, Oxoniæ MDCC. 8. et *secunda pro christianis*, cum quibusdam aliis Iustini huius scriptis, Oxoniæ MDCCIII. 8. quarum illam *Grabius*; hanc autem *Hutchin* edidit; item *dialogus cum iudæo Tryphone*, cum variorum notis in lucem emissus studio *Samuel. Iebbii*, Londini MDCCXIX. 8. de quibus libris iam supra disserui:

ORIGENIS *libri* VIII. *contra Celsum*, philosophum Epicureum, pro veritate religionis christianæ, quod opus primus græce ex codicibus manuscriptis cum notis vulgauit *Dauid Hœschelius*, Augustæ Vindelicor. MDCV. 4. atque addidit cum GREGORII *thaumaturgi orationem in Origenem*; tum ad calcem libri versionem *Gelenii*. Sequuta est præstantissima editio, quam industriæ *Guil. Spenceri* debemus. Prodiit illa coniunctim cum ORIGENIS *philocalia*: cum notis HOESCHELII in *libros contra Celsum* et IO. TA-

RINI

* *bibliothec. theolog.* nostræ *tom.* III. p. 744.

** *acta eruditor.* MDCXCVIII. p. 339. IO. FABRICII *histor. biblioth. part.* IV. p. 119.

RINI in *philocaliam*, quibus Spencerus et ſuas adnotationes adiunxit, Cantabrigiæ MDCLVIII. et MDCLXXVII. 4. Quam iam memoraui, ORIGENIS *philocalia*, *de obſcuris ſacra ſcriptura locis, a ſanctis patribus, Baſilio magno et Gregorio theologo, ex variis Origenis commentariis excerpta*, primum græce cum latina interpretatione notisque lucem adſpexit ſtudio *Ioann. Tarini*, Pariſiis MDCXIX. 4. Acceſſerunt: ZACHARIAE *ſcholaſtici de mundi opificio contra philoſophos diſputatio:* ANASTASII *Sinaita de hominis ad imaginem et ſimilitudinem dei creatione et celebres opiniones de anima.* Addi poteſt: ORIGENIS libellus de *oratione*, *huc vsque ineditus*, Oxoniæ e theatro Sheldoniano MDCLXXXVI. 12. * quam editionem iterum litteris deſcribendam curauit, vna cum latina verſione, non vno loco emendata, notisque ac cum MARCI DIADOCHI *ſermone contra Arianos*, primum nunc edito, verſione et notis illuſtrato, *Io. Rodolfus Wetſtenius*, Baſileæ MDCXCIV. 4. Omitto ORIGENIS *dialogum contra Marcionitas; ſiue de recta in deum fide*, quem iam memoratus *Wetſtenius* primus græce iuris publici fecit atque addidit: *exhortationem ad martyrium* ac *reſponſum ad Africani epiſtolam de hiſtoria Suſanna*, Baſileæ MDCLXXIV. 4. Qamuis enim *dialogus* hic a multis Origeni tribuitur recteque hoc fieri, Wetſtenius probare adnititur; rationes tamen grauiores ſunt, propter quas adfirmatur, Origenem haud auctorem eſſe dialogi huius. Idem dicendum eſt de *philoſophumenis*, quæ itidem ſub *Origenis* nomine edita ſunt:

EVSEBII, *epiſcopi vulgo Alexandrini*, *oratio de die dominica*, Lipſiæ MDCCXX. 4. quam græce ex manuſcriptis edidit, latine vertit et adnotationibus, potiſſimum ad ſacra publica veteris eccleſiæ ſpectantibus, illuſtrauit *Io. Guil. Ianus*. **

BASILII *magni* varia ſcripta, quæ itidem ſeparatim deſcripta in conſpectum publicum venerunt. Inter illa locum habent: 1.) homilia de *ieiunio*, græce edita Helmſtadii

* *acta eruditor.* MDCLXXXVI. p. 575.

** *acta eruditor.* MDCCXX. p. 323.

ſtadii MDCLXVI. 4. II.) homilia de *ieiunio* ſecunda, quæ prodiit græce cum prima Louanii MDLXIII. 4. Pariſiis MDLXXIX. 8. atque ex interpretatione *Eraſmi*, Friburgi MDXXXII. et ex *Petri Galeſinii* verſione Romæ MDLXXXVII. 4. et Monachii MDCXIII. 12. III.) homilia de *ira;* ſiue *aduerſus iraſcentes*, quæ græce ac latine in lucem exiit Pariſiis MDLXXXVII. IV.) *encomium in ſanctos* XL. *martyres*, quod iuris publici fecerunt: *Gerardus Voſſius* cum notis ac noua interpretatione latina, Moguntiæ MDCIV. 4. * et *Simon Stenius*, Heidelbergæ MDCXIV. 8. V.) homilia in *natalem chriſti*, in lucem prolata græce cum aliis Louanii MDXXXVII. ac cura *Dauid. Hæſchelii*, Auguſtæ Vindelicorum MDLXXXVII. 8. VI.) *ſermones* XXIV. *morales*, a Simeone magiſtro et logotheta ex Baſilii ſcriptis excerpti atque editi primum græce, Pariſiis MDLVI. 8. deinde a *Simone Mailleo* translati in latinum ſermonem, ibidem MDLVIII. 8. atque vtraque lingua cum noua interpretatione *Stanislai Ilouii*, Francofurti MDXCVIII. et MDCXI. 8. VII.) oratio de *humana chriſti generatione*, *græce et latine*, *ex recenſione Iuliani Garnier*, *in ſectiones primum deſcripta*, *noua verſione*, *argumento et notulis macta*, a *Io. Benedict. Carpzouio* edita, Helmſtadii MDCCLVII. 4. ** VIII.) oratio de *gentilium libris cum fructu legendis*, quæ propter præſtantiam atque vtilitatem ſuam ſæpiſſime ſeparatim in lucem prodiit, græca ac latina lingua cumque notis ac variis lectionibus. Præter alios, quos prætereo, doctiſſimi viri laudabilem induſtriam ad illam recenſendam adhibuerunt. Princeps eorum eſt *Hugo Grotius*, qui ſtudia ſua in eo poſuit, vt Baſilii orationem hanc noua interpretatione ornaret: locis quibusdam emendaret ac PLVTARCHI librum de *legendis poetis* præmitteret, Pariſiis MDCXXIII. 4. Cum eadem verſione oratio hæc Baſilii Plutarchique adductus liber vt denuo lucem viderent, *Io. Potterus* curauit atque ad finem voluminis varias diſcrepantes ſcripturas ac

* in *miſcellaneis ſanctorum aliquot patrum græcorum et latinorum*, quæ GREGORII *thaumaturgi operibus* addita ſunt p. 75.

** *acta eruditor.* MDCCLIX. p. 35.

ac breuiores animaduersiones adiecit, Oxoniae MDCXCIV. 8. Editio haec iterum descripta est cum nouis atque eruditis notis *Io. Henrici Maii* filii, Francofurti MDCCXIV. 4.

GREGORII *Nysseni* monimenta, separatim edita, in manibus eruditorum sunt, quae nunc sequuntur: I.) *epistola ad sororem Eustathiam, Ambrosiam filiamque Basilissam*, quam primus *Isaacus Casaubonus* graece cum interpretatione sua ac notis vulgauit, Parisiis MDCVI. 8. Hanouiae MDCVII. 8. II.) *epistola de iis, qui adeunt Hierosolyma*, quam separatim cum latina versione ac notis et diatriba duplici de peregrinationibus religiosis et de altaribus sacrificiisque christianorum edidit *Petrus Molinaeus*, Parisiis MDCV. et Hanouiae MDCVII. 8. Adiunxit quoque IO. HENR. HEIDEGGERVS epistolam hanc graece ac latine dissertationi suae de *peregrinationibus religiosis*, atque aduersus Gretserum defendit, Tiguri MDCLXX. 8. III.) *oratio de sancto et salutifero paschate*, cum versione *Ioachimi Camerarii*, Lipsiae MDLXIII. 8. ac cum interpretatione eiusdem *Camerarii* atque altera *Henrici Oelschlegelii* huiusque notis philologicis ac theologicis in tironum vsus adornata, Dresdae MDCXXVI. 8. IV.) *vita Mosis*, mystice enarrata, quae conuersa est studio *Georgii Trapezuntii* ac separatim prodiit Viennae ac Basileae MDXXI. 4. ac cum aliis quibusdam Nysseni opusculis cumque notis *Dauidis Hoeschelii*, Lugduni Batauorum MDXCIII. 8. V.) de *psalmorum inscriptionibus* libelli duo, cum *Iacobi Gretseri* interpretatione, Ingolstadii MDC. MDCXVII. 4. IV.) orationes duae de *pauperibus caritate complectendis*, quarum priorem *Iacobus Gretserus* primus graece iuris publici fecit ac *Zini* interpretationem addidit, Ingolstadii MDCXVII. 4. posterior autem lucem vidit graece Augustae Vindelicorum MDLXXXVII. 8. cura *Hoeschelii* ac cum *Zini* versione, Venetiis MDLXXIV. 8. VII.) orationes duae de *occursu domini nostri* et de *deitate filii ac spiritus sancti*, graece ac latine, Coloniae MDLXVIII. VIII.) *epistola contra Apollinarium*, latine, Ingolstadii MDCIV. 4. IX.) *epistola canonica*, cum quibusdam aliis, inprimis poenitentialibus notisque *Antonii Augustini*, Venetiis MDLXXXIV. 4. MDLXXXV. 8.

X.)

X.) *sermo magnus catecheticus*, quem vertit *Petrus Morellus*, Parisiis MDLXVIII. 8. XI.) liber de *virginitate*, quem latine reddidit *Petrus Galesinius*, Romae MDLXII. 4. Praeterea eumdem cum interpretatione sua atque adnotationibus ad vsum publicum transtulit *Ioannes Liuensius*, Antuerpiae MDLXXIV. 4. XII.) *dialogus de anima et resurrectione*, qui est Nysseni de immortalitate animae liber, latine, *Daniele Augentio* interprete, editus, Parisiis MDLVII. 8. XIII.) liber de *perfectione et qualem oporteat esse christianum*, graece primum Venetiis MDLXXIV. 8. deinde Lugduni Batauorum MDXCIII. 8. latine MDLXXXV. XIV.) separatim quoque editae sunt homiliae: in *natalem domini nostri iesu christi et* in *infantes Bethlehemiticos*: in *sanctum Stephanum protomartyrem*: in *diem luminum*, *quo christus baptizatus est*, atque aliae, quae vt sigillatim enumerentur, non necesse esse, arbitror. Omittere tamen non possum GREGORII *Nysseni epistolas septem*, quas I. B. CARACCIOLVS primus latine vertit ac commentariis illustrauit, Florentiae MDCCXXXI. fol. * vt ad illas adiungantur, quas *Alexander Zaccagnius*, ex codicibus manuscriptis excerptas, in lucem emisit:

GREGORII *Nazianzeni* scripta non pauca separatim in conspectum publicum venerunt, quorum nonnulla enarrasse sufficiat. Spectant huc: I.) *orationes lectissimae* XVI. graece, ex editione *Marci Musuri*, Venetiis MDXVI. 8. II.) *oratio in laudem magni Athanasii*, ab *Aldo* graece edita, MDXVI. III.) oratio panegyrica in *theophaniam*; *siue christi natiuitatem*, quam itidem *Aldus* graece in lucem protulit, MDXVI. IV.) *sermo in natalitia christi festa*, latine, *Petro Mosellano* interprete, Coloniae MDXVIII. 4. V.) *oratio de theologia*, latine, itidem ex *Petri Mosellani* interpretatione, Lipsiae MDXIX. 4. VI.) *orationes sex:* in *natalem saluatoris*, in *festum epiphaniorum*, in *sanctum lauacrum*, in *sanctam resurrectionem*, in *pentecosten*, in *encaenia*, latine, *Bilibaldo Pirckheimero* interprete, Noribergae MDXXI. 4. VII.) *oratio de moderatione in disputationibus* ser-

* *memoires de Treuoux* MDCCXXXVIII. *april.* p. 693. *acta eruditorum* MDCCXXXIX. p. 337.

seruanda, latine, *Io. Occolampadio* interprete, Augustæ Vindelicorum MDXXI. 4. VIII.) *cohortatio de pauperibus caritate complectendis*, quæ sæpius latine prodiit, ex interpretatione *Io. Oecolampadii*, Lipsiæ MDXXI. 4. *Iulii Gabrielii*, Antuerpiæ MDLXXIII. 8. *Petri Francisc. Zini*, Parisiis MDL. et Venetiis MDLXXIV. 8. IX.) *apologeticus de fuga sua*, quem latine reddidit, scholiis illustrauit ac separatim iuris publici fecit antea memoratus *Iulius Gabrielius*, Antuerpiæ MDLXXIII. 8. X.) in *Iulianum inuectiuæ duæ, græce, cum scholiis græcis, nunc primum editis, et eiusdem auctoris nonnullis aliis: omnia ex bibliotheca Henrici Sauilii cum notis in inuectiuas duas et variis lectionibus in Gregorium Nazianzenum edita* a *Richardo Montagu*; siue *Montacutio*, Etonæ MDCX. 4. XI.) *selectarum epistolarum libri quatuor græco-latini, additis nonnullis ex anthologia Græcorum epigrammatis*, quorum quarta editio lucem vidit Ingolstadii MDCXIX. 12. XII.) *oratio arcana de mundo*, græce cum interpretatione græca *Cyri Nicetæ*, opera A. R. id est *Adami Rechenbergii*, MDCXCII. 4. Quæ Nazianzenus reliquit, pœmata multa separatim variis in locis prodierunt; qualia autem ista sint, non grauior caussa est, cur ea sigillatim; aut studiose recensere velim:

CHRYSOSTOMI monimenta præcipua, quæ separatim lucem adspexerunt, hæc exstant: I.) de *sacerdotio libri sex, græci et latini, emendati et aucti, illustrati, ope librorum manuscriptorum ex bibliothecis Palatina et Augustana, opera Dauidis Hæschelii*, Augustæ Vindelicorum, MDXCIX. 8. præter quam editionem, duæ aliæ in lucem exierunt, mentione dignæ. Alteram adornauit *Ioann. Hughes*, græce ac latine ac præter præfationem, addidit non solum dissertationes de dignitate sacerdotali; sed etiam Chrysostomi vitam, ex CAVEI *historia litteraria* desumtam, Cantabrigiæ MDCCX. 8. et iterum MDCCXII. 8. cui posteriori editioni *Thirlby Gregorii Nazianzeni apologeticum* pro fuga sua subiunxit. * Altera cura *Ioann. Albert. Bengelii* prodiit, qui libros hos notis illustrauit ac græce latineque

* *actor. eruditor. supplement. tom.* V. p. 301. CLERICI *bibliotheq. chois. tom.* XXI. p. 84. *neue hällische bibliothec volum.* III. p. 252.

que vna cum prodromo noui testamenti græci recte cauteque adornandi, in lucem emisit, Stutgardiæ MDCCXXV. 8.* II.) de *prouidentia dei* libri tres, qui latine incerto interprete prodierunt Alosti in Flandria MCCCCLXXXVII. vna cum sermone de humanæ originis dignitate: III.) de *virginitate* liber, quem *Io. Liuencius* primus græce edidit: versionem quoque ac breues notas adiunxit, Antuerpiæ MDLXXV. 4. IV.) liber de *educandis liberis*, græce ac latine a *Francisco Combefisio* editus, Parisiis, MDCLVI. 8. V.) *epistola ad Cæsarium monachum*, sæpius varieque publicæ luci exposita, a *Iacobo Basnagio*; *Io. Harduino*, *Scipione Maffeio* atque aliis, de qua quum lites natæ sunt multaque de auctoritate ac fide eius disputata, inprimis cum episcopi romani adsectatoribus, infra de ista plura dicendi, habebo occasionem, quando a me de scriptis patrum dubiis ac controuersis exponendum est: VI.) *liturgia*, quæ Chrysostomo tribuitur, codices atque editiones mirum in modum inter se discrepant. Prodiit illa sæpenumero, nunc græce; nunc latine tantum; nunc græce ac latine simul. Optima habetur illa, quam IACOBVS GOARVS in *euchologio Græcorum*.** græce cum versione sua exhibuit atque in notis copiose recensuit, quæ in aliis codicibus siue impressis; siue manuscriptis aut adiecta; aut aliter exposita leguntur. Homilias; siue orationes Chrysostomi omitto, quæ itidem separatim magno numero lucem viderunt, siue solæ; siue cum quibusdam aliis coniunctæ.

---

* *deutsche acta eruditor. volum.* IX. p. 846.

** p. 58. sqq.

la, latine, *Io. Oecolampadio* interprete, Augustæ Vin-
um MDXXI. 4. VII.) *cohortatio de pauperibus cari-*
plectendis, quæ sæpius latine prodiit, ex interpre-
Io. Oecolampadii, Lipsiæ MDXX. 4. *Iulii Gabrielii*,
æ MDLXXIII. 8. *Petri Francisc. Zini*, Parisiis
Venetiis MDLXXIV. 8. IX.) *apologeticus de fuga*
latine reddidit, scholiis illustrauit ac separa-
ublici fecit antea memoratus *Iulius Gabrielius*,
MDLXXIII. 8. X.) in *Iulianum inuectiua* [illegible]
[illegible] primum editis, et eiusdem
[illegible] ex [illegible] *Henrici* [illegible]
[illegible] in *Gre-*
[illegible] MDCX. 4. [illegible]
[illegible]
[illegible] quarta [illegible]
IX.) 12. [illegible]
ratione græca [illegible]
[illegible] MDCXI. 4. [illegible]
mata multa separatum [illegible]
autem ita [illegible] grauior [illegible]
aut studiose recensere [illegible]
monimenta præcipua, quæ [illegible]
, hæc exstant: [illegible]
emendati et aucti [illegible]
ex bibliothecis Palatina [illegible]
ii. Augustæ Vindelicorum, MD[illegible]
[illegible], duæ aliæ in [illegible]
[illegible] adornauit *Ioann.* [illegible]
[illegible] rationem, addidit non solum [illegible]
[illegible] sacerdotali; sed etiam *Chrysosto-*
[illegible] *litteraria* defunctam, [illegible]
[illegible] MDCCXII. 8. cui [illegible]
[illegible] *Nazianzeni apologeticum* [illegible]
Altera cura *Ioann. Albert.* [illegible]
notis illustrauit ac græce [illegible]

[illegible]

m. V. p. 301. CLASSICI [illegible]
[illegible] COMM. III. p. 25

e
ar
t;
n:
iis
liis
tum

is his
pos-
mone,
ue duo
res eo-
inguam
bliothe-
der

ſignificatio nec cum vſu vocis huius ſatis probato; nec cum ipſa re conſentit. Quamuis enim nomen *patrum* diuerſa ratione vſurpetur; illi tamen adcuratius loquuntur, qui per *patres eccleſiæ* doctores chriſtianos ſex priorum ſeculorum intelligunt. Sane iam ſeculo ſeptimo res ac doctrina chriſtiana deprauari cœpit atque inter eos, qui docendi munere fungebantur, pauci ita ſe geſſerunt, vt iure *patres eccleſiæ* dicerentur.

§. III.

Qui bibliothecis patrum edendis operam dederunt, illi non vnam eamdemque rationem adhibuerunt, iſtas componendi. Peperit hoc diuerſitatem illarum, ſique diſtinctam earum notitiam nobis comparare velimus, res poſtulat, vt certa genera harum bibliothecarum conſtituamus. Quodſi animum aduertimus ad argumenta librorum, qui collecti ſunt, diuidere iſtas licet in *vniuerſas* ac *particulares*, eo diſcrimine, vt quæ *vniuerſæ;* ſiue generales a me adpellantur, illæ ſcripta comprehendant, ad omnes ſanctioris doctrinæ diſciplinas ſpectantia, ad theologiam dogmaticam, polemicam, moralem, homileticam, hiſtoriam eccleſiaſticam atque alias; hæ autem; ſiue *particulares* monimenta tantum exhibeant ſingularium ac certarum rerum. Ita exſtant bibliothecæ, quarum ſcripta ſunt vel maxime polemica; vel aſcetica; vel hiſtorica; vel alius generis.

§. IV.

Ad tempora ſi reſpiciamus, quibus bibliothecæ hæ lucem adſpexerunt, illæ diuidendæ ſunt in *antiquiores* ac *recentiores*. Iſtæ; ſiue *antiquiores* primæ prodierunt vna cum aliis eiusdem ætatis, ſeculi nimirum ſexti ac decimi, ſpeciatim ab anno MDXXVIII. * hæ; ſiue *recentiores* autem illas ſequutæ ſunt, a ſeculo ſeptimo ac decimo vsque ad noſtram ætatem, qua itidem varia generis huius volumina in lucem exierunt.

* Qui primus bibliothecam patrum edidit, eſt IOANNES SICHARDVS. Inſcripta eſt bibliotheca hæc: *antidotum*

tum contra diuerſas omnium fere ſeculorum hæreſes, prodiitque Baſileæ MDXXVIII. Non longe poſt ſequutæ ſunt ſimiles bibliothecæ atque in lucem exierunt: *micropresbyticon; ſeu veterum quorundam breuium theologorum; ſiue epiſcoporum; ſiue presbyterorum; aut ſacri ordinis aliorum, qui aut tempore apoſtolorum; aut non multo poſt vixerunt, elenchus*, Baſileæ MDL. ex officina Henrici Petri: IO. HEROLDI *orthodoxographa*, Baſileæ MDV. itidem per Henricum Petri: eiusdem HEROLDI *hæreſeologia, hoc eſt, opus veterum tam græcorum; quam latinorum theologorum, per quos omnes hæreſes confutantur, Baſileæ* MDLVI. etiam ex officina Henrici Petri: IO. IACOBI GRYNAEI *monimenta orthodoxographa*, Baſileæ MDLXIX. atque aliæ, quas poſtea cum reliquis iuſto ordine enarrabo.

§. V.

Quodſi diuerſas bibliothecas patrum inter ſe conferas, videbis, illas etiam magnitudine diſcrepare aliasque opera eſſe *maiora;* alia autem *minora*. Quæ *maiora* eſſe diximus, multis voluminibus abſoluuntur ac magnum pretium vna cum ſplendore præferunt; *minora* autem conſtant tomis paucis, aliquot interdum: immo vno tantum. Diuerſitas hæc, quæ ex variis cauſſis nata eſt, oſtendit, ab aliis maiorem; ab aliis minorem delectum in colligendis ſcriptis adhibitum eſſe.

§. VI.

Quod ad linguam adtinet, qua in bibliothecis his ſcripta exhibentur, in certas claſſes illa diuidi posſunt. Quædam in iſtis habentur vtroque ſermone, græco ac latino: quædam latino tantum horumque duo ſunt genera. Alia enim, eaque pleraque auctores eorum latine conſcripſerunt: alia in latinam linguam conuerſa ſunt. Attamen fatendum eſt, in bibliothecis his componendis non ſemper debitam adcurationem probatam fuiſſe.*

* Inſtitutum bibliothecarum patrum, vbi id ipſum, in ſe ſpectatum, conſideratur, omnino laudandum commen-

dandumque esse, quis, rei peritus ac veri studiosus, neget. Ita multa monimenta, præsertim antiquitatis ecclesiasticæ, ad maiorem ac longiorem vsum translata sunt: varii libri, antea haud editi, in lucem venerunt; aut vbi iam prodierant, a tenebris, in quibus adhuc iacuerant, erepti. Attamen bibliothecas has vitiis non carere atque emendationes fieri posse, itidem certum est atque euidens. Præter alia, inter illa locum habent: I.) iustum modum in colligendis ac coniungendis scriptis interdum neglectum ac nimiam librorum molem congestam esse: II.) non semper debitum delectum habitum fuisse scriptaque in bibliothecas has translata, quæ non adeo necessaria sunt; nec magnum momentum habent; meliora autem omissa: III.) inter monimenta germana ac vera locum obtinuisse ea, quæ sint adulterina; nec auctoritatem præ se ferant: IV.) ex incuria euenisse, vt vnum scriptum duobus locis exhibitum fuerit. Quæ quum ita sunt, prudentia requirit, vt bibliothecæ patrum cum iudicio ad vsum adhibeantur.

§. VII.

Volumina, quæ monimenta variorum patrum ac scriptorum ecclesiasticorum iunctim complectuntur, promiscue quidem *bibliothecæ patrum* adpellari solent, siue multa illorum sint; siue pauca: magna; siue parua. Re ipsa tamen non omnia *bibliothecæ patrum* inscripta sunt; sed aliis etiam iisque variis titulis ornata prodierunt, quemadmodum sunt: *monimenta patrum*, *thesaurus monimentorum ecclesiasticorum*, *spicilegium patrum*, *vetera analecta*, *miscellanea*, *collectanea monimentorum veterum*. De reliquis huiusmodi voluminibus taceo.

§. VIII.

Postquam de bibliothecis patrum generatim quædam præfatus sum, ad ipsam illarum commemorationem adgredior, ita instituendam, vt non ipsa scripta, quæ singulis voluminibus continentur, adcurate ac distincte recenseam, id quod iam ab aliis factum esse scimus; sed vt istas, iuste dispositas, ordine annorum, quibus lucem adspexerunt, enarrem ac titulos istarum studiose adducam.*

*Non-

* Nonnulli data occasione quasdam bibliothecas patrum recensuerunt, nominatim IO. ANDREAS BOSIVS * et THOMAS CRENIVS. ** In iisdem enarrandis iisque, quibus ITTIGII *tractatus de bibliothecis patrum* augeri potest, versatus est IO. FRANCISC. BVDDEVS. *** Longior syllabus harum bibliothecarum exhibetur in *catalogo bibliothecae Bunauianae.* * Maximam industriam hac in re probauit THOMAS ITTIGIVS in libro, cuius titulus est: *de bibliothecis et catenis patrum variisque veterum scriptorum ecclesiasticorum collectionibus, basileensibus, tigurinis, parisiensibus, coloniensibus, lugdunensibus, leidensibus, ingolstadiensibus, antuerpiensibus, romanis, venetis, mediolanensi, moguntinis, boni-fontis, insulana, diuionensi, rothomagensi, tolosana, londinensibus, dubliniensi, oxoniensi, louaniensibus, traiectensi, geneuensibus, hamburgensibus, cygneis, lipsiensibus et aliis tractatus, variis obseruationibus et animaduersionibus refertus,* Lipsiae MDCCVII. 8. ** Nonnulla, quae addenda atque emendanda sunt in libro hoc, animaduertunt: IO. FRIDERICVS KERNIVS *** et IO. ERHARD. KAPPIVS. *

§. IX.

Initium igitur facio a bibliothecis, quae antea a me *vniuersae*; siue generales adpellatae sunt. In illis locum tenent:

Micropresbyticon, veterum quorumdam breuium theologorum, siue episcoporum; siue presbyterorum; aut sacri ordinis aliorum, qui aut tempore apostolorum; aut non multo post vixerunt, elenchus, Basileae apud Henricum Petri MDL. fol.

* *introductione in notitiam scriptorum ecclesiastic. cap.* VI. §. 9. p. 194.
** *animaduersionum historicar. et philologicar. part.* IV. p. 207.
*** *isagog. ad theologiam vniuers. libr.* II. *cap.* 3. §. 10. p. 593.
* *tom.* III. *volumin.* I. p. 44.
** *iournal des sauans* MDCCVIII. *decembr.* p. 455. *acta eruditorum* MDCCVII. p. 440.
*** *epistolica dissertatione de vita, obitu scriptisque Thomae Ittigii* p. 53. quae prodiit Lipsiae MDCCX. 4.
* *obseruatione in Ittigii de bibliothecis et catenis patrum tractatum de Ioannis a Bosco bibliotheca floriacensi,* quae exstat in *den neuen beyträgen von alten vnd neuen theologischen sachen,* 1752. p. 653.

fol. cuius iam antea mentionem feci. Alii libri exhibentur in micropresbytico hoc græce ac latine: alii latini tantum, qui vel lingua hac compositi; vel in eam conuersi sunt:

IO. HEROLDI *orthodoxographa theologiæ sacro sanctæ ac syncerioris fidei doctorum numero* LXXVI. Basileæ per Henricum Petri MDLV. fol. *

Theologorum aliquot græcorum veterum orthodoxorum libri græci et iidem latinitate donati, quorum plerique partim latine; partim græce antehac non sunt editi, scilicet: decreta apostolorum et XIII. *veterum conciliorum: Ignatii epistolæ* XII. *Athenagoræ apologia et liber de mortuorum resurrectione: Aeneæ Gazæi Theophrastus: Cydonii oratio de contemnenda morte: Hermiæ irrisio gentilium: expositio capitum admonitoriorum, græce et latine, variis interpretibus.* Tiguri per Andr. Gesnerum fil. MDLIX. MDLX. fol.

IO. IACOBI GRYNAEI *monimenta sanctorum patrum orthodoxographa, hoc est, theologiæ sacrosanctæ ac syncerioris fidei doctores, numero circiter* LXXXV. *ecclesiæ columina luminaque clarissima, auctores partim græci; partim latini, ob vetustatem et eruditionem venerandi, quorum quidam hactenus non editi latuerunt*, Basileæ ex officina Henrici Petri MDLXIX. fol. Primus locus adsignatus est scriptis græcolatinis: secundus iis, quæ vel latine composita sunt; vel ex interpretationibus latinis exhibentur. Hæc in septem tomos; siue classes diuisa sunt harumque prima complectitur epistolas: secunda historias sacras: tertia gnomologias: quarta commentarios in scripturam: quinta dogmata: sexta sermones sacros quorumdam auctorum ac septima denique apologetica nonnulla scripta. *Monimenta* hæc non eadem sunt cum HEROLDI *orthodoxographis*, paullo ante adductis; sed diuersa ab illis. **

THEODORI BEZAE ATHANASII *dialogi quinque de sancta trinitate*: BASILII *libri quatuor aduersus impium Eunomium:*

* VOGTIVS *catalog. libror. rarior.* p. 507.

** minus recte tradit BOSIVS *introduction. in notitiam scriptor. ecclesiasticor.* p. 195 GRYNAEI *monimenta* esse HEROLDI *orthodoxographa*, denuo edita.

nomium: ANASTASII et CYRILLI *compendiaria orthodoxæ fidei explicatio, ex interpretatione Theodori Bezæ:* PHOEBADII; *siue Fœbadii liber contra Arianos. Quæ Athanasii, Anastasii et Cyrilli sunt et quæ Fœbadii, nunc eduntur. Anno* MDLXX. *Excudebat Henricus Stephanus*, 8. Titulus hic est voluminis, quod Beza in lucem emisit. Qui primum locum occupant, dialogos non ab Athanasio; sed ab alio scriptos esse, eruditi viri animaduertunt; de vero tamen auctore dissentiunt:

MARGARINI DE LA BIGNE *bibliotheca sanctorum patrum supra ducentos, qua continentur illorum de rebus diuinis opera omnia et fragmenta, quæ partim numquam hactenus; partim ita, vt raro iam exstarent, excusa; vel ab hæreticis corrupta, nunc primum sacræ facultatis theologicæ Parisiensis censura satis graui; sine vllo nouitatis; aut erroris fuco in perfectissimum corpus coaluerunt. Distincta in tomos octo: illustrata virorum doctissimorum scholiis, obseruationibus, adcurate adnotatis ad marginem scripturæ lectionibus, vitis auctorum cum eorum catalogo alphabetario ac chronologia, biblicarum quoque auctoritatum et materiarum locupletissimis indicibus*, Parisiis apud Michaelem Sonnium MDLXXV. fol. Constat opus hoc octo tomis primusque continet: epistolas præcipue: secundus historias sacras: tertius parænetica et moralia: quartus ea, quæ ad veterum liturgiam spectant: quintus scripta contra hæreses: sextus commentarios in scripturam sacram: septimus homilias et octauus sacra pœmata variaque opuscula. Accessit non solum bibliothecæ huius *adpendix*, Parisiis MDLXXIX. fol. sed sequutæ quoque sunt ipsius bibliothecæ nouæ editiones. Post primam prodiit secunda, quæ nouem tomis absoluitur, Parisiis MDLXXXIX. fol. tertia, Parisiis MDCIX. cum *auctario* eius MDCX. quarta itidem cum auctario græco ac latino, in duos tomos diuiso, cum variorum notis, Parisiis MDCXXIV. fol. Denique bibliothecæ huius *supplementum*, duobus tomis, lucem adspexit, Parisiis MDCXXXIX. fol.

HENRICI CANISII *antiquæ lectiones*, quæ primam lucem adspexerunt Ingolstadii ab anno MDCI. ad annum MDCVIII. sex voluminibus 4. deinde cura IACOBI BASNAGII iterum prodierunt, ita inscriptæ: *thesaurus monimen-*

mentorum ecclesiasticorum et historicorum; siue lectiones antiquae, ad seculorum ordinem digesta, ceter. Amstelodami MDCCXXV. fol. quatuor voluminibus. Laudabilem operam ad thesaurum hunc Basnagius adhibuit. Scripta, quae collecta sunt, meliori atque adcuratiori ordine disposuit: praeclarae accessiones vt fierent, curauit ac singulis auctoribus obseruationes criticas adiunxit: *

GREGORII, *episcopi Neocaesareensis, cognomento thaumaturgi, opera omnia, quotquot in insignioribus, praecipue romanis bibliothecis reperiri potuerunt, vna cum eiusdem auctoris vita, graece et latine, interprete et scholiaste Gerardo Vossio*, Moguntiae MDCIV. 4. Librum hunc ad locum hunc refero, quoniam, vt et titulo indicatur, *adiecta sunt miscellanea sanctorum aliquot patrum, graecorum et latinorum:*

THOMAE GALLETI *religiosus, cui aduectuntur sanctorum aliquot varia opuscula, nondum edita, eiusdem auctoris studio et opera collecta*, Lugduni MDCXV. 8. **

PETRI STEVARTII *tomus singularis insignium auctorum, tam graecorum; quam latinorum, ex variis bibliothecis accersitus et in lucem prodire iussus*, Ingolstadii MDCXVI. 4.

Magna bibliotheca veterum patrum et antiquorum scriptorum ecclesiasticorum, primo quidem a Margarino de la Bigne, sorbonico in academia Parisiensi theologo, collecta et tertio in lucem edita; nunc vero plus; quam centum auctoribus et opusculis plurimis locupletata, historica methodo per secula singula, quibus scriptores quique vixerunt, disposita et in XIV. *tomos distributa, opera et studio doctissimorum in alma vniuersitate Coloniensi Agrippina theologorum ac professorum*, Coloniae Agrippinae MDCXVIII. fol. Ad bibliothecam hanc additus est *tomus quintus* ac *decimus*; siue auctarium et supplementum, Coloniae MDCXXII. fol. in quo componendo inprimis *Andreas Schottus* operam posuit:

San-

* CLERICI *bibliotheque ancienne et moderne tom* XV. p. 330. *tom.* XXIII. p. 237. *tom.* XXIV. p. I. 237. *acta eruditorum* MDCCXXV. p. 529. MDCCXXVI. p. I. 82. 145. COLERI *auserlesene theolog. bibliothec volumin.* II. p. 219. 305. 399. 483. *deutsche acta erudítor. volumin.* IX. p. 609. 818. *samlung von alten vnd neuen theologischen sachen*, 1725. p. 795. *neue hällische bibliothec volum.* VI. p. 233.

** KERNII *epistolic. dissertat. de vita, obitu scriptisque Ittigii* p. 53.

Sanctorum patrum, Gregorii, Neocaesareensis episcopi, cognomento thaumaturgi, Macarii Aegyptii et Basilii, Seleuciae Isauriae episcopi opera omnia, quae reperiri potuerunt. Nunc primum graece et latine coniunctim edita. Accessit Ioannis Zonarae expositio canonicarum epistolarum, Parisiis MDCXXII. fol.

Sanctorum patrum Leonis magni, romani potificis, Maximi Taurinensis, Petri Chrysologi, Fulgentii Ruspensis et Valeriani Cemeliensis opera omnia, quae reperiri potuerunt, Parisiis MDCXXIII. fol.

Iacobi Merlonis Horstii septem tubae ad reformationem ecclesiasticae disciplinae, Coloniae Agrippinae MDCXXXV. Per *septem tubas* intelligenda sunt septem patrum opera:

Sancti patris nostri Iustini philosophi et martyris opera, item Athenagorae Atheniensis, Theophili Antiocheni, Tatiani Assyrii et Hermiae philosophi tractatus aliquot, quae omnia graece et latine emendatiora prodeunt, Parisiis MDCXXXVI. ac Coloniae; siue Vitembergae MDCLXXXVI. fol.

HENRICI SOMMALII *diui Aurelii Augustini, Hipponensis episcopi, meditationes, soliloquia et manuale: Anselmi, archiepiscopi Cantuariensis, meditationes, cum tractatu de humani generis redemtione: Bernardi meditationes; siue liber de anima: Idiotae, viri docti, contemplationes de amore diuino, ad manuscripta exemplaria emendata*, Coloniae Agrippinae MDCXXXVII.

Noua bibliotheca veterum patrum et scriptorum ecclesiasticorum; siue supplementum bibliothecae patrum, continens opuscula plurima ecclesiae patrum, in prioribus tomis desiderata, ex vetustissimis illustrium bibliothecarum CC. *manuscriptis eruta et in duos tomos distributa*, Parisiis MDCXXXIX. fol. duobus voluminibus. Quod supplementum Morellius eo consilio in lucem emittendum curauit, vt bibliotheca Parisiensis dignitatem atque existimationem prae Coloniensi, antea a me enarrata, obtineret, quum haec maiore scriptorum copia instructa esset ac bibliothecarum patrum, quae iam editae fuerant, famam imminuere videretur:

Magna bibliotheca veterum patrum et antiquorum scriptorum ecclesiasticorum: primo quidem a Margarino de la Bigne, ex alma Sorbonae schola celeberrimo theologo doctore Parisiensi,

 com-

composita: postea studio doctissimorum Coloniensium theologorum ac professorum aucta; nunc vero additione ducentorum circiter auctorum, tam graecorum, qui in editione Coloniensi; quam latinorum, qui in Parisiensibus desiderabantur, locupletata, adcuratissime emendata et in XVII. *tomos distributa; nec non perfectiori ordine disposita. Materiarum enim, de quibus scripserunt auctores, seriem complectitur et historicam methodum per singula secula, quibus vixerunt, in indice chronologico copiosissimo continet*, Parisiis MDCLIV. Memoratur et bibliotheca Parisiensis itidem septem ac decem tomorum, anno MDCXLIV. publicae luci exposita:

Sanctorum patrum Amphilochii Iconiensis, Methodii Patarensis et Andreae Cretensis opera omnia, quae reperiri potuerunt, nunc primum, magnam partem tenebris eruta, latine reddita ac recognita notisque illustrata, opera et studio FRANCISCI COMBEFISII, Parisiis MDCXLIV. fol.

FRANCISCII COMBEFISII *graeco-latinae patrum bibliothecae nouum auctarium*, in duos tomos diuisum, quorum alter exegeticus; alter historicus et dogmaticus est, Parisiis MDCXLVIII. fol. Eiusdem studio prodiit: *bibliothecae graecorum patrum auctarium nouissimum, in quo varia scriptorum ecclesiasticorum antiquioris, medii et vergentis aeui opuscula exhibentur*, a Combefisio latine reddita ac notis illustrata, itidem duabus partibus, Parisiis MDCLXXII. fol.

LVCAE DACHERII *veterum aliquot scriptorum, qui in Galliae bibliothecis, maxime Benedictinorum, latuerant, spicilegium*, tribus ac decem tomis, Parisiis forma ordinis quarti editis. Lucem vidit tomus primus MDCLV. secundus MDCLVII. tertius MDCLIX. quartus MDCLXI. quintus MDCLXI. sextus MDCLXIV. septimus MDCLXVI. octauus MDCLXVIII. nonus MDCLXIX. decimus MDCLXXI. vndecimus MDCLXXII. duodecimus MDCLXXV. tertius ac decimus MDCLXXVII. Spicilegium hoc multum se commendauit magnamque adquisiuit sibi existimationem, quumque illud rarum factum esset, noua editio adornata hacque inscriptione in lucem prolata est: *spicilegium; siue collectio veterum aliquot scriptorum, qui in Galliae bibliothecis delituerant: noua editio: priori adcuratior et infinitis prope mendis ad fidem manuscriptorum codicum, quorum varias lectiones Stephanus Baluzius ac*

Edmun-

Edmundus Martene collegerunt, *expurgata per* LVDOVICVM FRANCISCVM IOSEPHVM DE LA BARRE, Parisiis MDCCXXIII. fol. tribus tomis. * Sunt varia, propter quæ editionem hanc priori præferendam esse, dubitatione caret. Emendatior illa est atque adcuratior, cuncta quoque ad meliorem ordinem disposita sunt. Nec tamen negandum est, esse nonnulla, ob quæ editioni priori pretium præ posteriore tribuitur: **

Cypriani opera, *Minucii Felicis Octauius*, *Arnobii Afri libri aduersus gentes*, *Iulii Firmici Materni tractatus de errore profanarum religionum*, qui omnes libri cura PHILIPPI PRIORII coniunctim prodierunt, Parisiis MDCLXVI. fol.

Sanctorum patrum, *Leonis magni*, *romani pontificiis*, *Maximi Taurinensis*, *Petri Chrysologi Rauennatis*, *Fulgentii Ruspensis*, *Valeriani Cemeliensis*, *Amedei Lausanensis et Asterii Amaseni. Heptas præsulum*, *christiana sapientia et facundia clarissimorum. Theophilus Rainaudus priorem editionem*, *variis ad sanctos Leonem et Fulgentium accessionibus instructam*, *octoginta Fulgentii sermonibus ex manuscripto cumulauit: censuram inofficiosæ censuræ libri de prædestinatione et gratia*, *sancto Fulgentio vindicati adposuit: Valerianum Cemeliensem adcurata defensione texit aduersus Parcum*, *caritatis criminatorem: Amedei homilias florentissimas de deipara addidit. Fulgentii liber tertius de veritate prædestinationis et gratiæ antea mutilus*, *nunc primum prodit*, *suis omnibus capitibus absolutus*, *perinde ac Asterii homiliæ. Quibus adiuncti sunt eiusdem auctoris sermones omnino viginti longe elegantissimi. Accesserunt huic postremæ editioni Prosperi*, *Aquitannici opera*, Parisiis MDCLXXI. fol. ***

IO. MABILLONII *vetera analecta*; *siue collectio veterum aliquot operum et opusculorum omnis generis*, *carminum*, *epi-*

* *iournal des sauans* MDCCXXIV. *august.* p. 99 *samlung von alten vnd neuen theol. sachen*, 1724. p. 658.

** legantur de *spicilegio* hoc: PEZII *bibliotheca Benedictin. Mauriana* p. 43. CLEMENT *bibliothequ. curieuse*, *historique et critiqu. tom.* I. p. 31. NICERONII *memoires tom.* XXI. p. 336. VOGTII *catalogus libror. rarior.* p. 3. MYLII *memorabilia bibliothecæ Ienensis* p. 425.

*** IO. FABRICII *histor. bibliothec. part.* I. p. 229.

epistolarum, *diplomatum*, *epitaphiorum*, ceter. quatuor tomis, Parisiis forma octaui ordinis edita, ita vt primus MDCLXXV. secundus MDCLXXVI. tertius MDCLXXXII. ac quartus, qui *iter germanicum* complectitur, MDCLXXXV. lucem adspiceret. * Quae *analecta* iterum in conspectum publicum venerunt, ea ratione adornata, vt editio haec praestantia suapriorem merito antecedat. Accesserunt, vt ex inscriptione intelligendum est, *Mabillonii vita et aliquot opuscula*, *scilicet dissertatio de pane eucharistico*, *azymo et fermentato: opusculum* ELDEFONSI, *Hispaniensis episcopi*, *de eodem argumento et* EVSEBII *Romani ad Theophilum Gallum epistola de cultu sanctorum ignotorum*, Parisiis MDCCXXIII. fol. **

Maxima bibliotheca veterum patrum et antiquorum scriptorum ecclesiasticorum, primo quidem a Margarino de la Bigne in lucem edita: deinde celeberrimorum in vniuersitate Coloniensi doctorum studio plurimis auctoribus et opusculis aucta ac historica methodo per singula secula, quibus scriptores quique vixerunt, disposita, hac tandem editione Lugdunensi ad eamdem Coloniensem exacta, nouis supra centum auctoribus et opusculis, hactenus desideratis, locupletata et in tomos XXVII. *distributa*, Lugduni MDCLXXVII. fol. Ad bibliothecam hanc duo opera, quae prodierunt, pertinent hancque ob caussam merito adiunguntur. Alterum est: PHILIPPI A SANCTO IACOBO *sanctorum patrum bibliotheca maxima Lugdunensis*, XXVII. *voluminibus comprehensa*, *in epitomen redacta*, *August. Vindelicor.* MDCCXIX. fol. duobus tomis; *** alterum autem: NICOLAI LE NOVRRY *adparatus ad bibliothecam maximam veterum patrum et antiquorum scriptorum ecclesiasticorum, Lugduni editam*, *in quo quidquid ad eorum scripta et doctrinam variosque scribendi et docendi modos pertinet*, *dissertationibus criticis examinatur et illustratur.* Pri-

* *acta erudítor.* MDCLXXXIV. p. 65. MDCLXXXVI. p. 17.

** *iournal des sauans* MDCCXXIV. *septembr.* p. 277. *samlung von alten vnd neuen theolog. sachen*, 1724. p. 657. adde: NICERONII *memoires tom.* VII. p. 349. PEZII *bibliothec. Benedictino-Maurianam* p. 210.

*** *samlung von alten vnd neuen theolog. sachen*, 1720. p. 695.

Primum duo tomi operis huius ſeparatim prodierunt: alter Pariſiis MDCXCIV. 8.* alter eodem loco MDCXCVII. 8. ** Deinde non ſolum vterque coniunctim denuo litteris deſcriptus magnaque acceſſio facta eſt, Pariſiis MDCCIII. fol. *** ſed ad hunc quoque tomum maioris formæ nouus isque ſecundus acceſſit, itidem Pariſiis MDCCXV. fol. * Priori tomo editionis huius de ſcriptoribus primi ac ſecundi ſeculi: poſteriori autem de iis, qui tertio ac quarto ſeculo veritatem religionis chriſtianæ contra gentes profanas defenderunt, copioſiſſime diſſeruit Nourrius. Qualem commentandi rationem ſequutus iſte ſit, alio loco ** narraui.

IO. BAPTISTAE COTELERII *eccleſiæ græcæ monimenta, e manuſcriptis codicibus producta in lucem*, quorum primus tomus prodiit Pariſiis MDCLXXVII. ſecundus ibidem MDCLXXXI. tertius etiam Pariſiis MDCLXXXVI. 4. ***

STEPHANI BALVZII *miſcellaneorum libri* VII. *hoc eſt, collectio veterum monimentorum, quæ hactenus latuerant in variis codicibus ac bibliothecis.* Lucem viderunt libri hi ſeptem Pariſiis, primus MDCLXXVIII. ſecundus MDCLXXIX. tertius MDCLXXX. quartus MDCLXXXIII. quintus MDCC. ſextus MDCCXIII. ſeptimus MDCCXV. 8. *

STEPHANI LE MOYNE *varia ſacra; ſeu ſylloge variorum opuſculorum græcorum, ad rem eccleſiaſticam ſpectantium, græce et latine, notis et obſeruationibus illuſtrata,* Lugdu-

* *actor. eruditor. ſupplement. tom.* II. p. 527.

** *acta eruditorum* MDCXCVIII. p. 550.

*** *memoires de Treuoux* MDCCIV. *octobr.* p. 286. *decembr.* p. 401. *iournal des ſauans* MDCCIII. *april.* p. 426. *acta eruditor.* MDCCIV. p. 1.

* *memoires de Treuoux* MDCCXVI. *mai.* p. 803. *iournal des ſauans* MDCCXVI. *iul.* p. 29.

** *bibliothec. theologic. tom.* III. p. 477.

*** *acta eruditorum* MDCLXXXII. p. 135. MDCLXXXVII. p. 381.

* *acta eruditorum* MDCLXXXIV. p 173. MDCCI. p. 191. MDCCXVI. p. 145. *memoires de Treuoux* MDCCXIV. *iul.* p. 1239. MDCCXV. *octobr.* 1757. *iournal des ſauans* MDCCXIV. *februar.* p. 218. *nachrichi von einer hälliſchen bibliothec volum.* VI. p. 301.

Lugduni Batauorum MDCLXXXV. et iterum MDCXCIV. 4. duobus tomis: *

Sancti Athanasii, archiepiscopi Alexandrini, syntagma doctrinae ad clericos et laicos: Valentiniani et Marciani imperatorum epistolae duae ad Leonem magnum: Theodori Abucarae tractatus de vnione et incarnatione. Singula, praeter Marciani priorem epistolam, latine exstantem, vtraque lingua primum prodeunt, cum notis, edente ANDREA ARNOLDO, Lutetiae MDCLXXXV. 8. **

IACOBI HOMMEY *supplementum patrum. Complectitur multa sanctorum patrum, conciliorum scriptorumque ecclesiasticorum opera, primum e manuscriptis codicibus eruta, notis et dissertationibus illustrata,* Parisiis MDCLXXXVI. 8. ***

IO. MABILLONII et MICHAEL GERMAIN *museum Italicum; seu collectio veterum scriptorum ex bibliothecis Italicis,* duobus tomis. Prior lucem vidit Parisiis MDCLXXXVII. 4. in duas partes distinctus, quarum prima complectitur MABILLONII et GERMAIN *iter italicum litterarium:* secunda varia patrum opuscula et vetera monimenta, cum sacramentario et poenitentiali Gallicano. In tomo posteriori, qui in conspectum publicum venit Parisiis MDCLXXXIX. 4. habentur antiqui libri rituales sanctae romanae ecclesiae, cum commentario praeuio in ordinem romanum. Vterque tomus denuo in lucem prodiit Parisiis MDCCXXIV. 4.

IACOBI LOPINI, BERNARDI MONTFAVCONII, ANTONII PVGETI, Benedictinorum monachorum, *analecta graeca; siue varia opuscula graeca, hactenus non edita, ex manuscriptis codicibus eruta, latine versa et notis illustrata,* Parisiis MDCLXXXVIII. 4. *

Vete-

* BAELII *nouuelles de la republiqu. des lettres* MDCLXXXV. *februar.* p. 218. *mart.* p. 317. *iun.* p. 604. *acta eruditor.* MDCLXXXVI. p. 70. 145. VOGTII *catalog. libror. rarior.* p. 478.

** *acta eruditor.* MDCLXXXV. p. 509. BAELII *nouuelles de la republiqu. des lettres* MDCLXXXV. *iun.* p. 681. *iul.* p. 744. MDCLXXXVI. *mart.* p. 255.

*** *acta eruditor.* MDCLXXXV. p. 464.

* PEZII *bibliothec. Benedictin. Maurian.* p. 72. 224. 370. *act. erudit. or. supplement. tom.* I. p. 256.

Veterum aliquot Galliæ et Belgii scriptorum opuscula sacra, numquam edita; iam vero e manuscriptis codicibus bibliothecarum Galliæ in lucem prodeuntia, cum effigiebus vitaque eorum compendio, Lugduni Batauorum MDCXCII. 8. Opuscula hæc CASIMIRVS OVDINVS iuris publici fecisse, dicitur: *

IACOBI SIRMONDI *opera varia, nunc primum collecta, ex ipsius schedis emendatiora, notis posthumis, epistolis et opusculis aliquibus auctiora. Accedunt Theodori Studitæ epistolæ aliaque scripta dogmatica, numquam antea græce vulgata, pleraque Sirmondo interprete*, Parisiis MDCXCVI. fol. ac Venetiis MDCCXXVIII. fol. quinque voluminibus. Adsignatur SIRMONDI *operibus* locus hic, quoniam in illis varia monimenta patrum ac scriptorum ecclesiasticorum coniunctim sunt, quæ Sirmondus separatim ediderat atque illustrauerat, vti EVSEBII *Cæsareensis opuscula:* MARCELLINI et FAVSTINI *libellus precum ad imperatores Valentinianum, Theodosium et Arcadium:* RVFINI liber de *fide:* AVGVSTINI *sermones noui:* AVITI *opera:* IDACII *chronicon:* FACVNDI *Hermianensis opera:* AVGVSTINI *sententiæ de prædestinatione et dei gratia et libero hominis arbitrio:* SERVATI LVPI liber de *tribus quæstionibus* atque alia opuscula. De reliquis monimentis generis huius, quæ itidem in voluminibus his iisque tribus prioribus habentur, taceo:

IACOBI TOLLII *insignia itinerarii Italici, quibus continentur antiquitates sacræ, græce et latine, ex interpretatione et cum notis Tollii*, Traiecti ad Rhenum MDCXCVI. 4. **

LVDOVICI ANTONII MVRATORII *anecdota, ex Ambrosianæ bibliothecæ codicibus, nunc primum eruta: notis ac disquisitionibus aucta*, quatuor tomis, Mediolani 4. editis, eo ordine, vt primus MDCXCVII. secundus MDCXCVIII. tertius ac quartus MDCCXIII. lucem adspicerent. *** Exstant

---

* NICERONII *memoires tom.* I. p. 288. *acta eruditor.* MDCXCII. p. 535.

** *acta eruditor.* MDCXCVI. p. 297. IO. FABRICII *histor. bibliothec. part.* III. p. 359.

*** *memoires de Treuoux* MDCCXIX. *februar.* p. 251. 280. SIKII *biblioth. libr. nouor. tom.* V. p. 615. *acta eruditor.* MDCXCIX. p. 304.

ſtant quoque eiusdem MVRATORII *anecdota graeca, ex manuſcriptis codicibus nunc primum eruta, latio donata, notis et diſquiſitionibus aucta*, Patauii MDCCIX. 4. *

Spicilegium patrum, vt et haereticorum ſeculi poſt chriſtum natum I. II. et III. *quorum vel integra monimenta; vel fragmenta partim ex aliorum patrum libris iam impreſſis collegit et cum codicibus manuſcriptis contulit; partim ex manuſcriptis nunc primum edidit ac ſingula tam praefatione; quam notis ſubiunctis illuſtrauit* IO. ERNESTVS GRABIVS, duobus tomis, quorum primus; ſiue ſeculum primum prodiit Oxoniae MDCXCVIII. 8. ſecundus autem; ſiue ſeculi ſecundi tomus primus ibidem MDXCIX. 8. Vterque tomus iterum litteris deſcriptus eſt, ac denuo lucem vidit Oxoniae MDCC. 8. **

Collectanea monimentorum veterum eccleſiae graecae ac latinae, quae hactenus in Vaticana bibliotheca delituerunt. LAVRENTIVS ALEXANDER ZACAGNIVS *e ſcriptis codicibus nunc primum edidit, graeca latina fecit, notis illuſtrauit*, *Romae* MDCXCVIII. 4. ***

EDMVNDI MARTENE *veterum ſcriptorum et monimentorum moralium, hiſtoricorum, dogmaticorum, ad res eccleſiaſticas, monaſticas et politicas illuſtrandas, collectio noua*, cuius tomus primus prodiit Rothomagi MDCC. 4. *

BERNARDI DE MONTFAVCON *collectio noua patrum et ſcriptorum graecorum, Euſebii Caeſareenſis, Athanaſii et Coſmae Aegyptii, nunc primum ex manuſcriptis codicibus graecis italicis gallicaniſque eruta, latine verſa, notis et prae-*

* *acta eruditor.* MDCCX. p. 494. *memoires de Treuoux* MDCCXII. *iun.* p. 1065. *iournal des ſauans* MDCCXI. *iun.* p 669. *bücherſaal der gelehrten welt, volum.* I. p. 653. *ausführlicher bericht von neuen büchern* p. 1021.

** NICERONII *memoires tom.* XXXV. p. 298.

*** BERNARDI *nouuelles de la republiqu. des lettres* MDCC. *febr.* p. 123. *acta eruditor.* MDCXCVIII. p. 393. BAVMGARTENII *nachrichten von merkwürdigen büchern volum.* II. p. 443.

* *memoires de Treuoux* MDCCI. *ianuar.* p. 18. *acta eruditor.* MDCCI. p. 153. *monathliche auszüge von neuen büchern*, 1701. *octobr.* p. 23.

praefationibus illustrata, Parisiis MDCCVI. fol. duobus tomis: *

EDMVNDI MARTENE et VRSINI DVRAND *thesaurus nouus anecdotorum, complectens regum ac principum aliorumque virorum illustrium epistolas et diplomata bene multa*, Parisiis MDCCXVII. fol. quinque tomis. ** Eorumdem MARTENE ac DVRAND studio prodiit: *veterum scriptorum et monimentorum historicorum, dogmaticorum, moralium amplissima collectio*, Parisiis ab anno MDCCXXIV. ad annum MDCCXXXIII. fol. nouem voluminibus: ***

PAVLLI GALEARDI *sancti Gaudentii, Brixiae episcopi, sermones, qui exstant. Accesserunt* RAMPERTI et ADELMANNI *opuscula, recensita et notis illustrata*, Patauii MDCCXX. 4. * atque iterum cum PHILASTRII *operibus* atque aliis accessionibus, sub titulo: *veterum Brixiae episcoporum, sancti Philastrii et sancti Gaudentii opera; nec non beati Ramperti et venerandi Adelmanni opuscula, nunc primum in vnum collecta, ad veteres manuscriptos codices collata, notis aliisque additionibus illustrata, iussu Angeli Mariae Quirini, studio et labore* PAVLLI GALEARDI, Brixiae MDCCXXXVIII. fol.

IO. CHRISTOPHORI WOLFII *anecdota graeca, sacra et profana, ex codicibus manu exaratis nunc primum in lucem edita, versione latina donata et notis illustrata*, quatuor tomis, quorum duo priores Hamburgi MDCCXXII. 8. ter-

---

* *acta erudítor.* MDCCVII. p. 434. *iournal des sauans* MDCCVII. *ianuar.* p. 30. CLERICI *bibliothequ. ancienn. et modern. tom.* IV. p. 1. *vnschuldige nachrichten* 1707. p. 564.

** *memoires de Treuoux* MDCCXVIII. *iun.* p. 1048. MDCCXXI. *octobr.* p. 1815. MDCCXXII. *ianuar.* p. 143. *april.* p. 673. *iournal des sauans febr.* p. 126. *mart.* p. 243. *april* p. 363. CLERICI *bibliothequ. anciem. et modern. tom.* XV. p. 237. sqq. *hällische neue bibliothec, volum.* VI. p. 154.

*** *acta erudítor.* MDCCXXV. p. 145 *iournal des sauans* MDCCXXIV. *nouembr.* p. 459. MDCCXXV. *ianuar.* p. 99. 243. MDCCXXIX. *decembr.* p. 520. MDCCXXX. *febr.* p. 147. *mart.* p. 291. MDCCXXXIV. *mai.* p. 54. *iun.* p. 230. *august.* p. 464. *septembr.* p. 80. *neue hällische bibliothec volum.* VI. p. 110.

* *acta eruditorum* MDCCXXII. p. 482.

tertius ibidem MDCCXXIII. 8. ac quartus etiam eodem loco MDCCXXIV. 8. lucem viderunt: *

RAIMVNDI DVELLII *miscellanea, ex codicibus manuscriptis collecta*, quorum tomus primus MDCCXXIII. secundus MDCCXXIV. vterque Augustæ Vindelicorum 4. prodiit. Referuntur ista a nonnullis ad bibliothecas patrum; quæ autem exhibentur, monimenta ad ætatem mediam pertinent ac historiæ ecclesiasticæ illius lucem quamdam adferunt: **

BERNARDI PEZII *thesaurus anecdotorum nouissimus; seu veterum monimentorum, praecipue ecclesiasticorum, ex germanicis potissimum bibliothecis adornata collectio recentissima. Omnia nunc primum cum praefationibus, obseruationibus prauiis, publici iuris facta, operam et studium conferentibus aliis pluribus eruditis viris*, Augustæ Vindelicorum et Græcii ab anno MDCCXXI. ad annum MDCCXXIX. fol. sex voluminibus. *** Quæ ibi coniunctim habentur, maxime monimenta mediæ ætatis sunt:

CAROLI LVDOVIC. HVGONIS *sacrae antiquitatis monimenta historica, dogmatica, diplomatica, notis illustrata*, Stiuagii MDCCXXV. fol. Idem liber prodiit nouo eoque titulo instructus: *accessiones nouae ad historiam ecclesiasticam et ciuilem; seu collectio noua scriptorum ecclesiasticam et ciuilem, vt et concilii Tridentini historiam illustrantium*, Francofurti ad Mœnum MDCCXLIV. fol. *

IO. CHRYSOSTOMI TROMBELLII *Cypriani, Hilarii aliorumque veterum patrum latinorum opuscula, a canonicis regu-*

* *bibliothequ. germaniqu. tom.* V. p. 137. VIII. p. 496. XII. p. 55. *acta erudit.* MDCCXXII. p. 554. MDCCXXV. p. 218. *deutsche acta erudit. volumin.* VII. 497. 802. VIII. p. 496. XI. p. 375. *samlung von alten vnd neuen theolog. sachen*, 1723. p. 552. 1724. p. 1053. COLERI *auserlesene theolog. bibliothec volumin.* I. p. 950.

** *bibliothequ. germaniqu. tom.* XIII. p. 127. BAVMGARTENII *nachrichten von merckwürdigen büchern volumin.* XI. p. 429. COLERI *auserlesene theolog. bibliothec volumin.* I. p. 226.

*** *deutsche acta eruditorum volumin.* VII. p. 46. *samlung von alten vnd neuen theolog. sachen*, 1722. p. 904.

* *deutsche acta erudit. volum.* IX. p. 837. *acta eruditorum* MDCCXXVI. p. 97.

regularibus sancti saluatoris nunc primum edita studio Io. Chrysostomi Trombellii, Bononiae MDCCLI.

Anecdotorum fasciculus; siue sancti Paullini Nolani, anonymi scriptoris, Alani magni et Theophylacti opuscula aliquot. D. IO. ALOYSIVS MINGARELLIVS *nunc primum edidit, praefationes ac scholia addidit, graeca latine reddidit*, Romae MDCCLVI. 4. *

§. X.

Enarratis bibliothecis patrum vniuersis, conuerto me ad eas, quas *particulares*; siue speciales adpellari posse, antea animaduerti. Sunt istae volumina, quae scripta singularium argumentorum complectuntur, siue ea ad dogmata theologica; siue ad historiam sacram et ecclesiasticam pertineant. Propter horum varietatem ordinis ratio postulat, vt bibliothecae hae particulares in species suas diuidantur inque his primus locus bibliothecis *dogmaticis* ac *polemicis* merito tribuatur. Generis huius, saltem praecipue, sunt, quae nunc sequuntur:

IO. HEROLDI *haeresiologia, hoc est, opus veterum tam graecorum; quam latinorum theologorum, per quos omnes, quae per catholicam christi ecclesiam grassata sunt, haereses confutantur et summa omnia theologiae capita quaestionesque de trinitate, prouidentia dei, creatione mundi, angelis, peccato, daemonibus, generatione verbi, christi duabus naturis, humana et diuina, libero arbitrio, sacramentis, mundi consummatione et iudicio extremo et reliqui communes, quos tota theologia tractat, loci explicantur*, Basileae MDLVI. fol. ex officina Henrici Petri:

IOSVAE SIMLERI *scripta veterum latina de vna persona et duabus naturis domini et seruatoris nostri iesu christi, aduersus Nestorium, Eutychen et acephalos olim edita*, Tiguri MDLXXI. fol. Quemadmodum in titulo quoque indicium fit, omnia nunc primum in capita distincta, argumentis et summariis illustrata, praeterea partim ex manuscriptorum codicum; partim ex aliorum locorum collatione emendata sunt,

* ERNESTI *theologisch. bibliothec volumin.* I. p. 955.

sunt, additis breuibus adnotationibus. Accessit quoque breuis narratio controuersiarum de persona et naturis in christo, vna cum collatione controuersiarum nostri temporis:

IO. SICHARDI *antidotum contra diuersas omnium fere seculorum hæreses*, Basileæ MDXXVIII. fol. apud Henricum Petri:

CONRADI GESNERI patrum bibliotheca latina, cuius titulus est: *hoc volumine continentur sententiarum; siue capitum, theologicorum præcipue, ex sacris et profanis libris tomi tres, per Antonium et Maximum monachos olim collecti: Antonii loci, Melissa inscripti, numero sunt* CLXXV. *Maximi vero* LXXI. *Maximi philosophi, confessoris et martyris aphorismorum; seu capitum de perfecta caritate et aliis virtutibus christianis ad Elpidium presbyterum centuriæ* IV. *Theophili sexti Antiochensis episcopi de deo et fide christianorum contra gentes institutionum libri* III. *ad Autolycum, Tatiani Assyrii, Iustini martyris discipuli, oratio contra Græcos. Omnia noua et antea numquam edita, præter Maximi centurias, nunc etiam castigatiores*, Tiguri MDXLVI. fol. Præter bibliothecam hanc latinam Gesnerus iuris publici quoque fecit græcam, vbi scriptores, quos memorata bibliotheca latine complectitur, græce habentur hæcque eodem loco ac tempore cum latina prodiit. Immo Gesnerus tertiam bibliothecam, quæ et græca et latina est, adiunxit. Addi solet:

GILBERTI MAVGVINI liber, cuius inscriptio est: *veterum auctorum, qui* IX. *seculo de prædestinatione et gratia scripserunt, opera et fragmenta plurima, nunc primum in lucem edita, cum eiusdem chronica et historica synopsi, gemina dissertatione et pacifica operis coronide*, Parisiis MDCL. 4. duobus tomis. Numeratur liber hic in bibliothecis patrum; intelligendæ autem hæ sunt cum similibus aliis latiore sententia. Pertinet enim iste plane ad ætatem mediam; siue ad controuersiam, ibi illustratam; siue ad ipsa monimenta collecta animum aduertere velimus. Idem dicendum est de scriptoribus nonnullis antiquioribus, qui de corpore ac sanguine christi exposuerunt, *Paschasio, Lanfranco, Guitmundo, Algero* atque aliis, a IOANNE VLIM-

MERIO

MERFO emendatis et in lucem publicam emissis, Louanii MDLXI.

§. XI.

Sequuntur bibliothecæ patrum *asceticæ*; siue ea volumina, quorum collecta monimenta ad vitam sanctiorem atque ad illius exercitationem spectant. In horum numero sunt:

Parænetici veteres, cum notis *Melchioris Haiminsfeldii Goldasti*, Insulæ MDCIV. 4. editi. In titulo memoratur quidem, prodire iam partem primam; præter hanc autem alias lucem adspexisse, dubitandi ratio est:

Apocrypha parænetica, publico iuuentutis litterariæ bono edita, interprete M. Nicolao Glasero, Hamburgi MDCXIV. 8. quæ monimenta non apte in titulo *parænetica* adpellantur, quum ista maxime sunt historica; nec Iosephi testimonium de christo recte inter apocrypha refertur.

Bibliotheca patrum ascetica; siue selecta veterum patrum de christiana et religiosa perfectione opuscula, collecta a CLAVDIO DE CHANTELOV atque edita Parisiis MDCLXI. 4. In sex tomos diuisa est bibliotheca hæc. *

Thesaurus asceticus; siue syntagma opusculorum octodecim, a græcis olim patribus de re ascetica scriptorum; ea nunc primum prodeunt, e vetustissimis manuscriptis codicibus eruta, collectore atque interprete PETRO POSSINO, Parisiis MDCLXXXIV. 4. **

BERNARDI PEZII *bibliotheca ascetica antiquo-noua, hoc est collectio veterum quorumdam et recentiorum opusculorum asceticorum, quæ hucusque in variis manuscriptis codicibus et bibliothecis delituerunt*, Ratisbonæ edita. Lucem adspexerunt tomus primus ac secundus MDCCXXIII. tertius ac quartus MDCCXXIV. quintus ac sextus etiam MDCCXXIV. septimus et octauus MDCCXXV. 8. Pertinet opus hoc ad numerum earum bibliothecarum patrum, quæ late ita dicuntur. Exhibentur monimenta, quæ non tam antiquioris

* PEZII *bibliothec. Benedictino-Maurian.* p. II.

** *acta eruditorum* MDCLXXXV. p. 488.

datis, auctis, ad fontes compositis, e graeco castigatius elegantiusque redditis, illustrata ac exornata latine, Parisiis MDCLXII. fol. octo tomis, quorum primus homilias in dominicas aduentus ac deinceps: secundus et tertius in quadragesimam: quartus et quintus in dominicas vsque ad aduentum complectitur. Tomus sextus, septimus et octauus sanctis destinati sunt. Praemissum est tomo primo opusculum, inscriptum: *recensiti auctores bibliothecae patrum concionatoriae, in iis obiter fere insinuata strictimque delibatae Cyriacorum*, dominicanorum, *immunitas, a censura auctoris Petri de Valle clausa;* siue, quod verum eius nomen est, Theophili Raynaudi, id quod quum et separatim prodiit Parisiis MDCLXII. 8. merito mentionem illius facio: *

Diuorum patrum veterumque ecclesiae doctorum, qui oratione soluta scripserunt, homiliae ac meditationes in festum natiuitatis iesu christi saluatoris nostri selectae a CHRISTIANO DAVMIO, Cygneae MDCLXX. 8. In paruo volumine hoc continentur duae tantum homiliae graecae cum latina interpretatione, altera *Basilii magni*; altera *Gregorii Nazianzeni;* aliae autem scriptorum latinorum duorum ac viginti. **

§. XIII.

Praeter iam memoratas bibliothecas patrum, sunt alia illarum genera, nunc a me itidem enarranda. In istis locum habent bibliothecae *historicae*, quarum scripta notitiam nobis suppeditant rerum gestarum quumque illa in argumentis suis varia sunt ac diuersa, bibliothecae hae in ordines diuidi ac distincte recenseri debent. Spectant huc:

I. *bibliothecae*, quae complectuntur monimenta de *scriptoribus ecclesiasticis*, vti sunt:

SVFFRIDI PETRI volumen, ab ipso collectum notisque illustratum, cuius titulus est: *de illustribus ecclesiae scriptoribus auctores praecipui veteres: Hieronymus, Stridonensis pres-*

* FABRICIVS *bibliothec. graec. volumin.* XIII. p. 791. NICERONII *memoires tom.* XI. p. 189.

** FABRICIVS *dicto loco*, p. 796. VOGTIVS *catalog. librer. rarior.* p. 234.

et spiritus sancti, quas LAVRENTIVS SIFANIVS græce cum latina interpretatione THEOPHYLACTI *commentario in acta apostolorum* adiunxit atque edidit Coloniæ MDLXVIII.

THEODORI PELTANI *septendecim homiliæ græcorum patrum, latine redditæ et in vnum collectæ*, Ingolstadii MDLXXIX. 8.

Homiliæ quædam sacræ Basilii magni, Gregorii Nysseni, Gregorii Nazianzeni, Ioannis Chrysostomi, Cyri Germani in præcipuas anni ferias, cum fragmento Cyrilli Alexandrini, ex manuscriptis codicibus vel nunc primum; vel emendatius editæ, cum notis, Augustæ Vindelicorum MDLXXXVII. 8.

Bibliotheca homiliarum et sermonum priscorum ecclesiæ patrum, Lugduni MDLXXXVIII. fol. quatuor tomis, quam LAVRENTIVS CVMDIVS colligere cœpit; GERARDVS autem MOSANVS ad finem perduxit. Non omnes, quorum monimenta exhibentur, inter patres numerandi sunt:

PETRI PANTINI *homiliæ quatuor sanctorum patrum episcoporum; Methodii, Athanasii, Amphilochii et Ioannis Chrysostomi*, quas ille græce ac latine vulgauit, Antuerpiæ MDXCVIII. 8.

Eiusdem PETRI PANTINI studio in lucem prodierunt: *conciones græcorum patrum, nunc primum græce editæ latineque conuersæ*, Antuerpiæ MDCIV. 8.

PETRI BLANCHOT *bibliotheca concionatoria sanctorum patrum et celebrium romanæ ecclesiæ doctorum*, edita latine Parisiis MDCXXXI. 4. Coloniæ MDCXXXIII. 8. cum auctario cura MICHAELIS DE LA NOVE, Parisiis MDCXLIV. 4. et alio per PETRVM PILARTVM Parisiis, MDCLIV. fol.

IO. LOYAC *bibliotheque sacrée, ou recueil des plus beaux sermons et homelies des saints peres pour tous les dimanches de l'année, pour les festes de la vierge et des saints et pour les iours de caresme et des quatre temps*, Parisiis MDCXXXIV. 4. quinque voluminibus:

FRANCISCI COMBEFISII *bibliotheca patrum concionatoria, hoc est, anni totius euangelia, festa dominica, sanctissimæ deiparæ illustriorumque sanctorum solemnia, patrum symbolis, tractatibus, panegyricis iisque, quæ nouum ex vetustis manuscriptis codicibus productis, quæ recensitis, emen-*

datis, auctis, ad fontes compositis, e graeco castigatius elegantiusque redditis, illustrata ac exornata latine, Parisiis MDCLXII. fol. octo tomis, quorum primus homilias in dominicas aduentus ac deinceps: secundus et tertius in quadragesimam: quartus et quintus in dominicas vsque ad aduentum complectitur. Tomus sextus, septimus et octauus sanctis destinati sunt. Praemissum est tomo primo opusculum, inscriptum: *recensiti auctores bibliothecae patrum concionatoriae, in iis obiter fere insinuata strictimque delibata Cyriacorum, dominicanorum, immunitas, a censura auctoris Petri de Valle clausa;* siue, quod verum eius nomen est, Theophili Raynaudi, id quod quum et separatim prodiit Parisiis MDCLXII. 8. merito mentionem illius facio: *

Diuorum patrum veterumque ecclesiae doctorum, qui oratione soluta scripserunt, homiliae ac meditationes in festum natiuitatis iesu christi saluatoris nostri selectae a CHRISTIANO DAVMIO, Cygneae MDCLXX. 8. In paruo volumine hoc continentur duae tantum homiliae graecae cum latina interpretatione, altera *Basilii magni*; altera *Gregorii Nazianzeni*; aliae autem scriptorum latinorum duorum ac viginti. **

§. XIII.

Praeter iam memoratas bibliothecas patrum, sunt alia illarum genera, nunc a me itidem enarranda. In istis locum habent bibliothecae *historicae*, quarum scripta notitiam nobis suppeditant rerum gestarum quumque illa in argumentis suis varia sunt ac diuersa, bibliothecae hae in ordines diuidi ac distincte recenseri debent. Spectant huc:

I. *bibliothecae*, quae complectuntur monimenta de *scriptoribus ecclesiasticis*, vti sunt:

SVFFRIDI PETRI volumen, ab ipso collectum notisque illustratum, cuius titulus est: *de illustribus ecclesiae scriptoribus auctores praecipui veteres: Hieronymus, Stridonensis pres-*

* FABRICIVS *bibliothec. graec. volumin.* XIII. p. 791. NICERONII *memoires tom.* XI. p. 189.

** FABRICIVS *dicto loco*, p. 796. VOGTIVS *catalog. libror. rarior.* p. 234.

presbyter: Gennadius, Massiliensis presbyter: Isidorus, Hispalensis episcopus: Honorius, Augustodunensis presbyter: Sigebertus, Gemblacensis monachus: Henricus de Gandauo, archidiaconus Tornacensis, partim antea excusi; partim nunc demum in lucem editi; omnes autem in congruum ordinem redacti et perpetua chronologia illustrati et veterum codicum, tum excusorum: tum manuscriptorum collatione ab infinitis mendis repurgati et adnotationibus haud quaquam penitendis commendati, Coloniæ MDLXXX. 8.

AVBERTI MIRAEI *bibliotheca ecclesiastica; siue nomenclatores septem veteres: Hieronymus, presbyter et doctor ecclesiæ: Gennadius Massiliensis: Ildefonsus Toletanus: Sigebertus Gemblacensis: Isidorus Hispalensis: Honorius Augustodunensis et Henricus Gandauensis, auctariis et scholiis illustrati,* Antuerpiæ MDCXXXIX. fol. In hac bibliotheca Ildefonsus Toletanus, quem SVFFRIDVS PETRI in *auctoribus veteribus de illustribus ecclesiæ scriptoribus* omiserat, locum obtinuit:

IO. ALBERTI FABRICII *bibliotheca ecclesiastica*, Hamburgi MDCCXVIII. fol. quæ inter reliqua generis huius scripta princeps est. Præter septem auctores, antea coniunctim editos, atque in his præcipue HIERONYMVM ac GENNADIVM, emendatos atque adnotationibus variorum ac propriis, Fabricius exhibet: *anonymum Mellicensem*, a *Bernardo Pez* primum euulgatum: * PETRVM *Casinensem de viris illustribus monasterii Casinensis*, cum supplemento PLACIDI romani et IO. BAPTISTAE MARI *notis:* item IO. TRITHEMIVM de *scriptoribus ecclesiasticis*, cum obseruationibus, et AVBERTI MIRAEI *auctorum de scriptoribus ecclesiasticis et a tempore, quo desinit Trithemius de scriptoribus seculi* XVI. *et* XVII. *libros duos:* **

II. *bibliothecæ veterum auctorum historiæ ecclesiasticæ*, ad quarum linguas si animum aduertimus, tria illarum genera in conspectum publicum venisse, perspicimus, quum

* *bibliotheca Benedictino-Mauriana* p. 419.

** *iournal des sauans* MDCCXIX. *mart.* p. 355. *acta erudit.* MDCCXVIII. p. 444. *deutsche acta eruditorum vol.* V. p. 625.

aliæ harum bibliothecarum græcæ: aliæ latinæ: aliæ græcæ ac latinæ simul sunt. Locum in istis habent:

ROBERTI STEPHANI *veteres scriptores historiæ ecclesiasticæ*, græce, sine latina interpretatione, Parisiis MDXLIV. fol.

Auctores veteres historiæ ecclesiasticæ, latine tantum, quorum variæ editiones prodierunt: primum Basileæ MDXXXIX. per Hieronymum Frobenium et Nicolaum Episcopium, fol. deinde itidem Basileæ MDXLIX. et iterum MDLVII. fol. cura *Wolfgangi Musculi*, ex cuius interpretatione singuli scriptores exhibentur, præter Theodoretum. Hunc enim non ipse latine reddidit maluitque Camerarii versionem retinere. Post Musculum eosdem auctores græcos in latinam linguam conuertit *Ioannes Christophorsonus* atque vno volumine comprehensos iuris publici fecit. Sæpius variisque locis interpretatio hæc lucem vidit interque editiones has locum quoque obtinuit Coloniensis MDLXXXI. cum *Suffridi Petri* adnotationibus. Nec omittendi sunt scriptores hi, ex variorum interpretationibus, latine editi a *Ioanne Iacobo Grynæo*, Basileæ MDCXI. fol.

Scriptores veteres historiæ ecclesiasticæ, græce ac latine, cura *Henrici Valesii* in lucem emissi ac notis illustrati, Parisiis ab anno MDCLIX. atque iterum MDCLXXVII. fol. etiam Moguntiæ, vt titulus habet; siue potius Francofurti MDCLXXII. fol. et vt in inscriptione habetur, Amstelodami MDCXCV. fol. Editiones has sequuta est ea, quæ nouis accessionibus ac notis aucta, cura GVIL. READING Cantabrigiæ MDCCXX. fol. lucem adspexit. Bibliothecis, quas nunc enarraui, quædam aliæ similis generis adiungi possunt, eæque:

LAVRENTII DE LA BARRE *historia christiana veterum patrum, in qua omnium fere eorum, qui a tempore apostolorum viguerunt et pro christi ecclesia militarunt, acta, tempora ac rerum ecclesiasticarum status tamquam in speculo vere christiano ad veritatis antiquitatem demonstrantur*, Parisiis MDLXXXIII. fol.

WOLFGANGI LAZII volumen monimentorum, quæ sunt: *liber de passione domini nostri iesu christi, carmine hexametro scriptus: Abdiæ Babylonii libri de historia certaminis*

nis apostolici: Matthiæ apostoli vita, ex ebraica lingua versa: beatorum; Marci, Clementis, Cypriani et Apollinaris historia: vita Martini, a Sulpitio Seuero conscripta, Basileæ MDLI. fol. ex officina Io. Oporini:

PHILIPPI LABBEI *noua bibliotheca manuscriptorum*, Parisiis MDCLVII. fol. duobus tomis. Inscriptio primi tomi est: *noua bibliotheca manuscriptorum librorum tomus primus, historias, chronica, sanctorum sanctarumque vitas, translationes, miracula, stemmata genealogica ac similia, antiquitatis præsertim Franciæ monimenta, nunc primum ex manuscriptis variarum bibliothecarum codicibus eruta, copiose ac plena manu repræsentans;* secundi autem: *noua bibliotheca manuscriptorum librorum tomus secundus, rerum Aquitanicarum, præsertim Bituricensium vberrima collectio, historias, chronica, vitas sanctorum ac similia antiquitatis monimenta, nunc primum ex manuscriptis codicibus eruta, copiose repræsentans.*

III. *bibliotheca vitarum sanctorum*, ex variis auctoribus collectatum, cuius generis sunt:

ALOYSII LIPOMANNI *vitæ sanctorum*, quod opus vitas complectitur, ex græco sermone in latinum conuersas, atque octo tomis constat, Romæ 4. editis. Tomus primus exiit in lucem MDLI. secundus MDLIII. tertius MDLIV. quartus etiam MDLIV. quintus MDLVI. sextus ac septimus MDLVIII. paullo ante Aloysii mortem, ac denique octauus, illo iam defuncto, MDLX. cura *Hieronymi Lipomanni.*

LAVRENTII SVRII *vitæ sanctorum* orientis atque occidentis, Coloniæ MDLXIX. Venetiis MDLXXXI. sex voluminibus fol. iterum Coloniæ MDLXXXI. adiuncto septimo tomo supplementi cura *Iacobi Mosandri* ac denique nouis accessionibus pariter locupletatæ ac notis illustratæ, itidem Coloniæ MDCXVII. fol. quatuor tomis:

HERIBERTI ROSWEYDI de *vita et verbis seniorum libri X. historiam ereniticam complectentes, auctoribus suis et nitori pristino restituti ac notationibus illustrati*, Antuerpiæ MDCXV. fol. deinde Lugduni MDCXVII. fol. iterum Antuerpiæ MDCXXVIII. fol. auctiores: *

* recenset opus hoc FABRICIVS *bibliothec. græc. volum.* IX. p. 27.

Acta sanctorum, quotquot toto orbe coluntur, vel a catholicis scriptoribus celebrantur, a iesuitis Antuerpiensibus incredibili industria maximoque labore collecta, recensita, illustrata atque edita. Prodire illa cœperunt opera ac studio IO. BOLLANDI ac GODOFRIDI HENSCHENI, Antuerpiæ MDCXLIII. nondum autem ad finem perducta sunt, de quibus alio loco * plura disserui.

LVCAE DACHERII et IO. MABILLONII *acta sanctorum Benedicti, in seculorum classes distributa.* Seculum *primum*, quod est ab anno christi D. ad DC. lucem adspexit, Parisiis MDCLXVIII. fol. *secundum* ab anno DC. ad DCC. ibidem MDCLXIX. fol. *tertium* ab anno DCC. ad DCCC. eodem loco MDCLXXII. fol. duabus partibus: *quartum* ab DCCC. ad DCCCC. itidem duabus partibus, quarum prior Parisiis MDCLXXII. posterior ibidem MDCLXXX. fol. prodiit: *quintum* ab anno DCCCC. ad M. ibidem MDCLXXXV. fol. *sextum* ab anno M. ad MC. ibidem MDCCI. fol. duabus partibus. Ea, quæ opere hoc continentur, maxime *Dacherius* collegit; *Mabillonius* autem præter notas atque obseruationes, scripsit copiosas præfationes iisque singularia rerum ecclesiasticarum argumenta erudite ac diligenter persequutus est. **

IV. *bibliothecæ chronicorum*, quales sunt:

Eusebii et aliorum, qui Eusebium continuarunt, chronica, a IOANNE SICHARDO collecta atque edita sub titulo: *en damus chronicon, diuinum plane opus eruditissimorum auctorum, repetitum ab ipso mundi initio ad annum vsque salutis* MDXII. *partim nunc a nobis inuentum et editum; partim a mendis, quibus laborabat, plus quam cuiquam creditu facile est, summo studio et diligentia repurgatum*, Basileæ MDXXIX. fol.

AVBERTI MIRAEI *rerum, toto orbe gestarum, chronica, a christo nato ad nostra vsque tempora, auctoribus Eusebio, Cæsareensi episcopo, Hieronymo presbytero, Sigeberto, Gemblacensi monacho, Anselmo, Gemblacensi abbate, Auberto Miræo Bruxellensi aliisque. Omnia ad antiquos codices manuscriptos*

* *bibliothec. theolog. tom.* III. p. 657.
** *ibidem* p. 590. vbi copiosius de opere hoc exposui.

scriptos partim comparata; partim nunc primum in lucem edita, Antuerpiæ MDCVIII. 4.

ARNALDI PONTACI *chronica trium illustrium auctorum, Eusebii Pamphili, episcopi Cæsareensis, Hieronymo interprete: Eusebii Hieronymi presbyteri: Prosperi Aquitanici, episcopi Regiensis, ab Abrahamo ad annum christi* CCCCXLIX. *emendata et notis illustrata*, Burdigalæ MDCIV. fol.

IOSEPHI IVSTI SCALIGERI *thesaurus temporum*, editus primum Lugduni Batauorum MDCVI. deinde Amstelodami MDCLVIII. fol. cuius posterioris editionis titulus est: *thesaurus temporum: Eusebii Pamphili, Cæsareæ Palæstinæ episcopi, chronicorum canonum omnimodæ historiæ libri duo, interprete Hieronymo, ex fide vetustissimorum codicum castigati: item auctores omnes, derelicta ab Eusebio et Hieronymo continuantes. Eiusdem Eusebii vtriusque partis chronicorum canonum reliquiæ græcæ, quæ colligi potuerunt. Editio altera, in qua Iosephi Scaligeri tertia fere parte auctiores notæ et castigationes in latinam Hieronymi interpretationem et græca Eusebii, suprema auctoris cura emendatæ. Eiusdem Iosephi Scaligeri isagogicorum chronologiæ canonum libri tres ad Eusebii chronica et doctrinam de temporibus admodum necessarii.*

V. *bibliothecæ* monimentorum, quæ ad *res ac scriptores ecclesiasticos certarum nationum, regionum et locorum* spectant. In his locum tenent:

LEONIS ALLATII *Græcia orthodoxa*, duobus tomis, quorum primus prodiit Romæ MDCLII. secundus MDCLIX. 4. Vtroque volumine continentur Græcorum scripta cum latina interpretatione de processione spiritus sancti et aliis, ita composita, vt Latinorum sententiæ adprobentur. Primo tomo exhibentur monimenta: *Nicephori Blemmidæ, Ioannis Vecci*, patriarchæ Constantinopolitani, *Petri*, episcopi Mediolanensis, *Georgii Pachymeris, Esaiæ Cyprii, Ioannis Argyropuli, Gregorii protosyncelli*, patriarchæ Constantinopolitani, *Georgii Trapezuntii, Ioannis Plusiadeni, Hilarionis* monachi, *Nicetæ Byzantii*, quibus additæ sunt: *de Gregorio Palama, archiepiscopo Thessalonicensi Græcorum sententiæ.* In tomo secundo sunt scripta: *Io. Vecci*, patriarchæ Constantinopolitani, *Constantini Meliteonitæ* chartophylacis,

Geor-

Georgii Metochitæ diaconi, *Maximi Chrysobergæ.* Omnia hæc Allatius ex tenebris in lucem produxit ac latine reddidit notasque adiecit:

EIVSDEM ALLATII *σύμμικτα; siue opusculorum Græcorum et Latinorum, vetustiorum ac recentiorum libri duo,* editi atque aucti a *Bart. Nihusio*, Coloniæ MDCLIII. 8.

Veterum aliquot Galliæ theologorum scripta, quorum nonnulla ex veteribus libris emendatius, aliqua nunc primum eduntur. Collecta illa sunt atque in lucem emissa cura PETRI PITHOEI, Parisiis MDLXXXVI. 4.

VINCENTII BARRALIS *chronologia sanctorum et aliorum virorum illustrium et abbatum sacræ insulæ Lerinensis, in vnum volumen compilata, cum adnotationibus eiusdem*, Lugduni MDCXIII. 4. vbi scripta patrum Lerinensium exhibentur.

IO. A BOSCO *Floriacensis vetus bibliotheca Benedictina, sancta, apostolica, pontificia, cæsarea, regia, Franco-gallica, ad Henricum IV. christianissimum Franciæ et Nauarræ regem ac Mariam Medicaam reginam*, Lugduni MDCV. 8.

VI. *Bibliothecæ ordinum religiosorum*, in quarum numero sunt:

MARTINI MARRIERI et ANDREAE QVERCETANI *bibliotheca Cluniacensis, in qua sanctorum patrum abbatum Cluniacensium vitæ, scripta, miracula, statuta, priuilegia chronologiaque duplex, item catalogus abbatiarum, prioratuum, decanatuum, cellarum et ecclesiarum a Cluniacensi cœnobio dependentium, vna cum chartis et diplomatibus donationum earumdem. Omnia nunc primum ex manuscriptis codicibus collecta*, Parisiis MDCXIV. fol.

LVCAE DACHERII et IO. MABILLONII *acta sancti Benedicti*, quæ iam antea quum recensui, ea nunc paucis memorasse sufficiat:

BERTRANDI TISSIER *bibliotheca patrum Cisterciensium, id est, opera abbatum et monachorum ordinis Cisterciensis, qui seculo sancti Bernardi; aut paullo post eius obitum floruerunt*, Bonofonte ab anno MDCLX. fol. octo tomis. *

§. XIV.

---

* VOETII *catalogus librorum rariorum* p. 680.

§. XIV.

Restant quædam bibliothecarum patrum genera, quæ vt a me itidem adducantur, res ipsa; siue plenioris atque adcuratioris commemorationis ratio omnino postulat. Quum istæ inter se vel ætate; vel scribendi modo; vel argumentis suis differunt, eas etiam distincte enarrandi, necessitatem mihi impositam esse, intelligo hancque ob rem *bibliothecis patrum apostolicorum* primum locum adsigno. Prodierunt:

IO. BAPTISTAE COTELERII *sanctorum patrum, qui temporibus apostolicis floruerunt, Barnabæ, Clementis, Hermæ, Ignatii, Polycarpi opera vera et suppositiia, vna cum Clementis, Ignatii, Polycarpi actis atque martyriis.* Quæ omnia, vt titulus indicat, Cotelerius *ex manuscriptis codicibus eruit ac correxit versionibusque et notis illustrauit.* Parisiis MDCLXXII. fol. minoris formæ, duobus tomis. Editio hæc maxime rara facta est, postquam pleraque eius exempla, antequam venderentur, incendio consumta fuerint. Eam ob caussam IO. CLERICVS de bibliotheca hac patrum apostolicorum denuo describenda, ornanda atque augenda cogitauit opusque ipsum Antuerpiæ; siue potius Amstelodami MDCXCVIII. fol. duobus voluminibus in lucem emisit. Accesserunt: *notæ integræ aliorum virorum doctorum, qui in singulos patres memoratos scripserunt et quorum nomina in præfatione habentur; item* GVILIELMI BEVEREGII *codex canonum primitiuæ ecclesiæ vindicatus:* IACOBI VSSERII *dissertationes Ignatianæ et* IO. PEARSONII *vindiciæ epistolarum sancti Ignatii atque alia.* Clericus ipse breuiores notas variis locis adiecit. * Sequuta est noua editio, auctior et adcuratior, Amstelodami MDCCXXIV. fol. itidem duobus voluminibus: **

THO-

* *acta eruditorum* MDCXCIX. p. I. IO. FABRICII *histor. bibliothec. tom.* I. p 44. NICERONII *memoires tom.* IV. p. 248.

** CLERICI *bibliotheque ancienn. et modern. tom.* XVII. p. 174 *tom.* XXI. p. 237. *tom.* XXII. p. 237. *iournal des sauans* MDCCXXV. *ianuar.* p 41. *acta eruditorum* MDCCXXIV. p. 52. COLERI *auserlesene theologische bibliothec volumin.* I. p. 743.

THOMAE ITTIGII *bibliotheca patrum apostolicorum graeco-latina, qua continentur: sancti CLEMENTIS romani prior et posterior ad Corinthios epistola: sancti IGNATII epistolae septem genuinae, quibus eiusdem interpolatae et spuria epistolae; nec non acta Ignatiani martyrii accedunt: sancti* POLYCARPI *epistola ad Philippenses, cui praeter fragmenta Polycarpi, ecclesiae Smyrnensis de Polycarpi martyrio epistola integra adiungitur*, Lipsiae MDCXCIX. 8. Praemissa est dissertatio de *patribus apostolicis*; seu scriptoribus ecclesiasticis, qui apostolorum comites et discipuli fuisse perhibentur.* Gallice *bibliotheca* haec cura ac studio ABR. RVCHARTI in conspectum publicum venit, sub titulo: *lettres et monumens des peres apostoliques*, cum notis, Lugduni Batauorum MDCCXXXVIII. 8.**

RICHARDI RVSEL bibliotheca apostolica, cuius inscriptio est: *sanctorum patrum apostolicorum*, BARNABAE, HERMAE, CLEMENTIS, IGNATII *opera genuina, una cum Ignatii et Polycarpi martyriis, versionibus antiquis ac recentioribus, variantibus lectionibus selectisque variorum notis illustrata. Accesserunt sancti* IGNATII *epistolae tum interpolatae; tum suppositiitiae*, Londini MDCCXLVI. 8. duobus voluminibus.***

IO. OTTON. GLVSINGII *monumenta apostolica. Der apostolischen männer, sanct Barnabae, Hermae, Clementis, Ignatii, Polycarpi, Iustini und anderer heiligen Zeugen der ersten kirche briefe und schriften, nebst einem anhang biblischer anmerkungen, verdeutscht und vermehrt*, Hamburgi MDCCXXIII. 8.

§. XV.

Inter scriptores ecclesiasticos fuerunt, qui monimenta de rebus sacris, ligato sermone composita, relin-

* *acta eruditorum* MDCXCIX. p. I. TENTZELII *monatliche unterredung*. 1698. p. 956. IO. FABRICII *histor. bibliothec.* part. VI. p. 456.

** *samlung von alten und neuen theolog. sachen*, 1740. p. 598.

*** *acta erudit.* MDCCXLIX. p. 604. *bibliotheq. raisonn.* tom. XXXVII. p. 230. KRAFTII *theolog. biblioth. volumin.* I. p. 445. 889.

linquerent quumque et hæc collecta ac coniunctim ad vsum publicum translata sunt, ita *bibliothecæ poetarum christianorum* lucem adspexerunt. In illis edendis doctissimi viri operam posuerunt. Spectant huc:

GEORGIVS FABRICIVS, qui iuris publici fecit: *poetarum veterum ecclesiasticorum opera christiana et operum reliquias atque fragmenta, thesaurum catholicæ et orthodoxæ ecclesiæ et antiquitatis religiosæ, ad vtilitatem iuuentutis scholasticæ collectum, emendatum, digestum et commentario quoque expositum*, Basileæ MDLXIV. per Ioannem Oporinum 4. Exhibentur non solum ipsa poetarum carmina; sed accessit quoque commentarius, a *Georgio Fabricio* conscriptus, in quo, vti in titulo indicatur, non solum res et verba obscuriora explicantur; sed et historica quædam non vulgaria ipsorumque auctorum vitæ et ad carminum genera quædam spectantia, singulari studio elaborata inseruntur: *

IOACHIMVS ZEHNERVS, cuius cura in lucem prodierunt: *diuorum patrum et doctorum ecclesiae, qui oratione ligata scripserunt, paraphrases et meditationes in euangelia dominicalia, e diuersis ipsorum scriptis collectae*, Lipsiæ MDCII. 8.

ANDREAS RIVINVS, cuius studio lucem viderunt: I.) Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI *opera poetica omnia. Notas breues post Pamelium, Fr. Iunium, Casp. Barthium ceter. illis adspersit*, Gothæ MDCLI. 8. ac *iunctis poematis, quae Caecilii Cypriani esse perhibentur*, Lipsiæ MDCLIII. 8. II.) *L. Cœlii* LACTANTII FIRMIANI, FR. MEROBAVDIS; Hispani scholastici: incerti Constantini æuo auctoris: RVSTICI ELPIDII exquæstoris, de christi iesu beneficiis et laudibus eius, aliquot christianæ reliquiæ, vt et huiusdem ELPIDII et AMOENI enchiridion, vtriusque testamenti historiam summam, cum per tristicha; tum per tetrasticha complexum. Singula notis ANDR. RIVINI illustrata, Lipsiæ MDCLII. 8. III.) DREPANII FLORI: THEODVLPHI AVRELII: IONAE AVRELII: MODVINI HEDVI; nec non AGOBARDI Lugdu-

* opus hoc recenset FABRICIVS *biblioth. latin. volumin.* I. p. 696

Lugdunensis et LEIDRADI antecessoris, psalmi et hymni aliaque carmina sacra, nunc demum reperta vera ipsorum ætate, denuo reuisa et iunctim in lucem data atque notis et animaduersionibus ornata a D. ANDR. RIVINO, Lipsiæ MDCLIII. 8. IV.) DRACONTII et EVGENII Toletani carmina sacra, Lipsiæ MDCLIII. 8. * Præter hæc, alia volumina carminum sacrorum in conspectum publicum venerunt. In illis locum obtinent:

PRVDENTIVS, PROSPER, IOANNES DAMASCENVS, COSMAS *Hierosolymitanus*, MARCVS, THEOPHANES; qui coniunctim prodierunt Venetiis apud Aldum sine indicio temporis:

PRVDENTII poetæ *opera:* PROSPERI *epigrammata:* IO. DAMASCENI, COSMAE *Hierosolymitani*, MARCI et THEOPHANIS *cantica*, græce et latine, Venetiis apud Aldum MDI. 4.

Poetae christiani, iunctim editi ab Aldo Venetiis MDII. 4. Sunt illi Sedulius, Iuuencus, Arator, Lactantius, Cyprianus, Damasus, Proba Falconia atque alii: **

Liber ecclesiasticorum carminum, cum aliis hymnis et prosis exquisitissimis, a sanctis orthodoxae fidei patribus compositus, Basileæ MDXXXVIII. 8.

Poetarum veterum christianorum volumen, quod lucem vidit Basileæ MDXLI.

IVVENCI, SEDVLII, ARATORIS *sacra poesis, summa cura et diligentia recognita et collata, tum cum variis editionibus, praesertim Fabriciana; tum etiam cum manuscripto codice*, Lugduni MDLXXXVIII. 12.

§. XVI.

In syllabo bibliothecarum patrum, ad quem conficiendum operam adhuc adhibui, vltimum locum *bibliothecæ iuris canonici veteris*; siue voluminibus eorum, qui inter græcos ac latinos canones ecclesiasticos collegerunt, tribuo ac notitiæ huius finem facio.

Opus

* NICERONII *memoires tom.* XXXIII. p. 180.

** FABRICIVS *bibliothec. latin. volumin.* III. p. 293.

Opus hoc iuris publici fecerunt: GVILIELMVS VOELLVS et HENRICVS IVSTELLVS prodiitque illud hac inſcriptione: *bibliotheca iuris canonici veteris, in duos tomos diſtributa, quorum vnus canonum eccleſiaſticorum codices antiquos tum graecos; tum latinos complectitur, ſubiunctis vetuſtiſſimis eorumdem canonum collectoribus latinis; alter vero inſigniores iuris canonici veteris collectores graecos exhibet, ex antiquis codicibus manuſcriptis bibliothecæ Chriſtophori Iuſtelli. Horum maior pars nunc primum in lucem prodit, cum verſionibus latinis, praefationibus, notis et indicibus, huic editioni neceſſariis*, Pariſiis MDCLXI. et iterum MDCC. duobus tomis fol. * Addi poteſt:

GVILIELMI BEVEREGII *ſynodicon; ſiue pandectae canonum ſanctorum apoſtolorum et conciliorum, ab eccleſia graeca receptorum; nec non canonicarum ſanctorum patrum epiſtolarum, vna cum ſcholiis antiquorum, ſingulis eorum annexis et ſcriptis aliis huc ſpectantibus, quorum plurima e bibliothecae Bodleianae aliarumque manuſcriptis codicibus nunc primum edita; reliqua cum iisdem manuſcriptis ſumma fide et diligentia collata*, duobus tomis, Oxoniæ MDCLXXII. fol. **

§. XVII.

Poſtquam expoſitionem de bibliothecis patrum ad finem perduxi, conuerto me ad *catenas patrum*; ſiue ad ea volumina, vbi ex antiquiorum chriſtianorum doctorum ſcriptis collecta ſunt, quæ libris diuinioribus lucem adferunt, ſiue iſti ſingulari ſtudio; ſiue oblata occaſione oracula dei illuſtrarint, eo ordine, quo libri ſacri inter ſe cohærent, quo et catenas has nunc enumerabo. Exſtant, quæ ſequuntur:

Catena græcorum patrum in pentateuchum, cuius latina tantum interpretatio, a *Franciſco Zephyro* compoſita, prodiit, Florentiæ MDXLVII. et iterum Coloniæ MDLXXIII. 8. cum

* quæ opere hoc continentur, ea diligenter enarrat FABRICIVS *bibliothec. græc. volumin.* XI. p. 50.

** de hoc quoque *ſynodico* notitiam ſuppeditat FABRICIVS *dicto loco* p. 54.

cum *catena in cantica veteris et noui testamenti*, quam postea sigillatim recensebo. Non integer pentateuchus; sed obscuriora tantum illius loca explicantur:

ALOYSII LIPOMANNI *catena in genesin, ex auctoribus ecclesiasticis plus minus sexaginta iisque partim graecis; partim latinis connexa, in qua nihil eorum, quae ad explicationem geneseos faciunt, seu historicam; seu mysticam, desiderandum*, Parisiis MDXLVI. fol. et iterum Lugduni MDCLVII. fol.

ALOYSII LIPOMANNI *catena in exodum, ex auctoribus ecclesiasticis plus minus sexaginta, iisque partim graecis; partim latinis connexa*, Parisiis MDL. fol. et iterum Lugduni MDCLVII. fol. Catenae hae Lipomanni, in *genesin* atque *exodum*, non magnam vtilitatem promittunt monstrantque, iudicandi facultatem in Lipomanno fuisse mediocrem:

Catena versionum, glossematum sanctorum patrum, veterum et neotericorum interpretum, Ebraeorum, Graecorum, Latinorum in quatuor libros regum, collectore, interprete et metaphraste IO. RODOLPHO A CORDVBA, *cum institutionibus moralibus pro concionatoribus*, Lugduni MDCLII. fol.

Catena in beatissimum Iob absolutissima, e quatuor et viginti Graeciae doctorum explanationibus contexta, cuius tres editiones, inter se diuersae, memorandae sunt. Prima lucem vidit cura, vt titulus habet, *Paulli Cum Deo*, Lugduni MDLXXXVI. 4. quum autem, quis *Paullus Cum Deo* sit, viris eruditis ignotum est, nonnulli suspicantur, illum esse *Paullum Comitolum*, cui secundam editionem debemus cuiusque nomen illa prae se fert. Ipsa editio secunda iam dicti *Paulli Comitoli* studio cum latina interpretatione atque accessionibus prodiit Venetiis MDLXXXVII. 4. De auctore catenae huius dissensio est. Quem iam adduxi, Comitolus tribuit illam Olympiodoro; alii autem, grauioribus argumentis muniti, adfirmant, Nicetam, Heracleensem archiepiscopum seculi vndecimi, istam composuisse. Catenam hanc *Patricius Iunius* primus graece iuris publici fecit: noua latina interpretatione instruxit variaque addidit. Haec est tertia editio eaque princeps, cuius titulus est: *catena graecorum patrum in beatum Iob, collectore Niceta, Heracleae metropolita, ex duobus manuscriptis bibliotheca Bodleiana codici-*

bus

bus graece nunc primum in lucem edita et latine versa, opera et studio Patricii Iunii, bibliothecarii regii. Accessit ad calcem textus Iobi στιχηρῶς, iuxta veram et germanam septuaginta seniorum interpretationem, ex venerando bibliothecae regiae manuscripto codice, et totius orbis antiquissimo et praestantissimo, Londini MDCXXXVII. fol.

BALTHASARIS CORDERII *expositio patrum graecorum in psalmos, ex vetustissimis sacrae caesareae maiestatis et ducis Bauariae manuscriptis codicibus ἀνεκδότοις concinnata, in paraphrasin, commentarium et catenam digesta: latinitate donata et adnotationibus illustrata*, Antuerpiae ab anno MDCXLIII. ad annum MDCXLVI. fol. Constat opus hoc tribus tomis, ita diuisum, vt singuli quinquaginta psalmos complectantur. Exhibetur primum ad quosuis psalmos argumentum et paraphrasis insignis graeci anonymi scriptoris, vna cum *Theodori*, Heracleae in Thracia episcopi, commentario, ex manuscriptis codicibus. Sequitur ipsa catena ex variis antiquis patribus graecis, quam Corderius ex libris, manu exaratis, recensuit; vltimum autem locum tenent eiusdem adnotationes in psalmos singulos:

FRANCISCI DE PVTEO *catena aurea super psalmos, nunc denuo a mendis tersa; nec non Hieronymi translatione ditata*, Parisiis MDXXX. fol. quae secunda editio esse videtur aliaque sub titulo: *catena aurea super psalmos ex dictis sanctorum patrum*, Parisiis MDXX. 4. prodiisse perhibetur:

ALOYSII LIPOMANNI *catena in psalmos ex auctoribus ecclesiasticis plus minus septuaginta iisque partim graecis; partim latinis connexa. Nunc primum ab* ANDREA LIPOMANNO, *fratris filio in lucem edita*, Romae MDLXXXV. fol.

Aurea in quinquaginta Dauidicos psalmos doctorum graecorum catena, interprete DANIELE BARBARO, Venetiis MDLXIX. fol.

Catena graecorum patrum in prouerbia Salomonis, cuius latinam interpretationem quum THEODORVS PELTANVS reliquisset, *Andreas Schottus* ad vsum publicum illam transtulit, Antuerpiae MDCXIV. 8. Addita est GREGORII *thaumaturgi metaphrasis in ecclesiasten*, latine ac graece cum adnotationibus ac catalogo eorum, qui in Salomonis *prouer-*

uerbia, *ecclesiasten* et *canticum canticorum* commentati sunt. Accessit quoque MICHAELIS PSELLI *paraphrasis in canticum canticorum*, in sermonem latinum conuersa:

Catena patrum graecorum et latinorum in Ieremiam, quae locum obtinuit in MICHAEL. GHISLERII *commentario in Ieremiam*, Lugduni MDCXXIII. fol. tribus voluminibus. Addita est catena patrum in *lamentationes Ieremiae et Baruch:*

THOMAE AQVINATIS *catena aurea in quatuor euangelia*, quae latina lingua quidem; at ex graecis latinisque patribus composita. Prodiit illa non solum ab anno MCCCCLXXIV. saepius separatim variis locis; sed etiam cum reliquis Thomae scriptis coniunctim. Editiones post annum MDLXVI. a recentiore manu interpolatas esse, eruditi viri animaduertunt.* Ipsa expositio haec quatuor euangeliorum in recentioribus editionibus inscribitur *catena*; in antiquioribus autem *glossa continua* adpellatur, ex quo suspicari licet, Thomam ipsum vocabulo *catenae* haud vsum esse:

Catena graecorum patrum in Matthaeum, cuius duo tomi exstant. Alter in lucem exiit sub titulo: *symbolarum in Matthaeum tomus prior*, *exhibens catenam graecorum patrum vnius et viginti*, *nunc primum editam*, *ex bibliotheca Caroli Montchal*, *archiepiscopi Tolosani*, Tolosae MDCXLVI. fol. Euulgauit tomum hunc *Petrus Possinus*, ea ratione, vt graeca adcurate recenseret: interpretationem latinam, vna cum notis ac libro de *concordia euangelistarum in genealogia christi* adderet. Alter tomus inscriptionem praefert: *symbolarum in Matthaeum tomus alter*, *quo continetur catena patrum graecorum triginta*, *collectore Niceta*, *episcopo Serrarum*, Tolosae MDCXLVII. fol. Editus ille est ex codice manuscripto electoris Bauariae, cum *Balthasaris Corderii* versione latina. Tribuitur quidem catena haec *Nicetae;* illum autem vere auctorem eius esse, non probari potest:

Cate-

* SIMON *histoire critique des principaux commentateurs du nouueau testament* cap. XXXIII. p. 473.

Catena graecorum patrum in euangelium secundum Marcum, Romae MDCLXXIII. fol. Collegit catenam hanc PETRVS POSSINVS, ex codicibus manuscriptis recensuit, digessit ac latinam versionem addidit. Praemissum est PROCOPII *encomium in euangelistam Marcum* ac praeter POSSINI *spicilegium*; siue commentarium in loca selecta quatuor euangeliorum, accesserunt: *collationes graeci contextus omnium librorum noui testamenti cum* XXII. *codicibus manuscriptis ex bibliotheca Barberina*:

BALTHASARIS CORDERII *catena sexaginta quinque graecorum patrum in sanctum Lucam, quae quatuor simul euangelistarum introducit explicationem, luce ac latinitate donata et ex aliis patribus tam graecis; quam latinis suppleta et adnotationibus illustrata*, Antuerpiae MDCXXVIII. fol. Voluit quidem Corderius catenam hanc graece ac latine edere; quum autem iniquitas temporum impediret, quominus ad graeca describenda sumtus suppeditaretur, interpretationem suam latinam tantum in lucem emisit:

BALTHASARIS CORDERII *catena graecorum patrum in sanctum Ioannem, ex antiquissimo graeco codice manuscripto nunc primum in lucem edita*, Antuerpiae MDCXXX. fol. Quum Corderius intellexisset, viros doctos eosque linguae graecae peritos aegre tulisse, quod *catenam graecorum patrum* in Lucam latine tantum edidisset, catenam hanc in Ioannem vtraque lingua et graeca; et latina, iuris publici fecit. Est illa ceteris adcuratior:

Catena explanationum veterum sanctorum patrum in acta apostolorum et epistolas catholicas, IO. BERNARDO FELICIANO interprete, Venetiis MDXLV. 8.

Excerpta ex catena manuscripta in acta apostolorum et epistolas catholicas, graece cum versione latina et notis IO. CHRISTOPH. WOLFII: *

Veteris cuiusdam theologi graeci succincta in Paulli ad Romanos epistolam exegesis, ex graecis sacrae scripturae interpretibus desumta, latine, IOANNE LONICERO *interprete*, Basileae MDXXXVII. 4.

* *anecdot. graec. tom.* III. §. 92.

Catena graecorum patrum in cantica veteris et noui testamenti, edita ab ANTONIO CARAFFA, Patauii MDLXIV. 4. et iterum cum *catena in pentateuchum*, cuius antea mentionem feci. Praeter catenas has, a nonnullis aliae memorantur, vti: PROCOPII GAZAEI *catena in octoteuchum; siue octo priores libros veteris testamenti:* SANTIS PAGNINI *catena argentea super pentateuchum et super omnes psalmos:* FLORIANI NONNII *catena argentea in primum caput geneseos:* PONTII CARBONELLI *catena in vniuersa biblia.* Sed quum catenae hae nec ex patrum ecclesiae monimentis collectae sunt; nec formam, catenarum patrum propriam, prae se ferunt, omitti illae solent, non sine omni caussa. *

* quae iam de catenis patrum a me dicta sunt, ea ex *bibliotheca* meae *theolog. tom.* IV. p. 388. ad locum hunc transtuli. Legantur et de illis: ITTIGIVS *tractatu de bibliothecis et catenis patrum*, qui Lipsiae MDCCVII.8. prodiit: WOLFIVS *dissertatione de cateniis patrum graecorum iisque potissimum manuscriptis*, Vitembergae MDCCXII. FABRICIVS *bibliothec. graec. volum.* VII. p.727. BVDDEVS *isagog. ad theologiam vniuersam libr.* II. *cap.* 8. p. 1635. SIMON *histoire critique des principaux commentateurs du nouveau testament cap.* XXX. sqq. p.422.

CAPVT

CAPVT IV.

DE SCRIPTIS PATRVM ECCLESIAE ADVLTERINIS, CONTROVERSIS, CORRVPTIS AC DEPERDITIS.

ΣΥΝΟΨΙΣ.

Postquam generatim quaedam dicta sunt de necessitate, libros adulterinos ac germanos discernendi §. I. II.

Ac notae librorum adulterinorum enarratae §. III.

Caussaeque indicatae, cur falsis auctoribus scripta patrum adtribuant §. IV.

Speciatim recensentur scripta patrum adulterina §. V. VI. VII. VIII.

Scripta patrum controuersa ac dubia §. IX.

Scripta patrum corrupta §. X. XI. XII.

Scripta eorundem deperdita §. XIII.

Non sufficit, cognitum sibi reddidisse, qualia ingenii monimenta antiquiorum christianorum doctores reliquerint: qua ratione in lucem illa emissa sint; sed necesse quoque est, vt sciamus, quam fidem: quam auctoritatem scripta haec praeferant. Non omnia ab iis patribus ecclesiae omnino composita esse, quorum nominibus ista inscripta sunt, satis est notum constatque, iam olim et postea exstitisse, qui patribus falso libros, tamquam auctoribus tribuerent. Eam ob rem alia eorum scripta esse *germana;* alia *adulterina*, dicendum est hocque discrimen haud negligere debemus, si quid ex patrum libris vere recitare; vel probare velimus.

Recte hanc in rem IO. GERHARDVS scribit: *genuina ac germana patrum scripta ab adulterinis et suppositiitiis probe discernenda sunt. Multa enim sub venerabili patrum pallio in ecclesiae proscenium hodie producuntur, quae ab haereticis sunt conficta; vel certe corrupta.* * Vberius postea haec edisserit atque ad rem probandam testimonia pariter atque exempla adfert. In eodem argumento enarrando versatus est

* in *methodo studii theologic. part.* III. *sect.* 5. *cap.* 3. p. 268.

IO. DALLAEVS * vna cum aliis, quorum postea mentionem faciam.

§. II.

Si quis igitur scripta patrum ecclesiæ ac veras eorum sententias intelligere; nec alia testimonia, nisi ab ipsis omnino edita, adferre vult, siue illa ad recta dogmata confirmanda; siue ad errores refutandos; siue ad res gestas illustrandas adhibeantur, necesse est, vt cognoscatur, quæ germana sint monimenta: quæ adulterina, atque in vsu altera ab alteris probe discernantur.

§. III.

Fieri hoc certe potest, quia suppetunt notæ, ex quibus haud difficulter iudicari potest, num monimentum genuinum sit; nec ne. Quæ quum variæ diuersæque sunt, cum iudicio illæ adhiberi debent; nec istis plus; vel minus, quam ad probandum vere valent, tribuendum est, siue certe; siue probabiliter argumentatio fiat. Inter eruditissimos viros fuerunt, qui notas generis huius recenserent atque illustrarent, nimirum:

ANDREAS HYPERIVS, qui exposuit de illis libro *de ratione studii theologici:* **

ABRAAMVS SCVLTETVS *breuibus et perspicuis aphorismis de fructuosa lectione patrum*, quos scripsit ac *medullæ theologiæ patrum* præmisit:

RICHARDVS HOLDSWORTHVS in *theologicis prælectionibus*, quæ lucem viderunt MDCLXI.

ANDREAS RIVETVS *tractatu de patrum auctoritate, errorum caussis et nothorum notis*, quem eiusdem libri *critici sacri* præ se ferunt: ***

FRIDERIC. SPANHEMIVS, cuius exstant: *canones isagogici et critici ad fontes genuinos christianæ antiquitatis discernendos a nothis ac suppositiis:* *

GVIL.

* *libr.* I. *de vero vsu patrum cap.* 3. p. II.

** *libr.* IV. *cap.* 9. p. 688.

*** qui sunt in eiusdem *oper. theologicor. tom.* II. p. 1041.

* *canones* hi præmissi sunt eius *historiæ christianæ*, quæ est in ipsius *operum tom.* I. p. 485.

GVIL. CAVEVS *prolegomenis scriptorum ecclesiasticorum historia litteraria:* *

IO. CLERICVS, cuius *ars critica* huc spectat, quum ibi de locis et scriptis spuriis a genuinis secernendis copiose disseritur. ** Praecipua horum indiciorum breuiter ac perspicue enarrat CAVEVS *** eaque ad locum hunc transferre, animus mihi est. Sunt ista: I.) *in quocumque opere rerum personarumue, scriptoris, cuius nomen prae se fert liber, aetate recentiorum, occurrit mentio, certissimum est falsitatis indicium:* II.) *vocabula noua; vel nouatae significationis et quae manifesto sunt sequioris aetatis libri, quo reperiuntur, νόθευσιν liquido ostendunt:* III.) *fabulae inanes nugaeque ineptissimae, ab aeui apostolici; vel scriptoris alicuius antiqui ingenio et grauitate abhorrentes, librum, quo continentur, cuiuscumque tandem nomen gerat, suppostitium esse, clamant:* IV.) *stilus totiusque orationis contextus, longe diuersus ab eo dicendi charactere, quo in genuinis suis vsus est auctor, manifestum praebet suppositionis argumentum:* V.) *merito νοθεύσεως damnatur liber, quo reperiuntur dogmata, iis plane contraria, quae in genuinis et indubitatis operibus verus auctor tradidit:* VI.) *si in aliquo opere, auctorem graecum sibi vindicante, occurrat latinorum vocabulorum censura et explicatio, meritissimam falsitatis; vel fraudis suspicionem inicit:* VII.) *quaecumque opuscula pro spuriis damnarunt veteres, aegre admodum, nec nisi clarissimis et validissimis argumentis admitti debent, praesertim si accedant eorum suffragia, quorum interest, vt pro genuinis haberentur.*

§. IV.

De caussis si quaeras, cur scripta, maxime patrum ecclesiae, falsis auctoribus tributa eorumque nominibus in lucem emissa sint, facile quisque perspicit, eas non omnes eiusdem esse generis. Diuersae illae sunt aliique hac in re praue agunt: alii bonam mentem praeferunt. Vtrique itidem inter se differunt, si animum ad varios

 fines

* p. 14.
** *volumin.* II. p. 302.
*** *dicto loco.*

fines attendimus, quos isti in libris, falso inscribendis, propositos habuerunt. Qui malae mentis studia sequuntur, eorum duo maxime genera sunt. Nonnulli id tantum meditantur, vt aliis illudant ac fucum faciant et vbi hoc fiat, ex eo peruersam voluptatem capiant. Sumunt sibi, nugas, per iocum ac ludibrium confictas, splendidis inscriptionibus adornare; vel insulsorum hominum commenta nomine ac titulo sanctorum virorum disseminare. Alii, itidem bonae mentis expertes, id sibi propositum habent, vt per fictas inscriptiones erroribus, peruersis opinionibus, superstitionibus suis auctoritatem concilient ac recte sentire videantur. Qui bonos se praebent atque a malitia fraudeque alieni sunt, illi falsorum auctorum nomina in titulis adscribunt, variis caussis adducti. Fit hoc, quando praesertim liber titulo caret, vel ex ignorantia; aut praua coniectura; vel ex studio, auctoritatem sententiae rectae consensu antiquiorum doctorum augendi confirmandique: vel ex animo, honoris ac famae haud cupido; vel ex inuidia, quam quis sibi metuit. Plura hac de re habentur apud ANDREAM RIVETVM *tractatu de patrum auctoritate*. *

§. V.

Magnus numerus est librorum, qui fictorum auctorum nomina prae se ferunt; nec in illis pauci sunt patres ecclesiae, quos quum percensere, animus mihi est, omitto falsa scripta christi, Mariae, apostolorum; siue monimenta ingenii, ipsis adficta. Decreui enim, patrum ecclesiae scripta adulterina enumerare; ad horum autem ordinem christus cum apostolis haud referri potest, si adcurate atque vsitate loqui velimus.

Constat satis, tantam olim quorumdam fuisse impudentiam, vt non tantum apostolorum virorumque apostolicorum; sed ipsius quoque christi ac beatae virginis Mariae nominibus ingenii sui monimenta inscribere, auderent. Quum eiusmodi scripta, quo maiorem antiquitatis speciem

ill

* *cap.* XIII. *tom.* II. eiusdem *oper. theologicor.* p. 1064.

illa præ se ferunt, eo facilius incautos fallere atque in errores inducere possunt, ii consulendi sunt, qui de illis singulari studio exposuerunt. Labore hoc perfuncti sunt:

THOMAS ITTIGIVS *dissertatione de pseudepigraphis christi, virginis Mariæ et apostolorum:*

IO. ALBERT. FABRICIVS in *codice apocrypho noui testamenti, collecto, castigato testimoniisque, censuris et animaduersionibus illustrato*, cuius pars prima et secunda coniunctim lucem adspexerunt, Hamburgi MDCCIII. 8. quibus deinde pars tertia accessit, ibidem MDCCXIX. 8. Princeps est Fabricius inter eos, qui in enarrando argumento hoc versati sunt. Recensuit non solum eiusmodi scripta; sed etiam ea ipsa collegit notisque illustrauit:

IO. ANDREAS SCHMIDIVS, quo præside defensa est disputatio, inscripta: *pseudonouum testamentum, exhibens pseudoeuangelia, acta, epistolas, apocalypses*, Helmstadii MDCXCIX. vbi falsa scripta hæc diligenter quidem recensentur; non ipsa autem exhibentur.

§. VI.

Exstant scripta supposita patrum cum græcorum; tum latinorum. Inter illos; siue *græcos*, quibus monimenta ingenii ficte attributa sunt, locum habent: CLEMENS *romanus*, IGNATIVS, IVSTINVS *martyr*, TATIANVS, ATHENAGORAS, THEOPHILVS, ORIGENES, GREGORIVS *thaumaturgus*, CYRILLVS *Hierosolymitanus*. Præter hos alii sunt, qui huc itidem referri debent resque postulat, vt adiungantur: CYRILLVS *Alexandrinus*, ATHANASIVS, EPIPHANIVS, BASILIVS *magnus*, GREGORIVS *Nyssenus*, GREGORIVS *Nazianzenus*, CHRYSOSTOMVS. Sunt igitur inter Græcorum monimenta adulterina:

I.) CLEMENTIS, *romani*, *canones apostolorum*, qui ab apostolis sanciti; a Clemente autem collecti perhibentur: *constitutionum apostolicarum* libri octo: *recognitionum* libri decem, quæ varias inscriptiones præferunt atque adpellantur: nunc *periodi Petri:* nunc *acta Petri:* nunc *itinerarium Clementis de factis et dictis Petri apostoli:* nunc *disputatio*

tatio Petri cum Simone mago; item *homilia* XIX. quae *Clementina* dici solent: *epitome gestorum Petri*.

II.) IGNATII octo *epistolae*, quarum exstant quinque graece, ad *Mariam*, quae ex Cassobelis, ad *Tarsenses*, ad *Antiochenos*, ad *Heronem*, diaconum Antiochenum et ad *Philippenses*; tres autem latine, quae longe minorem fidem prae se habent, duae ad *Ioannem* euangelistam et tertia ad *Mariam* virginem, cum huius responsione.

III.) IVSTINI *martyris quaestiones et responsiones ad Graecos*; qui liber suppositus: saltem interpolatus esse indicatur, quia ibi Manichaeorum mentio fit: *quaestionum graecanicarum ad christianos de incorporeo et de deo et de resurrectione mortuorum christianorumque ad eas responsionum liber*, qui adpendicis loco memoratis *quaestionibus ad Graecos* subiungitur; item *ad orthodoxos responsionum ad quasdam christianas quaestiones liber*, quo multa traduntur, quae iuniorem scriptorem produnt, siue ille sit Iustinus Siculus; siue alius quis. Accedit *expositio fidei de recta confessione*, siue *de sancta consubstantiali trinitate*, qua sunt loquendi formae ac vocabula, Iustini aetate ignota et post exortas Arianorum, Nestorianorum et Eutychianorum haereses quarto demum quintoque seculo nata atque vsurpata. Idem dicendum est de libro, quem de *prouidentia et fide* contra Euphrasium sophistam scripsisse dicitur, cuius fragmenta, ad nos delata, itidem Nestoriana et Eutychiana tempora produnt:

IV.) ATHENAGORAE opus, in libros decem diuisum, de *vero et perfecto amore*, quod sub eius nomine, veluti, e graeco conuersum, gallice prodiit:

V.) TATIANI *harmonia euangelica*, quam seculo VI. sub Tatiani nomine venditauit Victor, Capuanus, postea latine editam in *orthodoxographis* et *bibliothecis patrum*. Neque altera *harmonia*, quae cum illa coniungi solet, sub AMMONII *Alexandrini* nomine in lucem producta, ad Tatianum, veluti auctorem, referri potest:

VI.) THEOPHILI *Antiocheni* libri quatuor *commentariorum*, qui hodie latine exstant; siue potius scholiorum allegoricorum, non in integra euangelia, sed in varia euangelistarum loca:

VII.)

VII.) CLEMENTIS *Alexandrini adumbrationes;* siue scholia in *epistolas canonicas*, quæ ex lingua græca in latinam translatæ atque in lucem editæ sunt. Multa ibi habentur falsa, erronea, corrupta; nec difficulter intelligendum est, librum hunc monimentum esse adulterinum:

VIII.) ORIGENIS *liber, philosophumena* inscriptus: *commentariorum libri tres in tria priora Iobi capita: scholia in integrum Iobi librum;* item *lamentum;* siue *planctus Origenis,* quo hic de erroribus suis pœnitens inducitur: *scholia in orationem dominicam* et in *cantica beatæ virginis, Zachariæ et Simeonis:* libellus de *singularitate clericorum*, qui inter Cypriani opera locum habere solet: homiliæ *in diuersa Matthæi loca* aliaque:

IX.) GREGORII *thaumaturgi expositio fidei prolixior*, contra Arianos præcipue ac Sabellianos composita: *capita* XII. *de fide*, cum anathematismis, qui maxime erroribus Nestorii et Eutychis oppositi sunt: *sermones tres in annunciationem sanctæ dei genitricis: sermo in sancta theophania: ad Tatianum de anima* λόγος κεφαλαιώδης.

X.) CYRILLI *Hierosolymitani allegorica expositio rituum quorundam ecclesiæ; siue liturgiæ græcæ*, cuius græca inscriptio est: ἱςορία ἐκκλησιαςικὴ καὶ μυςαγωγικὴ et *epistola ad Augustinum de miraculis Hieronymi*, quibus nonnulli addunt *homiliam de occursu domini et de Simeone:*

XI.) CYRILLI *Alexandrini* liber *aduersus iudæos, cum quæstionibus: breuis anagoge de iis, qui floruerunt ante legem: homilia* XVI. *in leuiticum: homiliæ* XIX. *in Ieremiam:* ANASTASII *Antiocheni et* CYRILLI *Alexandrini expositio compendiaria orthodoxæ fidei*, per quæstiones ac responsiones; item: *catena in Marcum: apologi morales:*

XII.) ATHANASII *disputatio contra Arium in concilio Nicæno: sermo contra omnes hæreses: historia de Melchisedec: epistola ad Iouianum imperatorem: liber de definitionibus: doctrina ad Antiochum: quæstiones et responsiones* varii generis: *historia imaginis Berytensis: ex libro contra latinos, quod spiritus sanctus e patre solo procedat: syntagma doctrinæ* ad monachos omnesque christianos tam clericos; quam laicos: *dialogi quinque de sancta trinitate: opuscula varia viginti* con-

contra diuersas hæreses. Accedunt alia monimenta, quæ Athanasio falso tribuuntur, vt: *syntagma varii argumenti ad quemdam politicum: didascalia ad monachos lenis et spiritualis:* de *templo Athenarum:* de *corpore et anima:* de *unitadeitate trinitatis*, ad Theophilum libri VIII. *vita et gesta sanctæ Syncleticæ:* de *sancta trinitate* opusculum: de *ratione paschæ* tractatus, vna cum variis homiliis atque epistolis:

XIII.) EPIPHANII liber de *prophetis eorumque obitu et sepultura*, plenus narrationum parum credibilium: *physiologus* de natura ferarum ac volucrum: *homiliæ* VIII. *fragmentum in euangelium Ioannis*: *apophthegmata: miraculum sacræ eucharistiæ:*

XIV.) BASILII *magni* scriptis adulterinis adnumerari solent: *animaduersiones in canonicos et canonicas peccantes: pœnæ in monachos delinquentes*; item *homilia decima et vndecima in hexaëmeron* de opificio hominis: libellus de *grammatica exercitatione*, pro cuius vero auctore Manuel Moschopulus, longe recentior scriptor, habetur: epistola latina de *consolatione in aduersis*, quæ Victoris Cartensis est: de *laudibus eremi;* siue *vita solitaria* latine, quod fragmentum est ex opere Petri Damiani: *admonitio ad filium spiritualem*, itidem latine: *precatio*, qua Basilius vsus sit, antequam sacris operam dederit: *epistolæ duæ ad Apollinarium: epistola ad Theodosium imperatorem: rationes syllogisticæ* contra Arianos: *expositio fidei* atque alia. Quæ iam memorata monimenta non vere a Basilio relicta; sed ab aliis sub nomine eius diuulgata esse, quamuis plerique eruditi viri statuant; tamen de omnibus non adcurate definiendum est, num germana sint; an falso adscripta:

XV.) GREGORII *Nysseni* varia scripta veluti adulterina adducuntur, vti sunt: *orationes in mulierem peccatricem* et in *principium ieiuniorum*, quas ASTERII Amaseni esse, eruditi viri animaduertunt. His addi solet liber de *trinitate aduersus iudæos*, quoniam ibi Chrysostomus excitetur, qui post Nysseni tempora floruerit; quum autem explicatio dicti *Io.* XIX, 34: qua Chrysostomi mentio fit, in græco libri huius textu, a LAVRENTIO ALEXANDRO ZACAGNIO *collectione monimentorum veterum ecclesiae*

siae

fiue graecae ac latina * primum edito, haud legatur, nullum argumentum ex Chrysostomi mentione contra scriptum hoc sumi potest:

XVI.) GREGORII *Nazianzeni metaphrasis*; siue *translatio in ecclesiasten*, quae inter *orationes* eius est quinquagesima tertia et auctorem habet Gregorium thaumaturgum; praeter *metaphrasin* autem, *christus patiens*, *tragœdia*, quam ab Apollinari seniore scriptam esse, eruditi viri suspicantur:

XVII.) IO. CHRYSOSTOMI scripta falsa; siue adulterina quae illa sint, doctissimi viri non plane consentiunt ac quae alii monimenta germana esse pronuntiant; ea alii monimentis falsis adnumerant; aut rem dubiam esse, iudicant. Videbimus id, vbi diuersos auctores, qui de scriptis his exposuerunt, adire et diuersas eorum editiones inter se conferre velimus.

§. VII.

Fuerunt quoque, qui *latinis* ecclesiae patribus ac scriptoribus monimenta varii generis supponerent. Constat id de TERTVLLIANO, CYPRIANO, HILARIO, AMBROSIO, HIERONYMO, AVGVSTINO, PAVLLINO, LEONE *magno*, CASSIODORO. Scripta ipsa, doctoribus his antiquioribus falso attributa, nunc eadem ratione, qua antea similia Graecorum monimenta enarraui, recensere, mihi animus est. Memoranda loco hoc sunt scripta supposita:

I.) TERTVLLIANI libellus de *haeresibus*, qui commentationi de *praescriptione aduersus haereticos*, veluti adpendix a capite XLV. vsque ad finem adiungi solet: *poëmata*, quae IACOB. PAMELIVS Tertulliano tribuit, *genesis* nimirum et *Sodoma: carmen ad senatorem: libri quinque aduersus Marcionem* et liber de *iudicio domini:* **

II.) CYPRIANI de *pascha computus*: liber de *spectaculis*: de *disciplina et bono pudicitiae*: de *laude martyrii ad Moysen et Maximum*: de *cardinalibus christi*: de *aleatoribus*: de

* p. 888.
** ALLIXIVS *dissertation. de vita et scriptis Tertulliani cap.* X. p. 81.

de *singularitate clericorum: expositio in symbolum apostolicum* et alii libelli, cum quibusdam carminibus et orationibus. Non tamen consensio est doctissimorum virorum de omnibus commentationibus his, eas iure ad supposita ingenii monimenta referri: *

III.) HILARII *epistola ad Augustinum:* alia ad *eundem*, quae Hilarii cuiusdam iunioris esse videntur: *carmen in genesin: epistola ad Abram filiam:* liber de *patris et filii vnitate*, ex HILARII libris *de trinitate secundo et nono:* liber *de essentia patris et filii* ex iisdem libris de *trinitate* eorumque *septimo* et *octauo*.

IV.) AMBROSII *tractatus de* XLII. *mansionibus filiorum israel: commentarius in epistolas Paullinas: tractatus in symbolum apostolorum;* siue vt habent codices manuscripti, de *trinitate et resurrectione;* item de *filii dei diuinitate et consubstantialitate;* siue de *fide orthodoxa* contra Arianos: libellus de *dignitate sacerdotali: tractatus ad virginem deuotam: sermones de tempore, de sanctis* aliique: *precationes duae ad missam praeparatoriae: expositio in apocalypsin:* liber de *poenitentia:* libellus de *spiritu sancto:* tractatus de *concordia Matthaei et Lucae in genealogia christi.* Praeter haec, memorantur alia, Ambrosio male tributa. In his sunt libri de *vocatione gentium: tractatus de origine et moribus Brachmannorum: acta sancti Sebastiani martyris:* liber de *vitiorum ac virtutum conflictu: expositio fidei symboli Nicaeni: exhortatio ad poenitentiam: sermo de purificatione Mariae:*

V.) HIERONYMI opuscula, falso ipsi adscripta, IO. MARTIANAEVS collegit ac in HIERONYMI *operum tomo quinto* coniunctim exhibuit, in tres classes; siue partes distributa, ita vt prima complectatur epistolas, quarum auctores ignorantur: secunda scripta, quae suis titulis proprios testantur auctores: tertia monimenta, quae suos scriptores prae se ferunt; parum autem docta habentur. In opusculis tamen his quaedam, itidem adulterina omissa sunt inque his locum habent: 1.) *comes;* siue *lectionarius*, qui

editus

* BELLARMINVS de *scriptoribus ecclesiastic.* p. 47. LABBEVS de *scriptorib. ecclesiastic. part.* 1. p. 239. FELLVS *praefat. operibus Cypriani* praemissa.

editus est a IACOBO PAMELIO: * II.) *indiculus de haeresibus*, in lucem emissus a CLAVDIO MENARDO, Parisiis MDCXVII. 8. de quo pluribus exponit THOM. ITTIGIVS: ** III.) *martyrologium*, quod sub Hieronymi nomine vulgatum illustratumque est a FRANCISCO MARIA FLORENTINIO, Luc. MDCLXVIII. fol. et ante eum a LVCA DACHERIO: *** IV.) *commentarii in omnes psalmos*, quos Hieronymi haud esse, de eo omnes fere consentiunt resque ipsa hoc haud obscure indicat, quum exponendi ac scribendi genus ab indole ac consuetudine Hieronymi alienum est:

VI.) PONTII PAVLLINI *carmen eucharisticum de vita sua*: libri sex de *vita sancti Martini*: *epistola ad Faustum Rhegiensem* de variis quaestionibus:

VII.) AVGVSTINI liber de *grammatica*: *principia dialectica*; *categoriae decem*: *principia rhetorica*: de *vita eremitica ad sororem*; item libri tres de *mirabilibus sacrae scripturae*: de *benedictionibus patriarchae Iacob*: *quaestiones veteris et noui testamenti*: *in apocalypsin Ioannis expositio*: *sermones* multi: liber de *spiritu et anima*: liber de *amicitia*: liber de *diligendo deo*: liber *soliloquiorum animae ad deum*: liber de *contritione cordis*: varia scripta polemica, vti sunt: *aduersus quinque haereses*: *contra iudaeos*, *paganos et Arianos sermo de symbolo*: de *fide contra Manichaeos*, liber *contra Felicianum Arianum de vnitate trinitatis*: *quaestiones de trinitate et genesi*: liber *contra Fulgentium Donatistam*: *hypomnesticon contra Pelagianos et Caelestinos*, ac plura alia monimenta, quae scriptis, Augustino falso tributis, itidem adnumerantur; cuncta autem haec sigillatim recensere, res est, vti existimo, superuacanea: *

VIII.)

* *liturgicor. tom.* II. p. I.

** *praefation. dissertation. de haeresiarch.* p. 4.

*** *tom.* II. *spicileg* p. 1.

* Benedictini monachi in editis AVGVSTINI *operibus*, scripta eius adulterina a germanis sedulo distinxerunt atque in appendices, singulis tomis subiunctas, transtulerunt. Copiose de illis exposuit NATALIS ALEXANDER *histor. ecclesiastic. secul.* V. *cap.* 4. §. 3. p. 107.

O

VIII.) LEONIS *magni* in *natali sancti Vincentii martyris sermo:* in *natiuitate domini sermo*: in *ascensione domini:* in *natiuitate sanctorum apostolorum Petri et Paulli: tractatus aduersus errores Eutychis et aliorum*: *epistola de chorepiscoporum priuilegio:* *

IX.) CASSIODORI *expositio in cantica canticorum:* liber de *schematibus et tropis; nec non et quibusdam locis rhetoricis sacrae scripturae, quae passim in commentariis Cassiodori in psalmos reperiuntur:* liber de *amicitia vera: sanctorum Paphnutii, Spiridonis et aliorum vitae.*

§. VIII.

Quae iam de libris patrum ecclesiae adulterinis breuiter tradidi, ea doctissimi viri singulari studio enarrarunt ac de scriptis his vberius exposuerunt; ea tamen ratione, vt adferrent interdum, quae non satis firma sunt: quid de auctoribus sit statuendum, non definiant remque non certam; sed probabilem tantum ac dubiam reddant. In solis coniecturis omnino nonnumquam adquiescere debemus hancque ob caussam distincte indicandum est, alia monimenta certe; alia probabiliter falsorum scriptorum nomina prae se ferre.

Argumentum de scriptis, patribus sacri ordinis falso tributis hancque ob rem a germanis eorum monimentis distinguendis, doctissimi viri singulari industria enarrarunt hancque in rem varia scripta in lucem emiserunt. Locum in illis habent:

ANDREAE RIVETI *critici sacri libri quatuor, in quibus expenduntur, confirmantur, defenduntur; vel reiiciuntur censurae doctorum, tam ex orthodoxis; quam ex pontificiis, in scripta, quae patribus plerisque priscorum et puriorum seculorum incogitantia; vel error adfinxit; aut dolus malus supposuit*, qui libri saepius prodierunt, cum separatim MDCXII. MDCXXV. MDCXLI. MDCLX. MDCXC 8. Geneuae, Lipsiae et aliis locis; tum coniunctim cum reliquis

* opuscula haec sunt, quae QVESNELLIVS in LEONIS operibus, ab ipso editis, scriptis adulterinis adnumerauit.

quis eius ſcriptis.* Præmiſſus eſt *tractatus de patrum auctoritate, errorum cauſſis et nothorum notis*, cuius iam antea mentionem feci. Incipit Riuetus ab epiſtola, quam ſeruator noſter ad Abgarum ſcripſiſſe dicitur, ac definit in GREGORII *magni* libris:

ROBERTI COCI *cenſura quorumdam ſcriptorum, quæ ſub nominibus ſanctorum et veterum auctorum a pontificiis in quæſtionibus, potiſſimum hodie controuerſis, citari ſolent, in qua oſtenditur, ſcripta illa vel eſſe ſuppoſititia; vel dubiæ ſaltem fidei*, quæ non ſemel; ſed iterum iterumque in lucem exiit, Londini nimirum MDCXIV. 4. ibidem MDCXXIII. 4. Helmſtadii MDCLXXXIII. 8. cura *Gebhardi Theodori Meieri.*** Liber ipſe non contemnendus eſt ac præbet omnino vtilitatem. De ſcriptis, quæ auctor ſuppoſita eſſe; aut dubiam fidem præferre exiſtimat, ipſorum plerumque pontificiorum teſtimonia adferuntur. Quando PHILIPPVS LABBEVS*** iudicat, COCI hanc *cenſuram cum critico Riueti, medulla Sculteti, Hottingeri rhapſodia ceter. in caſtellum lethes, vnde nefas egredi, procul ablegandam eſſe*, confirmat iniquitatem illius erga omnes, qui a præſule romano abhorrent, ſatis iam notam ac cum ſumma petulantia coniunctam:

IO. HENRICI HOTTINGERI *elenchus; ſeu catalogus ſcriptorum ſuppoſititiorum*,* in quo non tantum patrum per quinque priora ſecula; ſed etiam iudæorum ac paganorum hominum, itemque patriarcharum, prophetarum, chriſti quoque atque apoſtolorum virorumque apoſtolicorum ſcripta ſuppoſita breuiter recenſet.** Addi et poteſt: GVIL. PERKINSI liber de *romanæ fidei ementito catholiciſmo.****

O 2 §. IX.

* *tomo* II. *oper. theologicor.* p. 1041.

** præter has, aliæ editiones memorantur, annorum quippe MDCXLI. MDCLV.

*** *bibliothec. bibliothecar.* p. 186.

* eſt in eiusdem *diſſertationum miſcellanearum pentade*, Tiguri MDCLIV. 8.

** NICERONII *memoires tom.* VIII. p. 127.

*** locum habet in illius *operibus theologic.* quæ anglice ac latine lucem viderunt.

§. IX.

Singularem ordinem et iis patrum ecclesiæ scriptis adsignare, licet, quæ mea sententia *controuersa* ac *dubia* adpellari possunt, quoniam de eorum auctoribus disputatur aliique adfirmant, composita ista omnino a scriptoribus, quorum nomina præ se ferunt ac pro illis, tamquam monimentis germanis, pugnant; alii autem hoc negant ac de quibus disputatio fit, libros esse adulterinos statuunt. In disceptatione hac res interdum manet dubia, quando argumenta vtriusque partis eadem probandi virtute valent; aut non multum vi sua differunt. In numero horum scriptorum sunt:

I.) CLEMENTIS *romani* duæ *epistolæ ad Corinthios.* Priorem nonnulli monimentis adulterinis adnumerant, IO. TOLANDVS, * IO. HVLSEMANNVS, ** ABR. CALOVIVS, *** CHR. AVG. SALIGIVS * atque alii; plerique autem refragantur illis ac grauioribus argumentis instructi, merito adfirmant, epistolam hanc vere a Clemente scriptam esse. De posteriore epistola sententiæ doctissimorum virorum itidem inter se discrepant. Sunt, qui ei eamdem auctoritatem cum priore tribuunt; ceteri autem omnes scriptores repugnant ac pretium harum litterarum multum imminuunt: immo negant, Clementem auctorem earum esse, qua de re legendus est: THOM. ITTIGIVS. ** Nostra ætate sub CLEMENTIS huius nomine duæ aliæ *epistolæ*, antea ignotæ, ex codice manuscripto noui testamenti syriaci cum latina interpretatione a IO. IACOBO WETSTENIO in lucem editæ sunt. Quum enim ille dictum codicem accepisset ibique epistolas has inuenisset, iuris publici eas fecit atque editioni suæ noui testamenti græci,

* *catalog. librorum, christo et apostolis adscriptorum* cap. XVIII. tom. I. p. 392.

** in *dem calixtinischen gewissenswurm* p. 940.

*** *bibl. illustrat.* tom. IV. p. 250.

* de *diptychis veterum* p. 39.

** *dissertation. de patribus apostolic.* quæ eiusdem *bibliothecæ patrum apostolicorum* præmissa est, p. 252.

graeci, Amstelodami MDCCLI. fol. emissae, adiunxit aliisque persuadere sibi sumsit, epistolas has vere Clementis esse, duabus maxime inductus rationibus: altera Hieronymi: altera Epiphanii auctoritate. Epistolae hae separatim lucem viderunt, sub titulo: *duae epistolae Clementis romani, discipuli Petri apostoli, e codice manuscripto noui testamenti syriaci nunc primum erutae, cum versione latina*, Lugduni Batauorum, MDCCLIV. fol.* Reiectae illae sunt, tamquam scripta ficta ac supposita, ob rationes grauiores, in variis monumentis erudite enarratas. Restitit NATHAN. LARDNERVS et dissertationem opposuit, lingua anglica compositam atque ita inscriptam: *a dissertation vpan the two epistles ascribed to Clement of Rome, lately publis hed by mr. Wetstein, with large extracts ont of them and an argument schewing them not to be genuine by Nathaniel Lardner*, Londini MDCCLIII. 8. quae multum se commendauit.** Praecipue ad Wetstenii aduersarios adiunxit se: HENRICVS VENEMA ac tres *epistolas* ad vsum publicum transtulit. Prima inscripta est: *epistola ad virum celeberrimum P. Wesseling, qua duas Clementis epistolas, ad calcem noui testamenti nuper publicatas, Epiphanio et Hieronymo notas fuisse, in dubium vocatur et de scopo posterioris sic dictae epistolae Clementis ad Corinthios disseritur*, Harlingae MDCCLIV. 8.*** Caussam suam vt ageret contra aduersarium hunc, WETSTENIVS euulgauit: *epistolam ad H. Venema de duabus Clementis romani ad virgines epistolis, ex codice syriaco nuper editis*, Amstelodami MDCCLIV. 8.* Respondit VENEMA in *epistola secunda de genuinitate epistolarum Clementis, a Wetstenio publicatarum ad T. Hemsterhuis, qua pro secundo contra has epistolas dubio, nonnulla ex* O 3 *ipsis*

* *acta eruditor.* MDCCLVI. p. 30. KRAFTII *theologische bibliothec volumin.* X. p. 117. BAVMGARTENII *nachrichten von merkwürdig. büchern volum.* IV. p. 117.

** BAVMGARTENII *nachrichten von merkwürdigen büchern volum.* IV. p. 398. KRAFTII *theol. bibliothec volum.* X. p. 756.

*** *bibliotheque des sciences tom.* II. *part.* I. p. 51. KRAFTII *theolog. bibliothec. volum.* XI. p. 206. *acta eruditor.* MDCCLVI. p. 33.

* *bibliotheque des sciences tom.* II. *part.* I. p. 64. KRAFTII *theol. bibliothec volum.* XI. p. 207.

ipsis illis proferuntur, a Clementis persona et tempore alieniora et de virginitatis conspectu secundum patres apostolicos et ecclesiasticos disseritur; nec non auctorem secundae sic dictae epistolae Clementis ad Corinthios, alium esse et eo posteriorem demonstratur, Harlingae 8. * Praeter has duas epistolas edidit VENEMA *tertiam epistolam de genuinitate epistolarum Clementis, a Wetstenio publicatarum, ad Henric. Cannegieter, qua pro tertio contra has epistolas dubio, alia a Clemente romano aliena et eius temporibus posteriora in medium adducuntur et generalia auctoris eiusque aeui criteria tanguntur*, Harlingae 8. ** Ad rem illustrandam consuli potest: IO. GOTTLIEB. FREVDENBERGERI commentatio, qua *historiam recentioris controuersiae de Clementis romani epistolis* exhibet, Lipsiae MDCCLV. 4.

II.) *canones apostolorum*, quos, si non omnes; quosdam tamen eorum apostolos reliquisse ac Clementem romanum collegisse, nonnulli statuunt, non solum inter pontificios; sed etiam GVIL. WHISTONVS, quem in eo posuisse operam, vt cum *constitutionibus* etiam *canones apostolicos* ad apostolos, tamquam auctores, referret iisque diuinam tribueret auctoritatem, constat. Alii repugnant negantque, canones hos monimentum esse apostolorum haecque est communis sententia nostrorum ac reformatorum scriptorum. Immo inter ipsos pontificios fuerunt, qui idem aperte faterentur. Satis monstrarunt eruditi viri, canones hos esse suppositos, hancque in rem argumenta adtulerunt euidentia ac magna probandi vi praedita. Disputatum est de illis non solum superiore; sed etiam nostra aetate ac singularia scripta vtriusque partis in lucem prodierunt, quae alibi a me enarrata sunt: ***

III.) *constitutionum libri octo*, quos tamquam germanum monimentum apostolorum ac Clementis romani defendunt nonnulli inter praesulis romani adsectatores atque inter Anglos GVIL. WHISTONVS. Opinio haec satis est profligata atque eruditissimi viri abunde monstrarunt, longe eos

---

* KRAFTII *theolog. bibliothec. volum.* XI. p. 305.

** ibidem.

*** *histor. ecclesiastic. noui testament.* p. 328.

eos a veritate aberrare, qui persuadent sibi, *constitutiones* has ab apostolis esse profectas et a Clemente romano collectas, qua de re alio loco * copiosius disserui:

IV.) IGNATII *epistolæ*, de quibus multa disputata sunt, maxime in Anglia. Fuerunt primum, qui singulas eius epistolas, tamquam confictas ac suppositas, reiicerent, inque his locum sibi fecerunt non solum apud Anglos episcopalis dignitatis oppugnatores; sed etiam alii, qui illos sequuti sunt, nominatim: CLAVDIVS SALMASIVS, ** DAVID BLONDELLVS, *** IO. DALLAEVS, * SAMVEL BASNAGIVS, ** GVIL. ERNESTVS TENTZELIVS *** atqne alii. * Quum septem epistolæ Ignatii, quæ in monimentis germanis ac fide dignis numerantur, interpolatæ ac per additamenta deprauatæ sunt; ex eo autem natum est discrimen, quo aliæ harum epistolarum adpellantur *breuiores*; aliæ *longiores*, nonnulli has illis præferunt, inprimis Guil. Whistonus. ** Sed non defuerunt, qui communem sententiam, Ignatium omnino litteras exarasse atque ad posteros detulisse; has autem non longiores, quæ exstant; sed breuiores esse; defenderent ac pro illa armis bene instructi pugnarent. Legendi sunt hanc in rem: IO. PEARSONIVS, *** HENRIC. HAMMONDVS, * GVIL. CAVE-

* *dicto loco* p. 331.

** *dissertatione de episcopis et presbyteris*, sub WALONIS MESSALINI nomine edita, et *adparat. de primatu papæ* p. 56.

*** *apologia pro sententia Hieronymi de episcopis et presbyteris*.

* variis libris, præcipue de *scriptis Dionysii Areopagitæ et Ignatii Antiocheni libr.* II. *cap.* 4. sqq. p. 240.

** *annal. politico-ecclef. tom.* II. p. 21.

*** *exercitation. select. part.* I. p. 58.

* adducti a me *histor. ecclesiastic.* p. 584. sq.

** *tentamine de epistolis Ignatii*, anglice edito Londin. MDCCX. *actor. eruditor. supplement. tom.* V. p. 159.

*** in *vindiciis Ignatianis*, quæ Cantabrigiæ MDCLXXII. prodierunt ac postea in COTELERII *bibliothecam patrum apostolicor.* translatæ sunt.

* de *episcopatus iuribus dissertat.* II. *cap.* I. sqq.

CAVEVS, * IO. ERNEST. GRABIVS, ** IO. CLERICVS, *** DIONYSIVS PETAVIVS, * ac praeter hos, ISAAC. VOSSIVS, ** IACOB. VSSERIVS, *** IO. BAPTIST. COTELERIVS * atque alii.

V.) IVSTINI *martyris dialogus cum Tryphone iudaeo*, quem Iustinum vere composuisse, de eo nullus eruditorum dubitauit; multo minus negauit, nisi CHRISTIAN. GOTTLIEB. KOCHIVS, qui librum inscriptum: *Iustini martyris cum Tryphone iudaeo dialogus, secundum regulas criticas examinatus et νοθεύσεως; seu falsitatis et suppositionis suspectus atque conuictus*, Kilonii MDCC. 8. ** euulgauit ac temere sibi sumsit, contra apertam satisque probatam veritatem, Iustinum martyrem dialogi huius auctorem esse, pugnare. Multi bellum illi indixerunt. Ex quo adductus liber Kochii in conspectum publicum venerat, ALBERTVS A FELDE in lucem emisit: *ad eruditissimum atque clarissimum virum, Christianum Gottlieb. Koch de dialogo Iustini martyris cum Tryphone iudaeo epistolam*, Slesvici MDCC. 8. *** Responsio pro Kochio data est a GODOFREDO WAGNERO in *epistola ad Albertum de Felde de Iustini martyris cum Tryphone iudaeo dialogo, vere supposito*, Francofurti MDCCI. * Fuerunt tamen alii, qui ei resisterent, nominatim ERNEST. SALOM. CYPRIANVS *notis ad Hie-*

* *histor. litterar. scriptor. ecclesiastic. tom.* I. p. 41.

** *spicileg. patrum secul.* II. *tom.* I. p. 5.

*** *dissertatione, in qua quaeritur, vtrae genuinae sint Ignatii epistolae, breuioresne; an prolixiores*, contra Whistonum, quae est in COTELERII *bibliothec patrum apostolic. tom.* II. *part.* 2. p. 501.

* de *ecclesiastica hierarchia libr.* V. *cap.* 8. *tom.* IV. *theologic. dogmat.* p. 161.

** *epistolis de Ignatio* apud COTELERIVM *patr. apostolic. tom.* II. p. 441.

*** *dissertationibus de Ignatii martyris epistolis*, itidem apud COTELERIVM *patr. apostolic. tom.* II. p. 199.

* in *iudicio de epistolis Ignatii*, in eiusdem *bibliotheca patrum apostolicor. tom.* II. p. 9.

** *actor. eruditor. supplementor. tom.* III. p. 443.

*** *actor. eruditor. supplementor. tom.* III. p. 445.

* *acta eruditor.* MDCCV. p. 151.

Hieronymum de scriptoribus ecclesiasticis: IO. FRANCISC. BVDDEVS *dissertatione de haeresi Valentiniana*, quae eiusdem *introductioni ad historiam philosophiae Ebraeorum* adiuncta est: auctores *relationum nouantiquarum.* * A quibus aduersariis KOCHIVS se defendere adnisus est atque in lucem protulit: *censuram iniquae et temerariae censurae, quam Ernestus Salom. Cyprianus, Io. Franciscus Buddeus et nonnemo de dialogo Iustini martyris cum Tryphone iudaeo, secundum regulas criticas examinato et νοθεύσεως conuicto, tulerunt*, Lipsiae MDCCIV. 8. opposuit autem ipsi ALBERTVS A FELDE *inuictas demonstrationes pro Iustini dialogi γνησιότητι vindicanda*, Hamburgi MDCCVII. 8. et antea contra Kochium edidit ERNEST. SALOM. CYPRIANVS: *vindicias Iustinianeas; siue pro Iustini martyris dialogo cum Tryphone dissertationem apologeticam*, Ienae MDCCV. 8. ** Quorum antea mentionem feci, auctores *relationum nouantiquarum* itidem progressi sunt in animaduersione censoria contra Kochium; *** pro Kochii autem sententia lucem vidit scriptum, cuius titulus est: *demonstrationes Alberti a Felde deuicta et profligata a. C. T. M.* Flensburgi MDCCIX. 8. *

VI.) CYPRIANI *epistola ad Stephanum papam*, qua Cyprianus istum hortatur, vt Marciano Arelatensi, Nouatiani sectatori, resistat. De *epistola* hac disceptarunt eruditissimi viri. Postquam enim praecipue IO. LAVNOIVS ** negauerat, Cyprianum illam exarasse atque ad opinionem suam probandam multa argumenta congesserat; *** nactus est aduersarios non paucos, qui illum confutarent atque

* 1701. p. 344.

** *iournal des sauans* MDCCVI. *mai.* p 458.

*** 1704. p. 423.

* quae in lite hac ab vtraque parte scripta ac disputata sunt, eorum commemorationem faciunt: FABRICIVS *biblioth. graec. libr.* V. *cap.* I. *volum.* 5. p. 57. ITTIGIVS *select. histor. ecclesiastic. capit. secul.* II. *cap.* I. §. 7. p. 7. STOLLIVS in *der nachricht von den leben, schriften vnd lehren der kirchenväter* p. 53.

** *discussione de duobus Dionysiis cap.* V. p. 54.

*** argumenta haec diligenter recenset OVDINVS *commentar. de scriptoribus ecclesiastic. tom.* I. p. 276.

ostenderent, Cyprianum omnino auctorem esse dictae *epistolae*. Qui sentiunt pro ista, ex numero eorum nominasse sufficiat: PASCHASIVM QVESNELLVM, * STEPHANVM BALVZIVM, ** THOMAM ITTIGIVM, *** LVDOVIC. ELL. DV PIN * hisque MENARDVS, RIGALTIVS, FELLVS, NATALIS ALEXANDER atque alii adiungantur. **

VII.) liber de *mortibus persequutorum*, qui ob auctorem suum etiam in disceptationem venit. Primus illum STEPHANVS BALVZIVS in lucem produxit ex vetustissimo codice bibliothecae Colbertinae, sub titulo: *Lucii Caecilii Firmiani Lactantii liber ad Donatum confessorem de mortibus persequutorum*, notisque illustrauit. *** Ex quo liber hic prodierat, ille communi eruditorum virorum consensione reliquis germanis scriptis Lactantii adnumeratus; nec solum cum illis coniunctim; sed etiam separatim in lucem editus est. Qui ita statuunt, Lactantium esse auctorem, illi argumenta sua ab aetate, a loco Nicomediae, a Donato, cui liber dicatus est, a stilo, a re pertractata atque aliis rationibus sumunt ac conclusionem efficiunt satis firmam. Ab hac sententia discessit NICOLAVS NOVRRIVS, * ea maxime caussa adductus, quoniam in codice Colbertino auctor non *Firmianus Lactantius;* sed *Lucius Caecilius* adpelletur atque ex eo conficiendum sit, scriptorem a Lactantio plane diuersum esse; illi tamen aetate aequalem, nomine non Lactantium; sed *Lucium Caecilium.* Librum ipsum separatim in lucem emisit ac dissertationem addidit, qua disputatur, Lactantium non esse illius auctorem. Inscriptio est: *L. Caecilii liber ad Donatum confessorem de mortibus persequu-*

* *dissertatione* v. *ad Leonem magnum.*

** *notis ad Cypriani epistolam* LXVII. p. 486.

*** *obseruation. miscellan.* quae eiusdem *operum Clementis Alexandrini supplemento* additae sunt, *numer.* IV p. 209.

* *nouuell bibliotheque des auteurs ecclesiastiqu. tom.* I. p. 162.

** legendi et sunt hac de re: REISERVS in *Launaio*, *teste et confessore veritatis euangelico catholicae* p. 795. et MATHOVDVS de *vera Senonum origine christiana* p. 365.

*** *miscellaneorum libro* II. p. I. et 345. Parisiis MDCLXXIX.

* *singulari dissertatione*, quam paullo post adducam.

sequutorum, *hactenus L. Caelio Firmiano Lactantio adscriptus, ad Colbertinum codicem denuo emendatus. Accessit dissertatio, in qua de huius libri auctore disputatur et omnia illius loca dubia, difficilia, obscura variaeque auctoris opiniones examinantur, explicantur, illustrantur*, Parisiis MDCCX. 8. Dissertationem hanc denuo litteris describendam curauit in *adparatu ad bibliothecam maximam patrum.* * Nactus est aduersarios, qui sententiam eius repellerent. Memorari praecipue debet MATVRINVS VEISSERIVS LA CROSE, cuius lucem viderunt: *reflexions sur la nouuelle edition du traite de la mort des persecuteurs, imprimé auec vne dissertation de Nicolas Nourry.* ** Defendere se voluit NOVRRIVS in *epistola*, quam hac de re exarauit; *** parum autem feliciter caussae suae consuluit. Minus ille impedire potuit, quominus plures hostes arma aduersus eum ferrent. In his sunt: IO. ALBERT. FABRICIVS, * DAN. MAICHELIVS, ** CHRIST. AVGVST. HEVMANNVS *** atque alii. * Ac certe argumenta, quibus NOVRRIVS ad opinionem suam stabiliendam vtitur, maxime leuia sunt ac quamuis pro plane certo haud adfirmari liceat, Lactantium composuisse librum de *mortibus persequutorum*; dicendum tamen est, qui hoc statuant, eos summam probabilitatem prae se ferre:

VIII.) DIONYSII *pseudo-Areopagitae opera*, quae saepius prodierunt, vel latine; vel graece; vel graece ac latine coniun-

* *tom.* II. p. 1643. confer. PFAFFII *praefation. ad Lactantii epitomen institution. diuin.* Paris. MDCCXII. 8.
** exstant in *iournal literaire tom.* VII. p. 1. sqq. Refutationis auctorem esse LA CROSE, relatum legimus in *histoire de la vie de mr. la Crose*, Amstelodami MDCCXLI. p. 137. FABRICII *bibliothec. latin. volum.* III. p. 404. atque in aliis libris.
*** in *iournal des sauans* MDCCXVI. *iun.* p. 698.
* *notis ad Hieronymum de viris illustrib. cap.* LXXX. p. 166.
** de *bibliothecis Parisiensib.* p. 187.
*** *dissertatiuncula contra Nicol. Nourrium, librum de mortibus persequutorum Lactantio abiudicantem*, quam LACTANTII *symposio* p. 211. adiecit.
* exstat quoque: *dissertation, que le liure de la mort des persecuteurs est de Lactance*, in *les singularites historiques et literaires tom.* I. p. 225.

iunctim, quibusue in alias linguas transferendis; vel explicandis et illustrandis tot eruditi viri operam suam consecrarunt. Sunt in illis libri de *hierarchia caelesti:* de *hierarchia ecclesiastica:* de *diuinis nominibus:* de *theologia mystica* atque *epistolae.* Ea germana esse monimenta, a Dionysio Areopagita Atheniensi, cuius Lucas *actor.* XVII, 34. meminit, omnino composita, communis fuit sententia apud romanae ecclesiae socios, praesertim in temporum tenebris, ac quamuis postea, quum litterarum lux oriretur, plerique aliter hac de re statuerent atque ab opinione, antea probata, discederent; fuerunt tamen et recentiore aetate, qui Dionysio Areopagitae *opera* haec adscriberent. Quorumdam tantum, qui ad ordinem hunc pertinent, commemoratio sufficiat, nominatim: MARTIN. ANTON. DELRIONIS in *vindiciis Areopagiticis*, contra Iosephum Scaligerum, Antuerpiae MDCVII. 8. * PETRI LANSSELII *dissertation. apologetica de Dionysio Areopagita eiusque scriptis:* ** PETRI HALLOIXII in *notis ad vitam Dionysii:* *** NATALIS ALEXANDRI *dissertatione de operibus Dionysii:* * EMANVEL A SCHELSTRATE. ** atque aliorum, quos praetereo. Attamen addo: LAVRENTII COZZAE *vindicias Areopagiticas*, Romae MDCCII. 4. *** ac *dissertation sur saint Denis l'Areopagite, ou l'on fait voir, que ce saint est l'auteur des ouurages, qui portent son nom*, Parisiis MDCCII. 8. * Repugnant his alii nuncque omnes fere eruditi viri de eo consentiunt, Dionysii Areopagitae *opera* esse adulterina illumque minus habere auctorem. Argumentis nituntur, quae non leuia; sed grauia sunt ac magnam probandi vim prae se ferunt. Ac quis credat, Dionysio Atheniensi opera haec tamquam scriptori vero recte tribui,

* ex *vindiciis* his testimonia pro Dionysii operibus adlata sunt in eorumdem editione *Corderii tom.* II. p.448.
** itidem dicta editione *tom.* II. p.469.
*** *ibidem tom.* II. p.252.
* quae est in eius *histor. ecclesiastic. secul.* I. *dissertation.* 22. p.223.
** *dissertatione apologetica de disciplina arcani* p. 108.
*** *acta erudítor.* MDCCIII. p. 401.
* *memoires de Treuoux* MDCCII. *august.* p. 106. *iournal des sauans* MDCCII. *mart.* p. 285. *acta eruditor.* MDCCIV. p. 168.

tribui, quum in illis habeantur, quæ neque ætati apostolicæ; neque Dionysio illi Areopagitæ, menti atque ingenio eius conueniunt. Agitur in istis de ritibus baptismi, de liturgiæ adparatu, de catechumenis, de pœnitentibus et energumenis, post scripturæ lectionem dimissis: de thurificationibus, a pontifice peractis: de certis pœnitentium locis, de monachorum ac cœnobitarum ordine: de ritibus funerum atque aliis ceremoniis. Accedit, quod per priora a christo nato secula altum de his Dionysii scriptis silentium deprehendatur, si quosdam, non germanos, libros excipiamus, qui quum innotescere cœperunt, non statim ab omnibus adprobati et recepti sunt. De tempore, quo scripta hæc Dionysio supposita atque edita sint, non omnes quidem consentiunt; plerique tamen illa ad seculum quartum; aut quintum referunt. Omnia hæc pluribus multi doctissimi ac celeberrimi viri explanarunt. Spectant huc ex ipsis præsulis romani sectatoribus: IO. LAVNOIVS: * NICOL. LE NOVRRY,** LVDOVIC. ELL. DV PIN,*** SEBAST. NANVS TILLEMONTIVS. * Qui ex reformatæ ecclesiæ sociis aliter sentiat, nullus erit. Inter illos, qui in argumento hoc diligenter atque adcurate versati sunt, princeps est IO. DALLAEVS *libris duobus de scriptis, quæ sub Dionysii Areopagitæ et Ignatii Antiocheni nominibus circumferuntur*, Geneuæ MDCLXVI. 4. eique adiungi possunt: IACOBVS VSSERIVS, cuius exstat: *dissertatio de pseudo-Dionysii scriptis:* ** ANDREAS RIVETVS,*** CASIMIRVS OVDINVS. * Ex nostratibus industriam atque eruditionem suam hac in re præter alios probarunt:

IO.

* in *iudicio de libris, Dionysio Areopagitæ inscriptis*, quod additum est eiusdem *vitæ Dionysii Areopagitæ*, *tom.* II. *oper. part.* I. p. 558.
** *adparat. ad bibliothec. maxim. patrum tom.* I. *libr.* I. *dissert.* IO. *cap.* 2.
*** *bibliothequ. des auteurs ecclesiastiqu. tom.* I. p. 34.
* *memoires pour seruir a l'histoire ecclesiastiqu. tom.* II. *part.* I. p. 436.
** quæ locum obtinuit in eius *historia dogmatica controuersiæ inter orthodoxos et pontificios de scripturis et sacris vernaculis* p. 279.
*** *libr.* I. *critic. sacr. cap.* 9. sqq. *tom.* II. *oper. theologic.* p. 1079.
* *dissertatione critica de scriptis Dionysii pseudo-Areopagitæ*, in eius *commentar. de scriptorib. ecclesiastic. tom.* I. p. 1353.

IO. GERHARDVS, * BALTHASAR BEBELIVS, ** IO. FRIDERIC. MAYERVS, *** THOMAS ITTIGIVS, * IO. ALBERT. FABRICIVS, ** IO. PHILIPPVS BARATERIVS. ***

IX.) ATHANASII *scripta dubia*, quorum, si non omnia; nonnulla tamen controuersis patrum monimentis adnumerari possunt, quum de illis non omnium eadem sententia est, num ea vere dubia sint; nec liceat, certi quid de Athanasio, tamquam auctore, statuere, siue quis adfirmare; siue negare id velit. Commemorantur scripta haec dubia diuersa ratione virique eruditi ita interdum discrepant, vt quae aliis videntur dubia, ea ab aliis veluti germana monimenta defendantur; vel adulterinis adnumerentur. A monachis Benedictinis in Athanasii *operibus*, ab illis in lucem editis, haec istius scripta, tamquam dubia, coniunctim exhibentur: de *incarnatione verbi dei*, opusculum maxime controuersum: *testimonia ex sacra scriptura*, nimirum de *naturali communione similis essentiae inter patrem, filium et spiritum sanctum; licet res intellectu difficillima sit et quod vnam habeant operationem*; item: *epistola catholica: refutatio hypocrisis Meletii et Eusebii Samosatensis*: epistola de *incarnatione verbi*: de *aeterna filii et spiritus sancti cum deo existentia*, contra Sabellianos: *quod vnus sit christus*: de *sabbato, dominica die, circumcisione et baptismate*: *homilia de semente*: *in passionem et crucem domini*: de *virginitate*: *synopsis sacrae scripturae*. In his sunt, quae ab aliis ex numero dubiorum eximuntur atque inter germana Athanasii scripta referuntur. Monstrant id reliquae istius editiones nosque perspicue hoc videmus, vbi singulas inter se conferre

* *confession. catholic. tom.* I. p. 621.
** *antiquitat. eccles. secul.* IV. p 91.
*** *dissertation. de Dionysio Areopagita scriptisque, eidem suppositis*, contra Godofredum Arnoldum.
* *dissertatione de patribus apostolicis*, eiusdem *bibliothecae patrum apostolicor.* praemissa, p. 133. sqq.
** *bibliothec. graec. volumin.* V. p. 3.
*** *dissertatione de Dionysii pseudo-Areopagitae scriptis, Dionysio Alexandrino tribuendis*, quae subiuncta est eiusdem *disquisitioni de successione antiquissima episcoporum romanorum* p. 285.

ferre velimus. Locum in illis habet editio Coloniensis, siue Lipsiensis anni MDCLXXXVI. hæcque varia ingenii monimenta complectitur, quæ Athanasio, vt vero auctori, adscribuntur; a nonnullis vero vel falsa; vel dubia habentur. Spectat huc: GEORG. HENRICI GOEZII *schediasma historico-criticum de dubiis Athanasii scriptis, quæ in noua operum eius editione leguntur*, Lipsiæ MDCLXXXIX. vna cum quibusdam aliis argumenti huius scriptis, vti sunt: IACOBI BASNAGII *epistola de syntagmate fidei, quod Athanasio tribuitur*, quæ ad *Chrysostomi epistolam ad Cæsarium monachum*, Traiecti ad Rhenum MDCLXXXVII. accessit: CASIMIRI OVDINI *dissertatio de operibus, sancto Athanasio attributis:* * IO. PHILIPP. BARATERII *lettre sur deux ouvrages attribués a saint Athanase:* 1.) *le discours contre les Grecs, ou les gentils:* 2) *l'incarnation du verbe.* **

X.) BASILII *magni scripta* multa, quæ in suppositis quidem numerari solent; de plerisque tamen: immo de omnibus fere in vtramque partem disputatur. Dissensio est de *homiliarum in hexaëmeron* et *in psalmos* numero. Quæ ad nos peruenerunt, *orationes* non omnes vni eidemque auctori tribuuntur. Nonnulli dubitant, Basilium libros de *baptismo* composuisse, quibus alii repugnant. Commentatio de *vera virginitate* itidem in controuersia est. De libris *aduersus Eunomium* non est eruditorum consensio. Sunt, quibus *commentarius in priora* XVI. *capita Iesaiæ* suspectus videtur: qui existimant, vltima XV. capita libri de *spiritu sancto* supposita esse. De *asceticis* antiquorum ac recentiorum opiniones inter se discrepant. Inprimis de *epistolis* vehementer disceptatur, quo anno, quo mense, a quo, ad quem, qua de re illæ conscriptæ sint. De reliquis taceo.

XI.) IO. CHRYSOSTOMI *epistola ad Cæsarium monachum*, de qua multa disputata esse, constat, num exarauerit illam Chrysostomus; nec ne? Quum exhibet illa insigne veritatis testimonium, quod prauæ doctrinæ de transsub-

stantia-

* quæ est in eiusdem *commentar. de scriptoribus ecclesiastic. tom.* I. p. 325.

** in *bibliothequ. germaniqu. tom.* XL. p. 80.

ſtantiatione aperte repugnat, pontificis romani ſectatores auctoritatem eius imminuere adniſi ſunt hancque in rem vel negarunt, litteras has a Chryſoſtomo exaratas eſſe; vel ea, quæ ille de ſacra cœna ſcripſit, peruerſe explicarunt. Ex eo nata ſunt longiora certamina ac contra pontificios ſatis probatum eſt, epiſtolæ huius auctorem omnino eſſe Chryſoſtomum. Teſtantur id veteres ac ſuffragiis ſuis confirmant, illam olim adhuc integram græce exſtitiſſe. Laudarunt iſtam eiusque fecerunt mentionem antiquus auctor, a FRANCISCO TVRRIANO in lucem editus, qui contra Seuerianos et acephalos ſcripſit; item Io. Damaſcenus, Nicephorus. Nec difficulter reſponderi poteſt, quando aduerſarii obiiciunt, epiſtolam hanc deeſſe in plurimis codicibus, qui reliqua Chryſoſtomi ſcripta complectantur; nec iſtam in eiusdem *operibus*, iunctim editis, inueniri. Quamuis enim epiſtolam hanc non in multis codicibus habeamus; ſufficit tamen, adeſſe codicem Florentinum, qui nobis epiſtolam hanc præbeat. Nonne laudabili opera eruditiſſimorum virorum, eccleſiæ romanæ addictorum, multa patrum monimenta ex tenebris in lucem perducta ſunt; quorum vnicum tantum codicem illi habuerunt? Ac quis ex eo argumentum contra epiſtolam hanc ſumat, quod iſta adhuc in Chryſoſtomi *operibus*, iuris publici factis, nullum locum obtinuerit. Satis conſtat, editiones eiusmodi nunc augeri; nunc meliores reddi. Ea, quæ ad hiſtoriam controuerſiæ huius pertinent, alio loco * copioſe ediſſerui multique doctiſſimi viri ad eamdem illuſtrandam, ſpeciatim de fatis epiſtolæ huius, ſtudia ſua adhibuerunt. Legendi præcipue ſunt: PETRVS ALLIXIVS, ** IACOB. BASNAGIVS, *** THOMAS ITTIGIVS,

---

* *hiſtor. eccleſiaſtic. noui teſtament.* p. 1385.

** *expoſtulatione de Ioannis Chryſoſtomi epiſtola ad Cæſarium monachum, a Pariſienſibus aliquot theologis non ita pridem ſuppreſſa*, quam præmiſit ANASTASII *Sinaitæ anagogicarum contemplationum in hexaëmeron libro* XII. antea non edito, Londini MDCLXXXII. 4. confer: *acta eruditor.* MDCLXXXIII. p. 25.

*** *animaduerſ. hiſtoric. in epiſtolam Chryſoſtomi ad Cæſarium*, quæ eſt *theſaur. moniment. eccleſ. ſiue Caniſii lection. antiquar. tom.* I. p. 226.

GIVS,* IO. ALBERTVS FABRICIVS,** IO. FRANCISC. BVDDEVS,*** CHR. MATTH. PFAFFIVS,* SALOM. DEYLINGIVS,** IO. MOLLERVS,*** IO. ERH. KAPPIVS,* CHR. GVIL. VOLLANDVS.**

XII.) AMBROSII de *ſacramentis* libri ſex, quibus a nonnullis locus inter doctoris huius monimenta adſignatur, ab ipſis quoque monachis Benedictinis; ita tamen, vt iſti ſimul argumenta vtriusque partis recenſeant, de quæſtione: num Ambroſius librorum iſtorum verus ſit auctor; an minus? ipſi autem nihil definiant. Id ſupra dubitationem poſitum eſſe videtur, Ambroſium libros compoſuiſſe de *ſacramentis;* non ſine cauſſa autem plerique exiſtimant, eos, qui hodie exſtant, non eſſe Ambroſii; aut ita interpolatos fuiſſe, vt nouam plane faciem induerent. In illis certe deſunt, quæ Auguſtinus et Bertramus ex iis excitant. Alia ſcripturæ ſacræ verſio exhibetur, quam quæ in germanis Ambroſii libris legitur. Repugnat ſtili diuerſitas: repugnant non pauca, a ſeculo Ambroſiano aliena. Inter eos, qui ſententiam hanc amplectuntur ac defendunt, locum ſibi fecerunt: IO. BONA,*** EDMVNDVS ALBERTINVS,* LVDOVIC. ELL. DV PIN,** GVIL. CA-

p. 226. Edidit quoque Basnagius hic ipſam Chryſoſtomi epiſtolam, cum *epiſtolicis diſſertationibus*, Traiecti ad Rhenum MDCLXXXVII. 8. et iterum cum acceſſionibus ſub titulo: *diſſertationes hiſtorico-theologicæ*, Roterodami MDCXCIV. 8. Legantur: *acta eruditor.* MDCLXXXVII. p. 563. NICERONII *memoir. tom.* IV. p. 300.

* *tractatu de bibliothecis et catenis patrum* p. 417.

** *bibliothec. græc. libr.* II. *cap.* 10. p. 434.

*** *inſtitution. theolog. dogmatic. libr.* V. *cap.* I. §. 23. p. 1587.

* *diſſertation. anti Rogerian.* p. 17.

** *obſeruationib. miſcellan.* p. 361.

*** *homonymoſcop.* p. 484.

* *diſſertat. de Ioannis Chryſoſtomi epiſtola ad Cæſarium monachum,* Lipſiæ MDCCXXIII.

** *vindic. Chryſoſtomi contra Harduinum ſect.* I. p. 3.

*** *libr.* I. *rerum liturgicar. cap.* 7. §. 4. p. 81.

* de *eucbariſtiæ ſacramento libr.* II. p. 507.

** *bibliothequ. des auteurs eccleſiaſtiqu. tom.* II. p. 271.

CAVEVS,* CASIMIRVS OVDINVS,** CHRISTOPHOR. MATTH. PFAFFIVS*** ac plures alii. Horum rationibus, cur libri de sacramentis inter vera Ambrosii monimenta haud numeranda sint, varia opponit NATALIS ALEXANDER;* quae autem ad illas infringendas haud valent. Exstant quoque *acta sancti Sebastiani*, quae alii Ambrosio adscribunt; alii autem vt adulterina reiiciunt.

XIII.) LEONIS *magni* tria praecipue scripta; siue monimenta, sub nomine eius edita huc pertinent, vt scripta controuersa. Sunt illa: libri duo de *vocatione omnium gentium: epistola ad Demetriadem* virginem de humilitate christiana ac *capitula de gratia et libero voluntatis arbitrio.* Eorum auctorem esse Leonem magnum, plerique negant atque ad rem probandam argumentis vtuntur haud leuioribus. Libros de *vocatione gentium*, quis scripserit, de eo eruditi viri dissentiunt illosque alii Eucherio Lugdunensi; alii Hilario cuidam, vel Arelatensi; vel Syracusano, Prosperi socio; vel Prospero Aurelianensi; vel quae, ob codicum manuscriptorum auctoritatem ac diuersas ipsius scripti rationes communis sententia est, Prospero Aquitanico tribuunt. At vero PASCHASIVS QVESNELLVS pro Leone magno, tamquam auctore, non solum librorum de *vocatione omnium gentium;* sed etiam *epistolae ad Demetriadem* et *capitulorum de gratia* pugnat caussamque hanc in *dissertationibus* singularibus** agit. Dissentiunt plerique atque inter hos praecipue legendus est: IOSEPHVS ANTELMIVS, qui edidit: *dissertationes criticas de veris operibus sanctorum patrum Leonis magni et Prosperi Aquitanici, quibus capitula de gratia dei, epistolam ad Demetriadem; nec non duos de vocatione omnium gentium libros, Leoni nuper adscriptos, abiudicat et Prospero postliminio restituit Antelmius*, Parisiis MDCLXXXIX.

* *histor. litterar. scriptor. ecclesiastic. tom.* I. p. 263.

** *commentar. de scriptorib. ecclesiastic. tom.* I. p. 659.

*** dissertatione de *liturgiis, missalibus, agendis et libris ecclesiasticis ecclesiae orientalis et occidentalis* p. 20.

* *historia ecclesiastic. secul.* IV. *cap.* 6. *articul.* 25. p. 152.

** quae sunt in *adpendice Leonis operum*, a QVESNELLO editorum

MDCLXXXIX. 4. * Respondit QVESNELLVS in *epistola* ** haecque quum lucem adspexisset, defendit se ANTELMIVS in *deux lettres de l'auteur des dissertations sur les ouurages de saint Leon et de saint Prosper a mr. l'abbe ...... pour seruir de reponse aux deux parties de la lettre du pere Quesnel*, Parisiis MDCXC. 4. Fuerunt et alii eruditi viri, qui aperte significarent, se a Quesnello dissentire, GVIL. CAVEVS, *** CASIMIRVS OVDINVS, * quodam modo LVD. ELL. DV PIN ** atque alii.

§. X.

Venio ad scripta patrum ecclesiae *corrupta*, quorum notitiam nobis adquirere ac scire debemus, quae monimenta contaminata sint; quae integra, si ista rite atque adcurate intelligere velimus. Variae sunt huiusmodi corruptiones, et vbi ad tempus, quo illae factae sunt, animum aduertimus, eas vel antiquiores; vel recentiores esse, vt dicamus, res ipsa postulat. Ad modum, quo deprauatio scriptorum, speciatim patrum ecclesiasticorum, facta est et adhuc fieri potest, quod adtinet, illum itidem varium diuersumque esse, exempla nobis monstrant. Ex illis patet, triplici praesertim ratione corruptionem fieri posse vel addendo atque interpolando; vel demendo; vel mutando; id quod tamen maxime de ea deprauatione intelligendum est, quae prauo consilio ab aliis suscipitur.

§. XI.

Corruptiones patrum iam antiquiori tempore ab haereticis factas esse, res satis est manifesta monstrantque id

* *giornale de letterati in Parma*, MDCLXXXIX. p. 249. *histoire des ouurages des sauans* MDCXC. *april.* p. 362. *act. erudit. supplement tom.* II. p. 430.

** quae est in *iournal des sauans* MDCLXXXIX. *august.*

*** *histor. litterar. scriptor. ecclesiastic. volum.* I. p. 432.

* *commentar. de scriptorib ecclesiastic. tom* I. p. 1275.

** qui primum Antelmii sententiam adsensu suo comprobasse; postea autem, quum a Quesnelli amicis rogatus fuisset, ad partes istius accessisse dicitur: confer. NICERONII *memoires tom.* V. p. 149. FABRICII *bibliothec. latin. mediae et infimae aetatis volum.* IV. p. 752.

id testimonia pariter ac exempla perspicue. Eos postea episcopi romani sectatores sequuti sunt ac quando illi in libris patrum ea legerunt, quae ecclesiae romanae dogmatibus atque institutis aduersari putarunt, vim atque iniuriam illis inferre ac loca huiusmodi deprauare, sibi sumserunt.

De antiquioribus haereticis abunde ac luculenter testantur: TERTVLLIANVS, EVSEBIVS, HIERONYMVS, AVGVSTINVS, RVFINVS, VINCENTIVS *Lerinensis*, atque alii, illos patrum libros deprauasse deque perfidia hac multum queruntur. Singularem operam ad argumentum hoc explanandum adhibuit BARTHOLOMAEVS GERMONIVS in libro de *veteribus haereticis, ecclesiasticorum codicum corruptoribus*, Parisiis MDCCXIII. 8. quo ostendit primum, veteres haereticos sacrorum codicum exstitisse corruptores; deinde autem comprobat, non pauca ecclesiastica scripta ab iisdem haereticis adulterata fuisse horumque malitiosa studia, patrum monimenta corrumpendi, ab ipsis veterum christianorum doctoribus reprehensa esse. Natus est liber hic ex lite, quae GERMONIO cum PETRO COVSTANTIO fuit. Quum enim ille Io. Mabillonio atque aliis, qui a partibus eius stabant auctoritatemque ac fidem codicum defendebant, acriter se opponeret hacque occasione adfirmaret, codices quosdam manuscriptos Corbeienses non omni suspicione falsi carere, * caussam Mabillonii COVSTANTIVS egit ac *vindicias manuscriptorum codicum*, quos Germonius impugnauerat, in lucem edidit; GERMONIVS autem postquam decreuerat, *vindicias* illas refutare, operae pretium esse duxit, veterum haereticorum fraudes, in codicibus librorum sacrorum atque in scriptis patrum adulterandis adhibitas, detegere, hancque ob caussam antea memoratum librum de *veteribus haereticis, ecclesiasticorum codicum corruptoribus*, conscripsit atque in lucem emisit.

Haereticorum praua exempla sequuti sunt pontificii, media non solum; sed recentiore quoque aetate ac temeritate malitiaque impulsi, patrum scripta adulterarunt. Quam perfidiam

* de *veter. reg. Franc. diplomat. disceptat.* II. p. 344.

fidiam quum in veteribus hæreticis damnant; idem autem faciunt, ſane in pari culpa ſunt atque ipſi contra ſe ſententiam ferunt. IO. LVDOVICVS VIVES * tradit, non dubium eſſe, quin *multa fuerint addita ab iis, qui magnorum virorum ſcripta omnia impuris manibus contaminabant.* Inprimis lectione digna ſunt, quæ ERASMVS ** hac de re ſcripta reliquit. Abſoluuntur illa querelis, quæ graues ſunt ac iuſtæ.

§. XII.

De monimentis patrum eccleſiæ, a perfidioſis ac malis hominibus contaminatis, non ſolum teſtimonia perſpicua ac fide digna ad nos peruenerunt; ſed ſuppetunt quoque exempla, quæ idem confirmant. Singula iſta adcurate ac iuſto ordine recenſere, animus mihi haud eſt, quum eiusmodi commemoratio res eſſet nimis longa. Eam ob rem ſufficiat, quædam tantum ſcripta patrum, quæ adulterata fuerunt, vt exempla, adduxiſſe ac poſtea notitiam librorum ſuppeditaſſe, vbi argumentum hoc explanatur atque illuſtratur.

Specimina corruptionis, quæ ſuſcepta eſt in libris patrum eccleſiæ, præbent:

IGNATII *epiſtolæ, ſeptem longiores*, ad *Epheſios*, ad *Magneſios*, ad *Trallenſes*, ad *Romanos*, ad *Philadelphienſes*, ad *Smyrnenſes* et ad *Polycarpum*, quas interpolatas; ſiue per falſa fictaque additamenta auctas eſſe; easdem autem; breuiores tamen, inter vera antiquitatis chriſtianæ monimenta iure locum tueri, eruditiſſimi viri ſatis probarunt ac contra eos, qui longiores breuioribus præferunt, maxime GVIL. WHISTONVM, *** feliciter diſputarunt. Interpolatæ illæ ſunt ab homine Ariano, quoniam auctoritas Ignatii, tamquam teſtis de æterna diuinaque ieſu chriſti natu-

* *not.* ad AVGVSTINVM *libr.* XXII. de *ciuitate dei cap.* 8.

** *præfation. ad* HIERONYMI *opera*, Baſileæ MDXVI. apud Frobenium edita. Verba ipſa Eraſmi recenſet DALLAEVS de *vſu patrum* p. 79.

*** cuius huc ſpectat: *tentamen de epiſtolis Ignatii*, anglice Londini MDCCX. 8. editum.

natura, impiae Arianorum sectae, vt probabile est, opponebatur. Quum igitur Whistonus in epistolis his interpolatis inueniret, quae haeresi huic fauent, mirum non est, illum, pro studiis suis erga Arianos, eas adprobasse ac statuisse, Ignatii epistolas longiores, non breuiores, germanis ingenii monimentis adnumerandas esse. Ex iis, qui pro epistolis breuioribus scripserunt, legendi sunt: IO. PEARSONIVS, * HENRIC. HAMMONDVS, ** GVIL. CAVEVS, *** IO. ERNESTVS GRABIVS, * DIONYSIVS PETAVIVS, ** LVDOVIC. ELL. DV PIN, *** NICOL. NOVRRIVS, * atque alii. Speciatim Whistono hac in caussa restitit IO. CLERICVS. **

CLEMENTIS *Alexandrini* libri, quos ab antiquis haereticis deprauatos fuisse, maxime libros *hypotyposeon*, iam dudum eruditissimi viri suspicati sunt suamque coniecturam non esse vanam, monstrarunt, qua de re legendus est BARTHOLOMAEVS GERMON. ***

CYPRIANI *opera*, quae episcopi romani adsectatores contaminarunt, eo prauo consilio, vt videatur ille, erroribus ecclesiae romanae non repugnare; sed dogmata istius adprobare. Ostendunt hoc non obscure variae editiones Cypriani. Memoranda ex illis praecipue est editio, quae Parisiis MDXLI. fol. apud Arnulphum Langelier lucem adspexit. Quibus illa deprauata fuit, vitia innumerabilia fere sunt, quae et caussa est, cur IACOBVS PAMELIVS * contra doctores Sorbonicos Parisienses censuram hanc adhibuit:

* in *vindiciis Ignatianis*.
** de *episcopatus iuribus dissertation*. II. *cap*. I. sqq.
*** *histor. litterar. scriptor. ecclesiastic. volum*. I. p. 41.
* *spicileg. patrum secul*. II. *tom*. I. p. 5.
** de *ecclesiastic. hierarchia libr*. V. *cap*. 8. *tom*. IV. *theolog. dogmat*. p. 161.
*** *bibliotheque des auteurs ecclesiastiqu. tom*. I. p. 42.
* *adparat. ad bibliothec. maximam patrum tom*. I. p. 81.
** *dissertation. de epistolis Ignatii*, quae est in COTELERII *patr. apostolicor. tom*. II. *part*. 2. p. 501.
*** de *veteribus haereticis, ecclesiasticorum codicum corruptoribus* p. 261.
* *nota* LXV. *in Cyprianum de oratione dominic*.

hibuit: *interferuntur hic aliquot lineae in editione Parisiensi apud Arnulphum Langelier ann.* MDXLI. *sed quae Cypriani non sunt, vt ipse fatetur in margine hac adnotatiuncula:* additio cuiusdam, *ex qua de ceteris iudicare, facile est lectori, vtpote qui, quamuis repurgatio iactet in titulo, innumeris Cyprianum mendis contaminarit.* Idem confirmat Cypriani editio, Romae MDLXIII. fol. per *Paullum Manutium* in lucem emissa, in qua Manutium contra codicum manuscriptorum fidem quaedam retinuisse, quaedam addidisse, docti viri animaduertunt. Legantur: IO. DALLAEVS, * IO. ALBERTVS FABRICIVS, ** GVIL. CAVEVS, *** THOM. ITTIGIVS. * Inprimis luculentum malitiae fraudisque documentum pontificii dederunt in Cypriani libro de *vnitate ecclesiae*, quum in illum verba haec intulerunt, *christum vnam cathedram constituisse: primatum Petro datum: ecclesiae renititur et resistit, qui cathedram Petri, super quam fundata est ecclesia, deserit*, contra omnium fere codicum manuscriptorum: omnium antiquissimarum editionum fidem. In *epistola*, quam Cyprianus ad populum Carthaginensem misit, scripserat ille: *audiant quaeso patienter consilium nostrum: exspectent regressionem nostram, vt quum ad vos per dei misericordiam venerimus, conuocati coepiscopi plures secundum domini disciplinam et confessorum praesentiam et vestram quoque sententiam, beatorum martyrum litteras et desideria examinare possimus*, vbi in quibusdam editionibus verba: *secundum vestram quoque sententiam*, a pontificiis deleta atque omissa sunt, eo consilio, ne errori illorum, plebem iure suffragii in rebus ecclesiasticis carere, Cypriani testimonium opponatur. Simile constat de FIRMILIANI, episcopi Caesareensis in Cappadocia, *epistola ad Cyprianum*, qua ille Stephanum, praesulem romanum, ob inhumanitatem, audaciam, insolentiam aliaque vitia resque male gestas grauiter perstringit.

 Epi-

* de *vero vsu patrum libr.* I. *cap.* 4. p. 83.
** *bibliothec. latina volumin.* III. p. 378. sq.
*** *prolegom. ad histor. litterar. scriptor. ecclesiasticor.* p. 22.
* *obseruationibus miscellan.* quae *oper. Clement. Alexand. supplem.* additae sunt, p. 210.

Epiſtolam hanc alii in CYPRIANI *opera* transtulerunt; alii autem ab iſtis remouerunt ac meditati ſunt, quomodo eam ſupprimerent. Quæ diſputata ſunt de locis, quibus Cyprianus ſententiam prauam ſuam de baptismo emendauerit, num illa adulterata fuerint; nec ne, ea huc etiam referri poſſunt.

ORIGENIS ſcripta iam antiqua ætate in diſceptationem venerunt, num illa deprauationi obnoxia fuerint; nec ne? Diſputatum hac de re eſt inter Rufinum Aquileienſem et Hieronymum. Ille adfirmauit, Origenis libros ab hæreticis corruptos eſſe ſcripſitque duas *apologias pro Origene; ſiue de deprauatione librorum Origenis* ac monſtrare voluit, Origenem adcuſatum fuiſſe multarum prauarum ſententiarum, quarum non ille ipſe; ſed hæretici corruptores ſint auctores. Reſtitit ei Hieronymus atque aliis perſuadere voluit, non exſtitiſſe, qui Origenis monimenta deprauarent. Id certum eſt, ORIGENIS *dialogum cum Candido Valentiniano hæretico* fuiſſe adulteratum ab ipſo Candido hocque ipſius Origenis auctoritate nititur. Plura habentur apud PETRVM DANIELEM HVETIVM* et BARTHOLOMAEVM GERMONIVM.**

ATHANASII *epiſtola ad Epictetum*, Corinthi epiſcopum, contra hæreticos, de incarnatione chriſti praua ſentientes. Illa integra quidem apud ATHANASIVM ipſum *** et apud EPIPHANIVM * legitur; eam tamen olim ab hoſtibus veritatis fuiſſe deprauatam, luculenter; nec ſemel teſtatur CYRILLVS *Alexandrinus:* **

CHRYSOSTOMI *opus imperfectum* in Matthæum, quod Mahuſius quidam, Franciſcanus monachus, edidit, ac quamuis aliis perſuadere vellet, ſe opus hoc emendaſſe ac quisquilias Arianorum ſuſtuliſſe; tantum tamen abfuit, vt fidem ſuam probaret; vt ſumeret ſibi, in libro hoc multa depra-

* *Origenian. libr.* II. *cap.* 3. p. 187.

** de *veteribus hæreticis; eccleſiaſticorum codicum corruptoribus* p. 270.

*** in *operum* eius *tom.* I. p. 581.

* *hæres.* LXXVII. *num.* 3. *tom.* I. *oper.* p. 997.

** teſtimonia eius recenſet GERMON libro de *veteribus hæreticis, eccleſiaſticor. codicum corruptoribus* p. 316.

deprauare. Quæ enim in illo ſcripta erant de ſcriptura, de notis eccleſiæ, de euchariſtia, ea deleuit, ſine dubio, ea cauſſa adductus, quoniam iſta dogmatibus eccleſiæ romanæ repugnare, vidit. Legatur: IO. DALLAEVS: *

AMBROSII varii libri, quibus itidem iniuria deprauationis turpiter ac temere illata eſt, non ſemel; ſed iterum atque iterum, in diuerſis editionibus. Quarum deprauationum auctores alia abſtulerunt, non quasdam tantum voces; ſed quinque; aut ſex integras lineas; alia addiderunt, quæ ab Ambroſio ipſo haud ſcripta fuerant; alia mutarunt: alia peruerſo ordine poſuerunt. Comprobant hoc libri eius de *interpellatione Iob et Dauid*, vna cum eiusdem vtraque *apologia Dauid.* Memorant malitiam hanc: FRANCISC. IVNIVS, ** IO. DALLAEVS, *** IO. ALBERT. FABRICIVS * atque alii.

AVGVSTINI opuſcula, quæ itidem libris deprauatis patrum eccleſiæ adnumerantur. LVCAS, Tudenſis epiſcopus, ** de Arnaldo; ſiue Arnoldo, Albingenſi narrat, eum Hieronymi, Auguſtini, Iſidori, Bernardi opuſcula adulteraſſe. Inter alia dicit: *quidam etiam hæreticus nomine Arnaldus de confinibus Galliæ venit in Hiſpaniam, zizaniam erroris hæretici ſeminando. Inter cetera prauitatis opera erat ſtudium, ſanctorum patrum Auguſtini, Hieronymi, Iſidori et Bernardi opuſcula minora corrumpere, ſubtrahendo vera et adiiciendo falſa. Erat enim ſcriptor velociſſimus et corrupta ſanctorum opuſcula vendebat; vel dabat catholicis, vt tali fallacia poſſet decipere et illaqueare incaute legentium mentes*, ceter. quæ tamen minus credibilia ſunt. Dicuntur illa quidem; non autem probantur et vt videtur, odio erga Waldenſes, teſtes veritatis, nituntur.

HIERONYMI opera qui primus edidit, *Ioannes Andreæ*, epiſcopus Alerienſis, MCCCCLXVIII. fol. licentiam ſibi

P 5 ſumſit,

* de *vero vſu patrum libr.* I. *cap.* 4. p. 82.
** *præfatione ad indicem expurgatorium*, MDLXXXVI. editum.
*** de *vero vſu patrum libr.* I. *cap.* 4. p. 84.
* *bibliothec. latin. vol.* III. p. 435.
** *libr.* III. *cap.* 17. *contra Albingenſes*, *tom.* XXV. *bibliothec. patr. Lugdun.* p. 247.

sumsit, addendi, detrahendi, mutandi, pro sua sententia ac voluntate, sine firmiore caussa, hancque ob rem iusta animaduersio in eum facta est. *

CYRILLI *Alexandrini* libros ab hæreticis adulteratos esse, constat resque nititur auctoritate LEONTII *Byzantini*, ANASTASII *Sinaitæ*, NICEPHORI CALLISTI atque aliorum, qui testantur, Dioscorum, Timotheum Aelurum, Seuerianos acephalosque deprauationis iniuriam Cyrilli scriptis intulisse, id quod BARTHOLOMAEVS GERMONIVS ** vberius edisserit.

Sunt plura alia monimenta, quæ in fraudulentorum hominum manus inciderunt atque ab illis malitiose corrupta sunt; prætereo autem ea non sine consilio, præcipue quum ista iam alii in scriptis, paullo post a me adducendis, enarrarunt. Iam id tantum animaduerto, *indices librorum prohibitorum et expurgandorum*, qui apud pontificios prodeunt atque auctoritate valent, occasionem: immo necessitatem præbere, scripta patrum, adulterandi. Recte obseruat hoc CASIMIRVS OVDINVS *** verbis his: *nec protestantes in editionibus suis opera patrum corrumpunt; sed pontificii et papicolæ; quibus id centies probatum fuit. Longe igitur meliori fide in editionibus patrum agunt Lutherani et Caluinistæ, quam pontificii, quibus omnia corrumpendi occasionem et necessitatem præbent indices expurgatorii romani, ad corruptiones et adulteria operum eiusmodi iussu Romanorum pontificum compositi.* Lucem adspexerunt variorum scripta, quibus argumentum hoc explanatum est. Alii in enarrando isto singulare studium posuerunt, in quorum numero sunt:

THOMAS IAMESIVS, cuius in lucem exiit liber de *sacræ scripturæ, conciliorum et patrum corruptione*, Londini MDCXI. 4. MDCLXXXIX. 8. lingua anglicana, seque GVIL. CAVEO * atque aliis viris eruditis commendauit:

DANIEL

* SIMONIS *epistol. select. tom.* 1. *epistol.* 32. p. 220.

** de *veteribus hæreticis, ecclesiasticorum codicum corruptoribus* p. 327.

*** *commentar. de scriptoribus ecclesiast. tom.* 1. p. 987.

* *prolegom. histor. litterar. scriptor. ecclesiastic.* p. 22.

DANIEL FRANCVS, qui iuris publici fecit: *disquisitionem academicam de papistarum indicibus librorum prohibitorum et expurgandorum, in qua de numero, auctoribus, occasione, contentis, fine, damnis et iure indicum illorum disseritur*, quae commentatio primum formam dissertationis academicae prae se tulit ac Lipsiae MDCLXVII. publice defensa est; postea autem locupletata, exhibuit se tanquam librum, sub titulo, quem recensui, Lipsiae MDCLXXXIV. 4.* Diligenter auctor argumentum persequitur atque inter alia exemplis quam plurimis ostendit, haud insolens esse pontificiis, patrum scripta corrumpere atque immutare.

CASPAR LOESCHERVS in dissertatione de *latrociniis, qua in scriptores publicos, patres praecipue, solent committere haeretici*, Vitembergae MDCLXXIV.

IONAS CONRAD. SCHRAMMIVS, cuius exstat dissertatio de *librorum prohibitorum indicibus horumque abusu et vtilitate*, Helmstadii MDCCVIII.

IO. CHRISTOPHOR. WENDLERVS, qui edidit: *schediasma de libris, a pontificiis aliisque haereticis in praeiudicium doctrinae purioris nostrae et superiori aetate suppressis et corruptis*, cum *dissertatione praeliminari, qua adseritur, Lutheranos in praeiudicium caelestis veritatis neque supprimere; neque corrumpere scriptores ecclesiasticos et profanos*, variis scriptoribus, nominatim in titulo adductis, opposita.**

BARTHOLOMAEVS GERMONIVS in libro de *veteribus haereticis, ecclesiasticorum codicum corruptoribus*, Parisiis MDCCXIII. 8. Natus ille est ex lite, quae inter GERMONIVM et PETRVM COVSTANTIVM intercessit, vti antea narraui. Alii in scriptis suis data occasione adtulerunt, quae ad argumentum hoc illustrandum pertinent, vti: ANDREAS RIVETVS,*** IO. DALLAEVS, * GVIL. CAVE-

* liber hic a multis laudatur, quorum testimonia adfert WENDLERVS *schediasm. de libris, a pontificiis suppressis et corruptis, dissertation. praeliminar.* p. 32. sqq.

** *vnschuldige nachrichten* 1713. p. 1037.

*** *tractatu de patrum auctoritate tom.* II. *oper. theolog.* p. 1064.

* de *vero vsu patrum libr.* 1. *cap.* 4. p. 60.

CAVEVS, * FRID. SPANHEMIVS, ** CHR. MATTH. PFAFFIVS, *** IO. FRANCISC. BVDDEVS * atque alii.

§. XIII.

Non omnia patrum scripta conseruata et ad nos translata sunt; sed eorum, quae isti litteris mandarunt multa monimenta perierunt; eo tamen discrimine, vt vel omnia; vel pleraque; vel nonnulla, scripta, ab antiquioribus his doctoribus composita, interierint. Contigit hoc per varias caussas, inter quas temporis ratio, hominum ignorantia, negligentia, malitia aliaeque locum habent. Haec sunt scripta patrum *deperdita*, quorum notitia non omni vtilitate caret. Quaedam huiusmodi scripta commemorare, animus est. Numerantur in illis:

IVSTINI *martyris commentarius de anima:* liber *psaltes* dictus: liber *contra omnes haereses:* opus *contra Marcionem: dubitationum aduersus religionem solutiones summariae: expositio in apocalypsin: commentarius in hexaëmeron:* de *resurrectione carnis:*

IRENAEI *demonstratio apostolicae praedicationis: commentarius de ogdoade;* siue de octonario aeonum numero: *commentarius in apocalypsin*, cum epistolis nonnullis.

THEOPHILI *Antiocheni* liber *contra Marcionem:* alius *aduersus haeresin Hermogenis:* libri *catechetici.*

CLEMENTIS *Alexandrini hypotyposeon;* siue *institutionum* libri octo: *canon ecclesiasticus:* liber de *paschate:* de *obtrectatione: disputationes de ieiunio: exhortationes ad patientiam:* liber de *continentia:* alius de *nuptiis: commentarius in genesin:* liber de *anima:* liber de *prophetia:* alius de *resurrectione: commentarii in epistolas canonicas* atque alia.

EVSEBII *Pamphili* libri *contra Porphyrium*, de *euangeliorum dissonantia: commentarius in primam epistolam ad Corinthios:* libri tres de *vita Pamphili: antiquorum martyriorum* colle-

* *prolegom. ad historiam litterar. scriptor. ecclesiasticor.* p. 21. sq.
** *histor. christian. secul.* I. *tom.* I. *oper.* p. 486.
*** *introduction. ad historiam theolog. litterar. part.* I. p. 7.
* *isagog. ad theologiam vniuersam libr.* II. *cap.* 3. §. 10. p. 587.

collectio: acta martyrii sancti Luciani: descriptio basilicæ Hierosolymitanæ: liber de *festo paschali* atque alia:

ATHANASII *commentarii in ecclesiasten et cantica canticorum:* liber *contra Valentem et Vrsacium: liber synodicus:* variæ *epistolæ:*

HILARII *tractatus in Iobum: commentarius in cantica canticorum: historia Ariminensis et Seleuciensis synodorum,* aduersus Valentem et Vrsacium: liber *hymnorum:* liber *mysteriorum*: liber de *numero septenario:* plures *epistolæ:*

EPIPHANII multæ *epistolæ: oratio de spiritu sancto: encomium Hilarionis.*

GREGORII *Nysseni expositiones in prouerbia: commentarii in epistolam ad Philippenses:*

DIDYMI *Alexandrini commentarii in Iobum, in psalmos, in prouerbia, in Iesaiam, in Hoseam, in Zachariam, in euangelium Matthæi* et *Ioannis;* libri tres de *trinitate*: libri duo de *dogmatibus et contra Arianos: commentarii in libros Origenis περὶ ἀρχῶν.*

AMBROSII *commentarii in Iesaiam, commentarii aduersus nonnullos Platonicos*; siue de *sacramento regenerationis et philosophia* liber: *elucidationes et homiliæ in librum sapientiæ: expositio in omnes Paulli epistolas: catechismus epistolaris ad Fritigildem, Marcomannorum reginam*: de *puerilis ætatis institutione ad pansophiam.*

PAVLLINI *Nolani panegyricus;* siue *apologeticus pro Theodosio* imperatore: multæ *epistolæ ad sororem de contemtu mundi: sacramentarium et hymnarium*: liber de *pœnitentia*: de *laude generali omnium martyrum*: *poëmata* et *epistolæ* plures.

AVGVSTINI libri tres *contra paganos* et *exhortatio* ad eosdem: de *sacrificiis spiritualibus* contra manichæos: de *die domini secundum Sophoniam prophetam* contra eosdem: libri *contra Arianos*: commentationes variæ de *caritate*, de *eucharistia*, de *sacrificio vespertino*: varia scripta, Donatistis opposita, nimirum *contra epistolam Donati*: liber *contra Donatistam* incerti nominis: de *Maximinianistis* contra Donatistas: de *baptismo* aduersus eosdem et alia.

CHRYSOSTOMI *plurimi commentarii in sacræ scripturæ libros*: *expositiones Iobi et Zachariæ*: *orationes contra Iulianum*, variæ aliæ orationes, epistolæ, homiliæ.

CYRIL-

CYRILLI *Alexandrini* libri de *synogogae defectu*: de *fide aduersus haereticos*.

THEODORETI *pentalogium*; siue libri quinque de *incarnatione verbi*, aduersus Cyrillum et patres concilii Ephesini: *opus mysticum*; siue de *mysteriorum fidei expositione* libri XII. libri de *theologia et incarnatione*: opera *aduersus Marcionem, iudaeos* et *Origenem*: *responsiones ad quaesita magorum Persarum*: *sermones quinque in laudem Chrysostomi*: sermones alii.

LEONIS *magni epistolae* multae et alia nonnulla opuscula.

ALCIMI ECDICII AVITI liber *homiliarum*: *dialogus contra haeresin Arianam*: libri duo *contra Nestorii et Eutychis errores*: liber *contra Fausti errores de gratia et libero arbitrio*.

GENNADII libri octo *aduersus omnes haereses*: libri sex *aduersus Nestorium*: libri tres *aduersus Pelagium*: *tractatus de mille annis et de apocalypsi Ioannis*.

FVLGENTII libri septem de *gratia dei et libero arbitrio aduersus Faustum*: libri decem de *veritate praedestinationis et gratiae contra Fabianum*: liber de *processione spiritus sancti*: libri duo de *ieiunio et oratione*: liber *pro fide catholica aduersus Pintam, episcopum Arianum*, vna cum multis homiliis.

CASSIODORI *expositio epistolae ad Romanos*: *liber titulorum de sacra scriptura collectus*: *breues explanationes in acta et epistolas apostolorum ac apocalypsin* atque alia. Sufficiant haec. Plura qui scire cupit, adeat ille GVIL. CAVEVM *historia litteraria scriptorum ecclesiasticorum*: IO. ALBERT. FABRICIVM vtraque *bibliotheca*, et *graeca* et *latina* atque alios auctores de patribus ac scriptoribus ecclesiasticis, supra a me commemoratos. In illis tamen consulendis iudicium adhibendum est: neque existimare debemus, omnia patrum monimenta, quae deperdita esse narrari solent, omnino planeque interiisse atque auctores ista certe reliquisse, quibus illa tribuuntur. Alia sunt scripta nondum edita: alia deperdita. Fieri potest, vt de quibusdam nobis persuadeamus, iniuriam temporis illa abstulisse; quae tamen conseruata, in tenebris bibliothecarum iacent; nec adhuc satis diligenter quaesita sunt. Comprobant hoc exempla librorum, quorum codices manuscripti per longius tempus ignoti erant ac periisse credebantur; postea tamen reperti, in lucem prodierunt.

CAPVT

CAPVT V.
DE SCRIPTIS PATRVM ECCLESIAE, IN LINGVAS EVROPAEAS CONVERSIS.

ΣΥΝΟΨΙΣ.

Agitur de patrum scriptis, in alias linguas translatis, generatim §. I. *Speciatim de eorum interpretibus cum antiquioribus, maxime Rufino ac Gennadio* §. II. *Tum recentioribus, qui patrum monimenta converterunt in linguas hispanicam, anglicam, gallicam, belgicam, italicam, suecicam, germanicam* §. III. IV.

Scripta patrum e natiuo sermone suo in alias linguas translata esse, constat. Factæ sunt interpretationes hæ eo inprimis consilio, vt monimenta ista ab hominibus quoque, litterarum, maxime linguarum, quibus patres ipsi vsi sunt, ignaris, intelligi atque ad propriam vtilitatem referri queant. Ac certe versiones has ille negligere haud debet, cui propositum est, adcuratius studium ad patrum historiam litterariam adhibere. Sique interpretationes hæ diligenter ac recte compositæ sunt, iuuat nos interdum, eas consulere ac difficiliora loca ex istis illustrare.

§. II.

Quæ patres ordinis sacri reliquerunt, ingenii monimenta vel græce; vel latine composita sunt. Iam antiquiore ætate fuerunt, qui non solum scriptis eorum græcis, latine reddendis, operam darent; sed etiam in libris latinis, græce vertendis, simile studium ponerent. Reliquiæ harum interpretationum ad nos peruenerunt.

Inter eos, qui græca patrum scripta in sermonem latinum transtulerunt, præcipue locum sibi fecit RVFINVS, presbyter Aquileiensis. Ex græca lingua latine vertit: *recognitionum libros*, sub Clementis romani nomine in lucem editos, ac præfationem addidit, quæ minus est subdititia, quem-

quemadmodum nonnulli sibi persuadent: *apologiam Origenis*, cuius primus liber ex illius interpretatione in latinis Origenis editionibus et inter Hieronymi *opera* exstat: ipsius *Origenis* libros περὶ ἀρχῶν multasque *homilias*, in *genesin*, *exodum*, *leuiticum*, *numeros* et alios codicis sacri libros item *Eusebii historiam ecclesiasticam;* sed ita, vt varia passim et librum decimum integrum fere omitteret: alia adderet atque interpolaret et ipse libros duos nouos subiungeret, quibus historiam ad mortem Theodosii imperatoris produxit. Locum in illis quoque dedit incertis narrationibus ac fabulis monstrauitque, se fuisse credulum nec adcuratum studium ad historiam hanc adhibuisse. latino eos graece vertisse Gelasium Caesareensem et Cyrillum Hierosolymitanum, testis est PHOTIVS.* Praeter haec monimenta graeca, Rufinus alia in latinum sermonem conuertit inque his *Iosephi libros de bello iudaico* et *antiquitatum iudaicarum*, quorum posteriorum librorum versio latina ei quoque tribui solet: *Basilii Caesareensis* et *Gregorii Nazianzeni opera* quaedam, quae habentur in antiquis illorum editionibus latinis: *Anatolii canonem paschalem*, quam interpretationem in lucem protulit illustrauitque AEGIDIVS BVCHERIVS, vna cum aliis eiusdem argumenti scriptis, Antuerpiae MDCXXXIV. item *Sixti enchiridion*; *siue sententias*, ab VRBANO GODOFR. SIBERO ** cum notis editas, Lipsiae MDCCXXV. 4. In versionibus, iam memoratis, Rufinum maiore, quam par erat, libertate vsum fuisse, satis est notum et iam dudum a doctissimis viris animaduersum, speciatim a IO. DALLAEO. *** Rufinum quaedam etiam ex lingua latina in graecam conuertisse, HIERONYMVS * testatur. Quae in opere de *vitis patrum*, ab HERIBERTO ROSWEYDO primum anno MDCXV. edito, librum *secundum* et *tertium* constituunt, itidem Rufini auctoris; siue interpretis esse, creduntur.

Ad

* *codic.* LXXXIX. p. 210.

** in *praefatione* p. 23. sq. agit ille de latina illarum interpretatione.

*** de *scriptis Dionysii et Ignatii libr.* II. *cap.* 40. sq. p. 474.

* *apolog. in Rufinum* III. *tom.* IV. *oper. part.* 2. p. 468. edit. MARTIANAEI.

Ad Rufinum adiungo GENNADIVM, presbyterum Massiliensem, quem scripta quædam græca latine vertisse, relatum legimus. In illis est: TIMOTHEI *Aeluri apologia ordinationis suæ ad Leonem imperatorem*, quam a se in latinum sermonem translatam fuisse, Gennadius ipse testatur ac tradit, Timotheum in ea patres Chalcedonenses, Leonem papam atque omnes fere occidentis episcopos Nestorii prauæ doctrinæ adcusasse. Memorat etiam Gennadius, se EVAGRII *Pontici sententias* ac librum de *octo principalibus vitiis* latine reddidisse. Exstat quoque græca interpretatio HIERONYMI libri de *viris illustribus*. Eius auctorem esse Sophronium, illum, cuius Hieronymus ipse in dicto libro mentionem faciat, ERASMVS quidem statuit; repugnant autem alii deque versione hac iudicant, illam vitiorum esse plenissimam hæcque se prodere innumerabilibus fere locis, vbi alia sint omissa: alia deprauata atque a mente Hieronymi aliena. EPHRAEMVS omnes libros suos syriace composuit, in gentis suæ vtilitatem; translati autem illi sunt in alias linguas. Inter versiones has sine dubio græca est antiquissima. Adornata enim illa fuit eo tempore, quo Ephræmus adhuc in viuis erat, vti testatur SOZOMENVS.*

§. III.

Quum recentiore ætate eruditissimi viri in eo operam collocarent, vt græcorum patrum scripta, quæ conseruata et adhuc manu tantum exarata fuerant, litterarum formis describerentur ac iuris publici fierent, curarunt simul, vt ista maioris ac facilioris vsus caussa in sermonem latinum conuerterentur. Multæ variæque generis huius versiones lucem viderunt, quæ postquam euulgatæ fuerant, postea aliæ illarum emendatæ: aliæ eæque meliores atque adcuratiores in istarum locum substitutæ sunt. Sed de his græcorum patrum versionibus latinis, vtpote satis notis, iam taceo.

§. IV.

* *libr.* IV. *histor. ecclesiastic. cap.* 16. p. 525. De versionibus Ephræmi plura disserui *histor. ecclesiastic. noui testament.* p. 1331.

§. IV.

Verſiones potius patrum græcorum latinorumque in linguas Europæas recenſere, mecum conſtitui, non omnes ſingulari ſtudio; ſed quasdam tantum; attamen fortaſſe plerasque, ea enarrandi ratione, vt ſyllabus, quem exhibebo, facili negotio augeri ac continuari poſſit. Igitur in lucem prodierunt:

HISPANICE

TERTVLLIANI *apologeticus ad Scapulam*, cuius interpres eſt *Petrus Manero*, Cæſar auguſtæ MDCXLIV. 4. * AVGVSTINI libri *confeſſionum*, *meditationum*, *ſoliloquiorum*, ſtudio *Petri a Ribadeneira*: ** CYPRIANI libellus de *oratione dominica*, cura *Didaci Martinez*. *** OROSII interpretatio hiſpanica memoratur a NICOLAO ANTONIO: *

ANGLICE

CLEMENTIS *romani epiſtolæ ad Corinthios*, per *Guil. Burtonum*, cum notis copioſis ac iudicio *Guil. Cauei*, Londini MDCXLVII. atque iterum, *Guil. Wakæo* interprete, vna cum BARNABAE, IGNATII, POLYCARPI *epiſtolis* atque HERMAE *paſtore*, itidem in ſermonem anglicum conuerſis, ſub titulo: *epiſtolæ genuinæ patrum apoſtolicorum*, *in Anglicum ſermonem translatæ*, Londini MDCXCIII. 8. ** et iterum ibidem MDCCX. 8. Præterea anglice in lucem exierunt alia patrum monimenta. Edidit lingua hac IVSTINI *martyris*, TERTVLLIANI et MINVCII FELICIS *apologias* pro religione chriſtiana et VINCENTII *Lerinenſis commonitorium* ac prolegomenis notisque illuſtrauit *Reeuius*, Londini MDCCX. 8. duobus voluminibus. ATHENAGORAE librum de *reſurrectione* anglice euulgauit *Richardus*

* ANTONII *bibliothec. hiſpan. nou. tom.* II. p. 169.

** confer. ANTONII *bibliothec. hiſpan. nou. tom.* II. p. 186.

*** FABRICII *bibliothec. latin. volumin.* III. p. 382.

* *bibliothec. hiſpan. nou. tom.* I. p. 225. vbi refert, DIDACVM DE IEPES, Toletanum, *Oroſii* verſionem hiſpanicam manuſcriptam reliquiſſe.

** *act. eruditor. ſupplement. tom.* II. p. 503.

dus Porderus, Londini MDLXXIII. THEOPHILI autem *Antiocheni* libri *ad Autolycum* cura *Iosephi Betty* Oxoniae MDCCXXII. 8. EVSEBII libri *historiae ecclesiasticae* a *Samuele Parkero* versi atque in epitomen redacti:* MACARII *homiliae* eodem sermone lucem viderunt Londini MDCCXXI. 8. ** Ex ordine patrum latinorum referendi huc sunt CYPRIANVS, MINVCIVS FELIX, qui anglice in lucem prodiit Londini MDCLXXXII. 8. CYPRIANVS, editus a *Nathanaele Marshallo*, cum notis, Londini MDCCXVII. fol. *** liber de *mortibus persequutorum*, qui Lactantio adscribitur, *Gilberto Burneto* interprete, cum praefatione de persequutione, christianos parum decente, Londini MDCLXXXVI. et MDCCXIV. 8. *

GALLICE

IVSTINI *martyris opera*, studio *Io. de Maumont*, Parisiis MDLIV. fol. ac singularia scripta quaedam, eaque *elenchus*; siue *paraenesis ad Graecos*, quam *Martinus du Pin* gallice vertit, Parisiis MDLXXX. atque *apologia* longior, Parisiis MDCLXXXVI. 12.

ORIGENIS libri *contra Celsum* octo pro veritate religionis christianae, quorum interpretationem gallicam praestantissimam *Elias Boherellus* composuit atque addidit notas ac coniecturas ad graeca Origenis, quibus multa loca haud infeliciter emendantur et castigantur. Prodiit opus hoc sub titulo: *traité d'Origene contre Celse*, Amstelodami MDCC. 4. multumque se commendauit.**

CYRILLI *Hierosolymitani catecheses*, cum notis ac dissertationibus dogmaticis, quas sub inscriptione: *les catecheses de saint Cyrille de Ierusalem auec des notes et des dissertations dogmatiques*, iuris publici fecit *I. Grancolas*, Parisiis

* *nouuelles de la republique des lettres* MDCCIII. *august.* p. 229.
** *acta eruditor.* MDCCXXIV. p. 86.
*** *acta eruditor.* MDCCXVIII. p. 145.
* *nouuelles de la republiqu. des lettres* MDCLXXXVII. p. 978. *histoire des ouurages des sauans* MDCLXXXVII. p. 112.
** *acta eruditorum* MDCCII. p. 127.

risiis MDCCXV. 4. * Recensetur quoque versio gallica harum catecheseon, Parisiis MDLXIV. 12. edita.

BASILII *magni epistolae*, quae ita inscriptae prodierunt: *lettres de saint Basile le grand, archeueque de Caesarée en Cappadoce, traduites du grec, disposées en meilleur ordre, auec des notes et les sommaires de chaque lettre*, Parisiis MDCXCIII. 8.

GREGORII *Nazianzeni sermones*, qui gallice conuersi, titulo hoc: *sermons de saint Gregoire de Nazianze, surnommé le theologien, traduits du grec, auec des notes*, in lucem prodierunt, Parisiis MDCXCIII. 8. duobus tomis:

EVSEBII *historia ecclesiastica*, ex interpretatione *Claudii Seysselii*, quae laudatur, ** ac postea interprete *Ludouico Cousino*, Parisiis MDCLXXV. 4.***

SOCRATIS et SOZOMENI *historia ecclesiastica*, quae, interprete memorato *Ludouico Cousino*, gallice prodiit Parsiiis MDCLXXVI. 4. *

THEODORETI *historia ecclesiastica*, cuius duae interpretationes gallicae exstant: altera antiquior, studio *Martini Matthaei*, prioris in monasterio nouo apud Pictauos composita: altera recentior, quam dicti *Ludouici Cousini* industriae debemus, Parisiis MDCLXXVI. 4. vna cum Euagrio.**

IO. CHRYSOSTOMI *epistolae*, quarum versio gallica hanc inscriptionem prae se fert: *les lettres de saint Iean Chrysostome, traduites en francois sur le grec des peres Benedictins de la congregation de saint Maur, ou elles sont rangées selon l'ordre de tems, auec des notes, des sommaires et deux traitez ecrits du lieu de son exil a la veuue sainte Olimpiade*, Parisiis MDCCXXXII. 8. duobus tomis ac voluminibus. Exstant etiam *les panegyriques des martyrs par saint Iean Chrysostome, traduits du grec, auec vn abrege de la vie de ces memes mar-*

* *memoires de Treuoux* MDCCXVIII. *august.* p. 186. *iournal des sauans* MDCCXVI. *mart.* p. 248.

** in MORLERII *essais de litterature tom.* I. p. 35.

*** FABRICIVS *bibliothec. graec. volumin.* IV. p. 62.

* FABRICII *bibliothec. graec. volum.* VI. p. 121.

** FABRICIVS *dicto loco* p. 125.

martyrs, Parisiis MDCCXXXV. 8. ac praeter orationes has, *homilies sur la genese et sur les actes des apotres*, Parisiis MDCCIII. 8. tribus voluminibus.*

Non solum graecorum; sed etiam latinorum antiquiorum christianorum doctorum monimenta in sermonem gallicum conuersa sunt, quemadmodum ipsae generis huius interpretationes, quae ad nos peruenerunt, satis comprobant. Enarrabo ista ordine temporum, quibus patres hi vixerunt, non ea adcuratione, vt nullum plane scriptum, gallice versum, omittatur, ad quod praestandum me haud valere, fateor; debita tamen diligentia. Ad locum igitur hunc pertinent:

Tertulliani varii libri atque in his *apologeticus aduersus gentes*, cuius duplex versio in lucem exiit: altera studio *Ludouici Girii*, Parisiis MDCXXXVI. 12. MDCXLVI. 12. MDCLXXXIV. 8. Amstelodami MDCCI. 8. cum textu latino ac PETRI ALLIXII *dissertatione de Tertulliano ac scriptis eius*. ** Altera editio prodiit adcuratiore cura *Vassoultus*, cum notis, Parisiis MDCCXIV. *** Gallice quoque versus est liber de *praescriptione haereticorum* per *Aubertum de Macere*, Parisiis MDLXII. et *Brosseo* interprete, Parisiis MDCXII. 8. noua autem editio, notis instructa, lucem vidit Parisiis MDCCXXIX. 12. * Praeter hunc, lingua eadem extant ac legi possunt alii Tertulliani libri, vti sunt: de *oratione*, quem gallice reddidit *Hobier*, Parisiis MDCXL. 12. de *patientia*, itidem interprete *Hobierio*, Parisiis MDCXL. 12. de *corona militis*, quem librum verterunt: *Aubertus de Macere*, Parisiis MDLXIII. et *Florimundus Remondus*, Parisiis MDXCIV. 8. de *carne christi* et de *resurrectione*, quam in-

 terpre-

* *iournal des sauans* MDCCIII. *nouembr.* p. 1018.

** *memoires de Treuoux* MDCCIII. *iul.* p. 42. BERNARDI *nouuelles de la republique des lettres* MDCCI. *ianuar.* p. 40.

*** *iournal des sauans* MDCCXIV. *septembr.* p. 291. *memoires de Treuoux* MDCCXIV. *iun.* p. 1062. confer. FABRICII *syllabum scriptorum de veritate religion. christian. cap.* V. p. 208. *nachricht von den büchern in der stollischen bibliothec tom.* II. p. 421.

* *memoires de Treuoux* MDCCXXIX. *iun.* 1729. p. 1083. *iournal des sauans* MDCCXXIX. *august.*

terpretationem debemus antea memorato *Ludouico Girio* Parisiis MDCLXI. 8. *ad martyres*, quem librum praeter *Florimundum Remondum* gallice interpretatus est *Paullus Colomesius*, Rupell. MDCLXXIII.

MINVCII FELICIS *Octauius*, qui interprete *Perroto Ablancurtio* gallice prodiit Parisiis MDCXLVI. 12. MDCLXII. 12. et latinis e regione positis, Lipsiae MDCLXXXIX. 12.

CYPRIANI *opera*, quorum gallica interpretatio hunc titulum prae se fert: *les oeuures de saint Cyprien, eueque de Carthage et martyr, traduites en francois par Pierre Lambert, auec des remarques, vne nouuelle vie de saint Cyprien, tiree de ses ecrits et vne table des matiers*, Rothomagi MDCCXVI. 4. Gallice quoque lucem viderunt Cypriani *epistolae* per *Iacob. Tigeon*, Parisiis MDLXXIV. fol. et per *Lombertum*, cum notis ac vita Cypriani, Parisiis MDCLXXII. 4. quo et spectant: *lettres choisies de saint Cyprien aux confesseurs et aux martyrs, auec des remarques historiques et morales*, Amstelodami MDCLXXXVIII. 12.*

LACTANTII *diuinae institutiones*, quarum interpretatio gallica publicae luci exposita fuit, Parisiis MDXLVI. 8. Lugduni MDLXIII. 12. cum praemisso errorum Lactantii catalogo, cuius versionis auctor est *Renatus Fameus*. Translatus quoque est in linguam gallicam *liber primus institutionum a Droueto de Maupertuy*, Auenione MDCCX. 12.** Memoratur praeterea versio gallica libri de *mortibus persequutorum*, cuius auctorem esse Lactantium, vulgaris est sententia, inscripta: *traite de la mort des persecuteurs par Maucroix*, Parisiis MDCLXVII. MDCLXXX. 12. et alia, cuius titulus est: *histoire de la mort des persecuteurs de l'eglise primitiue, ecrite in latin par Lactance et traduite en francois sur la traduction angloise de mr. le docteur Burnet*, ceter. Vltraiecti MDCLXXXVII. 12. ***

OPTATI

* BAELII *nouuelles de la republique des lettres* MDCLXXXVIII. *mart.* p. 335.

** *memoires de Treuoux* MDCCXII. *decembr.* p. 2055.

*** BAELII *nouuelles de la republique des lettres* MDCLXXXVII. *septembr.* p. 979.

OPTATI *Mileuitani* libri de *schismate Donatistarum*, quorum versio gallica ita inscripta est: *l'histoire du schisme, blasphemes, erreurs, sacrileges, homicides, incestes et autres impietez des Donatians, ecrite en latin par Optat, eueque Mileuitain, mise en langue francoise et repurgé de plusieurs fautes, augmentée aussi par le supplement de quelques imperfections. et explication des lieux difficiles*, cura *Petri Viel*, Parisiis MDLXIV. 8.

AMBROSII libri de *virginitate* gallice conuersi atque editi sunt, sub titulo: *Ambroise de l'origine, de l'excellence et des auantages de la virginité traduit en francois*, interprete *Antonio Iosepho Mege*, Parisiis MDCLV. 12. Addita est dissertatio de *origine, praerogatiuis et commodis virginitatis.* *

AVGVSTINI varia scripta eaque: I.) de *ciuitate dei*, cum notis, interprete *Petro Lomberto*, sub titulo: *la cité de dieu de saint Augustin, traduite en francois et reuué sur plusieurs anciens manuscripts, auec des remarques es des notes*, Amstelodami MDCCXXXVI. 12. quatuor tomis: II.) *sermones in psalmos*; siue: *sermons de saint Augustin sur les pseaumes, traduits en francois*, Parisiis MDCLXXXIII. 8. septem tomis: III.) *epistolae*, *les lettres de saint Augustin, traduits en francois sur l'edition nouuelle des peres Benedictins de la congregation de saint Maur, ou elles sont rangées selon l'ordre des tems, reuues et corrigées sur les anciens manuscrits et augmentées de quelques lettres, qui n'auoient pas encore paru, auec des notes*, quae versio postquam primam lucem adspexerat Parisiis MDCLXXXIV. fol. duobus voluminibus et in 8. sex voluminibus, ** aliae editiones sequutae sunt atque in his tertia studio *du Bois*, Insulis MDCCVII. 12. sex voluminibus: IV.) *contra academicos* libri, gallice ita inscripti: *les liures de saint Augustin contre les philosophes academiciens, auec le traité de la grace et de la liberté, traduits en francois sur la nouuelle edition des peres Benedictins de la congregation de saint Maur*, Parisiis

Q 4 MDCCIII.

* PEZII *bibliotheca Benedictino-Mauriana* p. 57.

** BAELII *nouuelles de la republique des lettres* MDCLXXXIV. *nouembr.* p. 958.

MDCCIII. 12. * v.) libri de *gratia et peccato originali*, qui gallice versi hanc inscriptionem praeferunt: *les deux liures de saint Augustin de la grace de iesus christ et du peché originel, traduits en francois sur l' edition des peres Benedictins de la congregation de saint Maur*, Parisiis 12. ** vi.) liber de *gratia*, sub titulo: *le liure de saint Augustin sur la grace et le libre arbitre et deux lettres de ce pere a Valentin et aux moines d' Adrumet, traduits en francois auec des notes, par monseigneur l' eueque de Marseille*, ceter. *** vii.) libri *confessionum*, quos non semel; sed iterum atque iterum in linguam gallicam, vti et in alias, translatos esse, constat: viii.) *les six liures de saint Augustin contre Iulien, defenseur de l' heresie Pelagienne, traduits en francois sur l' edition des peres Benedictins de la congregation de saint Maur*, Parisiis MDCCXXXVI. 12. duobus tomis 12. *

HIERONYMI *epistolae*, quarum variae interpretationes gallicae atque editiones in lucem prodierunt. Inter eas laudatur versio, cuius curam suscepit *Guilielmus Russelius* quaeque in conspectum publicum venit, sub titulo: *lettres de saint Ierome, traduites en francois sur la nouuelle edition des peres Benedictins de la congregation de saint Maur, auec des maximes morales, des notes et des remarques sur les endroits difficiles*, tribus tomis, quorum primus ac secundus lucem viderunt Parisiis MDCCIV. 8. tertius autem ibidem MDCCVII. 8. ** Adducitur etiam editio anni MDCLXXIX. 8. ***

SVLPICII SEVERI scripta, quae gallice vertit *Ludouicus Girius*, Parisiis MDCLIX. 12. *

SALVIANI *opera*, quorum interpretatio gallica hanc inscriptionem praefert: *les œuures de Saluien, pretre de Marseille, contenant ses lettres et ses traites sur l' esprit d' interet*

* *iournal des sauans* MDCCIII. *april.* p. 366.
** *memoires de Treuoux* MDCCXXXIX. *ianuar.* p. 103.
*** *memoires de Treuoux* MDCCXLIII. *nouembr.* p. 2831.
* *memoires de Treuoux* MDCCXXXVI. *mai.* p. 1034.
** *iournal des sauans* MDCCIV. *febr.* p. 189. MDCCVIII. *ianuar.* p. 132.
*** *catalog. bibliothec. Bunauianae tom.* III. *volum.* I. p. 152.
* MOLLERVS dissertatione de *Sulpicio Seuero* §. 17.

ret et sur la prouidence, traduites en francois, Parisiis MDCCXXXV. 12. *

PAVLLINI *Nolani epistolae*, quarum titulus est: *les lettres de saint Paulin, traduites en francois, auec des eclaircissemens et des remarques sur plusieurs endroits, qui regardent l'histoire, ou la discipline ecclesiastique*, Parisiis MDCCIII. 8. **

PAVLLI OROSII scripta, edita gallice interprete *Philippo le Noir*, Parisiis MDXXVI. fol. ***

GREGORII *magni* libri *dialogorum*, quorum versio gallica inscriptione hac lucem adspexit: *dialogues de saint Gregoire le grand, nouuellement traduits en francois, auec des eclaireissemens*, Parisiis MDCLXXXIX. 12. Accessit dissertatio, cum pro veritate eorum, quae in *dialogis* his narrantur; tum pro fide ipsorum *dialogorum* conscripta. Interpres est *Ludouicus Bulteau*, monachus Benedictinus e congregatione sancti Mauri.* Sed num interpretatio haec iure huc referatur, disputari potest. Gregorium ipsum patribus ecclesiae omnino adnumerandum esse, res est non satis expedita; nec desunt argumenta, quae *dialogorum* auctoritatem imminuunt.

BELGICE

Lingua belgica in lucem prodierunt: POLYCARPI *epistola*, interprete *Salomone Bor*, Traiecti ad Rhenum MDCXCVIII. fol. MACARII *homiliae* studio *Cornelii Kiel*, Antuerpiae MDLXXX. 8. ARNOBII libri cura *Ioachimi Oudaeni*, Harlingae MDCLXXVII. 8. MINVCII FELICIS *Octauius* per *Gargonum*, Vlissingae MDCCXII. 8. SVLPICII SEVERI libri *historiarum* cum notis et continuatione *Petri Rabi* ad Caroli V. tempora, Roterodami MDCCI. 4.

ITALICE

ATHENAGORAE liber de *resurrectione*, quem italice vertit *Hieronymus Faleti*, Venetiis MDLVII. 4. apud Al-

* *memoires de Treuoux* MDCCXXXV. *nouembr.* p. 2284.
** *iournal des sauans* MDCCIII. *ianuar.* p. 99
*** FABRICII *bibliothec. latin. volumin.* III. p. 537.
* PEZII *bibliothec. Benedictin. Maurian.* p. 61.

dum: AVGVSTINI libri *confessionum*, interprete *Iulio Mazzini*, Romae MDXCV. 4. quos et in sermonem italicum conuertisse, *Iacobus Fuligatus* traditur: OROSII libri, auctore M. A. *Bonacciuoli*, Venetiis MDXXVIII. 4. libri *dialogorum*, qui *Gregorio magno* tribuuntur: praeter editionem, quae sine loco atque anno lucem vidit, Venetiis MCCCCLXXV. fol. MCCCCLXXXVII. 4. Mediolani MCCCCLXXXI. Caietae MCCCCLXXXVIII. fol. et ex noua *Io. Mariae Tarsiae* Florentini interpretatione Venetiis MDCVI. * Eiusdem GREGORII libri *moralium;* siue commentarii in Iobum, iam antea italice versi, iterum prodierunt cum noua praefatione, *Coenobio de Arata* interprete, Romae MDCCXIV. 4. **

SVECICE

CYPRIANI libellus de *oratione dominica*, quem suecice vertit *Io. Grosch*, Rostochii MDCXV. 8.

GERMANICE

PATRVM APOSTOLICORVM scripta, quae a nonnullis in linguam germanicam translata ac coniunctim edita sunt; non ea autem adcuratione, quae omnino adhiberi debuisset. Qui ad laborem hunc se admouerunt, eo maxime a recta via aberrarunt, quod monimenta aperte adulterina in ordinem germanorum librorum adscripserint. Generis huius volumina sunt:

MARTINI MOELLERI *zwölf episteln, aus dem griechischen verdeutscht*, Goerlitii MDLXXVIII. 8.

GOTTFRIEDI ARNOLDI *sendschreiben der alten*, vbi inter alia sunt: IGNATII *sieben glaubwürdige briefe, nach dem griechischen genauer corrigirt vnd ins deutsche übersezt*, Francofurti et Lipsiae MDCC. 8. Praeterea ARNOLDVS iuris publici fecit: *zwey sendschreiben aus der ersten apostolischen kirchen, deren das eine ist des heiligen iungers vnd Paullinischen gefehrten, Barnabae: das andere des heiligen martyrers vnd auffsehers zu Rom Clementis, nun zum erstenmal verdeutscht von* M. G. A. A. M. quae litterae

* FABRICII *bibliothec. latina mediae et infimae aetatis libr.* VII. p.251.
** *actor. eruditor. supplement. tom.* VI. p. 451.

terae nomen eius cum patria indicare debent, hoc modo: *Magifter Gottfriedus Arnoldus*, *Annabergenfis Mifnicus*, quemadmodum interpretatio haec in ipfa dedicatione legitur:*

IO. OTTON. GLVSINGII *monumenta apoftolica; oder der apoftolifchen männer*, *Barnabae*, *Hermae*, *Clementis*, *Ignatii*, *Polycarpi*, *Iuftini vnd anderer heiligen Zeugen der erften kirche briefe vnd fchriften*, Hamburgi MDCCXXIII. 8. Exftant quoque epiftolae patrum apoftolicorum germanice ad calcem noui teftamenti, editi Schifbecae prope Hamburgum MDCCXI. 12.

THEOPHILI *Antiocheni* libri ad *Autolycum*, quos e graeco in Germanorum linguam transtulit: praefatione ac notis ornauit ac fub infcriptione: *des heiligen Theophili drey bücher an Autolycum* in publicam lucem emifit *Guftau. Chriftoph. Hosmannus*, Hamburgi MDCCXXIX. 8. **

ORIGENIS libri *contra Celfum*, quorum interpretationem germanicam debemus *Io. Laurentio Moshemio*, editam ab eo fub titulo: *Origenis*, *vorftehers der chriftlichen fchule zu Alexandria vnd aelteftens*, *acht bücher von der wahrheit der chriftlichen religion*, ceter. Hamburgi MDCCXLV. 4. Verfionem hanc compofuit Moshemius ad editionem *Spenceri*, ita vt difcrepantes fcripturas, vna cum interpretatione gallica horum librorum, quam *Elias Bouhereau* dedit, confuleret iisque tamquam adiumentis vteretur. Subiecit nonnulla, quae ad Origenis vitam, doctrinam, virtutes, honores, merita, aduerfa fata pertinent. In adnotationibus ftudia fua non tam ad lectiones variantes diiudicandas; quam ad fententiam dictorum illuftrandam contulit atque animum, veritatis cupidum, prodidit. Indicat, vbi Origenes non bona mente cum aduerfario agit suppletque ac emendat, quando ille ad ea, quae obiecta funt, vel plane non; vel non adcurate refpondet. ***

EVSE-

* TENZELII *monatliche vnterredungen*, 1696. p. 73.

** *acta eruditorum* MDCCXXX. p. 323.

*** *acta eruditorum* MDCCXLVIII. p. 526. *deutfche acta eruditorum volum.* XVIII. p. 131. *bibliotheque raifonnée tom.* XXXV. p. 395. *nachrichten von neuen büchern volumin.* IV. p. 661.

EVSEBII et RVFINI ac *tripartitam historiam* cum continuatione vsque ad annum christi MDXLV. germanice edidit *Caspar Hedio*, Argentorati MDXLV. fol.

EPHRAEMI *Syri sermones*, quorum interpretationem germanicam *Gottfr. Arnoldus* composuit atque ad vsum publicum transtulit, hoc titulo: *des heiligen Ephrem aus Syrien sermones, von der gottseligkeit, von der enthaltung, von der keuschheit, von vbung der gottseligkeit*, qui sermones, germanice redditi, accesserunt ad MACARII scripta, itidem germanice edita, Goslariae MDCCII. 8.

MACARII Aegyptii, senioris, monimenta, Germanorum lingua in lucem emissa, cura *Gottfridi Arnoldi*, hac inscriptione: *ein denckmal des alten christenthums, bestehend in des heiligen Macarii vnd anderer hocherleuchteten männer aus der alten kirche höchsterbaulichen vnd auserlesenen schriften*, quorum prima editio lucem vidit Lipsiae MDCXCVI. 8. secunda emendata ac locupletata Goslariae MDCCII. 8.

IO. CHRYSOSTOMI *sermones atque opuscula*, quorum interpretatio germanice hunc titulum prae se fert: *des heiligen kirchenlehrers Ioannes Chrysostomus, erzbischofs vnd patriarchen zu Constantinopel, predigten vnd kleine schriften, aus dem griechischen vbersetzet: mit abhandlungen vnd anmerckungen begleitet:* Opus hoc constat decem voluminibus, quorum primum cum praefatione *Romani Telleri* lucem vidit, cura *Io. Andreae Crameri*, Lipsiae MDCCXLVIII. 8. hocque reliqua sequuta sunt: secundum MDCCXLIX. 8. tertium vsque ad quintum eodem anno 8. sextum, septimum, octauum, nonum anno MDCCL. 8. decimum denique MDCCLI. 8. Commentationes, quibus ornatum est opus hoc, varii sunt argumenti; maxime vero spectant ad Chrysostomum ipsum, vitam eius, doctrinam, speciatim eloquentiam sacram. In opus hoc eiusque volumen primum translati etiam sunt CHRYSOSTOMI libri de *sacerdotio*. *

TERTVLLIANI nonnulli libri, in quorum numero sunt: liber de *patientia*, germanice editus a *Luca Maio*, Smal-

* KRAFTII *theolog. bibliothec volum.* VII. p. 522.

Smalcaldiæ MDLXXXII. 12. liber *ad Scapulam*, interprete *Abr. Hinckelmanno*, Luneburgi MDCLXXXII. 12. liber *ad martyres*, cuius interpretationem germanicam itidem iam dictus *Hinckelmannus* edidit, Luneburgi MDCLXXXII. 12.

CYPRIANI scripta germanice a *Melchiore Ambachio* in lucem prolata, quorum titulus est: *sanct Caecilii Cypriani, des alten christlichen lehrers vnd bischofs predigten vnd schriften, mit summarien vnd erklärungen etlicher dunckler sprüche vnd wörter, deren sanct Cyprianus gebraucht, aus sanct Cypriani selbs vnd anderer christlichen lehrer schriften erläutert. Zeugnis, vrtheil vnd lob der furnemsten lehrer vom leben, lehre vnd leiden sanct Caecilii Cypriani*, Norimbergæ MDLIII. fol. Non omnia scripta germanice exhibentur. *

AVGVSTINI libri *confessionum*, qui vti in alias; ita in germanicam quoque linguam translati sunt, Noribergæ MDCLXXII. Coloniæ MDCLXXIII. atque aliis locis annisque: libri de *ciuitate dei, von der stadt gottes*, Amstelodami MDCLX. 4.

OROSII versio germanica *Hieronymi Boneri* lucem vidit Francofurti MDLXXVI. MDLXXXI. fol.

* STOLLII *nachricht von den leben, schriften vnd lehren der kirchenväter* p. 174. *nachricht von den büchern in der stollischen bibliothec* tom. I. p. 94.

CAPVT

CAPVT VI.
DE SCRIPTIS PATRVM ECCLESIAE EXPOSITIS ATQVE ILLVSTRATIS.

ΣΥΝΟΨΙΣ.

De variis eorum generibus, qui patres ecclesiæ interpretati sunt, generatim §. I. II. III.

Speciatim recensentur, qui ipsa patrum scripta ediderunt ac notas adiunxerunt §. IV.

Qui monimenta hæc notis variorum instruxerunt §. V.

Animaduersiones suas separatim vulgarunt §. VI.

Præterea singulares commentationes in scripta patrum composuerunt §. VII.

Ex quo post inuentam typographiam monimenta ingenii litteris describi cœperunt, in illis iam primæ dictæ artis ætate scripta quoque patrum ecclesiæ locum habuerunt, quemadmodum antiquissimæ eorum editiones, supra a me enarratæ, satis comprobant. Nec defuerunt postea inter doctissimos viros, qui libros, a patribus ordinis sacri conscriptos, recenserent notisque illustrarent.

§. II.

Ratio, qua notæ hæ compositæ atque editæ sunt, diuersa est, quum aliæ lucem viderunt coniunctim cum ipsis patrum scriptis: aliæ vnius tantum; aliæ autem plurium; siue variorum auctorum, quæ collectæ exhibentur, notæ sunt. Aliæ præterea prodierunt separatim, sine ipsis monimentis, ad quæ istæ spectant: aliæ denique, se data occasione conscriptas esse, ostendunt atque in operibus librisque dispersæ habentur.

§. III.

Diuersæ quoque sunt ipsæ notæ duoque genera earum constitui possunt, quum illæ vel ad scripturas atque illarum adcurationem; vel ad veram sententiam eorum, quæ dicta sunt, spectant. Prioris generis notæ adpel-

adpellari possunt *criticae*, quae recensent variantes lectiones easdemque diiudicant, vt videant alii, quae scriptura altera sit probabilior hancque ob rem praeferatur, ac quando correctiones instituuntur atque emendationes, fiunt istae ope vel codicum manuscriptorum; vel ingenii ac coniecturarum criticarum. Posterioris generis animaduersiones nominare licet *philologicas*, si vocabulo huic latiorem significandi vim tribuere velimus, siue illae sint grammaticae; siue historicae; siue dogmaticae ac polemicae.

§. VI.

Quum ad rem ipsam nunc venio, commemorationem eorum, qui scripta patrum ecclesiae notis illustrarunt, eo ordine facere, mecum constitui, vt initium fiat de illis, qui ipsa patrum monimenta iuris publici fecerunt ac simul notas adiunxerunt. Interpretum horum magnus est numerus; vt eos tamen distincte percenseam, litterarum ordinem sequar. Exstant notae, animaduersiones, commentarii, vel breuiores; vel longiores:

GABRIEL ALBASPINAEI in *Optatum mileuitanum*, Parisiis MDCXXXI. fol. in aliquot *Tertulliani libros et loca*, cum eiusdem *obseruationibus ecclesiasticis*, Parisiis MDCXXII. 4. Helmstadii MDCLXXII. 4.

LEONIS ALLATII in varia graecorum scriptorum monimenta. Reliquit: *catenam sanctorum patrum in Ieremiam: expositionem Iohannis Chrysostomi, homilias* VIII. *Origenis et Maximi confessoris quaestionem in eumdem prophetam*, graece et latine, Lugduni MDCXXIII. fol. quae tamen *catena*, si rem adcurate narrare volumus, locum hunc haud tueri potest. Maiori iure huc pertinent: NILI *epistolae*, Romae MDCLXVIII. fol. METHODII *conuiuium decem virginum*, Romae MDCLVI. 8. EVSTATHIVS in *hexaëmeron*, Lugduni MDCXXIX. 4.

ANDREAE ARNOLDI in *Athanasii syntagma doctrinae ad monachos omnesque christianos*, tam clericos; quam laicos, Parisiis MDCLXXXV. 8.

IOSEPH.

IOSEPH. SIM. ASSEMANI ac sociorum in *Ephraemi Syri opera*, Romae ab anno MDCCXXXII. fol.

FRANCISCI BALDVINI in *Optatum mileuitanum*, Parisiis MDLXIII. MDLXIX. 8.

STEPHANI BALVZII in *Saluiani* et *Vincentii Lerinensis opera*, Parisiis MDCXXXIII. 8. ibidem MDCLXIX. MDCLXXXIV. 8. in *Caesarii Arelatensis homilias*, Parisiis MDCLXIX. 8. in *Marii Mercatoris opera*, Parisiis MDCLXXXIV. 8. in *Cypriani opera*, Parisiis MDCCIX. fol.

CASPAR. BARTHII in *Phaebadii* librum *contra Arianos*, Francofurti MDCXXIII. 8. in *Aeneam Gazaeum et Zachariam Mitylenaeum de immortalitate animae et mortalitate vniuersi*, Lipsiae MDCLIII. 4. in CLAVDIANI ECDICII MAMERTI libros de *statu animae* atque alia, Cygneae MDCLV. 8. item in *Optatum mileuitanum*.

XYSTI BETVLEII in *Lactantium*, Basileae MDLIII. fol.

IO. BAPTISTAE LE BRVN in *Paullini opera*, Parisiis MDCLXXXIV. 4.

IOACHIMI CAMERARII in *orationes quasdam Gregorii Nysseni*, Lipsiae MDLXIV.

THEODORI CANTERI in *Arnobium*, Antuerpiae MDLXXXII. 8.

MERICI CASAVBONI in *Optatum mileuitanum*, Londini MDCXXXI.

CHRISTOPHOR. CELLARII in *Lactantium*, Lipsiae MDCXCVIII. 8. in *Minucii Felicis Octauium* et *Cypriani* librum de *vanitate idolorum*, Halae MDCXCIX. 8. in *Prudentii quae exstant*, Halae MDCCIII. 8. et in *Sedulii poëmata*, Halae MDCCIV. 8.

IO. LVDOVICI DE LA CERDA in pleraque *Tertulliani opera, argumentis, explicationibus ac notis illustrata*, duobus tomis, quorum prodiit prior Parisiis MDCXXIV. posterior ibidem MDCXXX. fol. cuius et commentarius in *Tertulliani* librum de *pallio* exstat ad calcem eius *aduersariorum sacrorum*.

STEPHANI CHAMILLARDI in *Prudentii opera*, Parisiis MDCLXXXVII. 4.

PETRI FRANCISCI CHIFFLETII in *Victorem Vitensem* et *Vigilium Tapsensem*, Diuione MDCLXIV. in *Fulgentii opera*, ibidem MDCXLIX.

IOANN. CLERICI in *Sulpicium Seuerum*, Lipsiae MDCCIX. 8.

PAVLLI COLOMESII in *Clementis epistolas ad Corinthios*, Londini MDCLXXXVII.

FRANCISCI COMBEFISII in *Amphilochii Iconiensis*, *Methodii Patarensis* et *Andreae Cretensis opera*, Parisiis MDCXLIV. fol. in *Chrysostomi* librum de *educandis liberis*, Parisiis MDCLVI. 8. in *illustrium christi martyrum lectos triumphos*, Parisiis MDCLX. 8. in *Theodoti Ancyrani* librum *aduersus Nestorium*, Parisiis MDCLXXV. 8. in *Maximi confessoris opera*, Parisiis MDCLXXV. fol. Exstat quoque *graeco-latinae patrum bibliothecae* duplex *auctarium*, *nouum* ac *nouissimum*, de quibus atque aliis Combefisii scriptis, quae referri huc possunt, supra disserui.

BALTHASARIS CORDERII in *Dionysii Areopagitae opera*, Antuerpiae MDCXXXIV. fol.

IO. BAPTISTAE COTELERII in *patrum apostolicorum*, *Barnabae*, *Clementis*, *Hermae*, *Ignatii*, *Polycarpi opera*, Parisiis MDCLXXII. fol. et in *ecclesiae graecae monimenta*, tribus voluminibus, quorum primum lucem vidit Parisiis MDCLXXVII. secundum ibidem MDCLXXXI. ac tertium MDCLXXXVIII. 4.

ERNESTI SALOM. CYPRIANI in *Hieronymi catalogum scriptorum ecclesiasticorum*, Francofurti MDCC. 4. et in FABRICII *bibliotheca ecclesiastica*.

LAMBERTI DANAEI in *Augustini librum de haeresibus*, Geneuae MDLXXVI. 8.

IO. DAVISII in *Minucii Felicis Octauium*, Cantabrigiae MDCCVII. 8. et iterum ibidem MDCCXII. 8. cum accessionibus.

CLAVDII DAVSQVEII in *Basilium Seleuciensem*, Heidelbergae MDCIV. 8.

EDVARDI DECHAIR in *Athenagorae apologiam; siue legationem pro christianis*, Oxoniae MDCCVI. 8.

FROTONIS DVCAEI in *Asterii homilias:* in *Athenagorae apologiam*, quae notae habentur in DVCAEI *bibliotheca veterum*

rum patrum; item in *Basilii magni opera:* in *Clementem Alexandrinum:* in *Gregorii Nazianzeni opera:* in *Gregorii Nysseni opera:* in *Theophili libros ad Autolycum:* in *Tatiani orationem contra Graecos:* in *metaphrasin Gregorii thaumaturgi in ecclesiastem:* in quaedam *Hieronymi loca:* in varia *Chrysostomi scripta:* in librum I. *Irenaei de haeresibus:* in *Palladii historiam Lausiacam* aliaque.

GEVERHARDI ELMENHORSTII in *Arnobium.* Hamburgi MDCX. fol. in *Minucium Felicem*, Hanou. MDCIII. et Hamburgi MDCXII. fol. in *Gennadium* de *ecclesiasticis dogmatibus*, Hamburgi MDCXIV. 4. in *Proclum Constantinopolitanum*, Lugduni Batauorum MDCXVII. 12.

DESIDERII ERASMI in *Hieronymum*, Basileae MDXVI. fol.

IO. ALBERTI FABRICII in *Hippolyti opera*, duobus voluminibus, Hamburgi MDCCXVI. MDCCXVIII. fol. in *Philastrii librum de haeresibus*, Hamburgi MDCCXXI. et in HIERONYMI *catalogum scriptorum ecclesiasticorum;* siue librum de *viris illustribus*, in eiusdem *bibliotheca ecclesiastica*, Hamburgi MDCCXVIII. fol.

FRANCISCI FABRICII in *Paullum Orosium*, Coloniae MDLXXXII. 8. et antea MDLXI. MDLXXIV.

GEORGII FABRICII in *poëtarum veterum ecclesiasticorum opera christiana*, Basileae MDLXIIII. 4. et in quosdam *hymnos Prudentii*, Lipsiae MDLXVIII.

PETRI FELCKMANNI in *Athanasii opera*, Heidelbergae MDCI. fol.

IO. FELLI in *Athenagoram*. librum eius de *resurrectione* eiusdemque *apologiam*, Oxoniae MDCLXXXII. 12. in *Theophili Antiocheni* libros *ad Autolycum*, Oxoniae MDCLXXXIV. 12. in *Clementis Alexandrini* librum, *quis diues salutem consequi possit?* Oxoniae MDCLXXXIII. 12. in *Cypriani opera*, Oxoniae MDCLXXXII. fol.

FRANCISCI FEVARDENTII in *Irenaei aduersus Valentini et similium gnosticorum haereses libros quinque*, Parisiis MDLXXVI. fol.

NICOLAI GALLASII in *Irenaeum*, Geneuae MDLXX. fol.

SERVATII GALLAEI in *Lactantium*, cum selectis variorum commentariis, Lugduni Batauorum MDCLX. 8.

IO.

IO. GARNERII in *Marii Mercatoris opera*, Parisiis MDCLXXIII. fol. in quædam *Theodoreti* scripta, Parisiis MDCLXXXIV. fol. in *Liberati breuiarium*, Parisiis MDCLXXV. 8.

ALARDI GAZAEI in *Cassianum*, Atrebati MDCXXVIII. fol.

GABRIELIS GERBERONII, sub nomine *Rigberii* latentis, in opuscula quædam *Marii Mercatoris*, Bruxellis MDCLXXIII. 12.

CONRADI GESNERI in *Tatianum*, Tiguri MDXLVI. fol. et *Athanagoræ apologiam*, Basileæ MDLVIII. 8.

IACOBI GODOFREDI in *Tertulliani libros ad nationes*, Geneuæ MDCXXV. 4. et in *Philostorgii historiam ecclesiasticam*, Geneuæ MDCXLII. 4.

IO ERNESTI GRABII in *Iustini martyris apologiam primam*, Oxoniæ MDCC. 8. et in *Irenæum*, Oxoniæ MDCCII. fol. quibus addi potest eiusdem *spicilegium patrum, vt et hæreticorum*, ibidem MDCXCVIII. et MDCXCIX. 8.

HENRICI GRAVII in *Hieronymi* librum de *viris illustribus* eiusdemque *epistolas*: in *Paullini opera*, Coloniæ MDLX. 8.

IACOBI GRONOVII in *Minucium Felicem*, Lugduni Batauorum MDCCIX. 8.

MARQVARDI GVDII in *Hippolyti de antichristo librum*, Parisiis MDCLXI. 8.

IO. HARDVINI in *Chrysostomi epistolam ad Cæsarium*, Parisiis MDCLXXXIX.

SIGISMVNDI HAVERCAMPI in *Tertulliani apologeticum*, Lugduni Batauorum MDCCXVIII. 8. et in *Paulli Orosii opera*, Lugduni Batauorum MDCCXXXVIII. 4.

DANIELIS HEINSII in *Clementem Alexandrinum*, Lugduni Batauorum MDCXVI. fol.

NICOLAI HEINSII in *Prudentium*, Amstelodami MDCLXVII. 12.

DESIDERII HERALDI in *Tertulliani apologeticum* et *Minucii Felicis Octauium*, Parisiis MDCXIII. 4. in *Arnobii libros*, Parisiis MDCV. 8. et Lugduni Batauorum MDCL. 4.

DAVIDIS HOESCHELII in *homilias quasdam sacras Basilii magni, Gregorii Nysseni, Gregorii Nazianzeni, Chrysostomi, Cyri Germani in præcipuas anni ferias*, Augustæ Vindelicorum MDLXXXVII. 8. in *Gregorii Nazianzeni definitiones rerum*

 simpli-

simplices, Heidelbergæ MDXCI. 8. in *Chrysostomi* libros de *sacerdotio*, Augustæ MDXCIX. 8. in *Chrysostomi homilias contra iudæos*, Augustæ MDCII. 8. in *Origenis* libros *contra Celsum*; et *Gregorii thaumaturgi panegyricum in Origenem*, Augustæ MDCV. 4. in *vitam Antonii eremitæ, ab Athanasio scriptam*, Augustæ MDCX. 4.

GEORGII HORNII in *Sulpicium Seuerum*, Lugduni Batauorum MDCXLVII. MDCLIV. MDCLXV. 8.

PETRI DANIEL. HVETII in *Origenis opera exegetica*, Rothomagi MDCLXVIII. fol. Parisiis MDCLXXIX. fol. Coloniæ; siue potius Francofurti MDCLXXXV. fol.

IOSEPHI ISAEI in *Lactantium*, Cæsenæ MDCXLVI.

FRANCISCI IVNII in *Tertullianum*, Franeckeræ MDXCVII. fol.

PATRICII IVNII in *Clementis romani epistolam priorem ad Corinthios*, Oxoniæ MDCXXXIII. 4.

IO. LANGI in *Iustinum martyrem*, Basileæ MDLXV. fol.

IO. LEVNCLAVII in *Gregorii Nysseni* de *opificio hominis librum*, Basileæ MDLXVII. 8. in *Gregorii Nazianzeni opera*, Basileæ MDLXXI. fol.

MELCHIORIS LEYDECKERI in *Augustini epistolam ad catholicos contra Donatistas*; siue vt dici solet, *librum de vnitate ecclesiæ*, Vltraiecti MDCXC.

CHRISTIANI LVPI in *Tertulliani librum de præscriptionibus contra hæreticos*, Bruxellis MDCLXXV. 4. in *variorum patrum epistolas ad concilium Ephesinum*, Louanii MDCLXXXII. 4.

MARTIALIS MESTRAEI in *Ignatii epistolas*, Parisiis MDCVIII. 8.

CLAVDII MENARDI in *Augustini* libros *contra Iulianum*, Parisiis MDCXVII.

HVGONIS MENARDI in *Barnabæ epistolam catholicam*, Parisiis MDCXLV. 4.

IO. MEVRSII in *Palladii historiam Lausiacam*, Lugduni Batauorum MDCXVI. 4.

THOMAE MILLESII in *Cyrilli Hierosolymitani opera*, Oxoniæ MDCCIII. fol.

RICHAR-

RICHARDI MONTACVTII in *Eusebii demonstrationem euangelicam:* in libros *contra Marcellum* et in *ecclesiasticam theologiam*, Parisiis MDCXXVIII.

BERNARDI DE MONTFAVCON in *Athanasii opera*, Parisiis MDCXCVIII. fol. in *Eusebii Caesareensis*, *Athanasii* et *Cosmae Aegyptii scripta* nonnulla, nunc coniunctim edita, Parisiis MDCCVII. fol. in *Chrysostomi opera*, Parisiis ab anno MDCCXVIII. fol.

STEPHANI LE MOYNE in *Polycarpi epistolam* et alia quaedam monimenta, quae notae exstant in eiusdem *variis sacris*, in lucem emissis Lugduni Batauorum primum MDCLXXXV. 4. deinde iterum MDCXCIV. 4.

LVDOVICI ANTONII MVRATORII in *Paullini opera*, Veronae MDCLXXXVI. fol.

IACOBI OVZELII in *Minucium Felicem*, Lugduni Batauorum MDCLII. 4. MDCLXXII. 8.

IACOBI PAMELII in *Tertullianum*, Antuerpiae MDLXXIX. Parisiis MDLXXXVIII. Antuerpiae MDLXXXIV. MDCIX. Coloniae MDCXVII. Rothomagi MDCLXII. fol. et in *Cyprianum*, Antuerpiae MDLXVIII.

PETRI PANTINII in *Basilii Seleuciensis* monimentum de *actis et miraculis Theclae*, Antuerpiae MDCVIII. 8.

IO. PEARSONII in *Ignatii epistolas genuinas*, editas cura *Thomae Smithi*, Oxoniae MDCCIX. 4.

IOACHIMI PERIONII in *Iustinum martyrem*, Parisiis MDLIV. fol.

DIONYSII PETAVII in *Epiphanii opera*, Parisiis MDCXXII. fol. et in *Synesii opera*, Lutetiae MDCXII. fol.

LVDOVIC. ELL. DV PIN in *Optatum mileuitanum*, Parisiis MDCC. fol.

ARNOLDI PONTACI in *Hieronymi chronicon*, Burdigalae MDCIV. fol.

IO. POTTERI in *Clementis Alexandrini opera*, Oxoniae MDCCXV. fol.

PHILIPPI PRIORII in *Tertullianum*, Parisiis MDCLXIII. fol. in *Minucium Felicem* ac quosdam alios, Parisiis MDCLXVI. fol. in *Optatum mileuitanum*, Parisiis MDCLXXIX. fol.

PASCHASII [illegible]NELLI in *Leonis magni opera*, Parisiis MDCLXXV. 4. et [illegible]ni MDCC. fol.

GVIL. READINGI in *Eusebii*, *Socratis*, *Sozomeni*, *Theodoriti* et *Euagrii*, item *Philostorgii* et *Theodori Lectoris historiam ecclesiasticam*, Cantabrigi MDCCXX. fol.

ADAMI RECHENBERGII in *Athenagorae apologiam*, Lipsiae MDCLXXXIV. 8. in eiusdem librum de *resurrectione mortuorum*, Lipsiae MDCLXXXV. 8.

BEATI RHENANI in *Tertullianum*, Basileae MDXXI. fol. ibidem MDXXV. MDXXVIII. MDXXXIX. fol.

NICOLAI RIGALTII in *Tertulliani opera*, Parisiis MDCXXXIV. fol. MDCXLI. fol. in *Minucium Felicem*, Parisiis MDCXLIII. fol. in *Cyprianum*, Parisiis MDCXLVIII. fol.

CONRADI RITTERSHVSII in *Isidori Pelusiotae epistolas*, Heidelbergae MDCV. fol. in *Saluiani opera*, Altorfii MDCXI. et MDCXXIII. 8.

ANDREAE RIVINI in *Tertulliani poëmata*, MDCLI.

CLAVDII SALMASII in *Tertulliani* librum de *pallio*, Parisiis MDCXXII. 8. et iterum Lugduni Batauorum MDCLVI. 8.

IO. SAVARONIS in *Sidonium Apollinarem*, Parisiis MDXCIX. 4. Hanou. MDCXVII. 8.

HENRICI SAVILII et aliorum in *Chrysostomum*, Etonae MDCXIII. fol.

IOSEPHI SCALIGERI in *Eusebii chronicon*, Lugduni Batauorum MDCVI. et cum additamentis Amstelodami MDCLVIII. fol. et *Hippolyti canonem paschalem*, Lugduni Batauorum MDXCV.

CHRISTIANI SCHOTANI in *Sulpicii Seueri historiarum libros*, Franeckerae MDCLXIV. fol.

ANDREAE SCHOTTI in *Ennodium*, Tornaci MDCX. 8. in *Basilii magni opera*, Antuerpiae MDCXVI. fol. in *Paullini opera*: in *Eusebii homilias ad populum et monachos*: in *Claudiani Mamerti libros de statu animae*: in *Honorii Augustodunensis opera*: in *Orosii librum apologeticum*: in *Isidori Pelusiotae epistolas* atque in alia monimenta, quae iam supra recensui:

IACOBI SIRMONDI in *Theodoreti opera*, Parisiis MDCXLII. fol. in *Ennodii opera*, Parisiis MDCXI. 8. in *Fulgentii* libros de *veritate praedestinationis et gratiae*, Parisiis MDCXII. 8. in *Sidonium Apollinarem*, Parisiis MDCXIV. 8. in *Idacii chronicon*, Parisiis MDCXIX. 8. in *Facundi* libros, Pari-

Parisiis MDCXXIX. 8. et cum *Optati mileuitani operibus*, Parisiis MDCLXXIX. fol. in *Augustini sermones* nouos XL. Parisiis MDCXXXI. 8. in *Auiti opera*, Parisiis MDCXLIII. 8. in *Eusebii Pamphili opuscula*, Parisiis MDCXLIII. 8. in *Rufini* librum de *fide*, Parisiis MDCL. 8.

THOMAE SMITHI in *Ignatii septem epistolas germanas* ac simul in *Polycarpi epistolam*, Oxoniae MDCCIX. 4.

THOMAE SPARKII in *Lactantium*, Oxoniae MDCLXXXIV. 8.

GVILIELMI SPENCERI in *Origenis libros contra Celsum* atque in *philocoliam*, Cantabrigiae MDCLVIII. et MDCLXXVII. 4.

VICTORINI STRIGELII in *Theodoreti homilias de prouidentia*, Lipsiae MDLXIV. 8. et in *Basilii hexaëmeron*, Lipsiae MDLXVI. 8.

FRIDERICI SYLBVRGII in *Clementem Alexandrinum*, Heidelbergae MDXCII. fol. in *Iustinum martyrem*, Heidelbergae MDXCIII. fol. in *Theodoreti* libros de *curatione graecarum affectionum*, Heidelbergae MDXCII. fol.

IO. TARINI in *Originis philocaliam*, Parisiis MDCXVIII. 4.

GVIL. ERNESTI TENTZELII in *Hieronymi* librum de *viris illustribus* eiusque capita XIV. priora, quas notas non solum *Ernest. Salom. Cyprianus* praemisit *Gennadii* libro de *scriptoribus ecclesiasticis*, edito Ienae MDCCIII. 4. sed transtulit illas quoque *Io. Albert. Fabricius* in *bibliothecam ecclesiasticam*.

MICHAEL. THOMASII in *Lactantium*, Antuerpiae MDLXX. MDLXXXVII. 8.

ANTONII THYSII in *Lactantium*, Lugduni Batauorum MDCLII. 8.

NICOLAI TOINARDI in librum de *mortibus persequutorum*, cum aliorum notis, Traiecti ad Rhenum MDCXCII. 8.

HIERONYMI VAIRLENII in *Ignatii epistolas*, Antuerpiae MDLXVI. MDLXXII. 8.

HENRICI VALESII in veterum scriptorum *historiam ecclesiasticam*, nominatim *Eusebii*, Parisiis MDCLIX. MDCLXXVII. fol. Francofurti MDCLXXII. fol. *Socratis* et *Sozomeni*, Parisiis MDCLXVIII. fol. Francofurti MDCLXXVII. fol. *Theodoriti* et *Euagrii*, cum *excerptis ex historiis Philostor-*

ſtorgii et *Theodori Lectoris*, Pariſiis MDCLXIII. ac Francofurti MDCLXXIX. fol.

NICOLAI VEDELII in *epiſtolas Ignatii*, Geneuae MDCXXIII. 4.

MARIANI VICTORII in *Hieronymum*, Romae MDLXV. MDLXXI. MDLXXII. atque in aliis locis, fol.

IO. LVDOVICI VIVIS in *Auguſtini libros de ciuitate dei*, Baſileae MDXXII. ac ſaepius.

GERHARDI VOSSII in *Ephrami Syri opera*, Romae MDLXXXIX. MDXCIII. Coloniae MDCIII. Antuerpiae MDCXIX. fol. et in *Gregorii thaumaturgi opera*, Moguntiae MDCIV. 4.

ISAACI VOSSII in *epiſtolas Ignatii germanas*, Amſtelodami MDCXLVI. 4. Londini MDCLXXX. 4.

IACOBI VSSERII in *Ignatii epiſtolas* ſeptem genuinas, Londini MDCXLVII. 4. et in eiusdem *epiſtolas* interpolatas, Oxoniae MDCXLIV. 4, qui et *Polycarpi epiſtolam ad Philippenſes* edidit in *adpendice Ignatiana*, germanis Ignatii epiſtolis, MDCXLVII. vt animaduerti, in lucem emiſſis, cum Smyrnenſium de martyrio Polycarpi epiſtola, addita.

BONAVENTVRAE VVLCANII in *Cyrilli Alexandrini* librum *contra anthropomorphitas*, Lugduni Batauorum MDCV. 4.

IACOBI WARAEI in *Patricii opuſcula*, Londini MDCLVIII. 8.

IOANN. WEGELINI in *Cyrilli Alexandrini* librum de *trinitate*; Auguſtae Vindelicorum MDCIV. 8.

IO. WEIZII in *Prudentii opera*, vna cum aliorum notis, Hanouiae MDCXIII. 8.

IO. RVDOLPHI WETSTENII in *Origenis dialogum contra Marcionitas*, Baſileae MDCLXXIV. 4. in eiusdem librum de *precatione* ac *Marci Diadochi ſermonem contra Arianos* cum latina verſione *Io. Rudolphi Wetſtenii*, parentis, Baſileae MDCXCIV. 4.

GVIL. WORTHI in *Tatiani orationem ad Graecos*, Oxoniae MDCC. 8.

HENRICI WOTTONI in *Clementis romani epiſtolas ad Corinthios*, Cantabrigiae MDCCXVIII. 8.

IO. WOWERII in *Tertulliani opera*, Francofurti MDCIII. et MDCXII. 8. in *Minucii Felicis Octauium et Iulium Firmicum*

micum de erroribus profanarum religionum, Basileæ MDCIII. 8. in *Sidonii Apollinaris opera*, Hanouiæ MDCXVII. 8.

IOACHIMI ZEHNERI in *Alcimi Auiti opuscula*, Lipsiæ MDCIV. 8. Ad hos patrum ecclesiæ interpretes, in quibus commemorandis operam adhuc posui, alii adiungendi sunt inque his locum suum præcipue tuentur monachi Benedictini e congregatione sancti Mauri. In recensendis patrum monimentis curarunt præclare, vt illa cum eleganter atque adcurate prodirent; tum notis atque animaduersionibus, quæ lucem præferant, instructa essent. Ita ornarunt non sine laude meritorum: *Irenæi*, *Iustini martyris*, *Cyrilli Hierosolymitani*, *Origenis*, *Athanasii*, *Chrysostomi*, *Hilarii*, *Augustini*, *Hieronymi*, *Ambrosii*, *Cassiodori* atque aliorum opera, quæ supra sigillatim ac distincte enarraui. Fuerunt præterea inter interpretes hos, qui scripta patrum cum notis publicæ luci exponerent, sine indicio nominum suorum; siue anonyme, quorum itidem iam antea mentionem feci. *

§. V.

Plerique eorum, qui patrum scripta illustrarunt, non alias, nisi suas propriasque notas istis adiunxerunt; nonnulla tamen horum monimentorum, *notis variorum*, vti adpellantur, instructa, lucem adspexerunt, quæ editiones non solum vsum huiusmodi librorum commodiorem reddunt; sed præ aliis quoque vtilitatem præbent, si quidem variorum animaduersiones cum iudicio seligantur. Quasdam tantum istarum adduxisse sufficiat. Præter alias, quæ sequuntur, prodierunt:

ATHENAGORAE *apologia* ac liber de *resurrectione*, cum notis integris variorum nouisque commentariis *Eduardi Dechair*, Oxoniæ e theatro Sheldoniano MDCCVI. 8.

* syllabum eorum, qui monimenta patrum ecclesiæ notis atque animaduersionibus illustrarunt, itidem litterarum ordine dispositum, exhibet ITTIGIVS *schediasmate de auctoribus, qui de scriptoribus ecclesiasticis egerunt*, p 151. sq adde: BOSII *introductionem in notitiam scriptorum ecclesiasticorum* p. 138. sq.

TERTVLLIANI *opera* cum notis *Rhenani*, *Pamelii*, *Francisci Iunii*, Franeckeræ MDXCVII. fol. ac cum obseruationibus *Rhenani*, *Pamelii*, *Latinii*, *Albaspinæi*, *Woweri*, ac speciatim in librum de *pallio Richerii*, *Marcilii*, *Mercerii*, ad paginas Rigaltianæ editionis adcommodatis, Parisiis MDCXXXV. fol.

MINVCII FELICIS *Octauius*, in lucem emissus a *Iacobo Ouzelio*, itidem cum variorum animaduersionibus, nominatim: *Wowerii notis: Elmenhorstii libro commentario:* HERALDI *castigationibus et notis:* RIGALTII *obseruationibus*, Lugduni Batauorum MDCLII. 4. Prodiit quoque Minucius Felix cum integris *Wowerii*, *Elmenhorstii*, *Heraldi* et *Rigaltii* aliorumque hinc inde collectis notis cura *Iacobi Gronouii*, Lugduni Batauorum MDCCIX. 8. atque ex secunda *Io. Dauisii* recensione, itidem cum variorum notis, Cantabrigiæ MDCCXI. 8.

CYPRIANI *opera* cum notis *Rigaltii* selectisque aliorum et *Philippi Priorii*, Parisiis MDCLXVI. fol.

ARNOBII libri *aduersus gentes*, cum notis integris *Canteri*, *Stewechii*, *Elmenhorstii*, *Heraldi*, Lugduni Batauorum MDCLI. 4.

LACTANTII *opera*, cum notis integris *Cellarii* et selectis; aut excerptis *Erasmi*, *Betuleii*, *Michael. Thomasii*, *Isæi*, *Buchneri*, *Gallæi*, *Sparkii*, *Walchii*, *Heumanni*, *Baluzii*, *Nourrii*, *Heinsii*, *Græuii*, *Miegii*, *Mastrichtii*, cura *Io. Ludolph. Bunemanni*, Lipsiæ MDCCXXXIX. 8.

LACTANTII liber de *mortibus persequutorum*, a *Paullo Bauldri* editus diuersorumque auctorum animaduersionibus diligenter instructus, nominatim: *Baluzii*, *Cuperi*, *Columbi*, *Sparkii*, *Toinardi*, *Græuii*, *Gale*, *Boherelli* atque aliorum, quibus *Bauldri* et suas notas addidit, Traiecti ad Rhenum MDCXCII. 8.

OPTATI *mileuitani* libri de *schismate Donatistarum*, quos *Ludouic. Ell. du Pin* non solum cum suis; sed etiam cum *Albaspinæi*, *Casauboni*, *Barthii* atque aliorum notis iuris publici fecit, Parisiis MDCC. fol. Antuerpiæ MDCCII. fol.

HIERONYMI liber de *viris illustribus*; siue de *scriptoribus ecclesiasticis*, quem *Io. Albertus Fabricius* cum integris *Erasmi*, *Mariani Victorii*, *Græuii*, *Miræi*, *Tentzelii*, *Cy-*

priani

priani notis in lucem protulit suasque adnotationes addidit, in *bibliotheca ecclesiastica*, Hamburgi MDCCXVIII. fol.

PRVDENTII *opera*, cum omnium, quotquot in eum scripserunt, notis, scholiis atque obseruationibus, videlicet: *Antonii Nebrissensis*, *Sichardi*, *Erasmi*, *Spiegelii*, *Fabricii*, *Adami Siberi*, *Murmellii*, *Giselini*, *Remi*, *Adami Theodori Siberi*, *Wilkii*, *Weitzii*. Editionem hanc debemus studio *Io. Weitzii*, qui curauit, vt illa in conspectum publicum veniret, Hanouiae MDCXIII. 8.

PAVLLI OROSII *opera*, quae *Sigebertus Hauercampus*, cum *Francisci Fabricii*, *Ludou. Lautii* suisque adnotationibus ad publicum vsum transtulit, Lugduni Batauorum MDCCXXXVIII. 4.

PAVLLINI PETROCORII libri de *vita Martini*, quos *Christian. Daumius* recensuit ac notis variorum, *Iureti* nimirum, *Barthii*, *Gronouii* ac suis illustrauit, Lipsiae MDCLXXXI. 8.

§. VI.

In quarum commemoratione adhuc versatus sum, doctissimorum virorum animaduersiones cum ipsis patrum monimentis coniunctim in lucem prodierunt; fuerunt tamen, qui notas suas separatim sine horum doctorum scriptis ederent. Ad hos enarrandos quum nunc adgredior, ordinis caussa distincte illi recenseri debent, vtpote scriptores non vnius generis. Aliorum enim notae ad solos patres spectant; aliorum autem simul ad varios auctores, siue isti sacri atque ecclesiastici; siue profani sint. Prioris generis sunt:

IO. MEVRSII *criticus Arnobianus*, libris septem, et *hypocriticus Minucianus*, Lugduni Batauorum MDXCVIII. et MDXCIX. 8.

FRANCISCI COMBEFISII *Basilius magnus*, *ex integro recensitus*, *textus fide optimorum codicum vbique castigatus*, *auctus*, *illustratus*, *emendatus*, *versiones recognitae*, ceter. Parisiis MDCLXXIX. 8. duobus voluminibus.

CHRISTIANI KORTHOLTI *commentarius in Iustinum martyrem*, *Athenagoram*, *Theophilum et Tatianum*, qui primum separatim prodiit Kilonii MDCLXXV. fol. postea

ea autem *Iustini operibus*, Coloniae; siue Vitembergae MDCLXXXVI. fol. adiunctus est.

NICOLAI TOINARDI *notae in Lactantium de mortibus persequutorum*, Parisiis MDCXC. 12.

PETRI FRANCISCI CHIFFLETII *Paullinus illustratus; seu adpendix ad opera et res gestas sancti Paullini, episcopi Nolensis*, Diuione MDCLXII. 4.

IO. CROII *specimen coniecturaram in quadam loca Origenis, Irenaei, Tertulliani et Epiphanii*, editum MDCXXXII. 8. et Oxoniae MDCCII. fol. a DIONYSIO PETAVIO autem oppugnatum *ad calcem Synesii* MDCXL.

Posterioris generis auctores, qui huc pertinent, non solum ad patres ecclesiae; verum etiam simul ad scriptores ecclesiasticos ac profanos commentati sunt ac varia istorum dicta, oblata occasione, illustrarunt. Praeter alia, referri ad locum hunc possunt:

LATINI LATINII *bibliotheca sacra et profana; siue obseruationes, correctiones, coniecturae et variae lectiones in sacros et profanos scriptores, e marginalibus notis codicum eiusdem collectae.* Edita illa est a *Dominico Macro*, Romae MDCLXXVII. fol.*

CASPAR. BARTHII *aduersariorum commentariorum libri* LX. *quibus ex vniuersa antiquitatis serie omnis generis loci tam gentilium; quam christianorum obscuri, dubii, maculati illustrantur, constituuntur, emendantur*, Francofurti MDCXXIV. fol. Liber sexagesimus horum *aduersariorum* complectitur specimen commentariorum in AVGVSTINI *ciuitatem dei*; reliqui autem varios auctores, maxime quidem profanos; attamen etiam ecclesiasticos patresque ordinis sacri.

IO. LVDOVICI DE LA CERDA *aduersaria sacra, quibus fax praefertur ad intelligentiam multorum scriptorum sacrorum*, quae vna cum *psalterio Salomonis graeco-latino cum scholiis* ac cum *Tertulliani libri de pallio commentario auctiori*, lucem viderunt Lugduni MDCXXVI. fol.

IO. BILLII *sacrarum obseruationum libri* II. Parisiis MDLXXXV. qui et notas scholiaque in *Isidori Pelusiotae epistolas* ac *Gregorii Nazianzeni opera* iuris publici fecit.

CON-

* *vnschuldige nachrichten*, 1715. p. 250.

CONRADI RITTERSHVSII *sacrarum lectionum libri octo, quibus multa ad ius ciuile et ad historias pertinentia, non pauca etiam in sanctis patribus aliisque probatissimis scriptoribus laudantur, illustrantur, emendantur*, Noribergæ MDCXLIII. 8. vbi multa in Chrysostomo eiusque versione corriguntur nouaque luce perfunduntur.

IO. FRIDERICI GRONOVII *obseruatorum in scriptoribus ecclesiasticis, quibus tamen passim et æquales illis et vetustiores vtriusque linguæ doctores interpositi et illustrantur et emendantur, monobiblos*, Dauentriæ MDCLI. 12. Multis ecclesiæ antiquioris doctoribus lucem adfert, nominatim: *Cypriano, Tertulliano, Minucio Felici, Lactantio, Hieronymo, Ambrosio, Paullino, Prudentio, Optato* atque aliis. Plura generis huius scripta vt adducam, rem esse minus necessariam, existimo.

§. VII.

Iam enumeratis patrum interpretibus ii adiungendi sunt, qui non per breuiores notas libris illorum doctorum lucem adtulerunt; sed singulares commentationes composuerunt, eo consilio, vt vel emendationes; vel explanationes eorum, quæ patres scripta reliquerunt, exhiberent, siue hæ ad dogmata; siue ad controuersias; siue ad antiquitates atque alia historiarum capita pertineant. Auctores hi quum quodam modo a reliquis differant ac singularem ordinem constituant, res postulat, vt et distincte recenseantur. Spectant igitur ad

IGNATIVM

IO. AVGVST. DIETELMAYERI *kurze erklärung der stelle aus Ignatii epistola ad Trallianos, von der höllenfarth christi*: *

ANONYMI *vntersuchung der stelle des Ignatius von der höllenfarth christi*: **

ANONYMI *obseruatio de* Θεοδρόμοις *Ignatii*, quorum men-

* in *der hamburgischen vermischten bibliothec, volum.* III. *part.* I. p. 78.
** *ibidem volum.* II. *part.* 5. p. 778.

mentionem ille facit in *epistola ad Philadelphenos cap.* II. et in *epistola ad Polycarpum cap.* VII. *

ALB. MENON. VERPOORTENNII *dissertatio ad Ignatii epistolam ad Philadelphenos cap.* VIII. eiusque verba hæc: ἐμοὶ ἀρχεῖα ἐστιν ἰησοῦς χριστός: **

MICHAEL. FOERTSCHII *oratio de partu Mariæ, vt mysterio clamoris in silentio dei*, quæ est commentatio ad locum Ignatii in epistola ad *Ephesios* de hoc argumento: ***

IO. ANDREAE BOSII *exercitatio in 2 Timoth.* II, 22. vbi locum Ignatii *epistolæ ad Magnesios* egregie illustrat. *

GVILIELM. ERNESTI TENTZELII commentatio de *apophthegmate Ignatii:* ὁ ἐμὸς ἔρως ἐσταύρωται, *meus amor crucifixus est*, ** de cuius sententia scriptores dissentiunt, quum alii existimant, Ignatium significare voluisse, omnes eius cupiditates erga res seculi huius cruci adfixas esse; alii autem suspicantur, illum per *amorem suum* intellexisse christum.

POLYCARPVM

IACOBI HENRICI BALTHASARIS *doctrina Polycarpi de præcipuis christianæ fidei capitibus*, Ienæ MDCCXXXVIII. 8. quem librum iam supra memoraui; ad hunc tamen locum ille quoque referri potest. ***

IVSTINVM *martyrem*

IO. CLERICI *remarques sur la* I. *apologie de saint Iustin martyr:* * *continuation des remarques sur la* I. *apologie de saint Iustin martyr.* **

IO. ALBERT. FABRICII *interpretatio locorum quorundam Iustini martyris in apologia* I. *a clarissimo viro Io. Ernesto Gra-*

* quæ est in *actis eruditorum* MDCCXXXI. p. 455.
** in eius *fascicul. dissertat* p. 151.
*** *decad. dissertation. theolog.* p. 439.
* *capite* VI. Exercitatio hæc est in eiusdem *opusculis historiæ*, quæ vna cum eius *introductione in notitiam scriptorum ecclesiasticorum* in lucem emisi, Ienæ MDCCXXIII. 8. p. 428.
** quæ est in eius *exercitation. selectar. part.* I. p. 46.
*** *nouor. actor. eruditor. supplement. tom.* IV. p. 527.
* *bibliothequ. choisie tom.* II. p. 328.
** *ibidem tom.* III. p. 372.

Grabio nuper recensita, * quam illo non solum iterum litteris describendam curauit; sed etiam auxit. **

CHRISTOPH. AVGVSTI HEVMANNI *symbola critica ad Iustinum martyrem.* ***

Obseruationes in Iustini martyris apologiam I. *et dialogum cum Tryphone*, ex editione *Thirlbei.* *

Locus Iustini martyris, emendatus in apologia I. ** Alia scripta, quae ad Iustinum martyrem spectant, maxime de illius dogmatibus exponunt, vti sunt: IOACHIMI IVSTI RAV *diatribe de philosophia Iustini martyris et Athenagorae:* Ienae MDCCXXXIII. 8. CHRISTIANI NIFANII *Iustinus philosophus christianus et martyr, exhibitus veritatis euangelicae testis et confessor*, Francofurti MDCLXXXVIII. 8. IO. ANDR. SCHMIDII disputatio de *Iustini martyris theologia morali*, quae monimenta nunc veluti in transitu adduco, quum non solum iam supra illorum mentionem feci; sed etiam postea vberius ista commemorandi, habebo occasionem.

IRENAEVM

NICOLAI LE NOVRRY *dissertatio in quinque libros sancti Irenaei, episcopi Lugdunensis et martyris, aduersus Valentini similiumque haereses*, *** qua etiam Irenaei dogmata sententiaeque recensentur atque illustrantur.

CHRISTOPHOR. AVGVST. HEVMANNI *exercitium artis criticae in Irenaeo, cuius artis ope etiam hic eiicitur ex historia ecclesiastica haereticus Colarbasus.* *

HVLDRICI SALOMONIS CASTELLI *erklärung einer bey dem Irenaeo ** befindlichen syrischen gebetsformel der Marcosier.* ***

SCI-

* in *nou. litterar. Hamburgens.* MDCCIII. p. 79.
** *bibliothec. graec. volum.* V. p. 54.
*** *miscellan. Lipsiens. nou. tom.* III. *part.* 22. p. 222.
* in *miscellan. obseruat. in auctores volum.* I. *tom.* 3. p. 363.
** *bibliothec. litterar.* anglice edita, MDCCXXII. *num.* 8. p. 1.
*** est illa in eius *adparatu ad bibliothecam patrum Lugdunens. tom.* I. p. 559.
* in *der hamburgischen vermischten bibliothec volum.* I. *part.* 2. p. 144.
** *libr.* I. *cap.* 18. p. 90. edition. GRABII.
*** in *den deutschen actis eruditor. volumin.* I, *part.* 6. p. 482.

SCIPION. MAFFEI *lettere* II. *sopra i frammenti di santo Ireneo, publicati dal signor. Pfaff.* *

SALOM. DEYLINGII *Irenaeus, euangelicae veritatis confessor ac testis*, cuius editio secunda auctior in lucem prodiit Lipsiae MDCCXXI. Disputat contra Renatum Massuetum atque Irenaeum a prauis eius explicationibus defendit.** Adiungi possunt: HENRICI DODWELLI *dissertationes in Irenaeum*. RENATI MASSVETI *dissertationes in Irenaei libros*. IO. ERNESTI GRABII *prolegomena ad Irenaei opera*, quorum scriptorum iam supra commemorationem feci; hanc autem ob caussam ista nunc nominasse, sufficiat.

TATIANVM

NICOLAI LE NOVRRY *dissertatio in Tatiani Assyrii et Melitonis, Sardicensis episcopi, opera*, quam eam praecipue ob caussam memoro, quoniam auctor de Tatiani quoque dogmatibus exponit. ***

ANONYMI *dissertatio in Tatianum, nunc primum edita*, ita quoque scripta, vt sententiis Tatiani recte intelligendis lucem praebeat. Minus prae se fert auctoris nomen; esse autem illum LVDOVICVM DV FOVR DE LONGERVE, constat. *

CLEMENTEM *Alexandrinum*

NICOLAI LE NOVRRY *dissertationes tres de omnibus Clementis Alexandrini operibus*, quae inscriptio indicare quidem videtur, auctorem de libris tantum, a Clemente compositis, exposuisse; plura autem dissertationes hae complectuntur, non solum ea, quae ad Clementis scripta; sed etiam ad eiusdem vitam, res, dogmata, sententias pertinent. **

MICHAEL

* in *giornale de' litterati d' Italia tom.* XVI. p. 245. et *tom.* XXVI. p. 53. et germanice in *der neuen bibliothec part.* 58. p. 597.
** exstat in eiusdem *obseruationibus miscellaneis* p. 3.
*** quae addita est *Tatiano*, cura *Worth* edito, Oxoniae MDCC. 8.
* exstat dissertatio haec non solum in dicta TATIANI editione; sed etiam in VOGTII *bibliothec. histor. haereliologic. tom.* I. *fascicul.* 2 p. 201.
** sunt illae in eius *adparatu ad bibliothec. patrum Lugdun. tom.* I p. 622.

MICHAEL. FOERTSCHII *dissertatio patristico-theologica de Clementis Alexandrini paedagogo, stromatibus et perfectissimo ibi, iuxta sacram scripturam.* *

IO. TRIBBECHOVII *dissertationes de Clemente Alexandrino*, quarum secunda philosophiae definitionem ac diuisionem; tertia autem philosophiae finem, media et vsum ad ductum Clementis exhibet. Prodierunt dissertationes, quas iam supra recensui, Halae MDCCVI.

IO. ACHAT. FELIC. BIELCKII dissertatio de *Clemente Alexandrino eiusque erroribus*, quam ille, a me praeside adiutus, publice defendit Ienae MDCCXXXVII. **

Dissertation critique sur vn endroit du Clemens Alexandrin. ***

Dissertation sur quelques endroits de Clemens Alexandrin. *

ORIGENEM

PETRI DANIEL. HVETII *Origeniana*, quorum libro secundo Origenis dogmata copiose enarrantur ac diiudicantur; non omnia autem debita adcuratione. Quae vitiosa sunt atque emendationem requirunt, si remoueamus, opus ipsum praeclarum est atque auctorem suum multum commendat. Praemissum illud est a Huetio ORIGENIS *commentariis in sacras scripturas*, Rothomagi MDCLXVIII. fol. Coloniae MDCLXXXV. fol. ac postea translatum quoque in ORIGENIS *operum*, a Benedictinis editorum, *tomum* IV.

IO. MEISNERI *tractatus historico-theologicus de Origene et Origenianis*, Vitembergae MDCCXII. 4. antea autem ille formam disputationis academicae prae se tulit ac publice defensus est.

IO. HENRICI HORBII *historia Origeniana; siue de vltima origine et progressu haereseos Origenis tractatus singularis*, Francofurti MDCLXX. 4.

LVDO-

* locum obtinuit in eiusdem *decad. dissertat. theolog.* p. 389.

** translata illa est in *miscellanea* mea *sacra* p. 510.

*** in *memoires de Trevoux* MDCCXVI. *aug.* p. 1570.

* *ibidem* MDCCXVII. *mart.* p. 392.

LVDOVICI DOVCINI *histoire des mouuemens, arriuez dans l'eglise au suiet d'Origene et de sa doctrine*, Parisiis MDCC. 12. *

PAGANINI GAVDENTII *dogmatum Origenis cum philosophia Platonis comparatio et salebra Tertullianeæ de vita christianorum ante tempora Constantini magni*, Florentiæ MDCXXXIX. 4.

IO. FRANCISCI BVDDEI *exercitatio de allegoriis Origenis*, Vitembergæ MDCLXXXIX. **

Lettres de Sam. Bochart et Pierre Dan. Huet sur le sentiment d'Origene sur l'inuocation des anges et sur l'eucharistie. ***

Dissertation sur deux passages d'Origene au suiet des mesures de l'arche de Noe. *

CHRISTIANI GAVPPII *dissertatio historico-theologica, qua vindicias Origenis in doctrina de diuinitate christi publice disquirendas proponit* ille auctor. Me præside defensa est dissertatio hæc Ienæ MDCCXXVII. Sunt plura scripta, quæ ad Origenem, vitam, res, dogmata eius spectant; prætereo autem illa, quum partim antea ista a me enarrata sunt; partim ad argumentum, a me explanandum, haud pertinent.

ATHANASIVM

quem quum maxime GVIL. WHISTONVS tamquam hominem non solum grauioribus erroribus contaminatum; sed etiam malitiosum ac fraudulentum adcusasset, non defuerunt, qui eum ab iniuriis ac calumniis his defenderent. WHISTONVS impetum in Athanasium eiusque bonam famam fecerat in *præfatione historica, christianismo primæuo resuscitato præmissa*, Londini MDCCXI. 8. ** Restitit ei ac caussam Athanasii egit STYANTHIRLBY in responsione ad *Guilielmi Whistoni* XVII. *fundamenta suspicionum, aduersus*

* *acta erudítor.* MDCC. p. 471. BERNARDI *nouuelles de la republiqu. des lettres* MDCC. *septembr.* p. 285.
** exstat in eiusdem *parergis historico-theologic.* p. 139.
*** sunt in TILLADET *dissertations sur diuers matieres, tom.* I. p. I.
* *mémoires de Treuoux* MDCCXL. *decembr.* p. 2353.
** *actor. erudit. supplement. tom.* V. *section.* V. p. 206.

sus Athanasium in historica praefatione motarum, Cantabrigiae MDCCXII. 8. * Opposuit WHISTONVS: *Athanasium, de impostura conuictum, in epistola ad Thirlbyum*, Londini MDCCXII. 8. ** quae singula vtriusque partis scripta anglice composita atque edita sunt.

BASILIVM *magnum*

Dissertatio, qua expenditur celebris locus sancti Basilii magni de processione spiritus sancti a patre filioque, Parisiis MDCCXXI. fol. Locus, de quo disputatur, num germanus ille sit; nec ne? legendus est in principio libri tertii BASILII *contra Eunomium*. Quum is in codicibus manu exaratis haud exstat; nec in vlla fere editione habetur, nata est ex eo dubitatio de fide illius atque auctoritate. ***

Lettre a l'auteur de l'article 99. des memoires de Treuoux decembr. 1721. *sur vn passage de saint Basile sur la procession du saint esprit.* *

GREGORIVM *Nazianzenum*,

ad quem pertinent scholiastae graeci in varia illius scripta inque horum numero sunt:

NONNVS, cuius exstant *expositiones historiarum*, quarum Nazianzenus vtraque in Iulianum inuectiua meminit. Graece editae sunt a RICHARDO MONTACVTIO, Etonae MDCCX. 4. latine autem tantum ex Iacobi Billii versione leguntur in editione Nazianzeni Parisiensi ac Lipsiensi. **

MAXIMVS, monachus et abbas, confessor medio seculo septimo clarus, qui in *ambigua; siue locos difficiles plurium Nazianzeni orationum ac quorumdam carminum fusiorem explanationem* scripsit, ad Ioannem, archiepiscopum Cyzicenum. Magna illius pars latine versa est a *Io. Scoto Erigena* ac cum *Scoti* huius libris quinque de *diuisione naturae* prodiit Oxoniae MDCLXXXI. fol.

* *ibidem* MDCCXIII. p. 169.

** *ibidem* MDCCXIV. p. 504.

*** *memoires de Treuoux* MDCCXXI. *decembr.* p. 2308. *samlung von alten vnd neuen theolog. sachen*, 1721. p. 783.

* in *continuation des memoires de litterature tom.* X. p. 391.

** *tom.* II. p. 499.

ELIAS *Cretensis*, qui *commentarios* in quasdam Nazianzeni orationes composuit, latine tantum a Billio editos.

NICETAS, seculo vndecimo clarus, qui itidem *commentarium* in nonnullas Nazianzeni orationes scripsit, ac praeter hunc, *scholia* in quaedam Nazianzeni carmina, quae Billius latine vulgauit.

PSELLVS, qui loca quaedam orationis XLI. XLII. illustrauit. Quae animaduertit, ea habentur latine in editionibus Nazianzeni Parisiensi ac Lipsiensi.

BASILIVS Caesareensis iunior, cuius ἐξηγήσεις et ὑπομνηματισμοὶ in Nazianzeni orationes XLV. laudantur. In variis bibliothecis exstant horum commentariorum codices manuscripti.

THEODORVS BALSAMO, cuius scholio Nazianzeni carmen de *libris biblicis* illustratum exstat.*

LEONTIVS *Byzantinus*, cuius scholia ex ore Theodori abbatis et philosophi ad excerpta e Nazianzeno de trinitate manuscripta sunt in bibliotheca caesarea.

NICEPHORVS BLEMMIDAS, iam adducendus ob expositionem Nazianzeni carminum, quae memoratur.

GEORGIVS *Acropolita*, qui in quasdam Nazianzeni sententias commentatus esse, traditur.

EVMOLPVS PHILE, cuius expositio in quatuor orationes Gregorii Nazianzeni exstat.

NICOLAVS DOXOPATER, cuius mentio fieri debet, ob scholia graeca manuscripta in Nazianzeni carmina iambica. Sunt alia generis huius scripta, quae partim lucem viderunt; partim nondum edita, in bibliothecis adseruantur. Sed ab illis recensendis merito abstineo. **

Lettre du P. Louuard, contenant quelques remarques sur les oeuures de saint Gregoire de Nazianze. Epistola haec Louuardi, monachi Benedictini, data d. XIII. martii MDCCIV. agit de noua Nazianzeni editione, quam ille ornandam susceperat. ***

GRE-

* in BEVEREGII *synodico tom.* II. p. 178.

** vberiorem adcuratioremque horum scholiastarum syllabum exhibet FABRICIVS *bibliothec. graec. volumin.* VII. p. 538.

*** legenda est epistola haec in BERNARDI *nouuelles de la republiqu. des lettres*, MDCCIV. *octobr.* p. 382.

GREGORIVM *Nyssenum*

I. B. CARACCIOLI *commentarii atque animaduersiones in Gregorii, episcopi Nyssæ, epistolas septem*, quas ille primus latine vertit atque edidit, Florentiæ MDCCXXXI. fol. *

EPIPHANIVM

ALBERT. MENON. VERPOORTENNI *dissertatio de veneratione beatæ virginis Mariæ ad Epiphanium.* **

MACARIVM

IO. SALOM. SEMLERI *specimen animaduersionum in aliquot opuscula græca Macarii*, Halæ MDCCXLVI. 4.

IO. CHRYSOSTOMVM

Dissertatio de iudiciis criticorum et nuperi interpretis gallici super loca sancti Chrysostomi homilia III. *in epistolam ad Ebræos*, Parisiis MDCXCI. 4. ***

ISIDORVM *Pelusiotam*

PETRI POSSINI *Isidorianæ collationes, quibus sancti Isidori Pelusiotæ epistolæ omnes, hactenus editæ, cum multis antiquis optimæ notæ manuscriptis codicibus comparantur et inde circiter bis mille locis supplentur et emendantur. Ex bibliotheca Barberina*, Romæ MDCLXX. 8. Discrepantes scripturas collegit *Franciscus Arcudius* ac Francisci cardinalis Barberini liberalitate incitatus, vniuersos quinque Isidori epistolarum libros cum manuscriptis contulit, sex antiquis codicibus vsus. Collationes illas Isidorianas a Carolo Morono, præfecto bibliothecæ Barberinæ, secum communicatas e marginibus Parisiensis editionis, quibus illas Arcudius adscripserat, enodauit *Possinus* ac volumine singulari, quod recensui, in lucem emisit. *

MINVCIVM FELICEM

ANONYMI *animaduersiones in Minucium Felicem.* **

* *acta eruditor.* MDCCXXXIX. *part.* II. p. 337.
** *heres.* LXXIX. *num.* VII. Est illa in eiusdem *fascicul. dissertation.* p. 201.
*** *acta eruditorum* MDCXCII. p. 521.
* FABRICIVS *bibliothec. græc. volum.* IX. p. 225.
** in *miscellan. obseruation in auctor. veter. et recent. volum.* I. *tom.* I. p. 23. *volum.* II. *tom.* I. p. 54. *tom.* III. 408. *volum.* VIII. *tom.* I. p. 19. *tom.* II. p. 177. *tom.* III. p. 322.

CHRISTOPH. AVGVST. HEVMANNI *emendationes in Minucium Felicem.* *

FRIDERIC. OTTON. MENCKENII ἐπίκρισις *modesta eorum, quae ad Minucium Felicem a celeberrimo Heumanno obseruata sunt.* **

TERTVLLIANVM

IACOBI PAMELII *argumenta et adnotationes in Tertulliani opera, quibus adiectae sunt adnotationes diuersorum. Omnia textui editionis Nicolai Rigaltii respondentia,* Parisiis MDCXXXV. fol.

IACOBI GRETSERI *vindicatio locorum quorumdam Tertullianicorum a Francisci Iunii caluinistae deprauationibus.* ***

ANONYMI *obseruationes in Tertullianum et Cyprianum.**

CHRISTOPH. AVGVSTI HEVMANNI *epistolae, quibus emendantur atque illustrantur caput primum et secundum apologetici Tertulliani.* **

EIVSDEM *obseruationes criticae ad posteriora apologetici Tertullianei capita.* ***

EIVSDEM *emendatio libri Tertullianei de praescriptionibus aduersus haereticos.* *

IOANN. HARDVINI *passage de Tertullien corrigé et expliqué.* **

ANONYMI *obseruationes in Tertullianum de oratione.* ***

ANONYMI *obseruation touchant le traité de l'oraison de Tertullien.* *

ANO-

* *miscellan. Lipsiens. nou. volumin.* v. *part.* 3. p. 476.

** *ibidem volum.* v. *part.* 4. p. 729.

*** in GRETSERI *operum tom.* v. *part.* 2. p. 305. edit. Ratisbon. MDCCXXXV. fol.

* *miscellan. obseruation. in auctor. volum.* III. *tom.* I. p. 45.

** eius *poecil. tom.* I. p 25. et 197.

*** *miscellan. Groningan. tom.* II. *fascicul.* 3. p. 470.

* *acta eruditor.* MDCCXV. p. 299. et eorum *supplement. tom.* VI. *sect.* 5. p. 196.

** locus hic exstat in TERTVLLIANI libro de *praescriptionibus aduersus haereticos cap.* XLIX. interpretatio autem Harduini est in *memoires de Treuoux* MDCCXXIV. *mai.* p. 842.

*** in *miscellan. obseruationib. in auctor. veteres et recent. volum.* III. *tom.* II. p. 208.

* in *memoires de Treuoux* MDCCXIX. p. 1202. et *iournal des sauans* MDCCXIX. *decembr.* p. 663.

ANONYMI *explication des mots : caligata militia apud Tertullianum de idololatria.* *

LAVRENTII MAGALLOTTI *lettera sopra vn passo di Tertulliano.* **

MATTHIAE ZIMMERMANNI dissertatio in Tertulliani dictum: *fiunt, non nascuntur christiani,* Lipsiae MDCLXII. 4.

ERNESTI SALOMON. CYPRIANI *diatribe academica, qua expenditur illud Tertulliani: haereticorum patriarchae philosophi,* Helmstadii MDCXCIX.

ADAM. RECHENBERGII dissertatio *an haereticorum patriarchae philosophi? ex illo Tertulliani aduersus Hermogenem cap.* VIII. Lipsiae MDCCV.

CYPRIANVM

THOMAE IAMESII *Cyprianus rediuiuus, hoc est, elenchus eorum, quae in opusculo Cypriani de vnitate ecclesiae sunt vel addita; vel detracta; vel lapsu typographi; vel alio quouis modo supposita,* Londini MDC. 4. vbi legendus est ANDREAS RIVETVS.***

STEPHANI BALVZII *lettres au P. Tournemine sur vne nouuelle edition de saint Cyprien, que mr. Baluze prépare :* *

Lettre d'vn sauant aux auteurs des memoires de Treuoux, pour reclamer vn passage important de saint Cyprien prêt a être enleuè par des celebres editeurs. Spectant litterae hae ad satis notum locum in CYPRIANI libro de *vnitate ecclesiae de primatu Petri: de cathedra Petri, super quam fundata sit ecclesia.* **

IO. PEARSONII *annales Cyprianici,* praemissi CYPRIANI *operibus,* a FELLO editis, et HENRICI DODWELLI *dissertationes Cyprianicae,* Oxoniae MDCLXXXIV. 8. quae duo scripta quamuis non sine caussa ad locum hunc referri possint; omitto tamen nunc ista, quoniam iam supra ea re-

 cen-

* *nouu. recueil de pieces fugitiu. de l'abbe* ARCHIMBAVD.

** in *lettere scientif. ed erudite del conte Magalotti* p. 192.

*** *libr.* II. *critic sacr. cap.* 14. *tom.* II. *oper. theol.* p. 1095.

* *memoires de Treuoux* MDCCXIV. *septembr.* p. 1539. MDCCXV. *mart* p. 484 *iournal des sauans* MDCCXVI. *ianuar.* p. 90. *febr.* p. 231

** *memoires de Treuoux* MDCCXVI. *octobr.* p. 1877.

censui, quum commemorationem auctorum de vitis rebusque patrum ecclesiæ feci.

ARNOBIVM

IO. MEVRSII *criticus Arnobianus*, septem libris Lugdun. Batauorum MDXCVIII. 8. et cum *hypercritico Minuciano*, ibidem MDXCIX. 8. PETRVS SCRIVERIVS *critico* huic *Arnobiano* opposuisse *anticriticum* memoratur. *

CLAVDII SALMASII *commentarius in Arnobium*, qui inchoatus quidem; minus autem ad finem perductus est. Quæ reliquerat Salmasius, prima nimirum istius folia; siue disquisitionem de nominibus antiquorum Romanorum, quam vberioribus in Arnobium notis præmissurum fuisse, relatum legimus, ex bibliotheca Gudiana nactus est FABRICIVS ac postea ad vsum publicum transtulit. **

LACTANTIVM

FRANCISCI VANEGAE *prolegomena in L. Cælium Lactantium Firmianum et ceteros auctores, qui scripserunt aduersus gentes disputationes, apologeticos sermones; item commentaria ad librum primum Lactantii et ad librum de falsa religione vsque ad caput* XXII. *et ad librum de origine erroris vsque ad caput* V. *variasque lectiones* ad diuersos alios libros. Consuluit plures huius auctoris manuscriptos codices, qui in bibliotheca regia Scurialensi adseruantur. ***

GEORG. CASPAR. KIRCHMAIERI dissertationes in Lactantium, quæ sunt: *Lactantius de vero dei cultu illustratus*, Vitembergæ MDCXCI. *Lactantius de falsa sapientia, philologica censura illustratus*, ibidem MDCXCVII. *ad Lactantii cap.* III. *de falsa sapientia, difficiliora aliquot paralipomena, adnotamentis illustrata*, ibidem MDCXCVII.

Variantes lectiones, a Io. Mich. Heusingero descriptæ e codice manuscripto Gothano Lactantii. Accedunt animaduersiones et Heusingeri et Heumanni. *

ANO-

* BAILLETVS de *antiscriptorib. tom.* II. p. 299.

** in HIPPOLYTI *operum volum.* II. p. 122. adde ipsius *bibliothec. latin. volum.* III. p. 390.

*** ANTONII *bibliothec. hispan. nou. tom.* I. p. 376.

* *parerg. Goetting. tom.* I. *libr.* 3. p. 189.

ANONYMI *obseruationes in Lactantii epitomen diuinarum institutionum.* *

LVDOVICI BVLTEAV *defense des sentimens de Lactance sur le suiet de l'vsure, contre la censure d'vn ministre de la religion pretendüe reformée*, Parisiis MDCLXXI. 12. **

ANONYMI *obseruationes in dissertationem de mortibus persequutorum.* ***

IO. DIETERICI WINCKLERI *philologemata Lactantiana sacra, variis locis tum sacri codicis illustrandis; tum Lactantii explicandis corrigendisque inseruientia,* Brunsuigae MDCCLIV. 8. cuius libri iam supra mentio facta est.

Apparatus ad nouam L. Cœlii Firmiani Lactantii operum editionem, vna cum praefatione generali et duabus dissertationibus praecipuis in specimen ceterarum, Romae MDCCLI. 4. Auctor est EDVARDVS A SANCTO XAVERIO. *

AMBROSIVM

Milleloquium, summam totius doctrinae illius Ambrosii sub mille titulis; seu generalibus capitibus, ordine alphabetico digestis, complectens, auctore BARTHOLOMAEO, *Vrbinate episcopo*, MDLVI. fol.

SVLPICIVM SEVERVM

CHRISTIANI SCHOTANI *bibliotheca historiae sacrae veteris testamenti; seu exercitationes historicae in sacram scripturam et Iosephum, per modum commentarii in historiam sacram Sulpicii. Seueri*, Franequerae MDCLXII. fol. duobus tomis.

ANONYMI *epistola de noua Seueri Sulpicii editione adornanda, vna cum dissertatione, in qua Seuerus Sulpicius eiusque scripta ab errore millenariorum vindicantur. Accedunt variantes aliquot lectiones, ex antiquissimis codicibus Veronens. et aliis manuscriptis depromtae.* **

S 5 HIE-

* *miscellan. obseruation. in auctor. veter. et recentior. volum.* IV. *tom.* I. p. 20. *tom.* III. p. 409.

** PEZII *bibliothec. Benedictino-Mauriana* p. 60.

*** *miscellan. obseruat. in auctor. volum.* IV. *tom.* I. p. 31.

* *acta eruditor.* MDCCLVIII. p. 118.

** in *raccolta d'opusculi scientif. e filolog. tom.* XVIII. p. 69.

HIERONYMVM

HIERONYMI *epistola ad Magnum oratorem, emendata et illustrata a* CHRISTOPHOR. AVGVST. HEVMANNO.*

Obseruations sur la nouuelle edition des ouurages de saint Ierome, faite a Verone. **

PETRI MAGAGNOTTI *historica animaduersio in epistolam Hieronymi ad Eustochium de custodienda virginitate.* ***

Dissertation critique du P. de Vitry sur la XXXVIII. *lettre de saint Ierome.* *

IO. CLERICI *quaestiones Hieronymianae, in quibus expenditur Hieronymi nupera editio Parisina multaque, ad criticam sacram et profanam pertinentia, agitantur,* Amstelodami MDCC. 8. Duo praecipue rerum sunt capita, quae in *quaestionibus* his enarrantur. Primum enim Clericus exponit de Martianaei editione operum Hieronymi ac iudicat, quid de illa sit statuendum: deinde de Hieronymo ipso, virtutibus eius ac vitiis, disserit: **

Dissertation sur vn passage du second liure de saint Ierome contre Iouinien, alteré dans toutes les editions et qui est retabli, Parisiis MDCCVI. 12. *** et iterum eodem anno, cum responsione ad ea, quae Coustantius obiecerat. *

AVGVSTINVM

FLORI MAGISTRI *commentarius in omnes Paulli epistolas, ex Augustini scriptis contextus,* de cuius auctore dissensio est eruditorum virorum. Alii adscribunt illum BEDAE, in cuius operibus is quoque locum obtinuit. Alii auctorem esse PETRVM, abbatem Tripolitanum, suspicantur, in quibus est BARONIVS. ** Ab vtraque sententia disce-

* in eiusdem *poecile tom.* II. p. 336.
** in *explicat. de diuers monumens, qui ont rapport a la religion des peuples anciens.* p. 374.
*** in *nouelle della republ. delle lettere dell' an.* MDCCXXX. p. 59.
* *memoires de Treuoux* MDCCXVII. *iun.* p. 993. MDCCXVIII. p. 973.
** *acta eruditor.* MDCCI. p. 31.
*** *memoires de Treuoux* MDCCVII. *mart.* p. 430.
* *ibidem* MDCCVII. *septembre* p. 1591.
** *annalib. ad ann. christ.* DLXII.

discedit IO. MABILLONIVS, qui probare adnititur, a Floro magistro collectum esse commentarium hunc. *

AVGVSTINI *milleloquium veritatis; olim a Fr. Bartholomaeo, Vrbinate episcopo, digestum; nunc vero plurimis eiusdem sancti sententiis locupletatum, opera* IOAN. COLLIERII, Parisiis MDCXLV. fol. duobus tomis. Antea opus hoc Lugduni MDLV. fol. lucem adspexit.

IO. LVDOVICI VIVIS *commentarii in Augustini libros de ciuitate dei*, qui multum laudati ac saepius in lucem editi sunt. Prodierunt primum Basileae MDXXII. apud Frobenium: deinde Parisiis MDLV. Antuerpiae apud Plantinum fol. Lugduni 8. aliisque locis ac temporibus. **

IO. GASTII *commentarii in vniuersa biblia, ex Augustini operibus collecti*, Basileae MDXLII. fol. duobus tomis.

HIERONYMI *Torrensis confessio Augustiniana quatuor libris, ex omnibus eius operibus collecta*, Dillingae MDLXVII. MDXCVI. fol. vbi scripta quaedam Augustino tribuuntur, quae eius non sunt.

LAMBERTI DANAEI notae atque accessiones ad AVGVSTINI librum de *haeresibus*, Geneuae MDLXXVI. MDLXXVIII. MDLXXX. MDXC. 8. item cura GEBHARDI THEODORI MEIERI, Helmstadii MDCLXXIII. 4. quae editio vitiosa est: cum VINCENTII *Lerinensis commonitorio*, Cantabrigiae MDCLXXXVII. 12. ***

LAVRENTII COZZAE *commentarii historico-dogmatici in librum Augustini de haeresibus*, Romae MDCCVII. fol. quem librum autem, quantum scio, auctor minus ad finem perduxit; nec studium veritatis monstrauit. *

Dissertation sur le texte d'vn passage de saint Augustin dans son XLIV. *traite sur saint Iean.* **

Disser-

* *veter. analect.* p. 18. edition. MDCCXXIII.

** ANTONII *bibliothec. hispan. nou. tom.* I. p. 555.

*** editio DANAEI exstat quoque in eiusdem *opuscul. theolog.* p. 897. Geneuae MDLXXXIII. fol.

* *acta eruditor.* MDCCVIII. p. 489.

** *in recueil de pieces d' histoir. et de litterat. tom.* III. p. 162.

Dissertation critique sur un endroit de la CLXXIX. *lettre de saint Augustin.* *

IO. BENEDICTI CARPZOVII *disputatio ad librum Augustini de catechizandis rudibus*, Lipsiae MDCLXXXVIII. **

LAVRENTII MAGALOTTI *lettera sopra un passo di sancto Agostino.* ***

CASIMIRI OVDINI *dissertation. de editionibus Augustini caput* VII. *de defloratoribus; vel commentatoribus operum Augustini, tam antiquis; quam recentibus praecipuis.* *

SALVIANVM

Coniecture du P. Oudin iesuite sur quelques endroits de Saluien. **

GREGORIVM *magnum*

NICOLAI HVGONIS MENARDI *notae et obseruationes in Gregorii magni librum sacramentorum*, Parisiis MDCXLII. 4. quae postea iterum litteris descriptae atque in GREGORII *magni operum*, quae monachi Benedictini e congregatione sancti Mauri euulgarunt, *tomum tertium* translatae sunt. ***

* *memoires de Treuoux* MDCCXVI. *nouembr.* p. 2095.
** quae est in eiusdem *dissertationibus academicis* p. 857.
*** in *lettere scientifich. ed erudite de Magalotti* p. 231.
* *commentar. de scriptorib. eccles. tom.* 1. p. 990.
** *memoires de Treuoux* MDCCX. *septembr.* p. 1641.
*** PEZII *bibliothec. Benedictino-Mauriana* p. 4.

CAPVT

CAPVT VII.
DE PATRVM ECCLESIAE ERVDITIONE, MAXIME PROFANA AC HVMANA.

ΣΥΝΟΨΙΣ.

atrum ecclesiæ eruditio diuiditur in profanam ac sacram §. I. II. III.

ε postquam disquisitio facta, qualis illa fuerit §. IV.

peciatim differitur de singularibus litterarum profanarum disciplinis, in quibus patres ingenia sua exercuerunt: de grammatica §. V. *Rhetorica* §. VI. *Poësi* §. VII. *Historia atque antiquitatum studio* §. VIII. IX. *Philosophia, speciatim de logica, doctrina morali, physica* §. X. XI.

Quæ adhuc exposui, eorum duo præcipue sunt capita spectantque ad alterum scripta de vitis ac rebus patrum ecclesiæ; ad alterum autem eorumdem monimenta horumque editiones, corruptiones, interpretationes, libri adulterini, vna cum iis, quæ interierunt. Scripta hæc monstrant nobis eruditionem istorum, de qua vt nunc differam, ordinis ratio postulat.

§. II.

Eruditio horum doctorum scriptorumque fuit vel *profana*; vel *sacra*. Illa, quæ et *humana* dici potest, litteris absoluitur, hominum studio inuentis, perpolitis ac progressu temporum in maiorem ac meliorem locum euectis: litteris illis, quæ partim humaniores ac politiores adpellantur, vti sunt: grammatica, rhetorica, poësis, historia cum antiquitatibus, philologia; partim disciplinas philosophicas vna cum mathesi complectuntur.

§. III.

Per eruditionem *sacram* intelligimus illam, quæ versatur in rebus, non a natura patefactis ac humana facultate cognoscendis; sed diuinitus manifestis ac sanctissimo codice comprehensis. Notitia harum rerum nomen habet *theologiæ reuelatæ* ac variis constat disciplinis. In numero illarum sunt: *theologia exegetica*, *dogmatica*,

matica, *polemica*, *moralis*, *ſymbolica*, *catechetica*, *homiletica*, vna cum *hiſtoria eccleſiaſtica*. Varia hæc theologiæ reuelatæ genera recenſeri ac numerari quidem ſolent; minus autem adcurate ac plures ſpecies, quam par eſt, conſtituuntur.

§. IV.

Vtriusque eruditionis huius rationem ſi recte atque adcurate per omnes partes introſpicere ac diiudicare velimus, neceſſe eſt, vt diſtincte expendamus, cum quanta; tum qualis illa fuerit: vt ad tempora, quibus patres eccleſiæ vixerunt ac ſcripſerunt, adtendamus atque ex illorum conditione eruditionem æſtimemus: * vt hanc ob rem haud mirum ſit, recentiores eruditos in variis artibus ac ſcientiis ſuperiores eſſe antiquioribus: ** vt in laudationibus pariter ac vituperationibus, id deuitemus, quod nimium eſt: *** vt quæ apud iſtos falſa ſunt ac vitioſa, ea non tam perſtringamus; ſed, quemadmodum amoris atque æquitatis lex præſcribit, excuſemus: * vt patres alii ob excellentius ingenium ac maiorem eruditionis adparatum aliis iure præferantur. **

* Quodſi de eruditione patrum eccleſiæ vere cogitare ac iudicare velimus, non talem rationem illius nobis formare debemus, qualem recentiore ætate eruditio præ ſe fert. Qui ſane antiquiorum doctorum ac ſcriptorum monimenta, ad nos translata ac conſeruata, euoluit ac perpendit, quæ ab iſtis ſint tradita: quarum artium ac litterarum dederint documenta: quam docendi methodum adhibuerint: quo vſi ſint ordine: quæ aliis emendanda reliquerint, qui cuncta hæc diligenter expendit ac comparationem veterum cum recentioribus facit, facile perſpiciet ille, magnam eſſe diſcrepantiam vtriusque ætatis auctorum: recentiores eruditione vetuſtiores omnino antecedere. Quæ quum ita ſunt, ſequitur, vt de tali eruditione a nobis ſit cogitandum, quando de litteris veterum chriſtianorum doctorum diſputamus, qualis horum patrum ætate floruit.

** Recte iudicat LAMINDVS PRITANIVS; ſiue quem ſub nomine hoc latere, conſtat, LVDOVIC. ANTONIVS

MVRA-

MVRATORIVS dicitque: *multa sunt, quæ in libris sancti Augustini ceterorumque patrum exquiri possunt, grammatica videlicet, rhetorica, didactica, logica, physica, eruditio, linguarum peritia, critica, chronologia, et aliæ id genus disciplinæ, quæ nunc excoluntur magna animi contentione, a litteratis hominibus. In his omnibus non negamus, immo sincerissime fatemur, reperiri posse et reuera offendi multos nonnumquam patrum defectus, et si etiam velis, postremam quandoque imperitiam. Adcurata critices scientia in plerisque desideratur; seueram eloquentiam in nonnullis frustra quæras. Si Origenem, Hieronymum et Epiphanium excipias, vix alium inter ipsos habebis hebraicæ linguæ gnarum. Declamant interdum: alibi parum recte ratiocinantur: apocryphis quandoque vtuntur aliaque peccant, quæ temporibus istis, ac in tanto lumine scientiarum et artium in homine philologo aut non feras; aut saltem non laudes.* * Consentit cum IO. CLERICO, qui inter alia hac de re ita disserit: *possumus laudare doctrinam veterum, si ita libeat; at pro modulo illius æui; non ita, vt multum recentiorum eruditioni præferatur, quemadmodum solet a multis fieri. Possumus ignoscere delectui rerum parum seuero, ratiocinationibus minus firmis, ordini confusiori, stylo non satis castigato, nec perspicuo; at hæc præferre iis, quæ contrariis ornamentis ingenii, iudicii, eloquentiæ prædita sunt, minime sustinemus.* **

*** Fieri id omnino debet, si quod verum est, sectari ac profiteri volumus. Inter veteres HIERONYMVS patribus ecclesiæ plus, quam par est, tribuit. Recenset plurimos illos doctores atque addit: *in quibus nescius, quid primum admirari debeas, eruditionem seculi; aut scientiam scripturarum?* *** Quæ verba quum GEORGIVS CALIXTVS adduxit, ad illustranda illa animaduertit: *et sane verbis Hieronymi fidem faciunt, quæ e multis pauca hodie supersunt Iustini, Tatiani, Theophili Antiocheni, Clementis Alexandrini, Eusebii, Tertulliani, Arnobii et plurium; qui*

præ-

* de *ingeniorum moderatione in religionis negotio, libr.* III. *cap.* 16. p. 565.

** *epistol. critic.* IV. *artis critic. volum.* III. p. 104.

*** *epistol.* LXXXIII.

*præter alia, quæ multiiuga eruditione subnixi, præstitere, ex scriptoribus et historia gentilium cum antiquitatem et certitudinem religionis orthodoxæ; tum nouitatem vanitatemque ethnicæ e communi omnibus rationis luce argumentis subinde ductis, et quæ in contrarium adferri poterant, refutatis, non minus diserte, quam docte, ostenderunt.** Ita hæc dictis, non obscure significauit, se esse quoque inter illos, qui patres ordinis sacri nimio honore adficiunt. Patebit id præcipue ex certaminibus, quibus Calixtum etiam de auctoritate patrum disceptasse, constat, quemadmodum infra monstrabimus.

* Quæ in scriptis patrum iure reprehendi atque emendari possunt, ea varii quidem generis sunt, commode tamen in tres classes diuidenda sunt. Prima pertinent ad *dogmata sacra*. quæ vel minus recte; vel non satis adcurate tradita sunt, inque eorum scriptis falsa omnino atque a veritate aliena habentur, quemadmodum infra monstrabo. Secunda præbent se in *methodo;* siue modo proponendi, in quo negligentes fuerunt; nec id curarunt, vt ordini naturali studerent: res enarrandas, quid illæ sint, sedulo definirent atque explicarent: probationis caussa semper argumenta, debita probandi vi prædita, adferrent: regulas recte ratiocinandi diligenter sequerentur: a rationibus oratoriis abstinerent: contraria diuersaque distincte proponerent, quæ omnia neglecta sunt ex ignorantia philosophiæ, inprimis maiori studio artis oratoriæ; quam logicæ. Tertia denique referri possunt ad *stilum*, quo latini patres non omnes facili ac perspicuo vsi sunt; sed interdum scribendi genus adhibuerunt obscurum; alienis vocibus deprauatum: turgidum nimis. Exemplum præbet TERTVLLIANVS, de cuius stilo LACTANTIVS scribit: *Septimius quoque Tertullianus fuit omni genere litterarum peritus; sed in eloquendo parum facilis et minus comtus et multum obscurus fuit.***

** Nonnullos inter ecclesiæ patres aliis eruditione atque ingeniis præstitisse: in scriptorum superstitiosorum libris versa-

* *adparatu theologic.* p. 35.
** *libr.* v. *instit. cap.* 1.

versatos esse: ex lectione illorum comparasse sibi notitiam historiarum atque antiquitatis ac per id maiorem laudem sibi adquisiuisse, exempla patrum, cum graecorum; tum latinorum abunde comprobant. Ex graecis praecipue commemorandi sunt:

I.) IVSTINVS *martyr*, qui in omni disciplina philosophorum versatus est ac scholas frequentauit primum Stoici, mox peripatetici: deinde Pythagorici ac denique Platonici praeceptoris, ipseque satis iustructus, dogmata christiana ore ac scripto aduersus iudaeos ac homines paganos feliciter defendit: II.) TATIANVS, cuius vnicam *orationem ad Graecos* si quis legerit, facile ille intelliget, patres quosdam non rudes fuisse historiarum atque antiquitatum, si praesertim legere libet, quae NICOLAVS LE NOVRRY* hanc in rem adnotauit: de artium et scientiarum inuentoribus: de quorundam philosophorum vitiis et opinionibus, a Tatiano commemoratis: de quibusdam aliis philosophis peripateticis et grammaticis, quorum testimoniis aetatem Homeri probat Tatianus: de quibusdam scriptoribus chaldaicis, Phoenicibus et Aegyptiis ad probandam Mosis antiquitatem, a Tatiano adductis: de pluribus aliis scriptoribus et quibusdam illustribus viris, quorum mentionem Tatianus fecit; item de deorum fabulis et Metrodoro ac de statuis, quas Tatianus se Romae vidisse, testatur deque denique de rege argiuorum chronologia: III.) THEOPHILVS *Antiochenus*, vir multum eruditus, litteris maxime addictus, qui librorum helluonem se praebuit atque inter hos noctes solidas libenter consumsit, vti ipse tradit: IV.) CLEMENS *Alexandrinus*, qui iure in patribus doctissimis numeratur. Multa eaque praeclara testimonia de eo edita sunt: HIERONYMVS scribit:** *feruntur eius insignia volumina, plenaque eruditionis et eloquentiae, tam de scriptis diuinis; quam de secularis litteraturae instrumento;* alio autem loco: *** *quid in illis indoctum? immo quid non e media philosophia est.* Eumdem Clementem hunc THEODORE-

* *adparat. ad biblioth. max. patrum tom.* I. p. 531.
** de *scriptorib. ecclesiastic. cap.* XXXVIII.
*** *epistol. ad Magnum.*

DORETVS * adpellat *virum sanctum et qui abundantia doctrina omnibus antecelluit.* V.) EVSEBIVS, vir non mediocriter doctus, singularem industriam ad indagandas antiquitates ecclesiasticas adhibuit hancque ob caussam doctorum monimenta diligentissime conquisiuit: bibliothecas sollerter perlustrauit, praesertim nobilissimam illam, quam Pamphilus Caesareae magno studio collegerat. Eorum, quae doctorem christianum ornant, haud quidquam neglexit ac quamuis a nonnullis in ordinem Arianorum adscriberetur; alii tamen eum defenderunt ipsique fieri iniuriam, monstrarunt, iis argumentis vsi, quae non contemnendam probandi vim prae se ferunt: VI.) BASILIVS *magnus*, qui multa variaque eruditione ac doctrina valuit. Comparauerat sibi notitiam linguarum, philosophiae, eloquentiae, ex qua inter veteres christianos doctores summam laudem traxit. Testantur hanc in rem multa, quae reliquit, ingenii monimenta. Laudant eruditionem hanc scriptores. A SVIDA dicitur: πάσης παιδείας εἰς ἄκρον ἐληλακώς, *in omni doctrinae genere summus.* ** Ipse LIBANIVS, rhetorum seculo isto princeps et a religione nostra alienus, acceptis a Basilio litteris, νενικήμεθα, exclamauit. Rogatus de effati huius ratione, respondit: *in elegantium epistolarum certamine victus quidem sum; at Basilius est, qui vicit; is autem amicus noster est et eam ob caussam gaudeo.* *** De scribendi genere, quo vsus est, PHOTIVS * hanc tulit sententiam: *praestantissimus est in libris omnibus. Pura enim dictione, significante propria et omnino ciuili ac panegyrica, si quis alius, vti nouit sensuumque ordine ac puritate et nemini secundus adparet. Iam persuadendi quoque vim ac iucunditatem cum perspicuitate amat atque ita eius fluit oratio, quasi vltro, tamquam e fonte riuulus, scaturiret.* VII.) GREGORIVS *Nyssenus*, Basilii magni frater, minor aetate; ingenio autem, litteris ac doctrina propemodum aequalis.

Ab

* *libr.* I. *haereticar. fabular. cap.* 6.

** *lexic. tom.* I. p. 420. edit. KVSTERI.

*** *epistola ad Basilium*, quae est inter huius epistolas CXLV. *tom.* III. *oper.* p. 176.

* *bibliothec. codic.* CXLI. p. 318.

Ab antiquis adpellatur ob eruditionem ἐλλογιμώτατος καὶ πάσης παιδείας ἀνάπλεως, ob stili amœnitatem perspicuitatemque γλυκύτατος, λαμπρὸς καὶ ἡδονῆς ὦσιν ἀποστάζων, ob auctoritatem, quam meritis suis sibi acquisiuit, ὁ τῶν πατέρων πατὴρ et ὁ τῶν Νυσσαέων φωστήρ, ἀνὴρ μετὰ τὸν ἀδελφὸν δεύτερος ἐν τε λόγοις καὶ τρόποις: * VIII.) THEODORETVS, eruditissimis patribus adnumerandus, qui præclarum ingenium, a natura datum, omni cura ac studio perpoliuit suaque ætate laudem magnæ ac variæ doctrinæ consequutus est.

Ad græcos iam enumeratos patres, eruditione reliquis superiores, ex latinorum ordine adiungendi sunt: I.) TERTVLLIANVS, quem litteris earumque scientia multum valuisse, ingenii monimenta, quæ reliquit, satis testantur, inprimis *apologeticus: ad Scapulam:* libri de *corona militis*, *de pallio* aliique. Iure laudant eum ob eruditionem scriptores. HIERONYMVS adpellat illum *acris et vehementis ingenii* virum ** et alio loco *** scribit: *quid Tertulliano eruditius? quid acutius?* quando autem VINCENTIVS *Lerinensis* de eo iudicat: * *sicut ille*, Origenes, *apud græcos; ita hic apud latinos nostrorum omnium facile princeps iudicandus est. Quid enim hoc viro doctius, quid in diuinis atque humanis rebus exercitatius? Nempe omnem philosophiam et cunctas philosophorum sectas, auctores adsertoresque sectarum, omnesque eorum disciplinas, omnem historiarum ac studiorum varietatem mira quadam mentis capacitate complexus est. Ingenio vero nonne tam graui ac vehementi excelluit, vt sibi nihil pene ad expugnandum proposuerit, quod non aut acumine irruperit; aut pondere eliserit? Iam porro orationis suæ laudes quis exsequi valeat, quæ tanta nescio qua rationum necessitate conserta est, vt ad consensum sui, quos suadere non potuerit, impellat; cuius quot pene verba, tot sententiæ sunt; quot sensus, tot victoriæ*, id quod nimium est, in Tertulliano admisisse; nec iustum tenuisse

T 2 modum,

* FABRICIVS *bibliothec. græc. volumin.* VIII. p. 143.
** de *scriptoribus ecclesiastic. cap.* LIII.
*** *epistol. ad Magnum* p. 328.
* *commonitor. cap.* XXIV. p. 345.

modum, videtur: II.) ARNOBIVS, cuius libri *aduersus gentes* quamuis vitiis haud careant; minus tamen sunt contemnendi; sed quae emendanda esse videntur, excusari debere, quisque aequus iudex pronuntiabit, vbi expendere velit temporis rationem, quo Arnobius libros hos composuerit, quum vix in catechumenorum ordinem adscriptus esset: immo opus hoc ob eloquentiam atque eruditionem laudandum esse: III.) MINVCIVS FELIX, qui itidem in dialogo, *Octauius* inscripto, satis probauit, eum litterarum atque antiquitatis haud rudem fuisse; nec facultate caruisse, eleganter scribendi. Laudat stilum eius IO. FREDERIC. GRONOVIVS; * peccat autem, vt videtur, eo quod nimium est. Verba eius sunt: *Minucius Felix dialogum contra paganos scripsit, lactea sermonis vbertate Lactantio nihil cedentem: mirabili vbique perspicuitate, etiam a acute dictis: nihil argutiarum obscuritate molestarum: nihil intempestiua eruditionis ostentatione insolens; aut arcessitum: nihil verborum nouitate; aut transferendi improbitate; aut compositionis scabitudine durum, horrens, abruptum.* IV.) LACTANTIVS, qui praeditus fuit varia eruditione, inprimis eloquentia, qua inter omnes veteres christianos doctores princeps exstitit. Praecipua religionis nostrae capita eleganter explanauit. Feliciter Ciceronianum dicendi genus imitatus est et exemplo suo monstrauit, castam et politam dictionem ad argumenta sacra enarranda adhiberi posse. HIERONYMVS ** adpellat eum *fluuium eloquentiae Tullianae.* Vsus quidem est interdum vocibus, non satis latinis; habet autem excusationem aetatis pariter, qua vixit; ac rerum, de quibus exposuit: V.) HIERONYMVS, qui ambitione impulsus, ipse de multa variaque eruditione sua ita gloriatur: *ego philosophus, rhetor, grammaticus, dialecticus, ebraeus, graecus, latinus, trilinguis.* *** Vanum quidem est effatum hoc, vbi id in se spectamus; negari tamen non potest, Hieronymum singularibus studiis, laboribus, vigiliis, sumtibus, tantam eruditionem sibi comparasse,

* *obseruat. in scriptor. ecclesiastic. cap.* VII. p. 71.
** *epistol.* XIII. *ad Paullinum.*
*** *apolog.* III. *aduers. Rufin. tom.* IV. *oper. part.* 2.

parasse, vt inter eruditissimos patres iure locum tueatur. Plura hac de re, præsertim de peritia linguæ ebraicæ, quæ apud Hieronymum fuit, postea dicam; nunc autem legantur, quæ disputarunt: IO. CLERICVS in *quæstionibus Hieronymianis*, antea a me iam memoratis, vbi ipsi valde mediocria videntur, quæ ab aliis in Hieronymo laudari solent, et IO. MARTIANAEVS, * qui agit de eruditione Hieronymi in rebus ebraicis, et alio loco ** exstat eius defensio eruditionis Hieronymianæ, antea edita Parisiis MDCC. 8. Nonnullos alios generis huius patres prætermitto; quæ autem nunc de eruditione eorum generatim disserui, ad ea illustranda atque vberius enarranda consuli possunt:

MARTINI CHEMNITII *oratio de lectione patrum; siue doctorum ecclesiasticorum, præmissa explicationi locorum communium*: ***

GEORGII CALIXTI *adparatus theologicus et fragmentum historiæ ecclesiæ occidentalis*, vbi inter alia probat, priscos ecclesiæ patres et doctores litteris ac disciplinis instructos fuisse earumque in theologicis vsum agnouisse: *

IO. CLERICI *epistolæ criticæ et ecclesiasticæ epist.* IV. ** qua exstat iudicium de libro DALLAEI de *vsu patrum* defensum, quaue Clericus ex instituto de patrum eruditione; vel potius contra eam, disputat speciatimque statuit, patres plerosque linguarum tantum vernacularum peritos fuisse: Origenem et Hieronymum parum cognitione sua linguarum vsos esse:

IO. FRANCISC. BVDDEI expositio de *theologia patristica*, maxime de eruditione patrum: de eorumdem peritia ebrææ græcæque linguæ, eloquentiæ, philosophia, logica

* *tom.* II. *oper. Hieronym.* p. 290.

** *ibidem tom.* III. p. 1137.

*** quæ eius *locis theologicis* præmissa est.

* p. 35.

** *volumin.* III. *artis critic.* quo *epistolæ* hæ *criticæ* continentur, p. 97.

gica ac reliquis eius partibus; item de theologia patristica eiusque origine ac fatis vsque ad ecclesiæ emendationem. *

GOTTLOBII FRIDERICI GVDII *commentatio historico-litteraria de pretio, quod humanioribus litteris statuerunt patres.* **

IO. DIETERICI WINCKLERI *præfatio ad philologemata Lactantiana sacra, variis locis tum sacri codicis illustrandis; tum Lactantii explicandis corrigendisque inseruientia*, vbi auctor varia collegit, quæ ad litteras atque ad eruditionem patrum pertinent.

§. V.

Satis hæc dicta sint de patrum eruditione generatim. Progredior nunc ad singulares litterarum disciplinas, in quibus isti ingenia sua exercuerunt ac primum locum inter illas tribuo *grammaticæ*; siue arti, quæ viam ad sermonem recte formandum monstrat ac si voce hac late vti velimus, linguæ discendæ inseruit et ad istam necessaria subsidia recenset.

Patres ecclesiæ non multam operam linguis peregrinis dederunt ac plerique vernacularum tantum periti fuerunt. Inter græcos pariter ac latinos pauci erant, qui linguam ebræam colebant; nec inter latinos multi adcuratiorem notitiam linguæ græcæ habebant, quam ignorantiam non leue impedimentum feliciori interpretationi sacrarum scripturarum iniecisse, quisque facile intelliget. Duo præcipue sunt inter antiquiores hos christianos doctores, qui hac in re laudem sibi compararunt, quum in studiis linguæ ebrææ versati sunt: alter græcus isque ORIGENES; alter latinus; siue HIERONYMVS. Qualis tamen quantaque dictæ linguæ scientia in vtroque fuerit, de eo disputatur sententiæque doctissimorum virorum inter se discrepant. De peritia linguæ ebrææ, qua ORIGENES præditus fuit, veteres scriptores testantur eamque licet non omnes; nonnulli tamen, laudant, in quorum numero sunt: EVSE-

BIVS,

* in *isagoge ad theologiam vniuersam libr.* II. *cap.* 3. p. 534.

** quæ est in *miscellaneis Lipsiens. nou. volumin.* VIII. *part.* I. p. 224.

BIVS,* VINCENTIVS *Lerinensis* ** atque alii.*** Inprimis audiendus est HIERONYMVS, qui scribit:* *quis ignorat et quod tantum in scripturis diuinis habuerit studii, vt etiam ebraeam linguam contra aetatis gentisque suae naturam ediscere*t et alio loco ** refert, Graeciam totam in illo miratam esse, quod *in paucis; non dicam mensibus; sed diebus ita ebraeae linguae vicisset difficultates, vt in discendis canendisque psalmis cum matre contenderet.* Inter recentiores PETRVS DANIEL HVETIVS statuit, cognitionem linguae ebraeae non tam eximiam in Origene fuisse, ac multi sibi persuadeant atque his vtitur verbis: *quodsi* Origenes *plus sese in ebraicis exercuisset maioremque linguae huius fuisset peritiam consequutus, nihil ei ad perfectam sacrae legis cognitionem defuisset; sed tantum decerpsit ex ea gloria, quantum ex loquelae huius studio detraxit. Dicam enim vere: vel ebraismi parum scientes sunt; vel in lectione Origenianorum operum perfunctorie versati, qui eximium quid ipsi vel in sanctae linguae; vel in earum, quae ex hoc fonte profectae sunt, dialectorum peritia tribuerunt.* *** Sequitur eum IO. CLERICVS * ac pronuntiat, certis indiciis ostendi posse, Origenem *ita loqui, quasi ebraicos characteres legere nesciuisset,* pergitque: *dicendum nimirum, bonum virum in conficiendis hexaplis vertendisque nominibus hebraicis, iudaei cuiuspiam opera vsum fuisse eiusque gentis homines interdum consuluisse: dein edidisse, quae ab iis accepisset, ita vt imperitis Graeculis primum; deinceps etiam peritiori Hieronymo; sed non satis attento, fucum fecisse videatur.* Consentiunt et alii. Si tamen reputamus, antiquiori tempore studia litterarum ebraearum penitus fere neglecta esse ac perpaucos inter christianos doctores exstitisse, qui ad ista se adplicarent; Origenem autem non mediocrem industriam ad illa adhibuisse eiusque documenta reliquisse non contemnenda, caussam omni-

T 4

* *libr.* VI. *histor. eccles. cap.* 16.
** *commonitor.* p. 301.
*** FABRICIVS *biblioth. graec. volum.* V. p. 224.
* de *viris illustribus cap.* LIV.
** *epistol.* XXV. *ad Paullam.*
*** *Origenian. libr.* II. *cap.* I. §. 2. p. 26.
* *quaestionib. Hieronym. quaest.* II. §. 4. p. 32.

omnino habemus, Origenem ob scientiam linguae ebraeae laudandi hancque ipsam magni aestimandi. Rem non per se et simpliciter; sed pro aetatis, qua floruit, conditione diiudicare decet. Praeter Origenem, inter patres, notitia linguae ebraeae instructos, locum sibi fecit HIERONYMVS, de cuius eruditione, praesertim peritia linguae ebraicae, disputatum est, ita vt vtraque pars de recta via deflexisse videatur. In laudanda ista nonnulli sunt nimii remque exaggerando contendunt, eum maximam scientiam disciplinarum, quibus diuinior pariter ac humana doctrina absoluitur, praesertim litterarum ebraicarum adsequutum esse. PROSPER * adpellauit eum *mundi magistrum* et ita de eo cecinit:

Ebraeo simul et Graio latinoque venustus
eloquio, morum exemplum mundique magister.

ERASMO iudice, fuit omnium christianorum sine controuersia longe cum doctissimus; tum facundissimus et theologorum princeps. ** Ob multa monimenta, quae reliquit, IONAS *Aurelianensis* vocauit eum *bibliothecam matris ecclesiae.* *** Inprimis IO. MARTIANAEVS suarum partium esse existimauit, vt Hieronymi eruditionem multis magnisque laudibus efferret et a sinistris auctorum sententiis vindicaret. * Alii Hieronymi eruditionem nimis extenuant. Ad eos adiunxit se recentiore aetate IO. CLERICVS hacque de re cum IO. MARTIANAEO dimicauit. Omnia, quae ab aliis in Hieronymo laudari solent, ipsi valde mediocria videntur: *si seponas*, inquit, *multam graecorum et praesertim latinorum lectionem, coniunctam cum facultate acriter declamandi; aut declamatorie scribendi, pro eius aeui palato cetera omnia sunt mediocria. Non modo ebraicae; sed et graecae linguae modica cognitione fuit tinctus. Theologiam ceterasque disciplinas degustauerat potius; quam exhauserat. In inuentione quidem nihil propemodum habet exqui-*

* *carmin. de ingratis.*
** *libr.* V. *epistol.* 19.
*** *libr.* III. *de cultu imagin.* contra Claudium, Taurinensis ecclesiae episcopum, *orthodoxograph.* p. 1574.
* cuius scripta, quae huc spectant, postea memorabo.

quisiti: in ordine nihil ferme adcurati; in ratiocinatione vero et collectione consectariorum plus multo pompa rhetorica atque exaggerationis inuenias; quam roboris et iudicii. * Alio loco ** animaduertit, viros doctos deprehendisse, Hieronymum perquam modice in lingua græca exercitatum fuisse, quando cum græcis archetypis translationes eius adcuratius conferre cœperint. In discrepantia hac scriptorum de eruditione Hieronymi, quum illam nimis vel laudant; vel extenuant, recte illi agunt, qui vtramque extremitatem deuitant et mediam sibi eligunt viam. Exploratum satis est, Hieronymum linguarum ebrææ, chaldææ, græcæ et latinæ minime rudem fuisse. Colligendum id est ex multis et perpetuis studiis, quæ litteris his per omnem vitam consecrauit: ex magistris et præceptoribus, quibus est vsus: ex ingenii monimentis, quæ nobis reliquit. Nec negandum est, eum sua eruditione, præsertim scientia linguarum orientis, reliquos latinos sacri ordinis patres superasse, quod satis luculenter adparet, vbi illius horumque scripta inter se conferantur. Ac quamuis non eum doctrinæ gradum adsequutus fuerit, ad quem recentiore ac nostra ætate eruditissimi viri peruenerunt; aut quis, idoneis subsidiis virtutibusque instructus, peruenire potest; attamen et quisque æquus rei iudex fatebitur, Hieronymum pro temporis, quo vixit, conditione, tantum in linguarum studiis profecisse, quantum pauci recentiorum profecturi fuissent, si eadem ætate vixissent.

Quando HIERONYMVS *** varias litterarum disciplinas enarrat, quibus Origenes ingenium suum excoluit, grammaticam quoque in illis numerat dicitque: *dialecticam quoque et geometriam et arithmeticam, musicam, grammaticam et rhetoricam, omniumque philosophorum sectas ita didicit, vt studiosos quoque secularium litterarum sectatores haberet, et interpretaretur eis quotidie, concursusque ad eum miri fierent: quos ille propterea recipiebat, vt sub occasione secularis litteraturæ in fide christi eos institueret.*

* *quæstion. Hieronym.* p. 6.
** *ibid.* p. 44.
*** de *scriptoribus ecclesiastic. cap.* LIV.

ret. Sub AVGVSTINI nomine prodiit liber *de grammatica* atque in *opera* eiusdem translatus est; * eum autem esse adulterinum, doctissimi viri animaduertunt atque argumenta, non contemnenda, adferunt. Legendi sunt:

IO. MARTIANAEVS, qui commentatus est singulari studio de *eruditione Hieronymi in rebus ebraicis,* ** atque in *eruditionis Hieronymianae defensiono* aduersus Io. Clericum, *** qui Hieronymum eiusque eruditionem, praesertim ebraeam, summis laudibus ornauit hacque de re, quemadmodum a me iam dictum est, cum Clerico in certamen venit.

IO. CLERICVS, qui edidit iam antea adductas: *quaestiones Hieronymianas, in quibus expenditur Hieronymi nupera editio Parisina multaque ad criticam sacram et profanam pertinentia agitantur,* Amstelodami MDCC. 8. * Fatetur, Hieronymi scripta vsus praebere, cum communes omnibus antiquis monimentis, quales sint historia dogmatum ac rerum illa aetate gestarum ac ratio, sacras litteras interpretandi, tempore isto vsitata; tum singulares ac proprios, qui ad tria haec potissimum capita referri possint. Liceat primum, ex Hieronymi scriptis colligere fragmenta multo plura, quam ex vllo alio antiquiorum interpretum graecorum veteris testamenti, quorum translationes iniuria temporum socordiaque hominum perierunt. Deinde addit, ex iisdem intelligendas esse multas traditiones iudaicas; vel opiniones iudaeorum illius aeui de significatione vocum ebraicarum: sententias plurimorum locorum scripturae: varias item nonnullas lectiones, dignas, quae expendantur. Cognoscimus denique ex sententia eius, quodnam fuerit singulare ipsius Hieronymi iudicium de variis vocabulis ebraicis ac scripturae locis; tum etiam de rebus ac scriptoribus aliis, de quibus fert sententiam. Adiungi potest eiusdem CLERICI *dissertatio de argumento theologico, ab inuidia ducto.* **

IO-

* exstat ille *tom.* I. *operum* p. 599. edition. Benedict. Antuerp.
** quae commentatio est in HIERONYMI *operum tom.* II. p. 290. quae ipse in lucem emisit.
*** exstat *ibidem tom.* III. p. 1137.
* *acta eruditor.* MDCCI. p. 31.
** quae eiusdem *logicae* subiecta est, §. XXII.

IO. FRANCISCVS BVDDEVS, qui in *isagoge ad theologiam vniuersam* de Origene ac Hieronymo eorumque eruditione ebraea satis copiose disserit.*

IO. GOTTLOB. CARPZOVIVS in *critica sacra*, vbi disputat, num et quanta peritia linguae ebraeae Hieronymo sit tribuenda.**

IO. ALBERTVS FABRICIVS in *bibliotheca latina*, quando de HIERONYMI *operibus*, a MARTIANAEO editis, disserit ac refert, editionem hanc a RICHARDO SIMONE ac IO. CLERICO reprehensam fuisse.***

Quod ad latinam linguam adtinet, illius nitor atque elegantia apud veteres christianos patres negligi coepit. Pauci fuerunt, qui cultiori stilo vterentur, si excipias Lactantium et post eum quodam modo Minucium Felicem, Arnobium, Hieronymum, Sulpicium Seuerum. Obseruatione omnino dignum est, poëtas etiam posteriorum temporum ornatiores esse, quam solutae orationis auctores. Monstrant hoc exempla Sidonii Apollinaris ac Paullini Nolani, quorum carmina sunt nitida ac perpolita: epistolae parum elegantes, quia soluta oratione scriptae. Tradiderunt dogmata ac mysteria christiana, antea ignota, quae necessitatem imponebant, formulas ac vocabula, ante tempora christianorum in Latio inaudita, saltem alio sensu et notione vsitata, inuehendi. Nata ex eo est latinitas ecclesiastica, quam alii sectati sunt parcius, priscae elegantiae in sacris quoque argumentis studiosi, quorum iam antea mentionem feci; alii diligentius atque in eo laudem sibi comparatam existimarunt, si vnice nouo illo et sacro stilo vterentur, quo in censu Cyprianus et magis Paullinus Nolanus habentur. AVGVSTINVS * dicit: *quamquam tanta est vis consuetudinis etiam ad discendum, vt qui in scripturis sanctis quodammodo nutriti educatique sunt, magis alias loquutiones mirentur, easque minus latinas putent, quam illas, quas in scripturis didicerunt; neque in latinae linguae auctoribus reperiuntur.* Videantur hac de re:

CARO-

* *libr.* II. *cap.* 3. §. 4. p. 549.
** p. 667.
*** *bibliothec. latin. volumin.* III. p. 453.
* *libr.* II. *de doctrina christiana cap.* 14. *tom.* III. *oper.* p. 21.

CAROLVS DV FRESNE *præfatione*, quam *glossario ad scriptores mediæ et infimæ latinitatis* præmisit. *

CHRISTOPHOR. CELLARIVS *dissertatione de fatis latinæ linguæ*, quam Halæ MDCCI. defendit. **

§. VI.

Inprimis antiquiorum christianorum doctores; siue patres diligenter versati sunt in *rhetorica* huiusque præcepta non solum aliis tradiderunt; sed et ipsi frequenter orationes recitarunt, ciuiles pariter, inprimis sermones panegyricos, ac sacras; siue homilias. Multorum tamen, maxime eorum, qui in summa laude famaque oratorum erant, eloquentia vitiosa erat ac reprehensione digna, siue ad res, de quibus disseruerunt; siue ad modum dicendi animum aduertimus.

Rhetoricam docuerunt: apud Siccam Veneream, mediterraneam Africæ vrbem, Arnobius: Nicomediæ Lactantius: Mediolani Augustinus atque alii, quos itidem magistros rhetoricæ fuisse constat. Eloquentiæ caussa itinera fecerunt atque ipsi celebres rhetorum scholas frequentarunt. Gregorius Nazianzenus adiit Athenas, vt ingenium suum litteris eloquentiæ excoleret. Basilius magnus Constantinopoli Libanio præceptore vsus est. Reliqua exempla rei satis notæ dimitto. Multæ orationes ab his atque aliis ecclesiæ patribus conscriptæ sunt, recitatæ etiam atque ad nos delatæ. Aliæ sunt *ciuiles*, inprimis sermones panegyrici, memoriæ martyrum ac virorum, sanctimoniæ laude florentium, consecrati atque ita compositi, vt illorum virtutes, pie sapienterque dicta ac facta, laudentur atque exempla eorum ad imitandum ante oculos ponantur. Aliæ sunt orationes *sacræ*, quæ *homiliæ* adpellari solent, cum patrum græcorum; tum latinorum. Inter græcos homilias reliquerunt: ORIGENES, EPHRAEMVS *Syrus*, BASILIVS *magnus*, GREGORIVS *Nyssenus*, GREGORIVS *Nazianzenus*, MACARIVS senior, IO. CHRYSOSTOMVS, ASTERIVS,

---

* p. 58.

** locum obtinuit in volumine eiusdem *dissertationum academicarum*, quod ipse in lucem emisi, p. 455.

RIVS, CYRILLVS *Alexandrinus*, BASILIVS *Seleuciensis*. Ex latinorum numero adiungendi sunt: AVGVSTINVS, MAXIMVS, PETRVS CHRYSOLOGVS, LEO *magnus*, CAESARIVS, GREGORIVS *magnus*.

Oratores sacri primum recitarunt conciones, quae liberioribus sermonibus constabant: quae erant breuiores ac pietatem simplicitatemque spirabant; postea tamen, maxime seculo quarto ac quinto, eloquentiam non satis moderatam; sed turgidam ac declamatoriam sectati sunt. Vitiorum, quae sermones eorum contaminabant, varia erant genera. Alia spectant ad res ipsas, de quibus disserebant. Quando enim de argumentis diuinis sacrisque, quae simplicem planamque orationem postulant, in scholis scriptisque exponebant, nimio artis rhetoricae studio dediti, crebras verborum figuras, colores et alia oratorum ornamenta adhibuerunt ac multa dixerunt ὑπερβολικῶς. Monstrant id monimenta CHRYSOSTOMI, HILARII, AMBROSII atque aliorum, in quibus multae habentur hyperbolae; nec ipse HIERONYMVS, * scripta eius ab artium dialecticae ac rhetoricae peritis legenda esse, dissimulat. Quum caelestis doctrinae caussam perorarent atque aduersariis resisterent, oratoria adferebant argumenta, in quibus vis quidem inest ad delectationem opinionemque faciendam; minus vero ad firmam solidamque probationem, quam in rem exempla habemus apud TERTVLLIANVM, CYPRIANVM, MINVCIVM FELICEM, LACTANTIVM atque alios. Nata ex eo est obscuritas ac difficultas, ea intelligendi, quae ab istis scripta sunt. Fatetur hoc ipse DIONYSIVS PETAVIVS,** quamquam *multa sunt*, inquit, *a sanctissimis patribus, praesertimque a Chrysostomo in homiliis aspersa, quae si ad exactae veritatis regulam accommodare volueris, boni sensus inania videbuntur. Quippe declamatorio illo more ad imperitam fere multitudinem, exaggerandi caussa, et subito quodam impetu dicendi ac calore profusa feruntur plerumque licentius. Vnde ex aliorum comparatione locorum, vel con-*

* *epistol.* L. *ad Pammachium tom.*II. p. 135.

** *animaduersionib. ad Epiphanium haeres.* LIX. *tom.* II. *oper.* p. 244.

conciliorum potius, ac patrum, temperanda, et in gyrum veritatis reuocanda sunt. Idem late edisserit IO. DALLAEVS * atque ostendit, *non facile esse, patrum scripta intelligere, tum propter linguas et idiotismos, quibus vtuntur; tum propter rerum explicandarum variis rhetoricae et dialecticae artificiis obscuratam et impeditam rationem; tum quod plerasque voces alio, quam qui nunc in vsu est, sensu vsurpent.* Legendi et sunt: IO. CLERICVS ** et IO. BARBEYRACIVS. *** Improbat quidem HIERONYMVS * declamatorium hoc dicendi genus scribitque ad Nepotianum: *ne a me quaeras pueriles declamationes, sententiarum flosculos, verborum lenocinia, et per fines capitulorum singulorum acuta quaedam breuiterque conclusa, quae plausus et clamores excitent audientium;* non penitus tamen illud deuitat: immo sophisticam etiam eloquentiam diserte laudat et quod temere sibi sumit, exemplo apostoli Paulli tueri conatur. Alia vitia sermonis, quo patres vtebantur, posita maxime erant in ipso dicendi genere.

Non satis cauti ac prouidi quum ex rhetorum scholis dicendi formulas adhiberent ac declamatores imitarentur, veritatem non solum ipsam obscuram reddiderunt; sed etiam ad prauas opiniones atque errores, qui non leuiores turbas apud christianos fecerunt, viam pararunt. Comprobant hoc exempla, satis luculenta. Alta atque exaggerata oratio, qua per apostrophen sacram coenam adloquebantur, peruersae opinioni de sacrificio missae, qua pontificis romani adseclae capti sunt, occasionem praebuit. Sufficiat DIONYSII AREOPAGITAE ** testimonium adduxisse, qui ad caelestem eucharistiam haec verba facit: *o diuinissima et sacra ceremonia! ostende nobis perspicue obductam*

* de *vsu patrum libr.* I. *cap* 4. p 120.
** in *historia studiorum rhetoricorum, quibus difficillimum cognitu factum est, quid cogitarint de multis rebus celeberrimi scriptores,* quae est in eius *arte critica, volumin.* I. p 337.
*** *praefation.* interpretationis gallicae PVFENDORFII *iuris natur. et gentium* §. IX. p. 40.
* *epistol.* XXXIV. *tom.* IV. *oper. part.* 2. p. 259.
** de *hierarchia cap.* III. adde: BVDDEI *dissertationem de origine missae pontificiae* p. 33. *syntagmat. dissertat. theolog.*

ductam tibi per signa obscuritatem et singulari lumine mentis nostræ oculos imple, ad quem locum PACHYMERES ita commentatur: *ceremoniam hanc adloquitur, ac si animata sit et non abs re, vt Gregorius theologus: o sanctum et magnum pascha! et eiusmodi sacra ceremonia dominus noster iesus christus, ad quem sermonem habet.* Rem quoque probant atque illustrant iam antea memoratæ orationes panegyricæ, quarum occasione inuocandi sanctos homines in auxilium consuetudo, in ecclesia romana maxime celebris, per Basilium, Gregorium Nyssenum, Gregorium Nazianzenum ad annum post recuperatam salutem communem CCCLXX. in publicos sanctiores cœtus inuehi cœpit. Non in simplici martyrum commemoratione adquiescendum esse, putarunt; sed declamatoriis verborum sententiarumque floribus et rhetoricis apostrophis et per prosopopœiam sermones panegyricos ita ornarunt, vt opinio de implorandis piorum præsidiis, quæ Origenis ætate priuata erat, veluti communis doctrina confirmata atque ita orationis figura ad precum formam conuersa fuerit. Exempla testimoniaque rei huius habentur apud BASILIVM, GREGORIVM *Nyssenum*, GREGORIVM *Nazianzenum* atque alios, in quibus studiose colligendis versatus est MARTINVS CHEMNITIVS. *

§. VII.

Inter litteras, quibus patres sacri ingenia sua exercuerunt, locum quoque habuit *poësis* multique in ordine illorum arti huic non mediocrem operam nauarunt. Comprobant hoc multa eorum monimenta poëtica, quæ ab interitu vindicata et ad nos delata sunt. Litteris ea consignarunt patres ac scriptores ecclesiastici cum græci; tum latini hique numero plures; quam isti.

Inter patres *græcos* laudem poëseos christianæ consequuti sunt:

TRIPHYLLIVS, Ledrorum in Cypro episcopus, qui præceptoris sui *Spiridonis*, Trimythuntis in Cypro episcopi, *vitam et miracula* versibus iambicis conscripsit.

APOL-

* *examin. concil. Tridentin. part.* III. *loc.* 4. *cap.* 3. p. 877.

APOLLINARIS, iunior, lector ac tandem episcopus Laodicenus, ex cuius multis scriptis, ab ipso compositis, sola conseruata est *psalmorum Dauidicorum metaphrasis*, heroicis versibus contexta. Tribuitur quoque a doctis quibusdam viris Apollinari huic, vel patri eius, tamquam auctori, *tragœdia*, inter GREGORII *Nazianzeni opera* sæpius euulgata atque inscripta: *χριστὸς πάσχων*, *christus patiens;* alii autem ob codicum manuscriptorum auctoritatem malunt illam ad Gregorium Nazianzenum referre, licet fateantur, minorem in ea elegantiam minusque iudicium et acumen, quam in aliis Gregorii poëmatibus, vt videatur, inesse.

GREGORIVS *Nazianzenus*, princeps inter poëtas christianos græcos, qui multa egregia carmina conscripsit, partim coniunctim in eiusdem *operibus* græce ac latine cum scholiis IACOB. BILLII, partim separatim variis in locis edita. Quæ adhuc in bibliothecis delituerant; nec prodierant in conspectum publicum, eorum multa sane lucem postea adspexerunt, in quorum numero sunt: GREGORII *Nazianzeni, theologi carmina cygnea inedita*, quæ IACOB. TOLLIVS cum notis iuris publici fecit:* eiusdem *carmina, siue epigrammata*, CCXXVIII. cum notis LVD. ANTON. MVRATORII.**

SYNESIVS, Cyrenæus, Ptolomaidis episcopus, qui eloquentiæ ac poëseos laude floruit ac *hymnos* decem, lyrico carminis genere, reliquit, sæpius editos non solum in eius *operibus*; sed etiam separatim, vel sine; vel cum interpretatione latina.

BASILIVS *Seleuciensis*, Seleuciæ in Isauria episcopus, in cuius scriptis numeratur *vita Theclæ*, sermone ligato composita; quæ autem interiit. Ab ea plane diuersa sunt: *acta et miracula sanctæ apostoli et protomartyris Theclæ*, quæ Basilio huic haud tribui possunt, licet nomen eius præferant.

NON-

* *insignib. itinerarii italici* p. 1. sqq.

** *anecdot. græc.* p. 1. sqq.

NONNVS *Panopolites* Aegyptius, cuius duo monimenta poëtica memoranda ſunt. Exſtant illius *Dionyſiaca*; ſiue *de rebus Bacchi*, carmine heroico librisque XLVIII. quos ab eo, religioni paganorum hominum adhuc addicto, ſcriptos eſſe, nonnulli ſuſpicantur; alii autem animaduertunt, fieri omnino potuiſſe, vt ille, poſtquam chriſtianam religionem amplexus fuerit, ingenii animique cauſſa argumentum ethnicum exornandum ſuſciperet, quemadmodum quotidie in theatris noſtris peragi videamus. Praeter *Dionyſiaca* haec, a Nonno accepimus *metaphraſin epicam euangelii ſancti Ioannis*, ſaepius in lucem emiſſam, latine redditam notisque illuſtratam.

AMPHILOCHIVS, Iconii in Lycaonia epiſcopus, cuius ad nos peruenerunt: *iambi ad Seleucum*, qui praecepta morum ac doctrinae et librorum ſacrae ſcripturae enumerationem complectuntur. Prodierunt iſti cum coniunctim cum reliquis Amphilochii ſcriptis; tum ſeparatim, non ſolum cura IOACHIMI ZEHNERI cum metaphraſi latina iambica; ſed etiam ſtudio NICOLAI RITTERSHVSII, ſub titulo: *Amphilochii, epiſcopi Iconii, de recta ſtudiorum ac vitae ratione, epiſtola ad Seleucum, verſibus iambicis* CCCXXXVI. *quaſi quarto poſt natum chriſtum ſeculo ſcripta: Conradi Rittershuſii notis illuſtrata: tertium edita, curante et recenſente Nicolao Rittershuſio*, Altorfii MDCXLIV. 8. Verſus hos IACOBVS BILLIVS ad Gregorium Nazianzenum referre mauult; coniectura autem, quam facit, leuior eſt.

Fuerunt quoque non pauci inter *latinos* eccleſiae patres, qui poëſi chriſtiana ſe commendarent ac monimenta illius ad poſteros transferrent. In hoc ſcribendi genere non ſine laude verſati ſunt, qui nunc ſequuntur:

TERTVLLIANVS, cuius *opera poëtica* edidit ANDREAS RIVINVS ac poſt *Pamelium*, *Iunium*, *Barthium* breues notas addidit, Gothae MDCLI. 8. * Exſtat quoque carmen eius de *Iona et Niniue* cum animaduerſionibus IVRETI, BARTHII, GRONOVII ad calcem PAVLLINI PETRICORII,

* TERTVLLIANI *libri* carmine conſcripti locum obtinuerunt in MAITTAIRII *corpor. poëtar. latinor. tom.* II. p. 1525.

CORII, editi a CHRISTIAN. DAVMIO, Lipsiæ MDCLXXXI. 8. Varia carmina ipsi a nonnullis tribuuntur, vti: *genesis*, *Sodoma*, libri quinque *aduersus Marcionem:* de *iudicio dei ad senatorem:* carmen, quod iam memoraui, de *Iona et Niniue;* quæ autem alii scriptis Tertulliani adulterinis adnumerant; aut de quibusdam, saltem statuunt, rem esse dubiam, a Tertulliano ea esse conscripta.

CAECILIVS CYPRIANVS, presbyter ac postea episcopus Carthaginiensis, ad quem tamquam auctorem itidem varia carmina referuntur, *genesis*, *Sodoma*, *ad senatorem apostatam;* quæ autem omnino Cypriani esse, doctissimi viri negant. Ab aliis tribuuntur ista Tertulliano, id quod iam antea memoraui. Sub nomine eius exstat quoque apud GEORGIVM FABRICIVM * *lignum vitæ*, carmen ab aliis de *cruce*, a PAMELIO de *paschate domini* inscriptum.

C. VETTIVS AQVILINVS IVVENCVS, presbyter Hispanus, qui scripsit *historiæ euangelicæ* libros IV. Matthæum sequutus, versu hexametro, sæpius editos ac doctissimorum virorum notis illustratos.

LACTANTIVS, cuius nomen etiam varia carmina præ se habent; iure autem monimentis adulterinis adnumerantur. Sunt ista: carmen de *Phoenice*, a superstitioso homine, vt creditur, compositum: carmen de *paschate*, quod VENANTII FORTVNATI esse, doctorum virorum sententia est: carmen de *passione domini*, quo de adoratione crucis agitur; item *symposium*, quod CHRISTOPHOR. AVGVST. HEVMANNVS edidit ac tamquam verum Lactantii monimentum defendit, sub titulo: *symposium; siue centum epigrammata tristicha ænigmatica, quæ vero suo auctori post longissimi temporis decursum reddidit, a librariorum mendis ope codicum manuscriptorum repurgauit suisque et Ios. Castalionis, Casp. Barthii, Frider. Besselii aliorumque notis illustrauit Chr. Aug. Heumannus, cuius et adiecta est dissertatiuncula contra Nicolaum Nourrium, librum de mortibus persequutorum Lactantio abiudicantem, itemque symbola critica ad Lactantium*, Hanoueræ MDCCXXII. 8. Memoratur quoque

* *poëtar. veter. ecclesiasticor. oper.* p. 302.

que LACTANTII carmen de *itinere eius ex Africa Nicomediam vsque;* minus autem ab interitu se vindicare potuit.

HILARIVS, *Pictauiensis* episcopus, sub cuius nomine prodiit quidem *genesis;* siue hexaemeron ad Leonem papam, carmine epico; illud autem non ab hoc; sed ab alio Hilario iuniore, eoque praesule Arelatensi compositum esse, eruditi viri non sine caussa statuerunt. Ac quamuis carmen hoc in editionibus quibusdam HILARII *Pictauiensis operum* locum obtinuerit; omissum tamen id postea est atque a monachis Benedictinis in Hilarii Pictauiensis editione, Parisiis MDCXCIII. fol. vulgata, inter adulterina episcopi illius scripta relatum. Lucem vidit carmen hoc separatim, sub nomine Hilarii Pictauiensis ac cum notis IO. WEITZII, Francofurti MDCXXV. 8.

FABIVS MARIVS VICTORINVS, Afer, cuius industriae debemus: carmen de *fratribus Maccabaeis, interfectis ab Antonio Epiphane*, quod nonnulli Hilario Arelatensi; vel alii tribuunt. Editi quoque sunt sub nomine eius *hymni* tres de *trinitate*, cum notis ANDR. RIVINI.*

DAMASVS, episcopus romanus, qui multa carmina reliquit. Plura collegit ac notis illustrauit ANDREAS RIVINVS in volumine, cuius inscriptio est: *Damasi carmina sacra, numquam typis hactenus simul euulgata, nunc e roman. marmoribus, priscis christianorum monimentis manuque partim exaratis; partim editis codicibus congesta et notis illustrata*, Lipsiae MDCLII. 8. Diligentiam eius longe superauit MARTIVS MILESIVS SARAZANIVS, qui postquam Damasi carmina collegerat atque in ea aliaque Damasi opuscula animaduersiones scripserat, omnia ista iuris publici fecit FEDERICVS VBALDINVS e bibliotheca Barberina, Romae MDCXXXVIII. 4. iterumque illa litteris descripta sunt, Parisiis MDCLXXII. 8.

AMBROSIVS, episcopus Mediolanensis, cuius exstant *hymni.* Varii sunt isti, qui sub nomine illius in lucem exierunt; de iis autem, qui ad Ambrosium, tamquam auctorem, pertinent, discrepant scriptorum sententiae nunc-

* inter *sanctas reliquias duorum Victorinorum*, a dicto RIVINO editas, *Gothae* MDCLIII. 8. p. 208.

que plures; nunc pauciores numerantur. Commemoratione inprimis digni habentur hymni septem de *opere creationis*.

PRVDENTIVS, cuius libri semper in honore ac laude fuerunt seque varietate carminis atque elegantia commendarunt. Quales illi sint, satis constat. Editionum ac commentariorum numerus non paruus est.

PAVLLINVS, *Nolanus* episcopus, cuius nomen varia poëmata præ se habent; quæ autem ei falso tribuuntur, vti sunt: *carmen eucharisticum de vita sua*, quod alterius Paullini esse, monstratum est argumentis non contemnendis ac de *vita sancti Martini* libri VI. carmine heroico, scripti ad Perpetuum, Turonensem antistitem, quos a Paullino Petricorio compositos esse, nunc viri eruditi statuunt. Sunt tamen alia carmina, ad nos delata, quorum Paullinus Nolanus auctor est.

DRACONTIVS, gente Hispanus ac dignitate presbyter, vti scriptores tradunt. Duo opuscula reliquit. Alterum est carmen heroicum in *hexaëmeron;* alterum *elegia ad Theodosium imperatorem.* Vtrumque prodiit cura IACOBI SIRMONDI, Parisiis MDCXIX. 8.

CAELIVS SEDVLIVS, presbyter Scotus, cuius varia poëmata conseruata et ad nos delata sunt, *carmen*, nimirum *paschale;* siue de *christi miraculis: veteris et noui testamenti collatio*, carmine elegiaco scripta: *paean alphabeticus de christo*, iambico carmine conscriptus, vbi christi res gestæ breuiter narrantur.

CLAVDIVS MARIVS VICTOR; vel VICTORINVS, Massiliensis rhetor ac poëta, cuius ad nos peruenerunt: libri tres *carminum; seu commentariorum in genesin, a principio* libri huius vsque ad obitum Abrahami; item *epistola ad Salomonem abbatem de peruersis suæ ætatis moribus*, heroico carmine scripta.

HILARIVS, *Arelatensis* episcopus, memorandus hoc loco ob carmen heroicum de *geneseos historia* ad Leonem papam, quod inter HILARII Pictauiensis *opera* reperiri solet:

PROSPER *Aquitanicus*, homo quidem, vt videtur, laicus, pontificis Leonis notarius, non penitus tamen a me omit-

omittendus, quum inter antiquiores poëtas sacros locum obtinuerit. Exstat eius carmen heroicum de *ingratis*, aduersus Pelagianos, compositum, quum Augustinus adhuc in numero mortalium esset. Aliud carmen heroicum idque de *prouidentia diuina* itidem nomen eius prae se habet; iudicarunt autem merito doctissimi viri, tantum abesse, vt illud a Prospero sit conscriptum, vt ad Pelagianum hominem, tamquam auctorem, referri debeat.

BENEDICTVS PAVLLINVS PETRICORIVS, laudandus loco hoc ob opus suum de *vita sancti Martini*, sex libris carmineque heroico ita descripta, vt quae SVLPICIVS SEVERVS de Martino hoc sermone soluto narrauit, ea oratione ligata expressa sint. Plerorumque quidem longior opinio fuit, Paullinum Nolanum libros hos scripsisse, iidemque sub Paullini huius nomine lucem adspexerunt; nunc autem tribuuntur isti Paullino Petricorio. Separatim illi in conspectum publicum prodierunt cura CCRISTIANI DAVMII, ita inscripti: BENEDICTI PAVLLINI PETRICORII *poëmata et alia quaedam sacrae antiquitatis fragmenta, cum Francisc. Iureti commentariis, Caspar. Barthii animaduersionibus, Io. Frider. Gronouii notis edita a* CHRISTIANO DAVMIO, Lipsiae MDCLXXXVI. 8.

SIDONIVS APOLLINARIS, qui multa carmina ad posteros transmisit, non separatim, quantum scio, edita; sed coniunctim cum reliquis eius scriptis, *epistolarum* libris adiunctis.

CLAVDIANVS MAMERTVS, presbyter Viennensis, cuius varia carmina recensentur; de omnibus autem non plane constat, ea esse ingenii eius fetus. Locum in illis habet: *carmen contra varios errores; seu contra varios poëtas: hymnus de passione domini*, qui Venantio Fortunato tributus est; minus autem recte vereque. Plura sunt argumenta, quae opinioni huic repugnant. Idem Claudianus hic hymnos, psalmos ac lectiones, singulis anni festis diebus congruentes in vsum ecclesiae Viennensis ordine digessisse, traditur.

ALCIMVS ECDICIVS AVITVS, cuius exstant: de *mundi origine*: de *peccati origine*: de *sententia dei*: de *diluuio*

luuio deque transitu maris rubri libri V. versu hexame ac libellus de *laude virginitatis*, heroico carmine comp tus ad Fuscinam sororem.

ORIENTIVS, episcopus Eliberitanus, qui scripsit *c monitorium fidelium*, carmine heroico. Quum id adhuc tum fuisset mutilum ac totus liber secundus omissus, t dem EDMVNDVS MARTENE * integrum *commonit* huius opus idque duorum librorum ex peruetusto cod ecclesiæ sancti Martini Turonensis, ab annis circiter DCC exarato, edidit atque eiusdem Orientii carmina de *nati tate domini*, de *trinitate*, de *nominibus domini* et de *orat nibus* addidit. Editionem hanc Marteneanam de integ recensuit, variis locis castigauit, virorum doctorum ani aduersionibus copiosisque prolegomenis ornauit HENI CVS LEONARDVS SCHVRZFLEISCHIVS, Vitember MDCCVI. 4.

ARATOR, patria Ligur, foro aulaque relictis, subd conus romanus, qui scripsit carmine heroico *historiam a stolicam*, ex Luca expressam et duobus libris compreh sam; præter hanc autem reliquit carmen elegiacum ad *P thenium*, sororis Ennodii filium, a quo ad poësin sacram primis incitatus fuerat, a IACOBO SIRMONDO** editum

VENANTIVS HONORIVS CLEMENTIANVS FO TVNATVS, in vrbe Pictauiensi primum presbyter, dein episcopus. Multa carmina reliquit seque excellenti inger valuisse, luculenter monstrauit. Peruenerunt ad nos: *p matum libri* II. quibus præmissa est epistola dedicationis Gregorium Turonensem: de *vita sancti Martini libri* carmine heroico, ad eumdem Gregorium: *carmen ad Ar chin.* Præter hæc, Fortunato nonnulla alia carmina a scribuntur, quæ in Tertulliani, Cypriani et aliorum ope bus habentur.

Quæ iam enumeraui, monimenta poëtica patrum ecc siæ sæpe diuersa ratione litteris descripta sunt lucemque deru

* in limine nouæ collectionis *veterum monumentorum*, Rothom MDCC.

** ad calcem *notarum in Ennodium* et *tomo* I. *operum* p. 1911.

derunt cum separatim; tum coniunctim, vel cum aliis auctorum suorum scriptis; vel in corporibus veterum poëtarum christianorum, vti dicuntur, quæ diuerso modo composita atque edita sunt. Spectant huc:

ALDI MANVTII *christiani poëtæ*, Venetiis MDII. 4. vbi iunctim locum obtinuerunt carmina Sedulii, Iuuenci, Aratoris, Lactantii, Cypriani, Damasi. Præfatio scripta est ad Danielem Clarium, Parmensem, in vrbe Rhacusa bonas litteras publice profitentem. Prudentio nullus locus datus est. *

ANDREAE RIVINI collectio, cuius titulus est: COELII LACTANTII FIRMIANI, MEROBAVDIS, *Hispani scholastici, incerti, Constantini æuo auctoris*, RVSTICI ELPIDII *exquæstoris, de christi iesu beneficiis et laudibus eius aliquot christianæ reliquiæ, vt et huiusdem Elpidii et Amœni enchiridion, vtriusque testamenti historiarum summam cum per tristicha; tum per tetrasticha complexum. Singula notis illustrata*, Lipsiæ MDCLII. 8.

GEORGII FABRICII *poëtarum veterum ecclesiasticorum opera christiana et operum reliquiæ atque fragmenta: thesaurus catholicæ et orthodoxæ ecclesiæ et antiquitatis religiosæ, ad vtilitatem iuuentutis scholasticæ collectus, emendatus, digestus et commentario quoque expositus*, Basileæ MDLXIV. 4. Qui prætermissi sunt, eos enarrat IO. ALBERT. FABRICIVS ** atque inter hos refert: Commodianum, Paullinum Petricorium, Orientium, Ennodium atque alios. Temporis, quo in volumine hoc collecti scriptores vixerunt, nulla habita est ratio. Merito hoc vna cum quibusdam aliis reprehenditur. ***

MICHAEL. MAITTAIRII *opera et fragmenta veterum poëtarum latinorum*, Londini MDCCXIII. fol. duobus voluminibus, quæ eam ob caussam iam adduco, quoniam opus hoc non solum profanos; sed etiam ecclesiasticos poë-

* collectionem hanc recenset FABRICIVS *bibliothec. latin. volum.* III. p. 293.

** *bibliothec. latin.* p. 712.

*** operis huius notitiam suppeditat FABRICIVS *bibliothec. latin.* p. 696.

tas complectitur, Tertullianum, Cyprianum, Iuuencum, Hilarium, Marium Victorinum, Ambrosium, Damasum, Prudentium, Sedulium, Alcimum Auitum atque alios. Memoratur etiam corpus poëtarum ecclesiasticorum latinorum, Basileae MDXLI. editum. Ad poëtas graecos spectant:

Poëtae graeci christiani, vna cum Homericis centonibus, ex sanctorum patrum operibus collecti et vtraque lingua seorsim editi, Parisiis MDCIX. 8.

De ipsis poëtis his consuli possunt, qui generatim de poëtis graecis ac latinis commentati sunt, inque his: LILIVS GREGORIVS GYRALDVS in *dialogis de historia poëtarum tam graecorum, quam latinorum:* GER. IO. VOSSIVS *libris de veterum poëtarum temporibus, graecorum et latinorum:* OLAVS BORRICHIVS *dissertationibus academicis de poëtis*, Francofurti MDCLXXXIII. 4. Inprimis videantur, quae nonnulli auctores speciatim de poëtis christianis ac sacris scripta reliquerunt. In his sunt:

CHRISTIANVS DAVMIVS in *syllabo poëtarum christianorum veterum*, quem PAVLLINO PETRICORIO, ab ipso edito, praemisit; in *praefatione ad Hieronymi, theologi graeci, philoponiam:*

HENRIC. MVHLIVS dissertation. de *poëtis episcopis*, Kilonii MDCXCIX. in quibus locum obtinuerunt: Triphyllius, Apollinarius, Damasus, Gregorius Nazianzenus, Pontius Paullinus, Synesius, Hilarius Pictauiensis, Sedulius, Claudianus Mamertus, Alcimus Auitus, Orientius, Venantius Fortunatus:

ANDR. CHRISTIAN. ESCHENBACHIVS dissertatione de *poëtis christianis sacris, graecis et latinis*, Altorfii MDCLXXXV. *

§. VIII.

Nec inter patres ac scriptores veteris ecclesiae defuerunt, qui studia sua *historiae* consecrarent ac monimenta illius componerent. In primis operam posuerunt in historia ecclesiastica eamque non solum vniuerse enarrarunt; sed in singularibus quoque illius ar- ac

* in eiusdem *dissertationib. academic.* p. 69.

gumentis versati sunt ac scripserunt de vitis martyrum ac sanctorum, de hæresibus, de conciliis similisque generis rebus. Delata quoque ad nos sunt ætatis huius scripta, quæ probant, nec historiam litterariam penitus neglectam fuisse.

Non omnia antiquiora historiæ ecclesiasticæ posterioris fœderis monimenta conseruata sunt. Quorumdam fragmenta tantum habemus horumque in numero sunt: HEGESIPPI ὑπομνήματα τῶν ἐκκλησιαστικῶν πράξεων, siue *commentariorum actorum ecclesiasticorum libri quinque*, quibus res, a christi morte vsque ad ætatem suam; siue ad seculum secundum in ciuitate christiana gestas, commemorauerat; perierunt autem isti, præter partes quasdam de martyrio Iacobi, fratris domini: de persequutione propinquorum seruatoris nostri: de Simeonis, Cleophæ filii, martyrio, ab EVSEBIO in *historia ecclesiastica* conseruatas. Præter hæc spectant huc: HESYCHII *historia ecclesiastica*, ex qua locus de Theodoro Mopsuesteno exstat: PHILONIS philosophi *historia ecclesiastica*, ex qua MICHAEL GLYCAS * nonnulla adfert: PHILIPPVS SIDETES, cuius *historiæ christianæ* insigne fragmentum de scholæ Alexandrinæ successione HENRIC. DODWELLVS ** edidit atque illustrauit; quum autem historiæ huius initium factum est ab orbe condito eaque ad ætatem auctoris; siue ad seculum quintum perducta, monimentis, quæ ad solam historiam ecclesiasticam noui testamenti pertinent, illa haud adnumeranda est. Aliorum scripta eiusdem historiæ græca penitus sunt deperdita, vti IOANNIS, presbyteri Aegeatis, *historia ecclesiastica*, a depositione Nestorii et Theodosii iunioris temporibus libris decem: BASILII Cilicis *historia ecclesiastica* libris tribus, de quibus itidem veteres testantur. Sed dimitto hos ac pergo ad eos, quorum monimenta historiæ ecclesiasticæ noui fœderis ab antiquitate nobis integra relicta fuerunt. Sunt illi vel *græci*; vel *latini*. In numero illorum; siue *græcorum*, exstant:

* *annal.* p. 282.

** ad calcem *dissertationum in Irenæum*, Oxoniæ MDCLXXXIX. 8.

EVSEBIVS Cæsareensis, qui inter scriptores hos merito princeps est. Ad posteros ille transmisit *historiæ ecclesiasticæ libros* X. iisque primus iustum volumen vniuersæ historiæ huius composuit, ab initio christianismi vsque ad Licinium, a Constantino magno superatum atque exstinctum pacemque ecclesiæ redditam. Enarrat diligenter rerum, in ecclesia gestarum, seriem: apostolorum atque aliorum illustrium doctorum successiones, doctrinam euangelicam, martyria, persequutiones, hæreticorum prauas sententias.

SOCRATES, qui *libros* VII. *historiæ ecclesiasticæ* reliquit, ab anno christi CCCVI. vsque ad annum CCCCXXXIX. Is præ aliis ob iudicium ac diligentiam laudatur.

HERMIAS SOZOMENVS, qui scripsit *libros* IX. *historiæ ecclesiasticæ* eosque auspicatus est ab anno seruatoris CCCXXIII. et æque ac Socrates, vsque ad annum christi CCCCXXXIX. perduxit. Fidem eius nonnulli dubiam reddunt; alii autem candorem in illo laudant et ipse certe veritatis studium præ se fert.

THEODORETVS, cuius *libri* V. *historiæ ecclesiasticæ* ad nos peruenerunt. Narrationis suæ initium fecit ab hæresi Ariana atque ad mortem Theodori Mopsuesteni; siue ad annum christianum CCCCXXVII. progressus est, ita vt quæ a Socrate ac Sozomeno omissa fuerant, ea suppleret.

PHILOSTORGIVS, cuius opus *historiæ ecclesiasticæ*, ab anno christi CCC. vsque ad annum CCCCXXV. duodecim libris distinctum, iniuria temporum quidem periit; superest tamen illius epitome, a *Photio* excerpta et ab iis, quæ in eiusdem *bibliotheca* de opere hoc habentur, diuersa. Auctoritas libri huius non magna est. Quamuis in eo tradantur, quæ lectione digna sunt; Philostorgius tamen Arii, speciatim Eunomianorum sectæ addictus fuit horumque caussam studiose egit; nec vllam occasionem prætermisit, veræ doctrinæ defensores pariter ac semiarianos perstringendi.

EVAGRIVS *scholasticus*, qui *libros* VI. *historiæ ecclesiasticæ* reliquit. In illis incipit, vbi Socrates et Theodoretus desierunt, a synodo videlicet Ephesina, in qua Nestorius damna-

damnatus est; siue ab anno christiano CCCCXXXI. ac progreditur ad annum DXCIV. Inter ea, quæ narrat, res habentur commentitiæ ac fabulosæ.

THEODORVS *lector*, qui *compendium historiæ ecclesiasticæ tripartitæ* ex libris Socratis, Sozomeni ac Theodoreti, a vigesimo anno Constantini magni vsque ad obitum Constantii composuit; nondum autem id lucem vidit; sed tantum manu exaratum in quibusdam bibliothecis adseruatur. Scripsit et duos libros *historiæ ecclesiasticæ* a temporibus, in quibus Socrates desierat, ad principatum Iustini senioris, quorum excerpta; siue collectanea supersunt, postquam Nicephorus Callistus ista amanuensi suo dictauit. Græce prodierunt cum Eusebii et aliorum historia ecclesiastica: græce ac latine itidem cum reliquorum scriptorum historiis.

Antiquiores historiæ ecclesiasticæ auctores iique *latini* sunt:

RVFINVS, cuius exstat *historia ecclesiastica*, in libros XI. diuisa. Nouem eorum priores complectuntur latinam interpretationem EVSEBII *historiæ ecclesiasticæ*; in qua tamen componenda Rufinus tanta vsus est libertate, vt alia atque in his integrum fere decimum librum Eusebii omitteret: alia adderet atque interpolaret. Duo posteriores ab ipso Rufino scripti sunt iisque historia vsque ad mortem Theodosii senioris perducta est; ea autem ratione, vt multa narrentur, quæ incerta sunt ac parum credibilia, atque ostendant, Rufinum iudicio ac fide Eusebio inferiorem esse. Libri hi sæpius in lucem prodierunt.

EPIPHANIVS *scholasticus*, qui Socratis, Sozomeni ac Theodoreti historias ecclesiasticas latine reddidit atque ex illis vnum historiæ volumen composuit, in XII. libros diuisum. Redacti illi postea sunt in epitomen; siue compendium ac nomen *historiæ tripartitæ* acceperunt.

CASSIODORVS, cui memorata *historia tripartita* locum fecit inter hos scriptores; qualem operam autem ad illam iste adhibuerit, non plane exploratum est: nec quidquam pro certo adfirmari potest. Aliorum sententia est, *historiam* hanc a Cassiodoro ex scriptoribus tribus græcis, Socrate, Sozomeno ac Theodoreto, ab Epiphanio scholastico

ſtico latine verſis, collectam atque in compendium redactam fuiſſe. Alii non ſine probabilitate ſuſpicantur, non Caſſiodorum; ſed Epiphanium epitomen hanc feciſſe ac Caſſiodorum tantum ſuaſorem laboris ſuſcepti exſtitiſſe.

GREGORIVS *Turonenſis*, qui *hiſtoriæ eccleſiaſticæ Francorum* libros decem, ab antiquiſſimis temporibus vsque ad annum christi DXCII. reliquit. In illis Francorum quidem præcipue res eccleſiaſticæ commemorantur; antequam tamen auctor ad eas exponendas accedit, de iis quoque breuiter diſſerit, quæ ab orbe condito geſta ſunt. Sæpius in lucem exiit opus hoc, non ſolum ſeparatim; ſed etiam coniunctim cum aliis libris. Iam enarratis ſcriptoribus adiungi ſolet SVLPICIVS SEVERVS, cuius *libri duo hiſtoriæ ſacræ* ad nos tranſlati ſunt. Conſignauit ibi litteris res gentis iſraeliticæ non ſolum ciuiles; ſed etiam ſacras ac partem hiſtoriæ eccleſiaſticæ noui teſtamenti adiunxit, ab orbe quidem condito vsque ad exitum ſeculi quarti poſt natum chriſtum. Non expers eſt *hiſtoria* hæc vitiorum.

Qui ſingularia argumenta hiſtoriæ eccleſiaſticæ percenſerent iisque lucem adferrent, itidem inter doctores ac ſcriptores hos antiquiores fuerunt. Operam ſuam poſuerunt in rebus *martyrum* enarrandis, quorum exiſtimatio ac veneratio quum inſignis eſſet apud veteres chriſtianos, hi ſedulo curarunt, vt memoria illorum perpetua eſſet et ad poſteros propagaretur. Id quod vt fieret, varia ratione, recordationem eorum conſeruandi, vſi ſunt atque inter alia in ſcriptis de rebus iſtorum componendis ſtudia ſua collocarunt. Inter græcos EVSEBIVS librum ſcripſit *περὶ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ μαρτυρησάντων*, *de martyribus Palæſtinæ*, iis, qui in vexatione Diocletiani et Maximini ab anno chriſti CCCIII. ad annum CCCX. ſanguine ſuo de veritate doctrinæ chriſtianæ teſtati ſunt. Præter hunc, EVSEBIVM compoſuiſſe *τῶν ἀρχαίων μαρτυρίων συναγωγὴν*, *antiquorum martyriorum collectionem*, ipſe tradit. * At vero haud quidquam illius ſupereſſe videtur, niſi reliquias nonnullas, in vitis quibusdam patrum, menologiis Græcorum ſimilibus-

* *hiſtor. eccleſiaſtic. libr.* IV. *cap.* 15. p. 136. *libr.* V. *prooem.* p. 153 *cap.* 21. p. 189.

busque monimentis. Ex Latinorum ordine referendus huc est HIERONYMVS, cuius nomen vetustissimum martyrologium præ se fert, editum primum a LVCA DACHERIO: * deinde cum amplissimo commentario atque eruditis exercitationibus a FRANCISCO MARIA FLORENTINIO sub titulo: *vetustius occidentalis ecclesiæ martyrologium, Hieronymo a Cassiodoro, Beda, Walfrido, Notkero aliisque scriptoribus tributum*, ceter. Luccæ MDCLXVIII. fol. Illud ad Hieronymum, tamquam auctorem, referendum esse, alii adfirmant; alii autem, rationibus non contemnendis instructi, negant. ** Referri et huc potest libellus de *mortibus persequutorum*, de cuius auctore disputatur quidem; communis tamen sententia est, eum esse Lactantium. Lucem ille præbet historiæ de persequutionibus veterum christianorum deque martyribus, vbi iste inprimis cum doctorum variorum notis legatur, quas PAVLVS BAVLDRI collegit ac cum libello hoc coniunctim edidit, Vltraiecti MDCXCII. 8. Nec aliena plane est a loco hoc VICTORIS *Vitensis historia persequutionis Vandalicæ*, cum commentario historico de persequutionis huius ortu, progressu et fine, studio THEODORICI RVINARTI edita, Venetiis MDCCXXXII. 4. Vsi sunt præterea veteres et aliis modis, memoriam martyrum conseruandi. Litteris mandarunt eorum *acta* ac propagarunt ad posteritatem, vti exstant: *epistola ecclesiæ Smyrnensis de martyrio sancti Polycarpi episcopi: epistola ecclesiarum Viennensis et Lugdunensis de martyrio sancti Pothini episcopi et aliorum plurimorum: epistola Dionysii Alexandrini episcopi ad Fabium Antiochenum episcopum de martyrio Metræ, Apolloniæ et aliorum plurimorum martyrum Alexandrinorum;* item: *vita et passio Cypriani, episcopi Carthaginensis et martyris*, scripta a Pontio, eius diacono: *passio sanctorum Mauricii ac sociorum eius martyrum,*

* *spicileg. tom.* IV. p. 617. edition. Parisiens. MDCLXI. 4. *tomo* II. autem p. I. edition. Parif. MDCCXXIII. fol.

** ita sentiunt: VALESIVS *dissertation. de martyrologio romano, quod edidit Rosweidus*, addita EVSEBII *historiæ ecclesiasticæ* p. 792. edition. Cantabrig. MDCCXX. fol. et DACHERIVS in *monito*, quod martyrologio huic *dicto loco* præmisit.

tyrum, auctore EVCHERIO, episcopo Lugdunensi: *passio sancti Theodori Ancyrani et septem virginum martyrum.* Alii *carmina* conscripserunt ac martyrum memoriae consecrarunt, in quibus princeps est *Prudentius*. Hymni eius de variis martyribus eorumque cruciatibus ad nos delati sunt, de *martyrio*, nominatim Emeterii et Chelidonii, Calagurritanorum martyrum: Laurentii, Eulaliae, decem et octo martyrum Caesaraugustanorum, Vincentii: in honorem porro martyrum Fructuosi: episcopi Tarraconensis, et Augurii et Eulogii diaconorum: Quirini, episcopi ecclesiae Siscianae: Cassiani Forocorneliensis; sancti Romani: Hippolyti, presbyteri romani: apostolorum Petri et Paulli: Cypriani, episcopi Carthaginiensis, Agnetis, virginis. Sunt hymni hi in PRVDENTII *libro περὶ στεφάνων, de coronis*, nimirum martyrum. Addi potest ASTERII, Amasiae episcopi, *enarratio in martyrium praeclarissimae martyris Euphemiae.* Ad eorumdem martyrum memoriam retinendam et recitatae sunt *orationes* ac conseruatae. In BASILII *magni operibus* exstant homiliae, in martyrum honorem habitae, in martyrem nimirum Iulittam: in Barlaamum martyrem: in Gordium martyrem: in quadraginta sanctos martyres: in Mamantem martyrem. Sermones eiusdem generis reliquit GREGORIVS *Nyssenus*, in sanctos XL. martyres Sebastenos, quos duabus homiliis laudibus effert et in magnum martyrem Theodorum, militum praefectum sub Maximino, ac praeter hunc, GREGORIVS *Nazianzenus* memorandus est ob duas orationes, quae ab ipso conscriptae sunt et ad nos peruenerunt: alteram *in laudem sancti Cypriani martyris:* alteram in *laudem martyrum* et *aduersus Arianos*. In primis a CHRYSOSTOMO multae orationes martyribus ac memoriae illorum dicatae atque ad nos delatae sunt. Exstant sermones eius de sanctis Iuuentino et Maximo: de sancto Romano martyre orationes duae: de sancto Luciano martyre: de sancto Iuliano martyre, quae oratio Antiochiae habita est: de sancto Babyla martyre, sermo itidem Antiochiae recitatus: encomium martyrum Aegyptiorum: de sancto Phoca martyre: de sancta Thecla virgine et protomartyre: de sancto Barlaam martyre: de sanctis martyribus

bus totius orbis. Praeclara haec monimenta luculenter testantur de studio, quod patres ecclesiae in eo posuerunt, vt notitiam de rebus martyrum ad posteritatem transferrent. Praecipua eorum collegit ac coniunctim vulgauit THEODORICVS RVINARTVS in *actis primorum martyrum sinceris et selectis, ex libris cum editis; tum manuscriptis collectis, erutis; vel emendatis notisque et obseruationibus illustratis.* Opus hoc primum in lucem exiit Parisiis MDCLXXXIX. 4.* deinde ab ipso auctore emendatum atque auctum Amstelodami MDCCXIII. fol.** ad quam editionem curam adhibuit PETRVS POIRETVS, *** ac Veronae MDCCXXXI. fol.* Gallice id prodiit sub titulo: *les veritables actes des martyrs, recueilles, revus et corrigez sur plusieurs anciens manuscrits,* interprete DROVET DE MAVPERTVY, Parisiis MDCCVIII. 8. duobus tomis. **

Veteres christiani eorumque doctores non solum martyrum; sed etiam aliorum *sanctorum hominum* vitis rebusque describendis operam dederunt; vel curarunt, vt quae alii litteris mandauerant, ea colligerent et in volumina redigerent. Ad huiusmodi vitas enarrandas inter ecclesiae patres studia contulerunt: ATHANASIVS, BASILIVS *magnus*, HIERONYMVS, THEODORETVS atque alii. Exstant satisque notae sunt *vitae patrum*, quas nonnulli HIERONYMO; quidam EVAGRIO Antiocheno; vel EVAGRIO Pontico tribuunt; attamen sine argumentis, ad probandum idoneis, resque ipsa ita comparata est, vt haud quidquam pro

* *histoire des ouurag. des sauans* MDCXC. *octobr.* p. 47. *actor. eruditor. supplement. tom.* I. p. 593.

** *iournal des sauans* MDCCXIV. *febr.* p. 123. *actor. eruditor. supplement. tom.* VI. p. 157.

*** quid Poiretus in editione hac praestiterit, ex *addendis ad commentariolum de vita et scriptis Poireti*, quae in fine *praefationis generalis*, eius *posthumis*, Amstelodami MDCCXXI. 4. praemissae, exstant, videndum est.

* *nouor. actor. supplement. tom.* II. p. 337. *sammlung von alten vnd neuen theolog. sachen*, 1733. p. III.

** *memoires de Treuoux* MDCCVIII. *iun.* p. 934. *iournal des sauans* MDCCVIII. *april.* p. III. *vnschuldige nachrichten*, 1708. p. 502. *noua litteraria hamburgens.* MDCCVIII. p. 444.

pro certo adfirmari possit. Id constat, vitas has semper i honore atque existimatione fuisse hancque ob rem sæpe li terarum formis expressas, in alias linguas translatas, emen datas ac locupletatas esse. Referri et huc potest PALLA DII *historia Lausiaca*; *seu de sanctorum patrum vitis ad Lau sum, cubiculi præfectum*, hanc ob rem *Lausiaca* dicta, vna cum variorum vitis singularibus interque hos sancti *Martini*, de cuius vita SVLPICIVS SEVERVS librum reliquit ac quam PAVLLINVS PETRICORIVS, omissis quibusdam, ligata oratione; minus autem eleganter expressit.

Plures eiusmodi vitas omitto ac memoro patres scriptoresque ecclesiæ, qui operam speciatim in eo posuerunt, vt *historiam litterariam* explanarent. In illis maxime celebris est HIERONYMVS libro de *viris illustribus*, qui sæpe prodiit atque a viris doctissimis illustratus est. Exemplum eius sequuti sunt alii antiquiore ætate, GENNADIVS *Massiliensis*, ISIDORVS *Hispalensis*, quorum aliorumque scripta coniunctim edidit IO. ALBERTVS FABRICIVS in *bibliotheca ecclesiastica*, opere, supra a me commemorato. Adiungi possunt vitæ patrum ecclesiæ, a veteribus scriptoribus compositæ. Græcorum doctorum vitæ ac res ab antiquioribus diligenter descriptæ sunr. Exstant: GREGORII *thaumaturgi* in *Origenem prosphonetica et panegyrica oratio:* EVSEBII ac PAMPHILI martyris *apologia pro Origene:* RVFINI scriptum de *deprauatione librorum præcipue Origenis*: GREGORII *Nysseni oratio de vita sancti Gregorii thaumaturgi:* GREGORII *Nazianzeni oratio de laudibus Athanasii:* GREGORII *Nysseni vita atque encomium sancti patris, Ephræmi Syri*: GREGORII *Nazianzeni oratio* XX. *quæ dicta est in Basilii funere:* eiusdem *epigrammata in Basilium, cum anonymi græca prosaria expositione*: GREGORII *Nysseni oratio funebris, qua fratris sui Basilii magni laudes et memoriam concelebrat:* EPHRAEMI *Syri encomium in sanctum ac magnum Basilium: vita et miracula sancti Basilii*, cui commentationi locus inter AMPHILOCHII scripta adsignatus est: GREGORII *presbyteri vita sancti patris nostri Gregorii, theologi, episcopi Nazianzi.* Antiquitati itidem orationes atque alia scripra debemus, quæ Chrysostomi memoriæ consecrata sunt resque eius illustrant.

Lo-

Locum in illis tenent: PALLADII de *vita sancti Ioannis Chrysostomi dialogus:* PROCLI *Constantinopolitani homilia in sanctum Chrysostomum*; *siue laudatio eius:* GEORGII *Alexandrini vita sancti Ioannis Chrysostomi.* De reliquis taceo. Generis huius monimenta et de latinis patribus habemus horumque vt quædam adducamus, exstant: PONTII *vita et passio Cypriani:* GREGORII *Nazianzeni oratio in laudem sancti Cypriani martyris:* AVGVSTINI *sermones in natali Cypriani martyris.* De Ambrosio prodiit PAVLLINI, diuersi a Nolano, *vita sancti Ambrosii, Mediolanensis episcopi:* de Hieronymo *vita Hieronymi*, quæ ad GENNADIVM, tamquam auctorem, referri solet: *tres epistolæ*, ad Hieronymum resque eius spectantes: prima sub nomine EVSEBII de morte Hieronymi ad Damasum: secunda sub AVGVSTINI nomine, ad Cyrillum, episcopum Hierosolymitanum, de magnificentiis beati Hieronymi, ac tertia, CYRILLO *Hierosolymitano* adtributa, ad Augustinum de miraculis Hieronymi, quæ epistolæ exiguam fidem præ se habent. De Augustino legantur: ipsius AVGVSTINI libri cum *confessionum;* tum *retractationum*, quibus historiam scriptorum suorum illustrauit: POSSIDII *vita* atque *indiculus scriptorum Augustini.*

Cuncta hæc satis ostendunt, antiquorum christianorum doctores ac scriptores in historiarum studiis diligenter versatos esse. Idem et probant, quæ isti de *hæreticis*, eorum erroribus, defensoribus atque aduersariis narrarunt. Spectant huc:

Capita illa *postrema* TERTVLLIANI libri de *præscriptione hæreticorum*, quibus quinque ac viginti hæreses enumerantur. Eorum auctorem esse Tertullianum, doctissimi viri negant; nec quum ita sentiunt, a veritate aberrare videntur.

PHILASTRIVS libro de *hæresibus*, qui non magnæ est auctoritatis. Refert Philastrius dogmata inter hæreses, quæ vel non falsa sunt; vel erroribus perniciosis ac hæreticorum propriis haud adnumeranda.

EPIPHANIVS, qui opus composuit de *hæresibus* atque inscripsit illud πανάριον, siue *capsulam medicam*, quoniam non solum hæreticorum sententias recensuit; verum etiam

confutauit et vt ipse vocem hanc interpretatus est, saluberrima remedia aduersus illorum venena commendauit. Ita praebet se cum historicum; tum disputatorem. Adcusatur non sine caussa nimiae credulitatis et per hanc fides eius exigua est.

AVGVSTINVS libro de *haeresibus ad Quod vult deum*, quo LXXXVIII. haereses a Simonianis vsque ad Pelagianos enarrantur. Adiungi illi solent, tamquam adpendix, haereses praedestinatiana, Nestoriana, Eutychiana et Timotheana, quae GENNADIO *Massiliensi* tribuuntur atque ex libris eius octo aduersus *omnes haereses* tantum superesse creduntur; attamen in quibusdam editionibus haeresis praedestinatiana omittitur.

AVCTOR *praedestinati*, quod opus tribus libris constat. Eorum *primo* nonaginta haereses a Simone mago vsque ad praedestinatos recensentur: *secundo* liber sub Augustini nomine confictus, exhibetur, quo sententia praedestinatianorum, dei praedestinatione peccata committi, defenditur ac *tertius* complectitur confutationem sententiae huius. De auctore *praedestinati* huius coniecturae doctissimorum virorum variae sunt; nec licet, certi quid statuere. Iam memoratis scriptoribus adnumerari solent: IRENAEVS ac THEODORETVS, quum ille libros quinque *aduersus haereses* hicque itidem libros quinque *haereticarum fabularum* reliquerit; omitto autem eos, quoniam non tam in historicis; quam polemicis scriptoribus numerandi sunt. Praetereo quoque *indiculum de haeresibus*, qui sub HIERONYMI nomine prodiit. Hieronymum enim auctorem illius haud esse, supra omnem dubitationem positum est.

Sunt alia scripta, quae de patrum sacri ordinis eruditione ac diligentia historica testantur. In illis locum non inferiorem tuentur EVSEBII monimenta. Primus inter veteres geographiae biblicae lucem adtulit, quum librum *περὶ τῶν τοπικῶν ὀνομάτων ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ*, *de nominibus locorum et vrbium in sacra scriptura*, composuit eoque recensuit nomina dictorum locorum ordine litterarum: eorumdem situm ac quomodo aetate eius adpellarentur, explicuit. Non expers est vitiorum opus hoc. Alia omissa: alia, quum Eusebius linguae ebraeae ignarus esset ac versionem

nem septuaginta interpretum sequeretur, vitiose posita sunt. Monimentum hoc HIERONYMVS in sermonem latinum transtulit; ita tamen, vt multa detraheret, adderet, mutaret. Idem EVSEBIVS *chronicon* reliquit, cuius duae sunt partes. In prima illarum, cuius inscriptio est: *χρονικοὶ κανόνες παντοδαπῆς ἱστορίας*, hodie valde mutila, omnium pene gentium, Chaldaeorum, Assyriorum, Medarum, Persarum, Ebraeorum, Aegyptiorum aliorumque origines et res maxime memorabiles ab orbe condito prosequutus est; in secunda autem, quae *κανὼν χρονικός* adpellatur, cuncta ad temporum ordinem disposuit atque initium ab epocha Abrahami fecit. Vtramque ad annum christi CCCXXV. perduxit. HIERONYMVS *chronicon* hoc reddidit latine; ea tamen vsus libertate, vt alia omitteret: alia adderet; praeterea autem opus ipsum ad annum christi CCCLXXVIII. continuauit. Monstrat opus hoc, patres non solum sacrae atque ecclesiasticae, sed ciuilis quoque historiae peritos fuisse, ad quam notitiam probandam et alia monimenta, tamquam testes, aduocari possunt. Patet hoc quodam modo ex iam dicti EVSEBII libris de *vita Constantini*, in qua componenda ea tamen vsus est scribendi ratione, vt se magis oratorem; quam historicum interdum praeberet. Addo PALLADIVM ob librum de *gentibus Indiae et Brachmanibus*, qui ipsi tribuitur; alii autem, si non aperte negant; dubitant tamen, eum libelli huius auctorem esse.

§. IX.

Vocabulum *historiae* si late sumatur, *antiquitates* quoque illa complectitur, veterum quippe ritus, receptas agendi rationes moresque varii diuersique generis, siue illae sint sacrae; siue ciuiles ac politicae; siue domesticae, speciatim militares, litterariae aliaeque. Antiquitatum huiusmodi minus rudes fuisse veteres ecclesiae patres ac doctores, scripta illorum monstrant.

Diligenter antiquorum christianorum doctores in monimentis scriptorum superstitiosorum legendis versati sunt atque ex illis praeter alias litterarum disciplinas notitiam quoque antiquitatum profanarum hauserunt. Quum acer-

timus christiani nominis hostis Iulianus animaduerteret ac probe intelligeret, christi sectatores, litteris addictos, ex libris paganorum auctorum acquirere sibi eruditionem atque adiumenta sumere, cum antiquitatem ac veritatem sanctissimae religionis; tum nouitatem vanitatemque gentilis doctrinae monstrandi, nullam acerbiorem putauit fore vexationem; neque expeditiorem viam ad sacra vera euertenda, quam si a litterarum studiis atque a lectione profanorum auctorum christiani arcerentur. Quod promulgauit, edictum memorat RVFINVS his verbis: *Iulianus studia auctorum gentilium christianos adire prohibens, ludos litterarum illis solis, qui deos deasque venerarentur, patere decernit.* * Adsentitur SOCRATES dicitque: *lege cauebat, ne christiani litteris instituerentur*,** ac SOZOMENVS: *neque vt pueri christianorum in poetis ac reliquis commentatoribus ethnicis instituerentur; nec vt ad praeceptores horum accederent, concessit*, *** quod et THEODORETVS, * AMMIANVS MARCELLINVS ** ac plures tradunt. *** Iulianus tamen ad metam haud peruenire potuit. Floruerunt litterarum studia christianique auctores ea quoque scripta reliquerunt, quae ad antiquitates referri debent cum ad sacras atque ecclesiasticas; tum ad profanas, quarum illae ex ipsis patrum libris; hae autem ex monimentis superstitiosorum auctorum intelligendae sunt. Inter veteres christianae ecclesiae doctores lucem hac in re inprimis praeferunt scriptores apologetici; siue illi, qui antiquiores christianos eorumque dogmata a calumniis atque iniuriis hostium defenderunt. In illis iisque graecis locum obtinent: IVSTINVS *martyr* duabus *apologiis, adhortatione ad Graecos, dialogo cum Tryphone iudaeo* aliisque scriptis: TATIANVS in *oratione ad Graecos*: ATHENAGORAS in *apologia*; siue *legatione pro* chri-

* *libr.* I. *histor. ecclesiastic. cap.* 32.
** *libr.* III. *histor. ecclesiastic. cap.* 12.
*** *libr.* V. *histor. ecclesiastic. cap.* 18.
* *libr.* III. *histor. ecclesiastic. cap.* 8.
** *libr.* XXV. p. 503.
*** praeter alios, vide: LVDWIGII dissertationem de *edicto Iuliani contra philosophos christianos*, Halae MDCCII.

christianis: THEOPHILVS *Antiochenus* libris tribus *ad Autolycum:* HERMIAS in *irrisione gentilium:* CLEMENS *Alexandrinus*, cuius προτρεπτικὸς λόγος huc spectat: ORIGENES libris *contra Celsum.* Ex latinorum ordine accedunt: TERTVLLIANVS in *apologetico aduersus gentes:* libris *ad nationes, ad Scapulam, aduersus Marcionem:* MINVCIVS FELIX in *Octauio:* CYPRIANVS libris *ad Demetrianum, ad Quirinum aduersus iudaeos*, de *idolorum vanitate* atque aliis: ARNOBIVS *aduersus gentes:* LACTANTIVS libris *institutionum diuinarum:* IVLIVS FIRMICVS libello de *errore profanarum religionum.* Plura de scriptis his infra differendi, habebo occasionem. Non mediocrem vtilitatem illa adferre ad antiquitates ecclesiasticas enarrandas; immo has sine istis non semper adcurate explanari posse, quisque, rei peritus, fatebitur. Monstrat hoc: *compendium antiquitatum ecclesiasticarum, ex scriptoribus apologeticis eorumdemque commentatoribus compositum*, quod cura mea in lucem prodiit, Lipsiae MDCCXXXIII. 8. Non solum tamen ex solis libris apologeticis notitia harum antiquitatum haurienda est; sed etiam alii patrum ecclesiae libri sunt, qui itidem viam ad veteres ritus cognoscendos parant. Quorum nonnulla exempla vt adferamus, adduci possunt: TERTVLLIANI libri de *corona militis:* de *pallio:* de *velandis virginibus;* item THEODORETI atque aliorum scripta.

Paganorum scriptorum monimenta lecta fuisse litterarum caussa, ab hominibus christianae professionis, a me dictum est. Addo nunc, patres non omnes idem sensisse de profanorum librorum lectione. Nonnulli probant, defendunt, commendant illam, TERTVLLIANVS,* ORIGENES,** GREGORIVS *Nazianzenus*,*** HIERONYMVS * ac multi alii. Fuerunt, qui his repugnarent ac putarent, christianis a lectione librorum gentilium abstinendum esse. In *constitutionibus apostolicis* diserte sancitum

* de *idololatria cap.* X.
** *philocal. cap.* XIII. adde EVSEBIVM *libr.* VI. *histor. ecclesiastic. cap.* 18. 19.
*** *oration.* XX.
* *epistola* LXXXIV. *ad Magnum oratorem.*

tum legimus: *ab omnibus gentilium libris abstine. Quid enim tibi cum alienis sermonibus, vel legibus, vel falsis prophetis, quae quidem et homines leues auertunt a fide? Quid etenim tibi deest in lege dei, vt ad illas gentium fabulas adpellas animum?* * ad quam sententiam itidem nonnulli veteris ecclesiae doctores accesserunt eamdemque probarunt. Exstiterunt etiam, qui in mediam viam ingressi statuerent, profanos auctores legendos esse, ea ratione, vt debita cautio adhibeatur nosque quae ibi bona sunt atque vtilia, amplectamur; quae autem mala ac noxia, deuitemus. Ita recte sentit CLEMENS *Alexandrinus.* ** Plura hac de re disserunt ex veteribus:

BASILIVS *magnus* dissertatione *πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων, ad adolescentes de gentilium libris, cum fructu legendis,* quae saepius cum latina interpretatione, variis lectionibus notisque, vel separatim; vel coniunctim cum quibusdam aliis opusculis edita est, atque inter reliquos, a HVGONE GROTIO, Parisiis MDCXXIII. 4. IOANNE POTTERO, Oxoniae MDCXCIV. 8. IO. HENRICO MAIO filio, Francofurti MDCCXIV. 4.

AVGVSTINVS, qui opere de *doctrina christiana* *** multa hac de re recte atque egregie monet. Ex recentioribus adiungi possunt:

CHRISTIANVS KORTHOLTVS in *pagano obtrectatore,* * vbi plura patrum loca adfert:

IO. BAPTIST. COTELERIVS *notis ad constitutiones apostolicas,* ** quo loco patrum sententiae atque effata de profanorum auctorum libris legendis deque ab iis exspectanda vtilitate diligenter enarrantur:

IO. FRANCISCVS BVDDEVS, qui *exercitationem iuris naturalis de cultura ingenii* scripsit eaque idem argumentum copiose explanauit. ***

§. X.

* *libr.* 1. *cap.* 6.
** *libr.* I. *stromat.* p. 377. *libr.* V. *stromat.* p. 733. *edition.* POTTERI.
*** *libro* II. *cap.* 40.
* *libr.* I *cap.* II. p. 171.
** *libr.* I *cap.* 6. *patr. apostolicor. volum.* I. p. 206.
*** *cap.* III. §. 8 Publice defensa est *exercitatio* haec Halae MDCXCIX. ac postea locum obtinuit in eiusdem *selectis iuris naturae et gentium* p. 293.

§. X.

De *philoſophia* patrum eccleſiæ ſi quæramus, ſtudia eorum erga iſtam diuerſa fuerunt, quum alii iſtam reiicerent ac vituperarent; alii autem laudarent atque adprobarent. Philoſophandi ratio, quam ſequebantur, non tam ſectaria; quam eclectica erat, vti dicitur. Quamuis enim Platonis philoſophia apud multos in non mediocri honore eſſet; non omnes tamen ſectabantur Platonem; nec qui ei addicti erant, ab aliorum philoſophorum dogmatibus ac ſententiis plane abhorrebant.

Inter eccleſiæ patres, philoſophiæ vituperatores, primus locus TERTVLLIANO tribuitur. Habentur apud eum, quæ acerbe in philoſophiam dicta ſunt, notusque præcipue eſt locus, quo hæreſes inter alia et hanc ob cauſſam reiicit, quod ſint fructus ac fetus ſecularis ſapientiæ ac humanæ philoſophiæ: hæreſes ſunt *doctrinæ*, inquit, *hominum et dæmoniorum, prurientibus auribus natæ de ingenio ſapientiæ ſecularis, quam dominus ſtultitiam vocans, ſtulta mundi in confuſionem etiam philoſophiæ ipſius elegit. Ea eſt enim materia ſapientiæ ſecularis, temeraria interpres diuinæ naturæ et diſpoſitionis. Ipſæ denique hæreſes a philoſophia ſubornantur. Inde aeones, et formæ neſcio quæ, et trinitas hominis apud Valentinum: Platonicus fuerat. Inde Marcionis deus melior de tranquillitate: a Stoicis venerat. Et vt anima interire dicatur, ab Epicureis obſeruatur. Et vt carnis reſtitutio negetur, de vna omnium phioſophorum ſchola ſumitur. Et vbi materia cum deo æquatur, Zenonis diſciplina eſt. Et vbi aliquid de igneo deo allegatur, Heraclitus interuenit. Eadem materia apud hæreticos et philoſophos volutatur, iidem retractatus implicantur. Vnde malum, et quare? et vnde homo et quomodo? et quod proxime Valentinus propoſuit, vnde deus? Scilicet de enthymeſi, et ectromate. Miſerum Ariſtotelem! qui illis dialecticam inſtituit, artificem ſtruendi et deſtruendi, verſipellem in ſententiis, coactam in coniecturis, duram in argumentis, operariam contentionum, moleſtam etiam ſibi ipſi, omnia retractantem, ne quid omnino tractauerit. Hinc illæ fabulæ et genealogiæ interminabiles, et quæſtiones infructuoſæ,*

et sermones serpentes velut cancer, a quibus nos apostolus refrenans, nominatim philosophiam contestatur caueri oportere, scribens ad Colossenses: videte, ne quis vos circumueniat per philosophiam. * Alio loco ** adpellat philosophos *haereticorum patriarchas*, ac plura generis huius effata apud eum sunt, quibus se de philosophia haud benigne sentire, significat. *** Non consensio est inter eruditos viros de mente Tertulliani, quidnam ille per philosophiam intellexerit: num philosophiam ipsam, in se spectatam; an illam tantum, quae philosophorum vitiis corrupta ac contaminata sit, reprehenderit. Alii illud; alii hoc adfirmant; aut suspicantur ac quamuis sententiam eius certe adsequi haud liceat; probabilius tamen esse existimo, quum Tertullianus memorata dicta conceperit atque expresserit, illum cogitasse de verbis Paulli: *videte, ne quis sit, qui vos philosophia fallaciaque vana praedetur, Colossens.* II, 8. nec a vera apostoli sententia discessisse; prauam autem philosophandi rationem a Paullo indicari, ex adiecta κενῇ ἀπάτῃ satis adparet. Tertulliano alii tamquam hostes philosophiae adiunguntur: HERMIAS ob διασυρμὸν τῶν ἔξω φιλοσόφων, *irrisionem gentilium philosophorum*: TATIANVS ob *orationem ad Graecos*, qua etiam Graecorum philosophiam prorsus contemnit atque explodit: etiam HIERONYMVS, quippe qui TERTVLLIANI dictum: *philosophi haereticorum patriarchae* haud obscure adprobauerit, quando scribat: * *pulcre quidam nostrorum ait: philosophi patriarchae haereticorum, ecclesiae puritatem peruersa maculauere doctrina.*

Fuerunt tamen inter veteres hos doctores, qui de philosophia aliter sentirent illamque non reiicerent; sed laudarent ac commendarent. Quae haec comprobant, testimonia in eorum monimentis conseruata sunt. IVSTINVS *martyr* his laudibus eam ornat: ἔστι γὰρ τῷ ὄντι φιλοσοφία

---

* de *praescriptione haeretiorum cap.* VII. p. 232.
** *aduersus Hermogenem cap* VIII. p. 269.
*** PAMELIVS exhibet illa coniunctim *adnotationib. ad Tertullian. libr. de praescript. haeretic. cap.* VII. p 285
* *epistol.* XLIII. *ad Ctesiphontem, tom.* IV. *oper. part.* 2. p. 474 edition. MARTIANAEI.

φία μέγιστον κτῆμα, καὶ τιμιώτατον θεῷ, ὥστε προσάγει καὶ συνίστησιν ἡμᾶς μόνη. καὶ ὅσιοι ὡς ἀληθῶς οὗτοί εἰσιν, οἱ φιλοσοφίᾳ τὸν νοῦν προσεσχηκότες, est namque reuera philosophia maximum bonum et deo gratissimum, quippe quæ sola nos ad illum adducat eique commendet. Atque ii demum vere sunt felices, qui mentem philosophia excolunt. * Inprimis CLEMENS *Alexandrinus* studium in eo posuit, vt philosophiam commendaret. Inter alia, hoc effatum scriptum reliquit: *φιλοσοφητέον οὖν καὶ ταῖς γυναιξὶν, ἐμφερῶς τοῖς ἀνδράσι, κἂν βελτίους οἱ ἄῤῥενες, τὰ πρῶτα ἐν πᾶσι φερόμενοι τυγχάνωσιν, ἐκτὸς εἰ μὴ καταμαλακισθεῖεν, est ergo philosophandum mulieribus similiter ac viris, etiamsi præstantiores masculi primas in omnibus partes ferant, nisi euaserint molles et effeminati.* ** Laudat deinde verba EPICVRI, ad Menoeceum scribentis, latine tantum adferenda. Sunt ista: *nec si sit aliquis iuuenis, differat philosophari; neque si sit senex, defatigetur philosophando; nam nec est aliquis immaturus; neque nimis prouectæ et exhaustæ ætatis, ad adipiscendam animi sanitatem. Qui autem dicit, nondum esse; vel præteriisse tempus philosophandi, similis est ei, qui dicit, ad beatitudinem vel nondum adesse tempus; vel tempus præteriisse. Quare et iuniori philosophandum est et seni; huic quidem, vt senescens iuuenescat bonis, per gratiam eorum, quæ facta fuerint; illi autem, vt sit simul iuuenis, et senex per futurorum metus vacuitatem.* *** Alia similia dicta apud eumdem CLEMENTEM habentur, quorum nonnulla ita pronuntiauit, vt videatur, plus, quam decet, philosophiæ tribuisse et vna cum quibusdam aliis philosophiam pro religione reuelata, speciatim christiana, sumsisse. * Quæcumque rei huius sit ratio, id satis patet, patres hos nec perspicue; nec distincte explicare, quid per philosophiam intel-

* *dialogo cum Tryphone iudæo* p. 218.

** *libr.* IV. *stromat.* p. 592. edition. POTTERI.

*** *dicto loco* p. 595.

* vocabulum *philosophiæ* etiam de religione christiana vsurpatum fuisse, constat. Legantur: KORTHOLTVS de *philosophia barbarica:* IONSIVS de *scriptoribus histor. philosophic.* p. 227. SVICERVS *thesaur. ecclesiastic. tom.* II. p. 1437. SALMASIVS ad *Tertullianum de pallio* p. 66.

intelligant. Præter iam memoratos, alii animos erga philoſophiam benigniores declararunt. AVGVSTINVS dicit: * *doctrinæ omnes gentilium non ſolum ſimulata et ſuperſtitioſa figmenta grauesque ſarcinas ſuperuacanei laboris habent, quæ vnusquisque noſtrum duce chriſto de ſocietate gentilium exiens debet abominari et vitare; ſed etiam liberales diſciplinas vſu veritatis aptiores, et quædam morum præcepta vtiliſſima continent; deque ipſo vno deo colende nonnulla vera inueniuntur apud eos, quod eorum tamquam aurum et argentum, quod non ipſi inſtituerunt; ſed de quibusdam quaſi metallis diuinæ prouidentiæ, quæ vbique infuſa eſt, eruerunt, et quo peruerſe et iniurioſe ad obſequia dæmonum abutuntur, cum ab eorum miſera ſocietate ſeſe animo ſeparat, debet ab eis auferre chriſtianus ad vſum iuſtum prædicandi euangelii.* MINVCIVS FELIX ſcribit: ** *expoſui opiniones omnium ferme philoſophorum, quibus illuſtrior gloria eſt, deum vnum multis licet deſignaſſe nominibus: vt quiuis arbitretur, aut nunc chriſtianos philoſophos eſſe, aut philoſophos fuiſſe iam tunc chriſtianos.*

Ad philoſophandi modum, quem patres eccleſiaſtici ſequuti ſunt, animum aduertere ſi velimus, plerique in ea verſantur ſententia, illos Platonem adſectatos eſſe. Nec plane hoc negari poteſt. Multis ſane, ſi non pleriſque, Platonis philoſophia ſe commendauit. Certe id conſtat de Iuſtino martyre, Clemente Alexandrino, Origene, Auguſtino atque aliis. Immo nonnulli horum adſeclarum tanto ſtudio Platonem proſequuti ſunt, vt dicerent, *omnes domini noſtri ieſu chriſti ſententias, quas mirari et prædicare cogebantur, de Platonis libris eum didiciſſe*, vt AVGVSTINVS loquitur, illosque ſimul confutat. *** Cauſſa, cur patres Platoni eiusque honori fauerent, in eo poſita erat, quod ſibi perſuadebant, Platonem ea tradere, quæ cum Moſis pariter ac chriſtianæ religionis ſcitis conſentirent. Immo quum putarent, Platonem ea, quæ chriſtianorum religioni conſentanea docuerit, lumine naturæ ac rationis haud cognoſcere potuiſſe, in ſententiam ingreſſi ſunt, Platonem

* de *ciu. dei libr.* II. *cap.* 40.
** in *Octau. cap.* XX. p. 183.
*** *libr.* II. *de doctrina chriſtian. cap.* 28.

tonem ab Ebræis ſua accepiſſe; aut omnino Moſis libros legiſſe. Qui ita ſtatuunt, aberrant a veritate; nec hi ſolum; ſed illi quoque, qui theologiæ myſticæ eiusque corruptæ originem ex philoſophia patrum Platonica deriuant. Quamuis enim haud negandum ſit, ſententias quasdam ac loquendi formulas, ex ſchola Platonis a patribus acceptas; nec caute vſurpatas, corruptioni theologiæ myſticæ occaſionem præbuiſſe; ipſa tamen prauitas dictæ theologiæ iſtis haud tribuenda eſt.

Omnia hæc, quæ nunc dicta ſunt, inprimis de patrum amore erga Platonem eiusque philoſophiam, nondum probant, eccleſiaſticos patres in philoſophis ſectariis, non eclecticis, quemadmodum adpellantur, numerandos eſſe. Suppetunt potius rationes, ob quas doctores illi maiori iure habendi ſint philoſophi eclectici, quum iſti nulli philoſophorum ita addicti fuerint, vt totum eius ſyſtema amplecterentur ceterosque omnes reiicerent. Sunt in illis, qui diſerte profitentur, ſe eclecticam philoſophandi rationem probare. Dignum eſt CLEMENTIS *Alexandrini* teſtimonium, quod a me adferatur; attamen breuitatis cauſſa latine tantum: *philoſophiam autem*, inquit, * *non dico Stoicam; nec Platonicam; aut Epicuream et Ariſtotelicam; ſed quæcumque ab his ſectis recte dicta ſunt, quæ docent iuſtitiam cum pia ſcientia, hoc totum ſelectum, dico philoſophiam.* Ex latinis addo LACTANTIVM, ** cuius verba ſunt: *facile eſt autem docere, pene vniuerſam veritatem per philoſophorum ſectas eſſe diuiſam. Non enim philoſophiam ſic nos euertimus, vt academici ſolent, quibus ad omnia reſpondere, propoſitum eſt: quod eſt potius calumniari et illudere. Sed docemus, nullam ſectam fuiſſe tam deuiam, nec philoſophorum quemquam tam inanem, qui non viderit aliquid ex vero.* Similia tradunt IVSTINVS *martyr*, *** GREGORIVS *thaumaturgus* * atque alii. Ad hæc, eodem circiter tempore, quo patres philoſophiam cum religione chriſtiana con-

* *libr.* I. *ſtromat.* p. 338. edition. POTTERI.

** *libr.* VII. *inſtitution. diuinar. cap.* 7.

*** *dialog. cum Tryphone* p. 218.

* *orat. panegyr. in Origen.*

coniungere coeperunt, eclectica philosophandi ratio, auctore Potamone Alexandrino, orta est. Ita tamen eclectici erant, vt alteram sectam alteri praeferrent: maxime ab Aristotelica et Epicurea philosophia abhorrerent eamque detestabilium errorum adcusarent. Plerisque Plato praecipue placuit; Aristoteles autem displicuit; hunc tamen Lactantius laudauit. Ex philosophorum paganorum scriptis ea sumebant, quae vel refutanda, vel vt testimonia ad veritatem confirmandam illustrandamque aduocanda esse, putabant.

Scripta philosophici argumenti ad nos peruenerunt, quae a patribus atque auctoribus ecclesiasticis composita sunt. Exstant:

GREGORII *Nysseni* sermo de *anima* cum notis *Federici Morelli*; eum autem non Nysseni; sed caput secundum et tertium NEMESII de *natura hominis* esse, eruditi viri animaduerterunt. Quodammodo et huc referri potest NYSSENI disputatio cum gentili philosopho *contra fatum*, quae adiunctam sibi habet *Zini* interpretationem.

AVGVSTINI *contra academicos* libri tres: de *immortalitate animae* liber, quo illam multis argumentis probat atque aduersarios refellit: de *quantitate animae* liber, vbi duplex quantitatis genus esse tradit, alterum in mole ac loci spatio: alterum in potentia ac virtute positum atque ostendit, non illam; sed hanc tantum animae, vtpote quae omnis corporis expers sit, tribuendam esse; item *categoriae decem, ex Aristotele decerptae.* Scripsit et alia, quae inprimis ad controuersiam de origine animae, num creetur illa a deo ex nihilo, spectant. Nostra aetate illius *epistola secunda ad Optatum, episcopum Mileuitanum, de natura et origine animae*, ex bibliotheca abbatiae Gottwicensis nunc primum edita est, Viennae MDCCXXXIII. fol.

CLAVDIANVS MAMERTVS, cuius libri tres de *statu animae* ad Sidonium Apollinarem, conseruati et ad nos delati, magnam laudem sibi adquisiuerunt. Lucem illi viderunt cum coniunctim in *bibliothecis patrum*; tum separatim cum notis *Barthii*, Cygneae MDCLV. 8.

AENAEAE GAZAEI et ZACHARIAE *Mitylenaei* libri de *immortalitate animae et mortalitate vniuersi*, qui cum animaduer-

aduerſionibus *Caſpar. Barthii* iunctim prodierunt Lipſiæ MDCLIII. 4. ſæpius autem ſeparatim in lucem emiſſi ſunt. Iam enarratis ſcriptoribus iungendus eſſe videtur IVSTINVS *martyr* ob ἀνατροπὴν δογμάτων τινῶν Ἀριστοτελικῶν, *euerſionem quorumdam dogmatum Ariſtotelicorum*, qui libellus ipſi, tamquam auctori, a plerisque tribuitur. Non deſunt tamen, qui negant, vel certe dubitant, Iuſtinum *euerſionem* hanc ſcripſiſſe. Libellus ipſe non magnum momentum habet; nec eamdem cum reliquis Iuſtini monimentis dignitatem tuetur.

Quæ iam dicta ſunt de philoſophia patrum eccleſiæ, ad ea illuſtranda atque vberius explananda doctiſſimi viri in ſcriptis ſuis adiumenta præbent, quum vel ſingulari ſtudio; vel oblata occaſione de eodem argumento expoſuerunt. Ipſæ commentationes, quas conſcripſerunt, partim generatim de patrum philoſophia; partim ſpeciatim de eorum philoſophia Platonica deque ſingulari antiquiori doctore agunt. Quales illi ſint, monſtrat eorum, qui nunc narrari debent, tabula:

ERNESTI SALOMON. CYPRIANI *diatribe academica, qua expenditur Tertulliani: hæreticorum patriarchæ philoſophi*, Helmſtadii MDCXCIX.

ADAMI RECHENBERGII diſſertatio: *an hæreticorum patriarchæ philoſophi? ex illo Tertulliani aduerſus Hermogenem, ad illuſtrandum ſancti Paulli Coloſſ.* II, 8. *monitum*, Lipſiæ MDCCV.

[IA]COBI BRVCKERI *hiſtoria critica philoſophiæ*, * vbi inter pa[tres] eccleſiæ eosque philoſophos numerantur: Iuſtinus marty[r], Tatianus, Theophilus, Athenagoras, Hermias, Irenæus, [Te]rtullianus, Clemens Alexandrinus, Pantænus, Origenes, A[rno]bius, Lactantius, Euſebius, Didymus, Auguſtinus, Syne[si]u[s], Dionyſius Areopagita, Claudianus Mamertus, Boethius, [Æ]næas Gazæus, Zacharias ſcholaſticus, Io. Philoponus, Nemes[iu]s. Quæ antea dixerat,

* *tom.* III. p. 269. 366. vbi auctor exponit de philoſophia veterum chriſtianorum, præcipue eccleſiæ doctorum in genere et ſpecie conſiderata.

rat, ea postea auxit atque ampliora reddidit in *historiæ criticæ philosophiæ adpendice.* *

IO. FRANCISCI BVDDEI *isagoge historico-theologica ad theologiam vniuersam singulasque eius partes,* ** qui enarrat, quid patres de philosophia censuerint: quam sequuti sint philosophandi rationem.

PAGANINI GAVDENTII *opuscula tria: de errore sectariorum, huius temporis labyrintheo: conatus in genesin diuinam nouus: de philosophicis opinionibus veterum ecclesiæ patrum,* Pisis MDCXLIV. 4. In vltimo opusculo multæ philosophicæ opiniones patrum recensentur atque ad varias quæstiones, quæ huc pertinent, respondetur. Sunt in illis: cur Tertullianus euerterit philosophiam? num superstitiosi philosophi quædam a Mose acceperint: quatenus Tertullianus dixerit, omne, quod est, esse corpus: quæ fuerit sententia Lactantii, adserentis, deum se ipsum fecisse? cur veteres patres parcissime scripserint de angelica natura? cur Tertullianus putarit, angelos esse corporeos? quæ dissidia fuerint apud patres de origine animæ? quatenus Origenes, quando agitur de mundo et anima, vel sequatur; vel deserat Stoicos et Platonem? ac plures aliæ.

GOTTFRIDI OLEARII dissertatio de *philosophia eclectica,* *** cuius eam ob caussam mentionem facio, quia non solum monstratur, philosophiam eclecticam eodem circiter tempore, quo patres philosophiam cum religione christiana coniungere cœperunt, auctore Potamone Ale[illegible]drino ortam esse; sed etiam de christianis, eclect[illegible]n philosophiam sequentibus, agitur * ac postq[illegible]n Clemens Alexandrinus atque Origenes eclecticis [illegible]numerati sunt, hæc adduntur: *post Origenem non [illegible] discipulos tantum; sed plerosque patres omnes eclectic[illegible] hancce philosophandi rationem amplexos videas.*

Quæ

* *historiæ criticæ philosophiæ adpendice* p. 534.

** *libr.* II. *cap.* 3. §. 5., p. 552.

*** quam adiunxit STANLEII *historiæ philosophiæ*, ab ipso ex anglico sermone in latinum conuersæ ac Lipsiæ MDCCXI. 4. editæ, p 1205.

* *cap.* IV. p. 1216.

Quae ad locum hunc referri possunt, alia scripta speciatim ad patrum philosophiam Platonicam spectant. In illis sunt:

PAGANINI GAVDENTII liber de *dogmatum Origenis cum dogmatis Platonis comparatione*, Florentiae MDCXXXIX. 4. subiunctis *salebris Tertullianeis* et *vita christianorum ante tempora Constantini magni.*

EHREGOTT DAN. COLBERGII *platonisch hermetisch christenthum*, Lipsiae MDCXC. MDCCX. 8. qui liber testatur quidem de auctoris eruditione ac diligentia; cum iudicio autem legendus est. Eo enim, quod nimium est, peccat ac saepe a veritate discedit, quod omnes fanaticorum errores ex Platone eiusque philosophia deriuat ac speciatim patres ecclesiae multorum Platonismorum sine caussa adcusat: immo inter falsa Platonis dogmata refert, quae ex scriptura sacra probanda sunt.

CHRISTIANI FRIDERICI BVCHERI *menses pietistici, die tiefe des satans in dem hermetisch-zoroastrisch-pythagorisch-cabbalistischen christenthum der pietisten vorstellend*, Vitembergae MDCCV. 8. qui Colbergium sequitur atque itidem de Platonicis dogmatibus, tamquam fonte fanaticarum opinionum, speciatim patrum ecclesiae, differit.

LIVII GALANTIS *christianae theologiae cum Platonica comparatio*, libris XX. Bononiae MDCXXVII. fol. cuius operis liber primus complectitur Platonis vitam ac laudes, quibus praecipue veteris ecclesiae doctores eum ornarunt, vna cum iis, quae iidem in ipso damnarunt ac rationibus, quibus defensio fieri possit. Hanc ob caussam librum hunc adduxi. Idem argumentum de Platonis consensu cum scriptura sacra alii persequuti sunt, quos IO. ALBERTVS FABRICIVS enumerat.*

Le Platonisme deuoilé, ou essai touchant le verbe Platonicien, diuisé en deux parties, Coloniae; siue potius Amstelodami MDCC. 8. et anglice eodem anno 4. Auctor nomen suum omisit; is autem SOVVERAINIVS esse dicitur, minister ecclesiae reformatorum, speciatim Arminii doctrinae addictus. Impudenter is sibi sumsit probare, antiquioris eccle-

* *bibliothec. graec. volumin.* II. p. 39.

ecclesiæ doctores dogma de trinitate ex philosophia Platonica accepisse atque ad christianos transtulisse. *

IO. CLERICI *epistolæ criticæ et ecclesiasticæ*, quibus de Platone ac trinitate disputat, ea ratione, vt haud obscure significet, se a. Souuerainio non longe dissentire. **

BALTVS *defense des saints peres, accusez de Platonisme*, Parisiis MDCCXI. 4. Opposuit auctor *defensionem* hanc Souerainio; præcipue autem Clerico. Recte adfirmat, dogmata, religionis christianæ propria atque ex solo codice sacro intelligenda, vti est illud de sanctissima trinitate, patres minus ex philosophia Platonica hausisse. At vero quando adnititur, patres ab omni Platonismi adcusatione absoluere, in defensione hac modum neglexisse ac patribus plus, quam decebat, tribuisse videtur. ***

IMMANVEL. ERNEST. HAHNII commentatio de *Platonismo theologiæ veterum ecclesiæ doctorum, nominatim Iustini martyris et Clementis Alexandrini, corruptore*, Vitembergæ MDCCXXXIII.

IO. LAVRENT. MOSHEMII dissertatio de *turbata per recentiores Platonicos ecclesia*; Helmstadii MDCCXXV. Speciatim de Iustino martyre, Athenagora, Clemente Alexandrino ac Lactantio addi possunt:

IOACHIMI IVSTI RAV *diatribe historico-philosophica de philosophia sanctorum patrum, Iustini martyris et Athenagoræ*, Ienæ MDCCXXXIII.

IO.

---

* *histoire des ouurages des sauans* MDCC. p. 97. BERNARD *nouuell. de la republiqu. des lettres.* MDCC. *iul.* p 99. *vnschuld. nachr.* 1702. p. 78. *nachricht von den stollischen büchern, part.* XIII. p. 459. *nachricht von einer hallischen biblioth. vol.* III. p. 533. *einleitung in die religionsstreitigk. ausser vnserer kirche, part.* IV. p. 308. adde LILIENTHALII *theol. biblioth. tom.* I. p. 938 sq. REIMMANNI *catalog. biblioth. theol.* p. 669. MYLII *bibliothec. anonymor.* p. 624. et VOGTII *catalog. libror. rarior.* p. 537. Librum hunc confutarunt: BALTVS in *defense des saints peres, accusez de platonisme*, Paris. MDCCXI 4. MAYERVS dissertatione de λόγῳ, NEVMANNVS de *trinitate, platonismi vere et falso suspecta*: SIBERVS in *martyribus, diuinitatis christi testibus*.

** inprimis *epistol.* VII. et VIII. p. 177.

*** *memoires de Treuoux* MDCCXI. *april.* p. 582. *iournal des sauans* MDCCXI. *febr.* p. 191. *mart.* p. 243.

IO. TRIBBECHOVII tres *dissertationes de Clemente Alexandrino*, quarum prima illius *vitam et scripta:* secunda *philosophiæ definitionem ac diuisionem* et tertia *philosophiæ finem, media et vsum* ad ductum istius exhibet, Halæ MDCCVI. quarum dissertationum iam supra mentionem feci.

IOACHIMI IVSTI RAV *diatribe historico-philosophica de philosophia Lucii Cæcilii Lactantii Firmiani*, Ienæ MDCCXXXIII. 8. quo libello disputat auctor cum generatim de philosophia Lactantii ac probat, fuisse eum eclecticum; tum speciatim: de eius philosophia rationali et morali: de illius physica, theologia naturali: iure naturæ et gentium deque iis, quæ ad historiam philosophicam pertinent. Addita est *diatribe critico-theologica, complectens historiam veterem et recentiorem vocis ecclesiasticæ* ὁμοούσιος.

NICOLAI LE NOVRRY *dissertationes de Clementis Alexandrini operibus, dissertat.* II. *cap.* 15. quo loco disserit auctor de Clementis philosophia ac quæstionem explanat: num Clemens Alexandrinus primus christianis philosophiæ studia commendauerit.*

§. XI.

Quodsi ad philosophiæ partes, speciatim ad *logicam* animum aduertimus, patres neque exemplis; neque præceptis probarunt, se arti huic multam operam dedisse eiusque omnino peritos se præbuisse. Nec in reliquis philosophiæ disciplinis, maxime in *physica*, hi veterum christianorum doctores præclara adiumenta nobis promittunt, vtpote cui studia sua haud consecrarunt. Idem quodam modo dicendum est de *philosophia morali*, cuius nullum saltem compendium; aut systema reliquerunt.

Memorantur patres ecclesiæ, qui ingenia sua arte logica excoluerunt laudemque horum studiorum sibi compararant. De Origene HIERONYMVS hæc scripta reliquit: *dialecticam quoque et geometriam et arithmeticam, musi-*

* *adparat. ad bibliothec. maximam patrum tom.* I. p. 1104.

musicam, grammaticam et rhetoricam omniumque philosophorum sectas ita didicit, vt studiosos quoque secularium litterarum sectatores haberet. * Idem HIERONYMVS in litteris, de quarum scientia ipse gloriatur, dialecticam quoque numerat dicitque: *ego philosophus, rhetor, grammaticus, dialecticus, ebræus, græcus, latinus, trilinguis.* ** Tradit is etiam, se vertisse latine commentarios ALEXANDRI *Aphrodisiensis* in Aristotelis scripta logica, cuius verba et adfert RVFINVS, contra Hieronymum disputans, hoc modo: *frustra ergo Alexandri verti commentarios, ne quidquam me doctus magister per εἰσαγωγὴν duxit in logicam.* *** Laudatur præterea, vt magnus logicæ magister a quibusdam Augustinus, nominatim inter recentiores a BARTHOLOMAEO KECKERMANNO his verbis: *is vt omnium post apostolorum tempora theologorum præstantissimus habetur, ita logicus etiam, nemo enim vnquam magnus theologus, cui logica non est magna, fuit præstans profecto et excellens. Vix viginti annorum iuuenis Aristotelis categorias exposuit publice; nec vnquam tota sua vita logicam desiit magnifacere. Hinc passim multa logica præcepta inspergit, passim logicam laudibus prædicat summis.* * At omnia hæc non sufficiunt ad laudem tuendam, qua nonnulli memoratos patres ecclesiæ, inprimis Augustinum, ornant. Repugnant scripta eorum, quæ ad nos delata sunt. Monstrant illa haud obscure, patres hos in arte cogitandi parum exercitatos fuisse, siue illi doceant; siue disputent atque aduersarios confutent. Res, de quibus disserunt, non perspicue semper atque adcurate explicant: non ordinate, non distincte disponunt. Si quid probandum est, negligunt non raro argumenta, quæ sunt vera vimque omnino confirmandi habent. Aduersus hostes infirmas: immo ieiunas ratiocinationes adhibent: argumenta adferunt, quæ non theologorum ac philosophorum; sed oratorum propria sunt, quæ præceptis logicæ arti-

* de *viris illustribus cap.* LIV. p. 129.

** *apolog.* III. *aduers. Rufinum, tom.* IV. *oper. part.* 2. p. 443.

*** confer FABRICII *bibliothec. græc. volum.* IV. p. 76.

* *præcognitor. logicor. tractat.* II. *cap.* 2. §. 24. *tom.* I. *systemat.* p. 15.

artique rite concludendi, repugnant. Exempla nobis suppetunt, quæ hoc illustrant confirmantque. PHOTIVS * notat hoc in Irenæo. Quum enim dixisset, præter *libros eius quinque aduersus hæreses*, plura et varia scripta et epistolas circumferri, illum spuriis rationibus vti, iudicat, quæ verba ad mitiorem sententiam trahere atque Irenæum defendere; saltem excusare RENATVS MASSVETVS ** adnititur; minus autem bene feliciterque caussam Irenæi agit. Non infirma tantum argumenta, vt MASSVETVS aliis persuadere conatur; sed νόθȣς λογισμȣ̀ς, *spurias rationes* Photius Irenæo obiicit, qua de re plura disputant: IO. FRANC. BVDDEVS *** ac DAN. MAICHELIVS.* Vitiosæ argumentationes et apud alios ecclesiæ patres habentur. Probauit id de Iustino martyre NICOL. HIERONYMVS GVNDLINGIVS ac commentatus est de *Iustini martyris næuis, in ratiocinando commissis.* ** Aperte quoque a recta argumentandi ratione discedit EPIPHANIVS, qui quum monstrare vult, Mariam post mortalium seruatorem, iesum christum, natum; non alios liberos peperisse, ita ratiocinatur: quemadmodum leæna vnicum tantum parit catulum; ita Maria vnicum tantum filium ac seruatorem in lucem edidit, quæ argumentatio falsa ac praua est cum in suo principio, leænam per omnem vitam vnicum tantum catulum parere, tum in conclusione, quum illa a leæna ad virginem Mariam perperam instituitur. Legendus est EPIPHANIVS ipse. *** Quando LACTANTIVS * contra simulacrorum cultum disputat, ratiocinando argumenta adfert, quæ falsa: immo inepta sunt.

* *codic.* CXX. p. 302.

** *dissertatione* III. *in Irenæum* p. 106.

*** *isagog. ad theolog. vniuersam libr.* II. *cap.* 3. §. 6. p. 560.

* *introduct. ad histor. litterar. de præcipuis bibliothecis Parisiensibus, part.* II. *cap.* 2. § 28. p. 150.

** exstat commentatio hæc *obseruat. selectar. ad rem litterar. spectant. tom.* II. *obseruat.* 7. et 9. p. 89.

*** *hæres.* LXXVIII. p. 1044.

* *libr.* II. *institut. diuinar. cap.* 19.

Nec monimenta patrum ecclesiæ ad nos delata sunt, quibus vel de ipsa arte logica; vel de singularibus illius argumentis præceperint ac quamuis nonnulla adduci soleant; id tamen non probant, quod probare debent. Prouocant ad *principia dialectices*, quæ AVGVSTINI nomen præ se ferunt; repugnarunt autem doctissimi viri atque in his monachi Benedictini. * ANICIVS MANLIVS TORQVATVS SEVERINVS BOETHIVS scripta quidem, ad disciplinam logicam spectantia, composuit ac commentatus est in *Aristotelis categorias:* in librum eius de *interpretatione*: in eiusdem *analytica priora et posteriora:* in libros *topicorum et elenchorum sophisticorum.* Scripsit etiam *introductionem ad categoricos syllogismos:* libros duos de *syllogismo categorico:* librum de *diuisione:* de *definitione*, quæ coniunctim prodierunt Venetiis MDLIX. fol. et Parisiis MDX. MDXI. fol. Sed quæ ita memorantur de Boethio ac logicis eius libris, ad locum hunc haud pertinent, quum Boethius patribus ecclesiæ, de quibus verba facimus, haud adnumerari potest. Nec aduocare licet IOANNIS DAMASCENI *dialecticam*, quoniam satis constat, Damascenum hunc post patres, stricte sic dictos, vixisse.

Reliquas philosophiæ disciplinas, speciatim *physicam*, patres ecclesiæ itidem neglexerunt; nec ea præstiterunt, quæ vtilia sunt atque ipsis laudem conciliant. Immo si dicendum, quod res est, antiquiores hi doctores christiani a physices studiis alieni fuerunt variæque exstiterunt caussæ, quæ animos eorum ab istis auerterent. In illis, vt videtur, princeps erat, quod veteres philosophi græci in eo operam ponebant, vt res naturales earumque rationem ac caussas indagarent atque explicarent; de deo autem ac rebus diuinis falsas impiasque sententias amplectebantur ac grauissimos errores disseminabant. Eam inprimis ob caussam existimabant, sapienter eos sibi consulere, qui a physica abstinerent. Confirmat hoc EVSEBIVS, qui quum in eo est, vt libri decimi quinti *præparationis euangelicæ*, quo præcipue physica philosophorum dogmata attingit, argumen-

* *in adpendice tomi* I. *operum.*

mentum indicet, *speciosa illa*, inquit, *egregiæ Græcorum philosophiæ mysteria in lucem etiamnum proferamus et quam nihil veræ solidæque eruditionis habeant, omnium in oculis defigamus.* Quibus dictis addit: *quo in genere primum ac præcipuum hoc futurum est, vt quiuis agnoscat, non vlla rerum, quas tantopere demirantur, ignoratione; sed inanis earum studii contemtu, omnem prope nos illarum curam exuisse, animis ad meliorum vsum exercitationemque traductis.* * Si et patres in libris suis quædam de rebus naturalibus adferunt, ea sane ita comparata sunt, vt non solum haud mediocrem horum doctorum ignorantiam prodant; sed etiam nullam nobis præbeant vtilitatem. Testantur hanc in rem interpretes historiæ Mosaicæ de opere creationis, spatio sex dierum peractæ, BASILIVS, AMBROSIVS atque alii. Qualis sit illorum eruditio physica, vel ex eo intelligitur, quod plurimi in eam ingressi sint sententiam, *tenebras*, quarum *genes.* I, 2. mentio fit, vmbram fuisse, quam cælum terræ et aquis conciliauerit. Quando de aquis supracælestibus disputant easque contra illos, qui istas impugnant, probare, adnituntur, inania atque inepta proferunt; ita autem se artis bene ac recte cogitandi imperitos fuisse, ostendunt. COSMAS, monachus Aegyptius, cognomento *Indopleustes*, *topographiam christianam;* siue *christianorum opinionem de mundo* scripsit ac quum veteres christiani existimarent, figuram orbis terrarum non sphæricam, sed planam esse, sententiam hanc probauit atque ex hoc terræ situ eclipses, ortusque et occasus siderum explicare sibi sumsit; ita tamen, vt miras nugas strueret. Opus hoc recensuit PHOTIVS; ** in lucem autem emisit BERNARDVS DE MONTFAVCON. *** Exstat quoque *physiologus*, qui *de vnius cuiusque generis ferarum ac volucrum natura loquutus est.* Tributus est libellus hic EPI-

* *libr.* XV. *præparat. euangelic. cap.* I. p. 789.

** *codic.* XXX. ex quo summam operis huius exhibet etiam FABRICIVS *bibliothec. græc. libr.* III. *cap.* 25. p. 609.

*** in *collection. noua patrum et scriptor. græcor.* tom. II. p. 113.

PHANIO atque in eius *opera* translatus, * vbi locum habet cum notis et versione *Consali Ponce de Leon*, *Hispalensis*; sed non omni caret dubitatione, Epiphanium libelli istius auctorem esse. ** In *epistola*, quae BARNABAE nomen prae se habet, quaedam de natura animalium memorantur; *** vulgaria autem illa sunt; nec magnum habent momentum. Legantur de patrum ecclesiae physica: BALTVS, * IO. FRANCISC. BVDDEVS, ** IACOB. BRVCKERVS. ***

De *doctrina morali* patrum, quae huc spectant, multa haud commentari possumus. Quae ad mores hominum pertinent, ea doctores isti in scriptis ac sermonibus suis diligenter praecipiunt; sequuntur autem normam sacrarum litterarum ac quae apud illos de vita sanctiore legimus, ea ex fonte istarum hausta sunt. Ac quamuis nonnumquam ab illis dicantur, quae ratio recta omnes docet; propter haec tamen haud statuendum est, patres ecclesiae philosophiam moralem scriptam reliquisse, siue ethica; siue ius naturae intelligatur. Quod inter lumen naturae ac gratiae: inter rationem ac scripturam sacram est, discrimen negligunt; nec in monimentis suis compendium; aut systema philosophiae moralis nobis exhibent.

Litterarum disciplinis, quibus ecclesiae patres ingenia sua haud excoluerunt atque in ignoratione earum versati sunt, *ars* quoque *critica* adnumeranda est. Vberiorem occasionem habuissent, se in illa exercendi; nec mediocrem vtilitatem exspectandi, si illi se tradere voluissent. Fraudulenti erant homines ac mendaces, qui fingebant scripta: falsas narrationes faciebant: fabulas spargebant; nec deerant, qui facile adsensionem suam praeberent. Fraudibus ac fallaciis his resistere potuissent, si artis criticae periti, operam in eo posuissent, vt scripta adulterina a germanis: res fictae ac commentitiae a veris discernerentur.

CAPVT

* *tom.* II. p. 189.
** FABRICII *bibliothec. graec. volum.* VII. p. 427.
*** §. X. adde: COTELERII *patr. apostolic. tom.* I. p. 31.
* *defense de saints peres accusez de Platonisme cap.* IX. p. 49.
** *isagog. ad theolog. vniuers. libr.* II. *cap.* 3. §. 6. p. 562.
*** *histor. critic. philosoph. tom.* III. p. 356.

CAPVT VIII.
DE PATRVM ECCLESIAE ERVDITIONE SACRA, SPECIATIM THEOLOGIA EXEGETICA.

ΣΥΝΟΨΙΣ.

Exponitur de iis, qui præcepta hermeneutica scripserunt § I. II.
Operam ad versiones codicis sacri contulerunt §. III.
Interpretationes scripturæ sacræ reliquerunt § IV.
Item metaphrases §. V.
Subsidia ad explanandas scripturas sacras, maxime geographiæ ac chronologiæ, suppeditarunt §. VI.
Viam monstrarunt ad loca scripturæ, quæ inter se pugnare videntur, concilianda §. VII.
De vitiis patrum exegeticis §. VIII.

Quam compararunt sibi patres ac scriptores ecclesiastici cuiusue luculenta documenta in monimentis suis scripta reliquerunt, eruditio spectabat inprimis ad res sacras earumque diuersas disciplinas, theologiam nimirum exegeticam, dogmaticam, polemicam, symbolicam, catecheticam, moralem. Quid in singulis præstiterint: quæ sint de quauis merita eorum: quid ab iisdem nobis promittere debeamus, nunc dispicere, animus est.

§. II.

Initium facio a *theologia exegetica*; siue ea doctrina, cuius magistri docent, quomodo scriptura sacra interpretanda eiusque verus sensus, in locis præsertim obscurioribus, inuestigandus sit. In illa veterum christianorum doctores ingenia sua varia ratione exercuerunt variique generis monimenta ab illis composita sunt. Primum locum iis adsigno, qui præcepta de scripturis diuinis explicandis scripserunt. Pauci eorum fuerunt; nec quæ commentati sunt, ea omnia magnum momentum habent.

Inter eos est AVGVSTINVS, qui libros quatuor de *doctrina christiana* litteris consignauit iisque velut compendium theologiæ exhibuit. Quæ tradidit, ea non summu-

mum quidem momentum habent; vtilia tamen sunt; nec contemni debent. Eodem tempore, quo Augustinus, TICONIVS; siue TICHONIVS Afer vixit, qui in quibusdam cum Donatistis fecit et a se dissentientes acerrime impugnauit. Composuit *regulas septem ad inuestigandam et inueniendam intelligentiam sacrarum scripturarum.* Recenset eas Augustinus ac significat, quid de illis sit statuendum.* Codicis sacri interpres non multum vtilitatis ab istis exspectare potest. Exstat quoque ADRIANI, de cuius aetate viri docti dissentiunt, *isagoge in sacram scripturam*, graece cum scholiis et aliis huiusmodi scriptoribus edita a *Dauide Hoeschelio*, Augustae Vindelicorum MDCII. 4.** Seculo quinto EVCHERIVS, episcopus Lugdunensis, floruit ac praeter alia scripta reliquit *instructionum ad Salonium filium* libros duos, quorum alter de difficilioribus scripturae sacrae quaestionibus agit: alter interpretationem nominum ebraeorum, ibi occurrentium, exhibet.*** Quae alii oblata occasione ac veluti in transitu de codicis sacri interpretatione scripserunt, ea non tantum momentum habent; nec tantam praebent vtilitatem, vt singularis illorum fieri debeat commemoratio.

§. III.

Alii curas suas ad id contulerunt, vt versiones sacrarum litterarum vel colligerent ac conseruarent; vel ipsimet, quum illae antea non essent, elaborarent. Quam ita susceperunt, opera laudabilis erat; hanc autem ob rem dolendum est, multas huiusmodi interpretationum interiisse. Ex versionibus enim adiumenta interdum sumi posse ad explicationem sacrarum scripturarum, constat.

Praeclare ORIGENES de theologia exegetica meritus est opere, quo diuersas interpretationes coniunctim exhibuit atque ita per columnas disposuit, vt omnes vno con-

* *libr.* III. *de doctrina christian. cap.* 30. sqq.

** est etiam in *criticorum sacrorum tom.* VI. p. II.

*** libri hi prodierunt Basileae MDXXX. ac Romae MDLXIV. Exstant illi etiam *biblioth. maxim. patrum Lugd. tom.* VI. p. 839.

conſpectu oculis ſe ſubiicerent et eo facilius inter ſe comparandæ eſſent ac verus ſenſus inueſtigari poſſet. Varia huiusmodi volumina compoſuit quumque in alia pauciores: in alia plures interpretationes transferret, orta ſunt diuerſa illorum nomina ac dicta *tetrapla*, *hexapla*, *octapla*. Inter illa *tetrapla* ita diſpoſita erant, vt prima columna exhiberet verſionem *Aquilæ:* ſecunda *Symmachi:* tertia *ſeptuaginta interpretum* et quarta denique *Theodotionis*. In *hexaplis* hæ ipſæ verſiones eodem ordine erant collocatæ; prima autem columna textum ebraicum, litteris ebraicis, ſine punctis vocalibus, ac ſecunda eumdem textum ebraicum, litteris græcis deſcriptum, complecteretur. Addidit poſtea Origenes quintam et ſextam verſionem; ſiue editionem Hierichuntinam et Nicopolitanam, in iis libris, quorum hæ verſiones exſtabant, atque ita *octapla* in lucem prodierunt. Periit opus hoc; nec quidquam conſeruatum atque ad nos delatum eſt, niſi fragmenta, ad quæ colligenda atque ab interitu vindicanda doctiſſimi viri operam contulerunt. Sunt illi:

IO. DRVSIVS, a quo accepimus: *veterum interpretum græcorum in totum vetus teſtamentum fragmenta collecta, verſa et notis illuſtrata*, Arnhemiæ MDCXXII. 4. Ipſe quidem Druſius antea vita deceſſerat, quam opus, quod diu molitus erat, ad finem perduxiſſet; SIXTINVS tamen AMAMA præceptori ſuo hoc præſtitit pietatis officium, vt edendi illius curam laudabiliter gereret. Qui harum litterarum periti ſunt, illi librum hunc magni faciunt, quum adnotationes acceſſerunt multum elegantes ac perutiles.

FLAMINIVS NOBILIVS, cuius *notæ in varias lectiones verſionis græcæ ſeptuaginta interpretum* eadem fragmenta, ſtudioſe conquiſita, exhibent. Transtulit has notas WALTONVS in *polyglotta* * easque ſcholiis auxit, quæ editioni romanæ verſionis ſeptuaginta interpretum ſubiuncta ſunt.

BERNARDVS DE MONTFAVCON, qui omnium exſpectationem ſuperauit, quum ſtudio eius prodirent: *hexa-*

* *tom.* VI. *num.* 9.

plorum Origenis quae supersunt, multis partibus auctiora quam a Flaminio Nobilio et Ioanne Drusio edita fuerint, Parisiis MDCCXIII. fol. duobus tomis. * Taceo, opere hoc multa praeclara contineri, quae Flaminius Nobilius et Io. Drusius omiserunt: vbique interpretationes graecas cum sermone ebraeo comparatas: varias lectiones ex monimentis doctorum christianorum, qui graece loquuti erant, diligenter congestas esse, atque alia potius eius ornamenta commemoro, quae doctis viris multam adferunt vtilitatem. Spectant huc: *praeliminaria* amplissima atque eruditissima de tetraplis hexaplisque Origenis: de historia versionum graecarum aliisque grauissimis argumentis conscripta: anecdota nonnulla Origenis aliorumque: lexica ebraeum ac graecum ad hexapla.

IO. MARTIANAEVS, qui hexaplorum fragmenta, in HIERONYMI monimentis dispersa, collegit atque edidit: *Origenis hexaplorum partem non minimam graece ac latine, e tomo* II. *operum sancti Hieronymi collectam et adornatam.* **

Ad ordinem hunc pertinet etiam HIERONYMVS ob versionem latinam codicis sacri, quae *hieronymiana* adpellatur, id est, illa, quae ab Hieronymo nomen et ortum habet. Id enim satis constat, Hieronymum libros sacros vtriusque foederis ex lingua ebraea ac graeca in sermonem latinum conuertisse: multa harum interpretationum conseruata esse atque

* *acta eruditor.* MDCCXIV. p. I. *memoires de Treuoux* MDCCXIV. *ian.* p. 107 *iournal des sauans* MDCCXIII. *nouembr.* p. 537. CLERICI *bibliotheque choisie part.* XXVII. p. 324. *deutsche acta eruditor. volum.* II p. 1013. *neuer büchersaal der gelehrt. welt volum.* III. p. 539. 665. *nachricht von einer hallisch. biblioth. volum.* VII. p. 491.

** exstat HIERONYMI *operum tomo* II. p 830. editionis, quam eidem MARTIANAEO debemus. De ipsis versionibus his graecis videantur: WALTHERVS *officin. biblic.* p. 126. CALOVIVS *critico sacro* p. 698. FABRICIVS *bibliothec. graec. libr.* III. *cap.* 12. p. 332. CARPZOVIVS *critica sacra veteris testamenti* p. 552. MONTFAVCONIVS *praeliminar. ad Origenis hexapla cap.* V. sqq. p. 46 HOTTINGERVS *thesaur. philologc.* p. 376. HODIVS de *bibliorum textibus originalibus* libr. IV. cap. I. p. 573. atque alii.

atque inueniri cum in bibliis vulgatis; tum in ipsius Hieronymi commentariis: non omnem quidem versionem editam; partes tamen eius Hieronymum habere auctorem. Interpretationes eius ex vetustissimis codicibus manuscriptis IO. MARTIANAEVS edidit, hac inscriptione: *diuina bibliotheca, antehac inedita, complectens translationes latinas veteris ac noui testamenti, cum ex ebraeis; tum e graecis fontibus deriuatas: innumera quoque scholia marginalia antiquissimi ebraei cuiusdam scriptoris anonymi, ebraeas voces pressius exprimentis*, ceter. *

§. IV.

In eo inprimis operam collocarunt patres ac scriptores ecclesiastici, vt codicem sacrum explicarent ac maxime locis, quae videbantur ipsis obscuriora, lucem adferrent. Multi munere hoc interpretandi perfuncti sunt, non solum inter graecos; sed latinos quoque doctores, ea diuersitate, vt alii maiorem; alii minorem meritorum laudem de hac theologiae parte consequuti sint. Non omnia; multa tamen monimenta exegetica, quae reliquerunt, ad nos delata sunt ac peruenerunt.

Quas expositiones nunc enumerare, mecum quum constitui, eam legem mihi praescribo, vt expositiones, non homileticas; sed exegeticas; siue commentarios; non omnes; sed quosdam eosque praecipuos recenseam. Sunt illi vel graecorum; vel latinorum patrum monimenta. Ad ordinem illorum; siue graecorum, pertinent:

THEOPHILI *Antiocheni* libri quatuor *commentariorum; siue allegoriarum in sacra quatuor euangelia*, quae adhuc exstant; sed latine tantum. Sunt illi non tam commentarii; quam potius scholia allegorica, non in integra euangelia; sed in varia euangelistarum loca, eorumque apud antiquos scriptores fragmenta leguntur. Commentarios hos esse Theophili Antiocheni, doctissimi viri negant atque ea argumenta pro sententia sua adferunt, quae probandi vim prae se habent. Iuniorem auctorem composuisse istos; ita

* *tomo* I. HIERONYMI *operum*, a *Martianaeo* editorum.

ita tamen, vt ex Theophili Antiocheni commentariis aliorumque veterum scriptorum libris multa colligeret, adfirmant. Sequitur auctor allegoricam scripturam sacram interpretandi rationem.

ORIGENIS scripta exegetica. Varios modos, scripturam sacram explicandi, ille adhibuit, ac vel vberiores commentarios; vel breuiores notas scripsit. Maxima pars harum commentationum periit ac perpaucae veluti lacerae e naufragio tabulae ad nos transmissae sunt. Quidquid illarum graece reperiri potuit, id magna industria PETRVS DANIEL HVETIVS collegit ac cum latina interpretatione, notisque ac libris tribus *Origenianorum*, quibus omnia, ad Origenem, scripta eius ac dogmata spectantia, diligentissime edisseruit, sub titulo: *Origenis in sacras scripturas commentaria* in lucem edidit, Rothomagi MDCLXVIII. Parisiis MDCLXXIX. Coloniae; siue potius Francofurti MDCLXXXV. fol. duobus voluminibus. Postea eadem locum obtinuerunt in ORIGENIS *operibus omnibus*, quae studio *Caroli Delarue* Parisiis MDCCXXXIII. prodire coeperunt. Exstat etiam ORIGENIS *philocalia de obscuris sacrae scripturae locis, a Basilio magno et Gregorio theologo ex variis Origenis commentariis excerpta, graece et latine*, cum notis *Io. Tarini*, Parisiis MDCXXIX. 4. ac cum ORIGENIS *libris contra Celsum*, a *Guil. Spencero* editis, Cantabrigiae MDCLVIII. MDCLXXVII. 4. Origenem in interpretationibus suis a recta via aberrasse, iam dudum doctissimi viri notarunt. Quae sensum litteralem prae se habent, ea saepe allegorice explicauit et quod aliter fieri non potuit, veritatem rerum gestarum labefactauit, vti historiae creationis, quam in allegoriam conuertit. Quae praeterea metaphorice capienda sunt, ea nonnumquam proprie sumit ac tradit sensum plane ineptum.

EVSEBII Caesareensis *commentarii in psalmos*, qui quum per longius tempus in tenebris delituissent, primum eos in lucem protulit graece ac cum interpretatione latina iuris publici fecit BERNARDVS DE MONTFAVCON in *collectione noua patrum et scriptorum graecorum, Eusebii Caesareensis, Athanasii et Cosmae Aegyptii*, edita Parisiis MDCCVI. fol.

duo-

duobus tomis. * Omnes quidem psalmos Eusebius commentariis illustrauerat; desiderantur autem ea, quae in psalmos XXXI. posteriores conscripsit. Vtitur eo interpretandi genere, vt sensum quidem litteralem diligenter inuestiget; mysticum autem atque allegoricum non negligat. Linguae ebraeae quum haud peritus fuerit, ex ignorantia hac natum est impedimentum, quo minus omnia recte atque adcurate sit adsequutus. Idem EVSEBIVS *commentarios in Iesaiam* composuit horumque magnam partem itidem BERNARDVS DE MONTFAVCON dicta *collectione* ** primus graece ac latine in conspectum publicum produxit. Qualem *commentariis in psalmos*; talem explicandi modum in his quoque adhibuit. Sacri codicis interpreti adiumenta etiam praebere potest EVSEBII liber de *locis ebraicis*; siue descriptio vrbium et locorum sacrae scripturae, ordine litterarum disposita. Transtulit illum Hieronymus, ea vsus libertate, vt alia mutaret; alia perperam dicta emendaret; nec pauca de suo adderet.

ATHANASII *expositiones in psalmos*, quarum reliquiae tantum nonnullae graece ac latine quum ad vsum publicum translatae fuissent, istae postea longe copiosiores; non plene tamen; aut integrae cura monachorum Benedictinorum, nominatim *Iacobi Lopini* ac *Bernardi de Montfaucon* euulgatae sunt. *** Quaedam alia ATHANASII monimenta exegetica, antea haud edita, idem MONTFAVCON *collectione noua patrum et scriptorum* publicae luci exposuit, vti: *argumentum in psalmos* * et *supplementa commentarii in psalmos: fragmenta commentariorum in euangelium Matthaei* ** et in *euangelium Lucae*. ***

GREGORII *Nysseni explicatio apologetica in hexaemeron*, quae adpellatur *apologetica*, quoniam simul continet defensio-

* *tomo* I.
** *tomo* II. p. 357.
*** ATHANASII *operum*, Parisiis MDCXCVIII. fol. a Benedictinis editorum, *tom.* II. siue *tom.* I. *part. posterior.* p. 1009.
* *tom.* II. p. 69.
** *ibidem* p. 24.
*** *ibidem* p. 42.

sionem Mosis atque eorum, quae nonnulli in fratris Basilii hexaëmero vel reprehenderant; vel desiderauerant. Exstant etiam eiusdem duo libelli de *psalmorum inscriptionibus.*

CYRILLI *Alexandrini* γλαφυρά, id est, scita et elegantia *commentaria in pentateuchum*; siue potius in selecta quaedam pentateuchi loca: *commentariorum in Iesaiam* libri quinque: *commentarius in duodecim minores prophetas: commentariorum in Ioannem* libri duodecim. Ea ratione Cyrillus scripturam sacram exponit, vt non tam sensum verborum eruat; quam dogmata theologica explicet eaque speciatim in *commentariis in Ioannem* aduersus haereticos, praesertim Arianos, stabiliat. Maiori studio interpretationem mysticam atque allegoricam; quam litteralem interdum sectatur. Ignarus sermonis ebraei, sequitur versiones, maxime septuaginta interpretum. In *commentariis in pentateuchum* collationem veteris ac noui testamenti diligenter instituit ac fundamenti loco ponit, vetus testamentum continere figuram atque vmbram illorum, quae in nouo euenire debuerunt:

THEODORETI *quaestiones in pentateuchum*: in libros *Iosuae*, *iudicum*, *Ruth*, *Samuelis*, *regum* et *paralipomenon*, quibus ille monstrauit quidem, se scripturae sacrae ac theologiae peritum esse; tradidit autem nonnulla inutilia ac longe petita. Adtulit nonnumquam allegoricas res, non tam textus explicandi; quam ornatus caussa. Praeter haec, alia ingenii monimenta reliquit. Peruenerunt ad nos illius: *interpretatio in centum quinquaginta psalmos*, qua Theodoretus Chrysostomum diligenter imitatus est, in sententiis pariter ac verbis: *explanatio in canticum canticorum*, quae inter eius scripta locum quidem obtinuit; rationes autem sunt non contemnendae, cur docti viri dubitant, Theodoretum istius auctorem esse: *commentariorum in Iesaiam excerpta*: *commentarius in Iremiam*: *commentarius in Baruch, in threnos Ieremiae*, *Ezechielem*, *Danielem* et *duodecim prophetas minores*. Accedunt: *commentarii in quatuordecim epistolas Paulli*, atque ita etiam in *epistolam ad Ebraeos*, quibus ea, quae Chrysostomus verbosius scripserat, breuiter exhibet ac paucis obscure dicta explanat. More aliorum interpretum a textu digreditur et captat occasionem, dog-

mata

mata exponendi atque Arianos refutandi; ea tamen ratione, vt iustum modum teneat.

PROCOPII *Gazaei commentaria;* siue ἐξηγητικαὶ σχολαὶ *in octateuchum*, quae latine tantum exstant: *scholia in libros quatuor regum et duos paralipomenon*, quae graece ac latine edita sunt: *variorum in Iesaiam prophetam commentariorum epitome*, quae etiam graece ac latine prodiit.

Scripta etiam exegetica; siue interpretationes librorum sacrorum ab ecclesiae *latinae* patribus accepimus. Exstant:

HILARII *Pictauiensis commentarius in psalmos*, non in omnes quidem; attamen multos. Exposuisse eum singulos psalmos, probabile putant monachi Benedictini, qui *opera* illius ediderunt, Parisiis MDCXCIII. fol. Id quod vbi adfirmamus, sequitur, vt ea, quae in commentario hoc desunt, aut perierint; aut in loco quodam delitescant. Eam explanandi rationem Hilarius sequitur, vt Origenem imitetur ac quamuis sensum litteralem haud negligat; in interpretatione tamen mystica interdum nimius esse, videtur. Reliquit etiam *commentarium in euangelium Matthaei*, quo itidem ad sensum allegoricum inuestigandum maius studium; quam par est, adhibet.

HILARII *diaconi commentarius in epistolas Paulli*, cui locus quidem inter AMBROSII *opera* dari solet; non Ambrosium autem; sed Hilarium hunc, diaconum romanum, illius auctorem esse, nunc inter omnes constat. Omissa est in *commentario* hoc *epistola ad Ebraeos*, quoniam eo tempore nonnulli negabant, illam a Paullo exaratam fuisse. Laudantur expositiones eius ob verborum breuitatem ac sententiarum grauitatem. Interdum captat occasionem, dogmata fidei confirmandi et haereticos refellendi; a longioribus autem abstinet digressionibus. Scripsisse eum etiam *quaestiones in vetus et nouum testamentum*, quae inter AVGVSTINI *opera* leguntur, ita probatum est, vt res supra omnem dubitationem sit posita.

AMBROSII *in hexaëmeron libri sex,* quorum maxima pars ex BASILII opere eiusdem argumenti sumta est: *commentariorum in euangelium secundum Lucam libri decem*, quibus diligenter ostendit, qualis verborum sit sensus litteralis

simul-

ſimulque loca quædam ceterorum euangeliſtarum illuſtrat ac quæ inter ſe pugnare videntur, ea conciliat. Sunt tamen commentarii hi mediocris dignitatis; nec magna ab iis exſpectanda eſt vtilitas.

AVGVSTINI de *geneſi ad litteram liber imperfectus*, quo primum *geneſeos* caput explicare coepit; non progreſſus autem eſt in ſuſcepta ſcriptione, quum exiſtimaret, ſe ad opus, rite conficiendum, minus valere: de *geneſi ad litteram libri* XII. ab eo conſcripti, poſtquam ad priſtinum laborem poſt aliquod temporis ſpatium eo conſilio redierat, vt illum continuaret atque ad finem perduceret: *loquutionum libri ſeptem,* quibus nonnulli loquendi modi, in ſcriptura ſacra, ſpeciatim libris *Moſis*, *Ioſuæ* et *iudicum* vſurpati, explicantur: *quæſtionum in heptateuchum libri ſeptem*, vbi Auguſtinus de variis rebus difficilibus ac dubiis dictorum ſeptem librorum, *Moſis*, *Ioſuæ ac iudicum*, diſputat: *adnotationum in Iobum* liber, quarum magna eſt obſcuritas. Quæ ſcripta vti ad vetus teſtamentum ſpectant; ita aliis, ab Auguſtino itidem compoſitis, libri noui fœderis illuſtrantur. Sunt illi: de *conſenſu euangeliſtarum libri* IV. de *ſermone domini in monte libri* II. *quæſtionum euangeliorum libri* II. *quæſtionum in euangelium ſecundum Matthæum liber* I. *in Ioannis euangelium tractatus* CXXIV. in *epiſtolam Ioannis tractatus* X. *expoſitio quarumdam propoſitionum ex epiſtola ad Romanos liber* I. *epiſtolæ ad Romanos inchoata expoſitio* atque *expoſitio epiſtolæ ad Galatas.* In iam enarratis commentationibus Auguſtinus oſtendit vim ingenii ac iudicii ſatisque probauit, ſe dotibus, ſcripturam ſacram interpretandi, non deſtitutum fuiſſe. Multa dixit, quæ codici diuino lucem præbent atque vtilitatem adferunt; hanc autem ob cauſſam laudari debent. Nec tamen deſunt vitia, cum aliis antiquioris eccleſiæ doctoribus, græcis ac latinis, communia, quæ merito vituperantur. Digreditur ſæpe a principali argumento, quod enarrandum eſt, ac de dogmatibus aliisque rebus diſſerit. Pro ingenio ſuo ſubtili proponit quæſtiones; nec ad omnes adcurate reſpondet. Quæ ſenſum litteralem habent, ea dicta nonnumquam allegorice interpretatur. Exſtitit, vti alii, linguæ ebrææ ac græcæ ignarus.

HIERO-

HIERONYMI commentarii in *ecclesiasten*, in *prophetas maiores* ac *minores*, quibus inter reliquas eius expositiones primum locum deberi, omnes harum rerum periti fatentur: porro in *Matthaeum*, in quem festinanter se commentatum esse, ipse non diffitetur: in *epistolas ad Galatas*, *ad Ephesios*, *ad Titum*, *ad Philemonem*. Praeter commentarios hos, Hieronymus alia scripsit, quae ad theologiam exegeticam quodam modo pertinent hucque referre possumus librum de *interpretatione nominum ebraicorum*: de *locis ebraicis*; siue de *situ et nominibus locorum ebraicorum*: librum *quaestionum ebraicarum in genesin*, quo versionem latinam cum textu ebraeo ac versionibus graecis confert, vna cum variis eius *epistolis*, quae criticae; siue exegeticae sunt. Quemadmodum inter graecos ordinis sacri patres Origenes; ita inter latinos Hieronymus princeps fuit diuinae scripturae interpres. Quum enim linguarum ebraeae, chaldaeae, graecae ac latinae peritus esset: interpretationibus graecis, quae in ORIGENIS *hexaplis* erant, vteretur: eruditos iudaeos consuleret: graecorum latinorumque scriptorum commentarios legeret, iis sane subsidiis instructus erat, quae ad codicem diuinum, rite explanandum, necessaria sunt. Multa et sunt in scriptis illius exegeticis vtilia ac laude digna. In sensu litterali inuestigando maius studium collocauit, quam reliqui generis huius doctores. Sed tamen minus existimandum est, eum vitiorum exstitisse expertem. Loca nonnumquam ita explicat, vt haud consideret, qualis sit orationis nexus ac quamuis sensum scripturae litteralem diligenter eruat; mysticum tamen quoque consectatur atque hac in re interdum ingenio suo nimis indulget. Vitium tamen hoc erat non tam ipsius Hieronymi; quam seculi, quo vixit. In aliorum sententiis conferendis atque ostendendis non talem, qualis esse debet, industriam monstrat variaque scribit festinanter, vt videtur; non satis cogitate.

MARCI AVRELII CASSIODORI libri duo de *institutione diuinarum litterarum*, quibus veluti isagogen ad theologiam exegeticam exhibet ac notitiam veterum interpretum suppeditat: *commentarii in psalmos*, ex Augustino fere

ſumti, vti ipſe fatetur: *complexiones in epiſtolas et acta apoſtolorum et apocalypſin.*

PRIMASII *commentaria in epiſtolas Paulli,* quæ ex Hieronymi, Ambroſii, Auguſtini, etiam Pelagii commentariis collecta ſunt, ac *commentaria in apocalypſin.*

§. V.

Quum de patrum eccleſiæ theologia exegetica diſſerere cœpi, in argumento hoc, ſatis illuſtrando, progredior ac merito illorum mentionem facio, qui *metaphraſes* ſcripſerunt ac libros diuinos; aut ſingulares illorum res expoſuerunt ſermone ligato. Antiquiores chriſtiani doctores in hoc commentandi genere ingenia ſua exercuerunt; non omnes autem metaphraſes, ab iis compoſitæ, ad nos peruenerunt, quum aliæ ſunt conſeruatæ: aliæ interierunt. Nec omnes debitam fidem atque auctoritatem præ ſe ferunt ſuntque in illis, quæ in adulterinis monimentis recte numerantur. Neceſſe igitur eſt, vt diſtincte ac cum iudicio de illis dicamus:

Metaphraſes, quæ partim interierunt; partim ad ſcripta ficta pertinent, ſilentio prætermitto. In iis, quæ germani ſunt libri atque in manibus noſtris verſantur, eminet: NONNI *μεταβολὴ Ἰȣ̃ κατὰ Ιωάννην ἁγίȣ ἐυαγγελίου, metaphraſis epica euangelii ſancti Ioannis,* quæ ſæpius edita eſt græce ac latine. Sententiæ eruditorum virorum de illa diuerſæ ſunt. Nonnulli metaphraſin hanc vituperant, inprimis DANIEL HEINSIVS, qui edidit: *Ariſtarchum ſacrum; ſiue ad Nonni in Ioannem metaphraſin exercitationes,* vna cum ipſa Nonni metaphraſi, Lugduni Batauorum MDCXXVII. 8. eoque Nonnum quouismodo perſtrinxit ac nunc inſcitiæ; nunc prauæ doctrinæ Arianorum inſimulauit. * Oppoſuit CASPAR VRSINVS *Nonnum rediuiuum,* Hamburgi MDCLXVII. 8. ac cauſſam Nonni aduerſus Heinſium egit. Defenderunt eumdem et alii; nec male iudicarunt, Heinſium

* HEINSII *Ariſtarchus ſacer,* omiſſa ipſa NONNI *metaphraſi,* ſubiectus eſt eiusdem *ſacris exercitationibus ad nouum teſtamentum p. 633.* quæ prodierunt Lugduni Batauorum MDCXXXIX. fol.

fium *Ariſtarchum* ſcribendo, famæ ſuæ haud bene conſuluiſſe. Inter latinos ſcriptoribus huiusmodi metaphraſium adiunxit ſe C. VETTIVS AQVILINVS IVVENCVS in *hiſtoriæ euangelicæ quatuor libris*, quibus commentarios quatuor euangeliſtarum hexametris verſibus pene ad verbum transtulit ac ſimul eorum harmoniam exhibuit. Non ſemel metaphraſis hæc in lucem prodiit præcipueque editio, variorum notis inſtructa, ſe commendauit, quam induſtriæ *Erhardi Reuſchii* debemus, Francofurti MDCCX. 8. Locus et hic adſignari poteſt COELIO SEDVLIO, celebri poetæ chriſtiano, ob carmen eius *paſchale; ſiue mirabilium diuinorum libros quinque*, qui metaphraſin complectuntur eorum, quæ euangeliſtæ de miraculis ſeruatoris noſtri narrant, et ob duos *hymnos:* alterum de *collatione veteris ac noui teſtamenti:* alterum de *vita chriſti.* Nec prætermittendus eſt ARATOR, quoniam reliquit *actus apoſtolorum Petri et Paulli, verſibus expreſſos hexametris*, libris duobus; addoque etiam PROBAM FALCONIAM, quæ ſcripſit *centonem virgilianum* eoque verſibus, ex Virgilio ſumtis, varias vtriusque teſtamenti hiſtorias expreſſit. Videantur: IO. GEORGII NEVMANNI diſſertatio de *metaphraſtis, qui nouum teſtamentum græco carmine expreſſerunt*, Vitembergæ MDCLXXXVI.* vna cum HENRICI MVHLII diſſertatione de *poetis epiſcopis*, Kilonii MDCXCIX. iisque, quæ hac de re ſcripſerunt: IO. ALBERTVS FABRICIVS ** et IO. FRANCISC. BVDDEVS. ***

§. VI.

Præter interpretationes ſacrarum ſcripturarum, quas patres ac ſcriptores eccleſiaſtici reliquerunt ac quarum antea fecimus commemorationem, ab iisdem alia monimenta accepimus, ita compoſita, vt quamuis non ipſas expoſitiones codicis diuini complectantur; ſubſidia tamen ad explanandam ſcripturam ſacram præbeant atque vtilitatem adferant, ſi illa rite adhibentur. Spectant

* eſt illa in eiusdem *primitiis diſſertationum academicarum* p. 238.

** *bibliothec. græc. volumin.* VII. p. 658.

*** *iſagog. ad theologiam vniuerſam libr.* II. *cap.* 8. p. 1624.

ctant huc inprimis nonnullorum libri geographiæ ac chronologiæ.

Referri huc poteſt EVSEBII, qui inter veteres geographiæ biblicæ lucem adtulit, liber περὶ τῶν τοπικῶν ὀνομάτων ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ, *de nominibus locorum et vrbium in ſacra ſcriptura.* Recenſuit in iſto nomina dictorum locorum ordine litterarum: eorumdem ſitum ac quomodo ætate eius adpellarentur illa, explicuit. In indice hoc ab Euſebio alia omiſſa; alia, quum is linguæ ebrææ ignarus eſſet ac verſionem ſeptuaginta interpretum ſequeretur, vitioſe poſita ſunt, id, quod iam antea animaduerti. HIERONYMVS monimentum hoc in ſermonem latinum transtulit; ita tamen, vt multa detraheret, adderet, mutaret. Per longius tempus interpretatio hæc ſola lecta; nec liber prius græce lucem vidit, quam quum IACOBVS BONFRERIVS ad iſtum græce emittendum manus admoueret ac laudabilem operam adhiberet. Emendauit Euſebium ex Hieronymo et hunc ex illo: faciliori ordine omnia digeſſit: nouam compoſuit verſionem: inſignes adnotationes, ſupplementa, tabulam chorographicam Palæſtinæ adiecit atque operi huic eam conciliauit dignitatem, vt inter volumina geographiæ ſacræ princeps habeatur. Præmiſſum eſt commentariis eius in *Ioſuam, Iudices et Ruth,* Pariſiis MDCXXXI. atque iterum MDCLIX. fol. ac titulum præfert: *onomaſticon vrbium et locorum ſacræ ſcripturæ; ſeu liber de locis ebraicis græce primum ab Euſebio cæſareenſi: deinde latine ſcriptus ab Hieronymo; in commodiorem vero ordinem redactus: variis additamentis auctus notisque et tabula geographica Iudææ illuſtratus.* Poſt Bonfrerium de libro hoc bene meritus eſt IO. MARTIANAEVS. Exhibuit enim iſtum græce, ad exemplum manuſcriptum denuo recenſitum, cum Hieronymi latina interpretatione, ad codices manu exaratos caſtigata; omiſſis tamen Bonfrerii notis, in HIERONYMI *operibus,* * ab eo editis. Denique IO. CLERICVS curauit, vt integrum opus, a Bonfrerio editum, adcurate ac nitide litterarum formis iterum deſcriberetur; nec ſolum animaduerſiones; ſed etiam BRO-

CAR-

* *tomo* II. Pariſiis MDCXCIX. edito.

CARDI, monachi ex ordine prædicatorum, *descriptionem terræ sanctæ* addidit, Amstelodami MDCCVII. fol. Idem EVSEBIVS *chronicon*, παντοδαπὴ ἱστορία dictum, reliquit. Duæ sunt illius partes, in quarum prima, cuius inscriptio est: χρονικοὶ κανόνες παντοδαπῆς ἱστορίας, hodie valde mutila, omnium pene gentium, origines et res maxime memorabiles ab orbe condito prosequutus est; in secunda autem, quæ κανὼν χρονικὸς adpellatur, cuncta ad temporum ordinem disposuit. *Hieronymus* latine vertit *chronicon* hoc; nimiam autem adhibuit libertatem. Græca perierunt, præter fragmenta, quæ chronologi recentiores ab interitu vindicarunt, Syncellus inprimis, Cedrenus atque alii. Collegit istá IOSEPH. IVSTVS SCALIGER ac cum Hieronymi latina interpretatione suisque animaduersionibus in *thesauro temporum* edidit, Lugduni Batauorum MDCVI. fol. et Amstelodami MDCLVIII. fol. quæ posterior editio Scaligeri commentarios adcuratiores et multo locupletiores exhibet. Iusta tamen est dubitandi ratio, omnia ab Eusebio profecta esse, quæ ei in *thesauro* hoc tribuuntur. Merito et eruditi viri animaduertunt, Scaligerum non cuncta distincte præbere atque interdum ab eo aberrare, quod rectum est. Opus hoc itidem interpreti codicis sacri lucem præferre potest.

§. VII.

In veteri ecclesia christiana exstiterunt quoque, qui in locis scripturæ sacræ, quæ inter se pugnare videntur, conciliandis ac codicis diuini consensu demonstrando operam collocarent. Quo labore perfungendi, impositam sibi esse necessitatem, putabant, quoniam hostes christianæ religionis id agebant, vt diuinam auctoritatem codicis sacri labefactarent hancque ob rem ipsi dissensionem ac contradictiones scriptorum sacrorum obiiciebant. Aduersariis his vt veteris ecclesiæ doctores resisterent, non solum oblata occasione, maxime in scriptis polemicis, effata scripturæ, quæ inter se contraria esse videntur, coniunxerunt; sed etiam fuerunt, qui singulari studio scripta componerent iisque consensionem librorum diuinorum monstrarent.

Antiquioris ætatis scripta harmonica ad euangelistas præcipue spectant. Composuisse ista, traduntur, quos nunc memorabo:

TATIANVS, qui primus harmoniam euangelicam scripsisse dicitur. Inter alia *catenam* et *collectionem euangeliorum* contexuit eamque διὰ τεσσάρων, hoc est, *euangelium, ex quatuor euangeliis compositum*, adpellauit. * Quæ *collectio euangeliorum* pro harmonia euangelistarum non solum habetur; sed exstat quoque harmonia ac Tatiano tribuitur. Seculo sexto latine illam reddidit VICTOR *capuanus* ac Tatiano adscripsit; seculo duodecimo autem ZACHARIAS, episcopus Chrysopolitanus, in eamdem *commentariorum libros quatuor* composuit. ** Quum præter hanc, alia antiqua harmonia euangelica exstat, quam OTTOMARVS LVSCINIVS in sermonem latinum conuertit ac sub nomine AMMONII *Alexandrini* euulgauit, Augustæ Vindelicorum MDXXIII. et hæc a Tatiano exarata esse dicitur eique in versione theotisca tribuitur, illa nimirum, quam IO. PHILIPPVS PALTHENIVS edidit atque animaduersionibus illustrauit, sub titulo: *Tatiani Alexandrini harmoniæ euangelicæ antiquissima versio theotisca, vt et Isidori Hispalensis ad Florentinam sororem de natiuitate domini, passione, resurrectione libri, eadem lingua conuersi, fragmentum*, Gryphiswaldiæ MDCCVI. 4. ***. Sed tamen vtramque iam memoratam harmoniam, cum a Victore in linguam latinam translatam; tum sub Ammonii nomine editam, Tatiano falso tribui, viri doctissimi abunde demonstrarunt. * Sæpius illa latine prodiit: **

AMMO-

* apud EVSEBIVM *libr.* IV. *histor. eccles. cap.* 29.
** sunt in *bibliothec. maxima patrum lugdunens. tom.* XIX. p. 732.
*** *memoires de Treuoux* MDCCIX. *nouembr.* p. 1903. *acta erudítor.* MDCCVI. p. 327. *vnschuldige nachrichten*, 1706. p. 573.

* legantur: FABRICIVS *codice apocrypho noui testamenti* p. 377. ITTIGIVS *histor. ecclesiast. seculi secundi* p. 17. ac *dissertatione de hæresiarchis* p 200. PAGI *critica in annales Baronii tom.* I. p. 167. MILLIVS *prolegomenis noui testamenti græci* p. 38. VALESIVS *adnotationibus in Eusebii histor. ecclesiastic. libr.* IV. *cap.* 29. TENTZELIVS *dissertation. select. part.* I. p. 224. BVDDEVS *isagog. ad theologiam vniuers. libr.* II. *cap.* 8 p. 1588.
** edita illa est latine non semel; sed iterum atque iterum in *orthodoxographis* et in *bibliothecis patrum*.

AMMONIVS *Alexandrinus*, cui *harmoniam*, a VICTORE *capuano* latine conuerſam atque antea a me memoratam, doctiſſimi viri adſcribunt ac ſimul pronuntiant, Ammonium hunc primum ad harmoniam componendam ſe contuliſſe. Edidit illam *Michael Memlerius*, ſub titulo: *quatuor euangeliorum conſonantia*, Moguntiæ MDXXIV. Differt harmonia hæc ab ea, quam OTTOMARVS LVSCINIVS, vti antea narraui, iuris publici fecit quæque et poſtea ex recognitione *Caſparis Bruſchii* in lucem exiit, Erfurti MDXLIV. 8. et in *micropresbytico*, Baſileæ MDL. fol. Præ ſe habet iſta AMMONII nomen; quem autem Ammonium, Alexandrinum iuniorem, ſeculi quinti ſcriptorem; aut alium eruditum auctorem eſſe, nonnulli ſuſpicantur. * Tribuitur etiam Ammonio huic opus de *conſenſu Moſis et ieſu;* interiit autem illud.

IVLIVS *Africanus*, qui adducendus eſt ob *epiſtolam ad Ariſtidem de diſſenſione, quæ videtur eſſe inter Matthæum et Lucam in genealogia chriſti enarranda*, vbi id agit, vt ex traditione quadam diſſenſum, qui inter Matthæum ac Lucam eſſe videtur in genealogia chriſti, tollat. Partem epiſtolæ huius exhibet EVSEBIVS. **

THEOPHILVS *Antiochenus*, quem *harmoniam euangeliſtarum* compoſuiſſe, HIERONYMVS *** auctor eſt, niſi ſuſpicari velimus, illum per *harmoniam* commentarios in euangelia intelligere; ab hac autem coniectura quando abſtinemus ac *harmoniam* de ſingulari libro ſumimus, periit illa; nec ad nos delata eſt:

EVSEBIVS, qui ad locum hunc refertur ob *canones euangelicos*, harmoniæ euangeliſtarum inſeruientes, quos HIERONYMVS * Ammonio Alexandrino adſcribit; recte

 autem

* MILLII *prolegomena noui teſtamenti græci* p. 162. ITTIGII *præfatio tractatus de bibliothecis et catenis patrum* p. 300. BVDDEI *iſagoge ad theolog. vniuerſ. libr.* II. *cap.* 8. p. 1589.

** *libr.* I. *hiſtor. eccleſiaſtic. cap.* 7. Eſt illa quoque apud NICEPHORVM *libr.* I. *cap.* II.

*** in *epiſtola;* ſiue *libro quæſtionum ad Algaſiam, tom.* IV. *operum part.* I. p. 197. edition. MARTIANAEI.

* de *viris illuſtribus cap.* LV.

autem docti viri animaduertunt, Hieronymum aut errare; aut non satis adcurate loqui. Non solum CASSIODORVS* canones illos Eusebio diserte tribuit; sed etiam EVSEBIVS ipse ** testatur, AMMONII *monotessaron* occasionem ipsi dedisse, canones hosce excogitandi. Eam ob rem adfirmant alii, illos non ad Ammonium; sed ad Eusebium tamquam auctorem referendos esse. *** Alii arbitrantur, canones hos ab Ammonio quidem excogitatos; ab Eusebio autem perpolitos esse.

AMBROSIVS, sub cuius nomine breuius scriptum exstat de *concordia Matthaei et Lucae in genealogia christi;* illud autem adulterinum esse, satis probatum est: *

AVGVSTINVS, cuius de *consensu euangelistarum* libri quatuor ad nos peruenerunt. Sunt illi luculentum harmoniae euangelicae monimentum, ab Augustino eo consilio scriptum, vt veritas atque auctoritas euangeliorum a calumniis hominum superstitiosorum defenderetur.

§. VIII.

Veterum christianorum doctores, quos patres adpellamus, nec recte; nec adcurate semper scripturam sacram interpretatos esse, satis constat. Quas reliquerunt, explicationes abunde probant, illos varia ratione a recta via aberrasse: nunc in interpretationibus mysticis atque allegoricis nimios fuisse; sensum autem litteralem sine iusta caussa neglexisse: nunc digressiones fecisse atque omissa verborum expositione, dogmata explanasse ac pertractasse controuersias: nunc vocum significationes non debita indagasse industria. Minus tamen propter naeuos hos scripta istorum exegetica contemnenda; multo minus perstringenda sunt; sed propter

* *institut. diuinar. scriptur. cap.* VII.

** *epistola ad Carpianum*, *canonibus* hisce praemissa.

*** in illis est SIMON *histor. crit. commentat. noui testam. cap.* VI. p. 90.

* exstat illud in AMBROSII *operum adpendice*, *tomo* II. p. 609. edit. Benedictinor. Parisiis MDCXC.

propter veritatem pariter ac amorem decet nos, merita patrum in rebus exegeticis laudare ac minus probanda propter varias caussas excusare.

Inter patrum vitia exegetica primum locum tenet nimium studium interpretationis mysticae; speciatim allegoricae, cuius multa exempla illi nobis praebent, nominatim: THEOPHILVS *Antiochenus*, HILARIVS, CYRILLVS *Alexandrinus*, inprimis ORIGENES, qui diuersos quidem modos scripturam sacram explicandi adhibuit; maxime tamen allegoricam rationem sectatus est atque ex ea cepit voluptatem. Ei alii, praeter iam memoratos, addicti fuerunt atque in illis quoque libris, quibus ex instituto non exegetica; sed dogmatica ac polemica enarrant ac quum saepe ad scripturam sacram prouocant, eam modo allegorico interpretantur. Exempla, quae hoc probant, IRENAEVS, TERTVLLIANVS, CLEMENS *Alexandrinus*, CYPRIANVS atque alii exhibent. Studium tamen interpretationis allegoricae tantum fuisse apud patres hos, vt illi sensum litteralem plane negligerent, minus existimandum dicendumque est. Exstiterunt omnino inter eos, qui indagarent, qualem sententiam verba per naturalem significandi vim suam prodant, id quod HIERONYMVS exemplo suo confirmat, vna cum AVGVSTINO, eiusdem rei teste.

Nec plane adprobandae sunt digressiones, quas patres non raro fecerunt atque a dicto sacro, in quo interpretando versantur, occasionem sumserunt, dogma religionis nostrae explanandi; vel aduersariorum errores confutandi. Quamuis enim ab iis multa praeclare atque vtiliter dicta sint; iustum tamen modum interdum negligunt atque in digressionibus longiores sunt; quam in re ipsa principali; siue expositione dicti, nunc instituenda. Qualem significandi vim voces habeant, siue simplices illae sint; siue coniunctae cum aliis, non diligenter indagarunt hocque non aliter fieri potuit. Patres enim, si Origenem ac Hieronymum excipiamus, linguarum haud periti erant, id quod antea vberius edisserui. Omnia haec, quae iure in patrum theologia exegetica reprehendi posse videntur, non impediunt, quominus eos laudemus ac, quando haud

recte scripturas diuinas interpretati sunt, excusemus. Reputanda est ratio temporis, quo isti vixerunt, ac litterarum, quibus se consecrarunt. Sane si iis subsidiis, quibus nos vti possumus, instructi fuissent, ab eorum ingeniis atque industria eximia theologiae exegeticae documenta exspectari potuissent. Lucem viderunt varia scripta, quae argumentum hoc illustrant hucque referri possunt:

DANIELIS WHITBY *dissertatio de sacrarum scripturarum interpretatione secundum patrum commentarios, in qua probatur, sacram scripturam esse regulam fidei vnicam, ex qua de omnibus articulis fidei, creditu necessariis ad salutem, iudicium ferendum est; patres siue primaeuos; siue subsequentes non esse idoneos sacrae scripturae interpretes: non posse controuersias, de sacra trinitate motas, ex patribus, conciliis; aut traditione, vere catholica, certo definiri*, Londini MDCCXIV. 8.* qui patribus ecclesiae, interpretibus sacrarum scripturarum, minus, quam par est, tribuere videtur. In eo studia sua collocauit, vt probaret, scripturam esse vnicam fidei regulam: patres idoneis interpretibus litterarum sacrarum haud adnumerari posse: controuersias de trinitate non ex patribus, conciliis; aut traditione vere catholica certo definiendas.

IO. DIETERICI WINCKLERI praefatio ad *philologemata Lactantiana sacra, variis locis tum sacri codicis illustrandis; tum Lactantii explicandis corrigendisque inseruientia*, qua de studiis exegeticis patrum ecclesiae erudite disputat.

ALBERTI ZVM FELDE *decas obseruationum sacrarum ex patribus apostolicis*, Kilonii MDCCXI.

CHRISTOPHOR. WOLLII *hermeneutica noui foederis acroamatico-dogmatica*, quam eam ob caussam adduco, quia auctor praeter alia narrat, quid veterum christianorum doctores in theologia exegetica praestiterint.

DAVIDIS MILLII *oratio* de *fatis theologiae exegeticae*, Traiecti ad Rhenum MDCCXXIX.

SIGIS-

* BERNARDI *nouuelles de la republique des lettres* MDCCXVII. *mart. et april.* p. 215. CLERICI *bibliotheque ancienn. et modern. tom.* VI. p. 128. *iournal literaire tom.* VI. p. 75.

SIGISMVNDI BASCHII dissertatio de *interpretatione noui testamenti ex patribus apostolicis*, Lipsiæ MDCCXXVI.

IO. SALOMON. SEMLERI dissertatio de *antiquitatibus hermeneuticis ex Tertulliano, quibus noui testamenti loca quædam illustrantur*, Halæ MDCCLXV. cui addi potest: eiusdem *dissertatio historico-theologica de mysticarum interpretationum studio ab Aegyptiis patribus maxime repetendo, hodie parum vtili*, ibidem MDCCLX.

IO. IVSTI LOSII *exercitatio de defectu iudicii logici in scriptoribus ecclesiasticis et hæreticis veteris ecclesiæ.* *

IO. FRANCISCI BVDDEI *exercitatio historico-philologica de allegoriis Origenis*, Vitembergæ MDCLXXXIX. ** Ob nimium allegoriarum studium Origenes iam ab antiquis reprehensus est, ab Epiphanio, Hieronymo, Basilio, Chrysostomo, Augustino atque aliis. Legantur et: PETRVS DANIEL HVETIVS, *** CAROLVS DE LA RVE. *

IO. CLERICI *quæstiones Hieronymianæ, in quibus expenditur Hieronymi nupera editio Parisina multaque, ad criticam sacram et profanam pertinentia, agitantur*, Amstelodami MDCC. 8. quem librum eam ob rem memoro, quoniam eo Clericus Hieronymi interpretationes ac commentarios nimis reprehendit. Qui ediderat HIERONYMI *opera*, IO. MARTIANAEVS defendit se ab aduersario hoc, quod iam antea a me dictum est.

Locum hunc quodam modo adsignare quoque possum TOBIAE PFANNERI *amœnitatibus sacræ scripturæ, a patribus aliisque explicatæ, vindicatæ, illustratæ*, Francofurti et Lipsiæ MDCXCVIII. 8. vbi præcipue patrum scripta recensentur, quibus diuina dicta explicata atque illustrata exhibentur; neque autem iusto delectu; neque debita industria. Multa sine ordine narrata: multa omissa sunt hocque nomine liber hic non magni momenti: non magnæ vtilitatis est.

CAPVT

* quam IO. DIETERICVS WINCKLERVS iuris publici fecit et in *tempen, anecdota sacra varia complexam* p. 409. transtulit.

** est in eiusdem *parergis historico-theologicis* p. 139.

*** *Origenianor. libr.* II. *cap.* 2. *quæst.* 13. p. 170.

* *præfation. ad Origenis operum tomum* II.

CAPVT IX.
DE PATRVM ECCLESIAE ERVDITIONE SACRA, SPECIATIM THEOLOGIA DOGMATICA.

ΣΥΝΟΨΙΣ.

Commemorantur patres ecclesiæ, qui singularia fidei dogmata exposuerunt §. I. II.

Minus autem compendia scripserunt; nec methodo systematica vsi sunt §. III.

Qui testimonia veritatis euangelicæ ediderunt, cum vniuerse considerati §. IV. V.

Tum singulares patres, cum notitia auctorum, qui testimonia hæc recensuerunt, illustrarunt, vindicarunt §. VI.-XIII.

Postquam de patrum theologia exegetica exposui atque narraui, qualem scripturas sacras interpretandi rationem illi sequuti sint, progredior ad eorumdem *theologiam dogmaticam*, eo consilio, vt non solum ipsa fidei dogmata recenseam, quæ ab illis tradita atque explanata sunt; sed etiam methodum docendi, a patribus adhibitam, illustrem ac speciatim ostendam, quid ad quæstionem respondendum sit: num antiquiores christianorum doctores compendia ac systemata theologiæ dogmaticæ scripserint atque alios instituendo, methodo, illorum propria, vsi fuerint?

§. II.

Dogmata fidei ipsa duplici modo in patrum monimentis tradita ac conseruata sunt, quum alii ista oblata tantum occasione explicarunt, quando præcipue aduersarii cælestis doctrinæ profligandi atque errores eorum confutandi erant. Alii studia sua ad fidei articulos enarrandos ita contulerunt, vt ex animi decreto atque ex instituto ad laborem hunc adgrederentur ac singularia de illis monimenta componerent atque ad posteros transmitterent. In his locum sibi fecerunt:

ATHENAGORAS, qui reliquit libellum de *resurrectione*, sæpius editum græce ac latine:

TERTVL-

TERTVLLIANVS, cuius duo ſcripta ad nos peruenerunt, loco hoc memoranda. Alterum eſt liber de *baptiſmo*, cui occaſionem præbuit Quintilla quædam, quæ Caianam hæreſin profeſſa, baptismum impugnauit, ac plerosque Carthaginenſes ad partes ſuas traxit. Alterum eſt liber de *reſurrectione carnis*.

HILARIVS *Pictauienſis*, cuius opus duodecim librorum de *trinitate* ab iniuria temporis ſe vindicauit et ad nos delatum eſt. Multum illud laudat ERASMVS, * verbis his: *videtur tota vi adniſus, vt in hoc opere declararet atque exerceret, quidquid ingenio, quidquid eloquentia, quidquid ſacrarum litterarum cognitione poſſet*, qui et in libris his emendandis, præcipue ſingularem operam poſuit.

BASILIVS *magnus*, quem huc refero ob libros duos de *baptiſmo*, ſpeciatim de inſtitutione eorum, qui ſalutari aqua abluendi ſunt deque vita ſanctiore, a baptizatis amplectenda. Addi poteſt BASILII huius liber de *ſpiritu ſancto ad Amphilochium*, Iconii in Lycaonia epiſcopum, qui ſcriptus quidem eſt occaſione Aetianorum, ſpiritum ſanctum rebus creatis praue adnumerantium; illi tamen et inter ſcripta dogmatica locum quodam modo adſignare licet. Librum hunc germanum eſſe monimentum ac Baſilio recte tribui, ERASMVS negauit; aut ſaltem dubitauit huncque alii ſequuti ſunt. Fuerunt tamen, qui reſiſterent ac grauioribus argumentis probarent, Baſilium librum hunc omnino ſcripſiſſe. Inter defenſores hos princeps eſt ISAAC. CASAVBONVS. **

GREGORIVS *Nyſſenus*, qui ob varia ſcripta memorari poteſt. Exſtant eius liber de *opificio hominis*, ad Petrum fratrem, Sebaſtenum epiſcopum: *Macrinia;* ſiue de *anima et reſurrectione dialogus* cum ſorore Macrina, quum Baſilium fratrem exſtinctum lugerent: *ad Euſtathium de ſancta trinitate et quod ſpiritus ſanctus ſit deus:* de *eo, quod non putandum ſit, tres dici deos oportere*: de *differentia eſſentiæ et hypoſtaſeos*, quæ tria monimenta, ad trinitatem ſpectantia, etiam in ſcriptis polemicis numerari poſſunt.

AMBRO-

* *præfatione ad Hilarii opera.*

** *exercitation.* XVI. *cap.* 43.

AMBROSIVS, cuius adduci possunt: de *fide;* vel vt codices nonnulli habent, de *fide et trinitate ad Gratianum aug. libr.* V. de *spiritu sancto libri tres*, ex Didymi vt plurimum, Basilii aliorumque Graecorum scriptis collecti: de *mysteriis;* siue de *iis, qui mysteriis initiantur liber.* Nomen *Ambrosii* prae se quoque habent libri sex de *sacramentis;* omitto autem illos, quum in vtramque partem disputatur, num Ambrosius eorum sit auctor; nec ne? Certum quidem atque exploratum est, Ambrosium libros de *sacramentis* scripsisse; non sine caussa autem plerique existimant, qui hodie exstant, eos ab Ambrosio non compositos; aut ita interpolatos fuisse, vt nouam plane faciem induerint.

CHRYSOSTOMVS libris sex de *sacerdotio:* libris tribus de *prouidentia dei*, ad Stagirium monachum.

CYRILLVS *Alexandrinus*, auctor variorum scriptorum, quibus locus hic adsignari potest. Sunt illa: *thesaurus; siue de sancta et consubstantiali trinitate:* de *sancta et consubstantiali trinitate dialogi* VII. quibus subiungitur veluti compendium dialogi septimi, de *spiritu sancto* inscripti, et potius argumentorum, in isto adductorum, epitome: *dialogus* de *incarnatione vnigeniti:* alter, *quod vnus sit christus:* liber de *recta fide*, ad Theodosium imperatorem.

THEODORETVS, cuius decem *orationes de prouidentia*, Antiochiae habitae, conseruatae atque ad nos delatae sunt. Exstat quoque eiusdem opus, inscriptum: *eranistes;* siue *polymorphus*, quatuor libris, quorum tres priores dialogi formam habent. Quartus inscribitur: *demonstratio per syllogismos.* Exponitur praecipue de vnione duarum naturarum in christo.

SALVIANVS, qui ad posteros transmisit: libros octo de *prouidentia et gubernatione dei deque iusto ac praesenti eius iudicio*, ad Salonium episcopum, discipulum olim suum.

FVLGENTIVS, cuius de *veritate praedestinationis et gratia* libros tres *Iacobus Sirmondus* edidit Parisiis MDCXII. 8. A reliquis huiusmodi scriptis commemorandis abstineo.

§. III.

§. III.

Minus tamen exiſtimandum eſt, patres eccleſiæ; ſiue doctores ſex priorum ſeculorum chriſtianos compendia exaraſſe ac methodum ſyſtematicam adhibuiſſe. Scripta, quibus hoc probare volunt, ea minus monſtrant ac præferunt, quæ ad ſyſtema eiusque methodum pertinent. Princeps enim rei huius ratio non in ipſis dogmatibus, quæ explicantur; ſed in ordine, quo iſta inter ſe cohærent, poſita eſt.

Varii patres eccleſiaſtici memorantur, qui in tradenda theologia dogmatica methodo ſyſtematica vſi ſint; ad quæ autem tamquam exempla prouocant, ſcripta eorum minus valent ad probationem. Adducuntur, quorum nunc mentionem faciam ac monſtrabo, apud illos methodum ſyſtematicam non deprehendi. Sunt illi:

THEOPHILVS *Antiochenus*, cuius libros tres *ad Autolycum* compendium theologiæ chriſtianæ exhibere, nonnulli ſibi perſuadent huicque ſententiæ fauere videtur codex regius Pariſienſis, qui hanc inſcriptionem præ ſe fert: περὶ τῆς τῶν χριστιανῶν πίστεως, *de fide chriſtiana*, vna cum iis, quæ EVSEBIVS habet, quando libros hos τρία τὰ πρὸς Αὐτόλυκον στοιχειώδη συγγράμματα adpellat, hoc eſt, interprete HENRICO VALESIO, *tres ad Autolycum libros, inſtitutionem fidei continentes.* * Sed qui ipſos libros hos attente perlegit, fatebitur, Theophilum in illis non compendium doctrinæ chriſtianæ exhibere; ſed in conſcribendis iſtis eum finem propoſitum ſibi habuiſſe, vt eos confutaret, qui plura numina venerantur. *Primo* libro nonnulla diſſerit de deo, eſſentia eius atque attributis ac reſurrectionem mortuorum exemplis, quæ nec homines pagani negare audebant, comprobare adnititur; *ſecundo* autem ex ipſis ſcriptorum ſuperſtitioſorum monimentis oſtendit, falſam, vanam, ridiculam eſſe illorum religionem; ac *tertio* denique id agit, vt probet, ſcriptores ethnicos, poetas, hiſtoricos, philoſophos multa vana, falſa, inepta de diis ac de moribus tradidiſſe; hiſtoriam contra

* *libr.* IV. *hiſtor. eccleſiaſtic. cap.* 24.

tra Moſis omnium eſſe veriſſimam atque antiquiſſimam Id quod vt probet, hiſtoriam chronologicam ab ortu mund vsque ad ſua tempora pertexuit. Ex his ſatis eſt mani- feſtum, Theophilum non cogitaſſe de methodo ſyſte- matica.

CLEMENS *Alexandrinus*, de quo nonnulli adfirmant, eum in libris ὑποτυπώσεων ſyſtema theologicum exhi- buiſſe: immo primum fuiſſe, qui ad huiusmodi opus adgrederetur. Quando ANDREAS HYPERIVS de origine huiusmodi librorum loquitur, inter alia dicit: * *itaque primus fere adgreſſus eſt, id facere, circiter annum a christo nato centeſimum octogeſimum, Clemens Alexandri- nus, qui in celeberrima ſchola theologica Alexandrina edidit libros* στρωματέων *octo et totidem* ὑποτυπώσεων. *In quo- rum priori opere cum ſacris confert etiam philoſophica, ad docendos nimirum conuincendosque gentiles; in poſteriori ex ſolis ſacris litteris depromit vniuerſa, referente Euſebio, hi- ſtor. eccleſ. lib.* VI. *cap. II. Poſt quem Dionyſius quidam, incer- tum, Corinthiusne; an Alexandrinus, ſimiliter* ὑποτυπώσεων *theologicarum emiſit volumen.* Verum apud Euſebium ea non ſunt, quæ HYPERIVS ex iſto probare voluit. Clemens in libris his *hypotypoſeon*; ſiue *inſtitutionum* vtriusque teſta- menti, veteris et noui, breuiorem enarrationem inſtituit ac quæ a magiſtro ſuo Pantæno acceperat, a maioribus ipſi tradita, expoſuit. Temporis iniuria abſtulit nobis opus hoc, in quo *impios et fabuloſos ſermones*: immo *blaſphemia- rum portenta* ineſſe, notauit PHOTIVS. ** Attamen ſuſpi- catur, hæc ab aliena manu addita eſſe, non ſine proba- bilitate, ac ſimul animaduertit, multa in libris his conti- neri, quæ Clemens in ceteris ſuis ſcriptis oppugnet. Opus igitur *hypotypoſeon* minus ſyſtema theologicum nobis præbet ac qui hoc perſuadet ſibi, ille aperte errat.

ORIGENES, quem primum doctrinæ chriſtianæ com- pendium compoſuiſſe, itidem nonnulli putant. GEOR- GIVS CALIXTVS ſcribit: *primus etiam Origenes ſummam doctrinæ chriſtianæ ſcripto et libris complecti atque exponere, cona-*

* *lib.* III. *de ratione ſtudii theologic. cap.* I. p.396.
** *codic.* CIX. CXI.

conatus est, quos περὶ ἀρχῶν, quasi religionis principia traderent; inscripsit, etiamsi forte rem maiori industria et studio, quam felicitate et successu sit exequutus. Interim tamen eam primus, quod equidem sciam, adgressus est. * Ita etiam LVD. ELL. DV PIN sentit dicitque: *Origenes primus est, qui theologiae systema quoddam in opere, cui titulum fecit: περὶ ἀρχῶν, seu de principiis, primus adgressus est. Sed conatus hic nouus felici caruit successu. Auctor enim hic genio suo nimium indulgens, dum doctrinam christianam principiis philosophiae Platonicae accommodare satagit, pluribus sese irretiuit erroribus, qui postea memoriam et existimationem nominis eius deturparunt.* ** Minus negandum est, Origenem in libris περὶ ἀρχῶν, siue de *principiis*, quos hodie latine tantum ex versione Rufini exstare, constat, praecipua religionis christianae capita attigisse, quod etiam PHOTIVS *** ostendit, quando summam operis huius enarrat. Agere Origenem dicit libro *primo* de patre, filio et spiritu sancto: *secundo* de mundo rebusque in eo conditis: de vno eodemque deo legis et prophetarum: de vno deo veteris et noui testamenti: de saluatoris incarnatione, eum ibi verba facere eumdemque spiritum in Mose et aliis prophetis sanctisque apostolis fuisse; item de anima, de resurrectione, de poena, de praemiis: libro *tertio* de arbitrii libertate: qua ratione diabolus contrariaeque potestates, secundum scripturarum doctrinam, cum humano genere pugnent: de mundo, eum habere ortum et corruptioni obnoxium esse, vt qui a tempore initium sumserit: *quarto* denique de fine vltimo: de diuinitate scripturarum deque ratione, easdem legendi atque intelligendi. Cuncta haec si quis adcurate considerare velit, facile videbit, Origenem in memoratis dogmatibus tradendis non talem seruasse ordinem, qualem compendium; siue systema doctrinae christianae requirit praetereaque de rebus diuinis ita commentatum esse, vt magis philosophiae; quam scriptu-

* in *adparatu theologic.* p 122.
** *method. studii theolog. cap.* II. p. 17.
*** *codic.* VIII.

scripturæ sacræ normam sequeretur. Taceo de erroribus non leuioris momenti, quos in libris his inesse, iam PHOTIVS notauit quumque Rufini interpretatio istorum non debita adcuratione composita est; nec certi quid de Origenis dogmatibus, ibi memoratis, pronuntiare licet. Videantur: PETRVS DANIEL HVETIVS * et IO. FRANCISC. BVDDEVS. **

CYRILLVS *Hierosolymitanus*, qui reliquit *catecheses* XVIII. *ad competentes*; siue ad eos, qui petebant, vt mysterio sacri lauacri initiarentur. In illis Cyrillus primum de peccato, de baptismo præcipuisque fidei capitibus exponit; deinde autem omnes articulos symboli Hierosolymitani fuse explicat. Præter has, eiusdem auctoris habentur *catecheses mystagogicæ quinque* πρὸς τὰς νεοφωτίστους, *ad eos, qui recens sunt baptizati*, quibus præsertim de baptismo ac sacra cœna agit atque officia salutari aqua ablutorum percenset. Explicat ita quidem Cyrillus dogmata religionis christianæ, non omnia; sed nonnulla: non ordine naturali inter se connexa; sed liberiori sermone. Quæ quum ita sint, non accepimus ab eo compendium ac systema theologiæ christianæ. Desunt in catechesibus his, quæ systematis propria sunt.

ATHANASIVS, quem nonnulli huc referunt ob *synopsin scripturæ veteris ac noui testamenti*. Inter *opera* eius locum illa obtinuit; aperte autem a vero aberrant, qui *synopsin* hanc scriptis systematicis adnumerant. Primum enim in illa non dogmata fidei proponuntur; sed narratur, quid singulis scripturæ sacræ libris contineatur. Consensio nunc præterea est inter eruditos viros, librum hunc Athanasio perperam tribui. Idem statuendum est de *syntagmate doctrinæ, ad homines solitarios omnesque christianos, tam clericos; quam laicos*, qui libellus itidem Athanasii nomen præ se habet atque a nonnullis inter scripta systematica numeratur; praue autem hoc fieri, eruditissimi viri satis monstrarunt. Sane in *syntagmate* hoc non de dogmatibus fidei præcipitur; sed vitæ morumque regulæ mona-

* *Origenian. libr.* III. *cap.* 3. *sect.* 2. p. 266.

** *isagog. ad theolog. vniuers. libr.* II. *cap.* I. *§.* 6. *p.* 347.

monachis præſertim, præſcribuntur. Num et Athanaſius *ſyntagma* hoc compoſuerit; nec ne? de eo diſputatur.

LACTANTIVS, cuius libri ſeptem *inſtitutionum diuinarum* haud complectuntur compendium; ſiue ſyſtema doctrinæ chriſtianæ, quamuis id inſcriptio illarum indicare videatur. Quædam tantum; non omnia dogmata religionis noſtræ, tradit Lactantius: de chriſto copioſe exponit; reliqua autem capita fidei prætermittit. Immo animus ipſi fuit, dogmata non tam explicare ac confirmare; quam defendere atque errores hominum ſuperſtitioſorum refellere, id quod ſinguli libri oſtendunt. Eorum *primo* differit de falſa ſapientia impugnatque homines, qui plura numina colunt: *ſecundo* in originem erroris de rebus diuinis inquirit: *tertio* paganorum philoſophiam explodit: *quarto* exponit de chriſto ſpeciatimque de quæſtione: quomodo duæ perſonæ, pater et filius, ſint vnus deus? *quinto* de iuſtitia, quæ ſit apud ſolos chriſtianos: de vero numinis cultu contra eosdem gentilium philoſophos: *ſexto* ac *ſeptimo* de vita beata. Argumenta, quæ ad rem probandam adfert, non ſemper magnam vim confirmandi præ ſe habent; ſed iis ſæpe ſimilia ſunt, quibus oratores vtuntur. Recte dicit ABR. SCVLTETVS: * *quoniam plus operæ in falſis refutandis; quam in veris confirmandis poſuit Lactantius, ideo pauca fidei noſtræ capita plene ab eo ſunt expoſita: pleraque tantum attigit, plurima non intellexit.*

AVGVSTINVS, qui itidem nullum ſyſtema theologicum ſcripſit, ac quamuis nonnulla monimenta reliquerit, quæ libris ſyſtematicis adnumeranda eſſe, putari poſſent; hoc tamen iure haud fieri poteſt. Compoſuit *enchiridion ad Laurentium de fide, ſpe et caritate*, cura *Adami Rechenbergii* iterum editum, Lipſiæ MDCCV. 12. breuior autem tantum ſumma doctrinæ chriſtianæ eo exhibetur. Libri eiusdem de *doctrina chriſtiana* non de dogmatibus; ſed de ratione ſcripturam ſacram interpretandi, præcipiunt hocque nomine locum hunc haud obtinere poſſunt, id quod etiam dicendum eſt de ſcriptis eius catecheticis. Sed tamen ne-

* *medull. theolog. patr. part.* I. *libr.* 10. *cap.* 11. p. 422.

gari haud potest, Augustinum, quum ille de rebus diuinis subtiliter disputaret atque ex principiis formaret conclusiones; ita autem systematicam docendi rationem quodam modo sectaretur, viam parasse ad docendi methodum, qua postea scholastici vsi sunt. Recte nonnulli pronuntiarunt, fontem praecipuum, ex quo scholasticorum theologia systematica in ecclesia occidentali hausta sit, Augustinum fuisse. Late haec edisserit LVDOV. ELL. DVPIN verbis his, latine tantum huc transferendis: *vsitata eius methodus est, praeclara principia ponere, ex quibus innumeras elicit consequentias, adeo, vt omnia doctrinae illius capita arctissimam inter se connexionem habeant. In plerisque mysteriis magis ratiocinatus est, quam vllus auctor ante illum: plures quaestiones, prius non motas, agitat harumque plures sola acuminis sui vi diremit. Longe saepius abiit ab eorum sententia, qui ipsum praecesserunt, vt nouam prorsus viam insisteret, siue in scripturarum explicatione; siue in theologicis opinionibus. Circa res theologicas de eo dici potest, quod de se ipso dicebat Cicero circa philosophiam, quod fuerit magnus opinator, id est, quod plurimas opiniones, quae meram habebant probabilitatem, in medium protulerit. Sed id fecit Augustinus admodum modeste ac prudenter, non ea mente, vt alios ad arbitrium suum, caecorum in morem, sequendum adigeret. Contra vero, quum agitur de ecclesiae doctrina, eam cum animi firmitate proponit ac tuetur, eamque oppugnantes fortiter adoritur. Multo minus eruditione; quam ingenii dotibus valebat. Nam neque linguas callebat; neque veterum scripta euoluerat. Multo facilius ac tersius; quam polite et eleganter scribebat. Quamuis rhetoricam docuisset; oratorum tamen eloquentiam non possidebat; aut illam saltem negligebat; immo nec semper in phrasibus suis castigatus est stilus eius, vocabulaque impropria atque barbara quandoque vsurpat, argutiis saepius vocumque allusionibus vtitur: res easdem frequenter repetit eademque ratiocinia centies in scriptis suis inculcat. Eidem mentis conceptui diutius inhaeret, quem variis modis effatur, et in locos communes excurrere solet. Argumenta innumera ex aliquo principio edisseruit corpusque*

* *nouuelle bibliothequ. des auteurs ecclesiastiqu. tom.* III. p 256.

que theologicum, vt ita loquar, latinorum patrum, qui post ipsum vixerunt, efformauit. Hi siquidem ex illius libris non tantum hauserunt principia, quibus vsi sunt; sed etiam frequenter eumdem mere transscripserunt.

GENNADIVS *Massiliensis*, quem si quis existimare velit, recte ad locum hunc referri ac scriptoribus systematicis adnumerari ob librum de *dogmatibus ecclesiasticis*, sciat ille; se in peruersa persuasione versari. Per *dogmata ecclesiastica* intelligit ea, quæ recepta sunt in ecclesia ac contra hæreticos quosuis stabilita. Recenset illa Gennadius breuiter, sine iusto ac naturali ordine: nullum compendium: nullum systema nobis tradit. Non adquiescit in sola dogmatis explicatione; sed indicat quoque interdum, cui illud oppositum sit.

§. IV.

Quamuis patres ecclesiæ nulla theologiæ dogmaticæ compendia; siue systemata conscripserunt; de ipsis tamen fidei nostræ articulis ita præceperunt, vt præclara, maxime perspicua testimonia veritatis dicerent: dogmata ecclesiæ nostræ euangelicæ confirmarent: aduersariis, socinianis, pontificiis, reformatis atque aliis aperte repugnarent. Multi fuerunt, qui in testimoniis his colligendis, illustrandis, defendendis studia sua collocarent, eo discrimine, vt alii potissimum vniuersa testimonia ipsa recenserent; alii vero de singularibus patribus iisque testibus differerent.

§. V.

Res postulat, vt scriptores vtriusque generis, iam memoratos, distincte recenseam atque initium faciam ab iis, qui de capitibus doctrinæ christianæ nostræ vniuersis testimonia veritatis reliquerunt, de scriptura sacra, norma fidei ac vitæ: de trinitate: de peccato originis: de gratia: de christo, diuinitate eius et satisfactione: de iustificatione: de sacramentis, baptismo et sacra coena: de ecclesia.

I. De *scriptura sacra* multa variaque veritatis testimonia patres dederunt. Tradunt illi, esse illam vnicam fidei ac vitæ regulam. IRENAEVS dicit: * *non per alios dispositionem salutis nostræ cognouimus, quam per eos, per quos euangelium peruenit ad nos: quod quidem tunc præconiauerunt; postea vero per dei voluntatem in scripturis nobis tradiderunt, fundamentum et columnam fidei nostræ futurum;* alibi autem ** scripturam *regulam veritatis* adpellat. POLYCARPVS *** vult, vt Philippenses in cultu diuino præcepta christi, apostolorum et prophetarum sequantur et quando eosdem hortatur, vt omnem vanitatem et falsa dogmata * deuitent, eos *ad verbum, ab initio ecclesiæ traditum, reuerti*, iubet. HIERONYMVS ** sacras litteras vocat *veritatis fontem.* AVGVSTINVS *** dicit: *adferamus ad examen non stateras dolosas, vbi adpendamus, quod volumus et quomodo volumus, pro arbitrio nostro dicentes: hoc graue, hoc leue est; sed adferamus diuinam stateram de scripturis sanctis.* AMBROSIVS: * *quæ in scripturis sanctis non reperimus, ea quemadmodum vsurpare possumus?* Regulam fidei ac vitæ esse scripturam sacram, eam ob caussam adfirmabant, quoniam illa diuinam originem atque auctoritatem præ se habeat. ATHENAGORAS ** scribit: *nos eorum, quæ sentimus et credimus, testes habemus prophetas,* οἳ πνέυματι ἐνθέω ἐκπεφωνήκασι καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ περὶ τῶν τοῦ Θεοῦ, *qui spiritu diuinitatis pleno pronuntiarunt tum de deo; tum de rebus diuinis.* Quando IVSTINVS *martyr* *** de prophetis loquitur, dicit illos *diuini spiritus adflatu loquentes.* Idem et alii patres confirmant. CYPRIANVS sæpe tradit, auctores librorum sacrorum non sine instinctu atque adfla-

* *libr.* III. *aduers. hæres. cap.* I.
** *libr.* IV. *cap.* 69.
*** *epistol. ad Philippenses cap.* VI.
* *ibidem cap.* VII.
** *aduersus Heluidium tom.* IV. *oper. part.* 2. p. 741.
*** *libr.* II. *contra Donatistas cap.* 6.
* *libr.* I. *de officiis ministrorum cap.* 23.
** *apolog. pro christian.* p. 65.
*** *dialog. cum Tryphon.* p. 224.

adflatu diuino fcripfiffe: *loquitur*, inquit, * *in fcripturis diuinis fpiritus fanctus et dicit: eleemofynis et fide delicta purgantur*, item: ** *loquitur per Salomonem fpiritus fanctus et dicit* ceter. ac paucis interiectis adpellat Paullum *beatum apoftolum, dominicae infpirationis gratia plenum.* Eiusdem apoftoli iterum *** hanc mentionem facit: *beatus apoftolus Paullus, plenus fpiritu fancto et vocandis formandisque gentibus miffus conteftatur.* Docuerunt praeterea, codicem diuinum non folum perfectum effe et omnia tradere, quae falutis fempiternae cauffa fint credenda; fed etiam perfpicuum, vt omnibus omnino integrum effet, iftum legere. IRENAEVS * dicit: *quum enim ex fcripturis arguuntur, in accufationem conuertuntur ipfarum fcripturarum, quafi non recte habeant; neque fint ex auctoritate, et quia varie fint dicta, et quia non poffit ex his inueniri veritas ab his, qui nefciant traditionem*, cuius fententiae inter veteris ecclefiae doctores etiam fuerunt: IGNATIVS, POLYCARPVS, IVSTINVS, TERTVLLIANVS ac plures alii. Addo, apud antiquiores chriftianos non alia monimenta in dignitate atque honore librorum canonicorum fuiffe, nifi ea, quae hodie recipimus, tamquam fcripta canonica, quod ex indice illorum patet, compofito a Melitone Sardenfi apud EVSEBIVM ** ex teftimoniis Athanafii, Cyrilli Hierofolymitani, Gregorii Nazianzeni, Epiphanii, Chryfoftomi, Amphilochii: e latinis, Hilarii, Hieronymi, *** Rufini, Auguftini * et aliorum. De lectione fcripturae facrae, omnibus concedenda, quae nunc fequuntur, teftimonia ad nos delata funt. BASILIVS *magnus* ** dicit: πᾶσα γραφὴ θεόπνευστος καὶ ὠφέλιμος, διὰ τοῦτο συγγραφεῖσα παρὰ τοῦ πνεύματος, ἵν', ὥσπερ ἐν κοινῷ τῶν ψυχῶν ἰατρείῳ, πάντες ἄνθρωποι τὸ ἴαμα τοῦ οἰκείου πάθους ἑκα-

* libro de *opere et eleemofynis* p. 237. edit. BALVZII.
** p. 240.
*** libro de *bono patientiae* p. 247.
* *libr.* III. *aduerfus haerefes cap.* 2 p. 199.
** *libr.* IV. *hiftor. ecclefiaftic. cap.* 25.
*** *aduerfus Heluidium tom.* IV. *oper. part.* 2. p. 141.
* *libr.* II *contra Donatiftas cap.* 6. *tom.* 9. *oper.* p 68.
** *homilia in pfalmum primum, tom.* I. *oper.* p. 107.

ςος ἐκλεγώμεθα, *scriptura omnis diuinitus inspirata et vtilis, hac vna ratione a spiritu sancto conscripta adstruitur, vt ex ea haud secus atque e communi quapiam curandarum animarum officina, medelam suo quisque morbo salutarem et accommodam queat seligere.* CHRYSOSTOMVS * *audite quaeso,* inquit, *vos omnes, quibus curae sunt, quae ad hanc vitam pertinent, et parate vobis libros, medicamenta animae: si nullos alios vultis, nouum quidem certe testamentum vobis parate, apostolorum actus, euangelia, magistros perpetuos.* Addit ac diserte pronuntiat: τὸ μὴ εἰδέναι τὰς γραφὰς, *nescire scripturas*, esse omnium malorum caussam. HIERONYMVS feminas christianas, ad quas litteras dedit, diligenter ad scripturae sacrae lectionem hortatus est. Ad Saluinam scripsit: ** *semper in manibus tuis sit diuina lectio,* cuiusmodi testimonia plura suppetunt, quae IO. CASPAR SVICERVS, *** DANIEL CHAMIERVS * recensent.

II. De *trinitate* patres luculenta dederunt testimonia, quae conseruata sunt et ad nos venerunt. Sunt illa in libris TATIANI, THEOPHILI *Antiocheni*, IRENAEI, TERTVLLIANI, CYPRIANI, HILARII, ATHANASII, AVGVSTINI, AMBROSII, GREGORII *Nazianzeni* ac multorum aliorum, ex quibus aperte videndum est, dogma de trinitate a patribus ecclesiae ad normam scripturae sacrae recte ac perspicue traditum fuisse. Docuerunt illi, tres personas in essentia diuina esse: personas has vere inter se distinctas esse: habere eas vnam et eamdem essentiam. Errorem illorum reiecerunt, qui verum personarum in essentia diuina discrimen tollunt, quemadmodum Tertullianus singulari libro Praxeam confutauit. Satis monstrarunt, se a peruersa doctrina, quae postea ab Ario nomen suum accepit, longe alienos esse. Qui criminantur, patres doctrinam de trinitate excogitasse hancque primam in concilio Nicaeno traditam, propositam atque adprobatam esse, illi

* *homil.* IX. *in epistol. ad Coloss.*

** *epistol.* LXXXV. *tom.* IV. *oper. part.* 2. p. 668. edition. MARTIANAEI.

*** *thesaur. ecclesiastic. tom.* I. p. 790.

* *panstrat. catholic. tom.* I. *libro* IV. *cap.* 4. p. 181.

illi aperte ac malitiose a veritate aberrant. Luculenter hoc patet ex hymnis, doxologiis, formula baptizandi, vbi trinitatis fiebat professio: ex symbolo ecclesiæ Alexandrinæ, quod Arius, veram doctrinam simulando, Constantino obtulit, apud SOCRATEM et SOZOMENVM: ex christianorum orientalium confessione, ab Eusebio Cæsareensi in concilio Nicæno recitata et a SOCRATE, ATHANASIO, THEODORETO atque aliis litteris mandata, in qua illi trinitatem profitentur et testimonium de summa hac veritate, ante concilium Nicænum cognita, exhibent. Accedit, quod quum in synodo hac dogma de trinitate ac speciatim de diuinitate christi proponeretur, tot præsentes episcopi de eo defendendo; Arii autem errore reiiciendo consenserint, id quod haud contigisset, vbi doctrina illa fuisset noua: antea haud tradita et probata. Ipse Arius quum coeperit, sacros coetus perturbare, non oppugnauit veritatem de trinitate; sed dissentiebat ab Alexandro, quoniam existimabat, sententiam illius a Sabellii errore non longe discedere. Immo doctrina de trinitate tanta valebat auctoritate, vt pro regula fidei haberetur; nec solum illi, qui tres personas in diuinitate profitebantur, in ordinem christianorum recte sentientium adscriberentur; sed etiam per edicta imperatorum haud liceret, de dogmate hoc contendere. THEOPHILVM *Antiochenum* primum fuisse, qui vocabulum *trinitatis* vsurpauerit, nonnulli animaduertunt hæcque illius verba ad rem probandam adducunt: *ὡσαύτως καὶ αἱ τρεῖς ἡμέραι τῶν φωστήρων γεγονυῖαι, τύποι εἰσὶν τῆς τριάδος τοῦ θεοῦ, καὶ τοῦ λόγου αὐτοῦ καὶ τῆς σοφίας αὐτοῦ, ita etiam tres dies, qui præcessere creationem duorum luminarium, trinitatis mysterium sacrosanctum repræsentant, videlicet deum, sermonem, sapientiam.* *

III. Doctrina de *peccato originis* a patribus diligenter tradita est illique maiori studio, quam antea factum fuerat, in peccatum hoc inquisiuerunt; nec solum monstrarunt, omnes homines isti obnoxios esse; sed etiam naturam

* *libr. II. ad Autolycum cap. 23.*

turam atque indolem eius explicarunt. Studii huius occasionem dedit hæresis Pelagiana. Princeps inter doctores hos exstitit AVGVSTINVS ac multos libros Pelagianis opposuit iisque ostendit, omnes homines vitio hoc infectos esse: graue esse illud malum. Primus fuit, qui definitionem peccati huius daret illudque prauam adpellaret concupiscentiam. Proximam caussam illius, quum per naturalem generationem propagatur, et hanc facit, quoniam post lapsum nemo sine praua concupiscentia in lucem prodiret. Per baptismum reatum peccati tolli; ita tamen, vt ipsum maneat peccatum, sæpe multumque disputat. Reatum describit per *obligationem ad hominis damnationem et separationem a regno dei.* Hunc per baptismum aboleri; minus autem tolli peccatum, diserte testatur. Præter Augustinum, inter latinos ecclesiæ doctores HIERONYMVS Pelagianis restitit atque itidem ea tradidit, quæ ad veram ac sanam doctrinam de peccato originis pertinent. Nec apud Græcos, defuerunt, qui eamdem veritatem profiterentur ac docerent. Quæ id confirmant, testimonia in scriptis eorum conseruata sunt; Macarii vtriusque, Athanasii, Cyrilli Hierosolymitani, Basilii, Gregorii Nazianzeni atque aliorum. Ac quamuis non adcurate semper sint loquuti, inprimis quum ante certamina Pelagiana scriberent et Manichæos tantum refutandos sibi proponerent; recte tamen senserunt et docuerunt, peccatum originis et vniuersale et grauissimum malum esse: omnes malas et vitiosas actiones mortalium parere: ortum suum habere a lapsu Adami, qui omnibus imputetur. Quod non satis diligenter; nec pro illius dignitate, ipsam doctrinam hanc tradiderint, eius rei caussa est, quia illis non æque ac latinis, aduersus Pelagium ac hæresin eius pugnandi, imposita erat necessitas.

IV. In doctrina de *gratia* patres ecclesiæ non solum professi sunt, gratiam diuinam nos aptos efficere ad salutem æternam impetrandam; sed etiam diserte declararunt, ad omnes homines istam spectare. IVSTINVS *martyr* de deo dicit: ἀγαθὸς ἐςι, καὶ σώζεσθαι πάντας θέλει, καὶ δι' ἀυτȣ̃ καὶ τȣ̃ κηρύγματος ἀυτȣ̃, *bonus est, et omnes vult saluos fieri, et per se et per euangelii præconium.*

conium. * Quæ CLEMENS *Alexandrinus* ** contra fidem naturalem Baſilidianorum: quæ IRENAEVS *** contra Valentinianorum ſententiam, natura quosdam bonos; alios autem malos eſſe, diſputat, ea itidem de gratia vniuerſali teſtantur. CYPRIANVS * ſcribit: *deus, vt perſonam non accipit; ſic nec ætatem, quum ſe omnibus ad cæleſtis gratiæ conſequutionem, æqualitate librata, præbeat patrem* hancque ſententiam pronuntiat, quum de infantibus baptizandis exponit. Alio loco ** dicit: *ſi dies omnibus æqualiter naſcitur et ſi ſol ſuper omnes pari et æquali luce diffunditur; quando magis chriſtus ſol et dies verus in eccleſia ſua lumen vitæ æternæ pari æqualitate largitur?* ac paullo poſt addit, *chriſti indulgentiam et cæleſtem gratiam omnibus diuidi ſine ſexus varietate, ſine annorum diſcrimine, ſine acceptione perſonæ, ſuper omnem dei populum ſpiritualis gratiæ munus infundi*, quæ et alia eius effata ſatis declarant, gratiam dei non particularem; ſed vniuerſalem eſſe. Apud BASILIVM *** hæc leguntur: τί ȣ̃ν φησιν, ὅτι ὅ μὲν θέλει ὁ θεὸς, τȣ̃τό ἐςι, πάνʃας μετέχειν αὐτȣ̃ τῆς ζωῆς, *quid ergo dicit? quod hoc vult deus, hoc eſt, vt omnes eius vitæ participes ſint.* HIERONYMVS * deus *vult ea*, inquit, *quæcumque ſunt plena rationis atque conſilii: vult ſaluari omnes et in agnitionem veritatis venire. Sed quia nullus absque propria voluntate ſaluatur, liberi enim arbitrii ſumus, vult, nos bonum velle, vt quum voluerimus, velit in nobis et ipſe ſuum implere conſilium.*

V. Quemadmodum dogma de trinitate, vbi illud generatim conſideramus, ab eccleſiæ patribus conſeruatum ac propagatum eſt; ita ſpeciatim quoque profeſſi illi ſunt *diuinitatem chriſti.* Ex monimentis eorum videmus, illos admiſiſſe προύπαρξιν chriſti; ſiue τȣ̃ λόγȣ ante Mariam et per conſequens

* *libro de reſurrectione*, apud GRABIVM *ſpicileg. patrum et hæretic. ſecul.* II. *tom.* I. p. 189.
** *libr.* II. *ſtromat.* p. 363.
*** *aduerſus hæreſ. libro* IV. *cap.* 72. p. 375.
* *epiſtol.* LIX. *ad Fidum* p. 98.
** *epiſtol.* LXXVI. *ad Magnum* p. 157.
*** *homil. in pſalm.* XXVIII. *tom.* I. *oper.* p. 164.
* *comment. in epiſtol. ad Ephes.* I. *tom.* IV. *oper.* p. 331.

quens eum non habuisse pro nudo homine: etiam illorum errorem reiecisse, qui verum personarum in essentia diuina discrimen tollunt. Quam in rem praeclara testimonia praebent nobis TATIANVS, ATHENAGORAS, THEOPHILVS *Antiochenus*, IRENAEVS, IVSTINVS *martyr* atque alii eiusdem aetatis. Ac quis nesciat insigne effatum patrum Nicaenorum, quo christus adpellatur: *filius dei vnigenitus et ex patre natus, ante omnia secula: deus de deo, lumen de lumine: deus verus de deo vero, genitus, non factus: consubstantialis patri, per quem omnia facta sunt*, cuius testimonii auctoritatem fidemque hostes quidem diuinitatis christi impugnare atque infringere, temere pariter ac malitiose sibi sumserunt; non defuerunt autem, qui illis grauiter ac feliciter resisterent.

VI. Multa quoque testimonia veritatis de *satisfactione christi*, a patribus ecclesiasticis nobis relicta, habemus. Tradiderunt illi, iesum christum pro peccatis nostris iustitiae diuinae per sanguinem et mortem suam ita satisfecisse, vt pristinam dei gratiam, ad felicitatem sempiternam consequendam, nobis recuperaret. IGNATIVS quum cruciatuum, quibus adflictus fuerit christus, mentionem fecerit, addit: ταῦτα πάντα ἔπαθεν δι' ἡμᾶς, ἵνα σωθῶμεν, *omnia haec passus est propter nos, vt salutem consequamur.** POLYCARPVS ex I *Petr.* II, 14. pronuntiat, iesum christum *sustulisse peccata nostra in corpore suo super lignum* ** et adiungit, *** eum *pro nobis* mortuum esse. Eadem professus est ac tradidit IVSTINVS *martyr*, cuius *apologiam primam: dialogum cum Tryphone iudaeo* et *epistolam ad Diognetum* vbi euoluamus, in commentationibus illis videbimus, eum adpellasse iesum filium dei, προσφορὰν, *oblationem:* λύτρον ὑπὲρ ἡμῶν, *pretium redemtionis pro nobis:* δίκαιον ὑπὲρ τῶν ἀδίκων, *iustum pro iniustis*, et docuisse, nos liberari a morte et participes fieri caelestis gaudii διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, *per san-*

* *epistola ad Smyrnaeos cap.* II.

** *epistol. ad Philippenses cap.* VIII.

*** *ibidem cap.* IX.

sanguinem eius et per mortem eius: adde IRENAEVM.* Satisfactionem hanc esse vniuersalem et christum pro omnibus hominibus eorumque peccatis mortem subiisse, iidem antiquiores ecclesiæ doctores confessi sunt. POLYCARPVS, christum *omnium ministrum* factum esse, scribit. ** IRENAEVS *** dicit: *in nouissimis temporibus in amicitiam restituit nos dominus per suam incarnationem, mediator dei et hominum factus, propitians quidem pro nobis patrem, in quem peccaueramus, et nostram inobedientiam per suam obedientiam consolatus*, in quibus verbis quum adfirmetur generatim, christum factum esse *mediatorem hominum*, id omnino ex sententia scripturæ sacræ de omnibus hominibus intelligendum est. Nullus fuit inter doctores hos, qui non profiteretur, christi meritum ad omnes homines pertinere: seruatorem pro omnium mortalium peccatis iustitiæ diuinæ satisfecisse ac λύτρον infiniti pretii per mortem suam soluendo, omnibus gratiam diuinam reparasse. Plura veritatis huius testimonia habemus: ATHANASII, CYRILLI *Hierosolymitani*, GREGORII *Nazianzeni*, EPIPHANII, CHRYSOSTOMI, AMBROSII ac plurium aliorum.

VII. Doctrinam euangelicam de *iustificatione*, fieri istam non propter bona opera nostra; sed per gratiam dei: per christi meritum ac per solam fidem, patres ecclesiæ itidem diligenter ac perspicue tradiderunt ac confessi sunt non solum; sed etiam defenderunt. Quædam tantum illorum testimonia memorasse sufficiat. IGNATIVS, nos operibus nostris haud quidquam mereri posse, pronuntiat: ἂν ἡμᾶς τιμήσεται, καθὰ πράσσομεν, οὐκ ἔτι ἐσμέν, *si nos deus æstimauerit secundum ea, quæ facimus, iam periimus.* * Vti autem Ignatius operibus nihil tribuit; ita fidem eamque viuam, quæ fructus suos ferat, ad veram christiani hominis indolem constituendam requirit et sæpe fidem caritatemque coniungit, ea ratione, vt fidem quasi

* *libr.* III. *aduersus hæreses cap.* 20. p. 248.
** *epistol. ad Philippenses cap.* v.
*** *libr.* v. *aduersus hæres. cap.* 17. p. 425.
* *epistol. ad Magnesian. cap.* 10. p. 50.

quasi carnem et caritatem sanguinem christi esse, dicat.* Eiusdem veritatis locuples testis est POLYCARPVS, ** qui cum Paullo adserit, *nos gratia saluos fieri, non ex operibus; sed in voluntate dei, per iesum christum*, cuiusmodi luculentum atque insigne effatum etiam IVSTINVS *martyr* dedit. Dicit enim:*** *μόνη τῇ πίστει, θεὸν ἰδεῖν, συγκεχώρηται, soli fidei, deum videre, concessum est*, ex quibus verbis colligendum est, nobis vitio verti non posse, quod vocem *sola* hac in re adhibeamus. Paullo post * addit: *τί γὰρ ἄλλο τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἠδυνήθη καλύψαι ἢ ἐκείνου δικαιοσύνη; ἐν τίνι δικαιωθῆναι δυνατὸν τοὺς ἀνόμους ἡμᾶς καὶ ἀσεβεῖς, ἢ ἐν μόνῳ τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ, quid enim aliud peccata nostra potuit tegere; quam eius iustitia? in quo alio nos iniqui et impii pro iustis haberi possumus; quam in solo dei filio?* Nec minus præclara sunt, quæ IVSTINVS alio loco ** hanc in rem edisserit. Testibus his addo IRENAEVM, qui hæc scripta reliquit: *** *quemadmodum per inobedientiam vnius hominis peccatores facti sunt multi et amiserunt vitam; ita oportuit et per obedientiam vnius hominis, qui primus ex virgine natus est, iustificari multos et percipere salutem.* Nec omittendus est BASILIVS, qui expresse dicit, nos sola fide iustificari. Quum enim verba apostoli: *qui gloriatur, in domino glorietur*, adduxisset, addit: *αὕτη γὰρ ἡ τελεία καὶ ὁλόκληρος καύχησις ἐν θεῷ, ὅτε μήτε ἐπὶ δικαιοσύνῃ τις ἐπαίρεται τῇ ἑαυτοῦ, ἀλλ᾽ ἔγνω μὲν ἐνδεῆ ὄντα ἑαυτὸν δικαιοσύνης ἀληθοῦς, πίστει δὲ μόνῃ τῇ εἰς χριστὸν δεδικαιωμένον, nam ea demum perfecta et omnimoda gloriatio est in deo, quando neque propter suam ipsius quis iustitiam extollitur; sed agnoscit, se quidem vera destitui iustitia; verum sola in christum fide iustificatum esse.* * Paucis rem ita expri-

* *epistola ad Trallianos cap.* 8.

** *epistol. ad Philippens. cap.* I.

*** *epistola ad Diognetum* p. 499. *oper.*

* p. 500.

** *dialog. cum Tryphone* p. 229. 370.

*** *libr.* III. *aduersus hæreses cap.* 20. p. 248.

* *homilia* XXII. *de humilitate tom.* I. *oper.* p. 473.

primit GREGORIVS *Nazianzenus: δικαιοσύνη μὲν γάρ, καὶ τὸ πιστεῦσαι μόνον, etenim iustitia quidem est, vel solum credere.* * Adiungendus est CHRYSOSTOMVS, qui dicit: *ante opera fides primum induenda est. Eum, qui operatur opera iustitiae sine fide, non potes probare, viuum fuisse*, ac paucis interiectis, adseuerat, quod *sola fides per se saluum faciat.* **

VIII. Quae fuerit sententia: quae doctrina patrum ecclesiae de *baptismo*, itidem ex illorum monimentis, ad nos delatis, videndum est. Diuinam illius vim ac virtutem commendat TERTVLLIANVS verbis his: *** *felix sacramentum aquae nostrae, qua, ablutis delictis pristinae caecitatis, in vitam aeternam liberamur.* IRENAVS * baptismo tribuit regenerationem; THEOPHILVS autem scribit: ** *notum sit mortalibus, fore, vt poenitentiam adprehendant et peccatorum remissionem nanciscantur διὰ ὕδατος καὶ λουτροῦ παλιγγενεσίας, per aquam et regenerationis lauacrum, quotquot accedunt ad veritatem et regenerantur, accipientes benedictionem a deo.* IVSTINVS *martyr* fatetur, *** nos in *aqua*, id est, baptismo veniam peccatorum consequi. CYPRIANVS * dicit: *in baptismo vnicuique peccata sua remittuntur*, et alio loco: ** *omnes quidem, qui ad diuinum lauacrum baptismi sanctificatione perueniunt, hominem illic veterem gratia lauacri salutaris exponunt, et innouati spiritu sancto a sordibus contagionis antiquae, iterata natiuitate, purgantur.* Non solum adultos; sed etiam infantes baptizandos esse, veteres hi doctores itidem perspicue testantur. ORIGENES tradit, infantes sacro fonte purgandos esse, ac cur id fieri debeat, rationem addit ac dicit: *addi etiam et illud potest, vt requiratur, quid caussa sit,*

* *oration.* XXVI. *tom.* I. *oper.* p. 458.
** *tom.* VI. *oper.* p. 152.
*** libro de *baptismo cap.* I. p. 255. *oper.*
* *libr.* I *aduers. haeres. cap.* 18. p. 88. *libr.* III. *cap.* 19. p. 243.
** *libro* II. *ad Autolycum cap.* 25. p. 153.
*** *apologia secunda;* siue potius *prima* p. 94.
* *epistol.* LXXVI. p 155.
** sub finem libri de *habitu virginum* p. 180.

sit, quum baptisma ecclesia in remissionem peccatorum detur, secundum ecclesiae obseruantiam etiam paruulis baptismum dari? quum vtique, si nihil esset in paruulis, quod ad remissionem deberet et indulgentiam pertinere, gratia baptismi superflua videretur. * Adiungendus quoque est CYPRIANVS, vt perspicuus ac locuples testis. Disputauit iste cum Fido, episcopo, quando ac quo die recens nati infantes sint baptizandi? ac quum hic existimaret, diem octauum, circumcisioni a deo praescriptum, et baptismo destinandum esse, CYPRIANVS ad illum *epistolam* scribit ** atque argumenta, quibus Fidus sententiam suam firmare voluit, refellit, illis alia opponit et hanc ipsius epistolae clausulam addit: *et idcirco, frater carissime, hac fuit in concilio nostra sententia, a baptismo atque a gratia dei, qui omnibus misericors et benignus et pius est, neminem per nos debere prohiberi. Quod quum circa vniuersos obseruandum sit atque retinendum, tum magis circa infantes ipsos et recens natos obseruandum putamus, qui hoc ipso de ope nostra ac de diuina misericordia plus merentur, quod in primo statim natiuitatis suae ortu plorantes ac flentes nihil aliud faciunt; quam deprecantur.* Id quod egregium testimonium est, seculo post natum christum tertio infantes baptismo initiatos ac veram de isto doctrinam conseruatam fuisse. Luculenter id quoque patet ex *canone* II. concilii Carthaginiensis, anno CCLIII. celebrati, in quo de paedobaptismo ita sancitum est: *quicunque paruulos recentes ab vteris matrum baptizandos negat; aut dicit, in remissionem quidem peccatorum eos baptizari; sed nihil ex Adam trahere originalis peccati; quod regenerationis lauacro expietur, anathema sit.*

IX. Dogma de *sacra coena* ab ecclesiae patribus etiam conseruatum ac propagatum est. Quam enim nos confitemur

---

* *commentar. in leuitic. cap.* XII. et XIII. qui commentarius exstat in eiusdem *operibus latinis part.* I. p. 116. Aliis quoque locis Origenes idem tradit. *homil.* XIV. *in Lucam et. libr.* V. *explanat. epistol. ad Roman. cap.* 6. quae testimonia sunt *oper. latin. part.* II. p. 265. et 427.

** epistola haec est inter reliquas LIX. p. 97. *oper.* edit. BALVZII.

temur de myſterio hoc, veritatis teſtimonia egregia ab iis habemus iisque contra prauas ſententias cum reformatorum; tum pontificiorum recte vtimur. IGNATIVS ſcribit: *σπȣδάζετε ἐν μιᾷ ἐυχαριςία χρῆσθαι· μία γὰρ σὰρξ τȣ̃ κυρίȣ ἡμῶν Ιησȣ̃ χριςȣ̃ καὶ ἓν ποτήριον εἰς ἕνωσιν τȣ̃ ἅιματος ἀυτȣ̃, operam igitur detis, vt vna euchariſtia vtamini. Vna enim eſt caro domini noſtri ieſu chriſti et vnus calix in vnitatem ſanguinis ipſius.* * Præter eum, copioſum effatum hac de re dedit IVSTINVS *martyr* et confeſſus eſt, alimentum, quod in ſacra cœna accipiamus, *incarnati illius ieſu et carnem et ſanguinem eſſe.* ** Inprimis IRENAEVS luculenter; nec ſemel ea de ſacramento hoc docuit, quæ ipſæ ſacræ litteræ nobis de iſto tradunt. Inter alia dicit: *ἐυχαριςία ἐκ δύο πραγμάτων συνεςηκυ̃ια, ἐπιγείȣ τε καὶ ȣ̓ρανίȣ, euchariſtia ex duabus rebus conſtans, terrena et cæleſti,* *** hæcque verba ſententiæ cum reformatorum; tum pontificiorum de transſubſtantiatione aperte repugnant; noſtram autem doctrinam confirmant. Quum enim per rem *terrenam* panem vinumque: per *cæleſtem* corpus ſanguinemque chrſti intelligit atque ita vtriusque præſentiam indicat, quis dubitaret, nos reformatis et epiſcopi romani adſeclis locum hunc recte opponere poſſe? Similia teſtimonia nobis præbent et alii antiquioris eccleſiæ doctores. ORIGENES credidit, chriſti corpus et ſanguinem in ſacra cœna adeſſe, id quod ex his verbis eius ſatis patet: *noſtis, qui diuinis myſteriis intereſſe, conſueſtis, quomodo, quum ſuſcipitis corpus domini, cum omni cautela et veneratione ſeruatis, ne ex eo parum quid decidat; ne conſecrati muneris aliquid dilabatur.* * Nec omittendum eſt CYPRIANI teſtimonium, qui quum ſcribit: ** *ſanctificata ora cæleſtibus cibis poſt corpus et ſanguinem domini profana contagia et idolorum reliquias reſpuerunt*, verba hæc ſpectant ad ſacram cœnam et indicant omnino, in iſta corpus

* *epiſtol. ad Philadelph. cap.* IV. p. 66.
** *apologia* I. *pro chriſtian.* §. 86. p. 128. edit. GRABII.
*** *libr.* IV. *aduerſus hæreſ. cap.* 34. p. 327. edit. GRABII.
* *homil.* XIII. in *cap.* 25. *exod.* adde *libr.* VIII. *contra Celſum* p. 399.
** libro de *lapſis* p. 181. *oper.*

corpus et sanguinem christi exhiberi. Namque *cælestes cibi,* quorum mentio fit, expresse de corpore et sanguine christi explicantur. Commentum igitur veteres christiani transsubstantiationis ignorarunt ac quæ illi repugnant, adfirmarunt. CYRILLVS *Hierosolymitanus* diserte profitetur, corpus et sanguinem christi in sacris epulis vere adesse.* Inprimis memorandus est CHRYSOSTOMVS ob notum satis effatum, verbis his expressum: *sicut enim, antequam sanctificetur panis, panem nominamus; diuina autem illum sanctificante gratia, mediante sacerdote, liberatus est quidem adpellatione panis; dignus autem habitus est dominici corporis adpellatione, etiamsi natura panis in ipso permansit, et non duo corpora; sed vnum corpus filii prædicatur; sic et hic diuina ἐνιδρυσάσης, id est, inundante corporis natura, vnum filium, vnam personam, vtraque hæc fecerunt.* ** Adiungo EPHRAEMVM *Syrum*, qui hæc litteris mandauit ac reliquit: *ignis non vnam habet naturam; sed duplicem. Ligno enim constat et flamma. Non aliter sacer panis non vna panea natura constat; sed et diuina.* ***

X. Multa præterea sunt in patrum ecclesiæ libris, quæ ad veram doctrinam de *ecclesia* illustrandam confirmandamque pertinent. Primum ex illis adparet, vocabulum *ecclesiæ* proprie vsurpatum fuisse de cœtu hominum, vera in christum fide præditorum, qui hac de caussa oculis haud adspici potest. Sæpe hoc inculcat AVGVSTINVS idemque et alii docent. Quando porro de ecclesia *catholica* loquuntur, per istam minime solam romanam intelligunt; sed *catholica* adpellatur ab illis ecclesia, quæ nulli loco: nulli genti adstricta; sed per vniuersum orbem diffusa est: quæ veram et a christo eiusque apostolis traditam doctrinam profitetur et ad quam omnibus mortalibus, cuiuscumque sint conditionis, ætatis, sexus, accessus patet. Diuersas has rationes, ecclesiam vocandi *catholicam,* enarrat CYRILLVS *Hierosolymitanus* * remque ipsam

OPTA-

* *catechef. mystag.* IV. p. 292.
** *epistola ad Cæsarium* p. 23.
*** *sermon.* I. *de sacra coena,* edito a KOHLIO *introduction. in historiam et rem litterar. Slauorum, inprimis sacram.*
* *catechef.* XVIII. p. 270.

OPTATVS *Mileuitanus* atque alii confirmant, ita vt perspicue satis tradant, veram tantum esse ecclesiam, quæ iure dici queat *catholica*. Ac sicubi romana adpellatur *catholica*, etiam eodem nomine venit Alexandrina, vt ex hac epistolæ inscriptione: Κωνςαντῖνος μέγιςος, σεβαςὸς τῷ λαῷ τῷ κατὰ Ἀλεξάνδρειαν καθολικῆς ἐκκλησίας, *Constantinus maximus, augustus populo catholicæ per Alexandriam ecclesiæ* videmus. *

§. VI.

Ita specimen theologiæ dogmaticæ, a patribus sacri ordinis ea ratione explanatæ, vt illi vniuersa testimonia veritatis de fidei capitibus scripta relinquerent, exhibere volui. Ad testimonia hæc multi doctissimi viri industriam suam adhibuerunt ac studia in eo collocarunt, vt ista non solum diligenter colligerent ac recenserent; sed etiam, vbi res hoc postulabat atque vtile videbatur, illustrarent ac contra aduersarios defenderent. Monimenta hæc non vnius eiusdemque generis sunt; sed istorum maxime ea est discrepantia, vt in aliis testimonia, a patribus, vniuerse ac generatim sumtis, edita, enarrentur; in aliis autem eorum fiat commemoratio, quæ ad singulares patres pertinent. De vtrisque nunc distincte exponere, mihi animus est.

§. VII.

In duas classes patrum testimonia veritatis de dogmatibus fidei diuidi posse, antea dixi atque animaduerti, ad priorem referenda esse testimonia, quæ a patribus, vniuerse ac sine discrimine sumtis, accepimus. De illis exstant multa scripta quumque illa itidem varii generis sint, requirit et hoc partitionem certosque ordines. Ad *primam* classem; siue ordinem refero illa, quibus *historia dogmatum christianorum* generatim illustrata est. Spectant huc:

MATTHIAE FLACII *catalogus testium veritatis, qui ante nostram ætatem pontifici romano eiusque erroribus reclamarunt*, quod præclarum opus locum hunc iure tuetur.

* ATHANAS. *tom.* I. *oper.* p. 779.

Quum enim Flacius monstrare voluit, veram doctrinam semper in ipsis quoque ecclesiae romanae tenebris et ante coeptam sacrorum emendationem conseruatam fuisse, necesse quoque erat, vt enarraret, quae fidei dogmata a patribus tradita sint. Liber ipse saepius prodiit lucemque publicam adspexit editio prima, maxime rara, Basileae MDLVI. 8. secunda, emendatior atque auctior, ibidem MDLXII. fol. tertia Francofurti MDCLXVI. 4. quibus nonnulli quartam addunt, Francofurti MDCLXXII. 4. cura *Conradi Dieterici*; quae autem nouum tantum titulum, cum adposito *Dieterici* nomine, prae se fert. Alio loco * plura de opere hoc a me dicta sunt.

MICHAELIS NEANDRI *theologia christiana, sacra scriptura, patrum graecorum graecis et latinorum latinis, e fontibus ipsorum, et tandem theandri Lutheri dictis et testimoniis illustrata et exposita*, Lipsiae MDXCV. 4. post auctoris obitum cura filiorum eius, *Ioannis* et *Michaelis Neandri*, cum praefatione *Antonii Probi*, qua de recto et genuino patrum vsu et ratione, illorum scripta legendi, differit, edita. Opus est, iis maxime vtile, qui patrum effata de capitibus doctrinae christianae scrire cupiunt. Exstat quoque eiusdem NEANDRI *theologia megalandri Lutheri*, cum *theologia Bernhardi et Tauleri*, Vitembergae MDLXXXIV. 8. quae autem minus huc spectat.

HENRICI ECKHARDI *compendium theologiae patrum, ex selectioribus eorumdem testimoniis certa methodo in duobus libris congestum, in quo piae antiquitatis consensus cum nostrarum eecclesiarum doctrina atque confessione ostenditur et nouitatis calumnia propulsatur atque abstergitur*, Lipsiae MDCVI. MDCXIV. MDCXXII. 8. Libro priori continentur dogmata de deo, de creatione, de sustentatione creaturarum, de consummatione huius mundi, de redemtione per christum, de vocatione, de annuntiatione voluntatis in lege, de oblatione gratiae diuinae, de dispositione variorum vitae ordinum, de resuscitatione ac de extremo iudicio. Posteriori libro exponitur de praedestinatione, de spiritu sancto, de regeneratione, de renouatione, de congregatione ad eccle-

* *tom.* III. *bibliothec. theologic.* p. 611.

clesiam, de exauditione precum, de liberatione de cruce, de transitione fidelium ad vitam æternam, de reprobatione, de impiorum detrusione ad infernum. Singula capita auctor ea ratione explanat, vt diuersa cuiuscumque articuli dogmata distincte breuiterque proponat ac testimonia quædam patrum subiungat; hæc autem non adcurate semper; nec diligenter recensuit. *

IO. FORBESII *instructiones historico-theologicæ de doctrina christiana et vario rerum statu ortisque erroribus et controuersiis, iam inde a temporibus apostolicis ad tempora vsque seculi* XVII. *priora*, Amstelodami MDCXLV. Geneuæ MDCLXXX. MDCXCIX. fol. ** Constituit auctor, vt ipse in *præfatione* scribit, potificiis repugnare, qui *apud imperitos suum cum catholica antiquitate vnanimem consensum iactabant, et ab eodem doctrinam reformatarum ecclesiarum dicebant prorsus discrepare, atque adeo ipsis etiam repugnare diuinis scripturis, si secundum mentem orthodoxorum patrum accipiantur atque explicentur.* Eam in rem de variis religionis nostræ capitibus disserit, de mysterio incarnationis, de sacramentis generatim, baptismo, eucharistia, pœnitentia, purgatorio, ecclesia atque ostendit, pontificios a patribus ecclesiæ longe discessisse; simul autem monstrare adnititur, consensionem doctrinæ esse inter patres ac reformatos. ***

HENRICI ALTINGII *theologia historica; siue systematis historici loca quatuor*, Amstelodami MDCLXIV. 4. quæ quatuor capita, libro hoc historice explanata, sunt: de natura theologiæ: de verbo dei; siue sacra scriptura: de deo, essentia vno, trino personis ac decretis dei in genere deque prædestinatione diuina in specie: *

DIONYSII PETAVII *dogmata theologica*, quorum tres priores tomi lucem adspexerunt Parisiis MDCXLIV. fol. quartus autem, in duas partes diuisus, ibidem MDCL. fol.

 Edi-

* REIMMANNI *catalog. bibliothec. theolog.* p. 361.

** exstant quoque *instructiones* hæ in FORBESII *operibus*, Amstelodami MDCCIII. fol. cura *Gurtleri* editis, eorumque *parte* II.

*** FABRICII *histor. bibliothec. part.* II. p. 206. REIMMANNI *catalog. bibliothec. theolog.* p. 6.

* REIMMANNI *catalog. bibliothec. theolog.* p. 20.

Editione hac prima melior ac præstantior est secunda, quæ Antuerpiæ; siue potius Amstelodami MDCC. fol. sex tomis prodiit, non solum præfatione *Theophili Alethini*, id est, *Io. Clerici*, eiusdemque breuioribus notis ornata; sed etiam locupletata PETAVII libro de *tridentini concilii interpretatione:* libris II. *dissertationum ecclesiasticarum*: diatriba de *potestate consecrandi:* libris VIII. de *pœnitentia publica.* Ipsa hæc editio litteris iterum descripta est Florentiæ MDCCXXII. fol. itidem sex tomis. Non omnia; sed quædam tantum dogmata Petauius pertractauit: *primo* nimirum tomo de deo vno eiusque proprietatibus: *secundo* de sanctissima trinitate: *tertio* de angelis ac mundi opificio: *quarto* de hierarchia ecclesiastica, de potestate consecrandi deque pœnitentia publica et præparatione ad communionem: *quinto* ac *sexto* de incarnatione verbi. Ita, quod susceperat, opus haud ad finem perduxit. Partes illius, quæ in lucem exierunt, singularem eruditionem, antiquitatum præsertim notitiam atque industriam monstrant ac præclarum rerum perutilium adparatum exhibent. Quidquid in monimentis patrum, scriptorum ecclesiasticorum, scholasticorum, dignum, quod notetur, de dogmatibus theologicis scriptum relictum est, id Petauius magno studio collegit: apte dispofuit atque illustrauit, elegantiori vsus stilo. Fuerunt, qui eum plagii accusarent; * aut de *dogmatibus* his *theologicis*, tamquam opere, minus adcurate composito, male sentirent: ** immo obiicerent Petauio, illum patrum, qui ante concilium Nicænum vixerunt, effata de trinitate ita interpretatum esse, vt haud obscure significaret, se hostibus trinitatis, speciatim Arianis fauere. ***

Quo-

* vide MARTENE et DVRANDI *voyage litteraire* p. 177. Defendit Petauium OVDINVS in *obseruatione de tractatibus theologicis card. Augustini Oregii*, *in qua inquiritur*, *an Dionysius Petauius dogmatum suorum libros ex iisdem hausisse censendus sit*, quæ est in *actis eruditor.* MDCCXVIII. p. 491.

** conf. PATINI *nouuelles lettres a Charl. Spon*, *tom.* I. p. 243. HVETII *commentar. de rebus*, *ad eum pertinentibus*, *libr.* I. p. 69.

*** quæ hac de re discutata sunt, ea enarraui in *der einleitung in die religionsstreitigkeiten auser der lutherischen kirche*; *part.* IV. p. 214.

Quorum vitiorum culpa num iure in Petauium coniiciatur; an minus, loco hoc non disputandum est; istum tamen subsidia sua magis adhibuisse ad speciem, erroribus pontificiorum conciliandam; quam ad veritatis defensionem, ex ipso libro luculenter patet: *

IO. GVIL. BAIERI *compendium theologiae historicae*, Vinariae MDCXCIX. 8. post auctoris obitum cura filii, *Io. Guil. Baieri*, editum, quo singulorum dogmatum sacrorum fata breuiter enarrantur ac simul ostenditur, veram doctrinam semper traditam fuisse ac conseruatam.

§. VIII.

Ad *secundum* ordinem referri possunt *systemata* ac *compendia theologiae dogmaticae*, ita conscripta, vt in illis dicta testimoniaque patrum ecclesiasticorum adferantur ac cum scriptura sacra coniungantur; non eo consilio, vt debeant illa probare dogmata, quod per ea, tamquam effata humana, haud fieri potest; sed vt ex illis videamus, deum veram doctrinam conseruasse ac propagasse. Quae hoc monstrant, non desunt exempla. Praebent ista:

MARTINI CHEMNITII scripta, maxime *loci* eius *theologici* et *examen concilii Tridentini.* Scripsit quoque *orationem de lectione patrum; seu doctorum ecclesiasticorum* ac de vero rectoque vsu scriptorum patrum, qualis ille esse debeat, disseruit. Praemissa illa est *locis* eiusdem *theologicis* ac postea ADAMI RECHENBERGII *summario historiae ecclesiasticae* adnexa.

IO. GERHARDI *loci theologici*, qui praecipue ad locum hunc pertinent, quum Gerhardus in illis testimonia patrum omni fide ac cum iudicio diligenter adduxit, eo animo, vt quae ex scriptura sacra tradiderat, ea confirmaret ac praecipue ostenderet, ecclesiae nostrae doctrinam non esse nouam. Ipse in lectione patrum probe versatus fuit hocque et aliis scriptis satis camprobauit.

* *acta eruditor.* MDCC. p. 230. BERNARDI *nouuell. de la republiqu. des lettres* MDCC. *aug.* p. 179.

IO. FRANCISCI BVDDEI *institutiones theologiae dogmaticae*, quae ita compositae sunt, vt locum hunc omni iure obtineant. Quum enim auctor ex historiarum monimentis praeter alia enarrat, quae ad verae doctrinae propagationem ac conseruationem pertinent, ad hanc probandam, patrum dicta ac testimonia magno studio collegit ac recensuit. Reformati quoque in scriptis suis dogmaticis eamdem industriam monstrarunt. Sufficiat, ad BENEDICTI PICTETI *theologiam christianam*, quae latine, gallice, germanice prodiit, prouocasse. Idem constat de pontificiis; omitto autem horum aduersariorum commemorationem. Non semper illi, qua decet, fide patrum effata adferunt atque explicant; sed sententias eorum peruertunt ipsosque ad partes suas trahere adnituntur.

§. IX.

In *tertia* classe locum adsigno libris *historiae ecclesiasticae noui testamenti.* Quando enim res, in ciuitate christiana gestae, enarrandae sunt, ad illas etiam doctrina pertinet et memorari omnino debet, quae illius ratio fuerit singulis seculis. Distincte tamen scripta haec historiae ecclesiasticae legenda sunt, quum illa auctores diuersarum religionum composuerunt; hanc autem ob rem dogmata patrum non vna eademque ratione recensent atque explicant. Consuli possunt:

Centuriae Magdeburgenses, quarum quaeuis centuria singulare caput, idque quartum, complectitur de doctrina ecclesiae, fatis eius per singulos locos theologicos. In opere hoc quae de patribus eorumque dogmatibus habentur, ea non omnia tuto sequi possumus, quum varia scripta, quae adulterina sunt, veris ac germanis monimentis patrum adnumerantur.

BALTHASARIS BEBELII *antiquitates ecclesiae in tribus prioribus post natum christum seculis, euangelicae et hodiernae ὁμοψήφϐ, quibusuis heterodoxis, modernis praesertim, oppositae*, Argentorati MDCLXIX. 4. *antiquitates ecclesiae in quarto post natum christum seculo*, Argentorati MDCLXXIX. MDCLXXX. 4. duobus tomis, opus praestantissi-

tiſſimum, quod magnam vtilitatem antiquioris hiſtoriæ eccleſiaſticæ ſtudioſis adfert:

IACOBI BASNAGII *hiſtoire de l'egliſe depuis ieſus chriſt iusqu' a preſent*, Roterodami MDCXCIC. fol. duobus voluminibus.* Opus hoc eſt præclarum ac merito princeps inter ingenii monimenta, quibus dogmatum hiſtoria illuſtratur. Abſoluitur id quatuor partibus, quarum ſecunda auctor de canone ſcripturæ ſacræ, de traditionibus, de octo conciliis oecumenicis, de iuſtificatione, de gratia et euchariſtia; tertia autem de adoratione ſacramenti euchariſtiæ, de cultu angelorum, beatæ virginis Mariæ, ſanctorum, reliquiarum et imaginum exponit ac quæ ad hiſtoriam horum doctrinæ vitæque capitum pertinent, ea diligenter ediſſerit. Occaſionem libri huius conſcribendi auctori præbuerunt IACOB. BENIGNI BOSSVETI *hiſtoire des variations des egliſes proteſtantes*, ſpeciatim ea, quæ ibi de Albingenſibus; ſiue Waldenſibus ſcripta erant. Quæ quum refellere Basnagius inſtitueret, rei ſuæ ſe conſulere poſſe, exiſtimauit, ſi eccleſiæ ac veræ illius doctrinæ ſucceſſionem, a prima origine vsque ad Albingenſes demonſtraret. Edidit BOSSVETVS pro cauſſa ſua: *defenſe des variations contre la reponſe de mr. Basnage*, Pariſiis MDCCI. 12. Basnagius autem, quantum ſcio, ei minus reſpondit:

THOMAE ITTIGII *ſelecta hiſtoriæ eccleſiaſticæ capita*, ſeculi primi ac ſecundi, qui in doctrina patrum dictorum ſeculorum adcurate enarranda ſingularem induſtriam poſuit ac quæ de ea adfert, ea omnino ſelecta ſunt ac prorſus exquiſita. Adiungi poſſunt ii, qui ſpeciatim de ipſis patribus eccleſiæ commentati ſunt ac libros eorumdem ita commemorarunt, vt monſtrarent, quæ ſint illorum argumenta. Duo huiusmodi ſcripta adduxiſſe ſufficiat. Alterum eſt: ABRAH. SCVLTETI *medulla theologiæ patrum*: alterum: NICOLAI LE NOVRRY *adparatus ad bibliothecam*

Bb 5

* *acta eruditorum* MDCXCIX. p. 402. 433. 481. NEOCORI et SIKII *bibliothec. libror. nouor. tom.* IV. p. 24. et 215. *hiſtoire des ouvrages des ſavans* MDCXCVIII. p. 278. 382. *hiſtory of the works of the learned* MDCCX. p. 203. *nachricht von den büchern in der ſtolliſchen bibliothec tom.* I. p. 92.

cam maximam veterum patrum, de quo vtroque opere iam supra disserui.

§. X.

Addo *quartam* classem ac refero ad illam script varii generis, praecipue de *ipsa theologia ac studio illius* recte sapienterque instituendo, ita composita, vt e patrum monimentis praecepta ac sententiae diligente recenseantur atque in nonnullis ipsa patrum scripta ad rem hanc spectantia, exhibeantur, cum multis vti libus regulis, quae praescribuntur atque ad eruditionem pariter ac pietatem pertinent.

In classe hac primum locum tenent: *institutiones theologicae antiquorum patrum, quae aperto sermone exponunt breuiter theologiam, siue theoreticam; siue practicam.* Opus hoc collegit et ad publicum vsum transtulit IOSEPHVS MARIA TOMASIVS, romanae ecclesiae cardinalis. Nomen eius omissum est quumque tria sunt volumina, singula prodierunt Romae ex typographia congregationis de propaganda fide, primum MDCCIX. secundum MDCCX. tertium MDCCXII. 8. In volumine *primo* post praemissas *Leonis, Innocentii* III. et *Gregorii magni epistolas*, quibus studium, scripta patrum ecclesiae diligenter legendi, multum commendatur, locum obtinuerunt: TERTVLLIANI liber de *praescriptionibus aduersus haereticos*, ex recensione Iacobi Pamelii: GREGORII *Nazianzeni oratio* XXVI. de *moderatione in disputationibus theologicis* seruanda, interprete Iacobo Billio: eiusdem *oratio* XXXIII. siue prima de *theologia*, itidem cum Iacobi Billii versione ac denique VINCENTII *Lerinensis commonitorium.* Volumen *secundum* complectitur: CYPRIANI *testimoniorum ad Quirinum librum tertium:* BASILII *magni ascetica:* eiusdem librum de *iudicio dei:* de *vera ac pia fide;* nec non eius *moralia*, graece ac latine. Volumen denique *tertium* exhibet sequentes EPIPHANII libros: *ancoratum*, quo vniuersa fere fidei doctrina exponitur: *breuis expositio fidei* catholicae et apostolicae ecclesiae atque *anacephalaeosin;* siue eorum, quae in *panario* aduersus haereses dicta sunt, epitomen, graece ac latine. In volumine hoc sunt nonnulla, ob quae illud duobus prioribus

bus voluminibus iure præfertur. In margine exhibentur plurimæ partim emendationes firmiores; partim coniecturæ criticæ, quibus Petauii editio erudite castigatur. Ibidem quoque diligenter adscripta est synopsis paragraphorum, quæ lectionem libri expeditiorem reddit ac si Epiphanius singulare quid habet, illud itidem notatur. Decreuerat quidem Tomasius, plura volumina harum *institutionum* in lucem emittere, vti ex catalogo, volumini secundo præmisso, videmus; minus autem propositum susceptumque consilium exsequutus est. * Alia scripta quodam modo ad locum hunc referre possim, in quibus sunt:

OTHON. BRVNFELSII *confutatio sophistices et quæstionum curiosarum ex Origine, Cypriano, Nazianzeno, Cyrillo, Chrysostomo, Hieronymo, Ambrosio, Augustino, Athanasio, Lactantio*, Selestad. MDXX. 4.

IACOBI MARIAE GRAVINAE *synopsis theologiæ veterum patrum, ad mentem venerabilis Iosephi cardinalis Tomasii, quæ tractatus saniores scholasticos, fidei dogmata sacramque historiam criticam complectitur*, Panormi MDCCXXXII. fol. Dictus iam cardinalis, *Iosephus Maria Tomasius* ediderat breuiorem indicem institutionum theologicarum veterum patrum, Romæ MDCCI. denuo Panormi MDCCXXIII. MDCCXXXI. litteris descriptum ac regulas præscripserat, quas sequi debeamus, si scripta patrum prudenter atque vtiliter legere velimus, libros Tertulliani, Cypriani, Basilii, Gregorii Nazianzeni, Epiphanii, Augustini, Vincentii Lerinensis, Theodoreti, Gennadii, Fulgentii, Isidori, Ioannis Damasceni. Prouinciam postea Grauinæ dedit, quæ patres in libris suis de rebus fidei habeant, ea colligendi, in ordinem redigendi ac synopsin theologiæ patrum exhibendi, quod opus suscepit ac primam eius partem, a me adductam, edidit. Num ille laborem hunc continuauerit atque ad finem perduxerit; nec ne, ignoro. Liber ipse

* FABRICII *bibliothec. græc. volum.* XIII. p. 749. NICERONII *memoires tom.* III. p. 278. *acta eruditor.* MDCCX. p. 336. MDCCXI. p. 536. MDCCXIV. p. 123.

ipse non ea ratione scriptus est, quam vera ac bene disposita patrum theologia requirit. *

IO. CHRISTOPHORI HARENBERGII *theologia primorum christianorum dogmatica, ex monimentis patrum ecclesiasticis collecta*, Brunsuici MDCCXLVI. 4. In opusculo hoc auctor commentatur de libris canonicis sacris, quot et quales in ecclesia prima exstiterint: de studio, quo olim apostoli scripta sua contra omnem fraudem praemuniuerint: qua fide coetus sacri authenticas apostolorum litteras custodiuerint et qua diligentia veteres christiani omnia ad regulam codicis sacri exegerint. Recenset patres trium priorum seculorum, quorum adhuc exstant monimenta: enarrat eorum sententias de deo vno et trino, de vtraque christi natura, de humanitatis christi statu vtroque, de eius descensu ad inferos, de diuinitate spiritus sancti, de gratiae dei ac redemtionis christi vniuersalitate, de inaudita olim inter latriam, duliam et hyperduliam distinctione. Ostendit praeterea, antiquiores christianos alienos fuisse a cultu imaginum: crucis signum iam seculo quidem secundo adhibitum esse; sine omni autem cultu adorationis; vel honoris: Mariam deiparam ad finem vsque seculi duodecimi creditam fuisse, in peccati insiti labe et conceptam et natam: veteres christianos neque angelis; neque martyrum reliquiis cultum religiosum detulisse. Differit quoque auctor de peccato originis, de baptismo infantum et adultorum, de confirmatione baptismali, de sacra coena, de figura panis consecrandi et calicis, de vnico christi sacrificio, de arca eleemosynaria, de oblatione corporis christi repraesentatiua, de inuocatione spiritus sancti eucharistica, de conuentibus christianorum, de eucharistia paruulorum, de templis, de ecclesia ex mente primorum christianorum. **

IO. ALPHONSI TVRRETTINI oratio de *variis christianae doctrinae fatis*, de variis illius aetatibus: aurea sub christo atque apostolis: argentea per tria prima christiana secula vsque ad Constantinum magnum: inde aerea: tum

* *acta eruditorum* MDCCXXXV. p. 533.

** *acta erudit.* MDCCXLVI. p. 681.

tum a decimo seculo ferrea atque iterum argentea a temporibus repurgatorum sacrorum, ex quo iam indicato argumento orationis huius haud difficulter colligendum est, eam non sine iure ad locum hunc referri.

PETRI ZORNII *delineatio theologiae patristicae, secundum ordinem locorum theologicorum adornata.* In prolegomenis tria capita pertractata sunt atque exponitur de scriptoribus in genere, qui ad lectionem patrum ducunt: de regulis generalibus, in lectione patrum obseruandis ac de theologicis patrum systematibus. Ipsa delineatio tribus partibus constat. Prima auctor disserit de theologia patrum dogmatica, speciatim de scriptura sacra, de deo, de creatione ac prouidentia, de angelis et statu integritatis primi hominis, de libero arbitrio et peccato, de incarnatione filii dei, de conuersione et poenitentia, de iustificatione et sanctificatione, de praedestinatione, de baptismo, de sacra eucharistia, de oratione, de coniugio, de magistratu politico, de ministerio ecclesiastico, de libertate christiana, de morte et statu animae post mortem, de iudicio extremo, de resurrectione et vita aeterna. Parte secunda continetur expositio de patrum oratoria sacra ac tertia de theologia patrum morali, quae duae posteriores partes prima longe breuiores sunt. Ipsa delineatio monstrat auctoris eruditionem ac laudabilem industriam hancque ob rem non sine vtilitate legenda est. Aliis tamen reliquit, quae emendationem postulant. Quae apud patres sunt, dogmata, speciatim testimonia veritatis non distincte atque expresse adfert; nec semper debitam probat adcurationem. Commentationem hanc, quum illa manuscripta tantum exstiterit, iuris publici fecit IO. DIETERIC. WINCKLERVS.*

§. XI.

Venio ad vltimam classem eamque *quintam* atque in illa locum adsigno scriptoribus, qui *historiam singularis dogmatis christiani* ita illustrarunt, vt non solum enarrarent, quae recentiore aetate de isto sint tradita, dispu-

* in *tempe, anecdota sacra varia complexa* p. 263.

disputata, controuersa; sed etiam commemorarent, quæ antiquiori tempore fata eiusdem fuerint ac per consequentiam quæ et patres ordinis sacri de capitibus fidei docuerint. Varia scripta prodierunt, quæ huc pertinent. Exstant:

I. de *scriptura sacra*, IACOBI VSSERII *historia dogmatica controuersiæ inter orthodoxos et pontificios de scripturis et sacris vernaculis*, Londini MDCXC. 4. Prodiit illa cura *Henrici Whartoni*, vna cum eiusdem notis atque auctario. Merito ipsi locum hunc tribuo. Diligenter enim patrum græcorum ac latinorum testimonia a christo nato ad annum DC. contra pontificios eorumque errores de scripturis sacris enarrantur, quæ et ab aliis, supra a me commemoratis, oblata occasione adducta sunt.

II. de *trinitate*, maxime de *diuinitate christi*, quo spectant inprimis scripta GEORGII BVLLI eaque: *defensio fidei Nicænæ de æterna diuinitate filii dei, ex scriptis sanctorum patrum, qui intra tria prima ecclesiæ christianæ secula floruerunt*, Oxoniæ MDCLXXXV. 4. Amstelodami MDCLXXXVIII. 4. eiusdem *iudicium ecclesiæ catholicæ trium priorum seculorum de necessitate credendi, quod dominus noster iesus christus sit verus deus, adsertum contra Simonem Episcopium aliosque*, MDCXCIV. 8. Amstelodami MDCXCVII. 8. ac *primitiua et apostolica traditio dogmatis, in ecclesia catholica recepti de iesu christi seruatoris nostri diuinitate, adserta atque euidenter demonstrata contra Danielem Zuickerum Borussum eiusque nuperos in Anglia sectatores*, quod scriptum primam lucem vidit in BVLLI *operibus*, Londini MDCCIII. fol editis.* Addi possunt, quæ recentiore ætate contra Arianos, tritheitas atque alios trinitatis hostes pro concilio Nicæno eiusque doctrina disputata hacque occasione de patribus ecclesiæ eorumque sententia de trinitate copiose dicta sunt. Inter alia dimicauit hac de re PETRVS FAYDIT cum P. HVGONE atque edidit: *apologie du systeme des saints peres sur la trinité*, Nanceii MDCCII. 12.** Quæ a nobis creden-

* edita sunt BVLLI *opera* cura *Io. Ernesti Grabii* dicto anno.

** *iournal des sauans* MDCCII. *septembr.* p. 991. MDCCIV *ianuar.* p. 50. adde: DVPIN *nouuell. bibliothequ. des auteurs ecclesiastiqu. tom.* XIX. p. 308.

denda sunt de processione spiritus sancti, ea huc quoque pertinent. Dogma hoc singulari studio explanaui quumque praeter alia, narraui, quae fata illius fuerint, patrum quoque ecclesiae dicta ac sententias recensui. Commentatio ipsa, ita inscripta, in lucem exiit: *historia controuersiae Graecorum Latinorumque de processione spiritus sancti*, Ienae MDCCLI. 8.

III. de *peccato originis*, de quo itidem commentatus sum ac conscripsi *historiam doctrinae de peccato originis*, Ienae MDCCXXXVIII. * Addi possunt, quae in lite DANIEL. WHITBY de imputatione peccati Adami dicta atque exposita sunt. Quum enim ille euulgasset *tractatum de imputatione diuina peccati Adami posteris eius vniuersis in reatum*, Londini MDCCXI. 8. eoque imputationem hanc negasset. non defuerunt, qui merito aduersus eum pugnarent, hacque occasione illustrata quoque sunt testimonia, quae patres ecclesiae de peccato originis scripta reliquerunt. Inter aduersarios eius locum sibi fecit IONATHAN EDWARDVS eique opposuit *defensionem doctrinae de peccato originali*, lingua gallicana, Oxoniae MDCCXI. 8. hocque libro verum dogma de peccato originis ex scriptura sacra et monimentis patrum ecclesiae, qui ante Augustinum vixerunt, tradidit ac probauit. **

IV. de *gratia et praedestinatione*, de qua legi possunt: CHRISTOPHORI MATTH. PFAFFII *specimen historiae dogmaticae in articulo de gratia et praedestinatione*, Tubingae MDCCXVII. 4. *** IO. IACOBI HOTTINGERI *fata doctrinae de praedestinatione et gratia dei salutari, secunda et aduersa, inde a beato apostolorum excessu ad hac vsque tempora, in annales digesta*, Tiguri MDCCXXVII. 4. quibus et alii adiungi possunt. Sunt in numero eorum: ISAACVS HABER-

* translata illa est in *miscellanea* mea *sacra* p. 173.

** de controuersia hac pluribus exposui in *der einleitung in die religionsstreitigkeiten ausser der euangelischlutherischen kirche part.* III. p. 991. adde: CLERICI *bibliotheque ancienne et moderne tom.* IX. p. 320 NICERONII *memoires tom.* XXI. p. 249.

*** est in eius *primitiar. tubingens. part.* I. p. 87. ac germanice in eiusdem *gesammleten schriften, so zur vereinigung der protestirenden kirchen abzielen*, *part.* I. p. 118.

HABERTVS, cuius *theologia graecorum patrum vindicata circa vniuersam materiam gratiae libri* III. in lucem prodierunt, Parisiis MDCXLVI. fol. et IO. BAPTIST. DV CHESNE libro inscripto: *predestinationisme, ou les heresies sur la predestination et la reprobation, traite historique et theologique*, Parisiis MDCCXXIV. 4. *.

V. de *christo*, de cuius diuinitate dogma ex patrum monimentis enarratum est in GEORGII BVLLI variis scriptis, antea memoratis, maxime in *defensione fidei Nicaenae de aeterna diuinitate filii dei.* De satisfactione christi eaque vniuersa veterum doctorum ecclesiae testimonia a variis doctissimis viris collecta sunt ac praeter alios, legi possunt: GER. IO. VOSSIVS ** et HVGO GROTIVS.*** Ad dogma de *descensu christi ad inferos* pertinet: IO. AVGVSTINI DIETELMAIERI *historia dogmatis de descensu christi ad inferos litteraria*, Noribergae MDCCXLI. 8. cum *Io. Balthas. Bernholdi* praefatione.

VI. de *iustificatione* non singularem quidem librum memorare possum, qui dogma de illa, ex patrum scriptis illustratum ac confirmatum, complectatur; satis tamen firmum atque euidens est, doctores illos praeclara testimonia de iustificatione, non per opera; sed per solam fidem impetranda, in monimentis suis reliquisse. Praeter alios recensent illa: DANIEL CHAMIERVS, * IO. FORBESIVS, ** *centuriatores magdeburgenses*, *** BALTHAS. BEBELIVS, * IO. FRANCISC. BVDDEVS. **

VII. de *sacramentis:* CHARDONI *histoire des sacramens*, Parisiis MDCCXLV. 12. sex voluminibus, sacramentorum baptismi non solum ac sacrae coenae; sed eorum quoque

* *memoires de Treuoux* MDCCXXV. *mai.* p. 873.
** *histor. Pelagian. libr.* VII. *part.* I.
*** *defension. fidei catholicae de satisfaction. christ. cap.* 10.
* *ponstrat. catholic. tom.* III. *libr.* 22. *cap.* 5.
** *instruction. historico-theol. libr.* VIII. *cap.* 24. p. 424.
*** *cap.* IV. p. 36.
* *antiquit. eccles. secul.* III. p. 770. et *secul.* IV. p. 370.
** *institution. theolog. dogmatic. libr.* IV. *cap.* 4. §. 17. p. 1367.

quoque, quae praeter illa apud pontificios in numero sacramentorum sunt: *

VIII. de *baptismo:* GER. IO. VOSSII *disputationes de baptismo*, Amstelodami MDCXLVIII. 4. ** speciatim de baptismo infantum GVIL. WALLI *history of infant baptism*, qui liber anglice in lucem exiit Londini MDCCV. 8. *** hancque primam editionem sequuta est secunda MDCCVII. tertia auctior MDCCXX. quarta MDCCXXXI. Ex anglico sermone illum in latinum conuertit, nonnullis etiam obseruationibus et vindiciis locupletauit *Io. Ludouicus Schlosser*, Bremae MDCCXLVIII. ac MDCCLIII. 4. duobus voluminibus.* Historia haec auctoris singularem eruditionem atque industriam commendat atque ad dogma de infantum baptismo illustrandum ac confirmandum multa praebet adiumenta.

IX. de *sacra coena*, de qua duo tantum scripta commemorasse sufficiat. Alterum est: PHILIPPI MORNAEI *de l'institution, vsage et doctrine de l'eucharistie en l'eglise ancienne, ensemble quand comment et par quels degrez la messe s'est introduite en sa place*, Rupell. MDXCVIII. 4. ibidem MDXCVIII. 8. MDXCIX. 8. Salmurii MDCIV. 4. quae vltima editio ab auctore emendata atque a geneuensibus doctoribus adprobata est; latine autem opus hoc, ab ipso Mornaeo conuersum, prodiit Francofurti et Hanouiae MDCV. fol. et 8. Si remouemus dogmata ecclesiae, in cuius communione Mornaeus fuit, propria, laudandum id omnino est. Repugnat ac resistit contra pontificios eosque ex antiquitate ecclesiastica ac patrum testimoniis feliciter refellit. ** Alterum scriptum, iam adducendum, est: MATTHAEI LARROQVANI *histoire de l'eucharistie*, Amstelodami MDCLXIX. 4. sine auctoris nomine atque iterum

* *memoires de Treuoux* MDCCXLV. *iun.* p. 953. *august.* p. 1364. *octobr.* p. 1721. *decembr.* p. 2169.

** denuo litteris descriptae sunt in eiusdem *operibus* horumque tomo, qui *tractatus theologicos* continet, p. 241.

*** BERNARDI *nouuelles de la republique des lettres* MDCCVIII. *octobr.* p. 363. *nouembr.* p. 563.

* *acta eruditor.* MDCCXLIX. p. 164. MDCCLVI. p. 152.

** *vnschuldige nachrichten*, 1711. p. 279.

iterum MDCLXXI. 8. quae editio scriptorem prae se fert. Translatus est liber hic in linguam anglicam. Inter pontificiorum errores praecipue locum habet *transsubstantiatio*, quae a multis profligata est etiam ex monimentis patrum. Legantur: IO. COSINI *historia transsubstantiationis papalis*, Londini MDCLXXV. 8. et Bremae MDCLXXVIII. 8. vbi auctor non solum originem ac progressionem transsubstantiationis enarrat; sed etiam contra illius dogma disputat, ita tamen, vt anglicanae faueat ecclesiae: IO. RVDOLPH. KIESLINGII *historia concertationis Graecorum Latinorumque de transsubstantiatione in sacra eucharistia sacramento*, Lipsiae MDCCLIV. 8. * Dissertatio, a me conscripta, de *historia transsubstantiationis pontificiae*, prodiit Ienae MDCCXXXVIII. ** Referri et huc possunt scripta controuersiae pontificiorum ac reformatorum, quae nata est ex opere, vti dicitur, *perpetuitatis fidei* atque ad dogma de sacra coena spectat. Vtrique caussae suae praesidium in antiquitate ecclesiastica inueniri, putarunt idque aliis persuadere voluerunt. Hanc in rem multa patrum testimonia collecta sunt, cum a pontificiis, eo consilio, vt illis errorem suum de transsubstantiatione confirmarent; tum a reformatis, ea mente, vt probarent, ab antiquioribus christianis haud creditam fuisse veram praesentiam corporis ac sanguinis christi in sacra coena. Magnus est numerus scriptorum, quibus bellum hoc coeptum ac productum est. Notitiam eorum alibi *** suppeditaui. Recensent ista LVD. ELL. DVPIN, * CHRISTOPH. MATTH. PFAFFIVS ** atque alii.

X. de *poenitentia:* PETRI MOLINAEI scriptum de *poenitentia et clauibus*, Sedani MDCLII. 8. *** IO. IACOBI HOTTINGERI *biga exercitationum historico-theologicarum de*

* *acta eruditor.* MDCCLV. p. 164. KRAFTII *theolog. biblioth. volum.* X. p. 418.

** locum obtinuit in *miscellaneis* meis *sacris* p. 205.

*** *bibliothec. theolog. tom.* II. p. 231.

* *bibliothequ. des auteurs ecclesiastiqu. tom.* XVIII. p. 110.

** *dissertationib. anti-Rogerian.* p. 8.

*** *vnschuldige nachrichten*, 1706. p. 799.

de pænitentia, cum antiquioris; tum romanæ ecclesiæ, Tiguri MDCCVI. 4. ANTONII ARNALDI *tradition de l'eglise sur le suiet de la penitence et de la communion*, Parisiis MDCXLIV. 4. * Quum pontificis romani sectatores non solum peruerse pœnitentiam inter sacramenta numerant; sed etiam de ipsa pœnitentia eiusque natura praua sentiunt traduntque, scripta eorum cum iudicio atque cum ratione legenda sunt, vt vera ac falsa discernantur.

XI. de *ministris ecclesiæ:* BERNARDI RAVPACHII *commentatio de officio ministri ecclesiæ ex mente et exemplo patrum apostolicorum*, Kilonii MDCCXIV. 8. ** Quæ auctor de ministris ecclesiæ, eorum officiis virtutibusque copiose disserit, ea ex scriptis Clementis romani, Ignatii ac Polycarpi illustrat ac testimonia illorum diligenter adducit.

XII. de *fine mundi: examen des sentimens des saints peres sur la durée des siecles*, Parisiis MDCCXXXIX. 12. *** Exponit auctor de quæstione: num vniuersum hoc ad sex millia annorum, quæ perantiqua ac satis nota, maxime iudæorum, opinio est, duraturum sit; nec ne? atque inter alia sententias patrum hac de re recenset atque animaduertit, illos non omnes persuasionem de mundo, ad sex millia annorum duraturo, adprobasse: immo fuisse, qui eam reiicerent.

§. XII.

Testimoniorum de veritate doctrinæ christianæ, quæ in scriptis patrum habentur, duos ordines supra constitui, quum alia a patribus, vniuerse ac generatim sumtis, edita sunt; alia autem in testimoniis singularibus numerari debent, ea nimirum, quæ a singulari patre; siue veterum christianorum doctore accepimus. De illis, quæ prioris ordinis sunt, satis copiose disser-

* *samlung von alten vnd neuen theolog. sachen*, 1746. p. 182.

** *acta eruditor.* MDCCXV. p. 530.

*** *fortgesezte samlung von alten vnd neuen theolog. sachen*, 1741. p. 110.

differui. Igitur accedo ad ordinem secundum; siue testimoniorum singularium. Fuerunt inter patres, qui præ aliis illustria ac memorabilia testimonia relinquerent. Quo maiorem existimationem isti sibi compararunt; eo maiorem auctoritatem dogmata atque effata illorum præ se habent nosque illis vti possumus contra aduersarios, pontificios, reformatos atque alios non sine vtilitate. Eminet in iis Augustinus, cuius testimonia diligenter collecta ac defensa sunt. Comprobant hoc varia singularia de eo scripta, cuius generis et alia de reliquis patribus, veritatis testibus, prodierunt, a me nunc enumeranda. Exstant:

I. de CLEMENTE *romano*: ERNESTI SALOM. CYPRIANI dissertatio de *Clementis romani, Ignatii, Polycarpi et Iustini martyris doctrina euangelica,* Coburgi MDCCI. * IACOBI HENRICI BALTHASARIS *demonstratio veritatis et diuinæ originis librorum noui testamenti ex Clementis romani testimoniis de apostolis iesu christi,* Gryphiswaldiæ MDCCXXIV. ** CHRIST. EBERH. WEISMANNI dissertatio de *Clementis romani de iustificatione per fidem absque operibus sanctitatis insigni sententia,* contra Bullum et Clericum, Tubingæ MDCCXXXII. IO. FRANCISCI BVDDEI *dissertatio historico-theologica, qua euincitur, Clementem romanum atque Irenæum non fauere missæ pontificiæ.* ***

II. de IGNATIO CHRISTOPH. BEYERI dissertatio de *Ignatio veritatis confessore et martyre,* Lipsiæ MDCCXXII. IO. GEORGII IOCHII disputatio, qua ostenditur, *patres primitiuæ ecclesiæ et speciatim Ignatium non fauere merito bonorum operum,* Tremoniæ MDCCXVI.

III. de POLYCARPO, *doctrina Polycarpi,* studio IACOBI HENRICI BALTHASARIS conscripta. Exposuerat BALTHASAR Polycarpi dogmata de scriptura sacra, de deo trinuno,

---

* est in eiusdem *dissertationibus varii argumenti* p. 22.

** addita est illius *doctrinæ Polycarpi de præcipuis christianæ fidei capitibus,* postea sigillatim recensendæ.

*** exstat in eius *syntagmate dissertationum theologicarum* p. 1.

uno, de filio dei atque ecclesia, quatuor dissertationibus, Gryphiswaldiae ab anno MDCCXXXI. separatim editis, ea ratione, vt ostenderet, Polycarpum nobiscum consentire; pontificiis autem aduersari. * Disputationes has coniunctim postea publicae luci exposuit, sub titulo: *doctrina Polycarpi de praecipuis christianae fidei capitibus*, Ienae MDCCXXXVIII. 8.

IV. de IRENAEO, de quo quum RENATVS MASSVETVS aliis persuadere vellet, eum omnia fere dogmata romanae ecclesiae auctoritate sua confirmare, restitit illi merito SALOM. DEYLINGIVS ac monstrauit, doctorem hunc antiquioris ecclesiae testimonia veritatis euangelicae scripta reliquisse in vindiciis *Irenaei; siue Irenaeo, euangelicae veritatis confessore ac teste, a Renati Massueti prauis explicationibus vindicato*, Lipsiae MDCCXVII. ** Referri et huc potest iam memorata dissertatio BVDDEI, *qua euincitur, Clementem romanum atque Irenaeum non fauere missae pontificiae.*

V. de TERTVLLIANO commentatio ERNESTI SALOMONIS CYPRIANI de *doctrina Tertulliani euangelica*, Coburgi MDCCI. ***

VI. de TERTVLLIANO ac CYPRIANO coniunctim, quorum effata collecta ac per locos theologicos disposita sunt in HERMANNI RATHMANNI *theosophia priscorum patrum, Tertulliani et Cypriani, fidei antiquae et vitae vere christianae certa et salutaria tradens documenta, e monumentis eorum propriis reddita et recitata verbis*, MDCXX. 4. Liber hic, praefatione ac carmine Meisneri omissis, variis nouis titulis ornatus; ipse autem litteris non iterum descriptus est, fortasse eam ob caussam, quia non multi fuerint, qui illum emerent, postquam is adspexerat lucem. Post primam editionem prodiit iste inscriptus: *theologia speculatiua et practica, ex patribus ab insigni quodam theologo collecta et publici iuris facta*, Vitemb. MDCXXXVI. sine nomine auctoris: postea hoc titulo: *medulla patrum*, hoc

* *acta eruditor.* MDCCXXXII. p. 387.
** translatae sunt *vindiciae* hae in eiusdem *obseruationes miscellas*. p. 3.
*** est in eius *dissertationibus varii argumenti* p. 1.

hoc est, consensus harmoniacus patrum fidei antiquae et vitae vere christianae, certis per locos theologicos porismatibus consignatus, certa et salutaria contra aduersarios quosuis tradens documenta. In fine additur theologia practica e Tertulliani et Cypriani propriis verbis concinnatus et luci expositus a M. Hermanno Rathmanno, Vitemberg. MDCLV. qui titulus vt vitiosus est; ita nec apte ad fucum faciendum excogitatus. Venit praeterea liber hic in conspectum eruditorum sub hac inscriptione: *aurifodina patrum theologica, tum speculatiua; tum practica, certis per locos theologicos porismatibus consignata: certa ac salutaria contra aduersarios quosuis tradens documenta, a multis iam dudum desiderata. Iam nunc vero ab insigniori quodam et de ecclesia christi quam meritissimo theologo publici iuris facta*, Vitemb. MDCLXIV. Cur in quibusdam horum titulorum nomen auctoris haud adpositum sit, caussam fuisse controuersiam Rathmannianam, suspicari licet. Quos recensui, tituli posteriorum editionum ipsi libro non congruunt:

VII. de IVSTINO *martyre* studio CHRISTIANI NIFANII in conspectum publicum venit: *Iustinus, philosophus christianus et martyr, exhibitus veritatis euangelicae testis et confessor de sacro-sancta trinitate et persona christi*, Francofurti MDCLXXXVIII. 8. * quo libro Christophorus Sandius impugnatur ac dubitari potest, num ille communi cum aliis iure referri huc possit; nec ne?

VIII. de CYRILLO *Hierosolymitano*, teste veritatis defenso, legenda est SALOMON. DEYLINGII dissertatio, qua exhibetur *Cyrillus Hierosolymitanus, a corruptelis pontificiis, quas recentissimus eius elucidator, Antonius Augustinus Touttaeus aliique ei adfinxerunt, vindicatus*, Lipsiae MDCCXVI. **

IX. de HIERONYMO, quo spectat: CHRISTIANI GOTTLIEB. KOCHII *Hieronymus contra chiliastas vindicatus*,

* BAELII *nouuell. de la republiqu. des lettres* MDCLXXXVIII: *iun.* p 675. *samlung von alten und neuen theolog. sachen*, 1729. p. 736.

** est in eius *obseruationib. miscell.* p. 116.

tus, Flensburgi MDCCVIII. 8. Commentatio hæc contra eos conſcripta eſt, qui ex Hieronymi quodam effato in eiusdem *commentario in Ieremiam* colligere voluerunt, iſtum amplexum eſſe ſententiam chiliaſtarum, vti dicuntur, propriam.* Referri et huc poteſt: DAVID. BLONDELLI *apologia pro ſententia Hieronymi de presbyteris et epiſcopis*, Amſtelodami MDCXLVI. 4.

X. de EPHRAEMO *Syro*, cuius duo exſtant ſermones de *ſacra cœna*, qui teſtantur de vera doctrina atque eccleſiæ Lutheranæ ſententiam confirmant. Editi illi ſunt a IO. PETRO KOHLIO atque *introductioni in hiſtoriam et rem litterariam Slauorum, inprimis ſacram*, Altonauiæ MDCCXXIX. 8. adiuncti. Ob *ſermones* hos nactus eſt Kohlius aduerſarium, qui ipſi oppoſuit: *antirrheticon; ſeu confutationem adnotationum Io. Kohlii ad geminos ſancti Ephræmi de ſacra cœna ſermones*, Romæ MDCCXL. 8. Quis commentationis huius auctor ſit, in titulo quidem non indicatur; ex adprobatione tamen, quæ præmiſſa eſt, patet, *Petrum Benedictum*, in ordinem ſocietatis ieſu adſcriptum, illam compoſuiſſe. Quæ aduerſus Kohlium disputantur, ea non magnum momentum habent. Probare voluit auctor, primum Kohlium verba Ephræmi minus recte intellexiſſe: deinde ſermones, a Kohlio vulgatos, non eſſe Ephræmi, quæ quidem dixit; minus autem adtulit argumenta, ſatis grauia.**

XI. de AVGVSTINO, cuius multa teſtimonia veritatis euangelicæ conſeruata atque ad nos delata ſunt. Recenſent iſta doctiſſimi viri in libris, hac de re ſingulari ſtudio compoſitis atque in lucem emiſſis. Locum in illis habent: ERASMVS SARCERIVS in *præcipuis ſacræ ſcripturæ communibus locis, a doctiſſimo et ſanctiſſimo doctore Auguſtino tractatis et in concinnam methodi formam contractis*, Francofurti MDXXXIX. 8. quo libello multa quidem prætermiſſa ſunt, quæ omnino adferri atque enarrari debuiſſent; ille tamen non omni vtilitate caret; nec contemnendus eſt: ANTONIVS CORVINVS in *Augu-*

* *vnſchuldige nachrichten*, 1708. p. 699.
** *ad noua acta eruditor. ſupplement. tom.* V. p. 102.

stini et Chrysostomi theologia, ex libris eorum depromta inque locos communes digesta, Halae Sueuorum MDXXXII. 8. Francofurti MDXLII. 8.* qui libellus non magni momenti est. Ordinem locorum theologicorum, quemadmodum titulus habet, auctor non sequitur; nec scripta germana atque adulterina discernit, quod ipse fatetur ac caussam, cur discrimen hoc neglexerit, hanc adfert:** *quod alicubi ex iis etiam libris, qui falso cum Augustino; cum Chrysostomo inscribuntur, pleraque citauimus, rogo, candide lector, vt boni consulas. Data enim opera, non errore hoc factum est. Quaeris, cur istuc? Ego in ea sum sententia, vt nullum bene dictum contemni debere existimem, quantumuis etiam ineptum auctorem habeat. Et tritum est illud: saepe etiam est olitor valde opportuna loquutus*, quae ad rem ipsam defendendam; aut excusandam haud sufficiunt. Principem locum inter scriptores hos adquisiuit sibi ANTONIVS REISERVS, quum opus egregium composuit, inscriptione hac in lucem editum: *Augustinus, veritatis euangelico-catholicae in potioribus fidei controuersiis testis et confessor, contra Bellarminum et alios scriptores papaeos, antiquos pariter et recentiores*, Francofurti MDCLXXVIII. fol. Perspicue ostendit, Augustinum minime ecclesiae romanae fauere, quod pontificii, inprimis Robertus Bellarminus, aliis persuadere conantur; sed aperte aduersari. Insertae etiam sunt suo loco quaestiones Iansenio-Norisianae, quarum et in titulo operis mentio fit. Alii adiungendi sunt atque in his locum habent: ELIAS VEIELIVS, qui iuris publici fecit: *Augustinum, veri falsique in capitalioribus, quae nobis cum pontificiis doctoribus intercedunt, controuersiis fidelem indicem*, duabus partibus, Vlmae MDCLXXVIII. MDCLXXIX. 12. CHRISTIANVS WEISIVS, cuius lucem adspexit: *licht der wahrheit, welches die euangelische kirche mit Augustino erkannt hat*, Lipsiae MDCCVI. 4. Quodam modo occasione hac etiam adduci potest HYACINTHI TONTI *Augustiniana de rerum creatione sententia, ex pluribus disceptationibus, habitis in archigymnasio Patauino anno* MDCCXIII. deprom-

* confer BARINGII *leben Antonii Coruini* p. 99.
** in *monito ad lectorem*.

depromta, Patauii MDCCXIV. 4. De creatione mundi Augustino sententia tribuitur, eum cum Philone, Clemente Alexandrino, Ambrosio atque aliis patribus statuisse, mundum conditum esse in momento. Sed tamen fateor ipse, librum hunc minus adcurate huc referri. Memorantur etiam PAPPI *parallela Augustiniana*, quae mihi non satis nota sunt hancque ob caussam nec ad notitiam illorum suppeditandam valeo. Quando patrum scripta polemica a me enumeranda sunt, occasionem habebo, alia Augustini monimenta, iam praetermissa, adducendi:

XII. de CHRYSOSTOMO, quem de lutherana; non de pontificia doctrina consensionem declarasse, IO. FRID. MAYERVS ostendit: in *Chrysostomo lutherano, orthodoxae veritatis aduersus decreta concilii tridentini adsertore, Georg. Haidelbergeri Chrysostomo papistae* opposito, Grimmae MDCLXXX. 4. quumque IO. FRANCISC. HACKIVS *Chrysostomum, a lutheranismo vindicatum*, Oliu. MDCLXXXIII. 4. aduersus Mayerum edidisset, hic caussam Chrysostomi pariter ac lutheranae ecclesiae egit in *apologetico pro lutheranismo Chrysostomi*, MDCLXXXVI. 4. Adiungi possunt: *vita Ioannis, episcopi quondam Constantinopolitani, dicti Chrysostomi, cum specimine doctrinae ex scriptis eius*, ceter. Halae MDCCII. 8. cuius auctor esse BALTHAS. KOEPKENIVS perhibetur, et IO. ERH. KAPPII dissertatio de *Chrysostomi ad Caesarium monachum epistola, veritatis euangelicae contra pontificiorum transsubstantiationem insigni teste*, Lipsiae MDCCXXIII. Quodsi

XIII. BERNHARDVM christianis doctoribus, *patrum* nomine claris, si adnumerare velimus, et iste inter testes veritatis euangelicae locum tenet, quemadmodum ex GEORG. HENR. GOETZII *schediasmate de lutheranismo Bernhardi*, Dresdae MDCCI. 4. patet.

§. XIII.

Enumeraui singularia scripta, quae ad patrum theologiam dogmaticam pertinent atque eo inprimis spectant, vt ex illorum monimentis ostendant, antiquiores doctores hos testimonia veritatis euangelicae

præbere; nec cum pontificiis; aut reformatis; sed cum lutheranis consentire. Libri quidam, qui et huc referendi esse videri possunt, a me omissi sunt, quoniam putaui, eos inter reliquos, a me commemoratos, adcurate ac iuste locum non tueri. Nunc tamen illos subiungam ac coniunctim enarrabo. Sunt in eorum numero scripta, quæ iam sequuntur:

OTTOMARI EPPLINI *selectiora patrum iudicia de pericopis euangelicis, quæ quotannis in ecclesiis christianis explicantur*, Regiomonti MDLX. fol. Vocem *patrum* auctor sumit latiore significatione ac per illos intelligit non tantum antiquiores christianos doctores sex priorum seculorum; sed eos quoque, qui postea vsque ad seculum XV. vixerunt. Ea, quæ patres hi in pericopas ac singulos illarum versus commentati sunt, Epplinus diligenter collegit atque ita ante oculos posuit, vt qui scire cupit, quæ sint patrum interpretationes euangeliorum, facile eas perspicere queat. Exstant alia generis huius scripta inque his locum tenent: *l'euangile de saint Matthieu, auec les explications des saints peres et des auteurs ecclesiastiques*, Parisiis MDCXCVII. 8. TOBIAE MAGIRI *postilla patrum; seu meditationes patrum orthodoxorum in euangelia anniuersaria*, Francofurti MDCXXXIX. 4. atque alia.*

IO. LOPEZII *epitome sanctorum patrum per locos communes, qui ad virtutum et vitiorum tractationem et ad fidei nostræ mysteriorum expositionem pertinent et ad sacras conciones per annum tam de tempore; quam de sanctis*, quatuor; aut quinque voluminibus, Romæ MDXCVI. fol. Venetiis MDC. 4. Antuerpiæ MDCXIV. Brixiæ quoque ac Coloniæ Agrippinæ. Quod opus est magnæ molis; paruæ autem vtilitatis. Consecratum id est illis, qui orationes sacras scribere ac testimoniis patrum ornare volunt.**

IO. BOTSACCI *patrologia; siue de libertate, veterum doctorum scripta iudicandi, qua dilucide ostenditur, omnes fere patres errorum et hereseon ab ipsis pontificiis argui atque postulari*, Stetini MDCLXIV. 8. Differit auctor satis copiose de erroribus patrum ecclesiæ eosque recenset secundum ordi-

* FABRICII *historia bibliothec. part.* I. p. 243.
** ANTONIVS *bibliothec. hispan. nou. tom.* I. p. 550.

ordinem locorum theologicorum; postquam autem de illis exposuit, varias subiungit quæstiones atque ad illas respondet, vti sunt: an omnes patres adprobent doctrinam ac fidem pontificiorum? annon pontificiis romani pontificis auctoritas maior sit; quam ipsa patrum auctoritas? an patres ad aliorum patrum scripta, secundum diuinam scripturam, se restrinxerint? an patres sensum ecclesiæ nobis significent? an ex iisdem patribus possit hodiernarum controuersiarum decisio fieri? fundamentum auctoritatis quodnam sit? quomodo pontificii se gerant erga patres? an lutherani damnent patres?

Ephemerides patrum, quæ prodire cœperunt Flensburgi MDCCVIII. 4. Quot partes earum lucem adspexerint: qui studia sua ad illas conscribendas adhibuerint, me ignorare fateor. Auctor earum dicitur KOCHIVS; qualis autem ille sit, haud indicatur. Spectabant istæ ad patrum ecclesiæ scripta eorumdemque dogmata ac sententias. *

GER. TITII *tractatus de phrasibus; siue loquutionibus veterum ecclesiæ doctorum, quibus pro fucandis nouitatibus suis romano-pontificiæ ecclesiæ doctores hodie abutuntur*, Helmstadii MDCLXXVI. 4. vbi auctor ostendit, pontificios sæpe quidem ad patrum ecclesiæ effata prouocare, ita vt illa, tamquam argumenta pro prauis dogmatibus atque institutis suis adhibeant; eos autem patrum dictis testimoniisque abuti. **

Iam enumeratis libris, qui ad patrum theologiam dogmaticam illustrandam adhiberi possunt, quodam modo adiungenda est, ita vt vltimum saltem locum obtineat: IO. PISCATORII *bibliotheca studii theologici, ex plerisque doctorum prisci seculi monimentis collecta*, cum continuatione IO. CRISPINI, Geneuæ MDLXV. et iterum ibidem MDLXXXI. Constat opus hoc tribus partibus suntque excerpta in earum prima ex Augustino: in secunda ex Hieronymo ac in tertia ex Clemente, Irenæo, Tertulliano, Cypriano, Origene, Athanasio, Lactantio, Ambrosio, Basilio magno, Gregorio Nazianzeno, Cyrillo Alexandrino, Chrysostomo, Fulgentio, Bernardo atque aliis. ***

CAPVT

* *vnschuldige nachrichten* 1708. p. 699.
** FABRICIVS *historia bibliothec. part.* IV. p. 325.
*** FABRICII *histor. bibliothec. part.* I. p. 244.

CAPVT X.

DE PATRVM ECCLESIAE ERVDITIONE SACRA, SPECIATIM THEOLOGIA POLEMICA.

ΣΥΝΟΨΙΣ.

De patrum ecclesiæ scriptis polemicis generatim §. I.
Speciatim de scriptis contra paganos homines §. II - V.
Contra iudæos §. VI.
Contra hæreticos §. VII. VIII.
De patrum ratione disputandi contra aduersarios §. IX. X.

Postquam de patrum ecclesiæ theologia dogmatica commentatus sum, ordo postulat, vt ad eorum theologiam polemicam ac scripta me conuertam, quibus isti errores confutarunt ac veritates defenderunt confirmaruntque. Semper fuerunt, qui praua dogmata spargerent ac turbas facerent in christianorum coetibus, aduersus quos pugnandi, impositam sibi esse necessitatem, patres intelligebant. Hostes quum varii essent generis, tres illorum præcipuæ classes constitui debent, si maxime ad religionem, quam illi professi sunt, animum aduertamus. Alii erant homines superstitiosi ac plurium numinum cultui addicti: alii iudæi: alii denique, qui ad christianos se adiunxerant; errores autem principales ac magni momenti defendebant ac nomen *hæreticorum* habebant.

§. II.

Duo priores aduersarii, homines pagani ac iudæi, ipsam religionem christianam oppugnare: immo, si id fieri posset, exstinguere, sibi sumserunt; nec solum dogmata illorum, tamquam falsa ac peruersa, perstrinxerunt; sed ipsos quoque homines christianæ professionis magnorum vitiorum, flagitiorum, scelerum adcusarunt. Scriptorum, quæ ab antiquioribus auctoribus contra hostes hos pro veritate sanctissimæ reli-

gionis

gionis composita sunt, numerus non exiguus est ac quamuis non omnia ab iniuria temporis se vindicare potuerint; non pauca tamen conseruata et ad nos delata sunt. Monimenta hæc, quum nunc a me commemoranda sunt, initium ab iis facio, quæ contra *homines paganos* conscripta sunt ac prodierunt. Ad locum hunc pertinent:

IVSTINI *martyris apologia pro christianis* vtraque: prima, quæ longior est, ad Antoninum pium imperatorem, ac secunda eaque breuior ad senatum romanum. Vulgaris quidem sententia est, primum scriptam esse breuiorem ac postea longiorem, ita vt illa prima; hæc secunda numerari debeat; minus autem recte atque adcurate ita statui, doctissimi viri animaduerterunt. Præter apologias has, alia Iustini scripta ad locum hunc referri debent inque numero eorum sunt: λόγος παραινετικός; siue potius ἔλεγχος πρὸς Ἕλληνας, *coargutio ad Græcos*, qua disputatio fit de religione gentium profanarum deserenda; christianorum autem amplectenda: λόγος πρὸς Ἕλληνας, *libellus ad Græcos*, quo ostendit, se ethnicis superstitionibus, quum plenissimæ illæ essent ineptarum atque impiarum fabularum, merito valedixisse; item περὶ τοῦ Θεοῦ μοναρχίας, vbi pœtarum testimoniis probat, vnum esse solum deum: *epistola ad Diognetum*, itidem ad veritatem religionis christianæ probandam conscripta. Pro eadem veritate nonnulla alia Iustini monimenta adducuntur: nominatim: *Aristotelicorum quorumdam dogmatum euersio: quæstiones quinque christianæ ad Græcos: quæstiones græcanicæ de incorporeo, de deo, de resurrectione: solutiones quæstionum* CXLVI. *ad orthodoxos*. Sed tamen scripta hæc ab aliis omittuntur, quum satis est monstratum, illa esse adulterina.

TATIANI, Iustini discipuli, natione Syri, λόγος πρὸς Ἕλληνας, quem nobilem sermonem; siue librum scripsit, antequam in hæresin incideret eamque profiteretur, eo consilio, vt Græcorum ignorantiam retunderet. Inter alia ostendit, Græcos, quæ bona ac vera habeant, ea barbaris; siue orientalibus debere; illa autem ipsa pluribus erroribus ac commentis contaminasse.

ATHE-

ATHENAGORAE, patria Atheniensis, philosophi christiani; presbyteri, eruditione prae aliis insignis, *apologia;* siue, vt in inscriptione adpellatur, *legatio pro christianis;* vbi tamen sciendum est, graecam vocem πρεσβεία non tantum *legationem;* sed etiam *precationem* significare. Dedicata illa est *imperatoribus Marco Aurelio Antonino et Lucio Aurelio Commodo, Armeniacis, Sarmaticis et quod maximum sit, philosophis.* Dissensio tamen est inter doctissimos viros, quinam imperatores indicentur.

THEOPHILI, Antiochiae episcopi, libri tres *ad Autolycum* περὶ τῆς τῶν χριστιανῶν πίστεως; minus tamen existimandum est, Theophilum compendium doctrinae christianae exhibere voluisse, quemadmodum nonnulli sibi persuadent.

HERMIAE διασυρμὸς τῶν ἔξω φιλοσόφων, *irrisio gentilium philosophorum;* siue breuis libellus, quo ostendit, caussam esse, cur superstitiosorum philosophorum opiniones de rerum principiis, de anima, de deo rideamus, quoniam illae sint absurdae atque inter se ipsas aperte pugnent.

CLEMENTIS *Alexandrini* λόγος προτρεπτικὸς πρὸς Ἕλληνας, *liber adhortatorius ad gentes*, quo gentes paganas ad christianorum sacra amplectenda hortatur hancque in rem absurditatem atque impietatem mysteriorum ethnicorum et fabularum de deorum suorum ortu et interitu ostendit. Sacrificiorum, diis mactatorum, crudelitatem atque impuritatem perstringit ac quam absurda turpiaque sint simulacra, quibus deos suos colunt, addit. Ex hoc Clementis *protreptico* ARNOBIVS multa in libros suos *ad gentes* transtulit. In libris *stromatum* Clementis habentur quoque non pauca, quae ad impugnandos deorum cultores et ad religionis christianae veritatem, dignitatem, vetustatem, fidem confirmandam vberiora argumenta suppeditant.

ORIGENIS libri VIII. *contra Celsum*, philosophum Epicureum, pro veritate religionis christianae, opus praeclarum omnique lectione dignum, quo omne, christianis oppositum, diligenter discutitur.

EVSEBII scripta, pro veritate religionis christianae, memoria ac lectione omni digna; quippe quae sunt: I.) *euangelica*

gelicae praeparationis libri XV. ad Theodorum, episcopum Laodicensem, viri collecta sunt praeclara monimenta ac testimonia, cum in finem enarrata, vt qui opus hoc legerit, illius animus praeparetur ad demonstrationes de veritate euangelii christi ex sacris literis tanto facilius admittendas: II.) *demonstratio euangelica*; inprimis tamen contra iudaeos scripta hancque ob caussam postea a me memoranda: III.) liber *contra Hieroclem*, qui etiam ad defensionem religionis christianae comparatus est.

ATHANASII λόγος κατὰ Ἑλλήνων, *liber contra gentes*, cuius operis librum secundum esse eiusdem *orationem de incarnatione verbi eiusque corporali ad nos aduentu*, nonnulli suspicantur:

GREGORII *Nazianzeni* λόγοι στηλιτευτικοὶ, in Iulianum imperatorem apostatam, ideo orationes *stelitenticae* inscriptae, quia illis, velut columnae, insculpta posteris traderetur Iuliani impietas et saeuitia:

GREGORII *Nysseni tractatus aduersus Graecos, de ternario ἐκ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν, ex communibus notionibus*; praeter hunc autem scripsit cum *apologeticum* pro *Basilii* opere in *hexaëmeron* eoque defensionem Mosis suscepit; tum librum de *opificio hominis*, quo praeclara profert argumenta pro dei potentia, sapientia et singulari in homines benignitate, atque errores philosophorum de animae natura atque immortalitate reiicit:

NEMESII liber de *natura hominis*, qui ideo huc referri potest, quia auctor immortalitatem animae probat ac quae de ista philosophi praue sentiunt, refellit: de dei sapientia, potentia benignitateque exponit: fati necessitatem impugnat: libertatem voluntatis ac prouidentiam diuinam diligenter tuetur:

BASILII *homiliae in hexaëmeron*, quod opus eam ob rem commemoro, quia luculenta argumenta contra atheos continet ac lectoribus materiam suppeditat, summi opificis virtutes, potentiam, sapientiam ac bonitatem, cognoscendi praedicandique:

IOANNIS CHRYSOSTOMI liber de *Babyla, antiocheno martyre ac contra Iulianum et contra gentiles*: alius aduersus

sus eos; qui *prouidentiam* ideo dubiam reddere conantur, quia pii homines calamitatibus adfligantur: homiliae sex de *fato et prouidentia:*

THEODORETI orationes de *prouidentia* decem ac libri duodecim de *curandis graecorum adfectionibus*, Iuliano imperatori oppositi:

CYRILLI *Alexandrini* opus, quod ὑπὲρ τῆς τῶν χριστιανῶν εὐαγοῦς θρησκείας, πρὸς τὰ τοῦ ἐν ἀθέοις Ἰουλιανοῦ, *pro sancta christianorum religione; aduersus libros impii Iuliani* composuit, in decem libros diuisum:

AENEAE *Gazaei dialogus*, qui nomen *Theophrasti* praefert, de *animorum immortalitate et resurrectione corporis*, atque a me memoratur, quoniam de re exponit, inter christianos ac philosophos paganos eo tempore controuersa.

§. III.

Pauciora sunt monimenta, quae latini ecclesiae patres pro religione christiana contra profanas gentes litteris consignarunt. Alia, quorum memoria apud veteres conseruata est, aetatem haud tulerunt; sed interierunt; alia autem ad nos peruenerunt. Translata illa sunt ad vsum publicum nobisque vtilitatem variam praebent.

Varii libri TERTVLLIANI, nunc deperditi, apud veteres commemorantur: liber de *superstitione seculi:* liber de *spe fidelium*, cuius mentio fit apud HIERONYMVM: * liber *contra fatum*, quem habuit FVLGENTIVS atque ex eo pauca protulit. Sub MINVCII FELICIS nomine librum de *fato* contra mathematicos olim ferri, vidit HIERONYMVS; neque stilum cum *Octauio* eius, qui hodie exstat, conuenire, animaduertit. ** ASCLEPIADES librum de *prouidentia summi dei* composuit ac Lactantio inscripsit, qui ipse operis huius meminit. *** Inter AVGVSTINI scripta, quae desiderantur, *libri* III. *contra paganos* et ad eos-

* de *viris illustribus cap.* XVIII.
** *ibidem cap.* LVIII.
*** *libr.* VII. *institution. cap.* 4.

eosdem *protrepticum;* siue *exhortatio* referuntur; alii autem dissentiunt ac putant, libros tres *contra paganos* non diuersos videri a libris tribus, qui exstent, contra academicos: nec *exhortationem* differre ab eius libello, quem similiter habemus, de *vtilitate credendi.* Plura de libris generis huius collegit ac recensuit: IO. ALBERT. FABRICIVS.*

Inter latinorum ecclesiæ patrum scripta, pro christianis composita, ab interitu se vindicarunt, quæ nunc commemorabo:

TERTVLLIANI *apologeticus aduersus gentes*, scriptus, vt videtur, Carthagine ad proconsulem Africæ ac præsides prouinciarum; aut vt alii putant, ad senatum romanum. De ætate eius docti viri multum dissentiunt. Nonnulli existimant, scriptum esse librum hunc anno CXCVI. alii CXCIX. suntque etiam, qui illum referunt ad annum CCII. vel CCXVII. Præter *apologeticum*, alia monimenta pro christianorum religione contra paganos reliquit. In illis sunt *ad nationes* libri duo, qui multa eadem cum *apologetico* complectuntur hancque ob rem docti quidam viri illos pro alia editione *apologetici* habent; alii autem vtraque opera tamquam diuersa distinguunt atque in his est ipse HIERONYMVS. ** Ac sane si ambo scripta inter se conferre velimus, alia in *apologetico;* alia in libris *ad nationes* explicatius tradita reperiemus. Vtrumque opus diuerso consilio compositum esse, nonnulli suspicantur, quum *apologetico* iudices innocentiam christianorum edocere; libris autem *ad nationes* plebem de eadem re certiorem facere voluerit. Adiungi et debent: TERTVLLIANI liber *ad Scapulam*, Africæ proconsulem, in christianæ professionis homines sæuientem: liber de *idololatria*, quam Tertullianus *principale crimen generis humani* adpellat. Quod nonnulli addunt, *fragmentum de exsecrandis*

* *delect. argument. et syllab. scriptor. de veritate religionis christian. cap.* IV. p. 17.

** *epistola* LXXXIII. *ad Magnum.*

dis gentium diis, omittunt alii, quum illud esse Tertulliani, non certum sit atque exploratum:

MINVCII FELICIS dialogus, *Octauius* inscriptus, quod nomen sumtum est a principe colloquente. Tres enim sunt, inter quos colloquium hoc institutum fuit, *Caecilius Natalis*, sacrorum profanorum defensor et christi cultorum adcusator; post colloquium tamen factus christianus: *Ianuarius Octauius*, qui pro caussa christianorum dimicat, et ipse *Minucius Felix*, in dialogo hoc aliquando solo praenomine *Marcus* adpellatus, qui inter duos priores disputantes arbitri partes implet. Compositus igitur est dialogus hic ad sacrorum christianorum defensionem et commenta gentium profanarum refellenda. Minucium diligenter imitatum fuisse Tertullianum eiusque *apologeticum*, siue ad res ipsas; siue ad dicendi genus atque ordinem respicias, Nicolaus Rigaltius atque alii eruditi viri obseruarunt. Eum tamen Tertulliano saepe elegantiorem et faciliorem esse, haud negari poterit ab iis, qui harum rerum periti sunt:

CYPRIANI liber de *idolorum vanitate*, cuius maximam partem ex Tertulliano ac Minucio Felice sumtam esse, nonnulli animaduertunt. Laudat eum HIERONYMVS * verbis his: *Cyprianus, quod idola dii non sint, qua breuitate, qua historiarum omnium scientia, quorum verborum et sensuum splendore perstrinxit?* Spectat huc etiam eiusdem CYPRIANI liber *ad Demetrianum*, quo id egit, vt gentilium hominum calumnias repelleret, quum illi omnium calamitatum, quibus tempore isto imperium romanum adfligebatur, caussam in christianos transferrent. Esse in opere hoc, quae reprehendi possint, nonnulli putarunt. Multum tamen LACTANTIVS laudat Cyprianum, quando scribit: ** *vnus igitur praecipuus et clarus exstitit Cyprianus, qui et magnam sibi gloriam ex artis oratoriae professione quaesierat et admodum multa conscripsit in suo genere miranda. Erat enim ingenio facili, copioso, suaui et quae sermonis*

* *epistol.* LXXXIII. *ad Magnum.*
** *libr.* V. *institution. diuinar. cap.* I.

nit maxima est virtus, aperto, vt discernere nequeas, vtrum ne ornatior in eloquendo; an facilior in explicando; an potentior in persuadendo fuerit. Hic tamen placere vltra verba sacramentum ignorantibus non potest, quoniam mystica sunt, quae loquutus est et ad id praeparata, vt a solis fidelibus audiantur:

ARNOBII libri VII. *aduersus gentes*, quos scribendi, ipsi occasio oblata fuit. Quum sacris paganis valedicere ac christum profiteri, secum constituisset, ab episcopo haud impetrare potuit, vt prius mysterio sacri fontis in ciuitatem christianam reciperetur, quam monimentum ingenii in publicum produxisset eoque testatus esset, se christianam religionem vere amplecti velle, quoniam antea contra istam semper pugnauerat. Ita impulsus, dictos libros composuit. De tempore ipsius scriptionis auctores discrepant. Libro primo, secundo, sexto ac septimo defensio christianorum dogmatum continetur; reliquis autem refutatio cultus simulacrorum. Non vitiis carere opus hoc, satis est notum ac supra omnem dubitationem positum. Dogmata quaedam tradit minus recte: abstinet se ferme sacrorum scriptorum testimoniis: argumenta, quibus ad probandum vtitur, non semper sunt firma; nec dicendi genus castum plane est atque elegans. Sed vbi rationem temporis, quo vixit et libros hos composuit, expendere velimus, facile intelligemus, eum non reprehendendum; sed excusandum: immo ob eloquentiam atque eruditionem, in opere hoc satis conspicuam, laudandum esse. Exclusit enim hunc ingenii fetum, quum vix in catechumenorum ordinem adscriptus esset:

LACTANTII *institutionum diuinarum* libri septem, quorum primo de falsa religione contra gentes, veri numinis ignaras, vnum esse deum eumque omnibus rebus prouidere, probat: secundo de origine erroris oppugnat idololatriam: tertio de falsa sapientia philosophiam gentium redarguit: quarto de vera sapientia doctrinam christianam exponit ac confirmat: quinto agit de iustitia secundum legem diuinam ac profanae gentis iniustitia: sexto de vero dei cultu ac septimo de vita beata et animorum immortalitate. Quae in libris his *institutionum* vberius tradita sunt, ea in *epitome*

illarum breuius habentur. Probauit Lactantius non solum insignem eloquentiam; sed etiam egregium studium religionem christianam defendendi. Addi possunt reliqua eius scripta, itidem eleganter atque vtiliter composita, vti est liber de *opificio hominis*, quo praeclare ostendit, quam illustre bonitatis, sapientiae potentiaeque diuinae documentum sit hominis corpus pariter ac anima; item liber de *ira dei*, quo contra Epicureos ac Stoicos probat, neutrum deo indignum esse, neque vt irascatur; neque vt pios prosequatur gratia:

IVLII FIRMICI MATERNI liber de *errore profanarum religionum* ad Constantium et Constantem augustos, quo magno animi ardore christianorum caussam contra gentem superstitiosam et a veris sacris alienam agit atque imperatores, vt istius sacra penitus exstirpent, adhortatur:

AMBROSII varia scripta, quae huc referri solent. Sunt ista: liber de *bono mortis*, quo de immortalitate animorum et de iustorum praemiis, post hanc vitam certissime exspectandis, luculenter commentatur: de *fide resurrectionis* oratio, libro de excessu fratris Satyri subiuncta: *epistolae* XXIX. et XXXI. ad Valentinianum imperatorem, ne aram victoriae in ethnicorum gratiam instaurari iubeat; vel Symmacho, hoc petenti, satisfaciat: libri sex in *hexaëmeron*, quorum maxima pars ex Basilii opere eiusdem argumenti descripta est: libri II. de *vocatione gentium*, quibus Ambrosius de necessitate gratiae euangelicae exponit:

AVGVSTINI libri duo ac viginti de *ciuitate dei* contra paganos, qui orbis calamitates et vastationem, vrbi Romae ab Alarico illatam, christianae religioni tribuebant; attamen auctor in istis et alia argumenta persequitur. Praeter libros hos alia Augustini scripta, quae paganis opposita sunt atque ad locum hunc pertinent, commemorantur, vti sunt: libri III. *contra academicos:* libri II. de *ordine:* liber de *vtilitate credendi:* liber de *vera religione:* liber de *animae immortalitate:* liber de *diuinatione daemonum*, cum variis *quaestionibus* multisque *epistolis*:

COMMODIANI, poetae christiani, *instructiones aduersus gentium deos, pro christiana disciplina*, ita scriptae, vt singulae per litteras versuum primas vocabulum aliquod referant; versus autem ita comparati sunt, vt numerus hexa-

hexametri carminis vtcunque feruetur; neglecta fyllabarum quantitate:

PAVLLI OROSII libri feptem *hiftoriarum*, eum in finem fcripti, vt calumniam paganae gentis repelleret, chriftiana facra effe cauffam, cur tempora effent triftia ac tot tantaeque miferiae homines adfligerent:

AVRELII PRVDENTII CLEMENTIS, celebris inter chriftianos poetae, libri duo *aduerfus Q. Symmachum*, quibus dum dicti Symmachi relationem ad Valentinianum II. imperatorem pro *ara victoriae*, qua deorum cultum inftaurandum fuadebat, refellit, cauffam fimul chriftianae religionis aduerfus ethnicos tuetur.

§. IV.

Quae iam enarraui, fcripta patrum ecclefiae pro veritate ac diuina auctoritate religionis chriftianae, ea ab interitu funt vindicata atque ad nos delata. Fuerunt alii, qui operam in eodem argumento explanando ponerent atque itidem apologias pro chriftianis fcriberent; monimenta autem ipfa, induftria eorum compofita, ad fuum interitum peruenerunt; nec aliud, nifi memoria illorum cum quibusdam fragmentis, conferuatum eft. Sunt ifti:

QVADRATVS, qui dicitur ab HIERONYMO * et EVSEBIO ** *apoftolorum difcipulus*. Poft Publium martyrem Athenienfis fuit epifcopus, quod nos itidem ex HIERONYMO *** atque EVSEBIO * videmus. Quum grauiffima vexatio aduerfus chriftianos fieret, litteris configmauit pro illis *apologiam* eamque Adriano, Athenis hiemanti, obtulit anno chrifti CXXVI. vel CXXVII. vel vt IO. DALLAEVS ** fufpicatur, anno CXXIII. Superfuit defenfio haec fub initium feculi feptimi, quo tempore Eufebius Theffalonicenfis in refutando Andrea quodam Quadrati fcriptis vfus eft,

 tefte

* de *viris illuftribus cap.* XIX.
** *chronic.* p. 167.
*** *dicto loco.*
* *libr.* IV. *hiftor. ecclef. cap.* 23.
** de *fcriptis Dionyfii Areopagitae libr.* I. *cap.* 13. p. 83.

teste PHOTIO. * Postea monimentum hoc interiit; nec quidquam de eo, nisi fragmentum, ab EVSEBIO ** conseruatum atque ex eo ab aliis repetitum, ad nos peruenit:

ARISTIDES, qui eodem, quo Quadratus, tempore vixit, philosophus Atheniensis et vir eloquentissimus fuit atque *apologiam* pro christianis imperatori Adriano tradidit, nunc itidem deperditam. Testantur de ea HIERONYMVS *** et EVSEBIVS. * In ea Dionysii Areopagitæ martyrium memoratum fuisse, VSVARDVS et ADO *Viennensis* referunt. **

ARISTO *Pellæus*, qui Pellam, Palæstinæ oppidum, patriam habuit atque ab hac nomen *Pellæus* accepit. Erat gente iudæus; relicta autem iudæorum religione, christo nomen dedit ac tempore, quo Adrianus et Antoninus pius imperium summum tenebant, teste MAXIMO, *** scripsit διάλεξιν Παπίσκου καὶ Ἰάσωνος, qua iudæum Alexandrinum Papiscum, cum christiano ebræo Iasone disputantem ac denique conuictum introduxit. Laudant διάλεξιν hanc ORIGENES * ac HIERONYMVS; ** ipsius autem auctoris mentionem facit EVSEBIVS. *** Opus ex græco latine pridem conuertit Celsus quidam; sed nec de opere nec de versione quidquam exstat præter interpretis præfationem ad Vigilium, quæ legitur inter opuscula, CYPRIANO adscripta, * ac fragmenta nonnulla, a IO. ERNEST. GRABIO ** collecta:

MELITO, qui episcopus fuit Sardensis atque *apologiam* pro christianis scripsit eamque imperatori M. Aurelio Antonino exhibuit, quum qui christum confitebantur, maxime

* *codic.* CLXII. p. 343.
** *libr.* IV. *histor. eccles. cap.* 3.
*** de *viris illustribus cap.* XX.
* *libr.* IV. *histor. ecclesiastic. cap.* 3.
** in *martyrologiis.*
*** *commentar. ad Dionysium Areopagit. cap.* I. *de mystica theologia.*
* *contra Celsum libr.* IV. p. 199.
** in *epistol. ad Galatas* III, 13.
*** *libr.* IV. *histor. ecclesiastic. cap.* 6.
* p. 30.
** *spicileg. patrum secul.* II. *tom.* I. p. 131.

maxime vexarentur. Quo tempore defensionem hanc susceperit, de eo dissentiunt auctores. Alii referunt istam ad annum christianum CLXIX. alii ad annum CLXXVII. Minus conseruata ea est posteritati; fragmenta autem nonnulla exstant apud EVSEBIVM.*

CLAVDIVS APOLLINARIS, ecclesiae Hierapolitanorum episcopus, qui composuit atque ad posteros transmisit: *volumen pro fide christianorum ad Marcum Antoninum Verum*; libros quinque *aduersus gentes*: duos alios de *veritate*, quorum monimentorum inter veteres HIERONYMVS** et EVSEBIVS *** mentionem faciunt. Non conseruata illa sunt; sed temporis iniuria interierunt:

MILTIADES, qui reliquit *apologiam pro christianis* πρὸς τοὺς κοσμικοὺς ἄρχοντας, teste EVSEBIO; * siue vt HIERONYMVS ** loquitur, *ad principes illius temporis*. Per *principes* hos intelligunt alii praesides prouinciarum, quum eo tempore non plures; sed vnus tantum imperator romanus fuerit isque Commodus. At vero vti Miltiades ante tempora Commodi *apologiam* hanc conscribere potuit; ita alii non sine probabilitate existimant, per *principes* illos indicari imperatores Marcum Antoninum et Lucium. Scripta eius atque in his *apologia* quoque iniuria temporis ablata sunt:

APOLLONIVS, de quo EVSEBIVS *** tradit, eum litterarum humaniorum ac philosophiae laude floruisse ac Commodo imperante, Romae martyrium subiisse, quum antea a iudice rogatus, vt coram senatu rationem fidei suae redderet, elegantissimam orationem pro defensione illius pronuntiasset. HIERONYMVS * refert illum inter scriptores ecclesiasticos ac dicit, eum *insigne volumen composuisse* pro sua fide et re christiana. Siue autem Apollonius oratio-

 nem,

* *libr.* IV. *histor. ecclesiastic. cap.* 26. et in *chronico paschali*, quod *Alexandrinum* vocari solet, p. 259.
** de *viris illustribus cap.* XXVI.
*** *libr.* IV. *histor. ecclesiastic. cap.* 27.
* *libr.* V. *histor. ecclesiastic. cap.* 17.
** de *viris illustribus cap.* XXXIX
*** *libr.* V. *histor. ecclesiastic. cap.* 21.
* de *viris illustrib. cap.* XLII. p. 117.

nem, ante quam illam recitauit, litteris mandauerit, pro HIERONYMI testimonio; siue minus eamque statim dixerit, quod EVSEBIVS innuere videtur; id tamen certum est, Eusebium apologiam illam, graece redditam, in suam *historiam martyrum*, nunc deperditam, transtulisse, vti ipse enarrat: *

§. V.

Scripta, pro christianis eorumque sacris, maxim tempore persequutionis composita atque in lucem edita, graece inprimis adpellari solent *apologiae*. Vocabulum hoc duplici modo sumi potest: vel late, ita v defensio ad vtrumque calumniarum genus simul spectet quum veteres christianae professionis homines non solum doctrinae; sed vitae quoque prauae per summan malitiam adcusarentur; vel stricte, quando apologi maxime de defensionibus vitae veterum christianorun aduersus nefandas calumnias superstitiosarum gentiun intelliguntur.

Ad apologias has lucem adferunt, qui singulari studio de gentilium calumniis aduersus christianos eorumqu religionem commentati sunt ac varia earum genera enarrarunt. Princeps in illis est CHRISTIANVS KORTHOLTVS, qui in argumento hoc adcurate explanando diligentissime versatus est. Primum edidit *tractatum de calumniis paganorum, in veteres christianos sparsis*, Kilonii MDCLXVIII. 4. deinde alium *tractatum de origine et natura christianismi ex mente gentilium* MDCLXXII. 4. et tum: *librum de vita et moribus, christianis primaeuis per gentilium malitiam adflictis*, MDCLXXXIII. 4. Hae tres commentationes, quae separatim in lucem prodierant, postea coniunctae sunt, vt vnum constituerent opus, hac inscriptione ornatum ac iuris publici factum: *paganus obtrectator; siue de calumniis gentilium in veteres christianos libri tres*, Kilon. MDCXCVIII. 4. Libro *primo* exponit auctor de *origine et natura christianismi ex impia cauillantium ethnicorum sententia* atque edisserit, quomodo gentes profanae religioni

* *dicto loco.*

ligioni christianae obiecerint, quod sit noua eiusque doctrina ex poetarum lacunis scitisque philosophorum, item ex iudaeorum praeceptis hausta: quod christiani diuersas sectas habeant eorumque religio reipublicae minus recte consulat: quod doctores illorum barbaro atque inculto scribendi genere vtantur, ceter. Liber *secundus* tractat de *cultu veterum christianorum publico, gentium maledicentia sugillato* atque ostendit, quod antiquioribus christianae professionis hominibus adtributa fuerit onolatria, vranolatria, heliolatria, aedoeolatria, Serapidolatria, staurolatria, christolatria, martyrolatria, simulque agit de sacris christianorum arcanis atque de atheismo illis itidem obiecto. Accedit liber *tertius* de *vita et moribus priscorum christianorum malitiose a gentilibus exagitatis*, atque enarrat nefanda crimina, quorum christiani fuerunt adcusati, cuiusmodi sunt magia, factiones, crimen laesae maiestatis, odium generis humani, epulae Thyesteae, inanis gloriae studia, artes sordidae, mala et calamitates publicae, notae et insignia occulta, et quae sunt alia. Ex his facile intelligendum est, quales calumniae aduersus veteres christianos adhibitae fuerint. De nonnullis illarum doctissimi viri speciatim sunt commentati: ADAMVS RECHENBERGIVS de *atheismo, christianis olim a gentilibus obiecto*: * laudatus KORTHOLTVS de *atheismo, veteribus christianis ob templorum inprimis auersationem a gentilibus obiecto*, MDCLXXXIX. cuius etiam prodiit dissertatio de *nominibus, quibus per ludibrium et contemtum christiani olim a profanis adpellati deque notis occultis, quibus iidem se insigniuisse, crediti*, Kilon. MDCXCIII. STEPHANVS MORINVS de *calumnia gentilium, caput asininum esse christianorum deum*: ** THEODORVS HASAEVS *diatriba de onolatria; siue calumnia cultus asinini, a gentilibus olim iudaeis et christianis impacta*: ZACHAR. GRAPIVS *schediasmate historico de calumnia ono- et chorolatriae, iudaeis et christianis olim adspersa*, Lips. MDCXCVI. adde CHRISTIAN. WORMIVM *dissert. de veris*

Dd 5

* quae *dissertatio* exstat in eiusdem *exercitationib. in nouum testamentum, historiam ecclesiasticam et litterariam* p. 287. sqq.

** *dissertation.* p. 282.

ris caussis, cur delectatos humanis carnibus et promiscuo concubitu christianos calumniati sint ethnici, Hafniae MDCXCV.

Scripta haec eam ob caussam memoraui, atque ad locum hunc retuli, quoniam ab iis vtiliter legi possunt, quibus animus est, patrum apologias legere. Ad has facile recteque intelligendas praebent ista adiumentum lumenque adferunt, quemadmodum iam animaduerti. In ipsis apologiis patres probarunt praeclaram industriam, non mediocrem ingenii vim atque eruditionem ac quamuis fateri debeamus, monimenta haec non omni vitio carere: auctores eorum non semper solidam atque adcuratiorem disputandi rationem adhibuisse: maiorem vim in refutandis superstitiosorum hominum ineptis atque impiis fabulis ac grauissimis erroribus interdum monstrasse; quam in probandis verae religionis nostrae dogmatibus factisque; sunt tamen caussae, cur patres, vbi isti minus recte; aut adcurate quaedam scripserint, merito excusemus ac temporis, quo isti vixerunt, rationem semper reputemus.

De apologiis, quas ab antiquioribus christianis doctoribus accepimus, commentati sunt ac notitiam earum suppeditarunt:

ADAMVS RECHENBERGIVS in *schediasmate historico;* siue in dissertatione de *apologiis doctorum veteris ecclesiae*, Lipsiae MDCLXXXV.*

HENRICVS LVDOLPH. BENTHEMIVS in *der vorstellung vnd betrachtung der schriften der alten kirchenlehrer von der wahrheit vnd göttlichkeit der christlichen religion*, Hamburgi MDCCXXVII. 8. qui liber ab auctore relictus ac cum IO. ALBERTI FABRICII *praefatione* in lucem editus est.**

IO. ALBERTVS FABRICIVS in *delectu argumentorum et syllabo scriptorum de veritate religionis christianae*, vbi inter alios scriptores patres quoque ecclesiae diligenter

* locum obtinuit in eiusdem *volumine exercitationum in nouum testamentum*, *historiam ecclesiasticam et litterariam varii argumenti*, p. 305.

** COLERI *auserlesene theolog. bibliothec*, *volum.* III. p. 282.

ter recensentur, qui pro veritate religionis christianæ pugnarunt ac scripserunt, tam græci; quam latini: quorum monimenta vel superstitiosis gentibus; vel iudæis opposita: vel deperdita; vel conseruata sunt. Iam memoratis scriptis de apologiis patrum ecclesiasticorum adiungi potest: *compendium antiquitatum ecclesiasticarum, ex scriptoribus apologeticis eorumdemque commentatoribus compositum*, quod ipse iuris publici feci ac subiunxi: CONRADI SAMVELIS SCHVRTZFLEISCHII *controuersias et quæstiones insigniores antiquitatum ecclesiasticarum, ex libro eius manuscripto nunc primum editas*; Lipsiæ MDCCXXXIII. 8. Quæ doctissimi viri ad apologias patrum illustrandas ex antiquitatibus ecclesiasticis adtulerunt, HERALDVS, ELMENHORSTIVS, BALDVINVS, KORTHOLTVS, FELLVS atque alii, iam supra commemorati, ea in compendio hoc collecta ac iusto ordine disposita habentur. Legi et potest: IO. ANDREAE SCHMIDII commentatio de *doctorum primitiuæ ecclesiæ vario docendi disputandique genere*, Helmstadii MDCCI.

§. VI.

Patres sacri ordinis non solum contra gentes superstitiosas; sed etiam *iudæos*, infensissimos religioni christianæ, pugnarunt: errores eorum ac detestanda conuicia profligarunt: christi dogmata atque instituta vera, recta atque optima esse, ostenderunt. Eam in rem multa variaque scripta composuerunt, quorum alia conseruata atque in lucem edita sunt; alia manu exarata in bibliothecis adseruantur: alia denique interierunt. Quæ ad ætatem nostram peruenerunt ac lucem publicam adspexerunt, in illorum numero sunt:

IVSTINI *martyris dialogus cum Tryphone iudæo*, qui complectitur colloquium, cum iam nominato iudæo per duos dies habitum circa annum CL. Ephesi: vt Iustinus Tryphoni promiserat, ab isto litteris mandatum. Dicatum illud Marco cuidam Pompeio, quem φίλτατον adpellat et quem IO. ERNESTVS GRABIVS * coniicit, fuisse illo

* *tom.* II. *spicileg.* p. 160.

illo tempore episcopum Hierosolymitanum. In duas partes dialogum hunc diuisum esse ac prioris extremum; posterioris initium nunc desiderari, praeter SYLBVRGIVM,* animaduertit paullo ante adductus GRABIVS. ** Non diu ante martyrium suum scripsisse dialogum hunc Iustinum, ex eo colligendum est, quod ille apologiae suae ad imperatorem meminit. Adhibentur argumenta, vti adpellantur, καθ' ἄνθρωπον feliciter. Saepe caecitas mentis, pertinacia, obstinatio atque alia vitia aduersario eiusque sociis exprobrantur. Iustinum auctorem esse dialogi huius, CHRIST. GOTTL. KOCHIVS negauit; non defuerunt autem, qui ipsi repugnarent. Nata ex eo est controuersia, quam supra memoraui.

HIPPOLYTI, *episcopi et martyris*, *breuis demonstratio aduersus iudaeos*, quae primum prodiit latine tantum ex interpretatione *Francisci Turriani* cura *Anton. Posseuini*, *** *Carol. Ioseph. Imbonati*, * *Io. Albert. Fabricii.* ** Deinde iam dictus *Fabricius* *** idem opusculum primus graece, itidem cum *Turriani* latina versione in lucem emisit:

EVSEBII, episcopi Caesareensis, opus, quod inscriptum est: *demonstratio euangelica* ac consecratum Theodoto, episcopo Laodiceno. Collegit auctor ex prioris foederis libris testimonia vaticiniaque de christo atque ex illis probauit contra iudaeos, iesum esse verum messiam ac religionem nostram christianam veram religionem. Opus ipsum viginti libris constabat; decem autem priores tantum ad nos peruenerunt quumque adhuc primus initio vltimusque extrema parte mutilus fuisset, IO. ALBERT. FABRICIVS defectum hunc ex integriori codice suppleuit. Quodam modo subiungi possunt eiusdem EVSEBII *praeparationis euangelicae* libri XV. itidem ad Theodotum, episcopum Laodicenum. Exhibetur collectio pulcerrima argu-

* in *notis*.
** *tom.* II. *spicileg.* p. 161.
*** *tom.* I. *adparat. sacri.*
* *bibliothec. latin. ebraic.* p. 74.
** *tom.* I. *operum Hippolyti* p. 218.
*** *tom.* I. *dictorum operum* p. 2.

argumentorum, variorum notabilium monimentorum ac testimoniorum ex scriptoribus exteris, eo consilio instituta, vt per hoc opus animus lectoris praeparetur ad demonstrationes de veritate euangelii christi ex sacris litteris tanto facilius imbibendas admittendasque.

GREGORII *Nysseni ex veteri testamento delecta testimonia, cum adiecta quadam explicatione aduersus iudaeos*, quod opusculum primum latine tantum in lucem venerat; postea autem editum id est non solum latine; sed etiam graece, cura LAVRENTII ALEX. ZACAGNII. *

BASILII *Seleuciensis demonstratio contra iudaeos de saluatoris aduentu*, ex Danielis hebdomadibus; quam tamen non esse Basilii Seleuciensis, nonnulli doctissimi viri coniiciunt, Bigotius, Allixius, Garnerius, Caueus, quoniam praeter stili discrepantiam, ea nec veterum testimonium prae se habeat; nec in codicibus manu exaratis inter cetera Basilii huius scripta reperiatur. ** Alii denotant, auctorem vera falsis fabulisque miscere. *** Ex graeco sermone a *Turriano* in latinum conuersa est atque in *bibliothecas patrum*, cum Coloniensem; * tum Lugdunensem ** translata:

IO. CHRYSOSTOMI *aduersus iudaeos et gentiles demonstratio, quod christus sit deus, ex iis, quae multis in locis de eo dicta sunt apud prophetas;* praeter quam *demonstrationem*, exstant eiusdem *orationes aduersus iudaeos*, quarum quum sex adhuc in lucem editae fuissent, duae postea accesserunt. *** Lucem viderunt non solum in *operibus* eius; sed etiam separatim ac sex priores primum sunt editae a *Dauid. Haeschelio.*

GREGENTII *disputatio cum Herbano iudaeo*, quam per dies quinque coram Abramio, rege homeritarum christia-

---

* *collectaneis monimentorum veterum ecclesiae graecae ac latin.* p. 288.
** exstat *demonstratio* haec in *operibus* eius, Parisiis MDCXXII. p. 194.
*** vide BASNAGII *animaduersionem*, quam *demonstrationi* huic praemisit, *tom.* I. CANISII *lection. antiquar.* p. 240.
* *tom.* V.
** *tomo* VIII. p. 495.
*** in MONTFAVCONII editione *tom.* I. p. 487.

stiano: coram episcopis, pluribus iudæis et tota ciuitate in metropoli Homeritidis Taphar; siue Saphar, in Arabia felici circa annum christi DXL. cum isto instituisse, perhibetur. *Acta* huius *disputationis* græce cum interpretatione latina ac notis in lucem emisit *Nicol. Gulonius*, Parisiis MDLXXXVI. 8. postea autem illa vtraque lingua in patrum volumina translata sunt.* Auctorem istorum esse PALLADIVM alexandrinum, CASP. BARTHIVS putat.**

Inter latinos antiquioris æui doctores pro christianis contra iudæos scripserunt:

TERTVLLIANVS, cuius liber *aduersus iudæos* ad nos delatus est, compositus occasione disputationis christiani cum proselyto. Ostendit auctor, ceremonias cultus leuitici ad certum tantum tempus præscriptas fuisse ac quem iudæi exspectent: quem vates diuini prædixerint, messiam iam aduenisse.

CYPRIANI *testimoniorum aduersus iudæos libri* III. ad Quirinum, quem filium carissimum adpellat. Cyprianum auctorem esse horum librorum, doctissimi nonnulli viri dubitant, ERASMVS, ANDREAS MASIVS; attamen sine caussa. Repugnant opinioni huic antiquiores scriptores, qui fide digni sunt ac memoratos *testimoniorum libros* Cypriano tribuunt, Hieronymus, Augustinus, Gennadius atque alii:***

AVGVSTINI *tractatus aduersus iudæos*; at vero *sermo contra iudæos, paganos, Arianos*, qui etiam Augustini nomen præfert, perperam ei attribuitur. Idem dicendum est de *tractatu contra quinque hæreses*; *siue contra quinque hostium genera*, paganos videlicet, iudæos, Manichæos, Sabellianos et Arianos ac de dialogo: *altercatio ecclesiæ et synagogæ* inscripto:

ISIDO-

* græce et latine sunt in *auctario græcolatino biblioth. patr. Ducæano*, Parisiis MDCXXIV. *tom.* I. latine tantum *bibliothec. patr. Lugdun. tom.* VI. p. 1014. Summam horum actorum exhibet IMBONATVS *bibliothec. latin. ebraic.* p. 58.

** *libr.* V. *aduersarior. cap.* 3.

*** vide FELLI *notas ad Cyprianum* p. 17.

ISIDORI *Hispalensis* libri duo *contra nequitiam iudaeorum*, quorum priori de natiuitate, passione, resurrectione, regno et iudicio domini agitur; posteriori autem de vocatione gentium, Hagenoae MDXXIX. 4.

§. VII.

Sunt plura alia scripta, quibus doctissimi viri iudaeorum errores profligarunt ac sanctissimae religionis nostrae veritatem ac diuinam auctoritatem ab istorum malitiosis calumniis defenderunt. Attamen non omnia monimenta haec ad vsum nostrum delata sunt. Alia ab interitu quidem se vindicarunt; publicam lucem autem haud adspexerunt; sed manu tantum exarata in bibliothecis adseruantur. Alia tantum abfuit, vt permanerent inter alias res, quae existunt, vt penitus interirent. Vtriusque generis quaedam nunc exempla memorabo. Inter ea, contra iudaeos composita, scripta, quae supersunt; manu exarata autem tantum in bibliothecis reperiuntur, locum habent:

ATHANASII Alexandrini *disputatio cum Zachaeo*, iudaeorum nomodidascalo; siue doctore legis; item *disputatio cum iudaeis de adoratione sanctae crucis et sacrarum imaginum*, quem vtrumque codicem manuscriptum memorat CAROLVS IOSEPH. IMBONATVS.* ac testatur, eum esse in bibliotheca Vindobonensi:

ATHANASII iunioris *narratio graeca de imagine christi*, a iudaeis Beryti in ludibrium perpessionis dominicae cruci adfixa. Latine illa exstat ac recensetur iisdem ab IMBONATO: **

BASILII *Seleuciensis* liber *contra iudaeos*, qui est in bibliotheca Vaticana, vti etiam IMBONATVS *** tradit. Eiusdem BASILII *demonstrationem aduersus iudaeos*, quae in lucem prodiit, omitto, quum illa iam antea a me adducta est:

GEN-

* *bibliotheca latino-ebraica* p. 318.
** *dicto loco.*
*** *memorata bibliothec.* p. 12.

GENNADII *confutatio erroris iudaici ex scriptura et rebus gestis et ad christianam religionem cohortatio, per modum dialogi*; quem librum, nondum editum, IO. ALBERT. FABRICIVS * recenset.

Alia monimenta, quibus iudaei oppugnati sunt, interierunt, vti sunt:

CLAVDII APOLLINARIS Hierapolitani in Phrygia episcopi, *libri* II. *contra iudaeos*, de quibus EVSEBII ac NICEPHORI testimonia ad nos delata sunt:

MILTIADIS liber *contra iudaeos*, qui singulare studium pro religione christiana probauit ac pro ista non solum contra paganos; sed etiam contra iudaeos, scripsit; neuter liber autem ad aetatem nostram peruenit:

STEPHANI BOSTRENI, graeci, opus, *contra iudaeos* compositum; quod autem haud conseruatum est. Meminit illius DAMASCENVS. **

VOCONII, Castellani, Mauritaniae oppidi, episcopi, scripta, quae composuit contra iudaeos, Arianos et alios haereticos. Testem rei huius habemus GENNADIVM. *** Quae scriptor hic litteris mandauit, ea omnia iniuria temporis abstulit. Sufficiant haec de libris, aduersus iudaeos scriptis iisque vel nondum editis; vel deperditis. Quum enim notitiam hanc veluti in transitu suppeditare volui, non necesse esse arbitror, vt augeam illam atque amplificem. *

§. VIII.

Inter eos, qui errores eosque non leuioris momenti disseminabant atque in ciuitate christiana multas faciebant turbas, locum quoque *haeretici* habebant. Aduer-

* in *delectu argumentorum et syllabo scriptorum de veritate religionis christian.* p 130.

** in *oration. de sacris imaginibus.*

*** de *viris illustrib. cap.* LXXVIII.

* graecorum et latinorum scripta, antiquiori aeuo contra iudaeos composita, siue ista in lucem emissa: vel manu tantum exarata supersint; siue interciderint, percenset WOLFIVS *biblioth. ebr. part.* II. p. 994. cui adiungatur FABRICIVS *delectu argumentor. et syllab. scriptor. de veritate religion. christ. cap.* II. et VI.

Aduersus illos patres ecclesiæ itidem in certamen descenderunt ac praua dogmata confutarunt; vera autem a malitia hostium defendebant. Qui ita pugnabant, eorum duo erant genera. Alii resistebant hæreticis vniuersè; alii singularibus eorum sectis. Qui vniuersè contra illos dimicarent, itidem diuersi fuerunt, quum nonnulli maxime historice; quidam autem dogmatice ac polemice de hæreticis eorumque dogmatibus exponerent. Illos supra memoraui eorumque scripta inter monimenta historica, quæ patres ecclesiæ reliquerunt, numeraui; ad horum autem ordinem, qui de hæresibus inprimis polemice commentati sunt, nunc adducendi pertinent.

Supra commemoraui: TERTVLLIANI libri de *præscriptionibus hæreticorum* adpendicem: PHILASTRIVM, EPIPHANIVM, AVGVSTINVM, auctorem *prædestinati*. Nunc adducendi sunt:

CLEMENS *Alexandrinus* libris *stromatum*, quibus principum inter hæreticos peruersa dogmata explodit:

IRENAEVS libris quinque *aduersus hæreses*, quorum primus ἔλεγχον, siue *detectionem*: ceteri quatuor ἀνατροπὴν, siue *redargutionem* continent. Ita Irenæus in tractandis controuersiis recto iustoque ordine vsus est ac primum errores hæreticorum recensuit; postea autem istos refutauit, eo studio, vt ex opere hoc non exigua eruditio eius atque industria adpareant idque laude, qua ornatur, omnino dignum sit. Non omnium tamen vitiorum illud plane expers est. Adprobat interdum Irenæus sententias, quæ falsæ sunt atque erroneæ. In refutandis hæreticis non semper simplicem atque apostolicam disputandi rationem sequitur; sed dum eadem arma adhibere vult, quibus vtuntur aduersarii, pro solidis argumentis vanas nonnumquam adfert subtilitates. Nec diffitendum est, illum ratiocinandi leges interdum neglexisse ac nimio contradicendi studio incitatum, alteram extremitatem deuitando, ab altera minus sibi cauisse atque itidem a recta aberrasse via. Sine dubio Irenæus græce scripserat; minus latine; græcis autem caremus, præter ea, quæ a nonnullis seruata atque in lucem prolata sunt:

ATHANASIVS, sub cuius nomine exstat *oratio κατὰ πασῶν αἱρέσεων, contra omnes haereticos;* quam tamen in germanis Athanasii monimentis numerandam esse, eruditissimi viri negant. Sique et illa ab Athanasio vere scripta esset; minus tamen commode ad locum hunc referri potest.

EPIPHANIVS, quem supra quidem iam memoraui inter historicos scriptores de haereticis; ille tamen et locum hunc tueri potest. Praebet se cum historicum; tum disputatorem. Opus ipsum, quod ab eo accepimus, nomen habet πανάριον, vel κιβώτιον, id est, *arca;* siue *capsula medica*, quum in eo non solum haereticorum sententias referat; sed etiam contra venenatos eorumdem morsus saluberrima remedia exhibeat, quemadmodum ipse inscriptionis huius rationem explicat. * Eam ob rem in scriptoribus polemicis iure numeratur. Diuiditur opus hoc in tres partes; siue libros, et continet octoginta haereses, pro ipsius Epiphanii calculo. Multum vtilitatis id adfert, in primis quia ceteris, quae ante illud contra haereses scripta sunt, copiosius est; nec pauca complectitur, ex antiquitatum monimentis hausta; attamen vitiorum non expers est. Praebet documenta, satis euidentia, quae monstrant, auctorem muneri, haereticos refutandi, non plane satisfecisse. Scribendi genus, quo vtitur, nullam praefert elegantiam: argumenta, contra aduersarios proposita, saepe nulla probandi virtute praedita sunt: credulitatis vbique adparent indicia haecque ostendunt, Epiphanium aut non potuisse; aut noluisse vera a falsis discernere. Nec moderatio, in controuersiis maxime necessaria, ita, vti decet, adhibita est:

THEODORETVS, cuius libri quinque *haereticarum fabularum* exstant. In eorum quatuor prioribus haereses non tantum recenset; sed breuiter etiam refutat; quintus autem θείων δογμάτων ἐπιτομὴν, siue compendium sacrae doctrinae, haereticorum erroribus oppositum, exhibet. Neutiquam adulterinum esse *libri quarti caput duodecimum,* quo de Nestorio agitur, vt GARNERIO et CAVEO visum est,

* *anacephalaeos. tom. II. oper. p. 126.*

est, IO. ALB. FABRICIVS * probat. Opus hoc Theodoreti cum eiusdem *dialogis* graece prodiit cura *Camilli Perusci* auspiciis Ardingelli cardinalis, Rom. MDXLVII. 4. Latine id vertit *Gentianus Heruetus*, Basileae MDXLIX. 4. Ad graeca haec monimenta adiungenda sunt nonnulla latina, imprimis TERTVLLIANI liber de *praescriptionibus contra haereticos* ac VINCENTII *Lerinensis commonitoria duo pro catholicae fidei antiquitate et vniuersalitate, aduersus profanas omnium haereseon nouationes*, quos duos libros iam breuiter commemorasse sufficiat, quoniam postea plura de illis dicendi speciatimque narrandi, qualis aduersus haereticos disputandi ratio ibi commendetur, habebo occasionem.

§. IX.

Disputarunt quoque ecclesiastici patres aduersus singulares certosque haereticos, qui antiquiore aetate multos ac varios errores disseminabant ac religionis christianae vera dogmata deprauare, malitiose sibi sumebant. Erant illi gnostici, Marcionitae, Manichaei, Nouatiani, Sabelliani, Origenistae, Samosateniani, Ariani, Apollinaristae, Priscillianistae, Iouinianus, Heluidiani, Luciferiani, Donatistae, Pelagiani, Semipelagiani, Macedoniani, anthropomorphitae, Nestoriani, Eutychiani. Ita refutarunt:

I. *Gnosticos* auctor *epistolae*, quae BARNABAE adscribitur; minus autem germanum eius monimentum est. Gnosticis eam oppositam esse, haud negabit, qui istam perlegerit. Nonnulli addunt POLYCARPVM ac persuadent sibi, eum *epistola ad Philippenses* eosdem haereticos ferire; alii autem existimant, quae de gnosticis intelligantur, ea ad errores Simonis magi spectare:

II. *Marcionitas* TERTVLLIANVS libris quinque *aduersus Marcionem*, qui et *aduersus Praxeam* et *Hermogenem* scripsit, et auctor *dialogi de orthodoxa fide;* siue περὶ τῆς εἰς θεὸν ὀρθῆς πίστεως, aut *contra marcionitas*, vti et inscribitur. Praefert Origenis nomen; nondum autem res

 explo-

* *Biblioth. graec. volum.* VII. p. 437.

explorata est, Origenem eius auctorem esse et quamuis inter antiquiores scriptores Basilius et Gregorius Nazianzenus id adfirment ac recentiore ætate *Io. Rudolph. Wetstenius*, qui primus librum hunc, adnotationibus illustratum, græce et latine in lucem protulit, Basileæ MDCLXXIV. 4. ad idem probandum omnes ingenii vires adhibeat; plerique tamen a sententia hac discedunt:

III. *Manichaeos* ARCHELAVS, qui disputationem cum Manete instituit, huiusque *acta* ipse syro sermone litteris mandauit, postea latine reddita atque ex interpretatione hac ita edita, vt quæ græca apud Epiphanium habentur, ea adiungerentur: * ALEXANDER Lycopolita libro *πρὸς τὰς μανιχαίου δόξας*, *aduersus manichaeorum placita*, a *Francisc. Combefisio* ** in lucem emisso: DIDYMVS Alexandrinus, cuius librum *aduersus manichaeos* itidem edidit *Combefisius* græce et latine; *** non integer autem iste ad nos peruenit; aut præter hunc, contra eosdem hæreticos alium scripsit: * TITVS Bostrensis libris quatuor *contra Manichaeos*, ex quibus libri tertii maior pars et quartus totus intercidit: duo priores integri cum tertii initio primum latine tantum: ** postea etiam græce prodierunt, *** vna cum SERAPIONIS libro *aduersus manichaeos*, itidem græce et latine: * FABIVS MARIVS VICTORINVS Afer, cuius exstat liber ad Iustinum manichæum

* exstant in ZACAGNII *collectaneis monumentorum veterum ecclesiæ græcæ ac latinæ* p. I VALESIVS *obseruationibus eccles. in Socratem et Sozomenum* adiunxit quoque *Archelai disputationem aduersus manichæum*, latine.

** *bibliothec. græcor. patrum auctar. nouissim. part.* II. p. 3.

*** iam *dict. auctar. part.* II. p. 21. Est quoque liber hic græce et latine in CANISII *lection. antiqu. tom.* I. p. 204. edition. *Basnagii*.

* colligitur hoc ex eo, quia a DAMASCENO in *parallelis* quædam ex DIDYMO *contra manichæos* adducuntur, quæ in hoc opusculo non sunt.

** ex versione *Turriani* in CANISII *lectionib. antiqu. tom.* V. et *biblioth. patr. Lugdun. tom.* IV. p. 443.

*** CANISII *lection. antiqu. tom.* I. p. 59. edition. BASNAGII.

* itidem in CANISII *lection. antiqu.* excitato loco p. 43. dictæ editionis.

nichæum *contra duo principia manichæorum:* * AVGVSTINVS, princeps inter eos, qui manichæis restiterunt, ac felix veritatis defensor, quia ipsi dogmata aduersariorum adcurate perspecta fuerunt. Scripta, quæ illis opposuit quæue ad ætatem nostram peruenerunt, sunt: liber vnus de *vtilitate credendi ad Honoratum:* liber vnus *de duabus animabus contra manichæos:* liber vnus *acta; seu disputatio contra Fortunatum, Manichæi discipulum:* liber vnus *contra Adimantum, manichæi discipulum:* liber vnus *contra epistolam manichæi, quam vocant, fundamenti:* tres et triginta libri *contra Faustum manichæum:* libri duo de *actis cum Felice manichæo:* liber vnus de *natura boni contra manichæos:* liber vnus *contra Secundinum manichæum:* ** Liber de *fide contra manichæos* ac *commonitorium de recipiendis manichæis, qui conuertuntur,* Augustino quidem tribuuntur; perperam tamen, aliique scripta hæc esse adulterina, rectius iudicant. Enumeratis his scriptoribus addendus est: ZACHARIAS *scholasticus* ob *disputationem contra ea, quæ de duobus principiis a manichæo quodam scripta et proiecta in viam publicam reperit, Iustiniano imperatore,* scriptum breue vnius paginæ atque ex *Franc. Turriani* interpretatione latine editum: ***

IV. *Nouatianos* CYPRIANVS in *epistolis*, præcipue ad Cornelium et Antonianum scriptis; num autem et auctor sit libri *ad Nouatianum, quod spes veniæ lapsis non sit denegganda;* nec ne? de eo inter eruditos dissensio est: CORNELIVS *epistolis* cum ad Cyprianum; tum ad Fabium, antiochenum episcopum: DIONYSIVS Alexandrinus *epistola ad Nouatianum de schismate:* * PACIANVS, cuius *tres episto-*

* editus ille est a SIRMONDO *opusc. dogmat. veter.* Parisiis MDCXXX. 8. *tom.* I. et recusus in eiusdem *oper. tom.* I. p. 409. et *bibliothec. patr. Lugdun. tom.* IV. p. 289.

** omnia hæc scripta ordine, quo ista recensui, AVGVSTINI *operum tom.* VIII. edition. benedictin. antuerp. exhibentur.

*** in *bibliothecis patrum Lugdunens. tom.* IX. p. 794. atque aliis: CANISII *lection. antiquar. tom.* I. p. 425. edit. *Basnagii.* Scriptores veteres contra manichæos recenset quoque FABRICIVS *biblioth. græc. volum.* V. p. 289.

* integra exstat apud EVSEBIVM *libr.* VI. *histor. eccles. cap.* 45.

epistolae ad Sympronianum, nouatianum, ab interitu se vindicarunt: * AMBROSIVS, qui duos libros de *poenitentia*, contra nouatianos compositos, reliquit:

V. *Sabellianos* ATHANASIVS *oratione contra gregales Sabellii;* quam tamen Athanasio tribuendam esse, nonnulli dubitant: BASILIVS *homilia* XXVII. *contra sabellianos et Arium et anomaeos*, ac *epistola* LXIV. exarata ad doctores ecclesiae neocaesareensis: inprimis EVSEBIVS caesareensis, cuius habentur libri duo *contra Marcellum* eiusque σύγγραμμα, quo pro sabellianismo incautus propugnauerat. Primus eos ex manuscripto codice recensuit: latina interpretatione ac notis illustrauit *Rich. Montacutius*, in extremo Eusebii librorum de *demonstratione euangelica.* Praeter hos, libros tres de *ecclesiastica theologia* aduersus eumdem Marcellum composuit, ad quos *Montacutius*, vt ad antea memoratos libros, operam suam contulit, quique itidem dictae *demonstrationi* additi sunt. Nec tacere debeo de libro *aduersus sabellium;* siue potius de duabus *homiliis*, quae latine tantum lucem viderunt studio *Iacobi Sirmondi:* **

VI. *Samosatenianos* ATHANASIVS *epistola de incarnatione verbi dei contra Paullum samosatensem;* cuius autem auctoritas suspecta est, quia putant nonnulli, eam non ab Athanasio; sed ab alio scriptam esse, qui peruersam nestorianorum doctrinam, cum samosateniana in re principali consentientem, impugnare voluerit. Dubium quoque est, num huc referri debeat; nec ne, *refutatio hypocriseos Meletii et Eusebii samosatensis de consubstantialitate*, quae licet itidem ATHANASII nomen prae se habeat; attamen disputatur de illius auctore. Continet ea responsionem ad epistolam, quam Meletius, Eusebius samosatensis aliique acaciani Iouiano imperatori tradiderunt ac significarunt, se τὸ ὁμοούσιον adprobare ac doctrinam nicaenam amplecti:

VII. *Ori-*

* *biblioth. patr. Lugdunens. tom.* IV. p. 305.

** in *opuscul.* XIV. EVSEBII, quae SIRMONDVS *tom.* II. *varior. opusc.* Parisiis MDCLXIII. 8. iuris publici fecit. Translatae deinde sunt in *bibliothec. patrum Lugdunens. tom.* IV. p. I. et SIRMONDI *oper. tom.* I. Parisiis MDCXCVI. fol.

VII. *Origenistas;* siue *origenianos*, AVGVSTINVS libro *ad Orosium contra priscillianistas et origenistas*, vbi contra origenistas copiosius; quam aduersus priscillianistas disputat atque inprimis istorum sententiam, pœnam damnatorum non fore æternam, refellit: HIERONYMVS *epistolis* ad *Pammachium et Oceanum de erroribus Origenis:* ad *Pammachium aduersus hæreses Ioannis, episcopi hierosolymitani: ad Theophilum aduersus* eumdem *Ioannem hierosolymitanum;* item libris tribus *apologiæ aduersus Rufinum;* nondum autem positum est supra omnem dubitationem, Origenem et sectatores eius iure hæreticis adnumerari, satisque constat, antiquiore pariter ac recentiore ætate de hac re multa in vtramque partem disputata esse, ita vt quamuis alii Origenem grauiorum errorum insimularent; alii tamen eum defenderent:

VIII. *Arianos* ATHANASIVS, qui præcipuum ac constans studium in profliganda hæresi ariana posuit ac multa ingenii monimenta aduersus istam reliquit: quinque nimirum *orationes;* siue disputationes *contra arianos*, quas solas ad arianismum vniuersum refellendum sufficere, PHOTIVS * pronuntiat: commentationem in effatum: *omnia mihi tradita sunt a patre:* quatuor *epistolas ad Serapionem*, quarum prima, tertia et quarta spiritus sancti; secunda autem filii diuinitatem tuetur: de *synodi nicanæ contra hæresin arianam decretis*; item *epistolam de sententia Dionysii alexandrini:* aliam *epistolam* eamque *ad Adelphium episcopum contra arianos* scriptam et *ad Maximum philosophum:* GREGORIVS *Nazianzenus*, qui iridem aduersus arianos pugnauit, magis tamen oratorum; quam disputatorum leges sequutus, in *oratione ad arianos et de se ipso* atque *oratione in laudem martyrum et aduersus arianos;* vel eius fragmento, nisi cum aliis statuere velis, id reliquias esse orationis cuiusdem Chrysostomi: BASILIVS *magnus*, cuius *orationes syllogisticæ contra arianos: quod filius in diuinis sit deus*, exstant: ** CYRILLVS *alexandrinus*, inter cuius scripta

Ee 4 pole-

* *codic.* CXL. p. 315.
** ab auctore, qui est DERODON, dissertationis de *supposito* Arausic. MDCXLIV. editæ.

polemica, huc spectantia, locum tenent: *thesaurus de sancta et consubstantiali trinitate*, a nonnullis quidem in suspicionem adulterini monimenti adductus; ab aliis autem Cyrillo vindicatus, * ac *dialogi nouem*, ideo loco hoc memorandi, quia septem eorum priores de *sancta trinitate* agunt; duo autem vltimi de *incarnatione vnigeniti et quod vnus sit christus*: EPIPHANIVS, qui posteritati tradidit *ancoratum*, ancoram fidei; siue *epistolam responsoriam*, eaque præsertim doctrinam de trinitate exposuit et diuinitatem christi contra arianos; spiritus sancti autem contra macedonianos ab iis, quæ dicti aduersarii obiiciunt, defendit; simul tamen et aliis hæreticis bellum indixit: CHRYSOSTOMVS in sex *homiliis* de *incomprehensibili dei natura*, contra anomæos. Ad scriptores hos græcos latini adiungendi sunt, qui itidem cum arianis congressi seque veritatis vindices præbuerunt, vti scripta eorum, ad nos delata, luculenter satis testantur. In numero istorum sunt: I) HILARII egregium opus de *trinitate* in duos ac decem libros diuisum: liber de *synodis; seu de fide orientalium*, qui complectitur expositiones synodorum, maximam partem ab arianis; aut semiarianis contra recte sentientes congregatarum: liber *contra arianos;* vel Auxentium; siue epistola ad catholicos contra arianos, quos maxime ex scriptura sacra simpliciter ac recte intellecta, profligat: II) PHOEBADII liber *contra arianos*, quo firmiensem formulam, ad gallos missam, diiudicat atque infringit. Exiit ille primum cum quibusdam aliis, cura *Theod. Beza* ex officina Henr. Stephani MDLXX. 8. deinde studio *Petri Pithœi*, Paris. MDLXXXVI. 4. atque a *Casp. Barthio* illustratus, Francof. MDCXXIII. 8. ** III) AVGVSTINI liber vnus *contra sermonem arianorum: collatio cum Maximino, arianorum episcopo*: libri duo contra eumdem *Maximinum* ac libri quinque et decem de *trinitate*, quæ omnia monimenta vel eo nomine laudanda sunt, quoniam in illis Augustinus aduersarios per vim scriptu-

* conf. RAYNAVDVM *erotemat. de malis ac bonis libris*, *part*. 1. *erotem*. 10. p. 134. et PETAVIVM *dogmat. theol. tom*. v. p. 308.

** est etiam *biblioth. patrum lugdunens. tom*. IV. p. 300.

ſcripturæ ſacræ ita repellit, vt rectam rationem, interpretandi iſtam, ſequatur: IV) AMBROSII libri quinque de *fide ad Gratianum auguſtum*, quibus adcurate ac diligenter de trinitate contra arianos diſputat, ac liber vnus de *incarnationis dominicæ ſacramento*, vbi præcipue arianos atque apollinariſtas perſtringit; *tractatus* autem *de filii dei diuinitate*; ſiue de *fide orthodoxa contra arianos* ipſi perperam tribuitur: V) HIERONYMI *epiſtolæ*, quas ad *Damaſum*, præſulem romanum, et ad *Marcum* presbyterum contra arianos ſcripſit: VI) FABII MARII VICTORINI libri quatuor *de ſanctiſſima trinitate aduerſus Candidum arianum*, qui dialectico more valde obſcuri notantur:* liber de *generatione verbi diuini* aduerſus eumdem Candidum, quem vna cum Candidi epiſtola de hoc argumento primus edidit *Iac. Zieglerus* cum ſuis in *geneſin et exodum commentariis* Baſil. MDXLVIII. fol. deinde cum aliis VICTORINI petauionenſis reliquiis ANDR. RIVINVS Lipſ. MDCLII. 8. item *hymni tres*, cum commentatione de *homouſio recipiendo*:** VII) FAVSTINI opuſculum de *trinitate*; ſiue *de fide contra arianos*, ſeptem libris; ſiue potius capitibus conſtans ac primum a *Iacob. Sirmondo* ſub *Fauſtini* nomine editum Pariſ. MDCL. 8. poſtea cum notis Oxon. MDCLXXVIII. 8. *** VIII) VIGILII tapſenſis *altercatio ſub nomine Athanaſii aduerſus Arium*; ſiue dialogi II. in concilio nicæno inter Athanaſium et Arium habiti, Probo iudice, quibuscum in plerisque conueniunt *dialogi*; *ſiue altercationes* III. ab Athanaſio contra Arium, Sabellium et Photinum coram Probo iudice inſtitutæ: libri duo ac decem de *trinitate*; *ſiue de vnita trinitate deitatis contra Mariuadum arianum*: liber de *vnitate trinitatis ad Optatum*; ſiue *dialogus* inter *Auguſtinum et Felicianum arianum*, qui et inter Auguſtini ſcripta referri ſolet: libri tres de *trinitate aduerſus Varimadum*; ſiue transpoſitis litteris Mariuadum, ſectæ arianæ diaconum, ſub nomine IDACII

* primum prodierunt Baſil. MDXXVIII. deinde tranſlati ſunt in *bibliothecas patrum lugdunens. tom.* IV. p. 253. atque alias: etiam *orthodoxographa* MDLV. et HEROLDI *hæreſiologiam*.

** vide *bibliothec. patrum lugdunenſ. tom.* IV. p. 294.

*** *ibidem tom.* V. p. 637.

CLARI a Vigilio editi: liber *contra Palladium, arianum episcopum:* * IX) CERBALIS libellus *concertationis de fide trinitatis contra Maximinum*, arianum episcopum: ** X) ALCIMI ECDICII AVITI *collatio eius aliorumque coram rege Gundobaldo aduersus arianos*, quæ Alcimo adscribitur, quia eius fuerint præcipuæ et pene solæ in hac collatione disputandi partes: XI) FVLGENTII liber *aduersus arianos*, qui ad decem horum aduersariorum argumenta, maxime barbara atque obscura, totidem responsiones complectitur.

IX. *Eunomianos* BASILIVS *magnus* in *antirrhetico aduersus impium Eunomium*, in quinque libros diuiso, quorum tres priores maiore adcuratione atque industria scripti sunt, quam duo reliqui, fortasse ea ex caussa, quia auctori animus fuit, his istos supplere ac perfectiores reddere. Ex hac saltem dissimilitudine non est, quod cum nonnullis coniecturam faciamus, hos posteriores libros a Basilio haud profectos esse. Ad scriptum hoc Basilii impugnandum quum EVNOMIVS ἀπολογίας ἀπολογίαν in lucem edidisset; Basilius autem vitam commutasset cum morte, certamen suscepit GREGORIVS *nyssenus* in *orationibus;* siue *libris* XIII. *contra Eunomium*, quos λόγȢς ἀντιῤῥητικȢ̀ς adpellat. Præter alios; quorum tamen libros iniuria temporis nobis abstulit, eunomianam hæresin profligauit GREGORIVS *nazianzenus* in quinque, aut quatuor, si prima pro præfatione habeatur, *orationibus de theologia*, quibus contra eunomianos et macedonianos disputat: ***

X. *Macedonianos* ATHANASIVS, inter cuius scripta, ad nos delata, locum tenent quatuor *epistolæ* ad *Serapionem*, quarum prima, tertia et quarta vindicias diuinitatis spiritus sancti nobis exhibent, vti iam antea denotaui. *Dialogos*

---

* habentur opera hæc *biblioth. patrum lugdunens. tom.* VIII. p. 743. quæ et notis ac dissertationibus illustrata *Petr. Franc. Chiffletius* Diuion. MDCLXIV. 4. edidit.

** *tom.* VIII. *biblioth. patrum lugdun.* p. 671. et alibi, de quibus editionibus videatur HYDE *catalog. bibl. bodleian. part.* I. p. 153.

*** scriptores veteres contra eunomianam hæresin enarrant: FABRICIVS *bibliothec. græc. volum.* VIII. p. 250. et VOGTIVS *biblioth. histor. hæresiolog. tom.* I. *fascic.* 3. p. 505.

logos duos *contra macedonianos*, qui et Athanasii nomen praeferunt, monimentum eius esse haud germanum, eruditi viri argumentis, non contemnendis, probant. * Athanasio adiungi debet BASILIVS ob librum de *spiritu sancto ad Amphilochium*, macedonianis oppositum. Ad quem scriptus is est, AMPHILOCHIVS ipse in certamen cum hostibus his veritatis caelestis venit, ac quamuis liber illius de *spiritu sancto, quod deus et quod adorandus quodque omnipotens sit*, perierit; ab interitu tamen vindicauit se eusdem *epistola synodica*, qua pro spiritus sancti diuinitate contra pneumatomachos propugnat. ** Nec praetermittendi sunt: DIDYMVS *alexandrinus*, quoniam librum scripsit de *spiritu sancto*, cuius latina interpretatio, auctore Hieronymo, *** exstat et PASCHASIVS diaconus, qui memoriam nominis sui consecrauit duobus libris de *spiritu sancto contra Macedonium*, Colon. MDXXXIX. 8. Helmstad. MDCXIII.*

XI. *Priscillianistas* AVGVSTINVS libro *ad Orosium contra priscillianistas et origenistas*, quo priscillianistas breuiter perstringit, ea de caussa, quia quum manichaeos refutasset, iam quaedam istorum dogmata impugnauerat; quantum autem liber hic ad origenistas spectat, illius antea mentionem feci, ac OROSIVS *commonitorio, siue consultatione ad sanctum augustinum de errore priscillianistarum et origenistarum:*

XII. *Apollinaristas* Athanasius commentationibus de *incarnatione christi* ac de *salutari aduentu iesu christi*, contra Apollinarium, et de *humana natura suscepta ab vnigenito verbo*, contra arianos et Apollinarium: GREGORIVS *nazianzenus* duabus *orationibus*; siue *epistolis ad Cledonium presbyterum aduersus Apollinarium*, ac qui prae aliis operam

* ATHANASII *fragmentum contra macedonianos* edidit MONTFAVCONIVS *collection. nouae patrum tom.* I. p. 102.

** est in COTELERII *monumentor. eccles. graec. tom.* II. p. 99.

*** liber hic inter HIERONYMI *opera* et in *bibliothecis patrum* saepius editus est, in tres libros diuisus, contra auctoris et Hieronymi mentem.

* sunt quoque in *bibliothecis patrum*. De scriptoribus antiquis contra macedonianorum haeresin exponit VOETIVS *bibliothec. histor. haeresiolog. tom.* I. *fascic.* I. p. 196.

ram in hæreticis his confutandis posuit, GREGORIVS *nyssenus*. Reliquit librum *contra Apollinarium ad Theophilum*, episcopum alexandrinum, * et *antirrheticum aduersus Apollinarium*, primum a *Laurent. Alexandr. Zacagnio* cum versione ac notis in lucem productum. ** Quibus libris quamuis Gregorius hic adcurate diligenterque aduersus Apollinarem disputet; ea tamen loquendi ratione vtitur, quæ illum facile in suspicionem falsæ doctrinæ adducere potest, quando præter alia, hypostaticam diuinæ et humanæ naturæ in christo vnitionem adpellat *mixtionem, commixtionem, temperationem:* dum de vtriusque naturæ coniunctione disserit, humanam a diuina ita adsumtam esse, pronuntiat, vt ab huius immensitate illam absorptam, abolitam atque exstinctam fuisse, adfirmare videatur. Sed hæc atque alia, durius dicta, mitiorem admittere interpretationem, paullo ante memoratus *Zacagnius* *** putat atque eximium hunc ecclesiæ græcæ doctorem a suspicione erroris, in quem Eütyches postea incidit, liberare adnititur. Nec mentio omittenda est: DAMASI duarum *epistolarum* contra Apollinarem eiusque sectatores: IO. CHRYSOSTOMI celebris *epistolæ ad Cæsarium monachum*, qua prauæ apollinaristarum sententiæ itidem profligatæ sunt; * neque LEONTII *Byzantini*, quia liber eius aduersus fraudes apollinaristarum ** ad nos peruenit.

XIII. *Do-*

* prodiit græce cura *Hoeschelii*, Lugdun. Batau. MDXCIII. 8. cum aliis Nysseni opusculis: latine ex interpretatione cum *Ducæi*, Ingolstad. MDXCVI. 8. tum *Turriani* in CANISII *lection. antiquar. tom.* I. p. 90.

** *collectan. monumentor. veter. eccles. græc. et latin.* p. 123.

*** *præfation.* dictorum *collectaneor.* §. 20. sqq.

* exstat epistola hæc latine tantum. Interpretationem hanc cum fragmentis græcis, præter alios, edidit BASNAGIVS Trai. ad Rhen. MDCLXXXVII. 8. ac postea litteris iterum describendam curauit in CANISII *lection. antiqu. tom.* I. p. 233. cum MAFFEII et HARDVINI adnotationibus. Quæ illius fata fuerint, PFAFFIVS *differt. antirogerian.* p. 17. et KAPPIVS *dissertat. de Chrysostomi epistola ad Cæsarium monachum* enarrant.

** habetur CANISII *lection. antiqu. tom.* I. p. 600. edit. BASNAGII et *biblioth. patr. lugd. tom.* IX. p. 707. Addendæ essent BASILII

duæ

XIII. *Donatiſtas* OPTATVS *mileuitanus*, cuius exſtat opus *de ſchismate donatiſtarum*, quod ſeptem quidem libris conſtat; ſeptimum autem eiusdem auctoris eſſe, docti viri dubitant, quoniam non ſolum iſte ſtilo ac quibusdam dogmatibus a reliquis diſcrepet; ſed etiam HIERONYMVS * teſtetur, Optatum ſex libros contra Parmenianum, ſectæ donatiſtarum apud Carthaginem epiſcopum, ſcripſiſſe, et ipſe Optatus hoc innuat; nec plures prima complectatur editio. Vnde facta eſt coniectura, ſeptimum librum poſt ſex priores ab Optato compoſitum; aut ab alio in lucem emiſſum eſſe. Sæpius libri hi prodierunt ac notis *Balduini*, *Barthii*, *Caſauboni*, *Albaſpinai*, *Dupinii* ornati ſunt. Poſt Optatum AVGVSTINVS ſingulare ſtudium, donatiſtarum commenta oppugnandi, monſtrauit hancque in rem multos ingenii fetus excluſit, quorum alii perierunt: alii conſeruati ſunt. In his locum habent: *pſalmus contra partem Donati*, ordine litterarum diſpoſitus: libri tres *contra epiſtolam Parmeniani*: libri ſeptem de *baptiſmo contra donatiſtas*: libri tres *contra litteras Petiliani*, quorum primo partem epiſtolæ Petiliani, quum integram nactus nondum fuiſſet, et ſecundo integram Petiliani epiſtolam adiecit ac confutauit; tertio autem quæ *Petilianus* libro primo oppoſuerat, profligauit: libri quatuor contra *Cresconium*, grammaticum donatiſtam: de *vnico baptismo contra Petilianum*: *breuiculus collationis cum donatiſtis*: liber vnus *poſt collationem ad donatiſtas*: *ſermo ad caſareenſis eccleſiæ plebem*, *Emerito præſente, dictus*: liber vnus *de geſtis cum Emerito*: libri duo *contra Gaudentium*, *donatiſtam epiſcopum*. De *epiſtola ad catholicos contra donatiſtas*, *vulgo de vnitate eccleſiæ libro* ac de *ſermone de Ruſticiano ſubdiacono, a donatiſtis rebaptizato et in diaconum ordinato*, dubitant eruditi viri, Auguſtino ſcripta hæc iure tribuenda eſſe; librum autem *contra Fulgen-*

duæ *epiſtolæ ad Apollinarium*, editæ in COTELERII *monumentor. tom.* II. p. 84. niſi conſtaret, eas ab arianis; vel apollinariſtis confictas eſſe. Scriptorum veterum, quæ hæreſi Apollinaris oppoſita ſunt, vberiorem notitiam ſuppeditat VOGTIVS *bibliotb. hiſtor. hæreſeolog. tom.* I. *faſcicul.* I. p. 85. 199.

* de *ſcriptorib. eccleſiaſtic.* p. 110.

gentium donatistam in monimentis adulterinis numerandum esse, pro certo adfirmant: *

XIV. *Anthropomorphitas* CYRILLVS *alexandrinus* libro *contra anthropomorphitas*, quem *Bonau. Vulcanius* primus græce et latine cum adnotationibus vulgauit, Lugd. Batau. MDCV. 4.

XV. *Iouinianos* HIERONYMVS libris duobus *de virginitate aduersus Iouinianum: apologia aduersus* eumdem *Iouinianum ad Pammachium: aduersus defensorem Iouiniani ad Domnionem:*

XVI. *Heluidianos* HIERONYMVS libro de *perpetua virginitate aduersus Heluidium:*

XVII. *Luciferianos* itidem HIERONYMVS *dialogo aduersus luciferianos; siue altercatione luciferiani et orthodoxi:*

XVIII. *Pelagianos* HIERONYMVS *epistola ad Ctesiphontem aduersus Pelagium*, qua a Ctesiphonte consultus de quæstione: *vtrum peccatorum radicem, ita quisquam valeat euellere, vt reliquiæ nullæ supersint?* eo modo respondet, vt simul præcipuos Pelagii errores reprehendat, ac *dialogo aduersus pelagianos*, qui tribus constat libris quoue Hieronymus ita differit, vt fictis nominibus vtatur et sub *Attici* nomine sectatorem veræ doctrinæ; *Critobuli* autem hæreticum eumque pelagianum loquentem sistat. Idem celeberrimus doctor in *præfationibus ad libros commentariorum in Ieremiam* pelagianos perstringit; sine tamen eorum nomine, ne Pelagium, virum magnæ auctoritatis, læderet atque ita facilius mentem eius ad veritatem amplectendam adduceret. Præter eum, AVGVSTINVS sectæ huic fortiter ac magno animo restitit. Abunde comprobant hoc scripta, quæ illius impugnandæ caussa, singulari industria composuit, vti: libri tres de *peccatorum meritis et remissione et de baptismo paruulorum ad Marcellinum:* liber de *gratia noui testamenti*, qui inter *epistolas* eius locum tenet: liber de *spiritu et littera*, quo itidem gratiam diuinam ab aduersariorum impetu strenue defendit. Quemadmodum scriptis his

*. conf. ITTIGII *historiam schismatis donatistarum*, quæ est in eiusdem *heptad. dissertationum*, subiuncta *adpendici dissertationis de hæresiarchis æui apostolici*, p. 321. sqq.

his dimicauit cum pelagianis; ita Pelagium ipsum adgressus est libro de *natura et gratia contra Pelagium ad Timasium et Iacobum*, praeterea autem in certamine hoc alia ingenii sui monimenta statuit, in quorum numero sunt: liber; siue epistola de *perfectione iustitiae hominis:* liber de *gestis Pelagii ad Aurelium*, quo acta synodi diospolitanae in Palaestina, ob Pelagii caussam congregatae, refert: duo libri de *gratia christi et de peccato originali ad Albinam, Pinianum et Melaniam:* libri duo de *nuptiis et de concupiscentia ad Valerium comitem*, quorum priori pelagianorum calumniam, ac si quis, peccatum originale adserendo, nuptias damnaret, repellit; posteriori autem istum contra Iulianum defendit: libri quatuor de *anima eiusque origine*, quibus pro sua sententia, se nescire, num animae humanae ex parentibus propagentur; an sine vlla propagatione singulae singulis dentur; pugnat: libri quatuor *contra duas epistolas pelagianorum ad Bonifacium, romanae ecclesiae episcopum:* libri sex *contra Iulianum, haeresis pelagianae defensorem*, eiusque quatuor libros, contra Augustini librum priorem de *nuptiis et concupiscentia* scriptos, ex quorum primo quum adhuc quaedam tantum excerpta nactus fuisset ac libro posteriori de *nuptiis et concupiscentia* confutasset; nunc autem ipsi integri operis copia facta esset disquisitionem illius non solum suscepit; sed etiam postquam contra hos Augustini libros *octo* nouos *libros* Iulianus ediderat, Augustinus et ad hos refellendos se contulit; morte autem impeditus, opus haud absoluere potuit et tantum *sex libros* reliquit. Habentur praeterea Augustini *sermones* et *epistolae*, quibus itidem contra pelagianos disputatur, *sermo* videlicet *habitus in basilica maiorum de baptismo paruulorum contra pelagianos:* alius de *verbis euangelii Ioann. 6.* nisi manducaueritis carnem, *deque verbis apostoli et psalmorum contra pelagianos*; ex epistolis autem huc spectat, quae secundum recentiorem ordinem CLVII. numeratur *. In scriptis his Augustinus ita cum pelagianis disceptauit, vt neglecta debita cautione moderationeque, ipse a recta via decli-

* de AVGVSTINI scriptis, contra pelagianos editis, VOSSIVS *histor. pelag. libr.* 1. *cap.* 13. sqq. p. 579. disseruit.

declinaret ac traderet a doctrina prædestinatianorum non longe remota, quum statuit, gratiam diuinam per se tam efficacem esse, vt per eam homines non possint non ad deum conuerti, eamque pariter ac perseuerantiæ donum non omnes; sed solos electos acccipere. Ac quamuis fateatur, fidem et gratiam amitti posse; putat tamen, eam omnino ab iis recuperandam esse, qui ad æternam vitam a deo sint prædestinati. At vero doctrina hæc Augustini de gratia diuerso modo exhibetur ac diiudicatur. Qui prædestinationem, ex absoluto numinis decreto profectam, defendunt, aliis persuadere adnituntur, Augustinum in certaminibus cum pelagianis modum haud excessisse quæque videantur duriora, ea cum veritate congruere. * Ab his discedunt, qui vel reformatis se opponunt; vel contra Iansenium; aut dominicanos pugnant, ita tamen vt ipsi inter se dissentiant. Alii fatentur, Augustinum in controuersiis cum pelagianis a recta via deflexisse, hacque de caussa arbitrantur, auctoritatem eius nec Caluini sectatoribus; nec iansenistis; nec dominicanis præsidio esse posse. Alii contra Augustinum defendunt atque existimant, illum neutiquam per id, quod nimium est, a vero aberrasse; sed nec Iansenium; nec alios, qualis sententia eius sit, recte intelligere. ** Quum nonnulli apud Adrumetum, Africæ ciuitatem, monachi ita prolapsi essent, vt omnia ad gratiam diuinam referendo, hominis libertatem tollerent, opposuit se illis Augustinus duabus commentationibus, quarum altera de *gratia et libero arbitrio ad Valentinum et cum illo monachos adrumetinos;* altera de *correptione et gratia* ad eosdem exponit. Denique scriptoribus, qui in certamen contra pelagianos venerunt, adnumerandus est: OROSIVS ob *apologeticum contra pelagianos de arbitrii voluntate:* ***

XIX. Se-

---

* conf. BASNAGII *histoire de l' eglise, libr.* XI. *cap.* 9. §. 19. p 683. et PFAFFII *specim. histor. dogmat. de gratia et prædestinat. in primit. tubingens. part.* I. p. 95.

** pluribus hæc enarrat BVDDEVS *isagog. ad theolog. vniuers. libr.* II. *cap.* 7. §. 4. p. 1675.

*** conf. GARNERIVM *differt. de scriptis aduersus hæresin pelagianam*, quæ inter *dissertationes* eius, *ad hæresin pelagianam pertinentes*, sexta est, *tom.* XII. *operum Augustini* p. 234. edit. antuerp.

XIX. *Semipelagianos* PROSPER *epistola ad Augustinum de reliquiis pelagianae haereseos in Gallia sobolescentibus*: alia *ad Rufinum de gratia et libero arbitrio*; item *libro contra collatorem* pro Augustino: *responsionibus ad capitula calumniantium gallorum*, itidem pro Augustino: *responsionibus ad capitula obiectionum vincentianarum*, pro eiusdem doctrina: *responsionibus ad excerpta, quae de genuensi ciuitate sunt missa*, pro Augustino: *carmine de ingratis*, per quos pelagianos et semipelagianos, tamquam homines erga deum eiusque gratiam ingratos intelligit: HILARIVS Arelatensis *epistola ad Augustinum*, quae locum tenet inter augustinianas litteras: auctor operis, quod inscribitur *de vocatione omnium gentium* et ab aliis Ambrosio: ab aliis Prospero aquitano: a quibusdam Hilario arelatensi: a nonnullis Prospero aurelianensi; vel Leoni magno tribuitur:

XX. *Nestorianos* ex graecis confutarunt: PROCLVS *laudatione in sanctissimam dei genetricem Mariam*: alia homilia de *incarnatione domini nostri iesu christi* et epistola de *fide ad Armeniae presbyteros et archimandritas*, qua refellit Nestorii et Theodori mopsuesteni errores; Theodori autem nullam mentionem fecit, ne Armenos, quibus cara erat eius memoria, offenderet: * CYRILLVS *alexandrinus*, qui magno studio contra Nestorium pugnauit ac scripsit: libros quinque *aduersus Nestorii blasphemias contradictionum*: *explanationem* XII. *capitulorum*; siue anathematismorum, aduersus Nestorium in synodo ephesina compositam: *apologeticum pro* XII. *capitulis*, contra orientis episcopos: *aduersus impugnationem* XII. *capitulorum, a Theodoreto editam* ** et *apologeticum* ad imperatorem Theodosium; num autem Cyrillus mentem Nestorii recte sit adsequutus ac proposuerit; nec ne? de eo disputatur: THEODOTVS ancyra-

* PROCLI scripta graece et latine edidit *Elmenhorstius*, Lugd Batau. MDCXVII. 8. plura *Riccardus* Rom. MDCXXX. 4. homilias cum noua versione ac notis *Combefisius auctar. nou. biblioth. patr. tom.* I. Latine ista exstant *bibl. patr. lugd. tom.* VI. p 589.

** THEODORETVS Nestorium defendit in *reprehensione duodecim capitulorum; siue anathematismorum Cyrilli* atque aliis scriptis.

cyranus homilia *contra Nestorium* * et libro *aduersus Nestorium*; siue *Nestorii ex scriptura et fide concilii nicæni confutatio*: ** IOANNES MAXENTIVS *capitulis*; *siue anathematismis contra nestorianos*: libris duobus *dialogorum contra nestorianos* ad Theophilum: LEONTIVS *byzantinus* libris tribus *contra eutychianos et nestorianos*, quorum latina tantum interpretatio habetur. Ex latinis scriptoribus accedunt: MARIVS MERCATOR, qui varia ingenii monimenta, hæresi nestorianæ opposita, reliquit: *comparationem* videlicet *dogmatum Paulli samosateni et Nestorii*; siue, vt alii commentationem hanc inscribunt, *epistolam de discrimine inter hæresin Nestorii et dogmata Paulli samosateni, Ebionis, Photini et Marcelli*; item *contradictiones aduersus anathematismos Nestorii*; siue *Nestorii anathematismos duodecim totidem anathematismis Cyrilli oppositos, a Mario latine versos, addita singulis refutatione*; *siue contradictione*: *præfationem in varios Nestorii sermones, latine a se versos*: IO. CASSIANVS, iam memorandus ob libros septem de *incarnatione christi*, contra Nestorium, quos a Leone, ea ætate romanorum sacrorum archidiacono, rogatus scripsit; commentariis autem *Alard. Gazæus* illustrauit: PROSPER aquitanus, cuius exstat *elegia*, inscripta: *epitaphium nestorianæ et pelagianæ hæreseos*: *** CAPREOLVS, episcopus carthaginensis, in *epistola de vna christi, veri dei et hominis, persona*, contra Nestorium, ad Vitalem et Constantinum, hispanos, exarata: * FAVSTVS regensis, cuius habetur libellus; siue *epistola* aduersus Nestorii errorem, ad Gratum diaconum: ** GELASIVS, pontifex romanus, qui inter

* legenda est in collectionibus conciliorum LABBEI et HARDVINI.

** ita librum hunc *Combefisius* inscripsit eumque cum noua versione atque adnotationibus in lucem emisit Paris. MDCLXXV. 8. antea autem iste prodiit studio *Franc.* cardinalis *Barberini*, Rom. MDCLXIX. 8.

*** in noua *operum* eius editione, Paris. MDCCXI. fol. p. 198.

* edita est a SIRMONDO *tom.* I. *varior. opuscul.* Paris. MDCXXX. 8. et translata in eiusdem *operum tom.* I. p 361.

** primum in lucem exiit cura *Petr. Pithæi* MDLXXXVI. ac cum aliis auctoris scriptis recusa in *biblioth. patr. lugdun. tom.* VIII. p. 523 sqq.

inter generis huius auctores locum sibi fecit libro de *duabus in christo naturis*, contra Eutychen et Nestorium, sæpius edito: * VIGILIVS *tapsensis*, cuius libri quinque *aduersus Nestorium et Eutychen*, pro defensione concilii chalcedonensis, ad nos peruenerunt; nec solum coniunctim cum aliis scriptis; sed et separatim exierunt: ** BOETHIVS libro de *duabus naturis et vna persona christi*, ad id quoque comparato, vt Eutychis ac Nestorii praua doctrina impugnaretur: FACVNDVS hermianensis, qui scripsit libros XII. *pro defensione trium capitulorum concilii chalcedonensis*, ad Iustinianum imperatorem: *** LIBERATVS, qui historiam controuersiarum nestorianæ et eutychianæ litteris mandauit, sub titulo *breuiarii* eamque ita enarrauit, vt se simul defensorem veritatis præberet: *

XXI. *Eutychianos* plerique eorum, qui contra Nestorium scripserunt, antea a me enumerati; præter hos autem, LEO magnus *sermone; siue tractatu contra Eutychis hæresin:* PETR. CHRYSOLOGVS *epistola ad Eutychen archimandritam*, qua eum adnisus est ad id addducere, vt liberaret se ab errore ac veram doctrinam amplecteretur: ** RVSTICVS diaconus *disputatione aduersus acephalos:* ***

* in SICHARDI *antidoto aduersus hæreses*: HEROLDI *hæreseologia:* SIMLERI scriptis veteribus latinis de *vna persona et duabus naturis christi* et in *biblioth. patrum.*

** primum prodierunt Tigur. MDXXXIX. 8. deinde in memorata HEROLDI *hæreseologia:* SIMLERI *collectione*, itidem iam adducta: in *biblioth. patrum* ac denique in VIGILII *operibus*, a *Chiffletio* editis.

*** iuris publici facti atque illustrati sunt a *Sirmondo*, Parisiis MDCXXIX. 8. ac litteris iterum descripti in eiusdem *operibus tom.* II. præterea autem cura *Priorii* ad extremum *Optati* Paris. MDCLXXV. fol. ac *biblioth. patr. lugd. tom.* X. p. I. FACVNDI *epistolam pro defensione trium capitulorum* primus in lucem produxit DACHERIVS *spicileg. tom.* III. p. 307. edit. *de la Barre.*

* historiam hanc, notis illustratam, edidit *Garnerius*, Paris. MDCLXXV. Scriptores veteres de Nestorio eiusque hæresi percenset FABRICIVS *biblioth. græc. volum.* IX. p. 286

** addita est *Gregorii thaumaturgi operibus*, a *Ger. Vossio*, Mogunt. MDCIII. editis, p 205:

*** exstat in SICHARDI *antidoto contra hæreses* p. 246. HEROLDI *hære-*

EVSTATHIVS berytensis *apologia pro tomo Leonis romani* ad Timotheum Aelurum: LEONTIVS *byzantinus*, cuius *dubitationes hypotheticae et definitiones contra eos, qui negant, esse in christo post vnionem duas veras naturas*, ex interpretatione *Franc. Turriani* latine ad nos peruenerunt.*

§. X.

Patrum ecclesiae theologia polemica eam rationem prae se habet, vt in illa alia sint laudanda; alia autem reprehendenda. Monimenta eorum, aduersariis opposita et ad nos delata, adferre nobis multum vtilitatis, si illa quidem rite atque adcurate legantur atque intelligantur, quisque fatebitur, qui in istis versatus est. Praebent ea lucem in rebus, quae vel ad scripturam eiusque interpretationem; vel ad dogmata vera falsaque; vel ad historiam, maxime ecclesiasticam; vel ad aliam doctrinae sanctioris disciplinam pertinent. Nec tamen negandum est, a patribus ecclesiae in controuersiis ea dicta ac scripta esse, quae omnino vitiosa sunt, siue illi hostium errores refellant; siue dogmatum veritatem probare debeant. Caussae horum naeuorum variae sunt.

In illis locum habent: ignorantia linguarum orientis: artis bene cogitandi recteque atque adcurate ratiocinandi: aliarum rerum, quibus vt interpres codicis sacri instructus sit, necesse est. Ad caussas has accedebant aliae. Dogmata sanctissimae religionis nostrae, pro quibus pugnandum erat, patres hi nec distincte atque ordinate; nec adcurate semper tradiderunt: plus, quam decet, imitati sunt oratores: debitam moderationem nonnumquam neglexerunt.

Inpri-

haereseologia p. 707. SIMLERI *scriptis veterum latinis aduersus Nestorium, Eutychen et acephalos* p. 140. et *biblioth. patrum lugdun. tom.* x. p. 349.

* quum iam in *bibliothec. theolog. tom.* I. p. 580. patres ecclesiae, qui contra haereticos pugnarunt, enumeraui, notitiam hanc, a me datam, et ad locum hunc referri posse, existimo.

Inprimis memorandum est, fuisse inter antiquiores ecclesiæ doctores, qui nouam rationem disputandi ac quum controuersiæ natæ essent, contra aduersarios feliciter pugnandi, inuenisse sibi persuaderent eamque adhiberent. Spectabat illa ad methodum, hostibus præscriptionem ac traditionem opponendi ac per vtramque dogmatis veritatem probandi. Hæcque est methodus, quæ postea præsulis romani adsectatoribus multum se commendauit; a nostratibus autem atque a reformatis theologis docte firmeque confutata est.

Inter eos, qui de noua contra hæreticos disputandi ratione cogitarunt, locum sibi fecit TERTVLLIANVS libro de *præscriptionibus contra hæreticos*, quo nouum modum, hæreticos profligandi, iniisse ac laudasse videtur. Vocabulo enim *præscriptionis* talem significandi vim tribuit, qualis in scholis iureconsultorum vsitata est, quumque per illud eam bonorum possessionem intelligit, quæ longiori temporis spatio se tuetur, hæreticis antiquitatem veræ doctrinæ opponit atque ex eo, quod illi noua dogmata tradant, conficit, hæc falsa esse atque erronea. Quem argumentandi modum non plane rectum atque adcuratum esse, iam dudum denotatum est. Idque et res ipsa monstrat. Non eadem ratio est veritatis, ac bonorum, quorum homines domini sunt, et quamuis veritatem, in se spectatam, errore antiquiorem esse, constet; contingere tamen potest, vt quis per longius tempus, per quod erroneum dogma adprobauit, se aliquando veritatem habuisse, ignoret. Adiungendus est VINCENTIVS *Lerinensis* ob *commonitoria duo pro catholicæ fidei antiquitate et vniuersalitate aduersus profanas omnium hæreseon nouationes*, quæ iam antea memoraui. Nunc addo, librum hunc esse, in quo Vincentius commendat traditionem ecclesiæ catholicæ, veluti certissimam controuersiarum normam et, vt persuadet sibi, optimam rationem, hæreticos refellendi. Quocirca non mirum est, quod liber hic apud pontificis romani adsectatores in magno sit honore atque existimatione summisque laudibus in cælum efferatur. At vero traditiones minime rectam, certam facilemque viam monstrare ad lites decidendas: immo cum

variis iisque maximis difficultatibus coniunctas esse, adeo vt vbi pedem tuto ponere liceat, in illis haud inueniatur, iam dudum doctores nostri ostenderunt atque in Vincentium censoriam animaduersionem merito adhibuerunt. Qua et ideo dignus declarari debet, quia peruersa caussa se ad opusculum hoc scribendum adduci passus est, fauore videlicet erga semipelagianos et odio in Augustinum, quemadmodum doctissimi viri * probarunt.

Quæ Tertullianus de methodo præscriptionis, contra hæreticos adhibenda, commentatus est, ea non malo consilio scripsit ac quamuis nonnulla hac in re ab isto tradita sint, in se haud probanda; mitiorem tamen interpretationem admittunt ac Tertullianus ipse, qui excusetur, dignus est. Hæreticorum caussa præscriptionem commendauit, non absolute; sed quodam modo et ipse diuinam auctoritatem sacrarum litterarum agnouit ac professus est. Pluribus argumentum hoc maxime contra pontificios enarrarunt doctissimi viri, ex quibus præter alios legendi sunt: IO. HVLSEMANNVS, ** GEORG. CALIXTVS, *** IO. CONRAD. DANNHAVERVS, * PETR. HABERKORNIVS, ** IO. ANDR. SCHMIDIVS, *** FEVSTELIVS, * IO. FRANCISC. BVDDEVS, ** inprimis ex reformatis FRID. SPANHEMIVS. ***

CAPVT

* VOSSIVS *histor. Pelagian. libr.* I. *cap.* 10. IANSENIVS *de hæresi Pelagian. cap.* 17. RIVETVS *critic. sacr. libr.* IV. *cap.* 24. NORISIVS *histor. Pelagian. libr.* II. *cap.* II.

** *disputation. de præscriptione, an opinio quædam mentis de dogmatibus theologicis, finito temporis tractu, possit præscribi?*

*** *digressione de arte noua.*

* *polemosoph. sacr.* p. 302.

** *disputationibus anti-Walenburchianis.*

*** *breuiario theologiæ polemicæ, specimen controuers. general. cum pontificiis exhibent.* p. 4.

* *miscellan. sacris et eruditis* p. 280.

** *isagog. ad vniuers. theolog. libr.* II. *cap.* 7. §. 3. p. 997.

*** *exercitation. de rebus fidei aduersus nouos methodistas pontificios, tom.* III. *oper.* p. 1079.

CAPVT XI.

DE PATRVM ECCLESIAE ERVDITIONE SACRA, SPECIATIM THEOLOGIA SYMBOLICA.

ΣΥΝΟΨΙΣ.

Dicendorum summa §. I.
Exponitur primum de ipsis symbolis antiquioribus, quæ in scriptis patrum memorantur, generatim § II.
Speciatim de antiquioribus symbolis cum priuatis §. III.
Tum publicis §. IV. V.
Item de symbolis orientalibus et occidentalibus §. VI.
Orthodoxis atque hæreticis § VII.
Deinde patres recensentur, qui scripta symbolica interpretati sunt atque illustrarunt §. VIII.

Quæ ad doctrinam remque symbolicam antiquioris ætatis pertinent, eorum notitia haurienda est maxime ex monimentis patrum et aliorum scriptorum ecclesiasticorum hancque ob caussam non vano atque inani consilio fit, vt commentationem quoque de patrum ecclesiæ theologia symbolica adiiciam, ea ratione scribendam, vt illa inprimis historica sit, non dogmatica; aut polemica, atque a me enarrentur symbola, quorum memoria in patrum scriptis conseruata est, vna cum quibusdam eorum expositionibus.

§. II.

Antiquiora symbola, quæ in patrum atque aliorum scriptorum ecclesiasticorum libris vel memorantur; vel recensentur atque exhibentur, si non integra; fragmenta tamen eorum, vbi inter se conferre velimus, facile videbimus, varia eorum esse genera ordinisque caussa recte istorum classes constitui.

Quodsi animum aduertimus ad istorum vsum, sunt illa vel *priuata;* vel *publica:* ad eorumdem gentes vel *orientalia;* vel *occidentalia:* vel ad ipsam doctrinam, cuius confessio fit, vel *orthodoxa;* vel *hæretica;* siue praua.

Quæ singulorum sit ratio: quæ de illis in patrum scriptis habeamus, distincte dispiciam. In symbolis his enumerandis ac notitia eorum suppeditanda operam collocarunt:

IACOBVS VSSERIVS, cuius exstat: *diatribe de romana ecclesia symbolo apostolico vetere aliisque fidei formulis, tum ab occidentalibus; tum ab orientalibus in prima catechesi et baptismo proponi solitis*, Londini MDCXLVII. Oxoniæ MDCLX. 4. ac cum eiusdem *annalibus veteris et noui testamenti*, Geneuæ MDCCXXII. fol.

BALTHAS. BEBELIVS, cuius *synopsis historiæ et doctrinæ symbolorum antiquissimorum, vt et recentioris; seu augustanæ confessionis*, post mortem eius studio filii *Io. Balthasaris*, prodiit, Argentorati MDCXC. 12. qui et alio loco* de symbolis his exponit. Præter hos, commemorandi sunt:

GER. IO. VOSSIVS in *dissertationibus tribus de tribus symbolis, apostolico, Athanasiano et Constantinopolitano*, Amstelodami MDCXLII. MDCLXII. 4.

IO. CASPAR SVICERVS in *thesauro ecclesiastico:* **

LVDOVICVS ELL. DVPIN in *nouuelle bibliotheque des auteurs ecclesiastiques*, vbi singulis seculis indices symbolorum; siue formularum fidei subiecit:

IOSEPHVS BINGHAMVS in *originibus; siue antiquitatibus ecclesiasticis.* ***

§. III.

Symbolorum, quæ adpellaui *priuata*, ea est ratio, vt illa nullam auctoritatem publicam præ se habuerint: illis non integri plures coetus; sed quidam tantum vsi sint fideique suæ ediderint confessionem. Generis huius symbola, fragmenta saltem eorum, in patrum monimentis habentur varia, quæ de veritate atque antiquitate doctrinæ nostræ christianæ testimonia præbent.

Sunt,

* *antiquitat. eccles. secul.* III. *articul.* 2. *section.* 2. p. 641. et *secul.* IV. *articul.* 4. p. 859.

** *tom.* II. p. 1086.

*** *libr.* X. *cap.* 4. *volum.* IV. p. 79.

Sunt, qui putant, symbola recitari in scriptis Ignatii, Clementis romani, Polycarpi; monimenta autem, ex quibus illa adferuntur, nullam fidem habent sique et scriptores isti veluti in transitu capita quædam fidei memorant; nullam tamen fidei regulam, quam christiani tempore isto sequuti sint, exhibent. Idem dicendum est de iis, quæ ex ORIGENE * recensentur, quando ille capita quædam doctrinæ, ab apostolis traditæ atque ad ecclesiam illius ætatis propagatæ, enarrat; alio autem loco ** hæc leguntur: *credo, vnum omnium conditorem esse et opificem: et qui ab illo est, deum verbum consubstantialem iuxtaque perennem eumque extremis temporibus hominem ex Maria adsumsisse, et in crucem actum et excitatum a mortuis: credo etiam spiritui sancto, qui in omnem æternitatem exsistit.* Sed nec hæc probare, quod probare debeant, eruditi viri iam animaduerterunt. Ex quo adducta verba sumuntur, *dialogus contra Marcionitas* minus recte Origeni, tamquam auctori suo, tribuitur.

Maiori iure huc referri posse videntur, quæ apud IRENAEVM *** scripta sunt, ecclesiam ab apostolis eorumque discipulis accepisse *fidem in vnum deum patrem omnipotentem, qui fecit cælum et terram et mare et omnia, quæ in eis sunt, et in vnum iesum christum, filium dei incarnatum pro salute nostra et in spiritum sanctum*, post quæ sequuntur: *acceptam, inquam, hanc prædicationem, ac fidem, vti ante diximus, ecclesia tametsi per totum terrarum orbem sparsa, summo studio et cura, perinde atque vnam domum incolens, conseruat, ac velut animam vnam atque vnum idemque cor habens, his æque fidem accommodat, et miro consensu, quasi vno ore prædita, hæc prædicat, docet ac tradit.* Sed tamen qui rem adcurate perpendit, haud difficulter videbit, Irenæum voluisse quidem indicare, qualem doctrinam ecclesia ab apostolis acceperit; minus autem exhibere symbolum.

* *περὶ ἀρχῶν præfat.*

** *dialog. contra Marcionit.* I.

*** *libr.* I. *cap.* 10. *aduersus hæreses* p. 48. edit. MASSVETI.

Apud TERTVLLIANVM duplex fidei formula recitatur. Altera est longior, his composita verbis: * *creditur, vnum omnino deum esse, nec alium præter mundi conditorem, qui vniuersum de nihilo produxerit, per verbum suum primo omnium emissum: id verbum filium eius adpellatum, in nomine dei varie visum patriarchis, in prophetis semper auditum, postremo delatum ex spiritu dei patris et virtute in virginem Mariam, carnem factum in vtero eius, et ex ea natum hominem, et esse iesum christum: exinde prædicasse nouam legem, et nouam promissionem regni cælorum: virtutes fecisse: fixum cruci, tertia die resurrexisse, in cælos ereptum sedere ad dextram patris: misisse vicariam vim spiritus sancti, qui credentes agat: venturum cum claritate ad sumendos sanctos in vitæ æternæ et promissorum cælestium fructum, et ad profanos adiudicandos igni perpetuo, facta vtriusque partis resuscitatione cum carnis restitutione;* altera autem eaque breuior hæc est: ** *regula fidei vna omnino est, sola, immobilis et irreformabilis, credendi scilicet in vnicum deum omnipotentem, mundi conditorem et filium eius iesum christum, natum ex virgine Maria, crucifixum sub Pontio Pilato, tertia die resuscitatum a mortuis, receptum in cælis, sedentem nunc ad dextram patris, venturum iudicare viuos et mortuos, per carnis etiam resurrectionem.* Quas confessiones esse symbola priuata, quamuis recte adfirmetur; minus tamen, vt quidam existimant, symbolum apostolicum ibi inueniendum est.

EX CYPRIANI scriptis itidem fragmenta symboli fidei adducuntur, quum ille memoret, catholicos ac Nouatianos catechumenis, sacro fonte abluendis, easdem proposuisse interrogationes atque inter alia quæsiisse: *num credant in deum patrem et in christum ipsius filium et in spiritum sanctum? num credant remissionem peccatorum et vitam æternam per sanctam ecclesiam.* *** Addunt alii GREGORII *thaumaturgi æxpositionem fidei:* LVCIANI, martyris, ecclesiæ Antiochenæ presbyteri, confessionem fidei, Sabel-

* de *præscription. aduersus hæretic. cap.* XIII. p. 235.
** de *velandis virginib. cap.* I. p. 192.
*** *epistol.* LXXVI. *ad Magnum* p. 252.

Sabellianis oppositam atque ab Athanasio, Socrate, Hilario memoratam.

Eorum etiam doctorum ecclesiæ, qui post concilium Nicænum floruerunt, confessiones fidei ad nos delatæ sunt. In illis locum habent: I.) HILARIVS *Pictauiensis*, qui duas confessiones scripsit atque vtraque diuinitatem christi egregie testatus est ac confirmauit. Priore inter alia dicitur: *est ante tempora et erat in principio apud deum, deus verbum. Qui est imago dei inuisibilis;* item: *est vnigenitus deus: est deus verus: et deus magnus: super omnia deus.* * II.) BASILIVS *magnus*, cuius ad nos peruenit *sermo de fidei confessione;* siue de *vera ac pia fide*, qui cum quibusdam aliis partem operis constituit, quod sub nomine *ascetici* a nonnullis antiquioribus scriptoribus commemoratur: III.) EPIPHANIVS, apud quem itidem duæ sunt fidei confessiones, quarum altera breuior est, in baptismo catechumenorum vsitata, *a sanctis apostolis*, vt EPIPHANIVS ** scribit, *tradita et in ecclesia, in sancta vrbe ab omnibus sanctis episcopis, qui supra trecentos ac decem fuerint, præscripta*, quæ verba non ita intelligenda sunt, ac si ipsa hæc fidei formula tradita sit ab apostolis; aut composita a patribus concilii, in sancta vrbe Nicæa, vti adpellatur, celebrati; sed significant tantum, capita dictæ formulæ conuenire cum doctrina apostolorum ac patrum Nicænorum. Altera, apud Epiphanium conseruata, formula longior est. Quum enim ea ætate, qua Valentinianus ac Valens imperium tenebant, hæretici ecclesiam erroribus perturbare, sibi sumerent; horum caussa autem necesse videretur, vt quædam confessionis capita adcuratius distinctiusque explicarentur, natæ ex eo sunt accessiones. ***

§. IV.

A symbolis priuatis differunt *publica*, quæ in scriptis patrum sæpe memorantur. Dicuntur *publica*, quia ab ipsis

* prior legitur *libr.* II. *ad Constantium* p. 1230. posterior vero libro *de synodis* p. 1187.

** in *ancorato cap.* CXX. et CXXII. p. 122. *tom.* II. *oper.*

*** adde IOSEPHVM BINGHAMVM in *originibus; siue antiquitatibus ecclesiasticis libr.* X. *cap.* 4. §. 15. p. 105. *volum.* IV.

ipsis christianorum coetibus, non a quibusdam tantum ecclesiæ sociis, adprobata sunt hancque ob rem publicam auctoritatem præ se habent atque ad publicum vsum adhibentur. Ad eiusmodi symbola eaque ante concilium Nicænum condita referuntur: symbolum *romanum*, *Aquileiense*, *orientale* atque *Antiochenum*.

Horum quoque symbolorum patres ecclesiæ mentionem faciunt nobisque notitiam suppeditant. Romanorum christianorum cœtum proprium habuisse symbolum, *romanum* adpellatum, ex his VIGILII *Tapsitani* verbis * colligitur: *vniuersitas profitetur, credere se in deum patrem omnipotentem, et in iesum christum filium eius, dominum nostrum. Huic capitulo ob id iste calumniatur: cur non dixit in vnum iesum christum, filium eius, iuxta Nicæni decretum concilii? sed Roma, et antequam Nicæna synodus conueniret, a temporibus apostolorum vsque ad nunc, et sub beatæ memoria Cælestino, cui iste recta fidei testimonium reddidit, ita fidelibus symbolum tradidit: nec præiudicant verba, vbi sensus incolumis permanet.* Symboli huius meminit RVFINVS** nosque ex eo videre possumus, ita illud compositum fuisse: *credo in deum patrem omnipotentem, et in iesum christum, filium eius vnigenitum, dominum nostrum, qui conceptus est de spiritu sancto, natus ex Maria virgine, crucifixus sub Pontio Pilato, mortuus et sepultus: tertia die resurrexit a mortuis, ascendit ad cælum, sedet ad dextram dei patris, inde venturus est iudicare viuos et mortuos. Et in spiritum sanctum, sanctam ecclesiam, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem.* Ecclesiam romanam omni cura prouidisse, ne vlla symboli huius fieret mutatio, ex AMBROSIO *** probatur.

Symbolum *Aquileiense* hoc fuit: *credo in deum patrem omnipotentem, inuisibilem et impassibilem. Et in christum iesum, vnicum filium eius, dominum nostrum, qui natus est de spiritu sancto ex Maria virgine, crucifixus sub Pontio Pilato et sepultus, descendit ad inferna. Tertia die resurrexit a mor-*

* *aduersus Nestorium et Eutychen libr.* IV.
** *expositione in symbol. apostolic.*
*** *epistol.* LXXXI.

mortuis, adscendit in caelos, sedet ad dextram patris: inde venturus est, iudicare viuos et mortuos. Et in spiritum sanctum, sanctam ecclesiam catholicam, remissionem peccatorum, huius carnis resurrectionem, quod relatum legimus apud RVFINVM. * Quum et symbolis, de quibus iam differere coepi, symbolum *orientale* atque *Antiochenum* adnumeraui, nunc illa praetereo, ea mente, vt postea quaedam de istis dicam, quando de symbolis ecclesiae orientalis generatim a me exponendum est.

§. V.

Symbola publica itidem inter se differunt aliaque sunt *particularia;* alia autem *vniuersa.* Per illa, quae *particularia* a me adpellantur, intelligo symbola, a singulari christianorum coetu; vel a quibusdam tantum ecclesiis recepta; haec autem; siue *vniuersa* sunt, quae omnes christiani, recte sentientes, plerique saltem, adprobant ac de dogmatibus eorum consentiunt. Generis huius sunt: symbolum *apostolicum, Nicaenum, Nicaeno-Constantinopolitanum* atque *Athanasianum.*

De his quoque symbolis ea patres ecclesiae in monimentis suis litteris mandarunt, quae ad historiam istorum lucem praeferunt. De symbolo *apostolico,* speciatim de origine eius fatisque haud commentati sunt; fuerunt autem, qui illud explicarent atque illustrarent, postea a me enumerandi. Qua forma symbolum *Nicaenum* compositum: quibus verbis illud expressum atque a concilio Nicaeno publicatum sit, id relatum legimus apud varios ecclesiae patres, Eusebium, Theodoretum, Socratem, Athanasium, Hilarium, Basilium atque alios, quos recenset THOMAS ITTIGIVS ** cuique addi potest IOSEPHVS BINGHAMVS. *** Verba illius ita recitantur: *credimus in vnum deum, patrem omnipotentem, omnium visibilium et inuisibilium creatorem: et in vnum dominum iesum christum, filium dei, genitum ex patre, vnigenitum, hoc est, ex substantia patris: deum de deo,*

* *dicto loco.*

** *historia concilii Nicaeni* p. 44

*** *originib. siue antiquit. eccles. volum.* IV, p. 104.

deo, lumen de lumine, deum verum de deo vero, genitum; non factum: consubstantialem patri, per quem omnia facta sunt, quae in caelo sunt et in terra. Qui propter nos homines et propter salutem nostram descendit, incarnatusque et homo factus est, et passus. Qui resurrexit tertia post die: adscendit ad caelos: venturus est, vt viuos iudicet et mortuos. Credimus et in spiritum sanctum; eos autem, qui dicunt, fuit aliquando tempus, quum non esset, et antequam gigneretur, non erat; vel quod de non exstantibus factus est; aut qui ex altera substantia; vel essentia dicunt esse filium dei, aut creatum; aut conuersioni mutationique obnoxium, anathemate ferit sancta catholica et apostolica ecclesia. In concilio Constantinopolitano, quod in oecumenicis secundum numeratur, symbolum Nicaenum confirmatum ac propter varias haereses, maxime Macedonii, auctum est. De persona prima addita sunt: *factorem caeli et terrae, visibilium omnium et inuisibilium:* de secunda, *natum ante omnia secula: de spiritu sancto ex Maria virgine: crucifixus est pro nobis sub Pontio Pilato et sepultus: sedet ad dextram dei, cuius regni non erit finis:* denique de tertia: *dominum et viuificantem; qui ex patre procedit: qui cum patre et filio simul adoratur et glorificatur.* Propter accessiones has symbolum Nicaenum adpellatur symbolum *Nicaeno-Constantinopolitanum*, quod itidem ex monumentis patrum enarrandum atque illustrandum est. Symbolum, quod *Athanasianum* dicitur, ad ipsum quidem Athanasium, celeberrimum illum inter patres sacri ordinis doctorem, originem suam haud refert, quod eruditissimi viri abunde probarunt, ac quamuis de auctore eius magna sit dissensio idque alii Vigilio Tapsensi; alii Eusebio Vercellensi; alii Vincentio Lerinensi; vel Venantio Fortunato atque aliis tribuant: immo vix fieri possit, vt quid hac de re pro certo adfirmetur nosque monstremus sapientiam, vbi ignorantiam nostram profiteamur; sine antiquitate tamen symbolum hoc haud adcurate intelligere atque interpretari licet, siue ad auctorem; siue ad argumenta resque eius animum aduertamus.

§. VI.

§. VI.

Sequitur ea ſymbolorum diſcrepantia, qua alia *occidentalia;* alia *orientalia* eſſe, ſupra a me dictum eſt, propter diuerſitatem nationum ac prouinciarum, vbi illa condita ac recepta ſunt, quemadmodum ipſa ecclesia vel occidentalis eſt; vel orientalis. Ante concilium Nicænum itidem apud chriſtianos orientis, vti in eccleſia occidentali, ſymbola vſitata fuiſſe, antiqua monimenta probant ac ſimul oſtendunt, ea etiam eſſe vel particularia; vel vniuerſalia.

De ſymbolis orientalibus, ſi notitiam eorum nobis comparare volumus, præter alia monimenta, patrum etiam eccleſiæ ſcripta conſulere debemus. Exſtitiſſe ſymbola hæc iam ante concilium Nicænum, ſatis eſt certum. Quum Romana atque aliæ eccleſiæ occidentis ante dictum concilium ſymbola ſua habuerunt, quod antea probauimus, nulla adparet ratio, cur non idem de orientis eccleſiis ſit ſtatuendum. Euſebius Cæſareenſis quum in concilio Nicæno ſe a ſuſpicione prauæ doctrinæ liberare vellet, ſymbolum, ea ætate vſitatum, loco confeſſionis ſuæ exhibuit ac quædam tantum addidit, vt declararet, ſe ab errore eſſe alienum; hoc autem minus fieri potuiſſet, niſi eo tempore ac per conſequentiam ante concilium Nicænum ſymbolum eccleſiæ orientalis exſtitiſſet. Formulæ ipſius, quam Euſebius tradidit, verba hæc fuerunt: *credimus in vnum deum, patrem omnipotentem, viſibilium omnium et inuiſibilium creatorem: et in vnum dominum ieſum chriſtum, dei verbum, deum de deo, lumen de lumine, vitam ex vita, filium vnigenitum, primogenitum omnis creaturæ, ante omnia ſecula ex deo patre genitum, per quem omnia facta ſunt: qui propter noſtram ſalutem incarnatus eſt, et inter homines verſatus: qui paſſus eſt, et reſurrexit tertia die: adſcendit ad patrem et iterum venturus eſt cum gloria, vt viuos iudicet ac mortuos. Credimus etiam in vnum ſpiritum ſanctum. Horum vnumquemque ſubſiſtere credentes: patrem vere patrem, filium vere filium, et ſpiritum ſanctum vere ſpiritum ſanctum: ſicut et dominus noſter, quum diſcipulos ſuos ad prædicandum mitteret, dixit: ite ac docete*

omnes

omnes gentes, baptizantes eas, in nomine patris, filii et spiritus sancti. Ipse EVSEBIVS testatur hoc in *epistola ad Cæsareenses* apud SOCRATEM.*

Quale symbolum apud christianos orientis vsitatum fuerit ante concilium Nicænum, definire haud licet, eam ob caussam, quoniam illud in variis ecclesiis varium quoque fuit ac diuersum. Aliæ formulæ erant breuiores: aliæ longiores. In illis; siue breuioribus locum tenet symbolum *Hierosolymitanum;* quod tamen in veterum scriptorum libris etiam diuersa ratione recensetur. In liturgia, quæ Iacobo tribuitur, illud ita legitur: *credo in vnum deum patrem omnipotentem, factorem cæli et terræ, et in vnum dominum iesum christum, filium dei,* quibus addita sunt: *et reliqua symboli fidei.* Perfectius ecclesiæ huius symbolum habemus in CYRILLI, Hierosolymitani episcopi, *catechesibus,* in quibus illud explicatur. Differt id a symbolo Nicæno ac Constantinopolitano hocque facile videmus, si ista inter se conferamus. Breuius quoque, vt videtur, ecclesiæ Alexandrinæ symbolum fuit, quod Arius et Euzoius, dictæ ecclesiæ presbyteri, veræ doctrinæ addictos se simulantes, imperatori Constantino exhibuerunt. Legitur illud apud SOCRATEM ** et SOZOMENVM.*** Longioris in ecclesia orientali vsitati symboli maximam partem Eusebium in synodo Nicæna recitasse, eruditi viri animaduertunt hæcque est Eusebii formula, quam antea memoraui. Quod symbolum apud orientis christianos fuerit commune, saltem in præcipuis ac nobilissimis; vel plurimis ecclesiis, haud definiri potest. Non omittendum est symbolum *Antiochenum,* conditum in concilio Antiocheno tertio, anno CCLXX. atque ita ante concilium Nicænum congregato, in quo Paullus Samosatenus errorum conuictus ac condemnatus est. Exstat epistola, quam patres ad dictum Paullum Samosatenum scripserunt, antequam quid aduersus illum sancirent, græce ac latine sæpius edita.

§. VII.

* *libr.* I. *cap.* 10. *aduersus hæreses* p. 48. edit. MASSVETI.
** *histor. ecclesiast. libr.* I. *cap.* 26.
*** *libr.* II. *histor. ecclesiast. cap.* 27.

§. VII.

Venio ad eam ſymbolorum differentiam, qua alia *orthodoxa*: alia *hæretica* eſſe, ſupra ſcripſi. Quæ *orthodoxa* dicuntur, ea ſunt confeſſiones veræ doctrinæ: *hæretica* autem prauorum dogmatum, ab hæreticis compoſita, eum in finem, vt errores ſtabilirent ac propagarent ac quamuis nonnulli ex illorum ordine ſymbolis orthodoxis interdum ſubſcriberent; fraudulenti tamen hac in re erant; nec alia; niſi peruerſa ſententia ſymbola hæc adprobabant.

Prodierunt ſymbola Arianorum, Pelagianorum, Neſtorianorum atque aliorum hæreticorum, de quibus teſtimonia etiam ſuppetunt in patrum eccleſiæ libris. Recenſuit illa ſingulari diligentia PETRVS ZORNIVS in *noua collectione plusquam* LX. *ſymbolorum; ſiue confeſſionum fidei, quas in veteri eccleſia inde a primis ſeculis vsque ad* XII. *hæretici; vel viri alii patribus ſuſpecti in tanta ſenſuum de ſacris diſcrepantia edidere*, * ad quam de argumento hoc prouocaſſe ſufficiat.

§. VIII.

Oſtendi igitur ac probaui, patres eccleſiaſticos inſeruire nobis ad theologiam ſymbolicam, quum antiquiora ſymbola memorant atque ad hiſtoriam illorum lucem præferunt. Non ſola tamen vtilitas hæc ab iſtis exſpectanda eſt. Patres hi interpretantur etiam dicta ſymbola, maxime apoſtolicum atque ita vſum quoque dogmaticum quodam modo præbent. Scripta hæc nunc enarrabo. Plerique ad id contulerunt ſe, vt ſymbolum *apoſtolicum* recenſerent atque explanarent, in quibus locum ſibi fecit:

RVFINVS, qui inter veteres princeps eſt interpres. Scripſit *expoſitionem in ſymbolum apoſtolorum*, quæ conſeruata et ad nos translata eſt. Non primus tamen fuit, qui ſymbolum hoc explanaret, id quod ipſe indicat, quando non

* exſtat illa in *opuſculis* eiusdem *ſacr. tom*. I. p. 164.

non procul ab initio *expositionis* dicit: *et quidem comperi, nonnullos illustrium tractatorum aliqua de his pie et breuiter edidisse; Photinum vero hæreticum scio eatenus conscripsisse, non vt rationem dictorum audientibus explanaret; sed vt simpliciter et fideliter dicta ad argumentum sui dogmatis traheret.* Patet ex verbis his, notissimum hæreticum illum Photinum symbolum hoc explicasse, ea ratione, quod quisque facile coniicere potest, vt sensum peruerteret atque ad errorem suum traheret. Ipsum Rufinum verum auctorem *expositionis* huius esse; de eo nunc eruditi viri consentiunt atque ostendunt, illam a nonnullis Hieronymo; vel Cypriano falso attributam atque illorum *operibus* adiunctam fuisse. Locum suum iustum obtinuit in RVFINI *operibus*, quæ lucem viderunt Lugduni MDLXX. Parisiis MDLXXX. Priusquam Rufinus adgreditur ad explicationem ipsam; id, quod de origine symboli apostolici sentiat, exponit. Compositum id esse, putat ab ipsis apostolis, ita vt singuli symbolas suas conferrent et formula ipsa a symbolis collatis diceretur *symbolum*. Ex eo nata est vulgaris; peruersa tamen sententia, symbolum hoc ad apostolos originem suam referre atque *apostolicum* adpellari, quia ab apostolis concinnatum sit, quæ opinio satis longe est confutata. Rufini verba, quibus ad hanc sententiam proponendam vtitur, hæc sunt: *omnes ergo in vno positi et spiritu sancto repleti; breue istud futuræ sibi, vt diximus, prædicationis iudicium, conferendo in vnum, quod sentiebat vnusquisque, componunt atque hanc credentibus dandam esse regulam statuunt.* In ipsa explicatione Rufinus eam commentandi rationem sequutus est, vt animaduerteret, quæ sit symbolorum, in diuersis ecclesiis receptorum, differentia, ac verborum sensum inuestigaret. Quando ad articulum de *descensu christi ad inferos* venit, eum in symbolis ecclesiarum romanæ atque orientalis haud inueniri, scribit putatque, verbis his nihil aliud, nisi christi sepulturam, significari. Dogma de *ecclesia* quum illustrat, libros scripturæ sacræ recenset atque animaduertit, quibus auctoritas canonica sit tribuenda, iis nimirum veteris testamenti, qui in codice ebræo habeantur quosque et nos canonicos esse, existimamus; præterea autem etiam de apocryphis disserit. De *vnitate ecclesiæ* ita ver-

verba facit, vt inter alia prætipuas hæreſes enumeret ac doctrinam de *corporum reſurrectione* recenſeat. Monſtrat, illam de eiusdem corporis reſurrectione intelligendam eſſe.* Præter Rufinum alii inter patres induſtriam ad ſymbolum apoſtolicum illuſtrandum atque explanandum adhibuerunt. Numerandi ſunt in his interpretibus:

AMPHILOCHIVS in *expoſitione ſymboli*; ſiue potius ſententiis, quæ ex variis eius ſcriptis collectæ coniunctim exhibentur ac diuerſa capita ſymboli apoſtolici breuiter illuſtrantur. **

AVGVSTINVS, cuius duo libri huc referendi ſunt. Alter eſt liber de *fide et ſymbolo*, qui ſymboli apoſtolici expoſitionem complectitur, breuem quidem; attamen planam. Spectat illa ad ſingula ſymboli capita atque oſtendit, quibus erroribus illa oppoſita ſint verba. Ipſe hoc teſtatur dicitque: *ſub ipſis ergo paucis verbis in ſymbolo conſtitutis plerique hæretici venena ſua occultare conati ſunt: quibus reſtitit et reſiſtit diuina miſericordia per ſpiritales viros, qui catholicam fidem, non tantum in illis verbis accipere et credere; ſed etiam domino reuelante intelligere atque cognoſcere meruerunt.* *** Sic in explicatione verborum: *credo in deum patrem omnipotentem,* obſeruat, in illis reiici illorum errorem, qui adfirmabant, non omne a deo creatum eſſe; ſiue materiam communem cum deo æternitatem habere, quam peruerſam ſententiam non ſolum pagani philoſophi defenderunt; ſed nonnulli quoque inter antiquos hæreticos eamdem adprobarunt. In articulo ſecundo, quando de chriſto agitur, nullam mentionem facit *deſcen-*

* præter auctores de ſcriptoribus eccleſiaſticis, videantur: NORISIVS *libr.* I. *hiſtor. Pelagian. cap.* 2. *tom.* I. *oper.* p. II. ac de *ſynodo quinta cap.* XIII. *dict. tom. operum* p 801 DOVCINVS *hiſtoire des mouuemens arriuez dans l' egliſe au ſuiet d' Origene et de ſa doctrine* p. 145. DE RVBEIS *monimentis eccleſiæ Aquileienſis*, variis locis: CACCIARVS *hiſtorica diſſertatione de vita, fide ac Euſebiana ipſa Rufini translatione*, quam *poſteriori parti hiſtoriæ eccleſiaſticæ Euſebii*, ex Rufini interpretatione ſubiecit: FONTANINVS *hiſtor. litterar. Aquileiens.* p. 381.

** ſunt *biblioth. max. patr. Lugdun. tom.* VI. p. 1078.

*** in *procemio*.

sus ad inferos; in articulo autem de ſpiritu ſancto recenſet dogmata de *ſancta eccleſia catholica*, de *remiſſione peccatorum*, de *carnis reſurrectione* et de *vita æterna*. Exſtat ſcriptum hoc non ſolum in AVGVSTINI *operibus;* ſed prodiit etiam ſeparatim, cum AVGVSTINI libris IV. de *doctrina chriſtiana* cumque VINCENTII *Lerinenſis commonitorio*, cura GEORGII CALIXTI, Helmſtadii MDCXXIX. et iterum MDCLV. Alterum Auguſtini monimentum, quod huc pertinet, liber eſt de *ſymbolo ad catechumenos*. Memorantur ſub Auguſtini nomine quatuor *ſermones*, qui de *ſymbolo ad catechumenos* exponunt; minus autem exiſtimandum eſt, omnes orationes has monimenta eſſe germana; ſed ſatis graues rationes eruditi viri enarrant, cur tres poſteriores ſermones pro adulterinis ſcriptis haberi debeant ac ſtatuendum ſit, ſolum ſermonem primum, vt verum monimentum, adductum Auguſtini librum de *ſymbolo ad catechumenos* conſtituere atque exhibere. Continetur illo elegans ſymboli apoſtolici explicatio ac capita doctrinæ eadem recenſentur, quæ in libro, antea memorato, de *fide ac ſymbolo* habentur. Addunt nonnulli tertium AVGVSTINI librum, *enchiridion* eius *ad Laurentium*; minus autem recte atque adcurate. Complectitur quidem libellus hic ſummam doctrinæ chriſtianæ; minus autem ſymbolum.

MAXIMVS, epiſcopus Taurinenſis, cuius homilia de *expoſitione ſymboli* exſtat. Breuior illa eſt. *

EVSEBIVS, qui ſub *Euſebii Emiſſeni*, Ariani et græci ſcriptoris, nomine bis fuit editus; alii autem melius illum *gallicanum epiſcopum* adpellant. ** Commemoratur ille a me loco hoc ob duas *homilias de ſymbolo*, quibus capita ſymboli apoſtolici breuiter illuſtrantur; deſunt autem nonnulla poſteriorque non integra ad nos peruenit. ***

VENAN-

* locum obtinuit in *maxima bibliothec. patrum Lugdun. tom.* VI. p. 42.

** FABRICII *bibliothec. græc. volumin.* XIII. p. 799.

*** ſunt *homiliæ* hæ etiam in *maxima patrum bibliothec. Lugdun. tom.* VI. p. 628.

VENANTIVS FORTVNATVS, inter cuius ſcripta locum habent *expoſitiones breues orationis dominicæ* et *ſymboli apoſtolici.* *

PETRVS CHRYSOLOGVS, cuius *ſermones* quodam modo huc referri poſſunt, quoniam in illis leguntur, quæ ſymbolum apoſtolicum itidem illuſtrant. **

Iam enumeratis eccleſiæ patribus, qui ſymbolo apoſtolico lucem adtulerunt, nonnulli alios, etiam eiusdem ſymboli interpretes, adiungunt, nominatim Ambroſium, Leonem magnum, Chryſoſtomum, Athanaſium. Recenſet hos, tamquam ſymboli apoſtolici explanatores, ac commendat IO. BONA; *** quales autem putantur, tales re ipſa non ſunt. In AMBROSII *operibus* locum quidem obtinuit *tractatus in ſymbolum apoſtolicum;* eum autem non germanum; ſed adulterinum ingenii monimentum eſſe, eruditi viri ſatis probant atque inter alia referunt, librum hunc in codicibus manu exaratis inſcribi: *tractatus de trinitate et reſurrectione.* Ex variis ſententiis ac teſtimoniis patrum illum collectum ac compoſitum eſſe, alii monent ac merito exiſtimant, eum Ambroſio indignum eſſe. Nec LEONI *magno* inter ſymboli apoſtolici interpretes iure locus tribuitur. In ſermone enim,* ad quem BONA prouocat, Leo magnus nec integrum ſymbolum; nec vllum illius caput expoſuit; ſed adduxit id tantum, vt teſtimonium de ieſu chriſto. Idem dicendum eſt de altero LEONIS loco, ** cuius Bona etiam mentionem facit. Ibi enim nihil aliud agit, quam vt ſententias quasdam ſymboli huius, de patre nimirum

 ac

* exſtant in *maxim. bibliotheca patrum Lugdun. tom.* x. p. 592. et *orthodoxograph.* p. 1221.

** in *maxim. bibliothec. patrum. Lugdun. tom.* VII. p. 888. ſqq.

*** de *diuina pſalmodia cap.* XVI. p. 445.

* *ſermone* XI. de *paſſione domini* p. 133. *operum*, edition. QVESNELLI.

** *epiſtola ad Flauianum*, *epiſcopum Conſtantinopolitanum*, *contra Eutychis perfidiam et hæreſin*, p. 242.

ac filio recenseat easque ita comparatas esse, adfirmet, vt illis *omnium fere hareticorum machina destruantur.* Nec CHRYSOSTOMVM ad locum hunc pertinere, ex eo euidens est, quia *homilia de symbolo*, ex qua testimonium sumitur, non est Chrysostomi; sed quod BONA ipse fatetur: *scriptoris latini est.* Ac quamuis ille explanatoribus symboli apostolici etiam ATHANASIVM ob *epistolam* eius *ad Iouianum* adnumeret; nec is tamen locum hunc tueri potest. Dicta enim *epistola* non ad apostolicum; sed ad Nicænum symbolum spectat.

Ad symbolum *Nicænum* enarrandum et illustrandum qui operam adhiberet, nullus fere inter patres sacri ordinis fuit: nullum saltem eorum scriptum, quod expositionem dicti symboli exhibeat, quantum scio, prodiit et ad nos translatum est. In paullo ante memorata *epistola Athanasii ad Iouianum* sunt nonnulla, quæ symbolo Nicæno lucem adferunt.* Addi et potest: eiusdem *epistola ad Epictetum, Corinthiorum episcopum*,** aliaque in reliquis Athanasii scriptis reperiri, quæ symbolo Nicæno lucem præbeant, facile nobis persuadere licet. Exstat quoque THEODOTI *Ancyrani expositio symboli sanctorum* CCCXV. *patrum concilii Nicæni*, græce ac latine edita interprete LVCA HOLSTENIO, Romæ MDCLXIX. 8. qua autem continetur *confutatio* Nestorii. Eam ob caussam, quum FRANCISCVS COMBEFISIVS illam iterum in lucem emitteret, inscripta ista fuit: *liber aduersus Nestorium; siue Nestorii ex scriptura et fide concilii Nicæni confutatio*, Parisiis MDCLXXV. 8.***

In locum eorum scriptorum, quæ a patribus haud composita sunt ac quibus nunc caremus, quodam modo sub-

* *tom.* I. *oper.* p. 245.

** *tom.* I. *oper.* p. 581. et apud EPIPHANIVM *hæres.* LXXVII. p. 997.

*** est quoque liber hic *maxim. patrum biblioth.* *Lugdun. tom.* XXVII. p. 173.

ſubſtitui poteſt: IO. CASPAR. SVICERI *ſymbolum Nicaeno-Conſtantinopolitanum expoſitum et ex antiquitate eccleſiaſtica illuſtratum*, Traiecti ad Rhenum MDCCXVIII. 4. Ille enim auctor ſymbolo Nicaeno largiorem lucem accendit: ex patrum monimentis omnia diligenter collegit, quae ad ſymboli huius interpretationem adiumenta praebere putauit atque ita optimam exponendi rationem ſequutus eſt: optimum ſubſidium, antiquitatis nimirum eccleſiaſticae, adhibuit. Minus tamen negandum eſt, multa in librum hunc translata eſſe, quae SVICERVS in *theſauro* ſuo *eccleſiaſtico* dixerat.

Quod denique ad ſymbolum *Athanaſianum* adtinet, inter veteres VENANTIVS FORTVNATVS ſcripſit *expoſitionem fidei catholicae;* ſiue ſymboli Athanaſiani, quam LVDOVICVS ANTONIVS MVRATORIVS primus in lucem emiſit ac diſſertationem de ſymbolo hoc addidit. *

* *anecdotor. latinor. tom.* II. p. 212.

CAPVT XII.
DE PATRVM ECCLESIAE ERVDITIONE SACRA, SPECIATIM THEOLOGIA CATECHETICA.

ΣΥΝΟΨΙΣ.

Dicendorum summa indicatur §. I. *Atque exponitur de patribus ecclesiæ, qui in scholis catecheticis docuerunt* §. II. *Ac scripta catechetica reliquerunt, cum inter græcos* §. III. *Tum inter latinos* §. IV.

Quum nunc de patrum ecclesiæ theologia catechetica exponam, dicendorum duas partes constituo eumque ordinem mihi præscribo, vt primum de ipsa catechesi, a patribus instituta, disseram atque ex antiquitate ecclesiastica ostendam, illos, viros quoque, dignitate ac fama insignes, catechetarum munere perfunctos esse. Quibus dictis, pergam ad scripta catechetica, quæ doctores illi veteres reliquerunt, eo animo, vt notitiam istorum suppeditem.

§. II.

In antiquiore ecclesia patres omnino fuerunt, qui iunioribus elementa doctrinæ vitæque christianæ traderent ac catechetarum munus obirent. Docuerunt in scholis catecheticis, quarum princeps fuit ac multum floruit Alexandrina; præter hanc autem et in aliis locis eiusmodi scholæ erant.

Schola catechetica, quæ Alexandriæ maxime celebris fuit, sæpe apud antiquos scriptores memoratur ac dicitur: διδασκαλεῖον τῆς κατηχήσεως, item ἱερῶν λόγων, *schola catecheseos*, *sacrarum litterarum.* Præfuerunt illi ac docendi munere perfuncti sunt viri, qui doctrinæ, vitæ ac meritorum multam laudem sibi compararunt. Numerantur in illis Pantænus, Athenagoras, Clemens Alexandrinus, Origenes, Heraclas, Dionysius Alexandrinus, Achillas, Athenodorus, Theognostus, Macarius, Basilius atque

que alii. Quæ de ſchola hac litteris mandata ſunt, ea non plane inter ſe conſentiunt; nec ſatis exploratum eſt, quo ordine: quo tempore quisque in ſchola hac docuerit. Immo ea rei huius ratio eſt, vt iſta haud definiri poſſit. Legantur: PHILIPPVS SIDETES,* GVIL. CAVEVS,** IO. ANDR. SCHMIDIVS,*** GREGORIVS LANGEMACKIVS,* IO. GEORG. MICHAELIS** ac quæ alibi a me dicta ſunt.*** Non Alexandriæ tantum ſchola fuit catechetica; ſed etiam in aliis regionibus atque oppidis ſcholæ generis huius conſtitutæ ſunt, in quibus itidem eccleſiæ doctores patresque præceptorum partes implerunt. Catecheticus doctor exſtitit Antiochiæ Babylas: Cæſareæ Origenes, vbi etiam ſchola catechetica floruit. Romæ atque in aliis locis inſtitutioni catecheticæ plures operam dederunt, græci pariter ac latini. Commemorantur in illis: Gregorius Neocæſareenſis, Gregorius Nazianzenus, Gregorius Nyſſenus, Cyrillus Hieroſolymitanus, Tertullianus, Cyprianus, Optatus Mileuitanus, Auguſtinus atque alii.

§. III.

Patres eccleſiæ non ſolum operam ad id adhibuerunt, vt rudiores inſtituerent atque ad cognitionem eorum, quæ ad principia doctrinæ chriſtianæ pertinent, adducerent, quemadmodum ex antea dictis patet; ſed etiam ſcripta catechetica compoſuerunt, quorum

* in *fragmento*, quod DODWELLVS ad calcem *diſſertationum in Irenæum* et poſt eum FABRICIVS *luc. ſalutar. euang. cap.* IX. p. 185. edidit.

** *hiſtor. litterar. ſcriptor. eccleſiaſtic. tom.* I. p. 80.

*** *præfatione ad Hyperii libellum de catecheſi.*

* *hiſtor. catechetic. part.* I. *cap.* 5. p. 86.

** *exercitation. de ſcholæ Alexandrinæ, ſic dictæ catecheticæ origine, progreſſu ac præcipuis doctoribus*, quæ eſt in *ſymbol. litterar. ad increment. ſcientiar. omne genus, a viris amice collatis, part.* III. *volum.* I.

*** *introduction. in libros eccleſiæ Lutheran. ſymbol.* p. 555. *hiſtor. eccleſiaſtic. noui teſtament.* p. 691. 1054. maxime in *der einleitung in die catechetiſche hiſtorie*, quam BVDDEI *catechet. theolog.* præmiſi.

rum nonnulla conseruata atque ad nos delata sunt. Pleraque græci antiquiores christianorum doctores reliquerunt. Exstant, quæ nunc commemorabo:

CYRILLI *Hierosolymitani catecheses* XVIII. φωτιζομένων, *ad competentes*; siue ad eos, qui quum adhuc catechumeni fuissent, nunc salutaris aquæ participes fieri debebant. Sunt illæ catecheses σχεδιασθεῖσαι, *ex tempore dicta*. In istis postquam de peccato, baptismo ac reliquis præcipuis doctrinæ christianæ capitibus disseruit, symbolum ecclesiæ Hierosolymitanæ fuse explicat. Præter eas, eiusdem CYRILLI ad nos transmissæ sunt *catecheses mystagogicæ quinque* πρὸς τοὺς νεοφωτίστους, ad eos, qui recens sunt baptizati; vbi præcipue de baptismo ac sacra cœna agit atque officia recenset, quæ a baptizatis sint præstanda. Fidem atque auctoritatem harum catecheseon infringere ac labefactare, nonnulli non dubitarunt, ita vt priores catecheses plane adulterinas; posteriores autem saltem interpolatas; vel corruptas esse, aliis persuadere, adniterentur. Ex nostratibus contra illas disputarunt: IO. GEORG. DORSCHEVS,* IO. HVLSEMANNVS.** Inprimis reformatæ ecclesiæ doctores ac scriptores contra eas pugnarunt, ex quibus nominasse sufficiat: ANDREAM RIVETVM,*** EDMVNDVM ALBERTINVM,* ROBERT. COCVM,** IO. HENRIC. HOTTINGERVM,*** CASIMIR. OVDINVM.* De reliquis taceo. Sed satis firma sunt argumenta, quibus probatur, Cyrillum vere auctorem esse catecheseon. Confirmant hoc inter veteres scriptores HIERONYMVS, THEODORETVS atque alii testimoniis suis. Adscribuntur catecheses hæ Cyrillo in antiquis codicibus manuscriptis, qui seruantur in bibliothecis: quibus vsi sunt editores. Nec difficile est, ad argumenta respondere, quibus aduersarii contra catecheses has earumque γνησιότητα pugnant.

* in *dem achten religionsscrupel* p. 144.
** in *dem Calixtinischen gewissenswurm* p. 960.
*** *critic. sacr. libr.* III. *cap.* 8. et 10.
* de *eucharistia* p. 422.
** in *censura scriptor.* p. 238.
*** in *elencho scriptorum suppositorum* p. 78.
* *commentar. de scriptor. eccles. tom.* I. p. 459.

gnant. Præter alios, satisfecerunt illis ac catecheses has defenderunt: NATALIS ALEXANDER, * GVIL. CAVEVS, ** THOMAS MILLESIVS, *** ANTONIVS AVGVSTIN. TOVTTAEVS, TILLEMONTIVS atque alii. * Quum in catechesibus his luculenter adfirmatur, christi corpus ac sanguinem in sacra cœna re ipsa præsentia esse, mirum non est, illas reformatis displicere. Nec his relictum est, quo aduersus testimonium hoc sententiam suam tueantur. Spectant huc præter memorata, alia patrum ecclesiæ monimenta catechetica atque in his sunt:

GREGORII *Nazianzeni oratio εἰς τὸ ἅγιον βάπτισμα, in sanctum baptisma.*** Non omnem quidem doctrinam catecheticam tradit; illustre tamen illius caput de baptismo diserte exponit, ac postquam monstrauit, quanta sit baptismi præstantia: quam magnum beneficium a deo per illum in nos conferatur, de baptismi differentia agit ac quid de ea statuendum sit, enarrat. Baptismum non esse differendum, docet hancque sententiam ab iis, quæ opponi poterant, defendit. Infantes sacro fonte abluendos esse, adfirmat; ita tamen, si id periculum vrgeat. Proposita quæstione: *quid autem de iis dices, qui adhuc tenera ætate sunt; nec aut damnum; aut gratiam sentiunt? an eos baptizabimus?* addit responsionem hanc: *ita prorsus, si quod periculum vrgeat. Præstat enim, absque sensu signisicari; quam sine sigillo et initiatione abscedere. Atque huius rei ratio nobis est circumcisio, die octauo peragi solita, quæ baptismi figuram quodammodo gerebat atque iis, qui rationis adhuc expertes erant, offerebatur.* Loquitur etiam Nazianzenus de exorcismo deque variis ritibus, eo tempore in baptismo vsitatis; nec alium baptismum adprobat,

* *histor. ecclesiastic. secul.* IV. *cap.* 6. *articul.* 12. p. 119.

** *histor. litterar. scriptor. eccles. part.* I. p. 212.

*** *præfation. ad Cyrilli opera.*

* videantur de controuersia hac: FABRICIVS *bibliothec. græc. volum.* VII. p. 545. DEYLINGIVS *dissertation. de Cyrillo Hierosolymitano, a corruptelis pontificiis purgato*, quæ in eiusdem *obseruationibus miscellaneis* est, §. 6. p. 124.

** exstat in *oper.* eius *tom.* I. p. 637.

bat, nisi eum, qui fiat in nomine patris, filii et spiritus sancti. In fine capita quaedam fidei christianae recenset, ab iis credenda, qui baptismo essent initiandi, ea ratione, vt ad haereticos sui temporis respiciat.

GREGORII *Nysseni* λόγος κατηχητικὸς ὁ μέγας, ἐν κεφαλαίοις τεσσαράκοντα διῃρημένος, *oratio catechetica*, *quae dicitur magna*, *diuisa in quadraginta capita*, qua inter alia disserit de trinitate: de diuinitate christi: de attributis diuinis: de redemtione generis humani: de baptismo, ac docendi modum ad eos accommodat, quorum officium est, catechumenos erudire:

BASILII *magni* libri duo de *baptismo*, qui etiam in scriptis catecheticis numerari solent, quamuis in illis non tam dogmata fidei tradantur; quam officia commendentur illis, qui ad baptismum accipiendum accedere volunt; aut illum iam acceperunt. Prior liber tribus capitibus constat horumque tertio ostenditur, qui per baptismum iterum natus sit, eumdem mysteriorum diuinorum participem fieri debere. Posterior complectitur responsionem ad tredecim quaestiones. Quae sub eiusdem BASILII nomine lucem adspexit: ἔκθεσις πίστεως ἐν συντόμῳ, *expositio fidei in compendio*, illa a nonnullis etiam ad locum hunc refertur; non satis autem apte. Non alia dogmata ibi traduntur, nisi de trinitate ac de christo:

IO. CHRYSOSTOMI *homiliae*, quarum nonnullis de baptismo exponitur atque alia capita catechetica illustrantur, inprimis *homilia* XXI. *ad populum Antiochenum*, quae continet *catechesin ad illuminandos*.

§. IV.

Inter patres ecclesiae latinae nulli sunt, quorum scripta catechetica nunc adducere possem ac commemorare, praeter Augustinum. Solus hic monimentum catecheticum reliquit, librum elegantem ac lectione dignum, quo non dogmata quidem catechetica traduntur atque explicantur; sed vti inscriptio quoque docet, de ratione tantum, catechumenos erudiendi, exponitur; hoc tamen non impedit, quominus et liber hic iure ad locum hunc referatur.

Reli-

Reliquit AVGVSTINVS librum de *catechizandis rudibus.* Scripsit illum rogatus a Deogratias, qui erat diaconus ecclesiæ Carthaginiensis, id quod ipse verbis his indicat: * *petiisti me, frater Deogratias, vt aliquid ad te de catechizandis rudibus, quod tibi vsui esset, scriberem. Dixisti enim, quod sæpe apud Carthaginem, vbi diaconus es, ad te adducuntur, qui fide christiana primitus imbuendi sunt, eo quod existimeris, habere catechizandi vberem facultatem, et doctrina fidei et suauitate sermonis; te autem pene semper angustias pati, id ipsum quod credendo christiani sumus, quo pacto commode intimandum sit; vnde exordienda, quo vsque sit perducenda narratio; vtrum exhortationem aliquam terminata narratione adhibere debeamus; an præcepta sola, quibus obseruandis, cui loquimur, nouerit christianam vitam professionemque retineri.* Patet ex his luculenter, patres ac doctores ecclesiæ singularem operam in institutione catechetica collocasse; simul autem quodam modo, quid libro hoc contineatur. Post procemium accedit ad ipsam rem eiusque expositionem, quæ commode in duas partes diuidi potest. In priore tradit præcepta, quorum summam atque ordinem ipse ita enarrat: ** *itaque prius de modo narratinis, quod te velle cognoui; tum de præcipiendo atque cohortando; postea de hac hilaritate comparanda, quæ deus suggesserit, disseremus.* Tria igitur præceptorum capita constituit. Primum differit de *modo narrationis;* intelligit autem per *narrationem* ipsam doctrinam religionis christianæ, quæ in scriptura sacra veteris et noui testamenti continetur, quatenus catechumeno perspicue tradenda et ad fidem atque amorem adplicanda est. In hac narratione instituenda vult Augustinus, vt semper animus ad tria momenta aduertatur: I) ad *ipsas res*, quæ ex solis scripturæ sacræ libris sint proponendæ, ita vt a primo Mosis libro initium fiat ac per libros ceteros primum veteris: deinde noui testamenti suscipiatur progressio ac quæ omni

* in *principio* libri huius.

** *cap.* 11.

omni tempore ecclesiæ sint reuelata, historice recenseantur; catechumeni autem semper ad christum in scriptura veteris testamenti promissum; noui exhibitum ducantur: II) ad *scopum*, qui in catechesi is esse debeat, vt in animis catechumenorum cum fides in iesum christum; tum amor erga deum atque alios excitetur. Quam in rem in ista narratione semper id agendum esse, monet, vt solide catechumenis singularis dei erga homines amor commendetur, quippe qui in promissione atque ipso aduentu iesu christi illustris sit ac conspicuus, eum in finem, vt catechumeni videant, grauissimam omnino esse caussam, cur deus amari debeat: III) ad *prudentiam*, quæ cum in explorando catechumeni animo atque indaganda ratione, cur christianam religionem velit amplecti; tum in ipsa narratione sit adhibenda, eo modo, vt suauitas cum grauitate et pondere sermonis coniungatur et quæ non necessaria; aut difficiliora sint, remoueantur. In secundo capite prioris partis agitur de *præcipiendo et cohortando.* Monet AVGVSTINVS, institutæ narrationi addendam esse cohortationem, vt catechumenus aduersus scandala, siue sint externa; siue interna, præmuniatur, qua in re argumenta præcipue capienda sint a veritate de resurrectione mortuorum, de iudicio extremo deque vita et morte æterna. Inter alia recte quoque obseruat, catechetam respicere debere ad diuersitatem catechumenorum, quoniam cum in narratione; tum in cohortatione aliter cum doctis; aliter cum illis, qui litterarum sint expertes, agere deceat. Tertium denique caput exponit de *hilaritate comparanda*, non catechumeni; sed catechetæ. Namque quum facile tædium illius, qui rudiores docere debet, animum occupare possit, de quo etiam Deogratias fuerat conquestus, nec hoc momentum intactum relinquere voluit AVGVSTINVS. Hinc non solum caussas eiusmodi tædii enarrat; sed etiam remedia, per quæ id ex animo sit eiiciendum, commendat. Posterior libri huius pars continet duos sermones, alterum longiorem; alterum vero breuissimum, eum in finem compositos, vt exemplum præbeant, quomodo sit erudiendus, qui ad christianorum sacra accedere velit. Ex qua libri huius summa,

iam

iam a nobis exhibita, haud difficulter eſt intelligendum, illum eſſe egregium antiquioris catecheſeos monimentum. Edidit IO. BENEDICTVS CARPZOVIVS *diſputationem ad librum Auguſtini de catechizandis rudibus.** Adiungunt nonnulli eiusdem AVGVSTINI librum de *fide ac ſymbolo*, quem iam antea recenſui atque in ſcriptis ſymbolicis numeraui, non vitioſe, vt mihi quidem videtur, quoniam is expoſitionem ſymboli apoſtolic complectitur. Expoſitionis huius quum iterum mentionem facio, nunc addo, quod antea omiſſum fuerat, AVGVSTINVM illam in ſynodo Hipponenſi anno CCCXCIII. tradidiſſe ac deinde ſub inſcriptione de *fide et ſymbolo* edidiſſe. Ipſe hoc ita narrat: *per idem tempus coram epiſcopis hoc mihi iubentibus, qui plenarium totius Africæ concilium Hipponeregio habebant, de fide et ſymbolo presbyter diſputaui. Quam diſputationem nonnullis eorum, qui nos familiarius diligebant, ſtudioſiſſime inſtantibus, in librum contuli, in quo de rebus ipſis ita diſſeritur, vt tamen non fiat verborum illa contextio, quæ tenenda memoriter competentibus traditur.*** Auguſtino adiungunt nonnulli, tamquam ſcriptorem catecheticum, AMBROSIVM ob librum de *myſteriis*, ſub nomine eius editum; quem autem ingenii monimentum eſſe adulterinum, ſatis conſtat. Nec ad locum hunc pertinent: THEOPHILI *Antiocheni* libri *ad Autolycum:* CLEMENTIS *Alexandrini* libri *ὑποτυπώσεων*, ORIGENIS libri de *principiis:* LACTANTII libri *inſtitutionum diuinarum*, quemadmodum fuerunt, qui hoc ſibi perſuaderent ac iam memoratos libros vna cum quibusdam aliis ſcriptis catecheticis adnumerarent. Quamuis enim illi fidem præ ſe ferant ac germana ſint ingenii monimenta; minus tamen exhibent compendia doctrinæ chriſtianæ, quod ſupra probaui: minus complectuntur inſtitutiones catecheticas.

* eſt in eiusdem *diſputationibus theologic.* p. 857.
** *libr.* I. *retractat. cap.* 17.

CAPVT

CAPVT XIII.
DE PATRVM ECCLESIAE ERVDITIONE SACRA, SPECIATIM THEOLOGIA MORALI.

ΣΥΝΟΨΙΣ.

De patrum ecclesiæ doctrina morali generatim §. I.
Speciatim de iis, qui doctrinam moralem explanarunt partim oblata occasione §. II.
Partim ex instituto, ea discrepantia, vt alia eorum scripta maxime pertineant ad ethicam christianam §. III. IV. V.
Alia ad iurisprudentiam diuinam §. VI.
Quædam etiam scriptis mysticis adnumerentur §. VII.
Vltimo loco quæritur: quali in pretio patrum theologia moralis habenda sit §. VIII. IX.
Hacque occasione patrum errores morales recensentur §. X.
Controuersiaque de patrum doctrina morali enarratur §. XI.

Quum patres ecclesiæ curas suas ac cogitationes ad id conferrent, vt salutem ciuitatis christianæ conseruarent pariter atque augerent; non solum interpretati sunt dogmata fidei quæque ad salutarem cognitionem pertinent; sed præcepta quoque vitæ sanctioris tradiderunt ac commendarunt. Vtrique igitur theologiæ, cum dogmaticæ; tum morali, operam dederunt ac monimenta etiam vtriusque doctrinæ scripta reliquerunt.

§. II.

Methodus, qua patres in expositione rerum moralium vtuntur, varia est. Alii ea, quæ ad mores hominum spectant, oblata occasione: alii singulari studio atque ex instituto pertractant. Qui prioris generis sunt, eorum itidem discrepantia est. sique ad modum, quo moralia argumenta explanarunt, respiciamus, commentationes istorum in quatuor classes diuidi possunt.

Ad

Ad *primam* classem referri possunt commentationes eorum *homiletica*, ita conscriptæ ac recitatæ, vt vel ipsa earum argumenta sint moralia ac nunc de virtutibus; nunc de vitiis; nuncde officiis ex ethica ac iurisprudentia christiana exponatur. Exempla nobis præbent: ORIGENES, EPHRAEMVS *Syrus*, BASILIVS *magnus*, GREGORIVS *Nyssenus*, GREGORIVS *Nazianzenus*, MACARIVS, CHRYSOSTOMVS, CYRILLVS *Alexandrinus*, BASILIVS *Seleuciensis* atque alii, quibus ex latinis addi possunt: AVGVSTINVS, MAXIMVS, PETRVS *Chrysologus*, LEO *magnus*. De reliquis taceo. Ad classem *secundam* referendas esse existimo commentationes *exegeticas*; siue istæ ad integrum librum; siue ad singularia effata codicis sacri spectent, ita institutæ, vt interpretes non solum ipsa dicta diuina explanauerint; sed simul quoque monstrauerint, quomodo illa ad sanctioris vitæ studia sint adhibenda. Accedit classis *tertia* hæcque complectitur commentationes *dogmaticas*, quarum ea est ratio, vt præter dogmatis expositionem digressiones morales exhibeant, ac denique classis quoque *quarta*, commentationum quippe *historicarum*, quibus exempla sanctorum ad imitandum ante oculos posita sunt. Methodus hæc paradigmatica, moralia tradendi, ab iis adhibita est, qui vitas resque virorum, laude virtutum ac meritorum de ciuitate christiana atque aliorum piorum ac sanctorum hominum litteris mandarunt ac monimenta hæc ingenii posteris tradiderunt, vt haberent illi exempla, quæ sequerentur. Sunt in illorum numero, qui res primorum christianorum: insignes eorum virtutes: eximia sanctimoniæ documenta enarrarunt: qui speciatim defensiones horum christi sectatorum scripserunt hacque occasione ex laudabili eorum viuendi ratione probarunt, istos esse innocentes ac omnium vitiorum criminumque, quorum malitiose adcusentur, plane expertes esse: qui acta martyrum collegerunt ac curarunt, vt illa ab interitu vindicari possent ac diligenter legerentur publice ac priuatim; qui præterea singulari studio conscriptas vitas celebrium patrum ecclesiæ ac sanctorum ediderunt atque in orationibus sacris memoriam illorum posteris commendarunt. Qui huiusmodi scriptores morales exstiterint: quæ reliquerint monimenta, supra memoraui.

§. III.

Quemadmodum nonnulli inter patres ecclesiae ea, quae ad vitam sanctiorem pertinent, oblata occasione tradiderunt; ita alii fuerunt, qui ex instituto singularia capita doctrinae moralis explanarent. Quae ab iis, huc spectantia, scripta accepimus, ea vbi inter se conferantur, facile videbimus, illorum esse diuersitatem. Sunt in illis, quae maxime de rebus ethicae christianae exponunt: sunt quoque in eorum numero, quae si quis ad iurisprudentiam diuinam referre velit, non plane ille reprehendendus est.

§. IV.

Differunt praeterea horum patrum scripta moralia in dicendi ratione; siue qui adhibitus est, in stilo. Qui tribus primis seculis floruerunt, illi sectati sunt stilum simplicem, humilem planumque; attamen cum vi, animos ad preces ac sanctas adfectiones commouendi, coniunctum. Alieni erant ab eloquentia turgida, quam postea nonnulli, praesertim seculo quarto, sectati sunt.

Nullus quoque inter hos patres exstitit, qui compendium ac systema theologiae moralis conscriberet: qui adcuratiorem ac naturalem ordinem: firmiorem probandi confirmandique rationem sequeretur.

§. V.

Generatim haec postquam a me dicta sunt, venio speciatim ad ipsa patrum scripta moralia, eo animo, vt illa distincte recenseam; in qua tamen commemoratione ea omitto, quibus auctores oblata tantum occasione de moribus hominum differuerunt ac studia sanctimoniae commendarunt, quum iam antea de illis exposui. Eos potius primum enumerabo, qui seculo secundo ac tertio floruerunt ac monimenta moralia, ex instituto composita, ad nos transmiserunt.

Inter illos, qui sine antea capto consilio de rebus moralibus differuerunt ac cum argumentis principalibus, in quibus

quibus enarrandis verſati ſunt. diſſertationes illas continuerunt, principatum tenent patres apoſtolici. CLEMENS *romanus*, IGNATIVS, POLYCARPVS. quorum monimenta, quae genuina et ad nos delata ſunt, magnum momentum habent ad ſanctitatis exercitationem hancque ob rem maxime digna lectione. Coniungunt patres iſti vbique agenda cum credendis, ac monſtrant ſingulare ſtudium, homines ad ſalutem vitamque fidei cognitionem adducendi. Scribendi genus, quo vtuntur, luculenter oſtendit, animos eorum plenos fuiſſe gratiae diuinae, ac vim prodit ad aliorum mentes ſalutariter commouendi, ſi quidem ſcripta eorum rite legantur.

Merito addenda eſſet BARNABAE *epiſtola*, vt doctrinae moralis monimentum; de auctore autem eius quum diſputatur, dimitto illam, vna cum *canonibus apoſtolorum* ac *conſtitutionibus apoſtolicis*, quae CLEMENTI *romano* tribuuntur. Quamuis enim in illis multa ſint, quae ad diſciplinam veteris eccleſiae ſpectant, atque ad argumenta moralia quodammodo referri poſſint; res tamen ſatis explorata eſt, ſcripta haec eſſe adulterina.

Maiori iure ad locum hunc pertinent monimenta, quorum commemorationem nunc faciam. Sunt in illis:

IVSTINI *martyris* duae *epiſtolae:* altera *ad Diognetum;* altera *ad Zenam et Serenum* ſcripta. Illa exarata eſt *ad Diognetum*, quem Iuſtinus *κράτιστε* vocat et religionis chriſtianae pernoſcendae cupidum fuiſſe teſtatur. Exponit de religione chriſtianorum atque oſtendit, quae ſit differentia inter horum ac hominum ſuperſtitioſorum et iudaeorum ſacra: quae ſit veritas ac praeſtantia religionis eorum, qui chriſti doctrinam ac diſciplinam ſequuntur. Nonnulli epiſtolam hanc Iuſtino abiudicant atque aliis perſuadere adnituntur, illam antiquioris eſſe auctoris; plerique autem repugnant atque animaduertunt, argumenta, quibus iſti vtantur, non magnum habere momentum; nec ad firmiorem probationem ſufficere. Quum epiſtola haec varia complectitur de vita ac moribus chriſtianorum, cauſſa haec eſt, cur illa in patrum ſcriptis moralibus numerari ſoleat. Maiori tamen iure locum hunc tuetur epiſtola altera, eaque *ad Zenam et Serenum* fratres, quippe quae tota eſt mora-

lis, speciatim ethica ac de virtutibus distincte exponit, ita vt alias praecipue Zenae ac Sereno; alias autem generatim christianae professionis hominibus commendet hosque inter alia hortetur, vt prauis cupiditatibus inuidiae atque irae resistant. Tradit quoque ea, quae ad discrimen naturae et gratiae spectant, tamquam ad rem principalem in theologia morali, adcurate interpretanda. Inter alia animaduertit, quando homo, qui a natura regatur, iracundiam excusare velit, illum verbis his vti: *eiusmodi sum natura et non possum non irasci;* addit autem IVSTINVS: *etiam si secundum naturam viuas, nondum tamen id credentis est,* * atque ita haud obscure naturam a gratia distinguit. De ratione, qua doctrinam moralem Iustinus enarrauerit, GEBHARDVS THEODORVS MEIERVS ita iudicat: IVSTINVS *martyr paraeneses dogmatibus, et haec illis admiscet: in probandis dogmatibus dialecticum; vel oratorem agit, rarius analyticum. Aliquando enim philosophatur. Scripturam sacram et fontem doctrinae de moribus agnoscit, quamuis in interpretatione et accommodatione eiusdem infelicior nonnumquam videatur. Deinde non omnia morum vel dogmata; vel praecepta attigit, nec quae attigit, in ordinem redegit. Denique dictione ad docendum aptissima vtitur.* ** In *apologiis* quum christianos defendit atque ad probandam eorum innocentiam argumentum sumit ex sanctitate, quam illi sectentur, atque ita illustria exempla ad imitationem nobis ante oculos ponit, nec sine fructu sanctioris vitae *apologiae* istae leguntur, quod iam antea animaduerti ac de scriptoribus apologeticis vberius disserui. Ex memorata IVSTINI *epistola ad Zenam et Serenum* IACOBVS SCHALLERVS *ethicam christianam* in singularem dissertationem transtulit, Argentorati MDCLXVI. Legi et potest: IO. ANDREAE SCHMIDII dissertatio de *Iustini theologia morali,* Helmstadii MDCXCVIII.

CLEMENTIS *Alexandrini paedagogus*, tribus libris, ita scriptus, vt nonnulli sibi persuadeant, exhiberi isto compendium doctrinae moralis; quod autem, si adcurate loqui

* *oper.* p. 504.

** *introduct. ad theolog. moral. studium cap.* IX. §. 5.

qui velimus, ibi non est. In *primo* libro de pædagogo, qui sit filius dei, eiusque officio: de discipulis; siue christianis, qui ab eo erudiendi sunt, deque aliis rebus differit: *secundo* hortatur christianos ad temperantiam in cibo, potu, suppellectili vasorum, conuiuiis, risu: ad abstinentiam ab omni turpi sermone: ab vnguentis et coronis: a stratorum magnificentia nimioque somno: a calceis auro intertextis: ab ornamento gemmarum; *tertio* autem exponit de cultu corporis, balneis, diuitiis atque aliis, quæ eiusdem generis sunt. Cur Clemens librum hunc *pædagogum* inscripserit, indicat ille initio libri primi, ab iis, qui pristinis erroribus reiectis, *protreptico;* siue exhortatorio libro, antea scripto, si satis instructi doctrinam christianæ religionis cognouissent, nunc *pædagogum* legendum esse, vt ex eo videant, quomodo prioris vitæ peccata ac vitia sint emendanda; sanctior autem viuendi ratio amplectenda. Per *pædagogum* intelligit christum, qui sit filius dei, in quem nullum cadat peccatum: nos ne peccemus, pædagogo nos instituat, vt homo: qui homines, vt creaturas suas amet. Exstant quoque libri *stromatum*, quorum et commemoratio fieri potest, quoniam in illis quoque de rebus moralibus exponitur multaque præcepta de moribus ac vita recte instituenda habentur, speciatim de libris edendis, de spe ac caritate, de matrimonio, de continentia, martyrio, amore erga inimicos atque aliis generis huius argumentis. Nec eiusdem libellus: *quis diues salutem consequi possit?* plane omittendus est, quum ille ita scriptus est, vt facile materiam piarum meditationum præbeat: vt pios mentis motus excitare possit, vbi is cum debita attentione legatur. Doctrinam moralem, quam in libris suis scriptam nobis reliquit, non plane expertem esse næuorum, satis est monstratum, postea a nobis quoque enarrandum. Communem cum reliquis ecclesiæ patribus docendi methodum sequutus est, de iusto atque adcuratiori ordine: de compendio: de systemate scribendo negligens. Antea adductus GEBHARDVS THEODOR. MEIERVS* hanc tulit sententiam: *recte Clemens morum doctrinam ex scriptura*

* *introduction. in vniuers. theol. moral. studium cap.* x. §. 14.

scriptura sancta deriuandam ducit, vti vel ex primo paedagogi libro constat, sed in interpretatione nimium ἀλληγορίζει, et dicta scripturarum placitis eorum, qui foris sunt, saepius accommodat. Sunt hi audiendi, verum vt ranae, non vt philomelae. Demonstrat subinde, ita tamen, vt argumentum, sub inuolucris obscurorum verborum latitans, primo intuitu non cuiuis pateat. Hoc namque egit, vt si qui scripta sua legant, sint laboriosi et acres ad inueniendum, quemadmodum in fine septimi stromatum libri loquitur. Multa, non omnia, christianorum officia, absque tamen ordine, quem in stromatum libris studiose neglexit, strenue, qui est ipsius zelus, vrget, ita vt nonnumquam rigidior videatur. Caue autem, facias cum auctore in omnibus, non semel enim grauiter lapsus est. Scilicet lapsis secundam tantum concedit poenitentiam: secundas nuptias damnat, et fornicationem dicit esse, ab vno matrimonio ad plura prolabi: merita operum asserit: perfectum christianum non debere iurare; nec posse iudicio contendere cum aliis coram vel gentilibus; vel fidelibus, existimat.

TERTVLLIANI scripta, quorum duo genera sunt. Alia composuit, antequam se ad Montanistas adiungeret; siue ante lapsum. In his sunt, quae ad locum hunc referri possunt, quum argumenta moralia complectuntur, libri nimirum de *poenitentia*, cuius auctorem esse Tertullianum, negat quidem Erasmus; merito autem repugnant illi plerique doctissimi viri ac grauiora sententiae contrariae argumenta adferunt. Postquam de natura ac necessitate poenitentiae disseruit, de peccatis verba facit eaque in spiritualia ac corporalia diuidit; siue vti alias adpellantur, interna atque externa, monetque, vtraque ita comparata esse, vt illa poenitentiam requirant. Addit, inprimis catechumenis poenitentiam commendandam esse, quia in illis semper prioris vitae desiderium sit; post primam poenitentiam fieri posse secundam, hancque agendam esse per actum quemdam, per exomologesin eiusque disciplinam, qua poenitentes se prosternant: habitu ac victu singulari vtantur: sacco ac cineri incubent: corpus sordibus obscurent: animum moeroribus deiiciant: dies noctesque ad deum preces faciant: lacrimas profundant, ingemiscant, ieiunia instituant: alias poenitentiae huius exercitationes faciant. Quem iam recensui,

censui, liber de *pœnitentia*, scriptus esse dicitur a Tertulliano, adhuc iuuene et in flore ætatis ac conuersionis posito, quæ et caussa sit, cur præferat zelum, feruorem, stilum elegantiorem. In eodem numero est liber eius de *oratione*, quem integrum cum suis ac *Guil. Pancirolli* notis edidit *Ludouicus Antonius Muratorius*. Continetur illo interpretatio orationis dominicæ. Præfatus est auctor nonnulla de præstantia atque auctoritate orationis huius, quum illa sit precationis formula, ab ipso christo præscripta. Alia Tertulliani monimenta, post illius lapsum composita, sunt inque his, præter alia, locum habent: libri de *pudicitia*, de *fuga in persequutione*, de *ieiunio*, de *monogamia*, de *spectaculis*, de *idolotria*, de *cultu feminarum*, de *virginibus velandis* atque alii. In illis ea quoque habentur, quæ ad mores hominum spectant ac fructus omnino adferunt, si recte legantur; non desunt tamen, quæ et merito reprehenduntur. Quum enim in societate Montanistarum esset, iusto atque æquo seuiorem iudicem morum interdum se præbuit. Actiones improbauit, tamquam prauas; quæ tamen, in se spectatæ, non malæ sunt, sique et fiant, saltem excusari possunt. Quemadmodum nonnumquam de rebus ipsis deque morali actionum ratione minus adcurate iudicauit; ita quoque ad probandum interdum argumenta adhibita, quæ nullum pondus habent: immo inepta sunt.

GREGORII *thaumaturgi epistola canonica de iis, qui barbarorum incursu lapsi essent*, quam nonnulli patrum scriptis moralibus adnumerant; minus autem adcurate. Agit enim de pœnitentia ac disciplina ecclesiastica atque ita argumentum pertractat, quod non tam theologiæ moralis; quam iuris ecclesiastici est.

CYPRIANI scripta varia, quæ loco hoc iure commemorari possunt. Sunt ista I) liber de *habitu virginum*, quo Cyprianus virgines hortatur, vt ab omni luxu: a vano habitu ac vestium ornatu abstineant: vt virginitatem diligenter custodiant atque ab ea multa bona, tamquam præmia exspectent: vt castitatem pudicitiamque omni studio sectentur. II) liber de *oratione dominica*, vbi Cyprianus primum orationem hanc commendat ac postea ostendit, qua mente: qua ratione ad deum sit orandum:

 oratio-

orationem ipſam interpretatur atque exponit, de neceſſitate precationis: de mente, qua ratione compoſita illa eſſe debeat inter orandum: de tempore, quando a nobis ſit orandum: III) liber; ſiue ſermo de *mortalitate*, quo quæſtionem explicat atque illuſtrat: num homines chriſtianos deceat, tempore peſtilentiæ mortem pertimeſcere ſuosque iam exſtinctos deflere? IV) de *eleemoſyna*, vbi Cyprianus chriſtianos hortatur ad miſericordiam, vt illam erga pauperes ac calamitate adflictos exerceant: V) liber de *bono patientiæ*, quo monſtrat, ſapientem illum eſſe ac bene ſibi conſulere, qui in miſeriis patientem ſe præbeat: VI) ſermo de *zelo et liuore*, quo multa argumenta enarrantur, ob quæ ab inuidia abhorrere debeamus: VII) addunt nonnulli libellum de *pudicitia;* eum autem eſſe Cypriani, diſputatur. In *epiſtolis* eius nonnullæ itidem argumenti moralis ſunt ac præcepta de moribus bene formandis exhibent.

§. VI.

Qui quarto ac ſequentibus ſeculis floruerunt, ordinis ſacri patres moralia pertractarunt, non ſolum data occaſione ac veluti in tranſitu; ſed etiam ſingulari opera atque ex inſtituto, inprimis quum pelagiana certamina efficerent, vt argumenta quædam theologiæ moralis a doctoribus his diligentius enarrarentur. In his tamen fuerunt, qui tenue dicendi genus atque apoſtolicum proponendi modum negligerent ac turgidæ operam darent eloquentiæ; nec debitæ adcurationis, ſiue quid explicandum; ſiue probandum fuerit, ſtudioſi eſſent. Ad ætatem hanc ſequentia cum græcorum; tum latinorum patrum monimenta pertinent:

BASILII *magni* ſcripta, quorum magna pars *homiliis* abſoluitur ac quamuis multis argumenta moralia enarrentur, de *ieiunio*, de *gratiarum actione*, de *ira*, de *inuidia*, de *abdicatione rerum*, in *ebrietatem et luxum*, de *humilitate* atque aliæ; a ſingulari tamen illarum commemoratione abſtineo, quum iſtæ oblata tantum occaſione compoſitæ ſunt. Præcipue referenda huc ſunt *ethica;* ſiue *moralia*, regulis tradita, quibus veluti ſumma doctrinæ chriſtianæ de

de moribus continetur ac singula effata scripturae sacrae testimoniis comprobantur. Nec omitti debent eiusdem *ascetica; siue de institutionibus monachorum sermones duo;* item: *regulae fusius disputatae* ac *regulae compendiose expositae;* praeter haec autem, conciones morales XXIV. ex libris BASILII a SIMEONE *magistro* excerptae, adiungendae sunt. Omnia haec ingenii monimenta, quae a BASILIO accepimus, multa recte, perspicue ac praeclare dicta nobis exhibent; quia autem ille vitae, monachorum propriae, nimium pretium statuebat, in id adductus est, vt doctrinam moralem ad hoc viuendi genus adcommodaret ac monstraret, se vitiis naeuisque haud carere.

GREGORII *Nysseni*, monimenta moralia, quorum multa supersunt. In eorum numero sunt: liber de *vita Mosis*, quam mystice enarrat, vt habeat occasionem, perfectae vitae exemplum christianis praescribendi: liber de *virginitate*, quam vehementer commendat ac quae cum illa coniuncta sint, commoda longe recenset: liber de *perfectione et qualem oporteat esse christianum*, ad Olympium monachum: *epistola de iis, qui adeunt Hierosolyma*, quae et separatim cum latina interpretatione notisque *Petri Molinaei* prodiit, a me iam adducta, quoniam etiam in scriptis moralibus numerari potest, quum detestandae superstitioni peregrinationum religiosarum opposita est. Quodsi Gregorii huius sermones morales: in *orationem dominicam:* in *octo beatitudines:* de *pauperibus, caritate complectendis: contra feneratores:* de *fugienda fornicatione* atque alios adiungere velimus, facile videbimus, Gregorium hunc doctrinam moralem multum illustrasse ac diligenter curasse, vt homines vitae sanctiori studeant. Id reprehenditur recte, illum allegoricam scripturae sacrae interpretationem nimio studio sectatum esse:

EPHRAEMI *Syri* scripta, quae pleraque complectuntur argumenta, ad vitam christianorum sanctiorem spectantia, de *sacerdotio*, de *caritate*, de *amore pauperum*, de *virtutibus et vitiis*, de *timore dei*, de *longanimitate*, de *patientia, impatientia, lenitate, iracundia, obedientia, inobedientia*, de *recta viuendi ratione*, de *vita spirituali*, de *morbo linguae* ac plures aliae generis huius commentationes, quibus si eiusdem sermones; siue homilias atque ab aliis memoratos

commentarios in scripturae sacrae libros addamus, facile patet, non exiguum esse numerum scriptorum, quibus Ephraemus memoriam suam posteris commendauit. Ad sanctimoniae studia excitanda atque augenda non solum praeclara praecepta scripsit; sed illustre quoque exemplum ad imitationem reliquit. Vtitur stilo, qui simplex est ac simul grauis: qui cum facile intelligitur; tum ad animos commouendos valet. Bene de scriptis his GVIL. CAVEVS haec pronuntiat monetque: *leues plane sunt et futiles vt plurimum exceptiunculae, quae scriptis eius intentari solent. Si quae occurrant, quae sancto patri minus digna; aut quae aliis locis non bene conuenire videntur, nostrae potius syriace loquendi modorum inscitiae; vel versionibus ex versione male factis, quam Ephraemi inelegantiae et inscitiae imputari possent; quin si reuera errores essent, summo hominis zelo, simplicitati ac pietati condonari debeant.*

MACARII, senioris Aegyptii, scripta, quae omnia ad doctrinam moralem spectant. Praeter *homilias*, reliquit *opuscula*, eaque de *custodia cordis*, de *perfectione spiritus*, de *oratione*, de *potentia* et *discretione mentis*, de *caritate*, de *libertate mentis*. Ex iis luculenter patet, istum non solum ipsum vitae sanctiori, summae temperantiae, patientiae, precationi atque aliis virtutibus singularem operam dedisse, sed etiam studia illarum aliis diligenter commendasse. Quum ita Macarius hic gratia diuina atque experientia instructus esset, adhibuit quoque scribendi genus, quod magnam vim habet, mentem humanam commouendi atque ad id, quod pium sanctumque est, incitandi. Recte de eo IO. GEORG. PRITIVS dicit: * *constare autem vel ex prima operum eius inspectione poterit omnibus, virum fuisse Macarium vt sanctitatis studiosissimum; ita in rebus diuinis et spiritualibus, si vllum alium, longe experientissimum, et admirandis diuinae gratiae dotibus cumulate exornatum: quales qui sunt, illi vero maxime omnium existant idonei, qui, qua luce diuina collustrantur, alios perfundant.*

IO. CHRYSOSTOMI scripta, quibus permulta sanctioris vitae argumenta enarrauit. Sunt illa diuersi generis exstant-

* *praefatione ad Macarii opera* §. XV.

ſtantque eius *ſermones*, *epiſtolæ* atque *opuſcula*, quibus omnibus doctrinam moralem illuſtrauit, vel oblata occaſione; vel ſingulari ſtudio. Inter ſcripta ex inſtituto compoſita atque ad vitam hominum ſpectantia, locum habent: libri de *compunctione cordis ad Demetrium* et *ad Stelechium* de eodem argumento, conſcripti a Chryſoſtomo, adhuc lectore, ſaltem diacono: *quod regulares feminæ viris cohabitare non debeant: in eos, qui ſorores adoptiuas habent:* opus de *virginitate:* libri *aduerſus vitæ monaſticæ vituperatores:* libri duo *ad viduam iuniorem:* liber, paullo ante obitum ſcriptus, *quod nemo læditur, niſi a ſe ipſo.* De vita, pie recteque inſtituenda, Chryſoſtomus, non ſolum præclare expoſuit omnique ſtudio alios ad ſanctimoniæ exercitationem hortatus eſt; ſed etiam quæ dedit, præcepta præclaro exemplo confirmauit, quum conſtat, eum vitæ ſanctiori multam operam dediſſe. Sunt tamen, quæ in eo merito reprehenduntur. Primum enim viuendi rationem, quæ monachorum propria eſt, magni æſtimabat atque in eximio honore habebat. Deinde quum eloquentiæ, qua valebat, non iuſtum ac ſapientem modum teneret, planum ac ſimplex dicendi genus, quod doctrina moralis requirit, neglexit. De Chryſoſtomo quum IO. FRANCISCVS BVDDEVS diſſerit, bene animaduertit hoc dicitque: *in ſcriptis eius multa recte et præclare dicta; nemo temere diffitebitur; ſemper tamen meminiſſe oportet, cum oratorem eſſe, adeoque nec in verbis; nec ſententiis, vbique exactum. Namque ad demulcendas aures, ad concitandos in adfectum animos, magis; quam ad conuincendum intellectum, quam ad veritatem; aut ἀκριβῶς proponendam; aut rite demonſtrandam, iſtorum hominum ſermo comparatus eſſe ſolet.* *

AMBROSII libri, in quibus multa, ad doctrinam moralem ſpectantia, habentur. In illis eſt libellus de *dignitate humanæ conditionis*, quo egregium argumentum enarratur atque oſtenditur, hominis naturam dei ſummam ſapientiam, potentiam ac bonitatem præ ſe ferre: animale, quod ratione careat, longe antecedere, ſique præſtantiæ huius diligens ac recta fiat meditatio, animos noſtros commouere

* *iſagog. ad theologiam vniuerſam libr. II. cap. 4. §. 5. p. 633.*

mouere illam posse ad colendum deum aliaque peragenda, quæ in lege diuina sunt præscripta. Exstat eiusdem opusculum de *bono mortis*, in illorum gratiam conscriptum, qui cupiunt, vt per beatam mortem a molestiis miseriisque liberentur, ac præter hoc alia scripta, quæ huc referri possunt. Peruenerunt ad nos libri de *Caino et Abele*, de *Noacho et arca*, de *Abrahamo*, de *Isaaco et anima*, de *Iacobo et vita beata*, de *Iosepho*, de *Dauide*, de *Elia et ieiunio*, de *Nabutha iezraelita*, de *Tobia;* siue *aduersus fœneratores.* Quum Ambrosius in libris his historiam sacram de patriarchis atque aliis sanctis hominibus recenset atque illustrat, occasionem sumit, exempla virtutum ac vitiorum exhibendi ac methodo, doctrinam moralem tradendi, paradigmatica vtitur. Nec prætermittendi sunt libri eius tres de *officiis*, quibus auctor præcipue quidem ecclesiæ ministros instruit atque ostendit, quomodo illi munus suum recte riteque administrare debeant; quum autem plura officia ministris ecclesiæ cum omnibus christianis sint communia, ea quoque edisserit, ex quibus christi sectatores, cuiuscumque ordinis ac status, vtilitatem capere possunt. Rectius tamen opus hoc locum suum tuetur inter scripta iurisprudentiæ diuinæ, quæ singularem eamque secundam partem theologiæ moralis constituit. Dignus est Ambrosius laude, qua GEBHARDVS THEODORVS MEIERVS * eum ita ornat: *imitandus est Ambrosius in dictione, in sententiis, in interpretandis scripturis, in ratione excerpendi et compilandi scrinia aliorum doctorum, in modo tractandi τὰ ἠθικὰ, et denique in omni sua vita. Theologi moralis, præsertim vbi paræneticnm agit, dictio sit modesta, pie iucunda et ciuilis necesse est, vt alibi declaratum. Iam vero dictioni Ambrosianæ adest modestia quædam ac pia iucunditas, grataque ciuilitas, vt vel hoc nomine merito Ambrosius audiat. Deinde, nil æque animis nostris hæret, ac sententiæ argute dictæ, quarum propterea insignis est vsus in vita et moribus hominum formandis ac regendis. Illarum summus artifex vel vulgo perhibetur Seneca, cui tamen hac in re præferendus noster Ambrosius, quod mollior ac sedatior incedat. Sententias loquitur* *melle*

* *introduct. in vniuers. theol. moral. studium. cap.* XI. §. 18.

melle ac papauere sparsas, melleas perpetua semper dignissimas vita.

HIERONYMI *epistolæ* aliæque commentationes: de *vita clericorum ad Nepotianum: institutio monachi ad Rusticum:* de *monogamia:* de *custodia virginitatis ad Demetriadem:* de *seruanda viduitate ad Saluinam;* item: *exhortatio de laude vitæ solitariæ ad Heliodorum: inuitatio ad secessum bethlehemiticum ad Marcellum*, atque alia generis huius scripta; quæ tamen parum iuuant studia veræ theologiæ moralis. Solitariam enim vitam Hieronymus nimis commendat atque in matrimonium iniquum se præbet. Quum ipse feruido ac concitato ingenio animoque esset, omnis fere moderationis oblitus est, adfectuique sæpe ita indulsit, vt neque rectæ rationis; neque scripturæ sacræ normam earumque effata sequeretur. Quæ IO. DALLAEVS de eo ac quibusdam aliis patribus pronuntiat, ea non penitus improbanda sunt, quando iste scribit: *hic mos apud patres frequens est, maxime apud Tertullianum, Ambrosium et Hieronymum, qui quum ingenio sint feruido ac concitato, quam in partem propendent, eo tanto impetu feruntur, vt quos quidem laudant, eos inter angelos; quos vero vituperant, inter diabolos collocare videantur. Ita, quæ credenda putant, non aliter commendant, quam si totidem essent christianismi fundamenta, quæ reiiciunt ac refutant, non aliter explodunt, quam si merum atheismum spirarent.** Paucis: Hieronymus de doctrina morali neque præceptis; neque exemplo bene meritus est.

AVGVSTINI scripta, qui in doctrina morali explananda ac moribus hominum recte formandis laudabilem operam posuit, non solum oblata occasione, in homiliis ac scripturæ sacræ interpretationibus; sed etiam in libris ac commentationibus, singulari studio conscriptis. Spectat huc: *enchiridion ad Laurentium de fide, spe et caritate*, vbi non solum dogmata fidei traduntur; sed ea etiam, quæ ad vitam pertinent. Exstant quoque eiusdem libri de *fide et operibus:* de *agone christiano*, quo hortatur ad pugnam contra diabolum ac prauas cupiditates: ad corpus serui-tuti

* de *vsu patrum libr.* 1, *cap.* 8. p. 177.

tuti subiiciendum: ad christum fide amplectendum vultque simul, vt hæreses deuitentur. Scripsit prӕterea Augustinus de *continentia:* de *opere monachorum,* quo libro caussam agit eorum monachorum, qui manibus suis ac propriis alimentis se sustentebant contra illos, qui aliorum tantum liberalitate alebantur hosque ignauiæ atque arrogantiæ insimulat. In fine crinitos monachos reprehendit ac petit, ne contra præceptum apostolicum in coma nutrienda pergant. Generis huius alia monimenta adiungi debent: liber de *patientia:* alius de *vtilitate ieiunii:* libri duo de *moribus ecclesiæ catholicæ et manichæorum,* quorum prior velut compendium doctrinæ moralis complectitur ac fundamenti loco ponitur, solum deum esse animæ nostræ summum bonum hocque nomine supra omnia amandum idque oraculis veteris ac noui testamenti comprobatur. Quibus expositis, ostendit Augustinus, virtutes omnes nihil aliud esse, quam diuersos amoris diuini modos: temperantiam nimirum esse amorem, quo quis se deo purum et incorruptum seruet: fortitudinem, amorem, quo quis omnia libenter pro gloria dei patiatur, id quod etiam de aliis virtutibus dicendum. Ad regulam hanc christianorum mores diiudicat ac libro secundo monstrat, ab ea mores Manichæorum longe discedere. Nec prætermittendi sunt libri duo *soliloquiorum,* eo consilio scripti, vt ex illis discamus, quomodo in cognitione dei ac virtute proficere queamus. Sunt alia doctoris huius monimenta moralia; quæ autem non tam ad ethicam; quam ad iurisprudentiam diuinam; siue ad eam theologiæ moralis partem pertinent, qua de legibus diuinis officiisque hominum exponitur, libri de *coniugiis adulterinis:* de *mendacio:* *contra mendacium,* de quibus atque aliorum patrum huiusmodi scriptis postea plura dicenda erunt. Argumenta moralia pertractandi, eam rationem Augustinus sequutus est, vt ab aliis patribus discrepet, qui præsertim ante eum in doctrina morum ingenia sua exercuerunt. Ab eloquentiæ nimio studio, a simplici planoque dicendi genere abstinuit, quumque inprimis scholæ inseruire: eruditionem vimque ingenii sui monstrare vellet, philosophos eorumque docendi methodum sectatus est: varios casus formauit: varias quæstiones subtiles

tiles excogitauit propofuitque ac reliquit exemplum, quod doctores fcholaftici, præfertim, vti adpellantur, *moralistæ* ac *casuistæ*, imitarentur.

SALVIANI monimenta, omni laude ac lectione digna, quibus doctrinæ morali lucem adtulit. In illis funt libri VIII. de *prouidentia et gubernatione dei deque iusto ac præsente eius iudicio*, ad Salonium epifcopum, difcipulum olim eius. Quum deus eo tempore chriftianorum flagitiis irritatus, orbem romanum per Gothos et Vandalos, hærefi Arianæ addictos, adfligeret, multorum querelæ factæ funt contra deum, eum vel negligere res humanas; vel fi curaret illas, in hac tamen vita iudicium non exercere; aut fi quod exerceret; id tamen iniquum videri. Impiis his querelis, immo blasphemiis vt Saluianus fortiter refifteret, occafionem fumfit, adductos libros de prouidentia dei fcribendi ac monftrandi, per calamitates, quibus gentes adfligantur, deum iuftiffimum iudicium adhibere hocque rationibus, teftimoniis atque exemplis probandi. Omnia hæc Saluianus copiofe grauiterque exponit, eum in finem, vt flagitiofos atque impios homines ad pœnitentiam incitet ac commoueat. Reliquit etiam SALVIANVS libros quatuor *aduersus auaritiam, præsertim clericorum et sacerdotum*, fub ficto *Timothei* nomine editos. Digni illi itidem funt, qui legantur. Difputat contra auaritiam atque oftendit, illam vitium effe omnium vitiorum grauiffimum et maxime deteftabile ac quibus homines ifti fpeciem conciliare velint, ea omnia effe vana. Addi poffunt eiusdem *epistolæ*, in quibus etiam continentur argumenta, ad vitam ac mores hominum fpectantia.

IO. CASSIANI libri duodecim de *institutis cœnobiorum*, in quorum octo pofterioribus de octo vitiis capitalibus differit: de *spiritu* videlicet *gastrimargiæ;* fiue infani ventris ftudii: de *spiritu fornicationis, phylargyriæ, iræ, tristitiæ, acediæ, cenodoxiæ, superbiæ*, in quibus multa legenda funt non fine vtilitate; adcommodata autem eft Caffiani doctrina moralis præcipue ad monafticum vitæ genus.

LEONIS *magni* fcripta, inter quæ funt *sermones* atque *epistolæ* quam plurimæ. In illis; fiue *sermonibus* Leo non raro morales res pertractat ac de virtutibus vitiisque differit

rit enarratque, quæ illarum commoda; horum autem incommoda ſint. Quum ita non ex inſtituto; ſed data tantum occaſione doctrinæ morali lucem adtulit, dimitto *ſermones* hos ac de *epiſtolis* memoro, in illis præcipue ea ſcripta eſſe, quæ ad diſciplinam eccleſiaſticam ritusque ac ceremonias pertinent. De omnibus tamen hoc minus dicendum eſt. In *epiſtola;* ſiue libello *ad Demetriadem virginem*, exponitur de *humilitate chriſtiana;* de auctore autem eius disputatur. Sunt, qui illam PROSPERO *Aquitanico* tribuunt. Repugnat PASCHASIVS QVESNELLVS, qui LEONIS *opera* edidit, ac ſingulari *diſſertatione* * probare adnititur, epiſtolam hanc omnino a Leone exaratam fuiſſe. Ita Leo hic non magnum locum inter patres, qui theologiæ morali illuſtrandæ operam dederunt, ſibi fecit.

GREGORII *magni* libri *moralium;* ſiue *expoſitio in Iobum*, quæ non interpretationem libri Iobi complectitur, vti inſcriptio eius indicare videtur; ſed promtuarium tantum rerum moralium. Operis huius auctoritas olim magna fuit eamque fabulis ac commentis maiorem reddere, nonnulli conati ſunt; minus autem viam ad veram pietatem oſtendit Gregorius et quum curas cogitationesque maxime ad ritus ac ceremonias ſeruandas ac multiplicandas contulit, dicendum omnino eſt, Gregorium hunc ſanctimoniæ ſtudiis magis nocuiſſe; quam profuiſſe. Idem pronuntiandum eſt de reliquis eius ſcriptis: de *libro paſtoralis curæ* ad Ioannem, Rauennæ epiſcopum: de *libris dialogorum, de vita et miraculis patrum italicorum et de æternitate animarum*; de quorum fide autem disputatur aliique maxime inter reformatos negant, Gregorium magnum horum *dialogorum* auctorem eſſe atque argumenta adferunt, quæ ſententiam eorum probabilem reddunt; alii autem iique pontificii libros monimentis Gregorii, vt germanos ingenii fetus, adnumerant. Exſtant etiam eiusdem libri *epiſtolarum*, in quibus itidem res morales habentur; multæ autem earum ſunt adulterinæ. In primis memorandus eſt liber de *conflictatione virtutum et vitiorum*, qui ab aliis Auguſtino: ab

* quæ eſt *quarta* inter reliquas *diſſertationes*, a QVESNELLO in tomum II. *Leonis* translatas, p. 221.

ab aliis Ambrosio adscribitur; minus autem vere. Gregorium enim auctorem esse, ideo alii statuunt, quoniam libellus hic in libris *moralium super Iob* de verbo ad verbum contineatur. Omnia hæc si expendamus, facile ex iis colligendum est, Gregorii magni monimenta de doctrina morali non magni esse momenti. Eo tempore doctrina moralis iam multum corrumpi cœpit. Verum esse christianum, peruersa erat persuasio, qui talis videbatur; reipsa autem non erat: speciem tantum sanctioris vitæ præ se ferebat ac superstitiosos ritus præceptaque humana adcurate sequebatur; vt autem pectora plena essent fidei atque amoris, id haud curabant:

ISIDORI *Pelusiotæ epistolæ*, quarum quinque libri prodierunt cum notis. Inter varia argumenta, quæ ibi habentur, sunt etiam moralia hæcque est caussa, cur, quando de patrum ecclesiæ theologia morali exponitur, illius etiam mentio fiat. Multa diuini humanique iuris capita explicat ac de iis præcipit, quæ ad vitam recte pieque instituendam spectant. Eam ob rem GEBHARDVS THEODORVS MEIERVS de Isidoro hoc scribit: *placuit ipsi epistolari scribendi genere scripturam et alia occurrentia dubia explanare, quamuis nonnullæ epistolæ orationi similiores videantur. Vti autem Chrysostomi discipulus; ita ipsius doctrinæ addictior fuit, vt non raro Chrysostomum imitatum fuisse, aliquando et exscripsisse deprehendatur. De rebus expetendis fugiendisque disseruit erudite, et multa iuris cum diuini; tum humani capita luculentis epistolis illustrauit. Et vero quia τὰ πρακτὰ ipsius sunt sæpe πολυτικώτερα, ideo et iuris romani interpretes subinde ad epistolas Isidori prouocare solent. Nobis in theologia morali Isidorus post Chrysostomum locum habebit.* *

ISIDORI *Hispalensis* varia monimenta, ob quæ ille ad locum hunc referri potest. Sunt illa: libri tres *sententiarum*, magnam partem ex GREGORII *magni* libris *moralium* excerpti: libri duo *soliloquiorum;* libellus de *contemtu*

* *introduct. in vniuers. theol. moral. studium cap.* XII. §. 20.

temtu mundi: oratio de *flendis semper peccatis ad correctionem vitae*.

§. VI.

Inter patrum ecclesiae scripta moralia sunt nonnulla, quae ad *iurisprudentiam diuinam* pertinent, ad disciplinam illam, qua de legibus dei deque officiis hominum exponitur, ita conscripta, vt in aliis maior; in aliis minor industria probata sit ac commentationes nunc longiores; nunc breuiores exhibeantur.

Argumenta iurisprudentiae a patribus ecclesiae saepe explanata sunt oblata occasione, vel in homiliis ac sermonibus; vel in interpretationibus scripturarum sacrarum; vel alio tempore atque opportunitate; cuiusmodi tamen scripta omitto. Quum et fuerunt, qui ex instituto iurisprudentiae diuinae lucem adferrent, ad horum monimenta enarranda me conuerto. Sunt ista:

TERTVLLIANI liber de *spectaculis*, quo contra illa disputat atque ostendit, christianorum officium esse, vt a ludis his abhorreant; nec eorum sint spectatores. Vt sententiam suam probet, non solum ad ea respondet, quae pro spectaculis adferuntur; sed etiam recenset varia argumenta, quae illis repugnant. In illis sumtum est quoddam a baptismo nostro, quo nos renuntiauerimus diabolo et pompae et angelis eius, per consequentiam etiam spectaculis, quum illa ad pompam diaboli pertineant. Ita quoque alii veterum christianorum doctores hac de re statuunt, Theophilus Antiochenus, Cyprianus, Chrysostomus, Epiphanius atque alii; nec ab eo, quod verum est, discedunt. Diuersa erant horum spectaculorum genera. Referri et huc potest TERTVLLIANI liber de *cultu feminarum*. Intelligit per *cultum* ornatum corporis eiusque partium, ac varias rationes enarrat, cur feminae illum haud sectari debeant, quia de carne gloriari, nemini liceat: quia id a feminis curandum sit, vt solis maritis placeant: quia deo displiceant eumque reprehendant, quae cutem medicamentis vngant, genas rubore maculent, oculos fuligine collinant: quia nomine christiano indignum sit, fictam faciem gestare, quibus simplicitas

citas omnis sit præscripta: effigiem mentiri: adpetere, quod datum non sit. Addit veluti nouum argumentum, suspicionem impudicitiæ esse vitandam; nec ad pudicitiam christianam sufficere, vt illa in pectore feminæ omnino sit; sed necesse quoque esse, vt ista videatur casta ac pudica:

CYPRIANI liber de *habitu virginum*, vbi virgines hortatur, vt ab inani cultu ac vanis ornamentis abstineant: veram continentiæ ac pudicitiæ laudem sibi concilient: omnia fugiant, quæ homines ad prauas cupiditates atque ad peccata incitare; deum autem ad iram ac pœnas infligendas commouere possint. Addit, sectanda esse æterna ac diuina: imitandum christum: virgines non gloriari debere de suis diuitiis iubetque, vestium insignia negligere: cerussam non adhibere ad nouum colorem corpori adferendum, quoniam, vbi hoc fiat, deus, qui corpus formauerit, reprehendatur: cum viris balnea non celebrare. Spectant huc alia quædam Cypriani scripta, atque in his de *opere et eleemosynis*, quo multas ac grauiores rationes recenset, ob quas misericordia ac liberalitas erga pauperes monstranda sit, item liber de *zelo et liuore*, contra inuidiam, quam detestabile esse vitium, luculenter monstratur.

AVGVSTINI libri duo de *coniugiis adulterinis ad Pollentium*, quibus Paulli verba sententiamque de coniugio, 1 *Corinth.* VII. illustrat disputatque de diuortio ac de quæstionibus, quæ ad illud spectant: num diuortium fieri possit sique id factum sit, num liceat, nouum matrimonii fœdus inire. Prodierunt libri hi non solum in AVGVSTINI *operibus;* sed etiam separatim cum *Io. Schilteri* notis, Ienæ MDCXCVIII. 4. Exstant nonnulla alia Augustini scripta, quæ ad locum hunc referri solent. In his est liber de *mendacio*, quo explanat mendacii naturam ac postquam quæstionem proposuit: num mendacium dicere liceat? octo mendaciorum genera recenset atque adfirmat, numquam esse mentiendum. Idem statuit libro *contra mendacium ad Consentium.* Respondet ibi ad scripta, quæ ipsi diiudicanda miserat Consentius de adhibendo vsu mendacii ad detegendos latentes Priscillianistas, qui se catholicos

esse, simulabant, atque ostendit, nec mendaces per mendacia; nec blasphemos per blasphemias quaerendos esse. Refellit Priscillianistarum opinionem, ad occultandam religionem religiosos debere mentiri ac monstrat, quae proferantur, dicta atque exempla haud probare, quod probare debeant sique et mendacium ad salutem huius atque alterius vitae vtile ac necessarium videatur; illud tamen impium esse, maxime in rebus, quae ad religionem pertineant, vitandum. Moralia argumenta, quae in iurisprudentia diuina pertractantur, Augustinus ea ratione tradidit, vt ab iis patribus, qui ante eum in doctrina morum christianorum versati sunt, discrepet ac quam ita sibi adquisiuit, singulari laude celebris sit. Primus fere est, qui leges diuinas ad facta atque ad actiones singulares adplicauit: varios, vti vocantur, casus conscientiae excogitauit: quae moueri possent, dubia secum expendit ac reliquit exemplum, quod doctores scholastici, praesertim *moralistae* ac *casuistae* adpellati, imitarentur.

AMBROSII libri tres de *officiis*, quod inter patrum scripta iurisprudentiae diuinae princeps opus est. Imitari voluit Ciceronem in libris eius de *officiis*, idque feliciter praestitit: immo eum, quem veluti exemplum ob oculos posuit, multum superauit. Generatim quidem libri hi inscripti sunt de *officiis*; exponunt autem speciatim de officiis ministrorum ecclesiae ac monstrant, quomodo illi munus suum recte ac rite administrare debeant. In principio ostendit Ambrosius, episcopi proprium munus esse docere; sibi autem discendum esse, vt doceat. Quibus explanatis, progreditur atque enarrat, qua ratione sit loquendum ac tacendum, decorum quale debeat seruare ac de iocis statuit, quamuis illi nonnumquam honesti sint; eos tamen in ecclesiasticis viris omnino proscribendos; vocem autem puram ac simplicem esse oportere. Tria in rebus peragendis adhibenda esse, addit, nimirum vt rationi adpetitus subiiciatur: vt in studiis iusta seruetur moderatio: vt denique suo quaeque tempore atque ordine gerantur. Indicant haec quidem ac multa alia, quae sequuntur, Ambrosium praecipere de officiis, omnium christianorum communibus; attamen opus hoc praecipue ad ministros ecclesiae spectat.

ſpectat. Confirmant hoc etiam codices manuſcripti, qui titulum de *officiis miniſtrorum* præ ſe ferunt. * Eadem inſcriptio eſt in Benedictinorum editione AMBROSII *operum*, ** quæ duobus voluminibus cura IACOBI FRISCHII et NICOLAI LE NOVRRY Pariſiis MDCLXXXVI. MDCXC. lucem adſpexit. Libri hi ipſi non ſolum cum reliquis Ambroſii ſcriptis coniunctim prodierunt; ſed etiam ſeparatim editi ſunt, Argentorati MDCXLIV. cum præfatione IO. HENRICI BOECLERI, ac Stutgardiæ MDCXCVIII. 8. cura MICHAEL. FOERTSCHII, qui ad illos illuſtrandos diſſertationes adiecit. Earum *prima* exhibet analyſin librorum de officiis Ambroſii: *ſecunda* agit de philoſophia morali et iuriſprudentia naturali chriſtiana veteris eccleſiæ doctorum: *tertia* de officii chriſtiani efficacia. In præmiſſo indice quinque diſſertationum mentio fit; non plures autem exhibentur, quam memoratæ tres duæque poſteriores, quarta ac quinta, itidem promiſſæ deſunt.

§. VII.

Exſtant præterea patrum ſcripta moralia, quæ vt ab aliis diſtinguantur ac proprium locum obtineant, a nonnullis *myſtica* vocantur; hæc autem adpellandi ratio minus eſt apta. Quodſi theologia myſtica *impura* intelligitur, illa antiquis eccleſiæ doctoribus, recte ſentientibus, haud attribui poteſt, quoniam illa falſa eſt, ſiue ad eius dogmata; ſiue ad dicendi genus animum aduertamus; vbi autem ſermo eſt de *pura* theologia myſtica, non eſt cauſſa, cur inter moralia patrum monimenta conſtituere velimus ſingularem ordinem eumque myſticorum.

Ex ordine eorum patrum, quibus ſcripta myſtica tribuuntur, a nonnullis adducuntur:

DIONYSIVS *Areopagita*, fictus ille ſcriptor, ſub cuius nomine inter alia adulterina monimenta circumfertur opuſculum de *myſtica theologia*; minus autem recte ad locum

 cum

* vide: DVPIN *bibliotheque. des auteurs eccleſiaſtiqu.* tom. II. p. 257.

** ibi opus hoc primum locum *tomi ſecundi* obtinuit.

cum hunc refertur. Suppositum illud est; nec quidquam ex theologia morali complectitur:

CLEMENS *Alexandrinus*, qui quum hominem christianum, quem *gnosticum* vocat, æque ac Stoici suum sapientem, prorsus ἀπαθῆ esse debere voluit, merito alii sententiam hanc reiecerunt ac statuerunt, Clementem per opinionem hanc fundamenta iecisse theologiæ mysticæ, eiusque impuræ. At vero propter solam doctrinam de homine, omnium affectuum experte: propter vnicum dogma Stoicorum, inter magistros ac defensores prauæ theologiæ mysticæ haud numerari potest; nec adfirmare licet, Clementem doctrinam moralem mysticam, quæ impura est, tradidisse:

EPHRAEMVS *Syrus*, de quo omnino pronuntiandum est, inter multa scripta moralia, ab ipso relicta, quædam ita composita esse, vt illa iure locum inter monimenta mystica tueantur, ea nimirum pura atque orthodoxa:

MACARIVS, senior, de quo idem pronuntiandum est, quod diximus de Ephræmo. Sunt in eius *homiliis* atque *opusculis*, quæ antea recensui, monimenta, quæ mystica adpellare licet, sensu nimirum sano rectoque. Minus igitur patres hi in theologia morali a reliquis ita distinguendi sunt, vt singularem ordinem constituant, quemadmodum nonnulli rem disponunt. Præsertim inter nostrates: GOTHOFREDVS ARNOLDVS in *historia et descriptione theologiæ mysticæ* ordinem hunc sequutus est. Ea sane, quæ ad theologiam mysticam pertinent, non singularia eique soli propria; sed omni theologiæ morali communia sunt. Quando enim exponitur ibi de rebus, quæ sublime quid præ se habent, de vnione fidelium cum deo, speciatim cum christo: de operationibus gratiæ diuinæ in anima: de mente, a prauarum cupiditatum sordibus omni studio purganda: de vitiis ex intimis cordis recessibus eiiciendis perdomandisque prorsus ac subigendis adfectibus: quando similia argumenta pertractantur, doctrina huiusmodi adpellari solet mystica: qui eam tradunt, illi dicuntur mystici. Sermo tamen est de puriore theologia mystica, id quod iam antea monui.

§. VIII.

§. VIII.

Quid de patrum ecclesiæ theologia morali sit statuendum: qua in existimatione illa haberi debeat, quæstio est, quæ distinctam responsionem postulat. Quodsi enim ad methodum animum aduertimus, qua patres in argumentis moralibus enarrandis vsi sunt, non penitus illa laudanda; aut adprobanda est. Qualem methodum in aliis patrum scriptis sanctioris doctrinæ deprehendimus, quando isti dogmata vel tradunt atque explicant; vel ab aduersariis defendunt; talem etiam in moralibus eorum monimentis habemus. Neque; adcuratioris ordinis; neque iustæ; ac solidæ probationis studiosi erant.

Intelligendum hoc est præcipue de patribus, qui maxime tribus prioribus seculis vixerunt. Versati illi multum sunt in illis, quæ ad ἄσκησιν spectabant ac quum alios instigarent ac commouerent ad studia sanctioris vitæ, ipsa methodus ascetica postulauit, vt adcuratum ordinem negligerent. Seculo quarto ac quinto antiquioris ecclesiæ doctores coeperunt, id diligenter curare, vt scholæ inseruirent ac methodi ordinisque regulas sequerentur. In illis princeps fuit Augustinus ac permultos nactus est adseclas.

§. IX.

Ad patrum dogmata moralia ipsa si animos conuertimus eademque cum iudicio diligenter contemplamur, videbimus sane in scriptis illorum præcepta atque effata præclara, omni lectione digna ac diligenter custodienda. Nec tamen negandum est, illos vti in reliquis theologiæ partibus; ita in hac quoque a veritatis via sæpe aberrasse ac variæ imbecillitatis documenta reliquisse. Generatim ab eo, quod verum est, deflexerunt, quum discrimen naturæ ac gratiæ vel non exploratum habuerint; vel non adcurate adplicauerint.

Eo factum est, vt de principiis deque morali ratione actionum humanarum non semper recte iudicarent ac quod gratiæ diuinæ debemus, id naturæ tribuerent; nec vere

definirent, quæ ſint naturæ: quæ gratiæ opera. Quum certamina Pelagiana non tam in eccleſia orientali; quam occidentali fierent inque hac maior diligentia ad inueſtiganda dogmata de peccato originali deque hominum corruptione naturali adhiberetur, fieri aliter non poterat, quam vt doctores eccleſiæ occidentalis de principio actionum humanarum moralium, num illæ naturæ; an gratiæ ſint adſcribendæ numque homo naturalis in rebus ſpiritualibus liberum arbitrium habeat; nec ne, adcuratius ſtatuerent; quam patres orientales. Hi tamen poſtquam cognouerant, quæ contra Pelagianos diſputata fuerant, meliora tradere cœperunt.

§. X.

Speciatim patres in errores doctrinæ moralis inciderunt, quando de ratione morali actionum noſtrarum iudicare ac determinare debebant, num bonæ illæ ſint; an malæ: num licitæ; an illicitæ. Philoſophorum gentilium ſententias, quæ pulcræ quidem ac præclaræ videbantur; re ipſa autem non erant, maxime ex ſchola Platonicorum ac Stoicorum, nonnumquam adprobarunt, laudarunt ac cum dogmatibus chriſtianis coniunxerunt, ſine prudentia; ſine, quæ adhiberi debuiſſet, omni circumſpectione. Qualia ſint vitia, quibus patres eccleſiæ theologiam moralem contaminarunt, vt videamus, quædam eorum exempla memorabo. Varia illa ſunt ac ſpectant:

I) ad *coniugium*, a quo nonnulli inter patres plane alieni fuerunt: vehementer ac nonnumquam iniurioſe aduerſus illud pugnarunt; vitam autem cælibem ac ſolitariam, perpetuam virginitatem ac continentiam ſummo ſtudio commendarunt. Teſtem habemus TERTVLLIANVM, * qui hæc reliquit: *quod denique ſcriptum eſt, melius eſt, nubere; quam vri: quale hoc bonum eſt, oro te, quod mali comparatio commendat? vt ideo melius ſit nubere, quia deterius eſt vri. At enim quanto melius eſt, neque nubere; neque vri? Etiam in perſequutionibus melius eſt, ex permiſſu fugere*

* *libro ad vxorem cap. III. p. 183. oper.*

fugere de oppido, quam comprehensum et distortum negare: atque isto beatiores, qui valent beata testimonii confessione non excidere. Possum dicere, quod permittitur, bonum non est. Quid enim? Necesse est mori mihi. Si ploro, bonum est. Quod si timeo quod permittitur, suspectam habet permissionis suae caussam. Quod autem melius est, nemo permisit, vt indubitatum et sua sinceritate manifestum. Non propterea adpetenda sunt quaedam, quia non vetantur: etsi quodammodo vetantur, quum alia illis praeferuntur. Praelatio enim superior, dissuasio est infimorum. Non ideo quid bonum est, nec ideo malum non est, quia non obest. Similia aliis locis pronuntiat. Postquam Paulli verba adduxerat: *melius est nubere; quam vri*, addit: *quae vox licet ad eos pertineat, qui innupti, vel vidui a fide deprehenduntur; quia tamen omnes eam ad nubendi licentiam amplectuntur, velim pertractare, quale bonum ostendat, quod melius est poena; quod non potest videri bonum, nisi pessimo comparatum; vt ideo bonum sit nubere, quia deterius est ardere. Bonum ita est, si perseueret nomen obtinens sine comparatione, non dico mali; sed etiam boni alterius; vt et si bono alii comparatur, et alio adumbratur, nihilominus remaneat in boni nomine. Ceterum, si per mali conditionem cogitur bonum dici, non tam bonum est quam genus mali inferioris, quod a superiore malo obscuratum ad nomen boni impellitur. Aufer denique conditionem comparationis, vt non dicas, melius est nubere; quam vri; et quaero, an dicere audeas, melius est nubere; non adiiciens quid sit id, quod melius est. Ergo quod non melius, vtique nec bonum; quia abstulisti et remouisti conditionem comparationis, quae dum melius illud facit, ita bonum haberi cogit. Melius est nubere quam vri; sic accipiendum est, quomodo melius est vno oculo, quam duobus carere: si tamen a comparatione discedas, non erit melius, vnum oculum habere, quia nec bonum.* * Fuerunt alii inter patres, qui inique de matrimonio sentirent ac nimium pretium caelibatui tribuerent. In numero illorum sunt: AMBROSIVS, qui matrimonium fere in rebus turpibus numerauit: HIERONYMVS, qui omni studio omnique

* de *exhortatione castitatis cap.* III. p. 666.

finxit. * Idem et alii testantur, ex quibus ORIGENEM ** nominasse sufficiat. Non male tamen errant, qui patres ob sententiam hanc quodam modo excusandos esse, putant, quum ad illam per tot mala; per tot peccata, quae cum bello, iusto etiam coniuncta sunt, facile adduci potuerint.

V) ad *vsuras*, quas omnes plurimi patrum damnarunt, CHRYSOSTOMVS, AMBROSIVS atque alii. Id quod vbi de omni vsura intellexerunt, omnino errarunt. Illae sane vsurae non illicitae sunt, quae ab hominibus opulentis, postquam illi ex pecunia nostra lucrum fecerunt, debito modo accipiuntur; nec cum amore, quem erga alios praebere debemus, pugnant.

VI) ad *elecmosynas*, in quibus laudandis ac commendandis patres nonnunquam nimii sunt iisque vim meriti tribuere videntur. Videmus hoc ex CYPRIANO eiusque libro de *opere et eleemosynis* aliique itidem illud testantur; ad effata tamen eorum mitiorem interpretationem adhibendam esse, si quis adfirmare velit, non plane ei repugnabo. Per pium eorum feruorem perque abusionem eloquentiae fieri interdum potuit, vt melius sentirent, quam loquerentur.

VII) ad *supplicia capitalia*, quae improbat LACTANTIVS verbis his: *non enim, quum occidere deus vetat, latrocinari nos tantum prohibet, quod ne per leges quidem publicas licet; sed ea quoque ne fiant, monet, quae apud homines pro licitis habentur. Ita neque militare iusto licebit, cuius militia est ipsa iustitia; neque vero accusare quemquam crimine capitali, quia nihil distat, vtrumne verbo; an ferro potius occidas, quoniam occisio ipsa prohibetur. Itaque in hoc dei praecepto nullam prorsus exceptionem fieri oportet, quin occidere hominem sit semper nefas, quem deus sanctum animal esse voluit.* ***

VIII) ad *dominia impiorum*, quo spectat AVGVSTINI sententia, eos bona seculi non iuste possidere, qui illis non bene vtantur. Id quod quum ab improbis fiat, illos bonis seculi non bene vti, sequitur ex principio hoc aperte, malos homines bona sua non iuste possidere legemque postulare, vt a longiore possessione abstineant. Sententen-

* de *idololatria cap.* XIX. p 117.
** *libro* VIII. *contra Celsum* p. 425.
*** *libr.* VI. *institution. diuinar. cap.* 20.

tentia hæc non solum in se falsa est; sed etiam turbulenta; siue ita comparata, vt ad tranquillitatem publicam turbandam viam parare possit. Verba eius sunt: *iam si vero prudenter intueamur, quod scriptum est: fidelis hominis totus mundus diuitiarum est, infidelis nec obulus,* (verba hæcce in versione LXX interpretum *prouerbior.* XVII. post *vers.* 6. leguntur, passimque ab AVGVSTINO, HIERONYMO aliisque citantur; sed in textu ebræo non exstant) *nonne omnes, qui sibi videntur gaudere licite conquisitis, eisque vti nesciunt, aliena possidere conuincimus? Hoc enim certe alienum non est, quod iure possidetur; hoc autem iure, quod iuste, et hoc iuste, quod bene. Omne igitur, quod male possidetur, alienum est; male autem possidet, qui male vtitur. Cernis igitur, quam multi reddere debeant aliena, si vel pauci, quibus reddantur, reperiuntur; qui tamen vbi sunt, tanto magis ista contemnunt, quanto ea iustius possidere potuerunt. Iustitiam quippe et nemo male habet, et qui non dilexerit, non habet. Pecunia vero et a malis male habetur, et a bonis tanto melius habetur, quando minus amatur. Sed inter hæc toleratur iniquitas male habentium, et quædam inter eos iura constituuntur, quæ adpellantur ciuilia; non quod hinc fiat, vt bene vtentes sint; sed vt male vtentes minus molesti sint.* *

IX) ad *vim in religionis caussa adhibendam,* qua in re AVGVSTINVS itidem a recta via aberrauit.

X) ad *martyrium,* de quo veteres christiani doctores scriptoresque nonnumquam ita loquuntur, vt illi salutarem vim ad peccata delenda atque expianda tribuant atque illud *baptismum secundum, baptismum sanguinis* adpellent. CYPRIANVS de catechumenis, qui propter nominis christi confessionem capti et extremo supplicio adfecti erant, antequam in cœtu christianorum sacro fonte ablui possent, dicit: *sciant, catechumenos illos primo integram fidem et ecclesiæ veritatem tenere et ad debellandum diabolum de diuinis castris cum plena et sincera dei patris et christi et spiritus sancti cognitione procedere: deinde nec priuari baptismi sacramento, vtpote qui baptizentur gloriosissimo et maximo sanguinis baptismo, de quo et dominus dicebat, habere se aliud baptis-*

* *epistol.* CLIII. *tom.* II. *oper.* p. 405. edit. Benedictin. antuerp.

baptisma baptizari. Sanguine autem suo baptizatos et passione sanctificatos consummari et diuinae pollicitationis gratiam consequi, declarat in euangelio idem dominus, quando ad latronem, in ipsa passione credentem et confitentem, loquitur et quod secum futurus sit in paradiso, pollicetur. * Idem auctor alia hac de re edidit effata: *quale*, inquit, *delictum est, quod nec baptismo sanguinis potest ablui? quale crimen est, quod martyrio non potest expiari?* ** ORIGENES baptismum martyrii vocauit *baptismum per ignem*, vt ex EVSEBIO *** patet, et itidem adfirmauit, vi illius hominem peccatis purgari. Verba eius sunt: *si peccatorum remissionem pollicetur baptisma, quemadmodum accepimus de baptismate in aqua et spiritu; remissionem autem peccatorum recipit itidem, qui martyrii baptisma perfert. Martyrium sane recte baptisma dici potest; peccata autem ei remitti, qui martyrium patitur, liquet ex Matth.* X, 32. * Opinionem et doctrinam hanc tempore isto omnibus christianis communem fuisse, ex eo elucet, quod res haec tam cognita tamque peruulgata exstiterit, vt istam homines superstitiosi haud ignorarent. In actis martyrii Perpetuae ac Felicitatis de Saturo catechumeno, leopardo proiecto, relatum legimus, illum de vno morsu tanto perfusum fuisse sanguine, vt populus testimonium de secundo baptismo dixerit et per irrisionem clamauerit: *saluum totum: saluum totum.* Peruersa erat persuasio haec, in qua defendenda HENRICVS quidem DODWELLVS ** operam collocauit; argumenta autem, quae adfert, non magnum momentum habent. Legi possunt hac de re IO. CASP. SVICERVS, *** IO. ANDR. BOSIVS, * IOSEPH. BINGHAMVS, ** CHRIST. AVGVST. SALIGIVS. *** Plura exempla errorum moralium, in

* *epistol.* LXXIII. p. 136.
** de *oration. dominic.* p. 212. adde: de *exhortation. martyrii* p. 262.
*** *libr.* VI. *hist. eccl. cap.* 4.
* *commentar. in Matth. tr.* XVI. *tom.* III. *oper.* p. 718.
** *dissertation. Cyprian.* XIII. p. 124.
*** *sacrar. obseruation. cap.* III. p. 65.
* *opuscul. histor. et antiquitat. ecclesiastic.* quae eiusdem *introduction. in notitiam scriptor. ecclesiasticor.* a me addita sunt, p. 604.
** *origin. siue antiquit. ecclesi. volumin.* IV. p. 44.
*** de *diptychis veterum cap.* X. §. 6. sqq.

in quos se incidisse, patres ecclesiæ satis significarunt, vt enarrem, haud necesse esse, existimo.

§. XI.

Antequam tamen finem commentationis huius faciam, res, propter quam scriptionem hanc suscepi, postulat, vt et controuersiam, nostra ætate de patrum theologia morali natam, commemorem ac quæ ab vtraque parte disputata sunt, enarrem, ea ratione, vt pateat, aduersarios in eas extremitates delapsos esse, vt a media eaque tutiore via aberrauerint.

IO. BARBEYRACIVS gallice reddiderat PVFENDORFII opus de *iure naturæ et gentium* ac præfationem præmiserat, eaque inter alia de patrum doctrina morali copiose exposuerat, ea ratione, vt de doctrina hac sinistre sentiret: immo quorumdam patrum sententias acriter perstringeret atque acerbiorem adhiberet censuram. * Interpretatio hæc gallica postquam publicam lucem adspexerat, inscripta: *le droit de la nature et des gens*, Amstelodami MDCCXII. 4. nactus est BARBEYRACIVS aduersarios, qui contra eum arma ferrent ac patrum caussam agerent. Princeps fuit: REMIGIVS CEILLIER, qui edidit: *apologie de la morale des peres de l'eglise contre les iniustes accusations du monsieur Iean Barbeyrac*, Parisiis MDCCXVIII. 4. ac patres ab accusationibus Barbeyracii defendit, vna cum quibusdam eorum dogmatibus, quæ a Barbeyracio iure reprehensa fuerant; ab ecclesia autem romana, cui auctor se addixerat, adprobantur. Adiunxit se illi IO. FRANCISCVS BVDDEVS,** qui quamuis in eo cum Barbeyracio consentiat, patres vt in aliis; ita et in doctrina morali næuorum non esse expertes; de ipsa tamen Barbeyracii censura statuit, illam esse partim iniustam; partim æquo vehementiorem. Ab vtroque aduersario vt Barbeyracius se defenderet, scripsit ac iuris publici fecit: *traité de la morale des peres de l'eglise, ou en defendant vn article de la preface sur Pufendorf contre l'apologie de la morale des peres du P. Ceillier, religieux Benedictin*

* §. IX. p. 40.

** *isagog. ad vniuers. theologiam libr. II. cap. 4. §. 4. p. 620.*

diction de la congregation de saint Vanne et de saint Hydulphe, on fait diuerses reflections sur plusieurs matieres importantes, Amstelodami MDCCXXVIII. 4. In ipso libro respondit Ceilliero, principali hosti; in praefatione autem eius Buddeo. *

In recensendis patrum ecclesiae libris theologiae moralis varii doctissimi viri operam posuerunt, inter quos praecipue laudandus est GEBHARDVS THEODORVS MEIERVS. Edidit ille: *introductionem in vniuersum theologiae moralis, cum dogmaticae; tum pragmaticae studium*, Helmstadii MDCLXXI. 4. eaque non solum argumentum de ipsa theologia morali: de vera eius essentia: de modo, quo ista docenda sit pariter ac discenda, explanat; sed etiam scriptores theologiae huius, atque in his patres diligenter enarrat ac de illis sententiam suam significat. Addi potest ADAMVS BERNDIVS, qui in *der einleitung zur christlichen sittenlehre* ** de patrum ecclesiasticorum theologia morali etiam quaedam commentatus est; pauciora tamen illa sunt. Memorari quoque potest IOACHIMVS LANGIVS, qui quum historiam pseudadiaphoristicam exhibet, *** studiose quoque patres ecclesiae laudat, ab adiaphoria, vti dicitur, alienos: immo illi aduersos, spectaculis nimirum, exercitationibus ludicris, saltationibus, iocis, musicae abusui aliisque similibus actionibus. In numero illorum sunt: TERTVLLIANVS ob librum de *spectaculis* atque *apologeticum aduersus gentes:* CYPRIANVS ob varias *epistolas*, quibus nonnulli addunt eiusdem libros de *spectaculis* atque de *aleatoribus;* eos autem a Cypriano haud scriptos esse, constat; item CLEMENS *Alexandrinus*, ARNOBIVS, LACTANTIVS, AVGVSTINVS, AMBROSIVS, SALVIANVS, TATIANVS, CHRYSOSTOMVS, GREGORIVS *Nazianzenus*. Omnes hos, tamquam testes, ex antiquitate christiana LANGIVS adducit: effata eorum recenset, quibus opinionem de adiaphoria reiecerunt, veluti rem, a vita ac disciplina vere christiana alienam. †

CAPVT

* *bibliotheque raisonnée tom.* I. p. 108.

** p. 176. sqq.

*** *antibarbar. orthodoxiae dogmatic. hermeneutico part.* III. p. 14. sqq.

† *ibidem.*

CAPVT XIV.

DE PATRVM ECCLESIAE ERRORIBVS THEOLOGICIS, MAXIME DOGMATICIS.

ΣΥΝΟΨΙΣ.

Exponitur de erroribus patrum ecclesiæ eorumque diuersitate generatim. §. I. II.

Speciatim de erroribus dogmaticis, qui in veros atque adfictos diuiduntur. §. III. IV.

Errores ipsi recensentur, eo ordine, quo patres vixerunt. §. V.

Post factam hanc commemorationem agitur de variis vocibus, a patribus vsurpatis, quibus pontificii prauum sensum tribuerunt. § VI.

De consensione patrum in erroribus. §. VII.

De eorumdem inter se dissensionibus. §. VIII.

De retractationibus patrum. §. IX.

Exposui de patrum ecclesiæ dogmatibus ac singulis doctrinæ sanctioris partibus, speciatim de eorum theologia exegetica, dogmatica, polemica, symbolica, catechetica, morali ac monstraui, istos testatos esse de veritate religionis euangelicæ ac præclara hanc in rem reliquisse effata. Quum tamen minus existimandum est, doctores hos antiquiorum christianorum non alia; nisi, quæ vera sint, tradidisse atque omnis erroris expertes fuisse, nunc de falsis quoque sententiis, quas amplexi sunt atque in scripta sua transtulerunt, differere, constitui.

§. II.

Errores patrum, qui in eorum monimentis exstant, non vnius; sed varii diuersique generis sunt. Quodsi animum ad dogmata aduertimus, in quibus a veritate aberrarunt, diuidi illi possunt in errores *historicos*, *exegeticos*, *dogmaticos*, *morales*. Qui adpellantur *exegetici*, illi ad interpretationem codicis sacri spectant suntque peruersæ expositiones scripturarum diuinarum. Errores *historici* repugnant fidei historicæ: *dogmatici* dog-

matibus fidei, diuinitus patefactis; *morales* autem regulis vitæ ſanctioris, a deo præſcriptis.

§. III.

De erroribus exegeticis ac moralibus antea commentatus ſum; hanc autem ob rem, præter hiſtoricos quosdam, reſtant tantum errores *dogmatici*, nunc enarrandi. Diuerſum illi momentum habent ſuntque vel *fundamentales;* vel *non fundamentales.* Qua ante poſita differentia, ſi quæras: cuius generis ſint patrum errores: num fundamentales illi haberi debeant, nec ne? dogmata ipſa ac modum, illa explicandi, discernere debemus. In ipſis dogmatibus iisque, vti dicuntur, fundamentalibus, ſine quorum notitia nec in chriſtum credere; nec ſalutem æternam conſequi poſſumus, de recta via patres haud deflexerunt: immo præclara veritatis teſtimonia de illis reliquerunt, vti ſupra monſtraui; modus autem, quo iſta explicarunt, non penitus vitiis caret, quæ vti in aliis ſanctioris doctrinæ diſciplinis; ita in theologia quoque dogmatica prodiderunt.

Dogmata fidei eaque principalia recte quidem patres tradiderunt; non omnia autem eorum capita, adcurate ſatis, diſtincte, perſpicue. Non iis verbis formisque dicendi ſemper vſi ſunt, quæ neceſſariæ erant, vbi ſententiæ ipſæ recte exprimi debebant. Natæ ex eo ſunt prauæ interpretationes eorum, quæ patres ſcripta reliquerunt. Præbuit hæc loquendi ratio, non ſatis adcurata aptaque, materiam diſputationum ac controuerſiarum. Paucis: patres melius interdum ſenſerunt; quam loquuti ſunt.

§. IV.

Sunt quoque errores patrum ita diuerſi, vt alii illis vere tribuantur; alii autem adfingantur. Poſterius præcipue ab iis fit, qui peruerſas ſententias ſuas patrum auctoritate tueri volunt ſeque cum his conſentire, aliis perſuadere, adnituntur. Ad conſenſionem hanc probandam; ſiue ad fucum faciendum, patrum effata praue interpretantur atque ita falſa dogmata

mata ipsis adscribunt. Fingunt consensionem eiusmodi pontificii, reformati, sociniani, fanatici atque alii hocque multa exempla comprobant.

§. V.

Accedo ad rem ipsam, propter quam scriptionem capitis huius suscepi, id est, ad commemorationem errorum, in quibus patres se versatos esse, in scriptis suis ipsimet testati sunt. Enumerabo eos ordine temporis, quo isti vixerunt atque ex monimentis eorum de quauis falsa persuasione testimonia adducam. Sunt isti:

ATHENAGORAS, in cuius *apologia* hæc vt errata notantur: vniuersam omnium rerum prouidentiam ad deum; particularem autem ac singularem ad angelos pertinere: * angelos quosdam amore virginum captos ac libidine carnis accensos et ex his gigantes natos esse, quorum animæ sint dæmones, circa mundum oberrantes. ** Tribuunt ei errorem quoque de angelis adorandis, LVDOV. ELLIES DV PIN *** et IO. BARBEYRACIVS; * alii autem animaduertunt, adcusatione hac fieri illi iniuriam, quoniam Athenagoram hoc docuisse, neutiquam sit probandum. ** Legantur de næuis Athenagoræ: PETRVS BAELIVS, *** THOMAS ITTIGIVS. *

IVSTINVS *martyr*, in cuius scriptis varii exstant errores. Adfirmat, eos esse christianos, qui μετὰ λόγυ vixerint, atque in illis numerat Socratem et Heraclitum. ** De effato hoc multa sunt disputata. Nonnulli id agunt, vt

* *cap.* XXII. p. 98. edit. DECHAIR.

** *ibidem* p. 100.

*** *bibliothequ. des auteurs ecclesiastiqu. tom.* I. p. 64.

* *præf. version. gallic. operis Pufendorfiani de iure naturæ et gentium* §. IX. p. 41.

** BASNAGIVS in *histoire de l'eglise libr.* XVIII. *cap.* 12. p. 1105. CEILLIERIVS *apologie de la morale des peres de l'eglise cap.* I.

*** *dictionaire historiqu.* voce ATHENAGORAS.

* *select. histor. ecclesiast. capitib. secul.* II. *cap.* 3. p. 228.

** *apolog.* I. p. 91. edit. GRABII.

VT IVSTINVM defendant; aut excusent; de ratione autem, qua verba eius commode intelligi debeant, inter eos dissensio est. Alii enim, τὸν λόγον, de quo IVSTINVS loquitur, de christo: alii de sana ratione explicant, vt pluribus THOM. ITTIGIVS * obseruat. At vero siue de christo; siue de sana ratione sumas, quæ hic scriptor christianus de λόγῳ disserit; haud tamen sententia eius excusari; multo minus adprobari potest. Quodsi per λόγον significare voluerit sanam rationem, quis dicat, Socratem eam ob caussam in christianis numerandum esse, quia vitam suam ad normam sanæ rationis composuerit; vbi autem tibi persuadeas, λόγον Iustini nostri esse ipsum christum, falsum est, Socratem cum hoc λόγῳ vixisse et cognitione christi præditum fuisse. Præter hæc, ad Iustini næuos et illa pertinent, quod cum viribus naturæ humanæ in rebus spiritualibus; tum vitæ cælibi plus, quam decet, tribuerit: quod arbitratus sit, animas piorum, a corporibus per mortem separatas, ante iudicium vniuersale ad domicilia cælestia haud transferri, simulque sibi persuaserit, prophetam Samuelem defunctum a pythonissa euocatum: angelos cum mulieribus complexu venereo iunctos et a christo in his terris regnum, per mille annos duraturum, Hierosolymis constituendum esse: item dæmones ante christi aduentum damnationem suam ignorasse; nec ante diem iudicii extremi torquendos. His erroribus addendi sunt alii, iique historici et philologici. Quum enim de græca versione septuaginta interpretum agit, Ptolemæum Aegypti regem legatos suos ad regem Herodem misisse et ipsos septuaginta interpretes, totidem cellulis separatim inclusos, versionem suam adornasse, refert et christum extra oppidum Bethlehemum in spelunca quadam natum esse, tradit. Ebraicarum litterarum eum rudem fuisse, satis luculenter ea monstrant, quæ de origine vocum *hosianna* et *satanas* disserit. Omnes hi errores, iam breuiter notati, in libris eius, præsertim *apologiis* et *dialogo cum Tryphone iudæo* deprehenduntur, quorum loca pariter atque vberiorem ipsorum næuorum narrationem si quis

* *select. histor. eccles. capitib. secul.* II. *cap.* 3. *sect.* 4. §. 4. p. 206. sq.

quis desiderat, ille praeter iam laudatum ITTIGIVM, adeat ABR. SCVLTETVM, * GVIL. CAVEVM, ** NICOL. LE MOVRRY *** et alios, iam supra in vita Iustini memoratos.

IRENAEVS, qui in varios errores incidit iisque libros suos contaminauit. Existimat, angelos malos rem veneream cum hominum filiabus exercuisse atque ex illis suscepisse liberos, * quae vetus fuit opinio multorum auctorum; item diabolum ante christi aduentum haud ausum fuisse, de deo ac rebus diuinis iniuriose loqui, quoniam haud sciuerit, se damnationi esse obnoxium. ** Quando contra sententiam, quam postea Manichaei amplexi sunt, disputat, nonnumquam duriores dicendi formulas adhibet. *** Inprimis falsa sunt, quae alio loco * scribit, post christi aduentum et cognitionem a peccantibus nullam noxarum veniam sperandam esse; nec quo vtitur, argumentum vllum robur habet. Quando enim sententiam suam ex eo probare, instituit, quia christo mors non iterum contingere possit; verum quidem hoc est; sed sufficit, seruatorem nostrum semel pro peccatis omnium temporum mortuum esse. Nec caute satis atque adcurate dicta sunt, quae ** de iustificatione patriarcharum ante legem, per Mosen promulgatam, legimus; aperte autem veritatem deserit, quando cum aliis veteris ecclesiae doctoribus contendit, piorum animas, corporibus solutas, non statim ad sedem caelitum transferri; sed ad statum et locum quemdam medium peruenire atque in isto commorari vsque ad tempus reditus mortuorum hominum ad pristinam vitam. Qui vbi factus sit, addit Irenaeus, pios adesse debere christo, post-

* *medull. theol. patr.* p. 37.
** *histor. litter. scriptor. ecclesiastic. tom.* I. p. 61. et *antiquit. patr. et ecclesiast. part.* I. p. 326.
*** *adparat. ad biblioth. maximam patr. tom.* I. p. 384. *obseruat. Hallens. tom.* II. p. 89 et 170.
* *libr.* IV. *cap.* 70. p. 371. edit. GRABII.
** *libr.* V. *cap.* 26. p. 441.
*** vt CHEMNITIVS *orat. de lectione patrum* p. 5. notat.
* *libr.* IV. *cap.* 45. p. 347.
** *libr.* IV. *cap.* 30. p. 319.

postquam ille in his terris regnum, per mille annos duraturum, sibi formauerit. * Ad errores *historicos* pertinent, quæ refert de septuaginta interpretibus et cellulis, quibus fuerint inclusi: ** de scriptoribus noui fœderis, quod oracula prophetica secundum horum interpretum versionem græcam recitauerint: *Petrus*, inquit, *et Ioannes et Matthæus et Paullus et reliqui deinceps et horum sectatores prophetica omnia ita adnuntiauerunt, quemadmodum seniorum interpretatio continet;* antea autem dixerat, *apostolos consonare* LXX *seniorum interpretationi et interpretationem consonare apostolorum traditioni.* *** Hæc CAESAR BARONIVS, ROB. BELLARMINVS, BRIANVS WALTONVS aliique ita intelligunt, ac si dixisset, omnia testimonia, quotquot ex veteri testamento ab apostolis et euangelistis proferantur, ex græca hac versione petita esse. Sunt tamen, qui monent, hoc solum voluisse significare Irenæum, apostolorum de aduentu christi doctrinam consentire cum prophetarum prædictionibus, quæ in græca ista versione legantur. Erronea quoque sunt, quæ Irenæus habet de ætate christi, quod illa non longe abfuerit a senectute, quum cruciatus sit perpessus. * CAESAR quidem BARONIVS ** putat, quæ dicto loco apud Irenæum de ætate christi legantur, ab aliena manu esse addita, eidemque sententiæ fauet DIONYSIVS PETAVIVS. *** Sed omnes codices, cum editi; tum manuscripti, hunc Irenæi locum ea ratione, qua istum nunc habemus, exhibent, vt pluribus obseruat NICOL. LE NOVRRY. * His iam memoratis Irenæi historicis næuis alii addendi sunt. Tradidit enim, Matthæum euangelium suum lingua ebraica scripsisse, ** quæ etiam sententia fuit Papiæ apud EVSEBIVM.

* leguntur hæc *libr.* V. *cap.* 24. p. 436. et *cap.* 32. sqq. p. 452.
** *libr.* III. *cap.* 25. p. 254.
*** *ibid.* p. 256.
* *libr.* II. *cap.* 39. p. 161.
** *annal. ad ann. christ.* XXXIV. *num.* 148.
*** *ad Epiphanium hæres.* LI. p. 125.
* *adparat. ad maximam biblioth. patr. tom.* I. p. 596.
** *libr.* III. *cap.* 1. p. 198.

BIVM: * Enochum legatione ad angelos functum, ** huncque pariter, ac Eliam in paradiso, in quo Adamus fuerit, collocatos esse; *** item christum animabus, quae in locis subterraneis sedem suam habuerint, euangelium adnuntiasse iisque veniam peccatorum promisisse, vbi fiduciam suam in meritis eius essent collocaturi. * Quae habet de nomine *iesu*, ** et nomine *adonai*, *** luculenter indicant, eum linguae ebraicae haud peritum fuisse. Quos iam enarraui, Irenaei errores etiam alii passim notarunt. Legendi ex illis sunt: ABR. SCVLTETVS, * NICOL. LE NOVRRY, ** THOM. ITTIGIVS *** et GOTTLIEB. STOLLIVS. *

CLEMENS *Alexandrinus* alia minus recte: alia minus circumspecte atque adcurate tradidit. Quod ad dogmata adtinet, de *peccato originali* non semper ea, qua decet, ratione loquutus est. Quando disputat contra encratitas, inter alia: *dicant ergo nobis*, inquit, *vbi fornicatus est infans natus; vel quomodo sub Adae cecidit exsecrationem, qui nihil est operatus*, et paullo post ad Dauidis verba: *in peccatis conceptus sum*, ceter. respondere, sibi sumit. ** De necessitate porro moriendi differit eiusque rationem indicare vult; dicit autem tantum, *ortum et interitum rerum creatarum, adeoque et hominum, propter ipsorum naturas fieri debere*; *** nec vllam peccati originalis mentionem facit. De quo quum non ea ratione, qua fieri debet, sensit atque exposuit, mirum non est, quod et in doctrina de *libero arbitrio* a recta via aberrauerit; aut istam non rite

 atque

* *libr.* III. *hist. ecclesiast. cap.* 39.
** *libr.* IV. *cap.* 30. p. 319.
*** *libr.* V. *cap.* 5. p. 404.
* *libr.* IV. *cap.* 45. p. 346.
** *libr.* II. *cap.* 41. p. 163.
*** *libr.* II. *cap.* 66. p. 194.
* *medull. theolog. patr.* p. 83. sqq.
** *adparat. ad maxim. biblioth. patr. tom.* I. p. 569. sqq.
*** *select. histor. eccles. capit. secul.* II. *cap.* 3. *sect.* 5. p. 212.
* in *der nachricht von den leben, schriften vnd lehren der kirchenvater* p. 86.
** *libr.* III. *stromat.* p. 556. edit. POTTERI.
*** *libr.* III. *stromat.* p. 540.

atque adcurate tradiderit, cuiusmodi vitio et alii veteris ecclesiæ doctores obnoxii fuerunt, qui ante certamina Pelagiana scripserunt. Sane in libris eius habemus effata, quæ ad Pelagianismum; aut saltim ad quemdam illius gradum accedere videntur. Loquitur de fide, propter quam nos a deo iudice iusti declaramur, hancque adpellat πρόληψιν ἑκούσιον, *anticipationem voluntariam*, * et alibi pronuntiat, nos ipsos posse obedientiam præstare erga præcepta diuina iisque satisfacere. ** De *christo* docuit, eum secundum humanam naturam omnium adfectionum humanarum expertem fuisse; *** nihilominus autem corpus illius pulcritudine atque elegantia excelluisse, * alibi negauit. De *pœnitentia* ea tradidit, quæ Nouatianismum sapere videntur, nec solida adest ratio, ista excusandi; aut speciem quamdam illis conciliandi. In rebus historicis non semper ea, quæ vera sunt, narrauit suamque credulitatem haud obscure prodidit. Multa memorat tamquam vera; quæ autem falsa sunt atque auctoritate carent, vt de versione græca septuaginta interpretum, cui sane plus, quam decet; tribuit: de scriptis apocryphis speciatimque carminibus Sibyllinis: de christo, quod per vnius tantum anni spatium docendi munere in his terris sit perfunctus ac mortuis adnuntiauerit euangelium. Legantur, quæ inter IO. Clericum et Guil. Caueum de Clemente Alexandrino eiusque erroribus disputata sunt. **

THEOPHILVS *Antiochenus* sensit interdum peruerse; nec semper adcurate loquutus est. Adfirmat, deum primum hominem neque mortalem; neque immortalem condidisse et admittit medium quemdam illius statum inter mortalitatem et immortalitatem, quam sententiam etiam alii ecclesiæ patres amplexi sunt. Carminibus Sibyllinis maius, quam par est, pretium posuisse, videtur, *** et quan-

* *libr.* II. *stromat.* p. 432. et 444.
** *libr.* VII. *stromat.* p. 833. et *libr.* IV. p. 633.
*** *libr.* VI. *stromat.* p. 775.
* *pædag. libr.* III. *cap.* I. p. 252.
** vide: CLERICI *epistolas criticas*, *epistol.* I.
*** *libr.* II. *ad Autolycum cap.* 52. p. 235.

quando * de die septimo; siue sabbato tradit, quod ille *inter omnes mortales celebris habeatur*, hoc minus poterit probari. Quae ** hunc in modum scribit: *qui dei voluntati obtemperat, volendo sibi aeternam poterit parare vitam. Nam legem et praecepta sancta communicauit nobis deus, quia si homo seruarit, salutem consequi et resurgens, incorruptibilitatem nanscisci valeat*, suspecta sunt et quamuis Theophilus bene senserit; ita tamen loquitur, vt verba eius facile ad erroneam peruersamque sententiam trahi possint. Eum de trinitate ac speciatim de aeternitate filii haud recte praecepisse et longe aliter istam explicasse, quam christiana ferat professio, non solum contendit CHRISTOPH. SANDIVS; *** sed idem quoque existimant: DIONYSIVS PETAVIVS, * ABR. SCVLTETVS ** et PETRVS DANIEL HVETIVS. *** Sed caussam, eamque iustam, Theophili egerunt et monstrarunt, illum veram doctrinam de trinitate tradidisse, GEORGIVS BVLLVS * et NICOL. LE NOVRRY. **

TERTVLLIANVS varios errores communes habuit cum Iustino martyre, Athenagora, Irenaeo, Clemente Alexandrino, de statu nimirum animarum post mortem, eas in abditis quibusdam locis vsque ad tempus iudicii extremi seruari solasque martyrum animas in paradisum transferri: de chiliasmo, in cuius falsam persuasionem itidem cum aliis ingressus est atque existimauit, vtile esse, si infantum baptismus ad tempus differatur. Naeuis his alii adduntur, isque praesertim a nonnullis, quod deum esse corpus, dixerit. Quaerit enim: *quis negabit, deum corpus esse, etsi*

 deus

* *libr.* II. *cap.* 17. p. 135.
** *libr.* II. *cap.* 38. p. 189.
*** *nucl. historiae ecclesiast. libr.* I. p. 90.
* *theolog. dogmat. libr.* I. *de trinitat. cap.* 3. §. 6. *tom.* II. p. 23.
** *medull. theol. patr.* p. 97. *centuriator. Magdeburgens. centur.* II. *cap.* 4. p. 43. et *cap.* 10. p. 132.
*** *Origenian. libr.* II. p. 45.
* *defension. fidei Nicaenae section.* II. *cap.* 4. §. 10. p. 72. et *sect.* III. *cap.* 7. p. 214.
** *adparat. ad maxim. bibliothec. patr. tom.* I. p. 507.

deus spiritus est? * Alii tamen eum excusant ac monent, illum vocabulum *corporis* vsurpasse pro ipsa rei substantia, inprimis quum alibi de deo ita loquatur, vt perspicue pateat, eum credidisse, quod deus sit spiritus omnisque materiae expers. Ita inter antiquiores AVGVSTINVS ** illum hac in caussa excusandum esse, putat. Vberius ea, quae ad eius defensionem pertinent, inter recentiores NICOLAVS LE NOVRRY, *** BARTHOLOMAEVS GERMONIVS * atque alii edisserunt. Ipsi Tertulliani errores passim ab eruditis viris sunt notati. Legi possunt: ABR. SCVLTETVS, ** IACOB. PAMELIVS, *** PAGANINVS GAVDENTIVS, * THOM. ITTIGIVS, ** IO. DALLAEVS. ***

MINVCIVS FELIX existimat, nullo modo homicidium licitum esse dicitque: *nobis homicidium nec videre fas; nec audire: tantumque ab humano sanguine cauemus, vt nec edulium pecorum in cibis sanguinem nouerimus.* * Nonnulli notant quoque, quae ** hunc in modum scripsit: *impuri spiritus, sub statuis et imaginibus consecrati, delitescunt et adflatu suo auctoritatem quasi praesentis numinis consequuntur, dum inspirantur interim vatibus: dum fanis immorantur: dum nonnumquam extorum fibras animant: auium volatus gubernant: sortes regunt: oracula efficiunt falsis pluribus inuoluta.* Sed censura, quae aduersus locum hunc adhibetur, non satis iusta est. Nihil de impuris spiritibus dicitur, quod ab illis minus potuisset proficisci.

CYPRIA-

---

* *libr. aduers. Praxeam cap.* VII. p. 639.
** de *haeresibus cap.* LXXXVI. p. 226.
*** *adparat. ad bibliothec. maxim. veter. patrum tom.* II. p. 1279.
* de *veterib. haereticis ecclesiast. codic. corruptor.* p. 587.
** *medull. theol. patr.* p. 242.
*** in *paradoxis Tertulliani*, quae praemissa sunt eiusdem *adnotationib. in Tertulliani opera.*
* in *salebris Tertullianeis*, Florent. ann. MDCXXXIX. 4.
** *select. histor. eccles. capit. secul.* II. *cap.* 3. *sect.* II. §. 6. sqq. p. 239.
*** de *vsu patrum.*
* *Octau. cap.* XXX. p. 318.
** *cap.* XXVII. p. 273.

CYPRIANVS ea quoque statuit ac scripsit, quae minus probanda sunt. In concertatione de baptismo haereticorum aberrauit omnino a veritate, quum baptismum illum plane reiiceret atque adfirmaret, eum omni vi atque auctoritate carere. De ipso baptismo, in se spectato, nonnumquam ita loquitur, vt statuere videatur, illum absolute necessarium esse, si quis sempiternam felicitatem consequi velit. Idem significat de sacra coena, vt IO. DALLAEVS * ostendit. Inprimis notandum est, quod episcopis plus; quam decet, tribuat et nimiam venerationem obedientiamque erga eos requirat. Inter alia ** dicit: *dominus noster, cuius praecepta et monita obseruare debemus, episcopi honorem et ecclesiae suae rationem disponens, in euangelio loquitur et dicit Petro: ego tibi dico, quia tu es Petrus*, ceter. *Inde per temporum et successionum vices episcoporum ordinatio et ecclesiae ratio decurrit, vt ecclesia super episcopos constituatur et omnis actus ecclesiae per eosdem praepositos gubernetur.* Et alio loco haec habet: *sacerdotibus honor tantus de dei dignatione conceditur, vt quisquis sacerdoti eius et ad tempus hic iudicanti non obtemperaret, statim necaretur.* ***

ORIGENES, de cuius orthodoxia antiquiore aetate multa disputata ac post obitum eius varia diuersaque iudicia promulgata sunt. Primus doctrinam illius impugnauit METHODIVS, Tyri episcopus, libro de *resurrectione*, cuius fragmenta apud EPIPHANIVM * et PHOTIVM ** exstant: item commentatione de *pythonissa aduersus Origenem*, cuius nihil ad nos peruenit; non defuerunt autem, qui pro Origene eiusque fama dimicarent. Postea vehementior de doctrina eius disputatio instituta est, ab eo inprimis tempore, quo haeresis Ariana enata erat. Quum enim Ariani varia ex scriptis eius colligerent suaeque caussae per illius auctoritatem praesidium concilia-

* de *vero vsu patrum libr.* II. *cap.* 4. p. 263. sq.
** *epistol.* XXVII. p. 37. *oper.* edit. BALVZII.
*** *epistol.* LV. p. 81.
* *haeres.* LXIV.
** *codic.* CCXXXIV.

ciliare vellent, ipsi orthodoxi Origenis doctrinam oppugnare coeperunt et quoniam alii eum defendebant, ab vtraque parte de illius orthodoxia multa sunt disputata. Pugnarunt contra istum Eustathius Antiochenus, Theodorus Mopsuestenus, Apollinaris, Hieronymus ac praeter alios praecipue Epiphanius, qui quantis maxime viribus poterat, Origenianam haeresin impugnandam suscepit summaque contentione hanc rem aduersus Ioannem Hierosolymitanum tractauit. Defensorum Origenis, qui *Origenistae* adpellati sunt, duo genera fuerunt. Alii erant orthodoxi, qui partes Origenis tuebantur ac merita eius in rem christianam laudabant; ita tamen, vt errores eius haud probarent, multo minus defenderent; sed quae inepte ab eo dicta fuerant, benigne interpretari mallent, qualem agendi modum, praeter alios, sequuti sunt Athanasius, Basilius, Gregorius Nazianzenus, Hilarius, Ioannes Chrysostomus. Alii fuerunt heterodoxi, qui quum nimio cultu Origenem prosequerentur, tam acriter caussam eius egerunt, vt non solum quae recta; sed etiam falsa ab isto tradita erant, defenderent. Ita propugnabant eum Ariani; hac autem de caussa PETRVS DANIEL HVETIVS * merito dicit: *quot fere vel fautores habuit, Ariana haeresis; vel oppugnatores, totidem propemodum Origenianam doctrinam vel amplexi sunt; vel detestati.* Sic Eusebius Caesareensis amicum suum Pamphilum commouit ad scribendam pro Origene *apologiam*, quam quum martyrio exstinctus, ad finem haud perducere posset, ipse Eusebius vltimam adhibuit manum. Sic et alii eiusmodi partes, Origenem defendendi, impleuerunt, Didymus Alexandrinus, Ioannes Hierosolymitanus, Euagrius Ponticus, Palladius, Isidorus, Rufinus et complures ex Aegyptiis monachis, qui Nitriae montem incolebant. Inter recentiores auctores itidem dissensio est de Origenis doctrina. Nonnulli iis antiquioribus accedunt, qui in diiudicandis illius sententiis iusto seueriores fuerunt: eum multorum ac grauium errorum postularunt: immo condemnarunt, DIONYSIVS PETAVIVS, ** IO. HEN-

* *Origen. libr.* II. *cap.* 4. p. 198.
** *animaduersionib. ad Epiphanium haeres.* LXIV.

HENRICVS HORBIVS,* LVDOVICVS DOVCINVS.** Alii pro ea pugnarunt illumque a vitiis atque erroribus, quorum adcusatus fuit, defendere tentarunt, cuiusmodi labore perfuncti sunt: IO. PICVS *Mirandulanus*,*** PETRVS HALLOIXIVS * atque alii. Sunt quoque, qui media incedunt via, et quamuis agnoscant et fateantur, eum amplexum esse sententias haud probandas, minus tamen illum acerbe perstringunt; aut in hæreticorum ordinem adscribunt; sed simul laudibus, quibus per eruditionem et merita in rem christianam dignus est, ornant; nec quæ iustam habent excusationem, prætermittunt. Ex horum numero memorandi sunt: IO. MEISNERVS,** NATALIS ALEXANDER,*** PETRVS DANIEL HVETIVS,* GVIL. CAVEVS ** et IO. ALBERT. FABRICIVS.*** Inter veteres SVLPICIVS SEVERVS dixit: *ego miror, vnum eumdemque hominem tam diuersum a se esse potuisse, vt in ea parte, qua probatur, neminem post apostolos habeat aequalem; in ea vero, qua iure reprehenditur, nemo deformius doceatur errasse.** Hinc illud apud CASSIODORVM:** *vbi bene, nemo melius: vbi male, nemo peius.* Id satis manifestum est, reperiri in eius scriptis, quæ erronea sunt; nec probari possunt. Omnes hominum animas simul a deo conditas esse hocque nomine istas iam exsistere, antequam corpora earum formentur, existimauit, quod non solum Hieronymus, Augustinus, Epiphanius testantur; sed etiam ex Origene ipso id patet. Eum porro pœnarum inferna-

---

* in *historia Origeniana; siue de vltima origine et progressu hæreseos Origenis tractatu*, edito anno MDCLXX.
** in *histoire des mouuemens arriuez dans l'eglise au suiet d'Origene et de sa doctrine*, quæ Parisiis ann. MDCC. in lucem prodiit.
*** *dissertat. de salute Origenis* p. 131. *oper.*
* in *Origene defenso.*
** *tractat. historico-theologico de Origene et Origenianis*, qui iterum Vitemberg. anno MDCCXII. prodiit.
*** *histor. ecclesiast. secul.* III. *dissertat.* 16. sq. p. 701.
* *Origenian. libr.* II. *cap.* 2 sqq. p. 27
** *histor. litter. scriptor. ecclesiast. tom.* I. p. 114.
*** *bibliothec. græca libr.* V. *cap.* I. p. 215.
* *dialog.* I. *cap.* 6.
** *institut. diuinar. litterar. cap.* I.

fernalium et felicitatis cælestis tempus, certis terminis circumscriptum, statuisse, itidem constat; nec negandum est, quod Pelagio viam parauerit et docuerit illius erroribus similia: quod alias sententias, scripturæ sacræ haud consentaneas, prodiderit. Sed tamen propter dogmata hæc Origenes minus iure in hæreticorum numerum referri potuit; aut damnari, quoniam is pro hæretico habendus est, qui in principalibus doctrinæ christianæ capitibus a veritate discedit et errores pertinaciter defendit et disseminare adnititur, cuiusmodi factum esse ab Origene, minime dicendum est. Disputationes enim de doctrina eius enatæ sunt, quum in viuis esse, iam desiisset. Immo licet in quibusdam a veritate aberrauerit; in aliis tamen, quæ itidem obiiciuntur, eum excusandum esse, docti viri iudicarunt. Nec iustas caussas adesse, eum excusandi, diffitebitur, qui rem sine partium studiis diiudicare et expendere velit, nonnulla commodam admittere interpretationem, si æquus lector accedat: alia hæreticorum fraude esse interpolata: alia philosophorum et hæreticorum principiis consentanea ab eo tantum proponi; non adfirmari ac statui: ipsos immo illius libros, in quibus præcipue errores notantur, in priuatum amicorum vsum esse compositos; nec ab ipso Origene; sed ab aliis in lucem editos. Quæ quum ita sint, haud difficulter intelligendum est, qualis sit ratio controuersiæ de Origenis orthodoxia, et simul luculenter videndum, quid prauæ cupiditates in certaminibus theologicis efficere possint. Scriptoribus, hac de re iam memoratis, addendi sunt: CASPAR SAGITTARIVS * et IO. FRANCISCVS BVDDEVS. **

METHODIVS dicitur ille ab EPIPHANIO *** *ἀνὴρ λόγιος καὶ σφόδρα περὶ τῆς ἀληθείας ἀγωνισάμενος, vir multum doctus et acerrimus veritatis patronus;* in eius tamen scriptis; aut horum reliquiis, quæ ad nos peruenerunt, effata minus probanda inueniuntur. Quæ vbi ab ipso Methodio profecta; nec ab aliena manu addita sunt, satis

* *introd. in histor. ecclesiastic.* p. 1113.
** *isagog. ad theol. vniuers. libr.* II. *cap.* 7. §. 3. p. 1005. sq.
*** *hæres.* LXIV. *num.* 63. *tom.* I. *oper.* p. 591.

satis dilucide testantur, istum nonnumquam a veritate aberrasse. Scripsit librum de *resurrectione*, in cuius fragmentis, quae apud EPIPHANIVM * longiora habemus, traditur, quod post reditum mortuorum ad pristinam vitam, pii et sancti homines in his terris domicilia sua habere debeant: quod daemones cum filiabus mortalium rem veneream exercuerint, quemadmodum IO. DALLAEVS ** et SAMVEL BASNAGIVS *** iam obseruarunt. De Methodii *symposio decem virginum* idem BASNAGIVS * monet, illud benignum potius; quam adcuratum lectorem postulare, quum in eo duriora et aperte falsa occurrant. Inter alia fingitur dei filius, cum Adamo ita coniunctus fuisse, vt vere christus exstiterit, huiusque sententiae probandae caussa haec inanis ratio additur: *erat enim decentissimum, antiquissimum aeonum et primum archangelorum, versari cum hominibus volentem, in antiquissimum et primum hominum Adamum insinuari in eoque habitare.* Ex opere eius de *creatis* PHOTIVS ** hanc sententiam refert, filium esse omnipotentem et inuictam manum patris, qua materiam, ex nihilo prius creatam, postea perficiat; siue exornet; quam autem illis, qui de trinitate non recte sentiunt, fauere; aut ad eorum errorem facile accommodari posse, quis non videat? Praeterea IO. DALLAEVS *** in falsis eius doctrinis numerat, quod prouidentia dei tantum ad caussas vniuersales pertineat et res particulares curandae angelis traditae sint. Quae et alia postquam in Methodio, Origenis hoste, notauerat, subiungit: *quas sane sententias qui recte expenderit, non minus perniciosas scripturaeque aduersas iudicabit; quam eas ipsas, quas in Origene notat atque reprehendit.*

DIONYSIVS *Alexandrinus* erroris insimulatus est, quem Arius cum sectatoribus suis longe lateque propagauit; cum autem de trinitate et speciatim de diuinitate iesu christi recte sen-

* *haeres.* LXIV. *num.* 12. sqq.
** de *vsu patrum libr.* II. *cap.* 4. p. 265.
*** *annal. polit. ecclesiast. tom.* II. p. 465.
* *dicto loco.*
** *biblioth. codic.* CCXXXVI. p. 938.
*** *cit. loco.*

sensisse, eruditi viri monstrarunt et iam supra a me obseruatum est; adde: STEPHANVM LE MOYNE, * SAMVELEM BASNAGIVM, ** ET FLEVRY. *** Num idem Dionysius in controuersia de baptismo haereticorum partes Cypriani amplexus sit, nec ne? disputatur. Adfirmat id HIERONYMVS et ita scribit: * *Dionysius, Alexandrinae urbis episcopus, in Cypriani et Africanae synodi dogma consentiens de haereticis rebaptizandis, ad diuersos plurimas misit epistolas, quae usque hodie exstant.* Cuius testimonii auctoritate freti inter recentiores HENRICVS VALESIVS, ** ANTONIVS PAGIVS *** et GVIL. CAVEVS * itidem existimant, Dionysium hunc a Cypriani atque aliorum Afrorum et orientalium sententia de baptismo haereticorum haud alienum fuisse. Alii tamen ab his dissentiunt ac contendunt, Dionysium Cypriani sententiam haud probasse; nec baptismum, ab haeretico administratum, plane reiecisse. Rationes, quibus utuntur, non contemnendae sunt; sed sententiam hanc omnino probabilem reddunt. Refert istas SAMVEL BASNAGIVS. **

EVSEBIVS *Caesareensis*, de cuius doctrina multa disputata esse, constat. Antiquiori aeque ac recentiori aeuo fuerunt, qui eum e numero doctorum, recte sentientium, eximerent atque Arianis adnumerarent; immo pro principe Arianae factionis habere, haud dubitarent. Inter veteres praesertim HIERONYMVS animaduersionem censoriam eamque iniquam et acerbam aduersus illum adhibuit. Recentiore aetate eum inprimis IO. CLERICVS Ariani erroris arguit; *** praeter eum autem alii eamdem fecerunt

adcu-

---

* *not. ad varia sacra* p. 235.
** *annal. polit. ecclesiast. tom.* II. p. 340.
*** *histoire ecclesiastiqu. tom.* II. p. 343.
* de *viris illustrib. cap.* LXIX.
** *adnotat. in libr.* VII. *Eusebii histor. eccles. cap.* 5. p. 141.
*** *critic. in annal. Baronii ad annum* CCLVI. *num.* 12. *tom.* I. p. 263.
* *histor. litterar. scriptor. ecclesiastic. tom.* I. p. 124.
** *annal. politico-ecclesiast. tom.* II. p. 341.
*** *vita Eusebii tom.* X. *bibliotheq. vniuers.* p. 380. et *epistol. critic. num.* II. p. 30.

adcusationem, vt DIONYSIVS PETAVIVS,* HENRICVS NORISIVS, ** CHRISTOPH. SANDIVS atque alii. Quam sententiam vt probent, variis vtuntur argumentis; nec solum ex Eusebii libris ea adferunt effata, quæ Arianismum sapiant; sed prouocant quoque ad Hieronymum, veluti locupletem rei huius testem: ad ipsum Arium, qui Eusebium inter erroris sui fautores retulerit apud THEODORETVM: *** ad constantem illius amicitiam cum Arianis adduntque, quod se ab Athanasio alienum monstrauerit; nec in *historia* sua *ecclesiastica* res contra Arianos gestas persequutus sit. Alii caussam Eusebii egerunt atque adfirmarunt, fieri illi iniuriam, vbi in Arianorum ordinem adscriberetur; aut saltem eum excusandum esse, arbitrati sunt, ex quibus memorasse, sufficiat: ABR. CALOVIVM,* HENRICVM VALESIVM, ** GEORGIVM BVLLVM,*** SAM. BASNAGIVM,* inprimis GVIL. CAVEVM. Hic enim singularem *dissertationem de Eusebii Caesareensis Arianismo* aduersus Io. Clericum scripsit. ** Rationes, quæ ad Eusebii defensionem adhibentur, non omni pondere carent, et vbi cum argumentis eorum conferantur, qui doctorem hunc Arianis adnumerant, maiorem probandi vim produnt. Certe si vocabulum *Ariani* sententia strictiore accipitur, ita vt per illud significetur is, qui ipsius Arii errores proprios adprobat, pro eiusmodi Ariano Eusebius haberi haud potest. Primum enim in scriptis eius plurima habemus effata, quæ Arianismo, proprie sic dicto, plane repugnant. Adpellat christum *αὐτοθεὸν, per se deum, vnigenitum sermonem: deum ex deo genitum.**** Diserte

* *theologic. dogmat. de trinitat. libr.* I. *cap.* II. et 12. *tom.* II. p. 47.
** *dissertat. de synodo quinta cap.* XIII. *tom.* I. *oper.* p. 801.
*** *libr.* I. *histor. eccles. cap.* 5.
* *confession. martyrum tom.* II. *scriptor. anti-Socinian.* p. 518.
** *dissertat. de vita scriptisque Eusebii*, huius *histor. ecclesiast.* præmissa.
*** *defensionis fidei Nicænæ* variis locis.
* *tom.* II. *annal. politico-ecclesiast.* p. 734. et 770.
** quæ eiusdem *histor. litterar. scriptorum ecclesiasticor.* subiecta est.
*** *orat. de laudib. Constantin. cap.* XII. p. 639. sq.

ſerte profitetur, ſe reiicere eos, qui τὸν λόγον κτίσμα, vel ἐξ ἐκ ὄντων dicere auſi ſint, * cuiusmodi loca antea laudati Euſebii defenſores plura alia memorant, præſertim CAVEVS. ** Merito ex illis conficitur, eum a propria Arii opinione alienum fuiſſe. Accedit, quod licet *homouſii* vocabulo primo vti dubitauerit; poſtea tamen, quum rem adcuratius expenderit, in ſynodo Nicæna dogmata Ariana expreſſe damnauerit eiusque ſymbolo poſt longam cauſſæ disquiſitionem ex animo ſubſcripſerit. Qui eum ſimulationis adcuſant ac ſubſcriptionem doloſe factam eſſe, contendunt, minus id probare poſſunt; nec leuiter leges amoris et æquitatis violant. Quam falſum: quam iniquum hoc ſit, ex *epiſtola* eius *ad Cæſareenſes* ſatis luculenter patet apud GELASIVM *Cyzicenum*, *** SOCRATEM * et THEODORETVM. ** At vero vbi nomen *Ariani* latiori ſenſu ſumitur et per id intelligitur, qui non omnia, ad dogma de trinitate pertinentia, recte tradit, Euſebius quidem Arianis adſcribi poteſt; eiusmodi autem vſus vocis *Ariani* non eſt probandus. Minus enim negandum eſt, in ſcriptis eius, cum ante; tum poſt ſynodum Nicænam editis, deprehendi duriores et periculoſas dicendi formas, quæ indicant, tres diuinitatis perſonas gradu tantum inter ſe differre. Patrem et filium haud eſſe æquales, *** pronuntiat ac dicit: ἐδὲ γὰρ ἰσοτίμες ἀυτὰς ὁριζόμεθα, *nam neque illas*, hypoſtaſes patris et filii, *honore pares ponimus:* eadem quoque ratione filium adorandum eſſe, qua pater adoratur, ibidem negat. Præter ea, quæ de trinitate haud recte atque adcurate docuit, alias falſas ſententias tribuit ei ABR. SCVLTETVS, * quod ſcripſerit, *totum hominem ab ipſius dei natura abſorptum eſſe et rurſus deum fuiſſe, deum verbum, cuiusmodi etiam fuerit, antequam*

* *libr.* I. *de eccleſiaſt. theol. cap.* 9. et *libr.* III. *cap.* 2.
** non ſolum dicta *diſſertatione;* ſed etiam *antiquitat. patr. et eccleſiaſt. tom.* II. p. 178. ſqq.
*** in *actis concilii Nicæni* II. 35. ſq.
* *libr.* I. *hiſtor. eccleſiaſt. cap.* 8.
** *libr.* I. *hiſtor. eccleſiaſt. cap.* 12.
*** *libr.* II. *de eccleſiaſtic. theolog. cap.* 7.
* *medull. theolog. patrum* p. 871.

quam homo fieret: quod defenderit cælibem vitam ſacerdotum atque exiſtimauerit, preces populi, pro anima defuncti imperatoris Conſtantini ad deum factas, eſſe laudandas: Eſſenos fuiſſe chriſtianos: plures extitiſſe apoſtolos, quam duodecim: Philippum auguſtum chriſto nomen dediſſe, cuiusmodi nonnulla alia memorat, quæ autem omnia nec eiusdem momenti; nec aperte vitioſa ſunt, ſi quidem rite intelligantur.

ATHANASIVS, qui a nonnullis variorum errorum adcuſatur, tribuiſſe eum homini naturali in rebus ſpiritualibus plus, quam par ſit, atque exiſtimaſſe, ſanctos eſſe inuocandos, quia deus in illis habitet: Adamum ac ceteros ante chriſti aduentum ſalutis haud participes factos eſſe: nonnullos, legem naturalem ſeruando, deum ſibi propitium reddidiſſe: ſacramenta veteris teſtamenti tantum ſignificaſſe; non contuliſſe gratiam: fieri hominis iuſtificationem diuerſam variamque. Numerus huiusmodi næuorum iuſto amplior conſtituitur huiusque rei cauſſa eſt, quia non omnia Athanaſii effata recte explicantur; vel teſtimonia ex iis libris ſumuntur, quorum ille haud auctor eſt. Eum enim putaſſe, ſanctos eſſe inuocandos, quoniam deus in illis habitet, verba, quæ producuntur, tantum abeſt, vt probent; vt contrariam indicent ſententiam. Quum enim diſputat aduerſus eos, qui adfirmant, chriſtum eſſe hominem et deum in eo tantum habitare, ac monet, hac ratione inter chriſtum et nos nullum eſſe diſcrimen, vtitur argumento κατ' ἄνθρωπον hæcque ſubiicit: *quapropter ſi adoras hominem chriſtum, eo quod ibi inhabitet dei verbum, vna opera adora quoque ſanctos, ob deum, qui in illis domicilium habet.* * Eum porro varia iuſtificationis genera ſtatuiſſe, itidem haud planum fieri; nec probari poteſt. Quod hanc in rem producunt, teſtimonium nullius eſt momenti. Agit ibi Athanaſius non de iuſtificatione; ſed de perfecta et plena ſeruatoris noſtri redemtione. Dicit enim: *quapropter peccati condemnationem in terra: piaculi; ſiue exſecrationis abolitionem in ligno: corruptionis*

 redem-

* de *incarnation. verbi dei tom.* 1, *oper.* p. 593.

redemtionem in sepulcro: mortis condemnationem in inferno peregit. * Recte haec aduersus ARNOLDVM obseruata sunt in HENRICI KLAVSINGII *dissertatione de Athanasio vindicato.* ** Sed quamuis Athanasius sine caussa errorum quorumdam adcusetur; nonnullas tamen in scriptis eius sententias deprehendimus, quae iure ei tribuuntur; nec satis adcuratae ac rectae sunt. De libero hominis arbitrio in rebus spiritualibus ita loquitur, vt significare videatur, nobis omnino facultatem naturalem relictam esse, ea suscipiendi et peragendi, quae deo placeant et grata sint. De anima pronuntiat, quod *possit, vt ad bona se inclinare; ita bona quoque auersari,* et addit: *quum liberum sui ius arbitriumque intuetur et sentit, se in vtramque partem corporeis membris vti posse, tum ad bona; tum ad mala.* *** Verba haec si quis de animae facultate, ad res naturales et externas; non spirituales atque internas relata, intelligere atque Athanasium defendere velit; ei haud repugno; quamuis minus sit negandum, illum liberam animae humanae facultatem nec distincte; nec adcurate explanasse. Duriora hac de re videntur, quae alibi ita edisserit: *possunt, sicuti mente auersi alienatique sunt a deo, dum, qua non sunt, pro numinibus fingunt; ita intellectu animi sese euehere et iterum conuerti ad deum.* * Haec enim ita expressa sunt, vt ex illis facile sit colligendum, Athanasium existimasse, quod homo propriis viribus se emendare et ad deum conuertere queat. Quum porro ** eorum mentionem facit, *qui deo per legem naturae placuerint,* minus recte ac caute haec dicta sunt; nec mitiorem admittunt interpretationem; minus autem ex illis iusta fieri potest adcusatio contra Athanasium, quod iustificationem legi eiusque operibus tribuerit. Aliis locis diserte docuit, nos non alia ratione; nisi per solam fidem in iesum christum, criminum nostrorum veniam a deo consequi posse. De corpore christi non satis commode loquu-

* de *incarnation. christ. tom.* I. *oper.* p. 618.
** p. 10. et 13. Lips. MDCCXXIV.
*** *oration. contra gentes tom.* I. *oper.* p. 5.
* *cit. loc.* p. 37.
** de *salutar. aduentu christi tom.* I. *oper.* p. 641.

loquutus est, quoniam adfirmauit, fuisse *illud mortale et ad similitudinem sui generis mortem excepisse; propter inhabitans autem dei verbum expers corruptionis extitisse.* * De doctrina Athanasii exposuerunt monachi Benedictini *praefatione*, quam illius *operibus* ** praemiserunt.

CYRILLVS *Hierosolymitanus* itidem dicendi formis vsus est durioribus tradiditque sententias non satis veras atque adcuratas. Existimat, angelos adhuc legem diuinam violare atque a deo veniam peccatorum impetrare: *nescimus*, inquit, *quanta deus et angelis condonauerit. Indulget enim et illis.* *** De anima dicit: αὐτεξούσιός ἐστιν ἡ ψυχή, *sui iuris suique arbitrii est anima;* * cum autem liberam facultatem, quam animae tribuit, non solum de rebus externis ac ciuilibus; sed etiam internis ac spiritualibus intelligere, ex sequentibus haud obscure patet. Baptismum haereticorum non esse legitimum, existimauit hancque sententiam his verbis prodidit: *soli haeretici rebaptizantur, siquidem prius illud non erat baptisma.* ** Ipsi baptismo absolutam necessitatem tribuit, ita vt crediderit, sine isto neminem, nisi martyrem, ad sempiternam felicitatem peruenire posse. Expresse enim scribit: *si quis non baptizatur, salutem non habet, praeter solos martyres, qui vel sine aqua regno caelesti potiuntur,* *** ac cum aliis veteris ecclesiae doctoribus statuit, baptismum sanguinis; siue martyrium, tantam vim habere, vt per illum omnes animae sordes sint eluendae. Exorcismos vtiles: immo necessarios esse, his indicat verbis: *absque exorcismis anima purgari non poterit.* * Signum crucis magna virtute esse praeditum, sibi persuasit eamque his verbis commendauit: *ne christi crucem erubescamus; sed si quis alius abscondat, tu palam ad frontem obsignato, vt daemones regium signum intuentes, tremuli procul aufugiant. Signo autem isto vtere, tum edens*

 ac

* de *incarnation. verbi dei tom.* I. *oper.* p. 73.
** MDCXCVIII. in lucem editis.
*** *catech.* II. §. 6. p. 26. edit. MILLES.
* *catech.* IV. §. 14. p. 58.
** *praefation. ad catech.* §. 4. p. 6.
*** *catech.* III. §. 7. p. 39.
* *praefat. ad catech.* §. 5. p. 7.

ac cubans, de lecto surgens, loquens, ambulans, et vt semel dicam, in omni negotio. *

BASILIVS *magnus*, in cuius scriptis etiam non omnia recte atque adcurate pronuntiata sunt. IO. DALLAEVS ** obseruat, eum tradidisse, hæreticos, vbi ad verum christianorum cœtum se conferrent, iterum salutari aqua esse abluendos ac qui vsque ad mortem volentes peccent, igne purgandos. DIONYSIVS PETAVIVS *** diserte dicit, in *Basilii epistola ad Amphilochium* * contineri *multa mirifica et si verum quærimus, parum catholica.* Notat quoque ABR. SCVLTETVS ** varias illius sententias, quæ a veritate sint alienæ. Nec negari potest, in monimentis, a magno hoc antiquiori doctore relictis, nonnulla inueniri, quæ parum commode ac recte dicta sint. Baptismum Ioannis non eamdem dignitatem atque excellentiam habuisse cum baptismo christi, adfirmat; qualis autem inter vtrumque fuerit differentia, non distincte explicat. *** Deum longe ante hunc mundum, quem videmus, alium, ab oculis nostris remotum atque angelorum domicilium, produxisse, tradit. * Quando porro discrimen constituit inter vitia corporis atque animi hæcque illis grauiora esse, putat, sententiam suam ita exprimit, vt ista pro dicendi modo, quo vtitur, non penitus sit probanda. Verba enim eius sunt: *quanto corpus inferius est dignitate, quam anima; tanto minus est vitium, quod per corpus admittitur, quam quod per nudam perpetratur animam. Nam ibi quidem necessarius et naturalis cibus atque adpetitus ad gulam; seu fornicationem per adiunctas sibi voluptates corpus omne titillat; hic absque vlla corporali voluptate sola peruersione voluntatis vitia in animam influunt.* **

GREGO-

* *catech.* IV. §. 10. p. 54. adde *catheches.* XIII. §. 18. p. 184.
** de *vero vsu patrum libr.* II. *cap.* 4. p. 268.
*** *not. ad Epiphanium* p. 341.
* *canon.* I.
** *medull. theolog. patr.* p. 1204.
*** *libr.* I. *de baptismo cap.* 2. *tom.* I. *oper.* p. 559.
* *homil.* I. *in hexaemer. tom.* I. p. 6.
** de *vera virginitate tom.* I. *oper.* p. 660.

GREGORIVS *Nyssenus* in monimentis suis, ad nos delatis, non solum adhibuit loquendi modos duriores; nec ad rem adcurate exprimendam satis aptos; sed etiam sententias amplexus est aperte falsas. Scripsit ἀντιῤῥητικὸν πρὸς τὰ Ἀπολλιναρίου, *antirrheticum aduersus Apollinarem*, quod opus primus e codice Vaticano antiquissimo iuris publici fecit cum versione et notis LAVRENTIVS ALEXANDER ZACAGNIVS. * Disputat quidem adcurate et solide contra Apollinarem; nonnumquam tamen ita loquitur, vt ipse a recta via et vera doctrina deflectere videatur. Hypostaticam enim diuinæ et humanæ naturæ in christo vnitionem μίξιν, *mixtionem*, σύμμιξιν, *commixtionem*, σύγκρασιν, *temperationem* cum in excitato opere; tum passim in aliis scriptis vocat; præterea autem, quando de vtriusque naturæ coniunctione differit, humanam, vilem abiectamque naturam, ita a diuina adsumtam dicit, vt ab huius immensitate illam absorptam, abolitam atque exstinctam fuisse, adfirmare videatur. Simili ratione de christi gloria post adscensionem in cælum tam magnifica verba facit, vt facile quis suspicari possit, ipsum nullam humanæ carnis substantiam atque proprietatem in glorificato christi corpore agnouisse. Ita rem obseruat paullo ante memoratus ZACAGNIVS; ** simul autem mitiorem instituit interpretationem atque id agit, vt Nyssenum suspicione erroris, quo postea Eutyches implicitus fuit, liberet. Idem ecclesiæ græcæ doctor Origenem sequutus, suppliciorum, quibus damnati in inferno adfliguntur, finem et omnium rerum ἀποκατάστασιν, siue restitutionem in pristinum statum, adfirmat, vt IO. DALLAEVS *** pluribus ostendit: adde CASIMIR. OVDINVM. * Negat porro, *infantem sanitatis, quæ per purgationem contingit, indigere*, ὅτι μηδὲ τὴν ἀρχὴν τὴν νόσον τῇ ψυχῇ παρεδέξατο, *quia nec ab initio quidem prorsus in animum morbum*

* in *collectaneis monumentorum veterum ecclesiæ græcæ ac latinæ* p. 123. sqq.
** *præfation. collectan.* §. XX. et XXI. p. 21. sq.
*** de *pœnis et satisfactionib. humanis libr.* IV. *cap.* 7. p. 368.
* *comment. de script. ecclesiast. tom.* I. p. 587.

lum admisit. * Effatum hoc veræ doctrinæ de peccato originis haud conuenit hocque nomine DANIEL WHITBY Gregorium quoque Nyssenum in illis veteris ecclesiæ doctoribus numerat, qui, vt censet, negarunt, infantes peccati Adamitici reos esse; aut labem vllam ab origine traxisse, quæ ipsos iræ diuinæ obnoxios reddat. ** De christo, homine facto, tradit, non necesse fuisse, vt humanam naturam sibi iunxisset, si omnes mortales tales essent, quales Elias, Iesaias et Ezechiel fuissent, *** quæ ita dicta sunt, vt minus possint probari. Liberum arbitrium homini naturali maius; quam par est, tribuere videtur, * ac de coniugio sentit; eo haud opus fuisse ad propagandum genus humanum, si primi homines haud peccassent. ** De signo crucis pronuntiat, quod *malis opem ferat et remedium,* *** quod *nidoribus inquinatum aera expiet ac lustret.* * Gregorium hunc nullum reliquisse testimonium de transsubstantiatione, quemadmodum romanæ ecclesiæ addicti sibi persuadent, copiose ostendit EDMVNDVS ALBERTINVS. **

GREGORIVS *Nazianzenus* non alienus fuit ab errore Origenis de fine pœnarnm infernalium. De iis, qui gratiæ diuinæ participes fiunt, ita loquitur, vt illis diuinitatem quamdam adscribere videatur: *si spiritus sanctus,* inquit, *deus non est, deus prius efficiatur atque ita demum me æqualem suum, deum efficiat;* *** hæc autem durius, quam par est, dicta esse, quisque facile videt. Homini naturali relictum esse liberum arbitrium, in rebus quoque spiritualibus, haud obscure significat, quando dicit: *liberam voluntatem haud quaquam sperno; sed vtrumque statuo, nimirum et naturæ ad bonum facilitatem atque aptitudinem et animi*

* de *infantibus, qui præmature abripiuntur tom.* II. *oper.* p. 761.
** *tract. de imputatione diuina peccati Adami cap.* VI. §. 14. p. 102.
*** *aduers. Apollinarem tom.* II. *oper.* p. 695.
* *orat. de mortuis tom.* II. *oper.* 1066.
** de *hominis opificio tom.* I. *oper.* p. 89 sq.
*** in *orat. aduersus eos, qui differunt baptismum, tom.* I. *oper.* p. 956.
* *orat. de Placilla tom.* II. *oper.* p. 980. adde IO. DALLAEVM *de vero vsu patrum libr.* II. *cap.* 4. p. 269.
** *libr.* II. *de eucharist. cap.* 2. p. 483.
*** *orat.* XXIV. *tom.* I. *oper.* p. 429.

animi voluntatem, naturalem illam aptitudinem ad bonum ducentem quumque agit de variis generibus eunuchorum spiritualium hæc addit: *at tu, rationem tibi insitam mouens ac virtutis igniculum per arbitrii libertatem exuscitans, te ipsum exsecuisti, radicem excidisti, vitii instrumenta depulisti, tantum tibi virtutis habitum comparasti, vt iam ad vitium ferri propemodum nequeas. Quam ob rem hanc quoque exectionem laudandam censeo.* * Næuis iam memoratis et hic merito adnumeratur, quod existimauerit, non tam legis diuinæ, quam prudentiæ rationem postulare, vt salutis nostræ caussa rebus caducis nuntium mittamus, ** quemadmodum recte monuit IO. BARBEYRACIVS. ***

DIDYMVS falsa dogmata varia tradidit ac præsertim Origenem sequutus statuit, a damnatis finem pœnarum infernalium exspectandum esse. Quum disputaret aduersus Manichæos, ad alterum extremum prolapsus, homini, gratiæ diuinæ experti, tribuit liberam voluntatis facultatem, ea, quæ vere bona sunt, adpetendi ac vere mala auersandi. Quando apostolus dicit, nos esse *natura filios iræ,* * vocem *natura* explicat per *vere* ac censet, Paullum indicare, nos esse per prauas actiones iræ diuinæ obnoxios; ita autem peccatum originis negare; aut extenuare videtur. De omnium librorum diuinorum auctoritate canonica se haud certum fuisse, significauit. Animarum præexistentiam non tam ipse probauit; quam aliorum de ea sententiam retulit: confer IACOB. BASNAGIVM, ** qui copiosius de Didymi erroribus exponit.

MACARIVS statuit, animas atque angelos iuncta sibi habere corpora subtilia et tenuia. *** Resurrectionem

 corpo-

* *oration.* XXXI. *tom.* I. *oper.* p. 508.
** *orat.* III. p. 94.
*** *præfation.* quam *versioni gallicæ operis Pufendorfiani de iure naturæ et gentium* præmisit, p. 46. et in *traité de la morale des peres de l'eglise cap.* XII. §. 64. p. 202.
* *Ephes.* II, 3.
** *animaduersionib. ad Henrici Canisii lection. antiquar. tom.* I. p. 199. sqq.
*** *homil.* IV. §. 9. p. 48. et de *eleuation. ment. cap.* VI. p. 114. *opuscul.* quod etiam in PETRI POSSINI *thesauro ascetico* p. 121. obseruatur.

corporum tribuit igni, qui fit in corde nostro: *corpus hoc*, inquit, *familiare, quod post dissolutionem in coenum vertitur, reficit et reuocat ignis caelestis et resuscitat corrupta corpora. Interior enim ille ignis, cordi nostro inhabitans, tunc emergit facitque resurrectionem corporum.* * Homini tantam praestantiam adscribit, vt fere haud dubitet, adfirmare, illum esse excellentiorem bonis angelis, eam ob caussam, quoniam deus de Michaele; aut Gabriele haud dixerit: *faciamus ad imaginem et similitudinem nostram*.** Viribus naturae, quibus homines post lapsum valent, plus; quam decet, tribuere videtur, quum adfirmat, in voluntate hominis positum esse, vt conuertatur ad id, quod bonum; aut quod malum est, atque addit: *liberum habent arbitrium, vt conuertantur et faciant, quidquid placuerit, in hoc seculo.* *** Apostolos non potuisse peccare, quia lumine et gratia praediti fuerint, apud eum legimus.* Hominem ad eiusmodi perfectionis gradum peruenire posse, vt animus fiat vacuus ab omni perturbatione et adfectu, docet.**

CHRYSOSTOMVS, qui quum per nimium eloquentiae studium in explicandis argumentis diuinis simplicem planamque dicendi rationem negligeret, multa ea ratione edisseruit, vt facile ad peruersas sententias trahi possint. Fatetur hoc ipse DIONYSIVS PETAVIVS ac *multa sunt*, inquit, *a sanctissimis patribus, praesertimque a Chrysostomo in homiliis adspersa, quae si ad exactae veritatis regulam adcommodare volueris, boni sensus inania videbuntur. Quippe declamatorio illo more ad imperitam fere multitudinem, exaggerandi caussa; et subito quodam impetu dicendi ac calore profusa feruntur plerumque licentius. Vnde ex aliorum comparatione locorum; vel conciliorum potius ac patrum temperanda et in gyrum veritatis reuocanda sunt.* *** In scriptis eius ea leguntur. quae satis dura sunt; nec cum veritate, in

* *homil.* XI. §. 1. p. 133.
** *homil.* XV. §. 22. p. 205. et §. 43. p. 228.
*** *homil.* XV. §. 40. p. 224.
* *homil.* XXVII. §. 11. p. 378.
** libro de *oratione cap.* XI. p. 62. *opuscul.*
*** in *animaduersionib. ad Epiphanii haeresin* LIX. p. 244.

in ſacris litteris diuinitus patefacta, congruunt. Tradit enim, Dauidem pſalmos, qui quinquageſimum proxime ſequuntur, ſine ſpiritu ſancto ſcripſiſſe. Se non adcurata idoneaque ſcientia peccati originalis inſtructum fuiſſe, non obſcure ſignificauit, quum natura in nobis peccatum ineſſe, negat eoque infantes carere, dicit. Multis in locis naturalibus hominum viribus plus; quam decet, tribuit; nec de libero arbitrio rite exponit. Piorum animas ante tempus ſupremi iudicii ad ſedem cæleſtem haud peruenire, putat et preces pro ipſis damnatis probat, quæ et alia, a Chryſoſtomo haud recte atque adcurate dicta, vberius enarrat IO. DALLAEVS.*

LACTANTIVS, qui præclarus quidem orator; minus autem philoſophus ac theologus fuit ac multa tradidit, a veritate doctrinæ noſtræ chriſtianæ maxime aliena. Inter veteres HIERONYMVS** eum non adeo aptum extitiſſe ad tradenda et confirmanda religionis noſtræ dogmata, cenſet: *vtinam*, inquit, *tam noſtra confirmare potuiſſet; quam facile aliena deſtruxit;* alio loco*** autem notat eius errorem de ſpiritu ſancto. Immo quum in ſcriptis illius multæ ſunt prauæ ſententiæ, voluit epiſcopus romanus, vt iſta in cenſu librorum apocryphorum haberentur. A recentioris ætatis auctoribus idem eſt obſeruatum. ABR. SCVLTETVS, quum monuiſſet, Lactantium maiorem operam in falſis refutandis; quam in veris confirmandis poſuiſſe, his addit: *ideo pauca fidei noſtræ capita plene ab eo ſunt expoſita: pleraque tantum attigit: plurima non intellexit.** Ac quamuis GEORGIVS BVLLVS id agat, vt Lactantium cum reliquis patribus, qui ante concilium Nicænum vixerunt, ab Arianiſmi labe purget; de eo tamen ita pronuntiat: *erat ſcriptor ille pone rudis diſciplinæ chriſtianæ et in rhetorica melius; quam in theologia verſatus.*** Ea ipſa, quæ in libris ſuis minus recte atque

* de *vero vſu patrum libr.* II. *cap.* 4. p. 273.
** *epiſt.* XII. *ad Paullinum.*
*** *epiſtol.* XLI. *ad Pammachium et Oceanum.*
* in *medull. theolog. patr.* p. 422.
** *defenſion. fidei Nicænæ ſect.* II. *cap.* 14. §. 4. p. 170.

que adcurate tradidit, nec pauciora; nec cuncta leuiora sunt; sed deprehendimus in illis erronea, quæ ad summa religionis christianæ capita spectant. De deo adfirmat, ab eo esse alienum, quemquam iuuare et opis aliquid in eum conferre: neminem eum sic precari, vt adiuuet. * Eum negasse, spiritum sanctum in diuinitate esse personam, eamque a patre et filio distinctam, testatur HIERONYMVS his verbis: *Lactantius in libris suis et maxime in epistolis ad Demetrianum spiritus sancti negat substantiam et errore iudaico dicit, eum vel ad patrem referri; vel ad filium et sanctificationem vtriusque personæ sub eius nomine demonstrari.* ** Iniuria quidem temporis *epistolæ ad Demetrianum*, ad quas Hieronymus prouocat, interciderunt; ex libris tamen Lactantii conseruatis etiam haud obscure patet, eum memorato errore de spiritu sancto omnino implicitum fuisse. Loquitur enim de duabus tantum diuinitatis personis, patre et filio, et quamuis rei ratio, de qua exponit, postulasset, vt adderet spiritum sanctum; huius tamen nullam mentionem facit. *** Quando porro de christo scribit: *docuit, quod vnus deus sit, eumque solum coli oportere; nec vmquam se ipse deum dixit, quia non seruasset fidem, si missus, vt deos tolleret et vnum adsereret, induceret alium, præter vnum,* * hæc Lactantii ignorantiam pariter et errorem haud leuiorem declarant. Quod christus se ipse numquam deum dixerit, falsum est et pugnat cum luculentis scripturæ sacræ testimoniis. Ac quis adfirmaret, christum eo nomine se haud adpellasse deum, ne præter vnum, alium induceret, nisi et simul diuinitatem christi vel tolleret; vel dubiam redderet? Quæ de angelis, a deo ad tutelam generis humani missis, habet, eos se mulierum congressibus inquinasse; nec ob peccata hæc in cælum receptos;

* *libr.* I. *instit. diuin. cap.* II. §. 40.

** non solum *epistola ad Pammachium*, paullo ante iam excitata, *tom.* IV. *oper. part.* 2 p. 345. edit. MARTIANAEI; sed etiam *comment. in epistol. ad Galat.* IV, 5. *tom.* IV. *oper. part.* I. p. 268.

*** videmus hoc ex *libr.* IV. *institut. diuin. cap.* 29. et *libr.* II. *cap.* 16. §. 8.

* *libr.* IV. *institut. diuin. cap.* 14. §. 18.

tos; qui autem ex illis procreati sint, eos neque angelos; neque homines fuisse; sed mediam quamdam naturam gerentes, * itidem erroneam sententiam produnt, in quam et alii antiquae ecclesiae viri ingressi sunt, propter locum *genes.* VI, 2. male intellectum. Deum hominem finxisse mortalem et fragilem, adserit ** et de eodem tradit, illum ex rebus diuersis ac repugnantibus factum esse, sicut ipse mundus ex luce ac tenebris; ex vita et morte; haec duo autem inter se pugnare: deum praecepisse, vt si anima superauerit, quae ex deo oriatur, sit immortalis et in perpetua luce versetur; si autem corpus vicerit animam ditionique subiecerit, sit in tenebris sempiternis et in morte, *** quae quam falsa et periculosa sint, haud difficili negotio intelligi potest, in primis quum paullo post * subiicit: *in hac societate caeli atque terrae, quorum effigies in homine expressa est, superiorem partem tenent ea, quae sunt dei, anima scilicet, quae dominium corporis habet; inferiorum autem ea, quae sunt diaboli, corpus vtique.* Ita enim aperte animam ad deum; corpus autem ad diabolum refert. Inprimis grauissimum errorem prodidit, ** quando scribit, christum post reditum ad pristinam vitam *noluisse se iudaeis ostendere, ne adduceret eos in poenitentiam atque impios resanaret*, quae sane aperte gratiae diuinae et merito saluatoris nostri vniuersali aduersantur. De libero hominis naturalis arbitrio ea docet, quae non longe a Pelagianorum dogmate remota sunt: *vitam spiritualem*, inquit, *per nos ipsi adquirimus*, *** et alio loco: * *scientia alieni beneficii est, quia posita est in audiendo: virtus tota nostra est, quia posita est in voluntate, faciendi bona.* Deum non impios; sed solos iustos iudicaturum esse: omnes animas in vna communique custodia detineri, donec tempus aduc-niat,

* *libr.* II. *institut. diuinar. cap.* 14.
** *libr.* VII. *cap.* 5. §. 15.
*** *libr.* II. *instit. diuin. cap.* 12. §. 7.
* §. 10.
** *libr.* IV. *instit. diuin. cap.* 20. §. 1.
*** *libr.* VII. *cap.* 5. §. 19.
* *libr.* VI. *cap.* 5. §. 6.

niat, quo maximus iudex actionum faciat examen: pios, quum in pristinam vitam sint restituti, per ignem repurgandos ac cum christo, ante iudicium extremum, in his terris regnaturos esse, adfirmat. *

Præter hæc, sunt alia, a Lactantio minus recte et adcurate dicta, quæ non tantum ad ipsa religionis nostræ dogmata; sed etiam ad historiam et interpretationem scripturæ sacræ pertinent. Ad carmina Sibyllina, tamquam monimenta germana, prouocat. ** De Hermete Trismegisto pronuntiat, eum veritatem pæne vniuersam inuestigasse: virtutem maiestatemque verbi sæpe descripsisse. *** Laudat porro et probat *prædicationem Petri et Paulli;* * quam tamen esse librum confictum, satis est apertum. Loca scripturæ sacræ nec adcurate semper excitat; nec rite interpretatur. Se ignarum fuisse linguæ ebraicæ, documentis monstrauit, quæ luce clariora sunt. Originem vocis *paschatis*, quæ ebræa est, ducit ex Græcia huiusque verbo *πάσχειν.* ** Diem *sabbati* lingua ebræorum a numero nomen accepisse; siue a voce שבע *septem*, putat; *** quum tamen satis constat, natum vocabulum hoc esse a verbo שבת *quieuit.* At vero licet hæc atque alia in Lactantii scriptis inueniamus, a veritate aliena; æquitas tamen postulat, vt illius fiat excusatio, inprimis per studiorum rationem, quibus ingenium suum exercuit. In arte enim rhetorica atque aliis profanis litteris diutius et maiore industria versatus est, quam in sacris disciplinis. Qui præterea obseruant, quædam mollius explicari posse et nonnulla, ceteris Lactantianis dissimilia, ab aliis addita esse, non omni ratione carent, cur ita existiment. Quid multa? Errauit Lanctantius bona mente, ex mera ignorantia atque inconsiderantia; non malo eoque animo, vt falsas opiniones defenderet ac disseminaret. Disputari et potest: num Lactantius iure locum inter patres ecclesiæ, stricte sic dictos, obti-

* *libr.* VII. *institut. diuin. cap.* 14. et 20. sqq.
** *libr.* VII. *cap.* 16. sqq.
*** *libr.* IV *cap.* 9. §. 3.
* *libr.* IV. *cap.* 21. §. 2.
** *libr.* IV. *cap.* 26. §. 40.
*** *libr.* VII. *cap.* 14. §. 8.

obtinere ac tueri possit? In notandis et percensendis Lactantii erroribus studia sua collocarunt: IO. DALLAEVS,* centuriatores Magdeburgenses,** CASIMIRVS OVDINVS,*** GOTTLIEB. STOLLIVS,* CHRISTOPH. AVGVST. HEVMANNVS,** IO. GEORG. GERET,*** adde: IO. DIETERIC. WINCKLERVM.*

OPTATVS *Mileuitanus*, apud quem habentur nonnulla, durius prolata, quam veritas et res christiana permittit. De ecclesia atque apostolo Petro ea reliquit effata, quae pontificis romani sectatores non sine specie ad caussam suam stabiliendam trahunt. Eam esse, dicit, ecclesiam catholicam, quae sit in toto terrarum orbe diffusa: Petrum fuisse primum romanorum episcopum, omnium apostolorum caput et hoc nomine Cepham adpellatum: habuisse illum perpetuos suos successores:** meruisse, vt praeferretur omnibus apostolis, et claues regni caelorum, communicandas ceteris, solum accepisse, *** ecclesiam eamque veram, de qua loquitur, certa membra sua habere, episcopos, presbyteros, diaconos, ministros. * Quae dicta quum LVDOV. ELLIES DV PIN recenset, fauere ista caussae, pro qua pugnant pontificii, monet atque addit, Optatum satis ostendere, episcopos presbyteris hosque diaconos superiores esse ac romanam ecclesiam pro matre reliquarum haberi debere, propter Petrum, apostolorum caput. ** Porro innuit Optatus, episcopos, quum lapsi fuissent,

* *libr.* II. de *vero vsu patrum cap.* 4. p. 266.
** *centur.* IV. p. 161.
*** *commentar. de scriptorib. ecclesiastic. tom.* I. p. 311.
* in *der nachricht von den leben, schriften vnd lehren der kirchenväter* p. 212.
** *praefatione ad Lactantii opera.*
*** *exercitatione*, qua exhibet *variorum de Lactantio eiusque theologia iudicia*, Vitembergae MDCCXXII. ac *specimine examinis theologiae Lactantianae in articulo de deo, absolute considerato, filio et spiritu sancto,* MDCCXXIII.
* *praefatione ad philologemata Lactantiana sacra* p. 26. sqq.
** *libr.* II. de *schismat. Donatistar.* §. 2. 3. p. 30. edit. DV PINII.
*** *libr.* VII. §. 3. p. 101.
* *libr.* II. §. 14. p. 39.
** *praefation. ad Optatum* §. 11.

sent, disciplinae poenitentium haud subiectos esse. * Homini tribuit liberum arbitrium in rebus, quae ad vitam spiritualem pertinent, ita vt significet, se ab errore semi-Pelagianorum haud longe remotum fuisse. Dicit enim: *est christiani hominis, quod bonum est, velle et in eo, quod bene voluerit, currere; sed homini non est datum, perficere, vt post spatia, quae debet homo implere, restet aliquid deo, vbi deficienti succurrat, quia ipse solus est perfectio et perfectus solus dei filius christus.* ** Exorcismum valere ad malignos daemones, ex hominibus eiiciendos, credidit ac scripsit, nullum hominem, quamuis christianis parentibus nascatur, mali spiritus esse expertem hocque nomine requiri, vt ille ante salutare lauacrum expellatur, quibus dictis addit: *hoc exorcismus operatur, per quem spiritus immundus depellitur et in loca deserta fugatur.* ***

HILARIVS, in cuius monimentis varii sunt errores. Princeps eorum spectat ad summum religionis nostrae caput; siue ad doctrinam de christo. Existimat enim, christum pro nobis quidem mortem subiisse; humanam autem eius naturam nullo dolorum ac cruciatuum sensu adfectam esse. Patet id ex his illius verbis: *passus quidem est dominus iesus christus, dum caeditur, dum suspenditur, dum crucifigitur, dum moritur; sed in corpus domini irruens passio, nec non fuit passio; nec tamen naturam passionis exseruit, dum et poenali ministerio desaeuit et virtus corporis sine sensu poenae vim, poenae in se desaeuientis, excepit. Habuerit sane illud domini corpus doloris nostri naturam, si corpus nostrum id naturae habet, vt calcet vndas et super fluctus eat, et non degrauetur ingressu; neque aquae insistentibus vestigiis cedant, penetret etiam solida; nec clausae domus obstaculis arceatur.* Paullo post addit: *homo ille de deo est, habens ad patiendum quidem corpus et passus est; sed naturam non habens ad dolendum.* * Ac ne quis putet profecta haec esse ex imprudenti animi impetu, sciendum est, eadem et in aliis locis repe-

* *libr.* II. §. 25. p. 48.
** *libr.* II. §. 20. p. 43.
*** *libr.* IV. §. 6. p. 75.
* de *trinitate libr.* X. *cap.* 23. p. 1051. edit. Benedict.

reperita esse. Inter veteres errorem hunc iam notauit CLAVDIANVS MAMERTVS,* quem deinde alii, recentiore quoque ætate, sequuti sunt; nec sine caussa animaduersionem censoriam in Hilarium instituerunt. Quamuis enim nonnulli illorum, qui defensionem eius susceperunt, memorata verba de christi diuinitate intelligenda esse, contendant; ex istis tamen satis est perspicuum, Hilarium non de *diuinitatis*; sed *corporis virtute* loqui. Eum porro putasse, in morte christi diuinam naturam ab humana se disiunxisse, multi ex hoc eius effato colligere volunt: *clamor ad deum corporis vox est, recedentis a se verbi dei contestata dissidium. Denique cur relinquatur, exclamat, dicens: deus, deus meus, quare me dereliquisti? sed relinquitur, quia erat homo etiam morte peragendus.* ** Sed Benedictini monachi *** ex aliis locis ostendunt, eum credidisse, diuinitatem christi ab humana natura in morte neutiquam fuisse separatam ac recte obseruant, loqui illum de eo relinquendi modo, quo deus christo homini in morte per tempus quoddam suum præsidium et gratiam ademerit. Quum de diuina electione ad vitam æternam exponit, haud obscure significat, eam fieri propter merita humana, et, vt videtur, bonis operibus plus; quam decet, tribuit. Dicit enim: *electi sunt nuptiali veste conspicui, puro atque integro nouæ natiuitatis corpore splendidi. Itaque non res indiscreti iudicii electio est; sed ex meriti delectu facta discretio est. Beatus ergo, quem elegit deus: beatus ob id, quia electione sit dignus.* * Alibi pronuntiat, eos a deo accipere sapientiam, qui *per meritum bonorum operum gratiam intelligentiæ consequantur.* ** Animas piorum hominum, a corporibus separatas, non statim ad sedes cælitum transferri; sed in sinu Abrahami custodiri, vsque ad tempus, a deo decre-

* *libr.* II. de *statu anim. cap.* 9.

** *comment. in Matthæum cap.* XXXIII. p. 749.

*** *adnotationibus*, quibus verba hæc illustrarunt, ac *præfation. ad Hilarii oper.* p. 48.

* *tractat. in* LXIV. *psalm.* p. 164.

** *prolegom. in libr. psalmor.* p. 12.

decretum, adfirmat. * Ipsas animas humanas inter corpora referre, videtur, quum tradit, omnia a deo producta, siue sint in caelis, siue in terra, esse substantias corporeas, ** hocque nomine etiam a CLAVDIANO MAMERTO *** reprehenditur. Sed multa alia Hilarii loca adsunt, quibus probari potest, eum non solum deum, sed etiam angelos atque animas retulisse inter substantias, materiae expertes. De iudicio extremo docuit, quae dura satis ac periculosa sunt. Scribit enim, deum nec pios, nec impios homines iudicaturum esse, sed eos, qui *inter impios piosque medii sint, ex vtroque admixti.* * Baptismum non omnia crimina nostra tollere hacque de caussa tempore iudicii supremi omnes per ignem plene repurgandos esse, putat. ** Praeter haec, in Hilarii scriptis nonnulla alia leguntur, minus recte atque adcurate tradita. Apostolo Petro ita se addictum monstrat, vt rationem, caussam eius agendi, a veritate alienam ineat. Christum illum adpellasse *satanam*, negat, *** et factum eius maxime vitiosum, quo negauit, se pertinere ad christi amicos ac discipulos, quodam modo excusat. * adde: IO. DALLAEVM, ** ERASMVM ROTERODAMVM, *** IO. GILLOTIVM, * ABR. SCVLTETVM ** et CASIMIRVM OVDINVM, *** qui in enarrandis Hilarii naeuis et erroribus itidem operam suam posuerunt. Non defuerunt tamen, qui insignis huius veterum christianorum doctoris defensionem suscipiendo, id egerunt, vt omnem suspicionem falsarum sententiarum ab isto remouerent. Quae alii ex scriptis eius, tamquam erronea ac dura, recensent, ea mollius interpretantur.

* *tractat. in* CXX. *psalm.* p. 383.
** *comment. in Matth. cap.* V. p. 633.
*** *libr.* II. *de stat. anim. cap.* 9.
* *tract. in psalm.* I. p. 24. sq.
** *tractat. in psalm.* CXVIII. *litt.* 3. *num.* 12. p. 261.
*** *comment. in Matth. cap.* XVI. p. 691.
* *dict. loc. cap.* XXXII. *p.* 746.
** *libr.* II. de *vero vsu patrum cap.* 4. p. 266.
*** *praefation. ad Hilarii opera.*
* *commentatione*, iisdem *operibus praemissa.*
** *medull. theolog. patrum* p. 1315.
*** *comment. de scriptorib. ecclesiast. tom.* I. p. 432.

tur. Aduersus Berengarium dicta quaedam illius defendit LANFRANCVS. * Recentiore aetate monachi Benedictini atque in his praecipue PETRVS COVSTANT ** pro doctrina eius pugnarunt; ita tamen, vt haud obscure adpareat, eos studiis suis erga antiquiorem doctorem hunc atque ecclesiam romanam plus, quam decet, tribuisse. Idem COVSTANT *** nonnulla habet, quae ad doctrinae Hilarianae defensionem pertinent.

AMBROSIVS, qui adfirmauit, baptismum, in nomine vnius tantum personae collatum, esse legitimum suaque vi praeditum: * tempore iudicii extremi animas per ignem repurgandas esse: ** resurrectionem mortuorum non simul et semel fieri debere; sed paullatim longo et statuto ordine, ita vt qui crediderint in christum, primi resurgant, pro meritorum ratione: *** bonas actiones nostras valere ad gratiam diuinam recuperandam et mala peccatorum nostrorum auertenda. Ita enim dicit: *habemus plura subsidia, quibus peccata nostra redimamus. Pecuniam habes: redime peccatum tuum. Non venalis est dominus; sed tu ipse venalis es: redime te operibus tuis: redime te pecunia tua. Vilis pecunia; sed pretiosa est misericordia.* * Porro librum quartum Esrae canonicis scriptis adnumerat, ** et praeter alios errores de statu animarum separatarum medio: de diuinitate, quae in morte christi humanam naturam reliquerit, peruerse exposuit. Benedictini quidem monachi cum in *praefatione*; tum in *admonitionibus* ac *notis*, quibus *Ambrosii opera* ornarunt, omnia eius dicta dura atque erronea defendunt; vel excusant; eos tamen rem non tam ex veritate; quam ex voluntatis, non satis rectae, studiis aestimare, quisque peritus ac iustus arbiter pronuntiabit. ***

* in *biblioth. maxima patrum Lugdunens. tom.* XVIII. p. 824.
** *praefation. ad Hilarii opera.*
*** in *vindiciis veterum confirmatis*, Parisiis anno MDCCXV. editis.
* de *spiritu sancto libr.* I. *cap* 3.
** *exposit. in psalmum* CXVIII. *sermon.* 3. *tom.* I. p. 998.
*** *libr.* II. de *fide resurrection.* §. 116. *tom.* II. p. 1165.
* de *Elia et ieiunio cap.* XX. *tom.* I. p. 559.
** de *bono mortis cap.* XI. *tom.* I. p. 408.
*** *acta eruditor.* MDCLXXXVIII. p. 68.

HIERONYMVS quamuis acriter pugnauerit pro recta doctrina et studia sua ad aliorum errores profligandos adhibuerit; ipse tamen nonnumquam a veritate discessit; nec omnem animaduersionem censoriam deuitare potuit. De prouidentia diuina docuit, quod ea ad singulos quidem homines; non autem ad singula animalia, rationis expertia, spectet: illis deus singulari; his autem generali tantum cura prospiciat: *sicut in hominibus*, inquit, *etiam per singulos dei currit prouidentia; sic in ceteris animalibus generalem quidem dispensationem et ordinem cursumque rerum intelligere possumus.* Rationem sententiae huius ex eo sumit, quia singulis animantibus, quae careant ratione, speciatim prouidere, a maiestate diuina sit alienum, hancque in rem addit: *ceterum absurdum est, ad hoc dei deducere maiestatem, vt sciat per momenta singula, quot nascantur culices quotue moriantur: quae cimicum et pulicum et muscarum sit in terra multitudo: quanti pisces in aqua natent, et qui de minoribus maiorum praeda cedere debeant. Non simus tam fatui adulatores dei, vt dum potentiam eius etiam ad ima detrahimus, in nos ipsos iniuriosi simus, eamdem rationabilium; quam irrationabilium, prouidentiam esse dicentes.* * Quae de Cornelio centurione et aliis sanctis viris habet, eos spiritum sanctum accepisse *ex auditu fidei et naturali lege, quae loquatur in cordibus nostris bona quaeque facienda et vitanda mala* et per quam dudum quoque Abrahamus, Moses et ceteri sancti iustificati sint, ** dura et periculosa esse videntur: saltem non adcurate proposita sunt, si et mitiorem eorum interpretationem instituere velimus. Ab Origine cum maxime alienum fuisse atque erroneas illius sententias grauiter perstrinxisse, satis notum est; nihilominus istum quodam modo sequitur ac licet non omnium; quorumdam tamen hominum poenas, quas post mortem sustinere debent, finem habituras esse, statuit. Discrimen ponit inter *impios* atque *iniquos* hocque ita explicat: *omnis impius*

* *comment. in Abacuc. cap.* I. *tom.* III. *oper.* p. 1601. edition. MARTIANAEI.

** *comment. in epist. ad Galat. cap.* III. *tom.* IV. *oper. part.* I. p. 249.

impius iniquus est et peccator; nec reciprocatur, vt possimus dicere: omnis peccator et iniquus, etiam impius est. Impietas enim proprie ad eos pertinet, qui notitiam dei non habent; vel cognitam transgressione mutarunt; peccatum autem et iniquitas pro qualitate vitiorum, post peccati at iniquitatis vulnera, recipit sanitatem. * Pro discrimine hoc eam differentiam pœnarum post mortem constituit, vt arbitretur, diaboli atque omnium impiorum cruciatus fore sempiternos; a peccatoribus autem iisque christianis; siue iniquis, quorum opera in igne probari ac purgari debeant, sententiam iudicis moderatam et cum clementia coniunctam esse exspectandam. ** Copiosius opinionem hanc Hieronymi enarrat PETRVS DANIEL HVETIVS. *** Piorum animas, quum e corporibus discesserint, vbique esse, statuit, propter rationem satis frigidam atque ineptam. Hac enim vtitur ratiocinatione: *sequuntur agnum, quocumque vadit. Si agnus vbique, ergo et hi, qui cum agno sunt, vbique esse credendi sunt.* * Difficile prætorea est, cum penitus absoluere erroris, quo adfirmatur, conditionem sacerdotum ad vim sacramentorum aliquid adferre. Eum ab isto haud longe remotum fuisse, ex his eius verbis colligendum est: *sacerdotes, qui eucharistiæ seruiunt et sanguinem domini populis eius diuidunt, impie agunt in legem christi, putantes, εὐχαριστίαν imprecantis facere verba, non vitam, et necessariam esse tantum solemnem orationem et non sacerdotum merita.* ** Historiam de Simsone *fabulam* adpellat. ***

AVGVSTINVS, qui varias sententias tradidit atque adprobauit, minus veras rectasque. Princeps earum spectat ad doctrinam de prædestinatione ac gratia. Quum Pelagianorum erroribus se opponeret; nec in controuersia hac omnem cautionem moderationemque adhiberet, contigit,

* *libr.* I. *aduersus Pelagianos tom.* IV. *oper. part.* 2. p. 501. sq.
** *commentar. in Iesai. cap.* LXVI. *tom.* III. *oper.* p. 515.
*** *libr.* II. *Origenian.* 2. *cap.* 2. *quæst.* II. §. 25. p. 159.
* *aduersus Vigilantium, tom.* IV. *oper. part.* 2. p. 283.
** *comment. in Sophon. cap.* III. *tom.* III. *oper.* p. 1671.
*** *comment. in epistol. ad Philemon. tom.* IV. *oper. part.* I. p. 448.

tigit, vt ipse a veritatis via declinaret atque ea traderet, quæ a doctrina prædestinatianorum, quemadmodum vocantur, non longe sunt aliena. Gratiæ diuinæ omnia tribuit atque adfirmat, quod sine ista nec fides gigni; nec opera deo grata atque accepta aut suscipi; aut perfici queant. Ita recte sentit, si modo hoc rite intelligatur. Quum autem gratiam per se tam efficacem esse, statuit, vt per eam homines non possint non ad deum conuerti, eamque pariter ac perseuerantiæ donum non omnes; sed electos tantum accipere, contendit, hæc sacris litteris repugnant et iuncta sibi habent alia dogmata, itidem erronea. Per sententiam, neminem gratiæ, per se efficaci, resistere posse, necesse erat, vt aliam adhuc gratiam admitteret, quæ ad consequendam salutem æternam haud sufficiat. Ac quamuis fateatur, fidem et gratiam amitti posse; putat tamen simul, eam omnino ab iis esse recuperandam, qui ad æternam vitam a deo sint prædestinati. Hanc fuisse illius sententiam, tam euidens est ex scriptis eius, vt non temere a quoquam negari queat. At vero doctrina hæc Augustini de gratia dei diuersa ratione exhibetur ac diiudicatur. Qui enim prædestinationem, ex absoluto numinis decreto profectam, defendunt, tantum abest, vt Augustinum in certaminibus cum Pelagianis modum excessisse, putent; vt quæ aliis duriora videntur, ea veritati consentanea esse, contendant. Ita hac de re sentiunt reformatæ ecclesiæ doctores: CORNELIVS IANSENIVS:* Dominicani, prædeterminationis physicæ defensores: item HENRICVS NORISIVS.** Ab his discedunt, qui vel reformatis se opponunt; vel contra Iansenium; aut Dominicanos pugnant; ita tamen, vt ipsi inter se dissentiant. Nonnulli ingenue fatentur, Augustinum in controuersiis cum Pelagianis a recta via deflexisse hacque de caussa obseruant, auctoritatem eius nec Caluini sectatoribus; nec Iansenistis; nec Dominicanis præsidio esse posse. Alii contra Augustinum defendere, adnituntur ac negant, eum per id, quod nimium est, a vero aberrasse; putant autem, men-

* in *Augustino*.

** in *vindiciis Augustinianis*.

mentem eius nec a Ianſenio; nec ab aliis recte capi. Pluribus hoc oſtendit atque enarrat IO. FRANCISC. BVDDEVS. * Praeterea, quae Hipponenſium praeſul de gratia diuina minus recte atque adcurate tradidit, in monimentis eius alia duriora effata occurrunt. Chriſtum tantum ſecundum humanam; non autem ſimul ſecundum diuinam naturam mediatorem eſſe, adfirmare videtur, quum ita ſcribit: *in quantum homo, in tantum mediator; in quantum autem verbum non medius, quia aequalis deo et deus apud deum et ſimul cum ſpiritu ſancto vnus deus.* ** Aliis tamen locis veritatem profeſſus eſt ac tradidit, chriſtum pro vtraque natura munere conciliatoris perfunctum eſſe. De peccato originis grauiter diſputat contra Pelagium ac recte adſerit, cunctos mortales labe iſta ita vitiatos et corruptos eſſe, vt omni facultate careant, ea agendi, quae vere bona ac pia ſunt; virginem Mariam autem e numero illorum eximere, non dubitat: *de virgine Maria*, inquit, *propter honorem domini nullam prorſus, quum de peccatis agitur, haberi volo quaeſtionem*, ac paucis interpoſitis: *hac ergo virgine excepta, ſi omnes illos ſanctos et ſanctas, quum hic viuerent, congregare poſſemus et interrogare: vtrum eſſent ſine peccato? quid fuiſſe reſponſuros, putamus, vtrum hoc, quod iſte dicit; an quod Ioannes apoſtolus* ceter. *** Baptiſmum Ioannis ea ratione a baptiſmo chriſti diſtinguit, vt illi minus, quam par eſt, tribuat. * A ſententia eorum, qui putant, deum mundum in momento temporis condidiſſe, haud alienus fuit, quamuis tam confuſe hac de re loquatur, vt difficile fere ſit, mentem eius capere. ** De reliquis Auguſtini effatis falſis ac durioribus legendus eſt: IO.

* *iſagog. ad theol. vniuerſ. libr.* II. *cap.* 7. §. 4. p. 1075.

** *libr.* X. *confeſſion. cap.* 43. *tom.* I. *oper.* p. 146. edit. Benedict. Antuerpienſ.

*** de *natura et gratia contra Pelagium cap.* XXXVI. *tom.* X. *oper.* p. 97.

* *ſermon.* CCX. *tom.* V. *oper.* p. 646. et *contr. litteras Petiliani libr.* II. §. 86. *tom.* IX. p. 166.

** *libr.* IV. *de geneſi ad litteram cap.* 33. ſq.

DALLAEVS * ac iungendus NATALIS ALEXANDER, ** qui næuos, a Dallæo in scriptis Augustini notatos, abstergere conatus est; non semper autem iustam caussam habuit, istum defendendi. IO. CLERICVS quoque reprehendit grauiter Augustinum in epistolis criticis ac sub nomine IO. PHERREPONII liberiores animaduersiones in monimenta eius scripsit; non minore autem libertate atque eruditione doctoris Hipponensis defensionem susceperunt ROBERTVS IENKINVS in *apologia Augustini*, Cantabrigiæ MDCCVII. 8. sine nomine edita et LAMINDVS PRITANIVS; siue qui sub hoc nomine latet, LVDOVIC. ANTON. MVRATORIVS in libro de *ingeniorum moderatione in religionis negotio*, qui prodiit Parisiis MDCCXIV. et Francofurti MDCCXVI. 8.

§. VI.

Quæ iam ex patrum ecclesiæ libris de næuis atque erroribus istorum commemoraui, testimonia ad rem probandam sufficere puto hancque ob caussam in illis enarrandis haud progredior. Quædam tamen ad argumentum hoc illustrandum adiicio. Primum in illis est. multa me adtulisse exempla, ex quibus perspicue patet, patres sæpe non tam in ipsis rebus sententiisque; quam in vocibus ac verbis, minus prudenter atque adcurate vsurpatis, ab eo, quod rectum est, deflexisse; aut occasionem peruersarum sententiarum dedisse.

Seculo tertio post natum seruatorem cœperunt præcipue antiquiores doctores iis vocibus vti, quibus, praue intellectis, via parata est ad errores gignendos; aut defendendos; saltem ad speciem auctoritatemque illis conciliandam. In his vocabulis est *mereri*, quod patres late vsurparunt pro præstare opera, deo grata et gratuitam eorum remunerationem a deo accipere. Constat quoque, verbum hoc apud optimos scriptores latinos idem esse ac

* *libr.* II. *de vero vsu patrum cap.* 4. p. 280.

** *histor. ecclesiastic. secul.* V. *cap.* 4. *artic.* 3. §. 10. p. 328.

ac *aliquid consequi.* Effata eiusmodi patrum pontificii postea stricte interpretati sunt atque ex illis errorem de merito bonorum operum probare; aut confirmare voluerunt. Eiusdem generis sunt voces: *traditionis*, *sacrificii*, *oblationis*, *altaris*, *satisfactionis*, *confessionis* atque aliæ, quibus antistitis romani sectatores itidem abusi sunt iisdemque præsidia prauorum dogmatum contineri, aliis persuadere adnisi sunt. Inter ipsos ecclesiæ romanæ addictos fatetur hoc IO. BONA recteque dicit: *multa quidem vocabula, nobis et priscis patribus communia, retinemus; sed sensu ab eo, quem tunc habebant, non minus alieno; quam nostra tempora a primis post christum seculis remota sunt.* *

§. VII.

Animaduerto præterea, quæ in scriptis patrum minus recte tradita sunt, ea inter se differre, id quod facile videbimus, si ipsa eorum monimenta ipsasque falsas sententias inter se conferre velimus. De quibusdam erroribus si non omnes; plerique tamen patres consentiunt; alii autem defenduntur tantum a nonnullis. Caussa igitur est, cur differentiam harum prauarum opinionum statuamus ac dicamus, eas esse vel communes; vel singulares.

Non desunt exempla consensus patrum de erroribus. Prouoco ad prauam illorum opinionem de statu animarum separatarum ante resurrectionem ac iudicium vniuersum. Si non omnes; plerique tamen antiquiores christianorum doctores existimarunt, animas piorum ante resurrectionem ac iudicium vniuersale haud frui visione dei atque in loco, quem modo *paradisum*; modo *sinum Abrahæ*; modo alio nomine adpellarunt, commorari atque ibi visionem dei exspectare. Ea quoque, quæ in illorum dogmatibus contraria sibi videntur, commode conciliari possunt, siquidem cogitemus, eos duplicem quidem statum ipsius præmii ac pœnarum pro duplici animarum conditione, quum aut piæ sint; aut impiæ, admisisse; simul

Mm 5

* *libr. 1. rer. liturgicar. cap. 18. p. 246.*

simul tamen gradus esse felicitatis aeternae, putasse. Pro gradibus his duplicem quoque locum, quorum alterum dixerunt *paradisum;* alterum ipsum *caelum*, animabus ante et post resurrectionis tempus adsignarunt. Nec solum patres statum animarum post mortem medium esse, adfirmarunt; aut saltem haud obscure significarunt, se ab opinione hac haud alienos esse; verum etiam animas has per ignem tempore iudicii vniuersalis purgari, sibi persuaserunt. De Origine satis hoc constat; ab hoc autem doctrina haec ad alios translata est. Praeter alios, in ecclesia latina sequuti sunt opinionem hanc Lactantius, Ambrosius, Hilarius, Hieronymus atque alii. Num patribus his Augustinus sit adnumerandus, disputatur. Adfirmant hoc pontificii; nostrates autem ac reformati merito hoc negant. Quae adducunt illi, Augustini testimonia plane nihil probant, vti ANTON. REISERVS, * IO. FORBESIVS, ** inprimis IO. GVIL. BAIERVS ostendunt. *** De reipsa, de qua adhuc exposui; siue de statu animarum post mortem iisdemque purgandis, plura erudite ac copiose enarrat THOMAS ITTIGIVS * addique possunt, quae ipse alio loco commentatus sum. **

§. VIII.

Factae quoque sunt dissensiones patrum ecclesiae, ita vt si alii quid adfirmarent, alii id negarent, cum in

* in *Augustino, veritatis euangelico - catholicae teste et confessore* p. 326.

** *instructionib. historico-theolog. libr.* XIII. *cap.* 4. p. 675.

*** *dissertatione de purgatorio pontificiorum, vtrum claris testimoniis Augustini solide probari possit?* quae exstat in eius *decad.* II. *disputation. theologic.*

* *exercitatione de nouis fanaticorum quorumdam nostrae aetatis purgatoriis*, quae locum obtinuit in eiusdem *opusculis variis*, Lipsiae MDCCXIV. editis, p. 150.

** dissertatione de *statu mortuorum et resurgentium*, quae est in meis *miscellaneis sacris* p. 258.

in rebus historicis; tum dogmaticis. Occasionem illæ præbuerunt controuersiarum, quæ quamuis ea ratione inter se differrent, vt vel maioris; vel minoris essent momenti; ad fundamentum tamen fidei haud spectabant.

Quarumdam tantum earum controuersiarum, quibus patres inter se dimicarunt, exempla memorasse, ad rem probandam atque illustrandam sufficere existimo. De tempore, sacris paschatis consecrando, seculo post natum christum secundo orta est disceptatio. Asiatici et alii christiani, qui in locis, ad orientem spectantibus, degebant, eodem tempore cum iudæis pascha celebrabant, die nimirum quarto ac decimo mensis nisan, in quamcumque is hebdomadis lucem incideret. At qui Romæ atque in aliis regionibus, ad occidentem sitis, christum colebant, nullo alio, quam solis die, paschatis sacra peragenda esse, contendebant. Vtrique ritum suum apostolica auctoritate confirmare adnitebantur atque originem eius ad seruatoris legatos referebant, ita vt illi adfirmarent, se consuetudinem suam accepisse a Philippo, Ioanne, Polycarpo atque aliis, memoratis a POLYCRATE in *epistola ad Victorem*, apud EVSEBIVM. * Vtrique paschatis sacra diuerso tempore celebrarunt; pacem tamen ac concordiam inter se conseruarunt. Postea Victor, episcopus romanus, turbas fecit ac qua christianorum cœtus adhuc vsi fuerant, tranquillitatem sustulit. Quum enim ægre ferret, quod Asiatici in paschate celebrando morem romanum haud sequerentur, id omni cura egit et meditatus est, quomodo istos ad suas partes protraheret eorumque remoueret consuetudinem. Acti sunt varii conuentus cum in oriente; tum in occidente, et quoniam Victor haud efficere poterat, vt Asiatici ab antiquo more recederent; reliquas autem ecclesias fere omnes hac in caussa itidem ab Asiatico instituto dissentire, sciebat, eo processit audaciæ et teme-

* *libr. v. histor. ecclesiastic. cap. 24.*

temeritatis, vt Asiaticos communione sacrorum excluderet, teste EVSEBIO. ** Fastum hunc, quem ita praesul romanus prodiderat, tantum abfuit, vt Asiatici atque alii, illis fauentes, ferrent, vt ei fortiter resisterent. Polycrates, ecclesiae Ephesinae antistes, suo atque aliorum episcoporum nomine ad Victorem, excommunicationem Asiaticis minitantem, litteras dedit ac simpliciter declarauit, morem Asiaticae ecclesiae antiquum haud deseri posse deoque magis, quam hominibus obediendum esse. Quem fortem et constantem animum etiam monstrauit, quum Victor sumeret sibi, Asiaticos sacrorum communione priuare, ita vt hoc illius factum sperneret.

Constat praeterea, qualis lis fuerit inter patres ecclesiae de baptismo haereticorum; siue eo, qui ab haereticis administratur. Cyprianus illum plane reiecit; nec dubitauit, adfirmare, baptismum hunc omni vi atque auctoritate carere, ac qui ab haereticis; vel schismaticis baptizati fuerint, eos iterum salutari aqua abluendos esse, vbi isti ad veram catholicamque ecclesiam se conferrent. Minus tamen existimandum est, Cyprianum fuisse primum, qui pro sententia hac pugnaret. Iam ante eum apud orientales et Afros baptismus haereticorum repudiatus est. Sententiam hanc, antea iam traditam, renouauit ille tantum et quum istam esse firmam, sibi persuaderet, pro ea dimicauit non solum variis epistolis; sed etiam synodis, praecipuae contra Stephanum, episcopum romanum, qui haereticorum baptismum non improbauit: magna animi adfectione pro opinione sua dimicauit remque arroganter satis tractauit. Afrorum legatos admittere noluit iisque tectum et hospitium denegauit. Pacis ac communionis vinculum rumpere sibi sumsit atque eos deuitandos esse, putauit, qui ab haereticis baptizatos iterum sacro fonte purgandos esse, adseuerarunt. Quum ita Stephanus semen magnae et rebus christianis calamitosae dissensionis spargeret, Cyprianus id omni studio egit, vt vim illius factum-

* *libr. v. histor. ecclesiastic. cap. 24. p. 192.*

factumque exstingueret ac tranquillitatem communionemque ecclesiasticam conseruaret. Inter scripta, quæ de controuersia hac composita atque edita sunt, eminet epistola FIRMILIANI, episcopi Cæsareæ Cappadocum contra Stephanum, romanum antistitem. Inter romanæ curiæ addictos quidem fuerunt, qui fidem atque auctoritatem epistolæ huius infringere sibi sumerent; non defuerunt autem, qui resisterent; nec leuioribus argumentis instructi pugnarent. Postea CYRILLVS *Hierosolymitanus* eamdem sententiam amplexus est ac baptismum hæreticorum etiam damnauit. Scribit ille expresse: *soli hæretici rebaptizantur, si quidem prius illud non erat baptismus.* * Plura exempla, quum illa haud necessaria sunt, addere nolo.

§. IX.

Nec a loco hoc alienum esse arbitror, si antequam commentationis huius finem faciam, de *retractationibus patrum* quædam adiiciam. Inter antiquiores fuisse, qui scripta sua retractarent atque in illis delerent ac mutarent, quæ antea vel minus sapienter prudenterque; vel minus vere atque adcurate litteris mandata erant, perspicua exempla monstrant: veterum ac recentiorum: sacrorum ac profanorum auctorum.

Non de quauis retractatione, siue illa sacrorum; siue profanorum: siue antiquorum; siue recentium scriptorum; sed de singulari illius genere exponam, de retractatione patrum ecclesiæ, a patribus nimirum peractis. Prodiit IO. GEORGII NEVMANNI *dissertatio de retractationibus patrum*, Vitembergæ MDCLXXXV. ** vbi varii patres recensentur, qui monimenta sua retractauerint. Sunt illi: Origenes, Dionysius Alexandrinus, Gregorius Nazianzenus, Ambrosins, Hieronymus, Theodoretus, Vigilius, Gregorius

* *præfat. ad cateches.* §. 4. p. 6.

** translata est in eiusdem *primitias dissertationum academicar.* Vitembergæ MDCCXXVI. 8.

rius magnus; quos tamen non omnes ſatis certa ac perſpicua exempla præbere, facile videbimus, ſi rem adcurate expendere velimus. Inter eos, qui commemorari debent ac vere narrantur, princeps eſt AVGVSTINVS. Locum hunc ſibi fecit libris duobus *retractationum*, quorum priori ea opuſcula recenſentur, quæ Auguſtinus compoſuit, quum nondum eſſet epiſcopus, vti ſunt: *contra academicos*, de *beata vita*, de *immortalitate animæ*, *diſciplinarum libri*, de *moribus eccleſiæ catholicæ et de moribus manichæorum*; de *libero arbitrio*, de *muſica*, de *vera religione*, de *vtilitate credendi*, de *fide et ſymbolo*, de *mendacio*, varia ſcripta exegetica atque alia. Libro poſteriori commemorantur, quæ iam epiſcopus ſcripſit, in quorum numero ſunt: de *agone chriſtiano*, de *doctrina chriſtiana*, *confeſſionum* libri, de *catechizandis rudibus*, de *conſenſu euangeliſtarum*, de *opere monachorum*, de *bono coniugali*. De reliquis taceo atque animaduerto tantum, Auguſtinum non omnia ingenii ſui monimenta ita retractaſſe, vt quæ ipſi falſo ac vitioſe poſita videbantur, ea omnia emendaſſet; ſed ſæpe in eo adquieuit, vt liberos ipſos breuiter recenſeret. Quam libris his præmiſit, præfatione dicit: *iam diu eſt, vt facere cogito atque diſpono, quod nunc adiuuante domino adgredior, quia differendum eſſe non arbitror, vt opuſcula mea, ſiue in libris; ſiue in epiſtolis; ſiue in tractatibus, cum quadam iudiciaria ſeueritate recenſeam, et quod me offendit, velut cenſorio ſtilo denotem. Neque enim quisquam, niſi imprudens, ideo quia mea errata reprehendo, me reprehendere, audebit. Sed ſi dicit, non ea debuiſſe a me dici, quæ poſtea mihi etiam diſplicerent, verum dicit, et mecum facit. Eorum quippe reprehenſor eſt, quorum et ego ſum. Neque enim ea reprehendere deberem, ſi dicere debuiſſem*, * ac luculenter oſtendit, eum magno ſtudio veritatem ſectatum eſſe. Legantur hac de re: IO. ALBERTVS FABRICIVS ** eique

* exſtant libri hi *tom.* I. *oper. Auguſtini* p. I. edition. Benedictin. Antuerp.

** *bibliothec. latin. volum.* III. p. 504.

que adiungantur, qui in ſimili argumento verſati ſunt illudque illuſtrarunt: IO. SCHMIDIVS, * IO. HENRIC. FEVSTKINGIVS,** IO. HERMANN. AB ELSWICH.***

§. X.

Ex iis, quæ adhuc de patribus eccleſiæ eorumque ſcriptis dicta ſunt, facile colligendum eſt, errata vitiaque varii generis illis ineſſe, quæ notare quidem debemus; ea autem ratione vtendum eſt, quam veritas, amor atque æquitas præſcribunt. Quæ virtutes vbi coniunguntur, gignunt iſtæ moderationem theologicam, in controuerſiis maxime probandam. Quæ patres in monimentis ſuis praue tradiderunt, illa minime propter eorum auctoritatem probamus, probe gnari imbecillitatis humanæ, cui ſinguli obnoxii fuerunt ac per quam omnes non ſolum errare potuerunt; ſed etiam omnino errarunt. Attamen amor atque æquitas poſtulant, vt errores eorum non perſtringamus; nec ipſos patres contemnamus. Digni ſunt excuſatione, hæcque omnino fieri debet, ſi iuſtitiæ legem ſequi velimus, cum propter temporis rationem, qua doctores illi vixerunt; tum propter litterarum ſtatum, quæ ætate iſta floruerunt. Errores ipſi patrum requirunt, vt ſcripta eorum cum iudicio ac ſine partium ſtudio legamus, quam in rem doctorum virorum libri, huc ſpectantes, conſuli poſſunt, cuius generis ſunt:

ANDREAE HYPERII libri de *ratione ſtudii theologici*, Baſileæ MDLIX. MDLXXII. 8.

GVIL. PERKINSII *propædia iuuentutis ad lectionem omnium patrum*, præmiſſa *problemati de fidei romanæ emen-*

---

* *exercitation. de erudit. palinodia*, Lipſiæ MDXCVII.

** diſſertatione de *retractationibus theologorum; ſeu palinodia*, Vitembergæ MDCCXI.

*** *ſchediaſmate de palinodia fanaticorum*, Vitembergæ MDCCXIV.

ementito catholicismo, Cantabrigiae MDCIV. 4. Hanouiae MDCIV. 12.

ANDREAE RIVETI *tractatus de patrum auctoritate:* eiusdem libri *critici sacri*, qui cum separatim; tum in voluminibus *operum* lucem viderunt.

IO. BOTSACCI *patrologia; siue de libertate veterum doctorum scripta iudicandi, qua dilucide ostenditur, omnes fere patres errorum et haereseon ab ipsis pontificiis argui atque postulari*, Stetini MDCLXIV. 8. *

IO. HENRICI HOTTINGERI *introductio ad lectionem patrum: dissertatio de vsu patrum*, quae sunt in eiusdem *analectis historico-theologicis*, Tiguri MDCLIII. 8. *dissertatio de abusu patrum*, quae exstat in eius *dissertationum miscellanearum pentade*, Tiguri MDCLIV. 8.

IO. FORBESII *instructiones historico-theologicae*, ** vbi ad vindicias patrum sequentes regulas commendat: *honorandi sunt angeli et sancti; non tamen adorandi: colendi sunt dilectione; non seruitute: apostrophe; seu compellatio rhetorica in orationibus panegyricis, non est proprie dicta invocatio: poeticas hyperbolas non esse trahendas in confirmationem doctrinae sanctis patribus improbatae: loquutiones quaedam quorumdam patrum impropriae; vel incautae non sunt arripiendae contra receptam catholicorum patrum doctrinam: ex criminationibus paganorum, non confitentibus christianis, non sequitur ita se gessisse christianos, prout a paganis infamabantur: doctrina catholicorum patrum non est quaerenda in libris suppositītiis, quos constat, patribus illis falso tribui. Neque reiicienda sunt illa opera, tamquam supposititia, quae patribus illis abiudicare, nulla suadet idonea ratio.* Regulis his et has addit: *allegatio falsa nihil probat: parexegesis citantis non est mens auctoris, qui citatur: ex miraculis et visionibus, quae a qui-*

---

* *samlung von alten und neuen theologischen sachen*; 1729. p. 223. FABRICII *histor. bibliothec. part.* VI. p. 454.

** *libr.* VII. *cap.* 5. p. 331.

quibusdam narrantur, siue verae; siue falsae sint ea narrationes, non sequitur, recipiendam esse nouam doctrinam, de religioso; aut sacro cultu creaturarum et imaginum, quae non in diuinis scripturis tradita est; sed eisdem scripturis et catholicae antiquitati repugnat, ac denique: *sicubi aliquis patrum, humani aliquid passus, in aliquo a veritate, in scripturis diuinis tradita; vel a recepta catholicae antiquitatis doctrina deuius reperiatur, lapsus iste clementer excusandus; vel caritate cooperiendus est, non in confirmationem dogmatis arripiendus.*

IO. CLERICI *epistolae criticae et ecclesiasticae, in quibus ostenditur vsus artis criticae, cuius haberi possunt volumen tertium*, Amstelodami MDCC. MDCCXII. 8. in quibus de patribus ecclesiae eorumque vitiis libere iudicat, speciatim de Clemente Alexandrino, Eusebio, Origene, Augustino, Hieronymo, Isidoro Pelusiota, Gregorio Nazianzeno, quam censuram ita instituit, vt simul in Guil. Caueum animaduertat ob nimium patres laudandi studium. * Defendit se CAVEVS atque edidit: *epistolam apologeticam aduersus iniquas Io. Clerici criminationes in epistolis criticis et ecclesiasticis, nuper editis*, Londini MDCC. 8. ** Scriptores, iam a me adductos, maiore et adcuratiore industria recensere potuissem; consulto autem commemorationem hanc negligenter ac breuiter scripsi, quia huiusmodi auctores iam supra enumeraui.

* *acta eruditorum* MDCCI. p. 68.

** *acta eruditor.* MDCCI. p. 71. adde: *nouuelles de la republique des lettres* MDCC. *ian.* p. 62. BASNAGII *histoire des ouurages des sauans* MDCC. p. 75.

NN CAPVT

CAPVT XV.
DE PATRVM ECCLESIAE VSV ATQVE AVCTORITATE.

ΣΥΝΟΨΙΣ.

Exponitur primum de vario vſu patrum eccleſiæ generatim §. I.

Speciatim de eorumdem vſu hiſtorico §. II.

De vſu exegetico §. III.

Dogmatico §. IV.

Ac morali §. V.

Quibus enarratis, ſequitur commentatio de auctoritate patrum, de qua quum diſſenſio eſt, tres claſſes eorum, qui hac de re diſcrepant, conſtituuntur: prima eorum, qui patribus maiorem, quam decet, auctoritatem tribuunt §. VI - X.

Secunda illorum, qui patribus minus, quam par eſt, tribuunt eorumque auctoritatem imminuunt §. XI - XII.

Tertia eorum, qui media via incedunt §. XIII.

Antequam laboris, quem bibliothecæ patriſticæ elaborandæ conſecraui, finem faciam, breuiter de vſu atque auctoritate patrum eccleſiæ commentabor, quia mea ſententia in ſtudio veterum horum chriſtianorum doctorum non ſufficit, notitiam eorum ac quæ nobis reliquerunt, ingenii monimentorum ſibi comparaſſe; ſed etiam ſcire debemus, qualem vtilitatem illi præbeant, quantum iſtis ſit tribuendum, ſi debitam lectionem inſtituere velimus.

§. II.

Vtiles omnino ſunt libri patrum eccleſiæ multosque ac varios fructus ex illis capere poſſumus, ſi iſtos, qua decet, ratione legimus ac tractamus. Præbent illi vſum *hiſtoricum*, quum lucem adferunt de eccleſia noſtra chriſtiana, origine eius, propagatione, conſeruatione, diuerſis fatis, aduerſis pariter ac ſecundis; item de eiusdem doctoribus ac quæ tradita atque ad poſteros translata ſunt, dogmatibus, ad quæ omnia probanda ac confirmanda patres eccleſiaſtici

ſtici exhibent documenta. Eorum ſane libris in hiſtoria eccleſiaſtica eiusque ſtudio plane haud carere poſſumus.

§. III.

Adferunt vſum *exegeticum* ac quamuis ſatis notum ſit, patres non feliciter ſemper ſcripturam ſacram interpretatos eſſe ac ſæpe a recta via aberraſſe, quemadmodum iam antea, quum de patrum theologia exegetica commentatus ſum, animaduerti ac de patrum vitiis exegeticis expoſui; ea tamen quoque ſuppeditant, quæ ab iis recte atque vtiliter dicta ſunt: quæ nunc ad ipſam oraculorum diuinorum interpretationem veramque ſententiam: nunc ad diſcrepantes ſcripturas diiudicandas: nunc ad digreſſiones, dogmaticas ac morales, pertinent.

§. IV.

Accedit vſus *dogmaticus*; ſiue ille, qui ad dogmata religionis noſtræ eorumque hiſtoriam ſpectat. Ex patrum enim monimentis videmus, quæ dogmata prima ætate ciuitatis chriſtianæ tradita: poſtea propagata: conſenſu doctorum ac conciliorum, martyrum quoque teſtimoniis confirmata: contra hæreticos atque alios aduerſarios fortiter ac feliciter defenſa ſint. Cuncta hæc vti illuſtria ac perſpicua ſapientiæ ac benignitatis diuinæ documenta oſtendunt; ita vim quoque habent ad animos noſtros commouendos atque in veritate confirmandos.

§. V.

Addendus eſt vſus *moralis*, non de ſolis patrum ſcriptis moralibus; ſed vniuerſe de libris eorum intelligendus. Sæpe in illis ſunt monita ſalutaria ad ſanctimoniæ exercitationem: adhortationes piæ ſanctæque: incitamenta ad virtutum chriſtianarum perpetua ſtudia.

Fructum hunc ex patrum ſcriptis ſe cepiſſe, non pauci confeſſi ſunt. De vſu patrum eccleſiæ multi teſtantur;

quum autem res ipsa satis nota, immo supra dubitationem posita est, a testimoniis huiusmodi recensendis merito abstineo. Sufficiat, vnicum memorasse idque a IO. GERHARDO ita scriptum: * *nec destituitur studium illud, quod lectionii patrum impenditur, suo commodo. Testantur enim patres de origine et auctoritate scripturæ canonicæ: vtiles librorum sacrorum commentarios scripserint, hæreses suorum temporum strenue profligarunt, historiam de ecclesia dei aliquot seculorum ab adscensu christi vsque ad sua tempora laudabili diligentia consignaruut, neruosis sententiis studium pietatis inflammant etc. Proinde ex patrum scriptis peti potest christianæ religionis tanto consensu firmata certitudo, interpretationum erudita collatio, hæreseon exploratio et confutatio, rerum et sententiarum delectus vtilissimus.*

§. VI.

Qualis patrum ecclesiæ sit auctoritas, de eo sententiæ eruditorum virorum discrepant. Tres earum classes constituere debemus, si illas distincte recensere velimus. Ad primam illi pertinent, qui patribus ecclesiasticis nimium tribuunt ac maiorem, quam decet, honorem erga istos monstrant. Ad secundam referri possunt, qui patribus eorumque monimentis minorem, quam par est, existimationem præbent; ad tertiam autem denique, qui inter duos priores medium locum obtinent quumque se in viam mediam dederunt, vtramque extremitatem, cum nimium; tum parum, deuitant.

§. VII.

Inter eos, quos *prima* classis complectitur, principes sunt pontificii, qui de patrum auctoritate in rebus fidei varia quidem sentiunt ac tradunt, ita vt proprium commodum ecclesiæque romanæ vtilitatem veluti regulam constituant, quam hac in re sequantur; id tamen satis constat, eos certo modo patribus æqualem cum scriptura sacra auctoritatem ac per hanc in rebus, quæ ad

* *confession. catholic. libr.* 1. *part.* 2. *cap.* 13. p. 196.

ad fidem ac salutem aeternam pertinent, probandi vim attribuere.

Veteris ecclesiae doctores quando sententiis ac dictis suis pondus conciliare adnisi sunt, praecipue id a patrum auctoritate sumserunt atque ad consensionem cum illis prouocarunt. Inprimis in controuersia Ariana testimonia patrum diligenter aduocata sunt idemque et factum est in litibus Pelagianis. Id quod quum fieret, fundamentum *traditionis* positum est, vtpote quae maxime ipsis patrum testimoniis nititur. Iam seculo quinto VINCENTIVS *Lerinensis* illam scripturae sacrae adiungendam esse statuit docetque, eam *vniuersitate*, *antiquitate et consensione* niti ac dicit: *antiquitatem quidem sequemur, si ab his nullatenus sensibus recedamus, quos sanctos maiores ac patres nostros celebrasse, manifestum est: consensionem quoque,* vt pergit, *itidem, si in ipsa vetustate omnium; vel certe pene omnium sacerdotum et magistrorum definitiones sententiasque sectemur.** Paullo distinctius postea explicat auctoritatem, quae patribus tribuenda sit, his verbis: *eorum dumtaxat patrum sententiae conferendae sunt, qui in fide et communione catholica sancte, sapienter, constanter viuentes, docentes et permanentes, vel mori in christo fideliter; vel occidi pro christo feliciter meruerunt. Quibus tamen hac lege credendum est, vt quidquid vel omnes; vel plures vno eodemque sensu manifeste, frequenter, perseueranter, velut quodam consentiente sibi magistrorum concilio, accipiendo, tenendo, tradendo firmauerint, id pro indubitato, certo ratoque habeatur; quidquid vero, quamuis ille sanctus et doctus, quamuis episcopus, quamuis confessor et martyr, praeter omnes; aut etiam contra omnes senserit, id inter proprias et occultas et priuatas opiniunculas a communis, publicae ac generalis sententiae auctoritate secretum sit; nec cum summo aeternae salutis periculo, iuxta sacrilegam haereticorum et schismaticorum consuetudinem, vniuersalis dogmatis veritate dimissa, vnius hominis nouitium sectemur errorem.*** Posito hoc fundamento, progressu temporis auctoritas patrum confirmata atque aucta est, inprimis quum post

 coeptam

* *commonitorio primo cap.* I.

** *ibidem cap.* XXXIX.

coeptam sacrorum emendationem controuersiae cum pontificiis orirentur hique falsa dogmata sua ex codice diuino haud probare possent ac quam fingebant, patrum auctoritas impugnaretur. In conseruanda illa pontificii omne studium posuerunt ac semper docuerunt, patres si de dogmate fidei constanter consentirent, eos normam fidei exhibere. Quae in lucem emiserunt, scripta abunde id comprobant. MELCHIOR CANVS scribit: *in expositione sacrarum litterarum communis omnium sanctorum veterum intelligentia certissimum argumentum theologo praestat ad theologicas assertiones corroborandas, quippe quum sanctorum omnium sensus spiritus sancti sensus ipse sit;* item: *quamquam a philosophis quidem rationem philosophicae conclusionis iure forsitan postularis; in sacrarum autem litterarum intelligentia maioribus nostris debes nulla etiam ratione habita credere, et quas sententias de lege, de fide deque religione ab illis accepisti, defendere. Ego vero eas defendam, semperque defendi, nec me ex eo sensu, quem a patribus accepi, vllius vmquam aut docti; aut indocti mouebit* ac postea: *defendamus concordem antiquorum patrum consensum, si volumus esse catholici. Equidem quum Clementem, Dionysium, Irenaeum, Epiphanium, Nazianzenum, Basilium, Ambrosium, Hieronymum, Augustinum, Cassiodorum, Bernhardum audio vnum idemque proferentes, non existimo totidem hominum doctissimorum quidem et sanctissimorum, attamen hominum, me audire sententiam; sed catholicae ecclesiae, cuius illi fuerunt columnae praecipuae. Quod maior pars patrum senserint, id esse catholicae fidei profitemur.* * ROBERTVS BELLARMINVS tradit, *scripturam esse tantum partialem fidei regulam, ac traditiones pari pietatis adfectu cum scriptura recipiendas esse iuxta decretum concilii Tridentini,* ** et alio loco haec habet: *patres numquam omnes simul errant, etiamsi aliquis eorum interdum erret. Nam simul omnes in vno errore conuenire non possint.* *** GREGORIVS DE VALENTIA: *in definiendis controuersiis fidei concordis etiam sen-*

* *loc. theolog. libr.* VII. *cap.* 3. p. 208. sqq. *oper.*

** *libr.* IV. *de verbo dei cap.* 12.

*** *libr.* II. *de christo cap.* 2. *libr.* I. de *purgator. cap.* 10.

tentiæ patrum; siue doctorum omnium idcirco ratio haberi debet, quia quod illi vnanimi consensu circa religionem tradunt, infallibiliter verum est. * Plura rei huius testimonia non addo, quum dogma pontificiorum ipsum satis est notum ac manifestum. Qui tamen plura cupit, adeat ille: IO. GERHARDVM, ** IO. HENRIC. HOTTINGERVM *** ac multos alios, ex eorum inprimis ordine, qui aduersus peruersa pontificiorum dogmata pugnarunt.

§. VIII.

Quum pontificis romani adseclæ patrum effata ex vtilitate ecclesiæ romanæ æstimant hancque vtilitatem ipsam constituunt normam, secundum quam patrum auctoritatem definiunt, mirum non est, pontificios diuersa quidem de patribus sentire, eosque vel magni; vel parui facere; communem tamen istorum auctoritatem tueri illisque plus, quam decet, tribuere.

Consentiunt pontificii de re ipsa controuersa, patres ecclesiæ communem cum scriptura sacra normam fidei nobis præscribere; quando autem de ipsis patribus iudicant, multum variæ ac discrepantes eorum sententiæ sunt. Nunc laudant eos ob veram doctrinam atque insignia in rem christianam merita: venerantur illos, tamquam sanctos patres atque apud eos se summum caussæ suæ præsidium inuenisse, sibi atque aliis persuadent. Nunc eosdem patres reprehendunt: eos non solum errare potuisse; sed etiam sæpe omnino errasse, aperte pronuntiant: immo multorum variorumque vitiorum adcusant. Spectat huc: IACOBI LAVRENTII *reuerentia ecclesiæ romanæ erga sanctos patres veteres subdola, ex ipsorum pontificiorum iesuitarum-*

* *analys. libr.* VIII. *cap.* 8.

** *confession. catholic. libr.* 1. *part.* 2. *cap.* 13. p. 196.

*** dissertatione de *abusu patrum*, quæ est in eius *dissertationum miscellanearum pentade*, Tiguri MDCLIV. 8. cuius iam antea mentionem feci. Memoratur etiam IO. CHRISTFR. SAGITTARII *dissertatio de quæstione philologica: quanta sit patrum in iis, quæ fidei non sunt, auctoritas*, in eiusdem *otio Ienensi* p. 175. quæ autem ad locum hunc haud pertinet.

rumque libris certis atque euidentibus testimoniis demonstrata et in XII. *articulos distributa*, Lugduni Batauorum MDCXXIV. 8. Liber hic memoria ac lectione maxime dignus est. Adhibet auctor propria pontificiorum arma aduersus eorum errores de traditione deque ecclesiæ patribus. Inter alia ostendit, pontificios eos patres habere veros patres, quando illis placeant; minus autem, si displiceant; nec pontificios attendere sæpe, quid ipsi patres senserint; sed quid secundum ecclesiæ romanæ fidem sentire debuerint: reiicere patrum testimonia, quæ ipsis contraria videantur, tamquam in libris adulterinis scripta; vel adficta, ex ora libri in contextum translata, in quibusdam exemplis non inuenienda, ab hæreticis deprauata; vel patres sic esse loquutos non proprie, adcurate, more oratorum: notare prætera in scriptis patrum pontificios varios errores, falsitates, mendacia, hæreses; ipsos autem patres insimulare repugnantiæ ac contradictionis, mutuarum dissensionum, dubitantiæ, inconstantiæ atque imperitiæ. Alia adiungit auctor atque ex illis, de qua disserit, ecclesiæ romanæ reuerentiam erga patres subdolam itidem probat, pontificios sæpe irreuerenter, iniuriose ac contemtim de patribus loqui: eos impios, audaces, temerarios, hæreticos et schismaticos vocare, sese suosque scriptores illis comparare, adæquare, præferre ac nolle, vt illi dicantur patres atque orthodoxi; item eosdem pontificios patrum scripta ac libros damnare, prohibere, castrare, variare et expurgare; neque in libros modo patrum; sed et in ipsos quoque patres ius atque arbitrium sibi arrogare: patres ipsos vt hæreticos condemnare, cum antiquis damnatis hæreticis exsecrari: a communione cum ecclesia catholica excludere: quin immo in ipso quoque inferno et gehenna cum damnatis impiis et diabolis collocare. Omnia hæc non solum dicuntur; sed etiam adcurate probantur per testimonia, quæ ex ipsis pontificiorum libris sumta sunt atque omnem fidem præ se habent. Accessit eiusdem auctoris: *breuis tractatus de vera ac legitima, quæ sacra scripturæ et quæ sanctis patribus atque illorum scriptis debetur, auctoritate, honore, reuerentia, ex ipsorum patrum dictis concinnatus solidisque rationibus comprobatus atque in* XXI. *propositiones distinctus, cum reie-*

ctione

ctione errorum ecclesiæ romanæ circa singulas propositiones. Referri et huc potest: IO. BOTSACCI *patrologia; siue de libertate, veterum doctorum scripta iudicandi, qua dilucide ostenditur, omnes fere patres errorum et hæreseon ab ipsis pontificiis argui atque postulari*, Stetini MDCLXIV. 8. quam iam antea aliquoties memoraui.

§. IX.

Iis, qui patribus ecclesiæ nimium tribuunt, adiunxerunt se quoque *episcopales;* siue *hierarchici*, vti dicuntur, in Anglia, apud quos maxima est patrum auctoritas, quoniam persuadent sibi, in illorum monimentis inuenisse se magnum præsidium sententiæ suæ de diuina episcopatus origine, de veteris ecclesiæ ritibus deque disciplina retinenda.

Caussa hæc est, cur inter alia a IO. DALLAEI opere de *patrum vsu* plane abhorreant, quoniam credunt, illum auctoritati patrum nimium detraxisse. Profitetur id GVIL. BEVEREGIVS atque ita scribit: *ratio potius flagitat, vt nos iniquissime feramus, quod doctissimus Dallæus tam sanctam, tam puram, ipso etiam iudice, ecclesiam toties lacerare enteretur. Illum quidem summo ingenio, præstanti eruditione ac doctrina, nec minori pietate virum fuisse, et de ecclesia reformata plurimis in rebus optime meritum, vltro omnes hic confitemur. Verum id male nos habet, quod ille, contra ecclesiam romanam disputans, nostram etiam, tamquam iisdem erroribus obnoxiam, sub communi latinorum nomine indiscriminatim oppugnauit.* Interiectis quibusdam, pergit hancque clausulam facit: *nulli enim dubitamus, quin deus optimus maximus, cuius solius præsidio confidimus, ecclesiam polite adeo e sacris ipsius scripturis, iuxta perpetuam vniuersalis ipsius ecclesiæ praxin et consensionem interpretatis reformatam, contra omnes cuiusque modi aduersariorum impetus ita defenderit, vt, iuxta fidelissimum domini promissum, ipsæ inferorum portæ aduersus eam numquam præualituræ sint.** Præter alios, postea commemorandos tamquam Dallæi ad-

 uer-

* *prooemio codicis canonum ecclesiæ primitiuæ vindicat. ac illustrat.*

uersarios, legendus quoque est: HENRICVS WOTTONVS, qui duas CLEMENTIS *romani epistolas ad Corinthios* cum notis variorum edidit ac longiorem præfationem præmisit de *vsu et auctoritate patrum, praecipue apostolicorum eorumque, quae sub eorum nomine feruntur hodie, scriptorum, in qua breuiter discutitur, quae sit constitutionum ac canonum apostolicorum auctoritas et epistolas Ignatianas, prout in codice medicaeo habentur, genuinas esse, probatur: fusius etiam de Clemente eiusque scriptis, praesertim ad Corinthios epistolis dissertur et quid hac in editione praestitutum fuerit, exhibetur.* In lucem prodiit editio hæc Cantabrigiæ MDCCXVIII. 8.

§. X.

De patrum auctoritate inter nostros quoque theologos disceptatum est, eo præsertim tempore, quo bellum gestum est, vti dicitur, *syncretisticum* ac *Calixtinum*. Qui enim putabant, fieri posse lutheranorum coniunctionem ecclesiasticam cum pontificiis ac reformatis, scripturæ sacræ tamquam principium adiunxerunt consensum patrum, præsertim quinque priorum seculorum, in eam ingressi sententiam, consensum istum amplectendum esse veluti regulam veræ doctrinæ atque ita patribus plus, quam decet, tribuerunt.

Bellum syncretisticum gestum est partim inter theologos helmstadienses, Georgium Calixtum, Conradum Horneium, Ioachimum Hildebrandum, Frider. Vlricum Calixtum ac qui ad horum partes accesserant, regiomontanos, Io. Latermannum, Christianum Dreierum, Michaelem Behmium; partim istorum aduersarios, theologos saxonicos, Abr. Calouium, Iacobum Wellerum, Ioann. Scharfium, Io. Hulsemannum, Aegidium Strauchium, ac præter hos, Statium Buscherum, Cœlestinum Mislentam, Io. Georg. Dorscheum, qui omnes aduersus helmstadienses ac regiomontanos arma sua tulerunt. Numerus scriptorum, quæ in lite hac longiore ab vtraque parte in lucem emissa sunt, non exiguus est. Notitiam eorum alio loco * dedi. Inter eos, qui pro pontificiis ac reformatis

* *bibliothec. theolog. tom.* II. p. 670. sqq.

tis cum lutheranis coniungendis pugnarunt, princeps est GEORGIVS CALIXTVS. Eam ob rem tota controuersia hæc adpellari solet *Calixtina*. Regulam illam de consensu patrum quinque priorum seculorum, quam Calixtus commendauit, si de principio fidei vere ac proprie sic dicto intelligamus istique cum scriptura sacra æqualem auctoritatem tribuere velimus, aperte ista falsa est. Consensus ipse, qui requiritur, nullum locum habere potest, quod quisque facile capere poterit, qui cogitare atque expendere velit, nec omnium ipsorum patrum memoriam conseruatam; nec omnium istorum scripta ad nos translata esse: quæ ad nos peruenerint, sæpe varioque modo deprauata fuisse: quæ a patribus dicta; aut scripta sint, ea in se spectata, non alia, nisi humana effata esse, quæ in rebus fidei suam probandi vim a sola scriprura sacra, recte explicata atque intellecta, habeant. Quæ quum ita sint, aperte errant, qui consensum patrum eius auctoritatis esse, existimant, vt putent, dogma, quod consensum hunc præ se habeat, solum creditu ad salutem esse necessarium; nec illis errores fundamentales exprobari posse, qui credant, quæ cum consensu hoc patrum conueniant. Sed tamen non satis exploratum est, quale principium ex sententia Calixti eiusque sectatorum consensus patrum esse debeat, num primarium; an secundarium. Quibusdam in locis loquitur Calixtus de consensu patrum tamquam principio secundario. Inter alia dicit: *quando de dogmatibus aliisue rebus tamquam ad salutem necessariis rectissime pronuntiatur: quidquid horum primitiua ecclesia vniuersaliter recepit, id quoque nos recte admittimus. Inde fit, vt consensus ille principium, saltem secundarium, ad hæc ipsa confirmanda relatum haberi possit. Commodius autem forte et significantius subordinatum dicetur, quia videlicet scripturæ sacræ, vnico summe principio et αὐτοπίστῳ subordinatur, ex eoque omnem suam vim habet.** Alio loco scribit: *qui dogma aliquod tamquam fidei articulum proponit; aut obtrudit, nihil agit; nisi ex scriptura, siue sola, nam perfectus est scripturarum canon, sibique ad omnia satis superque sufficit; vt loquitur Vincen-*

* *exercitatione de trinitatis mysterio contra Socinianos* §. XIX.

centius Lerinensis; siue adiuncto primae priscaeque ecclesiae consensu, deducat. Si deducere nequit, de adsensu desperet. * Addo, quae ita scripta reliquit: *nec est, quod in probandis dogmatibus ad abstrusa prolabamur, quum quae in scripturis perspicua sunt, satisfaciant: et si res exigat; aut conditio eorum, cum quibus agimus, facile adiungi possit sincera prisca primaeque ecclesiae traditio; siue testificatio, quae tum e symbolis; tum e doctrina, quam plurimorum seculorum hodie adhuc per dei benignitatem et prouidentiam superstites scriptores vnanimi consensu proposuerunt, innotescit.* ** Quodsi Calixtus de consensu patrum tantum statuit, illum esse principium secundarium, haud quidquam adfirmauit, quod falsum sit: quod reprehendi debeat. Principium, quod secundarium est, non probandi; sed confirmandi atque illustrandi vim complectitur. Non tamen negandum est, Calixtum non omnem suspicionem prauae sententiae de consensu patrum a se remouere potuisse, quum reliqua illius monimenta monstrant, eum hac de re varium diuersumque loquendi genus adhibere. Si et nunc profitetur, consensum patrum esse tantum principium secundarium, non constans est in sententia hac: non semper eodem modo loquitur alioque loco ac tempore patribus; siue traditioni plus, quam decet, tribuit. Ex tot aduersariorum scriptis legi possunt: ABR. CALOVII *systema locorum theologicor.* *** cum multis aliis monimentis, Calixto oppositis, vti sunt: *syncretismus Calixtinus: harmonia calixtino haeretica: synopsis controuersiarum potiorum* atque alia: IO. HVLSEMANNI scripta itidem varia atque in his: *calixtinischer gewissenswurm: dialysis apologetica*, ac plura alia, quorum notitia vnde sit haurienda, antea indicaui ipsaque monimenta in copiosa controuersiae huius historia recensui. *

§. XI.

* *consideratione ad colloquium Thorunense* §. XIV.

** *praefatione* libri de *communione sub vtraque specie.*

*** *tom.* I. p. 420.

* in *der einleitung in die religionsstreitigkeiten der euangelisch luther. kirche part.* I. p. 216. sqq.

§. XI.

Venio ad classem *secundam* eorum, qui de patrum auctoritate inter se dissident. In prima iis locum adsignaui, qui in colendis patribus nimii sunt iisque plus, quam decet, tribuunt. Sequuntur nunc illi, qui hac in re ad alteram extremitatem delapsi, minus, quam par est, amplectuntur; nec erga veterum christianorum doctores debitam monstrant existimationem.

Spectant huc inprimis, quae de IO. DALLAEO eiusque libris de *vsu patrum* scripta ac disputata sunt. Prodiit opus hoc primum lingua gallica, sub titulo: *traité de l'emploi des saints peres, pour le iugement des differens de la religion*, cura ipsius Dallaei, Geneuae MDCXXXII. 8. Conuersum id postea est in sermonem latinum, interprete IO. MATTAYERO ac sub inscriptione; IO. DALLAEI *de vsu patrum ad ea definienda religionis capita, quae sunt hodie controuersa*, editum Geneuae MDCLVI. MDCLXXXVI. 4. quae interpretatio quum ab ipso auctore aucta atque emendata est, praefertur illa gallicae editioni, quam ipse Dallaeus in lucem emisit. Memoratur etiam versio anglicana, iuris publici facta MDCLI. cuius auctor non exploratus est ac quamuis interpretatio haec a nonnullis THOMAE SMITHO tribuatur; hic tamen negauit, se libros hos in linguam anglicanam transtulisse. * Lucem quoque vidit illorum epitome, sub titulo: IOANNES DALLAEVS *de vero vsu patrum, in epitome exhibitus a* M. D. C. E. M. Tubingae MDCXCII. 12. ** Operis huius liber prior complectitur vndecim capita horumque argumenta sunt: I) aegre constare posse, quid circa nostras de religione controuersias senserint patres, quum pauca exstent scripta, tribus praesertim antiquissimis seculis: II) quae supersunt e tribus prioribus seculis, scripta maximam partem agere de rebus alienissimis ab iis, quae hodie circa religionem in controuersiam vocantur: III) quod patrum vere certoque non sint, quaecumque nunc eorum nomine circumferuntur; sed pleraque iis vel olim; vel

* *praefatione ad versionem anglicanam.*
** *actor. eruditor. supplement. tom.* III. p. 192.

vel his demum postremis seculis adficta ac supposita: IV) prioribus et posterioribus seculis, tempore, imperitia, fraudibus, cum piis; tum malignis genuina sanctorum patrum scripta variis in locis immutata et adulterata fuisse: V) non facile esse, patrum scripta intelligere tum propter linguas et idiotismos, quibus vtuntur; tum propter rerum explicandarum variis rhetoricae et dialecticae artificiis obscuratam et impeditam rationem; tum quod plerasque voces alio, quam qui nunc in vsu est, sensu vsurpent: VI) patres saepe, quae ipsi credunt, tacere et quae non credunt, dicere, seu aliorum, nomine tacito, sententias referant, vt in commentariis; seu contra aduersarios disputent, vbi nihil non adhibent, quod ad argumentum suum faciat; seu ad captum auditorum se adcommodent, vt in homiliis: VII) patres in iisdem fidei capitibus non semper perstitisse; sed e quibusdam suis sententiis nonnunquam discessisse, prout exercitatione, vel aetate eorum maturnerat iudicium: VIII) necessarium, et idem tamen difficillimum esse, vt certo statuamus, quid de suis ipsorum singulis sententiis patres censuerint et an eas vt necessarias; an vt probabiles tantum et quo in gradu necessitatis; vel probabilitatis eas habuerint: IX) necessarium esse, vt nobis constet ratio, non solum de vnius; aut plurium patrum; sed etiam de totius veteris ecclesiae sententia, quod difficillimum est, pernoscere: X) aegerrime sciri posse, num patrum de huius seculi controuersiis sententiae ab ecclesia vniuersali; an ab eius parte tantum receptae fuerint; id ipsum tamen scitu pernecessarium esse, vt locorum, qui ex iis proferuntur, vsus aliquis apud nos esse possit: XI) fieri non posse, vt super vllo eorum capitum, quae sunt hodie in controuersia, clare liquidoque pernoscamus, quae totius veteris ecclesiae, siue vniuersalis; siue particularis sententia fuerit. Posterior liber constat sex capitibus iisque ostendit Dallaeus: I) patrum de fide ecclesiae testimonia non esse semper certa veraque: II) patres ipsos negare, nudis suis adsertionibus absolute standum esse in iis, quae de religione ipsi in medium adferunt: III) patres ea ratione scripsisse, vt manifestum sit, iis inter scribendum, de religione pronuntiare, non fuisse propositum. Eorum, in

in quibus lapsi sunt et erraruat, exempla quædam: IV) patres siue seorsim singulos; siue coniunctim plures in variis religionis capitibus errasse: V) patres inter se aliquando dissentire et quidem interdum de rebus magni momenti: VI) neque protestantes; neque pontificios agnoscere patres iudices rerum, ad religionem suam pertinentium hosque non minus; quam illos, quæ ad palatum suum non faciunt, nulla religione respuere. Satisfit duabus quæstionibus, quæ ex superioribus omnibus oriuntur. Enarraui argumenta hæc, vt ex illis breuiter colligamus, qua in auctoritate patres ecclesiæ apud Dallæum fuerint. Apud nonnullos Dallæus minus se commendauit multosque expertus est aduersarios, qui reprehenderent eum ac variis scriptis impugnarent, tamquam hostem patrum ecclesiæ qui cogitationes suas ad id conferret, vt existimationem istorum imminueret. In horum numero sunt pontificii, qui quum patribus nimiam auctoritatem tribuere soleant, facile intelligendum est, displicere illis Dallæum. Testantur hanc in rem IACOB. BOILEAV libris de *adoratione eucharistiæ* ac *historia confessionis auricularis:* DIONYSIVS SAMMARTHANVS in *traité de la confession contre les erreurs des caluinistes:* RICHARDVS SIMONIVS sub nomine PRIORIS DE BOLLEVILLE in *reponse au liure intitulé: sentimens de quelques theologiens de Hollande:* NICOL. LE NOVRRY in noua *Ambrosii operum* editione: * NATALIS ALEXANDER, ** IO. BAPTISTA COTELERIVS, *** IO. MABILLONIVS * atque alii. Præter pontificios, contra Dallæum pugnarunt reformati iique episcopales in Anglia ipsique longius bellum indixerunt, quum intelligerent, Dallæum antiquos ecclesiæ anglicanæ ritus reiicere; nec in concordia sacra stabilienda testimonio primæ ecclesiæ quid tribuere. Confirmant hoc scripta HAMMONDI, BEVEREGII, PEARSONII, BVLLI, BOYLE, MON-

* et in *adparatu ad bibliothec. maxim. patrum Lugdun. tom.* I. p. 149.
** in *selectis histor. ecclesiastic. capitib.*
*** *notis ad Ignatii epistolas.*
* *analect. veter. tom.* II.

MONTACVTII, DODWELLI atque aliorum. Inter aduersarios hos Dallæi locum inprimis sibi fecit MATTHAEVS SCRIVENERVS, anglicanæ ecclesiæ presbyter, in libro, cuius titulus est: *apologia pro sanctæ ecclesiæ patribus, aduersus Ioannem Dallæum de vsu patrum. Accedit apologia pro ecclesia anglicana aduersus nuperum schisma.* In lucem prodiit ille Londini MDCLXXII. 4. quum autem auctor, omnem moderationem negligit: magnam animi vehementiam temeritatemque: libidinem calumniandi monstrat, ille sane librum suum parum commendauit ac magis sibi ipsi, quam Dallæo ac caussæ eius nocuit. Ipse grauissimos errores defendit. Iustificationem per solam fidem impudenter adpellat *lusum puerilem* ac temere scribit, iustificationis eiusmodi *neque volam; neque vestigium* in scriptura sacra deprehendi. Verba eius sunt: *quid quid vexatius apud recentes theologos reperitur, quam quæstio de iustificatione per fidem solam et non solitariam, prout pueriliter ludunt quidam dicti euangelici? Ausim aperte adfirmare contra vtramque familiam tam Lutheri, quam Caluini istiusmodi iustificationis neque volam; neque vestigium percipi posse a sincero perscrutatore sacrarum scripturarum omnium; nullam, ne semel quidem, fidei istius specialis mentionem incidere, quam reformati plerique doctores explicant, vel potius non explicant; sed nouis et arduis distinctionibus quotidie luculentam ex se veritatem et genuinam corrumpunt-* * Adiungendus est PETRVS ZORNIVS, qui itidem caussam patrum egit contra Dallæum in *vindiciis patrum per omnes fidei christianæ articulos, oppositis Io. Dallæo. Accedunt selectæ obseruationes contra recentiores patrum censores, Anglos, Belgas, Gallos,* quas sub nomine PEZRONII edidit Gieffæ MDCCIX. 8.** In illis non solum generatim animaduertit, acriores patrum censuras, cuius generis fecerit Dallæus, hostibus nostris præ-

* *apolog. pro ecclesiæ patrib. aduersus Dallæum* p. 87. adde: MAYERI *dissertationes select.* p. 146. FRICKII *dissertation. de iustificatione et adnexis capitibus* p. 45. Vlmæ MDCCXIII BVDDEI *isagog. ad theolog. vniuersam libr.* II. *cap.* 3. §. 13. p. 606.

** *vindicias* has ZORNIVS postea transtulit in *opusculorum tomum* I. p. 659.

præbere occasionem, summa capita doctrinæ sacræ labefactandi; sed speciatim quoque de singulis fidei articulis ostendit, patres testimonia veritatis de illis edidisse atque in monimentis suis scripta reliquisse. Quæ quum enarrat diligenter, multa alia erudita ac lectione digna adfert.

Non defuerunt tamen, qui Dallæo fauerent ac opus illius de *vsu patrum* iusta laude ornarent. In numero illorum sunt: LVDOV. MOLINAEVS, IO. EDVARDVS, GISBERTVS VOETIVS, IO. HENRIC. HOTTINGERVS, ALEXANDER MORVS atque alii, quos vna cum scriptis eorum recenset antea laudatus ZORNIVS. * Præter alios, iam omissos, præcipue memorandus est: THOMAS ITTIGIVS, qui orationem Lipsiæ MDCXCVII. habuit ac postea iuris publici fecit, *pro Ioann. Dallæi tractatu de vsu patrum aduersus Matth. Scriueneri apologiam pro sancta ecclesiæ patribus.* ** In illa de Dallæi libro iudicat, quod eum *auctor concatenatis quasi rationibus ita firmauerit et constrinxerit, vt æquus rerum æstimator eius sententiam cum veritate congruere, vix dubitare possit;* de aduersario autem Dallæi, Scriuenero pronuntiat, *eum more Anglorum episcopalium egregie papizare et non Dallæum modo; sed etiam omnes, quorum fides patrum iudicio non innititur, alto supercilio contemnere.* Defensoribus Dallæi adnumerandus quoque est IO. CLERICVS, qui hac de re cum Guil. Caueo disputauit. Litis huius quum iam antea mentionem feci, iam memorasse sufficiat, Clericum de SCRIVENERI *apologia*, Dallæo opposita, hanc sententiam pronuntiasse: *scio, esse confutatum*, Dallæi opus, de quo loquitur, *a Matthæo Scriuenero, ecclesiæ anglicanæ presbytero; at ea confutatio non effecit, vt quisquam de Dallæi libro antea lecto et expenso peius sentiret. Bonus ille vir, vt hoc solum dicam, non conflixerat cum pontificiis, vt Dallæus*

* in antea memoratis *vindiciis tom.* I. *opusculorum sacror.* p. 663.

** exstat in eiusdem *exercitat. theolog. ennead.* p. 740.

Dallaus; non norat, quid ab illis soleret obiici, nec satis etiam ipsos patres versauerat; ideoque de fine operis, deque toto eius instituto et rationibus Dallaei perperam iudicauit. * Consentit quoque cum Dallæo DANIEL WHITBY *dissertatione de sacrarum scripturarum interpretatione secundum patrum commentarios*, Londini MDCCXIV. antea a me iam adducta. Reliquos controuersiæ huius scriptores prætereo. Qui rei peritus atque a partium studio alienus, opus ipsum diligenter perlegit, fatebitur sane, Dallæi librum esse præclarum omnique laude dignum. Quum patrum errores ac vitia singulari studio recenset, optima arma suppeditat, aduersus illos feliciter ferenda, qui antiquioris ecclesiæ doctoribus nimiam auctoritatem tribuunt horumque testimoniis ad falsa dogmata ac facta aliis persuadenda praue vtuntur, præcipue aduersus pontificios atque episcopales in Anglia. Ita Dallæus in hoc quoque opere non sine prosperiori successu argumenta historica hostibus opposuit, quemadmodum in aliis libris præclare fecit, cuius generis sunt: *de la creance des peres sur le fait des images:* de *pœnis et satisfactionibus humanis* libri septem: de *pseudepigraphis apostolicis:* liber de *ieiuniis et quadragesima: disputatio de confirmatione et extrema vnctione:* de *sacramentali; siue auriculari latinorum confessione* disputatio: *aduersus latinorum traditionem de religiosi cultus obiecto*: disputatio de *scriptis, quæ sub Dionysii Areopagitæ et sancti Ignatii antiocheni nominibus circumferuntur:* de *cultibus religiosis latinorum* libri nouem. Luculenter monstrauit, vtilem esse theologiam patristicam ac præbere nobis argumenta, quibus errores aduersariorum grauiter confutari possunt. Idem dicendum est de DALLAEI libro de *vsu patrum.* Merito is laudatur; debito tamen ac iusto modo. Diffitendum enim non est, Dallæum interdum seueriorem, quam par est, erga patres esse: animi adfectibus indulgere ac quæ ipsi vitiosa videntur, licet illa non magnum habeant momen-

* *epistol. critic. epistol.* IV. *volum.* III. *art. critic.* p. 98.

mentum; in patres tamen valde exprobrare. Quæ nunc de Dallæi opere de *vſu patrum* diſſerui, ea varii eruditi viri illuſtrant. *

§. XII.

Fuerunt alii, qui patres eorumque ſcripta parui facerent: ſaltem non in eo honore, quo illi omnino digni ſunt, haberent: immo nonnumquam de illis eorumque monimentis non ſine contemtione iudicarent, quod non ſolum de lutheranis; ſed etiam reformatis, ſacri ac profani ordinis, conſtat. Quæ quum ſatis ſint nota, ea iam generatim memoraſſe ſufficiat. De Luthero, qui etiam huc refertur, pauca adiiciam, deque animo illius, a patribus eccleſiæ alieno, vt ſaltem ille videtur, nonnulla ediſſeram. Negari non poteſt, Lutherum non benigne ſemper de antiquiorum chriſtianorum doctoribus ſenſiſſe: non bene ſemper de iisdem iudicaſſe. Comprobant hoc ſcripta eius nobisque effata oſtendunt, quibus nunc Origenem, nunc Auguſtinum, nunc Hieronymum, Chryſoſtomum, Athanaſium atque alios reiicit, contemnit, acerbe interdum perſtringit.

Adpellat Hieronymum *nullius iudicii; vel diligentiæ hominem: hæreticum, corruptorem totius euangelii:* Chryſoſtomum *garrulum, hominem ſuperbum et ambitioſum:* Baſilium *nullius momenti hominem.* De reliquis huiusmodi iudiciis, quæ adferri ſolent, taceo. Sed acerbius ſcribendi genus, quo vſus eſt Lutherus de patribus, quamuis ipſum haud probandum ſit; ex eo tamen haud colligendum eſt, eum fuiſſe patrum eccleſiæ hoſtem. Variæ ſunt rationes, propter quas iuſta illius excuſatio: mitius de eo iudicium merito fieri poteſt. Quæ hac

* legendi ſunt: NICERONIVS *memoires tom.* III. p. 72. FABRICIVS *hiſtor. biblioth. part.* III. p. 430. CRENIVS *exercitat. de libris ſcriptorum optimis* p. 34. ENGELSCHALLIVS in *adlocutione epiſtolica ad eruditos de noua operum Io. Dallæi editione* p. 28.

in re tamquam vitia Luthero obiiciuntur, ea non omnia satis probanda sunt. Pleraque testimonia ex *colloquiis mensalibus* sumuntur; exiguam autem eorum esse fidem, quis ignoret. Aduersarii, inprimis pontificii, patribus nimiam auctoritatem tribuebant ac quum disputarent, non alia fere argumenta, nisi ex patrum libris adferebant iisque veluti diuinis testimoniis innitebantur. Ab huiusmodi hostibus incitatus, Lutherus in animi feruorem facile adduci potuit. Videmus hoc ex lite eius cum Erasmo de *libero arbitrio*, qua quum Erasmus armis patrum praecipue vteretur, Lutherus impositam sibi esse necessitatem, illis fortiter resistendi, qui patribus, maxime Hieronymo, nimiam venerationem praeberent. Ac quis persuadeat sibi, in Luthero fuisse odium erga patres ecclesiae, quum illorum monimenta ipse commendauit atque ostendit, quae prae aliis sint legenda: quo modo lectio ipsa fieri debeat, id quod HIERONYMVS WELLERVS * ita exponit: *postquam ad sacram theologiam animum adplicassem, vir dei* Lutherus *admonebat, vt praecipuos quosdam libros Augustini legerem, scilicet librum de confessionibus, item librum de doctrina christiana, de ciuitate dei, et similes. Iussit, et aliquid temporis interdum me impertiri lectioni scripturarum Bernhardi, propter egregias sententias, quibus ille abundat. Nec non et Ambrosium me legere voluit, propter antiquitatis notitiam; ab Origenis et similium lectione me deterruit, eo, quod illi omnes locos scripturae in allegorias transformarunt. Itaque, Origenis et similium lectionem theologiae studiosis perniciosam esse, ducebat. Hieronymi vero nec dictionem; nec interpretationem vmquam probauit. Nam dictio eius est tumida, et plus operae sumsit in declamando; quam in interpretando scripturam. Sed nec Basilii magni scripta admodum laudabat; dicebat enim, illa, vt ipsius verbis vtar, nimium redolere monachatum. Magistrum sententiarum ideo legendum esse, aiebat, quod is omnium fere patrum sententias de praecipuis locis doctrinae christianae in libro suo collegerit;*

* in *consilio de studio theologiae, rite instituendo* et *feliciter continuando* p. 8.

gerit; sed tamen cum iudicio iuniores theologos legere illum volebat. Legatur: IO. ERNEST. GERHARDVS, qui plura hac de re narrat. *

§. XIII.

Sequitur classis *tertia* eorum, qui de auctoritate patrum ecclesiæ dissentiunt. In illa locum habent, qui media via incedunt ac patribus nec plus; nec minus, quam decet, tribuunt. Qui in viam hanc se dant ac progrediuntur, sapienter agunt atque optime sibi consulunt, quoniam illa reliquis tutior atque vtilior est, siue ad veritatem cognoscendam ac diiudicandam; siue ad æquitatem seruandam respicias.

Duæ extremitates deuitandæ sunt, si mediam viam eligere eaque incedere velimus. Altera est, qua ad nimium prolabimur atque in caussa, in qua explicanda nunc versamur, patribus maiorem auctoritatem, quam fieri debet, attribuimus atque aliis persuadere conamur, præter scripturam sacram patres in rebus fidei principium normamque præbere. Pontificios præcipue atque inter reformatos episcopales in Anglia errori huic addictos esse, constat ac quæ antea a me dicta sunt, illi comprobant. Nimium hoc merito, vt vitiosum, euitamus. Patres ecclesiæ fuerunt tantum homines, qui non solum errare potuerunt; sed etiam omnino variis modis errarunt. Iis, quæ scripta reliquerunt, maxime de dogmatibus fidei, non adsentiri possumus, nisi ista cum scriptura sacra consentiunt. Quidquid in scriptis patrum cum sacris litteris conuenit, illud adprobamus; quod autem illis aduersatur, id reiicimus. Ac quomodo ex patrum libris normam credendi formare velimus, quum non omnia eorum monimenta conseruata atque ad nos delata sunt: quum doctores hi veteres inter se dissentiunt: pontificii ipsi eos errorum insimularunt atque impugnarunt, quæ omnia IO. GERHARDVS ** vberius exposuit. Ad extremitatem alteram ii deue-

 niunt,

* *dedication.* ad patris IO. GERHARDI *patrologiam.*
** *confession. catholic.* p. 196.

niunt, qui patribus minus, quam decet, tribuunt; nec quo illi ob ingenium, eruditionem, virtutem, ſanctitatem, merita maxime digni ſunt, honorem præbent, de quibus itidem iam ante diſſerui. Vtramque extremitatem hanc in eccleſia noſtra deuitamus ac quæ a maioribus noſtris hac de re facta eſt, confeſſionem conſtanter edimus ac ſequimur, litteris his conſignatam: *reliqua vero ſiue patrum; ſiue neotericorum ſcripta, quocumque veniant nomine, ſacris litteris nequaquam ſunt æquiparanda; ſed vniuerſa illis ita ſubiicienda ſunt, vt alia ratione non recipiantur, niſi teſtium loco, qui doceant, quod etiam poſt apoſtolorum tempora, et in quibus partibus orbis doctrina illa prophetarum et apoſtolorum ſincerior conſeruata ſit.* * Inter reformatos qui ab epiſcopalibus in Anglia diſſentiunt, illi nobiscum in re principali conſentiunt; non tamen negandum eſt, eos interdum paullo iniquiores in patres videri.

---

* *epitom. formul. concord.* p. 543.

INDEX CAPITVM.

CAPVT I.

CAPVT II.

CAPVT III.

CAPVT IV.

CAPVT

INDEX AVCTORVM, QVORVM SCRIPTA ADDVCVNTVR ET RECENSENTVR.

A.

Brau-

Chry-

D.

E.

G.

H.

Hoye-

I.

K.

L.

M.

N.

Per-

S.

T.

 504.

V.

de

INDEX RERVM.

Episco-

Iur-

recen-

Corrigenda.

lege p. 31. lin. 17. pro *Originem* Origenem. p. 115. lin. 28. pro *Arernorum* Aruernorum: p. 259. lin. 24. pro *Sigismundi* Sigeberti: p. 343. lin. vltima voci *theologia* adde exegeticae: p. 420. lin. 5. lege pro *opificio hominis* opificio dei.

